M. TULLII CICERONIS OPERA,

In IX. Tomos diſtributa.

M. TULLII
CICERONIS
OPERA,

CUM DELECTU COMMENTARIORUM,

IN USUM

SERENISSIMI DELPHINI.

TOMUS PRIMUS,

QUO RHETORICA CONTINENTUR,

Adjectis ad Oratorias Partitiones nunc primum Adnotationibus.

PATAVII, Typis Seminarii, MDCCLIII.

Apud Joannem Manfrè.

SUPERIORUM PERMISSU, ET PRIVILEGIO.

TYPOGRAPHUS
Lectori.

NULLUS est ex omni litterarum genere scriptor, ex quo res libraria plus profecerit, quam ex Cicerone. Hoc uno, qui student, neque carere volunt, nec possunt. Ejus ego opera cum toties dederim modo separata, modo conjuncta, nunc brevi forma, nunc paullo majore, fructum cepi non pœnitendum; quia semper curavi, ut quam nitidissima darem. Jam in eam quoque opinionem veni, ut commentariis ornata producam; & quidem iis, quæ hujus temporis famam occuparunt, scholasque tenent, ab Oliveto editis. Sed quia in celebri hac collectione Oratoriæ Partitiones ornatu omni atque adjumento carent, novas Jacobi Facciolati Annotationes adjeci: per occasionem autem ad ipsa quoque Philosophica illustranda nonnullas ejusdem lucubrationes Olivetanis commiscui. Illud præterea mihi concedendum

puta-

putavi, ut earum ordinem mutarem; nec tam paginarum elegantiæ ſtuderem, quod typographi fecere Pariſienſis, & Genevenſis, quam legentium commodo. Porro autem, cum ego Ciceronem edere conſtituiſſem, non Palearium, non Sigonium, non Valentiam, vel alios quantumvis elegantes Ciceronis imitatores, illa omnia prætermiſi, quæ Olivetus Ciceronis libris ad copiam addidit. Fortaſſe etiam ſine illis nimis grandia volumina emptori videbuntur.

JOSE-

JOSEPHUS OLIVETUS
LECTORI.

POST impenſum a tot ac tantis viris illuſtrando Ciceroni laborem, quid ego novæ utilitatis afferam, operæ pretium eſt declarare: ne quis forte aut expectet, quæ dare nolui; aut, quæ volui, non ex æquo æſtimet. Res autem erit perſpicua, modo id, quod præ ſe fert titulus, explicetur. Primum indicat Ciceronis *Opera*: deinde *Commentariorum* in ea *delectum*. Quapropter de utriſque dicam.

Ac primo quidem de Ciceronis, ut vulgo loquuntur, *textu*: quem repræſentari quam probatiſſimum, ut præcipuæ res utilitatis erat, ita difficultatis. Quam multis enim, quam deformibus mendis ſcateant veterum exemplaria, nemo neſcit: & dolendum certe, haud mirandum eſt, cum toties a librariis exſcripta ſint, non incurioſis modo, quales jam ætate Tullii, de quibus ipſe [1] quadam in epiſtola queritur; ſed, quæ poſteriorum fuit temporum infelicitas, etiam imperitis.

Quanquam quid unos accuſamus librarios, ubi ab alio hominum genere profecta ſunt flagitia, quæ graviori animadverſione digna cenſeas? Abundabant iſti quidem ingenio, ac doctrina: ſed cum auctoris ſenſum a ſuis vel conjecturis vel ariolationibus pendere vellent, quæcumque non ſatis probabant, aut minus intelligebant, continuo immutabant: neque aliquando deerat pulverulentæ ac laceræ ſuffragatio membranæ, qua ſe tuerentur; quippe nulla eſt lectio, ſive prava,

va,

1. Ad Q. Fratrem, III. 5.

va, five recta, quam non fulciat codex aliquis manu exaratus. Vulnera itaque & refricabant vetera, & infligebant nova. Ut quemadmodum moriens quidam de medicis dixit,

Πολλῶν ἰατρῶν εἴσοδοί μ' ἀπώλεσαν.

ita, teste Henrico [1] Stephano, de scriptis suis exclamaturus sit Tullius, si reviviscat,

Πολλῶν διορθωτῶν θράσος μ' ἀπώλεσεν.

Ac fuit tempus illud, cum, nisi coerceretur & regeretur hominum istorum audacia, *paucis annis in Cicerone minima* [2] *pars Ciceronis* futura erat. Tum exorti sunt viri, non solum ingenio, verum etiam, quod magis expediret, judicio excellentes: qui, ut in populari motu boni cives ad Capitolii, sic ad Ciceronis tuitionem experrecti, statuerunt eum accuratis editionibus, tanquam propugnaculis esse muniendum. Quod laboris onus maxime susceptum fuit ab egregiis quatuor Criticis, quorum nomina cum Tullio non magis, quam cum æternitate conjuncta sunt.

Princeps habetur, tam operis præstantia, quam superior, Petrus VICTORIUS, qui Ciceronem e Florentinis codicibus ita expressit, ut hæc editio sit etiam nunc aliis, quas tam multas a ducentis annis accepimus, castigatior. *Victorio uni*, si Grævio, ut par est, creditur, *plus Cicero debet*, *quam reliquis omnibus*, *qui in eo perpoliendo studium posuerunt*. Reliquis *cultum* refert acceptum, sed Victorio [3] *salutem*.

Paulus MANUTIUS, aliis adjutus codicibus, præsertim Venetis, non infeliciter quidem hanc ipsam aliquanto post navavit operam: sed non eodem tamen plausu, quippe non eadem fide. Quamvis enim [4] Mureto dubium videatur, *plusne ipse Ciceroni*, *an ipsi Cicero debeat*; contra dicunt tamen idonei

1. In Pseudocicer. pag. 228.
2. Muret. Var. Lect. IX. 19.
3. Præfat. in Epist. ad Famil.
4. Var. Lect. lib. I. cap. 6.

idonei teſtes, & deprehenſam a ſe in eo clamitant *audaciam valde* [1] *periculoſam*.

Audacior certe Dionyſius LAMBINUS, qui, triceſimo poſt Victorium anno, Ciceronem edidit: veterum non deſtitutus librorum copia, quanta Pariſienſibus tum in bibliothecis erat: ſed quorum auctoritatem & conſenſum haud raro contemneret. Itaque [2] *librariorum errata non tollebat, ſed Ciceronem ipſum, quando non ſatis commode locutus videbatur, corrigebat*. Tamen, cum in eo ſumma eſſet vis ingenii, & acutiſſime, quæ cæteros fugerant, plurima indagare & odorari ſoleret; non deſunt, qui hunc nolint [3] *fuiſſe minus audacem*.

Janus denique GRUTERUS, & Ciceronianam adeptus Jani Gulielmii ſupellectilem e Belgicis maxime bibliothecis collectam, & plura ipſe e Palatinis manu ſcriptis libris, quos ultra ducentos ſibi præſto fuiſſe, ait, improbo labore decerpens, Ciceronem edidit *mille amplius locis* [4] *illuſtratum, correctum, auctum*. Vellem hoc e Criticis quiſpiam dixiſſet, non Gruterus ipſe. Quod autem Lambino tam ſæpe obtrectet, tam raro aſſentiat, id forſitan arbitratus eſt pertinere ad aliquod gentis ſuæ decus. Ut ut eſt, hoc vere mihi videor dicere, cum ab utroque multa in Ciceronem exſtent atque inſignia plane merita, potuiſſe tamen plura exiſtere, ſi, quod alteri ſupererat, habuiſſet alter; pluſque veteribus membranis Lambinus tribuiſſet, Gruterus aliquanto minus.

Quæ cum ita ſint, diu multumque dubitavi, quem ex illis quatuor hic ego potiſſimum ſequerer ducem: & ad Victorium inclinabat ſane præclara doctorum omnium de ſolertia ejus ac fide opinio. Quis tamen putet unum illum vidiſſe omnia; tres alios nihil? Victorio, fateor, ſalutem debet Cicero: an etiam integritatem, ac valetudinem? Homineſne ingenio præſtantes, literis excultos, neque in veteribus illis

1. H. Stephanus, Pſeudoc. p. 59.
2. Muret. Var. Lect. XVIII. 7.
3. Pearce, in lib. I. de Orat. cap. 38.
4. Gruter. Præfat. in Cicer.

membranis tirones, perſuaſiſſe ſibi in exornando illo aliquid poſſe poſt Victorium effici; in eam incubuiſſe curam ſingulari ſtudio, aſſidua contentione, immenſo doctrinarum apparatu; neque tot vigiliis ac laboribus profeciſſe quidquam? Itaque non debui applicare memet ad unum aliquem, reliquis omiſſis: ſed poſteaquam editiones quatuor ſumma cura & diligentia recognitæ & collatæ ſunt, ego leges mihi duas impoſui. Alteram, ut nunquam, ubi congruunt, ab earum conſenſu vel latum, ut ajunt, unguem [1] recedam. Alteram, ut quotieſcumque diſſident, nihil in contextum admittam, quod non occurrat in earum aliqua: tum aliarum varietates magna fide lectori annumerem. Qua ratione id mihi conſecuturus videor novæ utilitatis ac propriæ, ut principes quatuor, eaſque laudatiſſimas editiones una hæc repræſentet.

At enim, inquies, abſtineri a codicibus manu ſcriptis non oportuit. Equidem, ſi res mihi ſit cum ſcriptore plebejo, facile adducar ut credam in bibliothecis latere chartas edentulas, quæ ſint alicujus pretii. Verum de Cicerone quid eſſe ſpei reliquum poteſt, in quo jam a renaſcentium literarum ſeculo, & typographicæ artis exortu, ſtudioſorum oculos ita defixit admiratio, ut quidquid in tenebris jaceret, eruere properaverint? Atqui paucis poſt annis, & ſpirante adhuc [2] Victorio, meliores unquam libros inveniri poſſe vix ſperabant: nunc, ne vix quidem.

Quia tamen libris manu ſcriptis quotidie aliquid detrahit temporis edacitas, idcirco videtur e communi fore literarum bono, ſi excutiantur ſemel tandem quotquot ætatem tulerunt, univerſi, & quidquid illuſtrandis veterum monumentis opportunum recondunt, typorum ope vulgatum communicetur cum eruditis, ne quid detrimenti reſpublica in poſterum a blattis

&

1. Aut ſi quando, quod rariſſimum, his me legibus ſolverit neceſſitas, notatam habebit Lector & confeſſionem meam, & vulgatam lectionem.

2. Vide Petri Victorii epiſtolam, ſuæ Ciceronis editioni præfixam.

& pulvere capiat. Hujusmodi autem id est, ut magis optandum, quam sperandum putem. Quando enim ut fiat, conspirabunt reges, collegia, privati, in quorum thesauris opes illæ delitescunt?

Jam ergo ad id, unde digressus sum, revertor. Primariarum, ut modo pollicebar, quatuor editionum varietates lectori annumerabuntur: sed non eodem in loco, cum generis ejusdem non sint omnes. Aliæ faciunt ad sententiam, quæ, verbis immutatis, & ipsa quoque immutatur. Aliæ, integra sententia, vel in similium electione verborum, vel in diversa eorum collocatione consistunt. Quæ sunt primi generis, occurrunt rarius: quæ secundi, frequentissime. Has igitur, ex quibus parva fit utilitas, vel nulla, curiosis reservatas, in ultimam singulorum voluminum partem amandavi. Illas vero, quæ momenti habent ac ponderis aliquid, ima quælibet pagina exhibebit.

Aliæ sunt etiam lectiones, eæque non contemnendæ, quæ recentioribus Criticis debentur. Quamvis enim quatuor illis principibus, quos nominavi, semper adhæream; nolim certe illorum successoribus quidquam detrahi: neque vero posterorum retardari alacritatem, quos ad laboriosam exercitationem non impellat libido captandæ nescio cujus gloriolæ, reducta vocula, quam priores bene consulti exploserant, aut, quam admiserant, expuncta. Recentiorum igitur Criticorum suspiciones collocabo, non in textu quidem, sed in commentariis: de quorum delectu jam dicendi est locus.

Omnino debuerunt, quoties mecum ea de re deliberavi, versibus Horatianis personare aures meæ:

> *Quid dem? quid non dem? Renuis tu, quod jubet alter.*
>
> *Quod petis, id sane est invisum, acidumque duobus.*

Tibi, docto inter paucos, videbor in meridie lucernam accen-

 dere:

dere: dum clamabit alter, nempe unus multorum, in tenebris errare se sine facula. Quid? hic æstimat historica, cantilenas e trivio: iste grammatica, rus merum: ille philosophica, nugas difficiliores. Placere omnibus si quis possit in alio quodam opere, certe in hoc, quod aggredior, nemo. Placere me studeo *bonis*, ut ait poeta, *quam plurimis*. Ad bonos igitur me converto, eosque, ut de consilio a me suscepto judicent, etiam atque etiam obtestor. Quid poteram, quod magis, vel tenuitati meæ, vel communi literarum bono conveniret, quam quod institui, nihil * de meo in hunc delectum includere; nihil, inquam, de meo; at selectos duntaxat e doctissimorum ætatis cujusque ac gentis hominum lucubrationibus, illustrando Ciceroni locos utiles? An vero melius de lectoribus merear, si recoctas, ut fere fit, commentationes veterum ostentem, quasi novas, & domi mihi natas? Itaque nihil afferam, quod non prolatum sit ab idoneo & celebri auctore: neque ulla erit annotatiuncula, quæ subscriptum non habeat magnum aliquod nomen, cujus claritas merito allicere lectorem possit.

Primum inter Ciceronis interpretes locum obtinet Asconius Pedianus, cujus vetustati datum est, ut nulla ejus pars a collectione nostra excludatur. Postrema vero ætas, itemque antecedens, innumerabiles tulit, e quibus nobilissimos selegi: neque ex illis arripui omnia, sed illa tantum, quæ ad rem maxime. Aderunt Victorius, Manutius, Lambinus, Gruterus, quippe interpretis munere ipsi etiam functi sunt. Age cæteros, quorum fontibus nostri hortuli probe irrigantur, appellemus jam singulos: nulla quidem ætatis, qua quisque vixit, vel famæ, qua fruitur, habita ratione; sed ordinem secuti, quem prima nominum elementa definiunt.

Nico-

* Præter Commentarium *de Theologia Græcanica*, quem olim exaravi, cum libros de Natura Deorum popularibus nostris interpretarer.

Nicolaus ABRAMUS, Lotharingus, e Societate JESU. *Orationes* tredecim ex iis, quæ in tertio illarum volumine leguntur, commentariis illustravit, eruditis quidem certe, sed ita grandibus, ut in eum vere cadat, quod ait Carolus [1] Ruæus: *Fuit iis hominibus, qui scripta veterum explanarunt, hoc in omni ætate familiare vitium, ut se primum, auctorem deinde suum, illustrandos ornandosque susceperint.*

Simeo BOSIUS, Lemovicum Prætor, cujus animadversiones in Epistolas *ad Atticum* prodierunt anno MDLXXX. *Quamvis*, inquit [2] Grævius, *multi, iique primarii in republica literaria viri, in istis epistolis integritati restituendis, adhibitis omnibus ingenii, doctrinæ, industriæque præsidiis, elaborarint; nemo tamen plus opis ad præclaram hanc rem contulit, nemo plures fœdioresque maculas delevit, & plura dilucidavit obscurissima loca, quam Simeo Bosius*, a quo nusquam Gruterus discessit. Variæ igitur Bosii lectiones a me repræsentabuntur, cum editione scilicet Gruteri, in quam immigraverunt.

Joannes BUHERIUS, in Senatu Divionensi Præses, meusque in Academia Gallica sodalis, cui, pro diuturna animorum studiorumque conjunctione, & multis magnisque officiis, etsi debeo plurimum, nihil de illo tamen dicam quod non cæteri omnes: parem esse Criticorum sagacissimis, plures ab eo superatos, ipsum a nemine. Annotationes illius in *Catilinarias*, in *Tusculanas*, & in libros *De natura Deorum*, quascumque capiet instituti operis modus ac ratio, velim omnes, e Gallico sermone, cujus includebantur angustis finibus, in Latinum translatas hic dabo, ut legantur ubicumque est Latinis pretium literis, &, dum manebit, ipsæ vivant.

Joachimus CAMERARIUS, Bambergensis. Ob singularem doctrinam dictus Gerardo Joanni Vossio, *Phœnix Germaniæ;* Adria-

1. Præf. in Virgil.

2. Præf. in Epist. ad Atticum.

driano Turnebo, *Europæ ornamentum*; Annotationes ſcripſit in omnia Tullii opera: ſed, ut plurimum, ſi primam excipias *Tuſculanam*, jejunas nimis, ac ſtrigoſas.

Sebaſtianus CORRADUS, Italus; qui cum veteris Romæ familias tam bene noſſet, quam ſuam, multa in *Epiſtolis* obſcura patefecit, & illuminavit; ſed maxime in libro *de claris Oratoribus*. Poterit etiam utiliter legi ejus *Quæſtura*, ſive Dialogus de quatuor Ciceronibus, qui prodiit Bononiæ, anno MDLV.

Joannes DAVISIUS, Anglus. His viginti annis pleraque Ciceronis *Philoſophica* edidit, operis Græviani perſectorem ſe profeſſus. Verum, ut erumpat aliquando ex me vera vox, & dicam ſine circuitione quod ſentio, *Homini homo quid præſtat!* Quæ in Grævio modeſtia! quam ingenuus pudor! In altero quæ confidentia! aut, ne dixerim mollius, quæ procacitas! Tamen fateor, & libenter quidem, fuit in eo ingenium perſpicax, acutum, ſolers: itaque locos aliquot feliciter explicuit. At minime ferendus eſt, qui antiquis lectionibus e textu exterminatis, ſuis autem in earum locum ſomniis, ſi diis placet, inducendis, novum velit architectari Ciceronem: adeo ut, ſi qua ejus volumina ſecundis, tertiiſve curis retractata in lucem redierint, ultima editio ſit etiam peſſima: ſuſcepto quaſi certamine cum populari ſuo Richardo Bentlejo, quem ſuarum ad *Tuſculanas* emendationum approbatorem amplificatoremque habuerat, uter eſſet in contaminandis veterum exemplaribus licentior.

Petrus FABER, Arvernus, Turnebi auditor Lutetiæ, cum eſſet adoleſcens. Reliquam ætatem exegit apud Rupellenſes, Collegii præfecturam ibi adeptus, & Hebraicæ linguæ magiſterium. Admodum ſenex, commentarios vulgavit in libros *Academicos*, & in orationem *pro Cæcina*, anno MDCXI.

Antonius GOVEANUS, Luſitanus. Præclare & ſcienter Cicero-

ceronis quædam tractavit: *Topica* præsertim, ut hominem decebat antiqui Juris peritia excellentem. *Unus* enim, *communi doctorum suffragio*, *hoc adsecutus erat*, *ut & poeta elegantissimus*, *& summus philosophus*, *& præstantissimus juris interpres haberetur*. *Quod cælo Gallico*, *in quo a teneris probe institutus fuerat*, *vir gratus acceptum referri volebat*. Hæc, & longe plura de illo Thuanus, lib. XXXVIII. cap. 14.

Joannes Georgius GRÆVIUS, ortu Germanus, domicilio Batavus, Trajecti ad Rhenum obiit ineunte anno MDCCIII. Quam partibus quibusdam Ciceronis adhibuit, si curam adhibuisset eandem omnibus, vix aliam fortassis operam reliquisset posteris, quam edendi commodius, quæ in tomos parum habiles congessit. Verum nullam Rhetoricorum partem attigit, Philosophicorum modicam. Quin videtur in iis, quas tractavit, viam iniisse satietati ac tædio finitimam. Voluit enim colligere annotationes diversorum omnes, easque totas. Quare necesse erat, ut multa lectoribus offerret, quæ diversis verbis, si tamen diversis, unum sonant; multa, quæ sunt primo aspectu falsa; multa, quæ nihil momenti habent. Obsequi modestiæ maluit, quam judicio, vir omni laude præstans: ne scilicet in Criticis illustribus, si non reciperet omnia, damnasse aliqua videretur. Quod mihi fuisset quoque tum facilius, tum jucundius: nisi fecisset sperata multorum utilitas, ut aliquando seligere, non tantum colligere, auderem.

Franciscus HOTOMANUS, Parisinus; de quo non pauca Historici, nam sic vocantur, Lexicographi. Perite & diligenter primam Ciceronis epistolam *ad Q. fratrem*, sed maxime *Orationes* quinque & viginti, cum Asconii fragmentis in easdem, interpretatus est.

Leonardus MALASPINA, Florentinus, ex divini Servatoris familia, ut ipse se inscripsit, Canonicus. Prodierunt illius emen-

mendationes ac suspiciones in epistolas *ad Atticum*, *Brutum*, & *Q. fratrem*, anno MDLXIII. Utrum ab homine docto profectæ sint, nemo doctus dubitet. Plurima enimvero huic fuisse cognita, vel illud argumento est, quod aliqua sibi incognita esse fateatur. Victorius ingenuæ confessionis exemplum illi dederat. Ac, nisi mea me fallit opinio, quo quisque in Cicerone magis profecerit, eo facilius agnoscet, esse multa quæ non intelligat. Quod velim lectores cogitent iterum atque iterum: qui litem interpreti, nisi plana, aperta, perspicua faciat omnia, magno tumultu inferunt. Aliqua sciant in Cicerone, ut nunc quidem se habet, suspecta esse, manca, depravata, ἀνακόλουθα, quæ sanos torquere non debeant, otiosos exercere possint.

Jacobus MENARDUS, Burdigalensis: cujus in priores sex *Orationes* commentarii *facile cæteris omnibus*, qui ad easdem spectant, *palmam*, teste [1] Grævio, *præripiunt*. Quo tempore autem vixerit Menardus, etsi nusquam est observatum, colligi tamen inde potest, quod se profitetur auditorem fuisse Francisci Balduini, quem obiisse constat anno MDLXXII.

Gulielmus MORELIUS, Tillianus, in agro Caletensi. Prodiit Lutetiæ, anno MDXLV. *Observationum in libros quinque de finibus bonorum & malorum Commentarius*, quem titulus huic Morelio asserit, sed Pithœus Turnebo vindicat. Reclamant certe [2] pro Morelio viri docti. Ac mihi quidem si necesse est sententiam dicere, non videtur inesse in ea lucubratione subtilis & acuta brevitas illa, quæ Turnebi propria est. Verum cujuscumque est auctoris hoc opus, quis neget magni pretii esse, quod Pithœus Turnebo dignum judicavit?

Marcus Antonius MURETUS, gente Lemovix. Quam tersus, elegans, concinnus! Vix ipse Cicero magis. Annotationes ediderat ad *Catilinarias*, & ad *Philippicas*, multosque aliorum

1 Præfat. in Orat.

2 *Anti-Baillet*, cap. LXVIII.

liorum operum locos enodaverat in aureolis illis, quos confecerunt Musæ & Gratiæ, *variarum lectionum* libris. Pretium autem cum sit fragmentis omnibus viri tam diserti, prodierunt Ingolstadii, eo mortuo, quæ in *Philosophicorum* partes aliquot cursim scripserat. Prodibunt nunc primum breviores & rariores quam tu velis, ejusdem notæ in *Rhetorica*, quas Ciceroniani, quo utebatur, exempli marginibus ipse illeverat; ego pridem, cum Romæ essem, descripsi.

Joannes PASSERATIUS, Trecensis: qui, ut erat Regius Eloquentiæ Professor, legendo in scholis Cicerone diu exercitatus, non pauca in eum congessit. Quæ ad *Orationes* pertinebant, protulit in lucem Grævius: ego, quæ ad *Philosophica*, studiosis non invidebo.

Andreas PATRICIUS, Polonus. *Fragmenta* Ciceronis diligenter collegit, atque illa ipsa docte illustravit, & *Orationes* item aliquot. Reducem ex Italia, ubi ætatem in literis egerat, Polonia sacris infulis honestavit.

Zacharias PEARCIUS, Anglus: qui tres *de Oratore* libros emendavit, notisque illustravit, anno MDCCXVI. Hic vero laude dignissimus, quod facere cum bonis temperantibusque Criticis maluit, quam cum iis, qui Tullium Cantabrigiæ tum decorare voluerunt. Quamvis enim Bentlejum suum laudibus videatur ad cælum extollere, non imitatur tamen, neque unquam verecundiæ fines transit: homo excellentis ut ingenii, sic judicii, & a quo non nisi magna expectes.

Dionysius PETAVIUS, Aurelianensis, e Societate JESU. Ornabunt hunc delectum ea, quæ olim dictaverat in tertium *de Oratore* librum vir ultra humanam sortem eruditus, cum dicendi artem apud Remos profiteretur, anno MDCIX. Vindicatas ab indigna oblivione chartas ad me transmisit Franciscus Odinus, ejusdem sodalitii, homo vere Petavianus, antiquis imbutus perinde studiis ac moribus; quem juvenis ut

magiſtrum colui; grandior habui devinctum arctiſſima neceſſitudine & habebo ſemper.

Jacobus PRUSTEUS, Pariſinus: qui, Rhetor in regio Ludovici Magni collegio, Rhetoricos omnes libros edidit in uſum Delphini. Ut is majorum gentium non eſt, ita nec quintæ claſſis: quod ſignificat tamen Jacobus * Gronovius; ac, per eam cauſam, Gallorum gentem univerſam allatrat, Scioppianæ ferocitatis heres, non latinitatis. At, mi homo, cujates erant Mureti, Hotomani, Boſii, Turnebi? Quo illa tibi Ciceronis editio, in qua te ſolus jactas? Hauſiſſes ſaltem ex uberrimo fonte urbanitatis aliquid, ne laudatiſſimi parentis adeo eſſes diſſimilis.

Carolus SIGONIUS, Mutinenſis, Romanarum antiquitatum indagator ſagax, & diſertus explicator, inſignia reliquit multis conſignata voluminibus monumenta præſtantis doctrinæ. Quod huc facit; commentariola edidit, tum in *Fragmenta*, tum, uſurpato * * nomine alieno, in *Agrarias*, & in epiſtolas *ad Familiares*.

Joannes Ludovicus STREBÆUS, Remenſis. *Oratorem*, *Partitiones oratorias*, tres *de Oratore* libros illuſtravit commentariis bene longis, & qui videantur in tironum ſcripti gratiam; ſed accurate tamen, & ab homine artis rhetoricæ peritiſſimo.

Adrianus TURNEBUS, Andelii ad Sequanam natus. Quis eum laudandi erit finis, ſi pro ſuis in Ciceronem immortalibus meritis laudetur?

Fulvius URSINUS, Romanus. Veteribus nummis, aliiſque id genus, quibus Roma tum maxime abundabat, monumentis, cum is magnam elegantioris doctrinæ copiam ſibi paraſſet, multa in toto Cicerone explicuit, quæ propter vetuſtatem a cæteris ignorabantur.

His igitur ad quinque illos [1] principes, quos ante commemo-

* Præfat. in Cicer. * * Alias *Lauredani*, alias *Ragazonii*.

1 Aſconium, Victorium, P. Manutium, Lambinum, Gruterum.

memoravi, adjunctis; symbolarum collatores habeo, si bene calculos subduxi, omnino triginta, qui lectoribus quæ opus erunt, sine meo sumptu præbeant. Advocabo tamen alios quoque; sed parcius, & quasi subsidiarios.

Restat, ut in disponendis ejus operibus dicam quid ausus sim. Rhetorica *ad Herennium*, quæ Ciceroni abjudicat Criticorum consensus, alii atque alii tribuit suspicio, a Ciceronianis segregavi. Illis erit locus aptior in postremo volumine, cum aliis quibusdam, vel suppostitiis, vel, quod ad res Ciceronis cognoscendas pertineant, in ejus societatem & quasi familiam receptis. Opera enim Ciceronis pollicitus, cur illud ostendam primum, quod ipsius non esse ultro fateor, & admoneo? Aut cur formoso corpori caput præfigam non ejusdem formæ? Atque hoc unum me volente mutatum est.

Typographorum autem postulationi dedi, ut secundum Tullii Rhetorica, primus hic locus esset Philosophicis, quæ tamen in cæteris editionibus nonnisi postremum occupant. Cum enim sua interesse arbitrarentur, ut ab iis, quæ Grævius non divulgavit, initium ducerent; nolui esse, in re satis levi, nimis pugnax contra homines, qui meum ad nutum in reliquis totos se fingunt & accommodant. Quinetiam, si quis Tullii velit scripta omnia, non primoribus, ut ajunt, labris attingere, sed habere penitus cognita, planeque perspecta, debet ea legere hoc eodem, quo disposuimus, ordine. Plurima enim occurrunt in Orationibus, nec pauca etiam in Epistolis, quæ, nisi Philosophicis tinctus, haud satis capias. Philosophia, quæ res dicendæ sint, docet. Rhetorica, quo modo dicendæ. Rhetorem igitur & Philosophum oportet noveris, priusquam ad Oratorem accedas.

Omni denique prologi munere videbor mihi defunctus, ubi significavero, quæ me auctoritas & impulerit ad opus istud suscipiendum, & confirmet in exequendo. Res igitur i-

ta se habet. Viri non tam honoribus amplissimis, quam doctrina & sapientia florentes, in quorum disciplinam traditus est SERENISSIMUS DELPHINUS, ut facilius regii alumni manibus versentur Ciceronis opera, hæc novo quasi ornatu comitata prodire voluerunt; atque ut negotium ego in me reciperem, jusserunt. Quidni morem geram? neque enim ut sustineatur id oneris, requiruntur vires ingenii, quas in me scio quam sint exiguæ; sed fides, ac diligentia, quas præstare si quis velit, potest.

Priusquam finem dicendi facio, decet honoris causa nominari scriptores illos, sive interpretes, de quibus in hac præfatione, cum brevitati consulerem, pluribus verbis dicere non licuit, sed in commentariis tamen, ubi erit opus, apparebunt.

Richardus BENTLEIUS.
Isaacus CASAUBONUS.
Christoph. CELLARIUS.
Desiderius ERASMUS.
Joan. Aug. ERNESTUS.
Franciscus FABRITIUS.
Jacobus FACCIOLATUS.
Gabriel FAERNUS.
M. Ant. FERRATIUS.
Joan. Fred. GRONOVIUS.
Nicolaus HORTENSIUS.
Carolus LANCIUS.
Petrus LESCALOPERIUS.
Theodorus MARCILIUS.
Nascimb. NASCIMBÆNIUS.
Ausonius POPMA.
Martialis ROGERIUS.
Claudius SALMASIUS.
Andreas SCHOTTUS.
Achilles STATIUS.
Franciscus SYLVIUS.
Henricus VALESIUS.
Isaacus VERBURGIUS.
Hieronymus WOLFIUS.

NOI

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

AVendo veduto per la Fede di Revisione, ed Approvazione del P. F. Paolo Tomaso Manuelli Inquisitor Generale del Sant' Offizio di Venezia nel Libro intitolato: *Opera M. Tullii Ciceronis cum delectu Commentariorum in usum Seren. Delphini diviso in IX. Tomi in* 4. non v'esser cosa alcuna contro la Santa Fede Cattolica; e parimente per Attestato del Segretario Nostro, niente contro Principi, e buoni costumi, concediamo Licenza a Giovanni Manfrè Stampatore di Venezia, che possa essere stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 16. Novembre 1748.

(*Barbon Morosini Cav. Proc. Rif.*
(*Marco Foscarini Cav. Proc. Rif.*
(

Registrato in libro a Carte 37. al n. 301..

Michiel Angelo Marini Segr.

Reg. al Mag. Eccel. contro la Bestemmia.

Francesco Gadaldini Segr.

ORDO

ORDO OPERUM.

TOMO PRIMO,

RHETORICA, *scilicet*

TOMO SECUNDO,

PHILOSOPHICORUM I.

TOMO TERTIO,

PHILOSOPHICORUM II.

Cato

TOMO QUARTO,

ORATIONUM I.

TOMO QUINTO.

ORATIONUM II.

TO-

TOMO SEXTO.

ORATIONUM III.

TOMO SEPTIMO,

TOMO OCTAVO,

TOMO NONO,

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS

DE INVENTIONE RHETORICA

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Differit Tullius de eloquentiæ utilitate, principio, progreſſu, abuſu, ſtudio, & arte quæ certis continetur præceptis.
De ejuſdem officio, fine, materia, & partibus.
De inventione, quæ præcipua pars eſt; & qualis eſſe debeat in omni cauſarum conſtitutione, tum conjecturali, tum definitiva, tum generali.
De exordio, narratione, partitione, confirmatione, refutatione, concluſione, earumque omnium orationis partium variis generibus, partibus, virtutibus, ac vitiis. PRUSTEUS.

DE INVENTIONE RHETORICA [1]

I. SÆPE & multum hoc mecum cogitavi, bonine, an mali plus attulerit hominibus & civitatibus copia dicendi, ac summum eloquentiæ studium. Nam cum & nostræ reipublicæ detrimenta considero, & maximarum civitatum veteres animo calamitates colligo, non minimam video per disertissimos homines invectam esse partem incommodorum. Cum autem res ab nostra memoria propter vetustatem remotas ex literarum monumentis repetere instituo: multas urbes constitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias intelligo tum animi ratione, tum facilius eloquentia comparatas. Ac me quidem diu cogitantem, ratio ipsa in hanc potissimum sententiam ducit, ut existimem, sapientiam sine eloquentia parum prodesse civitatibus, eloquentiam vero sine sapientia nimium obesse plerumque, prodesse nunquam. Quare si quis, omissis rectissimis atque honestissimis studiis rationis & officii, consumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis sibi, perniciosus patriæ civis alitur: qui vero ita sese armat eloquentia, ut non oppugnare commoda patriæ, sed pro his pugnare possit, is mihi vir & suis, & publicis rationibus utilissimus, atque amicissimus civis fore videtur.

Ac si volumus hujus rei, quæ vocatur eloquentia, sive artis,

DELECTUS COMMENTARIORUM.

1 De Arte Rhetorica, fere præscriptum his libris omnium editionum reperimus: sed alicubi tamen, *De Inventione*, non *De Arte Rhetorica*, quod & Venetum exemplum secutum est. Aliqui *artem veterem* hanc vocarunt. De his omnibus nihil magnopere retulerit quodcunque retinere voluerimus. Nam & Rhetoricæ certe artis præcepta his libris traduntur, & ea inventionis, non collocationis, neque dispositionis, aut pronuntiationis. Et ante alios libros rhetoricos hoc scriptum a Cicerone compositum fuisse dubium non est. *Camerarius*.

Tantus est in hisce *de Inventione* commentariis, & libris *ad Herennium*, tum præceptionum & exemplorum, tum rerum prope omnium consensus, ut scriptorem utrumque, Ciceronem & Cornificium, non casu in eadem incurrisse vestigia, sed præeuntem alterum, Hermagoram scilicet, dedita opera secutos esse, non temere possit affirmari. *Prusteus*.

Quintilianus, lib. III. cap. 5. *Ipse*, ait, *hos libros Cicero improbat*. Et cap. 6. *Sunt enim velut res .... quas adolescens deduxerat schola: & si qua est in his culpa, tradentis est .... Sed Cicero quidem his pulcherrimos illos* de Oratore *substituit; ideoque culpari tanquam falsa præcipiat, non potest*.

tis, five ftudii, five exercitationis cujufdam, five facultatis a natura profectæ confiderare principium; reperiemus id ex honeftiffimis caufis natum, atque optimis rationibus profectum.

II. Nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines paffim beftiarum more vagabantur, & fibi victu ferino vitam propagabant; nec ratione animi quidquam, fed pleraque viribus corporis adminiftrabant. Nondum divinæ religionis, non humani officii ratio colebatur: nemo nuptias viderat legitimas: non certos quifquam infpexerat liberos: non jus æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem, atque infcitiam, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas, ad fe explendam viribus corporis abutebatur, perniciofiffimis fatellitibus. Quo tempore quidam, magnus videlicet vir & fapiens, cognovit, quæ materia effet, & quanta ad maximas res opportunitas animis ineffet hominum, fi quis eam poffet elicere, & præcipiendo meliorem reddere: qui difperfos homines in agris, & in tectis filveftribus abditos, ratione quadam compulit unum in locum, & congregavit, & eos in unamquamque rem inducens utilem atque honeftam, primo propter infolentiam reclamantes, deinde propter rationem, atque orationem ftudiofius audientes, ex feris & immanibus, mites reddidit & manfuetos.

Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi fapientia perficere potuiffe, ut homines a confuetudine fubito converteret, & ad diverfas vitæ rationes traduceret. Age vero, urbibus conftitutis, ut fidem colere, & juftitiam retinere difcerent, & aliis parere fua voluntate confuefcerent, ac non modo labores excipiendos communis commodi caufa, fed etiam vitam amittendam exiftimarent; qui tandem fieri potuit, nifi homines ea, quæ ratione inveniffent, eloquentia perfuadere potuiffent? Profecto nemo, nifi gravi ac fuavi commotus oratione, cum viribus plurimum poffet, ad jus voluiffet fine vi defcendere: ut inter quos poffet excellere, cum iis fe pateretur æquari, & fua voluntate a jucundiffima confuetudine recederet, quæ præfertim jam naturæ vim obtineret propter vetuftatem. Ac primo quidem fic & nata & progref-

ſa longius eloquentia videtur; & item poſtea maximis in rebus pacis & belli cum ſummis hominum utilitatibus eſſe verſata. Poſtquam vero commoditas quædam, prava virtutis imitatrix, ſine ratione officii, dicendi copiam conſecuta eſt; tum ingenio freta malitia, pervertere urbes, & vitas hominum labefactare aſſuevit.

III. Atque hujus quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Veriſimillimum mihi videtur, quodam tempore neque in publicis rebus infantes & inſipientes homines ſolitos eſſe verſari, nec vero ad privatas cauſas magnos ac diſertos homines accedere: ſed cum a ſummis viris maximæ res adminiſtrarentur, arbitror alios fuiſſe non incallidos homines, qui ad parvas controverſias privatorum accederent. Quibus in controverſiis cum ſæpe a mendacio contra verum homines ſtare conſueſcerent, dicendi aſſiduitas aluit audaciam, ut neceſſario ſuperiores illi propter injurias civium reſiſtere audacibus, & opitulari ſuis quiſque neceſſariis cogerentur. Itaque cum in dicendo ſæpe par, nonnunquam etiam ſuperior viſus eſſet is, qui, omiſſo ſtudio ſapientiæ, nihil ſibi præter eloquentiam comparaſſet, fiebat, ut & multitudinis & ſuo judicio dignus, qui rempublicam gereret, videretur. Hinc nimirum non injuria, cum ad gubernacula reipublicæ temerarii atque audaces homines acceſſerant, maxima ac miſerrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odii atque invidiæ ſuſcepit eloquentia, ut homines ingenioſiſſimi, quaſi ex aliqua turbida tempeſtate in portum, ſic ex ſeditioſa & tumultuoſa vita ſe in ſtudium aliquod traderent quietum. Quare mihi videntur poſtea cætera ſtudia recta atque honeſta, per otium concelebrata ab optimis, enituiſſe: hoc vero a pleriſque eorum deſertum obſoleviſſe eo tempore, quo multo vehementius erat retinendum, & ſtudioſius adaugendum. Nam quo indignius rem honeſtiſſimam & rectiſſimam violabat ſtultorum & improborum temeritas & audacia, ſummo cum reipublicæ detrimento; eo ſtudioſius & illis reſiſtendum fuit, & reipublicæ conſulendum.

IV. Quod noſtrum illum non fugit Catonem, neque Lælium,

lium, neque horum (ut vere dicam) discipulum Africanum, neque Gracchos Africani nepotes: quibus in hominibus erat summa virtus, & summa virtute amplificata auctoritas, &, quæ his rebus ornamento, & reipublicæ præsidio esset, eloquentia. Quare, meo quidem animo, nihilo minus eloquentiæ studendum est, etsi ea quidam & privatim, & publice perverse abutuntur: sed eo quidem vehementius, ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie plurimum possint: cum præsertim hoc unum sit, quod ad omnes res & privatas, & publicas maxime pertineat; hoc tuta, hoc honesta, hoc illustris, hoc eodem vita jucunda fiat. Nam hinc ad rempublicam plurima commoda veniunt, si moderatrix omnium rerum præsto est sapientia: hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus, honor, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum certissimum ac tutissimum præsidium comparatur. Ac mihi quidem videntur homines, cum multis rebus humiliores & infirmiores sint, hac re maxime bestiis præstare, quod loqui possunt. Quare præclarum mihi quiddam videtur adeptus is, qui, qua re homines bestiis præstent, ea in re hominibus ipsis antecellat. Hoc si forte non natura modo, neque exercitatione conficitur, verum etiam artificio quodam comparatur; non alienum est videre, quæ dicant ii, qui quædam ejus rei præcepta nobis reliquerunt. Sed antequam de præceptis oratoriis dicamus, videtur dicendum de genere ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. Nam his rebus cognitis, facilius & expeditius uniuscujusque animus ipsam rationem ac viam artis considerare poterit.

V. Civilis quædam ratio [2] est, quæ multis & magnis ex rebus constat. Ejus quædam magna & ampla pars est, artificio-

2 *Civilis quædam ratio*] Ὁ πολιτικὸς λόγος, ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη ἢ τέχνη, id est, Reipublicæ constituendæ & administrandæ scientia vel ars, quam uno vocabulo *Politicam* solemus appellare. Cicero *Civilem scientiam* mox dicet. Quintilianus (*edit. Paris. in fol.* 1725.) lib. 2. cap. 15. pag. 123. not. 130. *Civilitatem* vocavit. *Capperonnerius*. Quam sit in Rhetorum intelligendis artibus, Græcorum & Latinorum, studiose utiliterque versatus, cognosci ex ejus Quintiliano potest. Quo sane libro vix quidquam protulit hæc ætas in Gallia excellentius. De quo bene mihi existimare videntur, qui ajunt, tum oportuisse illum in lucem venire, cum libri excolendis hominum ingeniis usui erant, non porticibus exornandis. Hic igitur cum earum sit artium homo, conventus a me,

tificiosa eloquentia, quam Rhetoricam vocant. Nam neque cum iis sentimus, qui civilem scientiam eloquentia non putant indigere; & ab iis, qui eam putant omnem Rhetoris vi & artificio contineri, magnopere dissentimus. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam civilis scientiæ partem esse dicamus. Officium autem ejus facultatis videtur esse, dicere apposite ad persuasionem: finis, persuadere dictione. Inter officium autem & finem hoc interest, quod in officio, quid fieri; in fine, quid officio conveniat, consideratur: ut medici officium dicimus esse, curare ad sanandum apposité; finem, sanare curatione. Item oratoris quid officium, & quid finem esse dicamus, intelligemus, cum id, quod facere debet, officium esse dicemus: illud, cujus causa facere debet, finem appellabimus.

Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, versatur. Ut si medicinæ materiam dicamus morbos, ac vulnera, quod in his omnis medicina versetur: item, quibus in rebus versatur ars, & facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res, alii plures, alii pauciores existimaverunt. Nam Gorgias Leontinus, [3] antiquissimus fere rhetor, omnibus de

me, non recusavit, quin pro nostra necessitudine, & constanti sua voluntate promovendi bonas literas, mecum illa communicaret, quæ ad Ciceronis libros de Inventione annotata habebat. Ne tamen plus æquo Commentariorum hic delectus excresceret, sæpe indicavit tantum, quo sui in Quintilianum Commentarii loco, Ciceronianum quemque nodum explicarit. *Olivetus*.

3 *Gorgias Leontinus*] Charmantidæ filius, Rhetor, Empedoclis discipulus fuit. Cum Rhetoricam docere cœpisset, non minus, quam centum minas a singulis exigebat: unde tantum nummorum acquisivit, ut Delphis in templo statuam sibi, & quidem auream posuerit. Athenis, quo legatus cum Tisia venisse dicitur, & Larissæ in Thessalia diu commoratus est. Hunc purpureis vestibus usum fuisse testatur Ælianus: nec desunt, qui scribant ejus orationes Atheniensibus usque adeo admirabiles visas fuisse, ut dies, quibus habitæ fuissent, ἑορτάς, & orationes ipsas *lampadas* vocarint. In hunc etiam tanquam patrem Philostratus artem sophistarum refert. Hic, ut est apud Platonem & Ciceronem, de omni re, quæcunque in disceptationem quæstionemque vocaretur, se copiosissime dicturum profitebatur. Vixit Gorgias annis centum & quinque, ut ait Pausanias: centum & novem, ut Quintilianus, Diogenes, & Suidas scribunt: centum & octo, ut Plinius, Lucianus, & Philostratus arbitrantur: centum & septem, ut vult Cicero: quanquam loquitur ita, (de Senect. cap. 5.) *centum & septem complevit annos*, ut eum quasi ostendat ad centum & octo annos pervenisse. Quo quidem tempore cum debilitate quadam correptus, aliquantulum somni cepisset, a necessario quodam rogatus, ecquid ageret: *Somnus*, inquit, *venit, ut me fratri commendet*; nec ita multo post inedia vitam finivit. *Corradus*, in *Brut. cap.* 8.

de rebus oratorem optime posse dicere existimavit. Hic infinitam, & immensam huic artificio materiam subjicere videtur. Aristoteles autem, qui huic arti plurima adjumenta atque ornamenta subministravit, tribus in generibus rerum versari rhetoris officium putavit, demonstrativo, deliberativo, judiciali. Demonstrativum [4] est, quod tribuitur in alicujus certæ personæ laudem, aut vituperationem. Deliberativum [5] est, quod positum in disceptatione, & consultatione civili, habet in se sententiæ dictionem. Judiciale [6] est, quod positum in judicio, habet in se accusationem & defensionem, aut petitionem & recusationem. Et, quemadmodum nostra quidem fert opinio, oratoris ars & facultas in hac materia tripartita versari existimanda est.

VI. Nam Hermagoras [7] quidem, nec quid dicat, attendere, nec quid polliceatur, intelligere videtur; qui oratoris materiam in causam & in quæstionem dividat. Causam esse dicit [8] rem, quæ habeat in se controversiam in dicendo positam cum personarum certarum interpositione; quam nos quoque oratori dicimus esse attributam. Nam ei tres partes, quas ante diximus, supponimus, judicialem, deliberativam, demonstrativam. Quæstionem autem [9] eam appellat, quæ habeat in se controversiam in dicendo positam, sine certarum personarum interpositione, ad hunc modum: Ecquid sit bonum præter honestatem. Verine sint sensus. Quæ sit mundi forma. Quæ sit solis magnitudo. Quas quæstiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere existimamus. Nam, quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimo cum labo-

4 *Demonstrativum*] Τὸ ἐπιδεικτικὸν, & ἐγκωμιαστικὸν, de quo vide Quintilian. lib. 3. cap. 7. *Capperonnerius*.

5 *Deliberativum*] Τὸ συμβουλευτικὸν, quod aliquando etiam δημηγορικὸν & δημηγορητικὸν, id est *concionale*, appellatur. Lege Quintilian. lib. 3. cap. 8. *Idem*.

6 *Judiciale*] Τὸ δικανικὸν, quod nequaquam confundendum est cum τῷ *juridiciali* δικαιολογικῷ. Vide Quintilian. lib. 3. cap. 9. *Idem*.

7 *Hermagoras*] Floruit post Aristotelis & Theophrasti tempora, ut ex Quintiliano, lib. 3. cap. 1. intelligi potest: *fecitque*, ut idem tradit, *velut propriam* in oratoriis institutionibus *viam, quam plurimi secuti sunt*. Hic ipse est, quem corrupto, ut opinor, nomine, *Hermetem* sæpius vocat Cornificius ad Herennium. *Prusteus*. Vide Quintilianum, lib. 3. cap. 5. ubi ab Hermagora stat contra Tullium. *Muretus*.

8 *Causam esse dicit*] Quam Græci Rhetores ὑπόθεσιν appellant. *Capper*.

9 *Quæstionem autem*] Hanc Græci θέσιν vocant. *Idem*.

labore consumpta intelligimus, eas, sicut aliquas parvas res, oratori attribuere, magna amentia videtur. Quod si magnam in his Hermagoras habuisset facultatem, studio & disciplina comparatam, videretur fretus sua scientia, falsum quiddam constituisse de oratoris officio, & non quid ars, sed quid ipse posset, exposuisse. Nunc vero ea vis est in homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quam philosophiam concesserit. Neque eo dico, quod ejus ars quam edidit, mihi mendosissime scripta videatur (nam satis in ea videtur ex antiquis artibus ingeniose & diligenter electas res collocasse; & nonnihil ipse quoque novi protulisse) verum oratori minimum est de arte loqui, quod hic fecit; multo maximum ex arte dicere, quod eum minime potuisse omnes videmus. Quare materia quidem nobis rhetoricæ videtur ea, quam Aristoteli visam esse diximus.

VII. Partes autem hæ sunt, quas plerique dixerunt, inventio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio. Inventio est [10] excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio [11] est rerum inventarum in ordinem distributio. Elocutio [12] est idoneorum verborum, & sententiarum [13] ad inventionem accommodatio. Memoria [14] est firma animi rerum ac verborum ad inventionem perceptio. Pronuntiatio [15] est ex rerum & verborum dignitate, vocis & corporis moderatio. Nunc his rebus breviter constitutis, eas rationes, quibus ostendere possimus genus, & officium & finem hujus artis, aliud in tempus differemus. Nam & multorum verborum indigent, & non tantopere ad artis descriptionem & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus scribere oportere existimamus. Ac mihi quidem videtur conjuncte agendum de materia ac partibus. Quare inventio, quæ princeps est omnium partium, potissimum

10 *Inventio est*] Ἡ εὕρεσις. *Idem.*

11 *Dispositio*] Ἡ οἰκονομία. *Idem.*

12 *Elocutio*] Ἡ φράσις, ἡ ἑρμηνεία, ἡ ἀπαγγελία. *Idem.*

13 *Sententiarum*] Τῶν διανοιῶν, vulgo *des pensées*; non autem τῶν γνωμῶν, quas vocamus *sentences*; *maximes* &c. Latina vox utrumque significat. Vide Quintilian. pag. 322. not. 6. & pag. 505. not. 1. 2. 3. *Idem.*

14 *Memoria*] Ἡ μνήμη. *Idem.*

15 *Pronuntiatio*] Ἡ ὑπόκρισις. *Idem.*

mum in omni causarum genere, qualis debeat esse, consideretur.

VIII. Omnis res, quæ habet in se positam in dictione, aut disceptatione aliquam controversiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæstionem. Eam igitur quæstionem, ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus. Constitutio [16], est prima conflictio causarum ex depulsione [17] intentionis [18] profecta, hoc modo: Fecisti, non feci, aut jure feci. Cum facti controversia est, quoniam conjecturis causa firmatur, constitutio conjecturalis [19] appellatur: Cum autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiva [20] nominatur. Cum vero, qualis sit res, quæritur, quia & de vi, & de genere negotii controversia est, constitutio generalis [21] vocatur. At cum causa ex eo pendet, quod non aut is agere videtur, quem oportet, aut non cum eo, quicum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, translativa dicitur [22] constitutio: quia actio translationis & commutationis indigere videtur. Atque harum aliquam in omne causæ genus incidere necesse est. Nam in quam non inciderit, in ea nihil esse poterit controversiæ. Quare eam ne causam quidem convenit putari.

Ac facti quidem controversia in omnia tempora potest distribui. Nam quid factum sit, potest quæri, hoc modo: Oc-

16 *Constitutio est*] Ἡ στάσις, cujus nominis rationem & etymologiam vide apud Quintilian. edit. 1725. pag. 160. not. 16. *Idem*.

17 *Ex depulsione*] Id est, refutatione, quæ & *deprecatio* quandoque dicitur, ut mox patebit cap. 10. Fortunatianus Rhetor (pag. 39. Rhetor. Pith.) ἀπάρνησιν vocat, id est *negationem*. Idem.

18 *Intentionis*] Id est accusationis, sive actionis, qua crimen cuipiam intenditur. Fortunatianus Rhetor (pag. 39. Rhetor. Pith.) κατάφασιν appellat, hoc est, *affirmationem*. Idem.

19 *Constitutio conjecturalis*] Ὁ στοχαστικὸς, ἡ στοχαστικὴ, ἡ αἰτία, λόγος ἀποδείξεως, ἡ γένεσις, τὸ πραγματικὸν, τὸ κατ᾽ αἴσθησιν, ἡ συλλογιστικὴ στάσις. Vulgo dicitur *Quæstio facti*, vel *de facto*. Vide Quintilian. pag. 167. not. 163. & pag. 181. not. 468. Alias dicitur *inficialis*, & *de substantia*, teste Quintiliano pag. 535. not. 41. *Idem*.

20 *Constitutio definitiva*] Ὅρος, ὁρικὸς, ὁρικὴ στάσις, περὶ τῆς ἰδιότητος, περὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἑτέρου. Latini dicunt etiam *finem*, *de fine*. Donatus in Terent. Eunuch. V. 5. 18. *causam finalem*. Vide Quintil. pag. 253. not. 18. & pag. 181. not. 468. *Idem*.

21 *Constitutio generalis*] A Latinis Rhetoribus vocari solet status qualitatis, vel qualitas, ἡ ποιότης. Apud nos quæstio juris vel de jure appellatur. Lege Quintil. pag. 155. not. 28. pag. 181. not. 468. & pag. 424. not. 170. *Idem*.

22 *Translative dicitur constitutio*] Quintiliano translatio, transsumptiva, transpositiva, græce μετάληψις, & aliquando παραγραφὴ, *præscriptio*; vulgo dicimus exceptionem judicii vel fori declinatoriam. Lege Quintil. pag. 171. not.g 243. 246. & pa. 181. not. 468. *Idem*.

ciderítne Ajacem Ulyſſes. Et quid fiat, hoc modo: Bonone animo ſint erga populum Romanum Fregellani. Et quid futurum ſit, hoc modo: Si Carthaginem reliquerimus incolumem, num quid ſit incommodi ad rempublicam perventurum. Nominis controverſia eſt, cum de facto convenit, & quæritur, id quod factum eſt, quo nomine appelletur. Quo in genere neceſſe eſt ideo nominis eſſe controverſiam, non quod de re ipſa non conveniat, non quod de facto non conſtet, ſed quod id, quod factum ſit, aliud alii videatur eſſe, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in hujuſmodi generibus definienda res erit verbis, & breviter deſcribenda: ut, ſi quis ſacrum ex privato ſurripuerit, utrum fur, an ſacrilegus ſit judicandus. Nam id cum quæritur, neceſſe erit definire utrumque, quid ſit fur, quid ſacrilegus, & ſua deſcriptione oſtendere alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque adverſarii dicunt.

IX. Generis eſt controverſia, cum & quid factum ſit, convenit, & quo id factum nomine appellari oporteat, conſtat: & tamen, quantum, & cujuſmodi, & omnino quale ſit, quæritur; hoc modo: Juſtum, an injuſtum: utile, an inutile; & omnia, in quibus, quale ſit id quod factum eſt, quæritur, ſine ulla nominis controverſia. Huic generi Hermagoras partes quatuor ſuppoſuir, deliberativam, demonſtrativam, juridicialem [23], negotialem. Quod ejus, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum videtur: verum brevi, ne, aut ſi taciti præterierimus, ſine cauſa non ſecuti eum putemur; aut ſi diutius in hoc conſtiterimus, moram atque impedimentum reliquis præceptis intuliſſe videamur. Si deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte partes alicujus generis cauſæ putari. Eadem enim res alii genus eſſe, alii pars poteſt: eidem genus eſſe & pars non poteſt. Deliberatio autem & demonſtratio genera ſunt cauſarum. Nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut judiciale ſolum, aut & judiciale, & demonſtrativum, & deliberativum. Nullum dicere

cauſæ

23 *Juridicialem, negotialem*] Duo hæc vocabula Tullius ipſe paulo poſt explicabit, & ad ipſius explicationem quædam annotabimus. *Idem*.

causæ esse genus, cum causas esse multas dicat, & in eas præcepta det, amentia est. Unum autem judiciale solum esse qui potest, cum deliberatio, & demonstratio, neque ipsæ similes inter se sint, & ab judiciali genere plurimum diffideant, & suum quæque finem habeat, quo referri debeat? Relinquitur ergo, ut omnia tria genera sint causarum. Deliberatio igitur, & demonstratio non possunt recte partes alicujus generis causæ putari. Male igitur eas generalis constitutionis partes esse dixit.

X. Quod si generis causæ partes non possunt recte putari, multo minus recte partis causæ partes putabuntur. Pars autem causæ, constitutio est omnis. Non enim causa ad constitutionem, sed constitutio ad causam accommodatur. Sed demonstratio & deliberatio, generis causæ partes non possunt recte putari, quod ipsa sunt genera. Multo igitur minus recte partis ejus, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde si constitutio, & ipsa, & pars ejus quælibet, intentionis depulsio est; quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est. At si, quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est; demonstratio, & deliberatio, neque constitutio, nec pars constitutionis est. Si igitur constitutio, & ipsa, & pars ejus, intentionis depulsio est; deliberatio, & demonstratio, neque constitutio, neque pars constitutionis est. Placet autem ipsi, intentionis non esse depulsionem. Placeat igitur oportet, non esse constitutionem, nec partem constitutionis. Atque hoc eodem urgebitur, sive constitutionem, primam causæ accusatoris confirmationem dixerit, sive defensoris primam deprecationem. Nam eum eadem omnia incommoda sequentur.

Deinde conjecturalis causa non potest simul ex eadem parte, eodem in genere & conjecturalis esse, & definitiva. Rursus nec definitiva causa potest simul ex eadem parte, eodem in genere & definitiva esse, & translativa. Et omnino nulla constitutio, nec pars constitutionis potest simul & suam habere, & alterius in se vim continere: ideo quod unaquæque ex se, & ex sua natura simpliciter consideratur: altera assumpta,

numerus constitutionum duplicatur, non vis constitutionis augetur. At deliberativa causa simul ex eadem parte, eodem in genere & conjecturalem, & generalem, & definitivam, & translativam solet habere constitutionem, & unam aliquam, & plures nonnunquam. Ergo ipsa neque constitutio est, nec pars constitutionis. Idem in demonstratione solet usu evenire. Genera igitur, ut ante diximus, hæc causarum putanda sunt, non partes alicujus constitutionis.

XI. Hæc ergo constitutio, quam generalem nominamus, partes nobis videtur duas habere, juridicialem, & negotialem. Juridicialis est [24], in qua * æqui & iniqui natura, aut præmii, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis [25] est, in qua, quid juris ex civili more, & æquitate sit, consideratur: cui diligentiæ præesse apud nos jurisconsulti existimantur.

Ac juridicialis quidem ipsa in duas distribuitur partes, absolutam, & assumptivam. Absoluta est [26], quæ ipsa in se continet juris & injuriæ quæstionem. Assumptiva est [27], quæ ipsa ex se nihil firmi dat ad recusationem; foris autem aliquid defensionis assumit. Ejus partes sunt quatuor, concessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Concessio, cum reus [28] non id, quod factum est, defendit, sed ut ignoscatur, postulat. Hæc in duas partes dividitur, purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cum factum conceditur, culpa removetur. Hæc partes habet tres, imprudentiam, casum, necessi-

24 *Juridicialis est*] Τὸ δικαιολογικόν, ἡ δικαιολογικὴ στάσις, cujus vocabuli varias significationes vide apud Quintil. pag. 174. not. 311. Cave autem confundas τὸ δικαιολογικὸν *juridiciale* cum τῷ δικανικῷ *judiciali*. Status ille juridicialis est de re jam facta, de actione jam perpetrata, ideoque præteritum tempus spectat. *Idem*.

* *Æqui & iniqui*] Vict. Man. Lamb. *æqui & recti natura*.

25 *Negotialis est*] Τὸ πραγματικόν, ἡ πραγματικὴ στάσις, cujus vocabuli varios exposui significatus in Quintil. pag. 174. not. 311. Status ille negotialis est de re facienda, sicque ad futurum tempus pertinet. *Idem*.

26 *Absoluta est*] Ἀντίληψις, vel ἀντιληπτικὴ στάσις. Lege Quintilian. pag. 181. not. 468. *Idem*.

27 *Assumptiva est*] Ἀντίθεσις, vel ἀντιθετικὴ στάσις. Vide Quintil. pag. 181. not. 468. A Nascimbenio fol. 12. perperam vocatur κατ' ἀντίστασις, (ubi tamen mendum videtur esse typographicum pro τῇ κατ' ἀντίστασιν) idque ex depravata lectione Quintilianæi contextus lib. 7. cap. 4. pag. 437. ubi quidam codices MSS. habent κατὰ ἀντίστασιν. Sed veram ac genuinam lectionem astruximus ad Quint. pag. 437. not. 34. ubi excudendum curavimus, κατ' ἀντίθεσιν. *Idem*.

28 *Concessio, cum Reus*] Συγγνώμην. Alias dicitur venia & status venialis, itemque deprecatio. Vide Quintil. pag. 181. not. 468. *Idem*.

ceſſitatem. Deprecatio eſt [29], cum & peccaſſe, & conſulto peccaſſe reus ſe confitetur, & tamen, ut ignoſcatur, poſtulat: quod genus perraro poteſt accidere. Remotio criminis eſt [30], cum id crimen, quod infertur, ab ſe, & a ſua culpa, vi, & poteſtate in alium reus removere conatur. Id dupliciter fieri poterit, ſi aut cauſa, aut factum in alium transferetur. Cauſa transfertur, cum aliena dicitur vi & poteſtate factum. Factum autem, cum alius aut debuiſſe, aut potuiſſe facere dicitur. Relatio criminis [31] eſt, cum ideo jure factum dicitur, quod alius ante injuria laceſſierit. Comparatio eſt [32], cum aliud aliquod factum rectum, aut utile contenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur eſſe commiſſum.

In quarta conſtitutione, quam translativam nominamus, ejus conſtitutionis eſt controverſia, cum aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo jure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Hujus conſtitutionis Hermagoras inventor eſſe exiſtimatur, non quia non uſi ſint ea veteres oratores ſæpe multi, ſed quia non animadverterint artis ſcriptores eam ſuperiores, nec retulerint in numerum conſtitutionum. Poſt autem ab hoc inventam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus, (res enim perſpicua eſt) quam invidia, atque obtrectatione quadam impediri.

XII. Et conſtitutiones quidem, & earum partes expoſuimus: exempla autem cujuſque generis tunc commodius expoſituri videmur, cum in unumquodque eorum argumentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum cauſæ ſtatim poterit accommodari.

Conſtitutione cauſæ reperta, ſtatim placet conſiderare, utrum

cauſa

29 *Deprecatio eſt*] Quam proprie *συγγνώμην* Græci Rhetores appellant. Hic autem *τὸ deprecatio* non idem ſignificat, quod cap. 10. ubi uſurpatur pro depulſione, ſive refutatione accuſationis. *Idem*.

30 *Remotio criminis eſt*] Ἡ *μετάθεσις*. Lege Quintil. pag. 181. not. 468. Naſcimbenius, fol. 104. perperam vocavit *μετάλεψιν*, ut demonſtravi ad Quintilian. pag. 439. not. 65. *Idem*.

31 *Relatio criminis*] Ἀντέγκλημα. Vide Quintil. loco mox indicato. *Idem*.

32 *Comparatio eſt*] Ἡ *ἀντίθεσις*. Vide Quintilianum ibidem. *Idem*.

causa sit simplex, an conjuncta; & si conjuncta erit, utrum sit ex pluribus quæstionibus juncta, an ex aliqua comparatione. Simplex est, quæ absolutam in se continet unam quæstionem, hoc modo: Corinthiis bellum indicamus, an non? Conjuncta ex pluribus quæstionibus, in qua plura quæruntur, hoc pacto: Utrum Carthago diruatur, an Carthaginensibus [33] reddatur, an eo colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potissimum sit, quæritur, ad hunc modum: Utrum exercitus in Macedoniam contra Philippum [34] mittatur, qui sociis sit auxilio; an teneatur in Italia, ut quam maximæ contra Annibalem copiæ sint.

XIII. Deinde considerandum est, an in ratione, an in scripto sit controversia [35]. Nam scripti controversia est ea, quæ ex scriptionis genere nascitur. Ejus autem genera, quæ sunt separata a constitutionibus, quinque sunt. Nam tum verba ipsa videntur cum sententia scriptoris dissidere, tum inter se duæ leges, aut plures discrepare, tum id, quod scriptum est, duas aut plures res significare: tum ex eo, quod scriptum est, aliud quoque, quod non scriptum est, inveniri: tum vis verbi quasi in definitiva constitutione, in quo posita sit, quæri. Quare primum genus, de scripto & sententia [36]; secundum, ex contrariis legibus [37]; tertium, ambiguum [38]; quartum,

33 *Carthaginensibus*,] *Carthaginensis* in prosa dicendum, ut ἀναλογία evincit. Aldus tamen obtendit Prisciani, Lapidum, & Pandectarum auctoritatem. Sed decepit sic scribentes Ennii auctoritas, cujus est: *Hostem qui feriet, mihi erit Carthaginiensis*. Nec cogitarunt, sic Ennium scribere coactum metri causa, quod non recipit *Carthaginensis*. Vossius, Grammat. lib. 1. cap. 43.

34 *Contra Philippum*] Non Alexandri Magni patrem, sed alium Macedoniæ regem, qui tempore belli Punici secundi, fœdus cum Annibale inierat; verum a Lævino prætore coercitus, cum jam Italiæ immineret, in Macedoniam incensis ultro navibus se recipere coactus est. *Pruslens*.

35 *An in ratione, an in scripto sit controversia*] Alludit hic Tullius ad celeberrimam veterum Rhetorum divisionem, qua oratoriarum quæstionum status dividuntur in *Rationales* τὰς λογικὰς, & *legales* τὰς νομικάς. De his fuse Quintilianus agit lib. 3. cap. 5. & ipse Cicero lib. 11. de Invent. cap. 12. & 15. Omnis autem quæ in scripto posita est controversia, *status legalis* ideo vocatur, quia inter varii generis scripta præcipuum quemdam locum Lex ὁ νόμος videtur obtinere. Lege etiam Quintil. pag. 181. not. 467. 468. *Capperonner*.

36 *Primum genus de scripto, & sententia*] Περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας, quem statum exponunt Tullius 11. de Invent. cap. 12. & Quintilian. lib. 7. c. 6. *Idem*.

37 *Secundum, ex contrariis legibus*] Ἀντινομίας. quo de statu præ cæteris legendi sunt Cicero 11. de Invent. cap. 15. & Quintil. lib. 7. cap 7. *Idem*.

38 *Tertium, ambiguum*] Ἀμφιβολίαν. Legalem hunc statum pluribus explanant Tullius 11. de Invent. cap. 12. & Quintilian. lib. 7. cap. 9. *Idem*.

tum, ratiocinativum [39]; quintum, definitivum [40] nominamus.

Ratio autem eſt, cum omnis quæſtio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit. Ac tum conſiderato genere cauſæ, & cognita conſtitutione, cum, ſimplexne, an conjuncta ſit, intellexeris, & ſcripti, an rationis habeat controverſiam, videris, deinceps erit videndum, quæ quæſtio, quæ ratio, quæ judicatio, quod firmamentum cauſæ ſit: quæ omnia a conſtitutione proficiſcantur oportet. Quæſtio eſt, quæ ex conflictione cauſarum gignitur controverſia, hoc modo: Non jure feciſti: jure feci. Cauſarum autem hæc eſt conflictio, in qua conſtitutio conſtat. Ex ea igitur naſcitur controverſia, quam quæſtionem dicimus, hoc modo: Jurene fecerit. Ratio eſt [41] ea, quæ continet cauſam, quæ ſi ſublata ſit, nihil in cauſa controverſiæ relinquetur, hoc modo, ut docendi cauſa in facili, & pervulgato exemplo conſiſtamus: Oreſtes ſi accuſetur matricidii, niſi hoc dicat, Jure feci; illa enim patrem meum occiderat: non habet defenſionem. Qua ſublata, omnis quoque controverſia ſublata ſit. Ergo ejus cauſæ ratio eſt, quod illa Agamemnonem occiderit. Judicatio [42] eſt, quæ ex infirmatione & confirmatione rationis naſcitur controverſia. Nam ſit ea nobis expoſita ratio, quam paulo ante expoſuimus. Illa enim, inquit, patrem occiderat. At non, inquit adverſarius, abs te filio matrem necari oportuit: potuit enim ſine tuo ſcelere illius factum puniri.

XIV. Ex hac deductione rationis illa ſumma naſcitur controverſia, quam judicationem appellamus. Ea eſt hujuſmodi: Rectumne fuerit ab Oreſte matrem occidi, cum illa Oreſtis patrem occidiſſet. Firmamentum [43], eſt firmiſſima argumentatio

39 *Quartum, ratiocinativum*] Τὸν συλλογιστικὸν, qui ſtatus legalis fuſius explicatur a Tullio 11. de Invention. cap. 15. & a Quintiliano, lib. 7. cap. 8. *Idem*.

40 *Quintum, definitivum*] Alias definitionem legalem, τὸν ὅρον vel ὁρικὸν νομικὸν, qui ſtatus proprius ac ſpecialis eſt Tullio 11. de Invent. cap. 16. & Herenniano Rhetori lib. 1. cap. 11. Vide Quintilian. pag. 181. not. 468. *Idem*.

41 *Ratio eſt*] Αἰτία vel αἴτιον ex parte τοῦ Rei ſecundum Ciceronem, aut etiam ex parte Actoris vel Accuſatoris ſecundum alios, de quibus Quintil. lib. 3. cap. 11. vide, & pag. 206. numer. 3. & 5. *Idem*.

42 *Judicatio*] Τὸ κρινόμενον, hoc eſt, id ipſum de quo judices ferunt, aut ſaltem ferre debent ſententiam. Lege Quintilian. pag. 206. numer. 4. *Idem*.

43 *Firmamentum eſt*] Quod alias vocatur con-

tio defenforis, & aptiffima ad judicationem: ut fi velit Oreftes dicere, ejufmodi animum matris fuæ fuiffe in patrem fuum, in fe ipfum, in forores, in regnum, in famam generis & familiæ, ut ab ea pœnas liberi fui potiffimum petere debuerint. Et in cæteris quidem conftitutionibus ad hunc modum judicationes reperiuntur: in conjecturali autem conftitutione, quia ratio non eft (factum enim non conceditur) non poteft ex deductione rationis nafci judicatio. Quare neceffe eft eandem effe quæftionem, & judicationem: ut, factum eft, factum non eft; factumne fit. Quot autem in caufa conftitutiones, aut earum partes erunt, totidem neceffe erit quæftiones, rationes, judicationes, firmamenta reperiri [44]. His omnibus in caufa repertis, tum denique fingulæ partes totius caufæ confiderandæ funt. Nam non ut quidque dicendum primum, ita primum animadvertendum videtur: ideo quod illa, quæ prima dicuntur, fi vehementer velis congruere, & cohærere cum caufa, ex eis ducas oportet, quæ poft dicenda funt. Quare cum judicatio, & ea, quæ ad judicationem oportet inveniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura & cogitatione pertractata; tunc denique ordinandæ funt cæteræ partes orationis.

Hæ partes fex effe omnino nobis videntur; exordium [45], narratio [46], partitio [47], confirmatio [48], reprehenfio [49], conclufio [50]. Nunc quoniam exordium princeps omnium effe debet, nos quoque primum in rationem exordiendi præcepta dabimus.

XV. Exor-

continens, τὸ συνέχει. hoc ex parte τῦ Rei defumit Tullius. Contra Herennianus Rhetor lib. 1. cap. 16. ex parte Actoris; ait enim: *Firmamentum quærendum eft, id eft, quod continet accufationem, quod affertur contra rationem defenfionis*. Unde, ut cætera omittam argumenta, fatis patet Rhetoricos ad Herennium libros non effe genuinum Romani oratoris fœtum. Lege Quintil. lib. 3. cap. 11. *Idem*.

44 *Totidem neceffe erit quæftiones .... judicationes, firmamenta reperiri.*] De his tamen Quintilianus ita ftatuit lib. 3. cap. 11. *Verius & brevius, qui ftatum & continens & judicationem idem effe voluerunt*. Idem.

45 *Exordium*] Προοίμιον. de quo Quintil. lib. 4. cap. 1. *Idem*.

46 *Narratio*] Διήγησις. de qua idem Rhetor. lib. 4. cap. 2. *Idem*.

47 *Partitio*] Διαίρεσις, vel διαμερισμός. Lege Quintil. lib. 4. cap. 5. *Idem*.

48 *Confirmatio*] Κατασκευή, de qua Quintil. lib. 5. a cap. 1. ad 13. *Idem*.

49 *Reprehenfio*] Alias dicitur infirmatio, & *refutatio* ἀνασκευή, de qua lege Quintil. lib. 5. a cap. 13. ad ufque libri finem. *Idem*.

50 *Conclufio*] Alias vocatur *peroratio*, ἐπίλογος. Lege Quintilian. lib. 6. cap. 1. *Idem*.

XV. Exordium eſt oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem [51]: quod eveniet, ſi eum benevolum, attentum, docilem fecerit. Quare, qui bene exordiri cauſam volet, eum neceſſe eſt genus ſuæ cauſæ diligenter ante cognoſcere. Genera cauſarum quinque ſunt, honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum [52]. Honeſtum genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra auditoris favet animus. Admirabile, a quo alienatus eſt animus eorum, qui audituri ſunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum videtur. Anceps, in quo aut judicatio dubia eſt; aut cauſa, & honeſtatis, & turpitudinis particeps: ut & benevolentiam pariat, & offenſionem. Obſcurum, in quo aut tardi auditores ſunt, aut difficilioribus ad cognoſcendum negotiis cauſa implicita eſt. Quare, cum tam diverſa ſint genera cauſarum, exordiri quoque diſpari ratione in unoquoque genere neceſſe eſt. Igitur exordium in duas partes dividitur, in principium, & inſinuationem [53]. Principium, eſt oratio perſpicue & protinus perficiens auditorem benevolum, aut docilem, aut attentum. Inſinuatio, eſt oratio quadam diſſimulatione, & circuitione obſcure ſubiens auditoris animum.

In admirabili genere cauſæ, ſi non omnino infeſti auditores erunt, principio benevolentiam comparare licebit. Sin erunt vehementer abalienati, confugere neceſſe erit ad inſinuationem. Nam ab iratis ſi perſpicue pax, & benevolentia petitur; non modo ea non invenitur, ſed augetur atque inflammatur odium. In humili autem genere cauſæ, contemptionis tollendæ cauſa, neceſſe erit attentum efficere auditorem. Anceps genus cauſæ, ſi dubiam judicationem habebit, ab ipſa

51 *Ad reliquam dictionem*] Τὸ *dictia* quandoque totam ſignificat orationem. Sic Tullius de Clar. Orat. cap. 74. *Malim mihi L. Craſſi unam pro M. Curio dictionem, quam caſtellanos triumphos duos*. Et I. de Orat. cap. 34. Lege etiam auctorem Dialogi de Orat. apud Tacit. num. 2. & 34. Marius Victorin. in I. Ciceronis de Invent. *Scire debemus in dialogis ſermonem eſſe, non dictionem; dictionem autem eſſe in civilibus cauſis ... Sermo, philoſophi: dictio, oratoris*. Idem.

52 *Honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum*] Ἔνδοξον, παράδοξον, ἄδοξον, ἀμφίδοξον, δυσπαρακολούθητον. De his lege Quintil. pag. 217. 218. Naſcimbenius, fol. 16. male habet δυσπαρακολούθητον. *Idem*.

53 *In principium, & inſinuationem*] Sic & Herennianus Rhetor lib. 1. num. 6. Exordiorum duo ſunt genera; principium quod Græce προοίμιον appellatur, & inſinuatio quæ ἔφοδος nominatur. Vide Quintilian. pag. 218. not. 153. *Idem*.

judicatione exordiendum eſt. Sin autem partem turpitudinis & partem honeſtatis habebit, benevolentiam captare oportebit, ut in genus honeſtum cauſa translata videatur. Cum autem erit honeſtum cauſæ genus, vel præteriri principium poterit, &, ſi commodum fuerit, aut a narratione incipiemus, aut a lege, aut ab aliqua firmiſſima ratione noſtræ dictionis: vel ſi uti principio placebit, benevolentiæ partibus utendum eſt, ut id, quod eſt, augeatur.

XVI. In obſcuro cauſæ genere, per principium dociles auditores efficere oportebit. Nunc, quoniam, quas res exordio conficere oporteat, dictum eſt; reliquum eſt, ut oſtendatur, quibus quæque res rationibus confici poſſit.

Benevolentia quatuor ex locis comparatur: ab noſtra, ab adverſariorum, ab judicum perſona, ab ipſa cauſa. Ab noſtra, ſi de noſtris factis, & officiis ſine arrogantia dicemus: ſi crimina illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpiciones injectas diluemus: ſi, quæ incommoda acciderint, aut quæ inſtent difficultates, proferemus: ſi prece, & obſecratione humili, ac ſupplici utemur. Ab adverſariorum autem, ſi eos aut in odium, aut in invidiam, aut in contemptionem adducemus. In odium adducentur, ſi quid eorum ſpurce, ſuperbe, crudeliter, malitioſe factum proferetur. In invidiam, ſi vis eorum, potentia, divitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum uſus arrogans, & intolerabilis; ut his rebus magis videantur, quam cauſæ ſuæ confidere. In contemptionem adducentur, ſi eorum inertia, negligentia, ignavia, deſidioſum ſtudium, & luxurioſum otium proferetur. Ab auditorum perſona benevolentia captabitur, ſi res ab his fortiter, ſapienter, manſuete geſtæ proferentur, ut ne qua aſſentatio nimia ſignificetur: & ſi de his, quam honeſta exiſtimatio, quantaque eorum judicii, & auctoritatis exſpectatio ſit, oſtendetur. Ab rebus ipſis, ſi cauſam noſtram laudando extollemus, adverſariorum cauſam per contemptionem deprimemus.

Attentos autem faciemus, ſi demonſtrabimus, ea, quæ dicturi erimus, magna, nova, incredibilia eſſe, aut ad omnes, aut ad eos, qui audiunt, aut ad aliquos illuſtres homines,

aut

aut ad deos immortales, aut ad ſummam reipublicæ pertinere: & ſi pollicebimur, nos brevi noſtram cauſam demonſtraturos, atque exponemus judicationem, aut judicationes, ſi plures erunt. Dociles auditores faciemus, ſi aperte & breviter ſummam cauſæ exponemus; hoc eſt, in quo conſiſtat controverſia. Nam & cum docilem velis facere, ſimul attentum facias oportet. Nam is maxime docilis eſt, qui attentiſſime eſt paratus audire.

XVII. Nunc inſinuationes quemadmodum tractari conveniat, deinceps dicendum videtur. Inſinuatione igitur utendum eſt, cum admirabile genus cauſæ eſt, hoc eſt, ut ante diximus, cum animus auditoris infeſtus eſt. Id autem tribus ex cauſis fit maxime: ſi aut ineſt in ipſa cauſa quædam turpitudo; aut ſi ab iis, qui ante dixerunt, jam quiddam auditori perſuaſum videtur; aut eo tempore locus dicendi datur, cum jam illi, quos audire oportet, defeſſi ſunt audiendo. Nam ex hac quoque re non minus, quam ex primis duabus, in oratorem nonnunquam animus auditoris offenditur.

Si cauſæ turpitudo contrahet offenſionem; aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet: aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur: aut pro re hominem, aut pro homine rem, ut ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur: & diſſimulare id te defenſurum, quod exiſtimeris defenſurus. Deinde, cum jam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defenſionem, & dicere, ea, quæ indignantur adverſarii, tibi quoque indigna videri. Deinde, cum lenieris eum, qui audiet, demonſtrare, nihil eorum ad te pertinere, & negare te quidquam de adverſariis eſſe dicturum, neque hoc, neque illud: ut neque aperte lædas eos, qui diliguntur, & tamen id obſcure faciens, quoad poſſis, alienes ab eis auditorum voluntatem: & aliquorum judicium ſimili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam. Deinde aut eandem, aut conſimilem, aut majorem, aut minorem agi rem in præſentia demonſtrare.

Sin oratio adverſariorum fidem videbitur auditoribus feciſ-

ſe, id quod ei, qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu; oportet aut de eo, quod adverſarii ſibi firmiſſimum putarint, & maxime ii qui audierint, probarint, primum te dicturum polliceri, aut ab adverſarii dicto exordiri, & ab eo potiſſimum, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione uti, quid primum dicas, aut cui potiſſimum loco reſpondeas, cum admiratione. Nam auditor cum eum, quem adverſarii perturbatum putant oratione, videt animo fortiſſimo contra dicere paratum, plerumque ſe potius temere aſſenſiſſe, quam illum ſine cauſa confidere arbitratur. Sin auditoris ſtudium defatigatio abalienavit a cauſa, te brevius, quam paratus fueris, eſſe dicturum, commodum eſt polliceri; non imitaturum adverſarium. Sin res dabit, non inutile eſt ab aliqua re nova, aut ridicula incipere: aut ex tempore quæ nata ſit; quod genus, * ſtrepitu, acclamatione: aut jam parata, quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irriſionem: aut, ſi rei dignitas adimet jocandi facultatem, aliquid triſte, novum, horribile, ſtatim non incommodum eſt injicere. Nam ut cibi ſatietas, & faſtidium aut ſubamara aliqua re relevatur, aut dulci mitigatur: ſic animus defeſſus audiendo, aut admiratione integratur, aut riſu renovatur.

XVIII. Ac ſeparatim quidem, quæ de principio, & inſinuatione dicenda videbantur, hæc fere ſunt. Nunc quiddam breviter, & communiter de utroque præcipiendum videtur. Exordium, ſententiarum & gravitatis plurimum debet habere, & omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem, continere in ſe, propterea quod id optime faciendum eſt, quod oratorem auditori maxime commendat: ſplendoris, & feſtivitatis, & concinnitudinis minimum, propterea quod ex his ſuſpicio quædam apparationis atque artificioſæ diligentiæ naſcitur: quæ maxime orationi fidem, oratori adimit auctoritatem.

Vitia vero hæc ſunt certiſſima exordiorum, quæ ſummopere vitare oportebit; vulgare, commune, commutabile, longum, ſeparatum, translatum, contra præcepta. Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari, ut convenire videatur.

* *Strepitu, acclamatione*] Vict. Man. Lamb. *ſtrepitum, acclamationem*.

deatur. Commune eſt, quod nihilominus in hanc, quam in contrariam partem cauſæ poteſt convenire. Commutabile, quod ab adverſario poteſt, leviter mutatum, ex contraria parte dici. Longum eſt, quod pluribus verbis, aut ſententiis, ultra quam ſatis eſt, producitur. Separatum, quod non ex ipſa cauſa ductum eſt, nec, ſicut aliquod membrum, annexum orationi. Translatum eſt, quod aliud conficit, quam cauſæ genus poſtulat: ut ſi quis docilem faciat auditorem, cum benevolentiam cauſa deſideret: aut, ſi principio utatur, cum inſinuationem res poſtulat. Contra præcepta eſt, quod nihil eorum efficit, quorum cauſa de exordiis præcepta traduntur: hoc eſt, quod eum, qui audit, neque benevolum, neque attentum, neque docilem efficit: aut, quo profecto nihil pejus eſt, ut contra ſit, facit. Ac de exordio quidem ſatis dictum eſt.

XIX. Narratio eſt rerum geſtarum, aut ut geſtarum, expoſitio. Narrationum tria ſunt genera. Unum genus eſt, in quo ipſa cauſa, & omnis ratio controverſiæ continetur. Alterum, in quo digreſſio aliqua extra cauſam, aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, de quo agitur, aut amplificationis cauſa, interponitur. Tertium genus eſt remotum a civilibus cauſis, quod delectationis cauſa, non inutili cum exercitatione dicitur, & ſcribitur. Ejus partes ſunt duæ, quarum altera in negotiis, altera in perſonis maxime verſatur. Ea, quæ in negotiorum expoſitione poſita eſt, tres habet partes, fabulam, hiſtoriam, argumentum. Fabula eſt, in qua nec veræ, nec veriſimiles res continentur. Cujuſmodi eſt:

Angues ingentes alites, juncti jugo [54].

Hiſtoria, eſt geſta res, ab ætatis noſtræ memoria remota. Quod genus, Appius indixit Carthaginenſibus bellum. Argumen-

54 *Angues ingentes alites.*] Ita tamen a Cerere factum fuiſſe poetæ fictis fabulis memoriæ prodiderunt, Ovid. in 4. de Faſtis:

...... frenatos curribus angues
Junxit, & æquoreas ſicca pererrat aquas.

Hic verſus, jambicus ſenarius, eſt ex aliquo poeta vetuſtiſſimo deſumptus, &, ut arbitror, ex Ennio, qui cum non Cereris, ſed Medeæ Tragœdiam ſcripſerit, facile conjicio de Medea potius quam de Cerere intelligendum eſſe. De curru Medeæ meminit Euripides in tragœdia ejus nominis, prope finem. *Naſcimbenius.*

mentum, eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit. Hujuſmodi apud Terentium:

Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis, Soſia [55].

Illa autem narratio, quæ verſatur in perſonis, ejuſmodi eſt, ut in ea ſimul cum rebus ipſis perſonarum ſermones, & animi perſpici poſſint, hoc modo:

[56] *Venit ad me ſæpe, clamitans: Quid agis, Mitio?*
Cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus ſumptum ſuggeris?
Veſtitu nimio indulges: nimium ineptus es.
Nimium ipſe durus eſt, præter æquum & bonum.

Hoc in genere narrationis multa ineſſe debet feſtivitas, confecta ex rerum varietate, animorum diſſimilitudine, gravitate, lenitate, ſpe, metu, ſuſpicione, deſiderio, diſſimulatione, errore, miſericordia, fortunæ commutatione, inſperato incommodo, ſubita lætitia, jucundo exitu rerum. Verum hæc ex iis, quæ poſtea de elocutione præcipientur, ornamenta ſumuntur. Nunc de narratione, ea, quæ cauſæ continet expoſitionem, dicendum videtur.

XX. Oportet igitur eam tres habere res, ut brevis, ut aperta, ut probabilis ſit. Brevis erit, ſi, unde neceſſe eſt, inde initium ſumetur, & non ab ultimo repetetur [57], & ſi cujus rei ſatis erit ſummam dixiſſe, ejus partes non dicentur. Nam ſæpe ſatis eſt, quod factum ſit, dicere, * ut non enarres, quemadmodum ſit factum: & ſi non longius, quam quod ſcitu opus eſt, in narrando procedetur: & ſi nullam in rem aliam tranſibitur: & ſi ita dicetur, ut nonnunquam ex eo, quod dictum ſit, id, quod dictum non ſit, intelligatur: & ſi non modo id, quod obeſt, verum etiam id, quod nec obeſt, nec adjuvat, præteribitur: & ſi ſemel unumquodque dicetur:

&

55 *Nam is poſtquam*] Terent. Andr. I. 1. 24.

56 *Venit ad me*] Terent. Adelph. I. 1. 35.

57 *Brevis erit, ſi .... non ab ultimo repetetur*] Idem præcipit Horatius:

Nec gemino bellum Trojanum orditur ab ovo.

Cave itaque, quod hic *ultimum* vocat Tullius, extremum interpreteris: immo primum eſt. Quo ſenſu de primo Latini regis progenitore Saturno apud Virgilium dicitur Æneid. 7. 49.

Tu ſanguinis ultimus auctor. Pruſt.

* *Ut non enarres*] Vict. Man. Grut. *non ut enarres.*

& si non ab eo, in quo proxime desitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit brevitatis, ut, cum se breves putent esse, longissimi sint: cum dent operam, ut res multas breviter dicant, non ut omnino paucas res dicant, & non plures, quam necesse sit. Nam plerisque breviter dicere videtur, qui ita dicit: Accessi ad ædes, puerum evocavi: respondit: quæsivi dominum: domi negavit esse. Hic, tametsi tot res brevius non potuit dicere, tamen, quia satis fuit dixisse, Domi negavit esse, fit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere vitanda est brevitatis imitatio, & non minus rerum non necessariarum, quam verborum multitudine supersedendum est.

Aperta autem narratio poterit esse, si, ut quidque primum gestum erit, ita primum exponetur, & rerum ac temporum ordo servabitur, ut ita narrentur, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri videbuntur. Hic erit considerandum, ne quid perturbate, ne quid contorte dicatur, ne quam in aliam rem transeatur, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereatur: & omnino, quæ præcepta de brevitate sunt, hoc quoque in genere sunt conservanda. Nam sæpe res parum est intellecta longitudine magis, quam obscuritate narrationis. Ac verbis quoque dilucidis utendum est: quo de genere dicendum est in præceptis elocutionis.

XXI. Probabilis erit narratio, si in ea videbuntur inesse ea, quæ solent apparere in veritate: si personarum dignitates servabuntur; si causæ factorum exstabunt; si fuisse facultates faciundi videbuntur; si tempus idoneum; si spatii satis; si locus opportunus ad eandem rem, qua de re narrabitur, fuisse ostendetur; si res & ad eorum, qui agunt, naturam, & ad vulgi * rumorem, & ad eorum, qui audiunt, opinionem accommodabitur. Ac veri quidem similis ex his rationibus esse poterit.

Illud autem præterea considerare oportebit, ne, aut cum obsit narratio, aut cum nihil prosit, tunc interponatur: aut non

* *Rumorem*] Lamb. *morem*.

non loco, aut non, quemadmodum caufa poftulat, narretur. Obeft tum, cum ipfius rei geftæ expofitio magnam excipit offenfionem, quam argumentando, & caufam agendo leniri oportebit. Quod cum acciderit, membratim oportebit partes rei geftæ difpergere in caufam, & ad unamquamque confeftim rationem accommodare, ut vulneri præfto medicamentum fit, & odium ftatim defenfio mitiget. Nihil prodeft narratio tunc, cum, ab adverfariis re expofita, noftra nihil intereft iterum, aut alio modo narrare: aut cum ab iis, qui audiunt, ita tenetur negotium, ut noftra nihil interfit eos alio pacto docere. Quod cum acciderit, omnino narratione fuperfedendum eft. Non loco dicitur, cum non in ea parte orationis collocatur, in qua res poftulat: quo de genere agemus tum, cum de difpofitione dicemus; nam hoc ad difpofitionem pertinet. Non quemadmodum caufa poftulat, narratur, cum aut id, quod adverfario prodeft, dilucide & ornate exponitur, aut id quod * feipfum adjuvat, obfcure dicitur, & negligenter. Quare, ut hoc vitium vitetur, omnia torquenda funt ad commodum fuæ caufæ; contraria, quæ præteriri poterunt, prætereundo; quæ illius erunt, leviter attingendo; fua diligenter & enodate narrando. Ac de narratione quidem fatis dictum videtur. Deinceps ad partitionem tranfeamus.

XXII. Recte habita in caufa partitio illuftrem & perfpicuam totam efficit orationem. Partes ejus duæ funt, quarum utraque magnopere ad aperiendam caufam, & conftituendam pertinet controverfiam. Una pars eft, quæ, quid cum adverfariis conveniat, & quid in controverfia relinquatur, oftendit: ex qua certum quiddam defignatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera eft, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breviter expofitio ponitur diftributa: ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor, quibus dictis intelligat fore peroratum.

Nunc utroque genere partitionis quemadmodum conveniat uti, breviter dicendum videtur. Quæ partitio, quid conveniat,

* *Seipfum*] Lamb. *ipfum*.

niat, aut quid non conveniat, ostendit; hæc debet illud, quod convenit, inclinare ad suæ causæ commodum, hoc modo: Interfectam matrem esse a filio, convenit mihi cum adversariis. Item contra: Interfectum esse a Clytemnestra Agamemnonem, convenit. Nam hic uterque & id posuit, quod conveniebat, & tamen suæ causæ commodo consuluit. Deinde, quid controversiæ sit, ponendum est in judicationis expositione: quæ quemadmodum inveniretur, ante dictum est.

Quæ autem partitio rerum distributam continet expositionem, hæc habere debet brevitatem, absolutionem, paucitatem. Brevitas est, cum, nisi necessarium, nullum assumitur verbum. Hæc in hoc genere idcirco utilis est, quod rebus ipsis, & partibus causæ, non verbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est. Absolutio est, per quam omnia, quæ incidunt in causam, genera, de quibus dicendum est, amplectimur. In qua partitione videndum est, ne aut aliquod genus utile relinquatur, aut sero extra partitionem, id quod vitiosissimum ac turpissimum est, inferatur. Paucitas in partitione servatur, si genera ipsa rerum ponuntur, neque permiste cum partibus implicantur. Nam genus est, quod plures partes amplectitur, ut animal. Pars est, quæ subest generi, ut equus. Sed sæpe eadem res alii genus, alii pars est. Nam homo, animalis pars est; Thebani, aut Trojani, genus.

XXIII. Hæc ideo diligentius inducitur præscriptio, ut aperte intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione servari possit. Nam qui ita partitur, Ostendam, propter cupiditatem, & audaciam, & avaritiam adversariorum, omnia incommoda ad rempublicam pervenisse; is non intellexit, in partitione, exposito genere, partem se generis admiscuisse. Nam genus est omnium nimirum libidinum cupiditas: ejus autem generis sine dubio pars est avaritia. Hoc igitur vitandum est, [58] ne, cujus genus posueris, ejus secum aliquam, sicuti diversam ac dissimilem partem ponas in eadem partitione. Quod si quod in genus plures incident partes, id

58 *Hoc igitur vitandum est*] Sic lego: *Hoc igitur vitandum est, ne, cum genus posueris, ejus* speciem, *sicuti aliquam diversam partem ac dissimilem, ponas in eadem partitione.* Becichemus.

cum in prima partitione causæ erit simpliciter expositum, distribuetur eo tempore commodissime, cum ad ipsum ventum erit explicandum in causæ dictione post partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura, quam satis est, demonstraturos nos dicamus, hoc modo: Ostendam, adversarios, quod arguimus, & potuisse facere, & voluisse, & fecisse. Nam fecisse, ostendere satis est. Aut, cum in causa partitio nulla sit, & cum simplex quiddam agatur, tamen utamur distributione: idque perraro potest accidere. Ac sunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc usum oratorium non tantopere pertinent: quæ versantur in Philosophia, ex quibus hæc ipsa transtulimus, quæ convenire videbantur: quorum nihil in cæteris artibus inveniebamus.

Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminisse oportebit, ut & prima quæque pars, ut exposita est in partitione, sic ordine transigatur: & omnibus explicatis, peroratum sit, hoc modo, ut ne quid posterius præter conclusionem inferatur. Partitur apud Terentium breviter & commode senex in Andria, quæ cognoscere libertum velit:

Eo pacto & gnati vitam, & consilium meum
Cognosces, &, quid facere in hac re te velim [59].

Itaque quemadmodum in partitione proposuit, ita narrat, primum gnati vitam:

Nam is postquam excessit ex ephebis, Sosia,
Liberius vivendi fuit potestas.

Deinde suum consilium: *Et nunc id operam do*. Deinde quid Sosiam velit facere, id quod postremum posuit in partitione, postremum dicit:

Nunc tuum est officium.

Quemadmodum igitur hic & ad primam quamque partem primum accessit, & omnibus absolutis, finem dicendi fecit, sic nobis placet, & ad singulas partes accedere, & omnibus absolutis, perorare. Nunc de confirmatione deinceps, ita ut ordo ipse postulat, præcipiendum videtur.

XXIV. Confirmatio est, per quam argumentando, nostræ causæ

59 *Eo pacto*] Terent. Andr. I. 1. 22.

causæ fidem, & auctoritatem, & firmamentum adjungit oratio. Hujus partis certa sunt præcepta, quæ in singula causarum genera dividentur. Verumtamen non incommodum videtur, quandam silvam, atque materiam universam ante permistam, & confusam exponere omnium argumentationum: post autem tradere, quemadmodum unumquodque genus causæ, omnibus hinc argumentandi rationibus tractis, confirmari oporteat. Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quod personis, aut ex eo, quod negotiis est attributum. Ac personis has res attributas putamus, nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, studia, consilia, facta, casus, orationes. Nomen est, quod unicuique personæ datur, quo suo quæque proprio & certo vocabulo appellatur. Naturam ipsam definire difficile est: partes autem ejus enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius est. Hæ autem partim divino, partim mortali in genere versantur. Mortalium autem pars in hominum, pars in bestiarum genere numeratur. Atque hominum genus & in sexu consideratur, virile, an muliebre sit: & in natione, patria, cognatione, ætate. Natione, Grajus, an Barbarus [60]; patria, Atheniensis, an Lacedæmonius; cognatione, quibus majoribus, quibus consanguineis: ætate, puer, an adolescens, natu grandior, an senex.

Præterea commoda, & incommoda considerantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo: Valens, an imbecillus; longus, an brevis; formosus, an deformis; velox, an tardus sit; acutus, an hebetior; memor, an obliviosus; comis, officiosus, pudens, patiens, an contra. Et omnino quæ a natura data animo & corpori considerabuntur, in natura consideranda sunt. Nam quæ industria comparantur, ad habitum pertinent, de quo posterius dicendum est.

XXV. In victu considerare oportet, apud quem, & quo more, & cujus arbitratu sit educatus, quos habuerit artium liberalium magistros, quos vivendi præceptores, quibus amicis uta-

60 *Barbarus*] Dicebatur quisquis Græcus non erat, ut ait Festus. Hinc *barbare* pro *Latine* dixit Plautus in Prologo Trinummi: *Huic nomen græce est Thesauro fabulæ: Philemo scripsit, Plautus vertit barbare.* Idem fere in Prol. Asinariæ. *Prusleus.*

tur, quo in negotio, quæſtu, artificio ſit occupatus: quo modo rem familiarem adminiſtret, qua conſuetudine domeſtica ſit. In fortuna quæritur, ſervus ſit, an liber: pecunioſus, an tenuis: privatus, an cum poteſtate: ſi cum poteſtate, jure, an injuria: felix, clarus, an contra: quales liberos habeat. Ac ſi de non vivo quæretur, etiam quali morte ſit affectus, erit conſiderandum.

Habitum [61] autem appellamus, animi, aut corporis conſtantem, & abſolutam aliqua in re perfectionem; ut virtutis, aut artis perceptionem alicujus, aut quamvis ſcientiam. Et item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, ſed ſtudio & induſtria partam. Affectio, eſt animi, aut corporis ex tempore, aliqua de cauſa, commutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, moleſtia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodem reperiuntur. Studium autem, eſt animi aſſidua, & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, ut philoſophiæ, poetices, geometriæ, literarum. Conſilium, eſt aliquid faciendi, aut non faciendi vere excogitata ratio. Facta autem, & caſus, & orationes tribus ex temporibus conſiderabuntur: quid fecerit, aut quid ipſi acciderit, aut quid dixerit: aut quid faciat, quid ipſi accidat, quid dicat: aut quid facturus ſit, quid ipſi caſurum ſit, qua ſit uſurus oratione. Ac perſonis quidem hæc videntur eſſe attributa.

XXVI. Negotiis autem quæ ſunt attributa, partim ſunt continentia cum ipſo negotio, partim in geſtione negotii conſiderantur, partim adjuncta negotio ſunt, partim geſtum negotium conſequuntur. Continentia cum ipſo negotio ſunt ea, quæ ſemper affixa eſſe videntur ad rem, neque ab ea poſſunt ſeparari. Ex his prima eſt brevis complexio totius negotii, quæ ſummam continet facti, hoc modo: Parentis occiſio, patriæ proditio. Deinde cauſa ejus ſummæ, per quam, & quamobrem, & cujus rei cauſa factum ſit, quæritur. Deinde ante rem geſtam quæ facta ſunt, continenter uſque ad ipſum negotium. Deinde in ipſo gerendo negotio quid actum ſit. Deinde, quid poſtea factum ſit.

In

61 *Habitum*] τὴν ἕξιν eodem ſenſu Græci dicunt. Vide Quintilian. pag. 619. not. 2. & 3. *Capper*.

In geſtione autem negotii, qui locus ſecundus erat de iis, quæ negotiis attributa ſunt, quæretur locus, tempus, modus, occaſio, facultas. Locus conſideratur, in quo res geſta ſit, ex opportunitate, quam videatur habuiſſe ad negotium adminiſtrandum. Ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, intervallo, longinquitate, propinquitate, ſolitudine, celebritate, natura ipſius loci, & vicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus: ſacer, an profanus: publicus, an privatus: alienus, an ipſius, de quo agitur, locus ſit, an fuerit.

Tempus autem eſt, id quo nunc utimur, (nam ipſum quidem generaliter definire difficile eſt) pars quædam æternitatis cum alicujus annui, menſtrui, [62] diurni, nocturnive ſpatii certa ſignificatione. In hoc & quæ præterierunt, conſiderantur, & eorum ipſorum, quæ propter vetuſtatem obſoleverunt, ut incredibilia videantur, & jam in fabularum numerum reponantur: & quæ jam diu geſta, & a memoria noſtra remota, tamen faciant fidem, vere tradita eſſe, quod eorum monumenta certa in literis exſtent: & quæ nuper geſta ſint, quæ ſcire plerique poſſint: & item quæ inſtent in præſentia, & quæ maxime fiant, & quæ conſequantur. In quibus poteſt conſiderari, quid ocyus, & quid ſerius futurum ſit. Et item communiter in tempore perſpiciendo longinquitas ejus eſt conſideranda. Nam ſæpe oportet commetiri cum tempore negotium, & videre, potueritne aut magnitudo negotii, aut multitudo rerum in eo tranſigi tempore. Conſideratur autem tempus & anni, & menſis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicujus horum.

XXVII. Occaſio autem eſt pars temporis, habens in ſe alicujus rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem. Quare cum tempore hoc differt. Nam genere quidem utrumque idem eſſe intelligitur: verum in tempore ſpatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte ſpectatur: in occaſione, ad ſpatium temporis, faciendi quædam opportunitas intelligitur adjuncta. Quare cum

genere

62 *Menſtrui*] Priſcianum ſi audias, non *menſtrui*, ſed *menſurni* legeris. Quercus, ait, etiam *quernus*, corylus *colurnus*, tacitus *taciturnus*, menſis *menſurnus*. Sic enim Cicero in primo Rhetor. *Muretus*.

genere idem ſit, ſit aliud, quod parte quadam, & ſpecie, ut diximus, differat. Hæc diſtribuitur in tria genera, publicum, commune, ſingulare. Publicum eſt, quod civitas univerſa aliqua de cauſa frequentat, ut ludi, dies feſtus, bellum. Commune, quod accidit omnibus eodem fere tempore, ut meſſis, vindemia, calor, frigus. Singulare autem eſt, quod aliqua de cauſa privatim ſolet alicui accidere, ut nuptiæ, ſacrificium, funus, convivium, ſomnus.

Modus autem eſt, in quo, quemadmodum, & quo animo factum ſit, quæritur. Ejus partes ſunt, prudentia & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex iis, quæ clam, palam, vi, perſuaſione fecerit. Imprudentia autem in purgationem confertur, cujus partes ſunt inſcientia, caſus, neceſſitas: & in affectionem animi, hoc eſt, moleſtiam, iracundiam, amorem, & cætera, quæ in ſimili genere verſantur.

Facultates ſunt, aut quibus facilius fit, aut ſine quibus aliquid confici non poteſt.

XXVIII. Adjunctum autem negotio id intelligitur, quod majus, & quod minus, & quod ſimile erit ei negotio, quo de agitur, & quod æque magnum, & quod contrarium, & quod diſparatum, & genus, & pars, & eventus.

Majus, & minus, & æque magnum, ex vi, & ex numero, & ex figura negotii, ſicut ex ſtatura corporis, conſideratur. Simile autem ex ſpecie comparabili: comparabile autem ex conferenda, atque aſſimilanda natura judicatur. Contrarium eſt, quod poſitum in genere diverſo, ab eodem, cui contrarium eſſe dicitur, plurimum diſtat, ut frigus calori, vitæ mors. Diſparatum [63] autem eſt id, quod ab aliqua re per oppoſitionem negationis ſeparatur, hoc modo: ſapere, & non ſapere. Genus eſt, quod partes aliquas amplectitur, * ut cupiditas. Pars eſt, quæ ſubeſt generi, ut amor, avaritia. Eventus, eſt alicujus

63 *Diſparatum autem eſt id*] Diſparata vocat Tullius quæ hujus ætatis Dialectici *contradictoria* vocarunt, id eſt, ea quæ cum negationis oppoſitione enunciantur. Noſtri autem Logici ea *diſparata* dicunt, quæ cum nec relativa ſint, nec privativa, nec contraria, nec contradictoria, tamen inter ſe diſcrepant; ut *homo* & *lapis*. Tullianam locutionem uſu ſuo comprobavit Quintilian. lib. 5. cap. 11. pag. 314. ubi vide Turnebiani commentatoris notam 156. *Capper*.

* *Ut cupiditas*] Lamb. *Ut cupiditas amorem, avaritiam. Pars eſt ..... avaritia cupiditati.*

alicujus exitus negotii, in quo quæri ſolet, quid ex quaque re evenerit, eveniat, eventurumque ſit. Quare hoc in genere, ut commodius, quid eventurum ſit, ante animo colligi poſſit, quid quaque ex re ſoleat evenire, conſiderandum eſt, hoc modo: Ex arrogantia odium, ex inſolentia arrogantia.

Quarta autem pars eſt ex iis, quas negotiis dicebamus eſſe attributas, conſecutio. In hac eæ res quæruntur, quæ geſtum negotium conſequuntur. Primum, quod factum eſt, quo id nomine appellari conveniat. Deinde, ejus facti qui ſint principes & inventores, qui denique auctoritatis ejus, & inventionis comprobatores, atque æmuli. Deinde ecquæ ea de re, aut ejus rei ſit lex, conſuetudo, actio, judicium, ſcientia, artificium. Deinde natura ejus evenire vulgo ſoleat [64], an inſolenter ac raro. Poſtea homines id ſua auctoritate comprobare, an offendi in his conſueverint; & cætera, quæ factum aliquod ſimiliter confeſtim, aut ex intervallo ſolent conſequi. Deinde poſtremo attendendum eſt, num quæ res ex iis rebus, quæ ſunt poſitæ in partibus honeſtatis, aut utilitatis, conſequantur: de quibus in deliberativo genere cauſæ diſtinctius erit dicendum. Ac negotiis quidem fere res eæ, quas commemoravimus, ſunt attributæ.

XXIX. Omnis autem argumentatio, quæ ex iis locis, quos commemoravimus, ſumetur, aut probabilis, aut neceſſaria debebit eſſe. Etenim, ut breviter deſcribamus, argumentatio videtur eſſe inventum aliquo ex genere, rem aliquam aut probabiliter oſtendens, aut neceſſarie demonſtrans. Neceſſarie demonſtrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari poſſunt, hoc modo: Si peperit, cum viro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in neceſſaria demonſtratione verſatur, maxime tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per ſimplicem concluſionem.

Complexio eſt [65], in qua, utrum conceſſeris, reprehendetur, ad hunc modum: Si improbus eſt, cur uteris? ſi probus, cur

64 *Deinde natura ejus evenire vulgo ſoleat*] Victorinus Rhetor, ut ex vetuſto illius codice intellexi, legebat: *Deinde* quid *ex natura ejus evenire vulgo ſoleat*. Optime. *Muretus*.

65 *Complexio eſt*] Quod argumentandi genus vulgo *dilemma*, δίλημμα, dicitur. Tullianam loquendi formulam ſecuti ſunt Aſconius Pædianus, Anonymus Ciceronianarum orationum interpres, & Servius ad lib. 2. Æneid. 627. *Cap.*

cur accuſas? Enumeratio eſt, in qua, pluribus rebus expoſitis, & cæteris infirmatis, una reliqua neceſſario confirmatur, hoc pacto: Neceſſe eſt aut inimicitiarum cauſa ab hoc eſſe occiſum, aut metu, aut ſpe, aut alicujus amici gratia; aut ſi horum nihil eſt, ab hoc non eſſe occiſum. Nam ſine cauſa maleficium ſuſceptum eſſe non poteſt. Sed neque inimicitiæ fuerunt, nec metus ullus, nec ſpes, ex morte illius, alicujus commodi, neque ad amicum hujus aliquem mors illius pertinebat. Relinquitur igitur, ut ab hoc non ſit occiſus. Simplex autem concluſio ex neceſſaria conſecutione conficitur, hoc modo: Si vos me iſtud eo tempore feciſſe dicitis, ego autem eo ipſo tempore trans mare fui: relinquitur, ut id, quod dicitis, non modo non fecerim, ſed ne potuerim quidem facere. Atque hoc diligenter videre oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli poſſit, & ne confirmatio modum in ſe argumentationis ſolum habeat, & quandam ſimilitudinem neceſſariæ concluſionis, verum ipſa argumentatio ex neceſſaria ratione conſiſtat.

Probabile autem eſt id, quod fere fieri ſolet, aut quod in opinione poſitum eſt, aut quod habet in ſe ad hæc quandam ſimilitudinem, ſive id falſum eſt, ſive verum. In eo genere, quod fere ſolet fieri, probabile hujuſmodi eſt: Si mater eſt, diligit filium: ſi avarus eſt, negligit jusjurandum. In eo autem, quod in opinione poſitum eſt, hujuſmodi ſunt probabilia: Impiis apud inferos pœnas eſſe præparatas; Eos, qui philoſophiæ dent operam, non arbitrari deos eſſe.

XXX. Similitudo autem in contrariis, & paribus, & in iis rebus, quæ ſub eandem cadunt rationem, maxime ſpectatur. In contrariis, hoc modo: Nam ſi iis, qui imprudentes læſerunt, ignoſci convenit, iis, qui neceſſario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari, ſic: Nam ut locus ſine portu navibus eſſe non poteſt tutus; ſic animus ſine fide ſtabilis amicis non poteſt eſſe. In iis rebus, quæ ſub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile conſideratur: Nam ſi Rhodiis turpe [66] non eſt portorium locare, ne Hermacreonti quidem turpe

66 *Si Rhodiis turpe non eſt*] Locus ex Ariſtotele, Rhet. lib. II. cap. 25. ubi neſcio quis Diomedo publicanus accuſatus, quod redimendis publicis vectigalibus rem familiarem

pe est conducere. Hæc tum vera sunt, hoc pacto: Quoniam cicatrix est, fuit vulnus; tum verisimilia, hoc modo: Si multus erat in calceis pulvis, ex itinere eum venire oportebat. Omne autem, [67] (ut certas quasdam in partes distribuamus,) probabile, quod sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credibile, aut judicatum, aut comparabile.

Signum est, [68] quod sub sensum aliquem cadit, & quiddam significat, quod ex ipso profectum videtur, quod aut ante fuerit, aut in ipso negotio, aut post sit consecutum, & tamen indiget testimonii, & gravioris confirmationis; ut cruor, fuga, pallor, pulvis, & quæ his sunt similia. Credibile est, quod sine ullo teste, auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo est, qui non liberos suos incolumes & beatos esse cupiat. Judicatum, est res assensione aut auctoritate, aut judicio alicujus, aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus spectatur, religioso, communi, approbato. Religiosum est, quod jurati legibus judicarunt. Commune est, quod omnes vulgo probarunt, & secuti sunt, hujusmodi: ut majoribus natu assurgatur, ut supplicum misereatur [69]. Approbatum est, quod homines, cum dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituerunt auctoritate: velut Gracchi patris factum, [70] quem populus Romanus ob id, quod insciente collega in censura nihil gessit, post censuram consulem fecit.

liarem amplificaret, ita causam peroravit: Si vobis turpe non est vectigalia vendere, neque publicanis ea redimere turpe fuerit. *Prusteus.*

67 *Omne autem ..... probabile*] De probabilibus quæ εἰκότα dicuntur, agit Quintilianus, lib. 5. cap. 10. pag. 284. & seq. *Capperonnerius.*

68 *Signum est quod*] Σημεῖον. De signis hæc habet Quint. lib. 3. cap. 9. pag. 278. *Earum* (nempe signorum) *alia sunt quæ necessaria sunt, quæ Græci vocant* τεκμήρια, *alia non necessaria, quæ* σημεῖα. *Idem.*

69 *Ut supplicum misereatur*] *Misereatur* positum passive & impersonaliter; quod rarum est. *Lambinus.*

70 *Velut Gracchi patris factum*] C. Claudius Appius Pulcher, & T. Sempronius Gracchus Censores, cum, in Equitibus recensendis, multis equos ademissent, publica invidia, annitentibus Tribunis plebis, flagrarunt. Odiosior omnibus Appius populi sententia unus damnandus erat. Gracchus conceptis verbis juravit, si quid in Collegam decerneretur, non expectato de se judicio, comitem exilii futurum. Constans Gracchi integritas populum ad absolvendum Appium commovit, anno U. C. DLXXXV. Pighius, ex asteriscis, qui in antiquis libris notantur, locum hunc truncum arbitratur, & sic fere supplendum conjicit. *Velut Gracchi patris factum, Collegam reum non deferentis, sed utriusque causam unam esse volentis. Quem populus Romanus ob id factum, & quod insciente Collega in Censura nihil gessit, post Censuram iterum Consulem fecit.* Prusteus.

Comparabile autem eſt, quod in rebus diverſis ſimilem aliquam rationem continet. Ejus partes ſunt tres, imago, collatio, exemplum [71]. Imago eſt oratio demonſtrans corporum, aut naturarum ſimilitudinem. Collatio eſt oratio, rem cum re ex ſimilitudine conferens. Exemplum eſt, quod rem auctoritate, aut caſu alicujus hominis, aut negotii confirmat, aut infirmat. Horum exempla, & deſcriptiones in præceptis elocutionis cognoſcentur.

Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus eſt, nec minus dilucide, quam rei natura ferebat, demonſtratus eſt. Quemadmodum autem quæque conſtitutio, & pars conſtitutionis, & omnis controverſia, ſive in ratione, ſive in ſcripto verſetur, tractari debeat, & quæ in quaſque argumentationes conveniant, ſingillatim in ſecundo libro de unoquoque genere dicemus. In præſentia tantummodo numeros, & modos, & partes argumentandi confuſe, & permixte diſperſimus. Poſt deſcripte & electe in genus quodque cauſæ, quid cuique conveniat, ex hac copia digeremus.

Atque inveniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit: inventam exornari, & certas in partes diſtingui, & ſuaviſſimum eſt, & ſumme neceſſarium, & ab artis ſcriptoribus maxime neglectum. Quare & de ea præceptione nobis in hoc loco dicendum viſum [72] eſt, ut ad inventionem argumenti, abſolutio quoque argumentandi adjungeretur. Et magna cum cura, & diligentia locus hic omnis conſiderandus eſt, quod non ſolum rei magna utilitas eſt, ſed præcipiendi quoque ſumma difficultas.

XXXI. Omnis igitur argumentatio, aut per inductionem tractanda eſt, aut per ratiocinationem. Inductio eſt oratio [73], quæ rebus non dubiis captat aſſenſionem ejus, quicum inſtituta eſt: quibus

71 *Imago, collatio, exemplum*] Εἰκὼν, παραβολὴ, vel σύγκρισις, παράδειγμα, de quibus lege Quintil. lib. 5. cap. 11. pag. 307. 312. & quæ ibi annotata ſunt. *Capperon.*

72 *Viſum*] Hanc vocem omiſit Gruterus, non omittendam tamen. Meminerit vero lector, non hanc ante dictorum repetitionem eſſe, ſed propoſitionem mox dicendorum. Cum enim locos expoſuerit Cicero, ex quibus omnis inveniri poſſit argumentatio, confert ſe jam ad explicandum, quibus modis tractari quamque oporteat. *Olivetus.*

73 *Inductio eſt oratio, quæ*] Ἐπαγωγὴ de qua Quint. lib. 5. cap. 10. pag. 297. *Capperonnerius.*

quibus aſſenſionibus facit, ut illi dubia quædam res, propter ſimilitudinem earum rerum, quibus aſſenſit, probetur: velut apud Socraticum Æſchinem [74] demonſtrat Socrates, cum Xenophontis uxore, & cum ipſo Xenophonte Aſpaſiam locutam. Dic mihi, quæſo, Xenophontis uxor, ſi vicina tua melius habeat aurum, quam tu habes, utrum illius, an tuum malis? Illius, inquit. Quod ſi veſtem, & cæterum ornatum muliebrem pretii majoris habeat, quam tu habes, tuumne, an illius malis? Illius vero, reſpondit. Age, inquit, ſi virum illa meliorem habeat, quam tu habes, utrumne tuum, an illius malis? Hic mulier erubuit. [75]

Aſpaſia autem cum ipſo Xenophonte ſermonem inſtituit. Quæſo, inquit, Xenophon, ſi vicinus tuus meliorem equum habeat, quam tuus eſt, tuumne equum malis, an illius? Illius, inquit. Quod ſi fundum meliorem habeat, quam tu habes, utrum tandem fundum habere malis? Illum, inquit, meliorem ſcilicet. Quod ſi uxorem meliorem habeat, quam tu habes, utrum illius malis? Atque hic Xenophon quoque ipſe tacuit. Poſt Aſpaſia: Quoniam uterque veſtrum, inquit, id mihi ſolum non reſpondit, quod ego ſolum audire volueram, egomet dicam, quid uterque cogitet. Nam & tu mulier optimum virum mavis habere, & tu Xenophon uxorem habere lectiſſimam maxime vis. Quare, niſi hoc perfeceritis, ut neque vir melior, neque fœmina lectior in terris ſit, profecto id ſemper, quod optimum putabitis eſſe, multo maxime requiretis, ut & tu maritus ſis quam optimæ mulieris, & hæc quam optimo viro nupta ſit.

Hic cum rebus non dubiis eſſet aſſenſum, factum eſt propter ſimilitudinem, ut etiam illud, quod dubium videbatur, ſi quis ſeparatim quæreret, id pro certo, propter rationem rogandi, concederetur. Hoc modo ſermonis plurimum Socrates uſus eſt, propterea quod nihil ipſe afferre ad perſuadendum volebat, ſed

74 *Apud Socraticum Æſchinem*] Exemplum hoc ſive ῥητορικὴν ἐπαγωγὴν adduxit etiam Quintilian. lib. 5. cap. 11. pag. 308. & 313. *Idem*.

75 *Hic mulier erubuit*] Quintilianus, eodem loco: *Mulier erubuit merito; male enim reſponderat, ſe malle alienum aurum, quam ſuum: nam id eſt improbum. At ſi reſpondiſſet malle ſe aurum ſuum tale eſſe, quale illud eſſet, potuiſſet pudice reſpondere, malle ſe virum ſuum talem eſſe, qualis melior eſſet.*

ex eo, quod sibi ille dederat, quicum disputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod jam concessisset, necessario approbare deberet.

XXXII. Hoc in genere præcipiendum nobis videtur, primum, ut illud quod inducemus per similitudinem, ejusmodi sit, ut sit necesse concedi. Nam ex quo postulabimus nobis illud, quod dubium sit, concedi; dubium esse idipsum, quod inducimus, non oportebit. Deinde illud, cujus confirmandi causa fiet inductio, videndum est, ut simile iis rebus sit, quas res, quasi non dubias, ante induxerimus. Nam ante aliquid nobis concessum esse nihil proderit, si ei dissimile erit id, cujus causa illud concedi primum voluerimus. Deinde non intelligatur, quo spectent illæ primæ inductiones, & ad quem sint exitum perventuræ. Nam qui videt, si ei rei, quæ primo rogetur, recte assenserit, illam quoque rem, quæ sibi displiceat, esse necessario concedendam, plerumque aut non respondendo, aut male respondendo longius procedere rogationem non finit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo, quod concessit, ad id, quod non vult concedere, deducendus est.

Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut ostendenda est similitudo earum rerum, quæ ante concessæ sunt, aut alia utendum inductione. Si concedetur, concludenda est argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda est responsio; aut, quoniam taciturnitas imitatur confessionem, pro eo, ac si concessum sit, concludere oportebit argumentationem. Ita fit hoc genus argumentandi tripartitum. Prima pars ex similitudine constat una, pluribusve. Altera ex eo, quod concedi volumus, cujus causa similitudines adhibitæ sunt. Tertia ex conclusione, quæ aut confirmat concessionem, aut, quid ex ea conficiatur, ostendit.

XXXIII. Sed quia non satis videbitur alicui dilucide demonstratum, nisi quod ex civili causarum genere exemplum subjecerimus: videtur hujusmodi quoque utendum exemplo, non quo præceptio differat; aut aliter hoc in sermone, atque in dicendo sit utendum: sed ut eorum voluntati satisfiat, qui, quod aliquo in loco viderint, alio in loco, nisi demonstratum

est,

eſt, nequeunt cognoſcere. Ergo in hac cauſa, quæ apud Græcos eſt pervagata, quod Epaminondas, Thebanorum imperator, ei, qui ſibi ex lege prætor ſucceſſerat, exercitum non tradidit, & cum paucos ipſe dies contra legem exercitum tenuiſſet, Lacedæmonios funditus vicit, poterit accuſator argumentatione uti per inductionem, cum ſcriptum legis contra ſententiam defendat, ad hunc modum: Si, Judices, id, quod Epaminondas ait legis ſcriptorem ſenſiſſe, adſcribat ad legem, & addat exceptionem hanc, EXTRA QUAM SI QUIS REIPUBLICÆ CAUSA EXERCITUM NON TRADIDERIT, patiemini? non opinor. Quod ſi voſmetipſi, quod a veſtra religione & ſapientia remotiſſimum eſt, iſtius honoris cauſa hanc eandem exceptionem, injuſſu populi, ad legem adſcribi jubeatis, populus Thebanus patieturne id fieri? profecto non patietur. Quod ergo adſcribi ad legem nefas eſt, id ſequi, quaſi adſcriptum ſit, rectum vobis videatur? Novi veſtram intelligentiam, non poteſt ita videri, Judices. Quod ſi literis corrigi neque ab illo, neque a vobis ſcriptoris voluntas poteſt; videte ne multo indignius ſit, id re & judicio veſtro mutari, quod ne verbo quidem commutari poteſt.

Ac de inductione quidem ſatis in præſentia dictum videtur. Nunc deinceps ratiocinationis vim, & naturam conſideremus.

XXXIV. Ratiocinatio, [76] eſt oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens, quod expoſitum & per ſe cognitum, ſua ſe vi & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius conſiderandum putaverunt, cum idem uſu dicendi ſequerentur, paulum in præcipiendi ratione diſſenſerunt. Nam partim quinque ejus partes eſſe dixerunt; partim non plus, quam in tres partes poſſe diſtribui putaverunt. Eorum controverſiam non incommodum videtur cum utrorumque ratione exponere. Nam & brevis eſt, & non ejuſmodi, ut alteri prorſus nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo minime negligendus videtur.

Qui putant in quinque diſtribui partes oportere, ajunt primum

76 *Ratiocinatio, eſt oratio*] Ratiocinationis nomine complectitur hic Tullius omnia quæ Græci ἐνθυμήματα, ἐπιχειρήματα, ἀποδείξεις vocant, quanquam apud illos eſt aliqua horum nominum differentia, etiamſi vis eodem fere tendit. Verbis utor Quintiliani, qui de his copioſe agit lib. 5. cap. 10. *Capperonner.*

mum convenire exponere summam argumentationis, ad hunc modum: Melius accurantur, quæ consilio geruntur, quam quæ sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant. Eam deinceps rationibus variis, & quam copiosissimis verbis approbari putant oportere, hoc modo: Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus, & apparatior, quam ea, quæ temere, & nullo consilio administratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiens & callidus imperator, omnibus partibus commodius regitur, quam is, qui stultitia, & temeritate alicujus administratur. Eadem navigii ratio est: nam navis optime cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore utitur.

Cum propositio sit [77] hoc pacto approbata, & duæ partes transierint ratiocinationis, tertia in parte ajunt, quod ostendere velis, id ex vi propositionis oportere assumere, hoc pacto: Nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus, administratur.

Hujus assumptionis [78] quarto in loco aliam porro inducunt approbationem, hoc modo: Nam & signorum ortus & obitus definitum quendam ordinem servant, & annuæ commutationes, non modo quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt, verum ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ, & diurnæ, nocturnæque vicissitudines, nulla in re unquam mutatæ quidquam nocuerunt. Quæ signo sunt omnia, non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari.

Quinto inducunt loco complexionem eam, [79] quæ aut id infert solum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Consilio igitur mundus administratur: aut unum in locum cum conduxerit breviter propositionem & assumptionem, id adjungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quod si melius

77 *Cum propositio sit &c.*] Propositionis vocabulo Tullius eam intelligit, quam in scholis vulgo *Majorem* vocant: eandem Quintilianus *intentionis* nomine designat lib. 5. cap. 14. pag. 337. ubi vide Notas. *Idem*.

78 *Hujus assumptionis*] Quam *Minorem* appellare soleot scholastici, & Quintilianus aliquando *Rationem* vocat. Ipsum lege lib. 5. cap. 14. *Idem*.

79 *Complexionem eam*] In præcedentibus complexio Ciceroni erat ea ratiocinandi formula, cui nomen dilemma, δίλημμα. Sed hoc in loco complexionis nomine argumenti conclusionem, ut nunc loquimur, intelligit; quam & connexionem appellat Quintil. loco mox indicato. *Idem*.

lius geruntur ea, quæ consilio, quam quæ sine consilio administrantur: nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus administratur: consilio igitur mundus administratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant esse argumentatiomem.

XXXV. Qui autem tripartitam esse dicunt, ii non aliter putant tractari oportere argumentationem, sed partitionem horum reprehendunt. Negant enim neque a propositione, neque ab assumptione approbationes earum separari oportere; neque propositionem absolutam, neque assumptionem sibi perfectam videri, quæ approbatione confirmata non sit. Quare quas illi duas partes numerant, propositionem & approbationem, sibi unam partem videri, propositionem: quæ si approbata non sit, propositio non sit argumentationis. Item, quæ ab illis assumptio, & assumptionis approbatio dicitur, eandem sibi assumptionem solam videri. Ita fit, ut eadem ratione argumentatio tractata, aliis tripartita, aliis quinquepartita videatur. Quare evenit, ut res non tam ad usum dicendi pertineat, quam ad rationem præceptionis.

Nobis autem commodior illa partitio videtur esse, quæ in quinque partes distributa est, quam omnes ab Aristotele & Theophrasto profecti maxime secuti sunt. Nam quemadmodum illud superius genus argumentandi, quod per inductionem sumitur, maxime Socrates, & Socratici tractaverunt: sic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, summe est ab Aristotele, atque a Peripateticis, & Theophrasto frequentatum; deinde a rhetoribus iis, qui elegantissimi, atque artificiosissimi putati sunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne temere secuti putemur: & breviter dicendum, ne in hujusmodi diutius, quam ratio præcipiendi postulat, commoremur.

XXXVI. Si quadam in argumentatione satis est uti propositione, & non oportet adjungere approbationem propositioni; quadam autem in argumentatione infirma est propositio, nisi adjuncta sit approbatio; separatum quiddam est a propositione approbatio. Quod enim adjungi & separari ab aliquo potest, id

id non poteſt idem eſſe , quod eſt id , ad quod adjungitur , & a quo ſeparatur . Eſt autem quædam argumentatio , in qua propoſitio non indiget approbatione ; & quædam , in qua nihil valet abſque approbatione , ut oſtendemus . Separata eſt igitur a propoſitione approbatio . Oſtendemus autem id , quod polliciti ſumus , hoc modo : Quæ propoſitio in ſe quiddam continet perſpicuum , eo quod conſtare inter omnes neceſſe eſt , hanc velle approbare & firmare nihil attinet . Ea eſt hujuſmodi : Si , quo die iſta cædes Romæ facta eſt , ego Athenis eo die fui , intereſſe in cæde non potui . Hoc quia perſpicue verum eſt , nihil attinet approbari . Quare aſſumi ſtatim oportet , hoc modo: Fui autem Athenis eo die. Hoc ſi non conſtat, indiget approbationis : qua inducta , complexio conſequetur : Igitur in cæde intereſſe non potui . Eſt igitur quædam propoſitio , quæ non indiget approbatione . Nam eſſe quidem quandam , quæ indigeat , quid attinet oſtendere , quod cuivis facile perſpicuum eſt ? Quod ſi ita eſt , ex hoc , & ex eo , quod propoſueramus , hoc conficitur , ſeparatum eſſe quiddam a propoſitione approbationem . Si autem ita eſt , falſum eſt non eſſe plus, quam argumentationem .

Simili modo liquet alteram quoque approbationem ſeparatam eſſe ab aſſumptione . Nam ſi quadam in argumentatione ſatis eſt uti aſſumptione , & non oportet adjungere approbationem aſſumptioni ; quadam autem in argumentatione infirma eſt aſſumptio , niſi adjuncta ſit approbatio: ſeparatum quiddam eſt extra aſſumptionem approbatio . Eſt autem argumentatio quædam , in qua aſſumptio non indiget approbationis ; quædam autem , in qua nihil valet ſine approbatione , ut oſtendemus . Separata eſt igitur ab aſſumptione approbatio .

Oſtendemus autem id , quod polliciti ſumus , hoc modo : Quæ perſpicuam omnibus veritatem continet aſſumptio , nihil indiget approbationis . Ea eſt hujuſmodi : Si oportet ſapere , dare operam Philoſophiæ convenit . Hæc propoſitio indiget approbationis . Non enim perſpicua eſt , neque conſtat inter omnes, propterea quod multi nihil prodeſſe philoſophiam , plerique etiam obeſſe arbitrantur . Aſſumptio perſpicua eſt hæc :

Opor-

Oportet autem ſapere. Hoc autem quia ipſum ex re perſpicitur, & verum eſſe intelligitur, nihil attinet approbari. Quare ſtatim concludenda eſt argumentatio: Igitur dare operam philoſophiæ convenit. Eſt ergo aſſumptio quædam, quæ approbationis non indiget. Nam quandam indigere perſpicuum eſt. Separata eſt igitur ab aſſumptione approbatio. Falſum ergo eſt, non eſſe plus quam tripartitam argumentationem.

XXXVII. Atque ex his illud jam perſpicuum eſt, eſſe quandam argumentationem, in qua neque propoſitio, neque aſſumptio indigeat approbationis. Hujuſmodi, ut certum quiddam, & breve, exempli cauſa, ponamus: ſi ſummopere ſapientia petenda eſt, ſummopere ſtultitia vitanda eſt. Summo autem opere ſapientia petenda eſt: ſummo igitur opere ſtultitia vitanda eſt. Hic & aſſumptio, & propoſitio perſpicua eſt: quare neutra quoque indiget approbatione. Ex his omnibus illud perſpicuum eſt, approbationem tum adjungi, tum non adjungi. Ex quo cognoſcitur, neque in propoſitione, neque in aſſumptione contineri approbationem, ſed utramque ſuo loco poſitam, vim ſuam, tanquam certam & propriam obtinere. Quod ſi ita eſt, commode partiti ſunt illi, qui in quinque partes diſtribuerunt argumentationem.

Quinque ſunt igitur partes ejus argumentationis [80], quæ per ratiocinationem tractatur. Propoſitio, per quam locus is breviter exponitur, ex quo vis omnis oportet emanet ratiocinationis. Propoſitionis approbatio, per quam id, quod breviter expoſitum eſt, rationibus affirmatum, probabilius & apertius fit. Aſſumptio, per quam id, quod ex propoſitione ad oſtendendum pertinet, aſſumitur. Aſſumptionis approbatio, per quam id, quod aſſumptum eſt, rationibus affirmatur. Complexio, per quam id, quod conficitur ex omni argumentatione, breviter exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio partes, ea conſtat ex his quinque partibus. Secunda eſt quadripartita. Tertia tripartita. Dein bipartita, quod in controverſia eſt. De

80 *Quinque ſunt partes argumentationis*] A Cicerone, quod rarum & mirum eſt, hoc quidem in loco diſſentit Quintilianus, cujus rationum momenta lege & expende, lib. 5. cap. 14. pag. 337. & ſequent. *Idem*.

una quoque parte poteſt alicui videri poſſe argumentationem conſiſtere.

XXXVIII. Eorum igitur, quæ conſtant, exempla ponemus; horum, quæ dubia ſunt, rationes afferemus. Quinquepartita argumentatio eſt hujuſmodi: Omnes leges, judices, ad commodum reipublicæ referre oportet, & eas ex utilitate communi, non ex ſcriptione, quæ in literis eſt, interpretari. Ea enim virtute & ſapientia majores noſtri fuerunt, ut in legibus ſcribendis nihil ſibi aliud, niſi ſalutem, atque utilitatem reipublicæ proponerent. Neque enim ipſi, quod obeſſet, ſcribere volebant: &, ſi ſcripſiſſent, cum eſſet intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum cauſa ſalvas eſſe vult, ſed reipublicæ, quod ex legibus omnes reſpublicas optime putant adminiſtrari. Quam ob rem igitur leges ſervari oportet, ad eam cauſam ſcripta omnia interpretari convenit: hoc eſt, quoniam reipublicæ ſervimus, ex reipublicæ commodo atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficiſci, niſi quod ad corporis utilitatem ſpectat, quoniam ejus cauſa eſt inſtituta; ſic a legibus nihil convenit arbitrari, niſi quod reipublicæ conducat, proficiſci, quoniam ejus cauſa ſunt comparatæ. Ergo in hoc quoque judicio deſinite literas legis perſcrutari; & legem, ut æquum eſt, ex utilitate reipublicæ * conſiderate. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quam Lacedæmonios opprimi? Quid magis Epaminondam, Thebanorum imperatorem, quam victoriæ Thebanorum conſulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato tropæo carius, atque antiquius habere convenit? Scripto videlicet legis omiſſo, ſcriptoris ſententiam conſiderare debebat. Atque hoc quidem ſatis conſideratum eſt, nullam eſſe legem, niſi reipublicæ cauſa ſcriptam. Summam igitur amentiam eſſe exiſtimabat, quod ſcriptum eſſet reipublicæ ſalutis cauſa, id non ex reipublicæ ſalute interpretari. Quod ſi leges omnes ad utilitatem reipublicæ referri convenit, hic autem ſaluti reipublicæ profuit, profecto non poteſt eodem ſacto

* *Conſiderate*] Man. Lamb. *conſiderate: quod hic fecit. Quid enim*

facto & communibus fortunis consuluisse, & legibus non obtemperasse.

XXXIX. Quatuor autem partibus constat argumentatio, cum aut proponimus [81], aut assumimus [82] sine approbatione. Id facere oportet, cum aut propositio ex se intelligitur, aut assumptio perspicua est, & nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur ad hunc modum: Judices, qui ex lege jurati judicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi quod scriptum est in lege, sequamini. Quod enim certius legis scriptor testimonium voluntatis suæ relinquere potuit, quam quod ipse magna cum cura, atque diligentia scripsit? Quod si literæ non exstarent, magnopere eas requireremus, ut ex his scriptoris voluntas cognosceretur: nec tamen Epaminondæ permitteremus, ne si extra judicium quidem esset, ut is nobis sententiam legis interpretaretur, nedum nunc istud patiamur, cum præsto lex sit, non ex eo, quod apertissime scriptum est, sed ex eo, quod suæ causæ convenit, scriptoris voluntatem interpretari. Quod si vos, Judices, legibus obtemperare debetis, & id facere non potestis, nisi quod scriptum est in lege, sequamini, quid causæ est, quin istum contra legem fecisse judicetis?

Assumptionis autem approbatione præterita, quadripartita sic fiet argumentatio: Qui sæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Si quid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit, præter nosmetipsos, quem jure accusare possimus. Ac primum quidem decipi incommodum est: iterum, stultum: tertium, turpe. Carthaginenses autem persæpe jam nos fefellerunt. Summa igitur amentia est in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis.

Utraque approbatione præterita tripartita fit, hoc pacto: Aut metuamus Carthaginenses oportet, si incolumes eos reli-

 queri-

81 *Proponimus*] Hoc est, eam propositionem efformamus, quæ vulgo *Major* in scholis appellatur. *Idem.*

82 *Assumimus*] Id est, eam propositionem conficimus, quam ætatis nostræ Logici *Minorem* vocant. *Idem.*

querimus ; aut eorum urbem diruamus . Ac metuere quidem non oportet . Reſtat igitur , ut urbem diruamus.

XL. Sunt autem qui putant nonnunquam poſſe complexione & oportere ſuperſederi , cum id perſpicuum ſit , quod conficiatur ex ratiocinatione . Quod ſi fiat , bipartitam quoque fieri argumentationem, hoc modo : Si peperit, virgo non eſt. Peperit autem . Hic ſatis eſſe dicunt proponere , & aſſumere: quoniam perſpicuum ſit , quod conficiatur , complexionis rem non indigere . Nobis autem videtur & omnis ratiocinatio concludenda eſſe ; & illud vitium , quod illis diſplicet , magnopere vitandum , ne , quod perſpicuum ſit , id in complexionem inferamus.

Hoc autem fieri poterit , ſi complexionum genera intelligantur . Nam aut ita complectemur , ut in unum conducamus propoſitionem , & aſſumptionem [83] , hoc modo : Quod ſi leges omnes ad utilitatem reipublicæ referri convenit , hic autem ſaluti reipublicæ profuit ; profecto non poteſt eodem facto , & ſaluti communi conſuluiſſe , & legibus non obtemperaſſe . Aut ita , ut ex contrario ſententia conficiatur , hoc modo : Summa igitur amentia eſt , in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Aut ita , ut id ſolum , quod conficitur , inferatur , ad hunc modum : Urbem igitur diruamus . Aut ut id, quod eam rem , quæ conficitur, ſequatur, neceſſe eſt. Id eſt hujuſmodi : Si peperit , cum viro concubuit. Peperit autem . Conficitur hoc : Concubuit igitur cum viro . Hoc ſi nolis inferre , & inferas id , quod ſequitur , Fecit igitur inceſtum : & concluſeris argumentationem, & perſpicuam fugeris complexionem.

Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex contrario complecti [84] oportet : in brevibus id ſolum, quod

83 *Ita complectemur , ut in unum conducamus propoſitionem & aſſumptionem*] Id eſt , ut uſitato noſtris in ſcholis more loquar , argumenti noſtri concluſio erit hujuſmodi , ut ambas præmiſſas , ſive majorem & minorem , in unam periodum conducamus. *Idem*.

84 *Ex conductionibus .... complecti*] Hoc eſt , argumentum ita concludere , ut ambæ præmiſſæ , ſive major & minor , unam in periodum conducantur . A qua explicatione non multum abludit Marius Victorinus, qui Tullianum illud *ex conductionibus* exponit κατὰ συναγωγὴν καὶ ἀνακεφαλαίωσιν , id eſt , per rerum congregationem (ut loquitur Quintilian. lib. 6. cap. 1.) & enumerationem per ſumma capita . *Idem*.

quod conficitur, exponere: in iis, in quibus exitus perſpicuus eſt, conſecutione [85] uti. Si qui autem ex una quoque parte putabunt conſtare argumentationem, poterunt dicere, ſæpe ſatis eſſe hoc modo argumentationem facere: Quoniam peperit, cum viro concubuit. Nam hoc nullius neque approbationis, neque aſſumptionis, vel ejus approbationis, neque complexionis indigere. Sed nobis ambiguitate nominis videntur errare. Nam argumentatio nomine uno res duas ſignificat, ideo quod & inventum aliquam in rem probabile, aut neceſſarium, argumentatio vocatur, & ejus inventi artificioſa expolitio. Quando igitur proferent aliquid hujuſmodi: Quoniam peperit, cum viro concubuit: inventum proferent, non expolitionem. Nos autem de expolitionis partibus loquimur.

XLI. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit: atque hac diſtinctione, alia quoque, quæ videbuntur officere huic partitioni, propulſabimus, ſi qui aut aſſumptionem aliquando tolli poſſe putent, aut propoſitionem. Quæ ſi quid habet probabile, aut neceſſarium, quoquo modo commoveat auditorem neceſſe eſt. Quod ſi ſolum id, quod inventum eſt, ſpectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod eſſet excogitatum, referret; nequaquam tantum inter ſummos oratores, & mediocres intereſſe exiſtimaretur.

Variare autem orationem magnopere oportebit. Nam omnibus in rebus ſimilitudo eſt ſatietatis mater. Id fieri poterit, ſi non ſimiliter ſemper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipſis diſtinguere convenit orationem, hoc eſt, tum inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipſa argumentatione non ſemper a propoſitione incipere, nec ſemper quinque partibus abuti, neque eadem ratione partitiones expolire: ſed tum ab aſſumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utraque, tum hoc, tum illo genere complexionis uti. Id ut perſpiciatur, aut ſcribamus, aut in quolibet exemplo de iis, quæ

85 *Conſecutione*] Quæ alias complexio, connexio, concluſio dicitur. Vulgo *Conſequentia*. Idem.

quæ proposita sunt, hoc idem exerceamus, ut quam facile sit factu.

Ac de partibus quidem argumentationis satis nobis dictum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probe tenere, aliis quoque rationibus tractari argumentationes in philosophia multis, & obscuris, de quibus certum est artificium constitutum. Verum illa nobis abhorrere ab usu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodius, quam cæteros, attendisse non affirmamus, sed perquisitius & diligentius conscripsisse pollicemur. Nunc, ut instituimus, proficisci ordine ad reliqua pergemus.

XLII. Reprehensio est [86], per quam argumentando adversariorum confirmatio [87] diluitur, aut infirmatur, aut levatur. Hæc fonte inventionis eodem utetur, quo utitur confirmatio, propterea quod, quibus ex locis aliqua res confirmari potest, iisdem potest ex locis infirmari. Nihil enim considerandum est in his omnibus inventionibus, nisi id, quod personis, aut negotiis attributum est. Quare inventionem, & argumentationum expolitionem ex illis, quæ ante præcepta sunt, hanc quoque in partem orationis transferri oportebit. Verumtamen, ut quædam præceptio detur hujus quoque partis, exponemus modos reprehensionis; quos qui observabunt, facilius ea, quæ contra dicentur, diluere, aut infirmare poterunt.

Omnis argumentatio reprehenditur, si aut ex iis, quæ sumpta sunt, non conceditur aliquod unum, plurave: aut, his concessis, complexio confici ex his negatur: aut si genus ipsum argumentationis vitiosum ostenditur: aut si contra firmam argumentationem, alia æque firma, aut firmior ponitur. Ex iis, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, cum aut id, quod credibile dicunt, negatur esse ejusmodi: aut quod comparabile putant; dissimile ostenditur: aut judicatum aliam in partem traducitur, aut omnino judicium improbatur: aut, quod signum esse adversarii dixerunt, id ejusmodi negatur esse: aut si complexio, aut una, aut utraque ex parte reprehen-

86 *Reprehensio est*] Alias infirmatio & refutatio, ἀνασκευή. *Idem*.

87 *Confirmatio*] Κατασκευή, quam Quintilianus *probationem* passim vocat. *Idem*.

henditur : aut si enumeratio falsa ostenditur : aut si simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur . Nam omne , quod sumitur ad argumentandum , sive pro probabili , sive pro necessario , necesse est sumatur ex his locis , ut ante ostendimus .

XLIII. Quod pro credibili sumptum erit , id infirmabitur, si aut perspicue falsum erit , hoc modo : Nemo est , qui non pecuniam , quam sapientiam malit . Aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit , hoc modo : Quis est , qui non officii cupidior sit , quam pecuniæ ? Aut erit omnino incredibile , ut si quis , quem constet esse avarum , dicat , alicujus mediocris officii causa, se maximam pecuniam neglexisse. Aut si , quod in quibusdam rebus , aut hominibus accidit , id omnibus dicatur usu evenire , hoc pacto : Qui pauperes sunt , iis antiquior officio pecunia est . Qui locus desertus est , in eo cædem factam esse oportet . In loco celebri homo occidi qui potuit ? Aut si id , quod raro fit , fieri omnino negatur; ut Curio [88] pro Fulvio : Nemo potest uno aspectu , neque præteriens , in amorem incidere .

Quod autem pro signo sumetur , id ex iisdem locis , quibus confirmatur , infirmabitur . Nam in signo , primum verum esse ostendi oportet : deinde ejus esse rei signum proprium , qua de re agitur , ut cruorem cædis : deinde factum esse, quod non oportuerit ; aut non factum , quod oportuerit : postremo scisse eum , de qua quæritur , ejus rei legem & consuetudinem. Nam eæ res sunt signo attributæ : quas diligentius aperiemus, cum separatim de ipsa conjecturali constitutione [89] dicemus . Ergo horum unumquodque in reprehensione , aut non esse signo , aut parum magno esse , aut a se potius , quam ab adversariis stare , aut omnino falso dici , aut in aliam quoque suspicionem duci posse demonstrabitur .

XLIV. Cum autem pro comparabili aliquid inducetur, quoniam

88 *Curio*] Vulgo *Curius*: sed manifestum est hic legendum esse *Curio* . Nam hæc verba , *Nemo potest* , sunt ex Curionis oratione pro Fulvio de incestu , quam extitisse suis temporibus Cicero in *Bruto* , cap. 32. dicit , nobilemque habitam esse. *Ernestus*.

89 *Conjecturali constitutione*] Στοχαστικῇ στάσει . Status est Oratoriæ quæstionis , quam vulgo *facti* vel *de facto quæstionem* appellamus . Vide quæ annotavimus ad cap. 8. not. 19. *Capper*.

niam id per ſimilitudinem maxime tractatur, in reprehendendo conveniet ſimile id negare eſſe, quod conferetur, ei quicum conferetur. Id fieri poterit, ſi demonſtrabitur diverſum eſſe genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione: ac ſi, quo in numero illud, quod per ſimilitudinem afferetur, & quo in loco hoc genus, cujus cauſa afferetur, haberi conveniat, oſtendetur. Deinde quid res cum re differat, demonſtrabitur. Ex quo docebimus, aliud de eo, quod comparabitur, & de eo, quicum comparabitur, exiſtimari oportere. Hujus facultatis maxime indigemus, cum ea ipſa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda. Si judicatum aliquod inferetur, quoniam id ex his locis maxime firmatur; laude eorum, qui judicarunt; ſimilitudine ejus rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de judicatum eſt; commemorando non modo non eſſe reprehenſum judicium, ſed ab omnibus approbatum; & demonſtrando, difficilius, & majus fuiſſe id judicatum, quod afferatur, quam id, quod inſtet: ex contrariis locis, ſi res aut vera, aut veriſimilis permittet, infirmari oportebit. Atque erit obſervandum diligenter, ne nihil ad id, quod agatur, pertineat id, quod judicatum ſit: & videndum eſt, ne ea res proferatur, in qua ſit offenſum, ut de ipſo, qui judicarit, judicium fieri videatur.

Oportet autem animadvertere, ne, cum aliter multa ſint judicata, ſolitarium aliquod, aut rarum judicatum afferatur: nam his rebus auctoritas judicati maxime poteſt infirmari. Atque ea quidem argumenta, quæ quaſi probabilia ſumuntur, ad hunc modum tentari oportebit.

XLV. Quæ vero ſicuti neceſſaria inducentur, ea ſi forte imitabuntur modo neceſſariam argumentationem, neque erunt ejuſmodi, ſic reprehendentur. Primum complexio [90], quæ, utrum conceſſeris, debet tollere, ſi vera eſt, nunquam reprehendetur; ſin falſa, duobus modis, aut converſione, aut alterius partis infirmatione. Converſione [91], hoc modo:

Num

90 *Complexio*] Quæ vox hoc in loco non argumenti concluſionem, ut ſupra, ſed eam argumentandi formulam, cui nomen *Dilemma* δίλημμα, ſignificat. Vide notam ad cap. 29. n. 65. *Idem*.

91 *Converſione*] Qua voce Tullius hoc refutan-

Nam si veretur[92], *quid eum accuses, qui est probus?*
Sin inverecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accuses, qui id parvi auditu æstimet?

Hic, sive vereri dixeris [93], sive non vereri, concludendum hoc putat, ut neges esse accusandum. Quod conversione sic reprehendetur: Immo vero accusandus est. Nam si veretur, accuses: non enim parvi auditu æstimabit. Sin inverecundum animi ingenium possidet, tamen accuses. Non enim probus est. Alterius autem partis infirmatione, hoc modo reprehendetur: Verum si veretur, accusatione tua correctus, ab errato recedet.

Enumeratio vitiosa intelligitur, si aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere, aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contra dici possit, aut causa non sit quare non honeste possimus concedere. Præteritur quiddam in ejusmodi enumerationibus: Quoniam habes istum equum, aut emeris oportet, aut hereditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit, aut, si horum nihil est, surripueris necesse est. Sed neque emisti, neque hereditate venit, neque domi natus est, neque donatus est: necesse est ergo surripueris. Hoc commode reprehenditur, si dici possit ex hostibus equus esse captus, cujus * prædæ sectio non venierit [94]: quo illato, infirmatur enumeratio, quoniam id sit inductum, quod præteritum sit in enumeratione.

sutandi genus imprimis firmum intelligit, quod Græci ἀντιστρέφον (id est convertens, contra vertens, retorquens) appellant, atque idipsum est quod in scholis vulgo dicimus *retorquere argumentum*. Hanc refellendi formulam memorat Aulus Gellius lib. 5. Noct. Attic. cap. 9. & 11. ubi & illustre profert ejus exemplum. *Idem*.

92 *Nam si veretur*] Jambici senarii sunt, ex Ennio sumpti. Nam auctor ad Herennium hos versus ipse quoque citat ex Ennio, lib. a. cap. 26. *Nascimb.*

93 *Sive vereri*] Ita legendum: non, *si vereri*, ut ediderunt Lamb. & Grut. Quis vero nesciat hoc fuisse scriptoribus librariis familiare erratum, ut quæ syllaba bis eodem in contextu legeretur, eam semel tantum describerent? *Olivetus*.

* *Prædæ sectio*] Man. *prædæ sectione venierit*. Lamb. *sectio venerit*.

94 *Cujus prædæ sectio non venierit*] Ita Veneti libri, id quod verum esse existimo: nam sectio vendi dicta. Ea autem erat pars bonorum vel damnatorum vel hostium, quæ veluti *resecta* esset de reliquis. Quid enim vetat hinc etiam vocabulum deducere, quamvis Asconii interpretationem non ignorem, quæ vulgo adfertur. Ille igitur equus, qui in publicam prædam non esset deductus, jure belli acquiri potuit. Deduci autem non fuit necesse, non proposita prædæ sectione. *Camerar.* Gothofredus legendum censet *qui prædæ sectione venerit*, aut potius *quive prædæ sectione venerit*. Ego autem melius videor

XLVI. Altero autem modo reprehendetur, si aut contra aliquid dicetur: hoc est, si, exempli causa, ut in eodem versemur, poterit ostendi hereditate venisse. Aut si extremum illud non erit turpe concedere; ut si quis, cum dixerint adversarii: Aut insidias facere voluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es; amico se morem gessisse fateatur.

Simplex autem conclusio reprehenditur, si id, quod sequitur, non videatur necessario cum eo, quod antecessit, cohærere. Nam hoc quidem, Si spiritum ducit, vivit: Si dies est, lucet: ejusmodi est, ut cum priore necessario posterius cohærere videatur. Hoc autem, Si mater est, diligit: Si aliquando peccavit, nunquam corrigetur: sic conveniet reprehendi, ut demonstretur non necessario cum priore posterius cohærere. Hoc genus, & cætera necessaria, & omnino omnis argumentatio, & ejus reprehensio majorem quandam vim continet, & latius patet, quam hic exponitur: sed ejus artificii cognitio hujusmodi est, ut non ad hujus artis partem aliquam adjungi possit, sed ipsa separatim longi temporis, & magnæ atque arduæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore atque ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad usum oratorium contentos nos esse oportebit. Cum igitur ex iis, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, sic infirmabitur.

XLVII. Cum autem, his concessis, complexio ex his [95] non conficitur, hæc erunt consideranda; num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: Si, cum aliquis dicat se profectum esse ad exercitum, contraque eum quis velit hac argumen-

deor mihi intelligere quid voluerit dicere Cicero, quam quibus id verbis dixerit. Nempe equus pervenit ad possessorem, neque istis modis, quos accusator enumeravit, neque etiam furto, sed quodam modo, qui in enumeratione non erat; qui est, equum ex hostibus esse captum & apud possessorem mansisse, quoniam prædæ, cujus pars erat equus, sectio non venierat. Nec minus Latine dicitur *venire sectio*, quam Cæsar ipse *vendere universi oppidi sectionem*, loco satis noto apud eum de B. G. lib. 2. c. 33. Parum igitur refert quomodocunque locus constituatur, quoniam de sensu, ut credo, nobis securis esse licet. Cæterum gaudeo meæ sententiæ assentiri Camerarium, cujus adnotatio mihi demum lecta fuit, postquam huic loco jam adscripta erant superiora. *Verburg.* Vide P. Nannii Miscellan. lib. 9. cap. 1.

95 *Complexio ex his*] Quod vocabulum hoc in loco & in sequentibus *argumenti conclusionem* significat. *Capperonnerius.*

gumentatione uti : Si veniſſes ad exercitum , a tribunis militaribus viſus eſſes . Non es autem ab his viſus . Non es igitur profectus [96] ad exercitum . Hic cum conceſſeris propoſitionem , & aſſumptionem [97] , complexio eſt infirmanda . Aliud enim , quam cogebatur , illatum eſt.

Ac nunc quidem , quo facilius res cognoſceretur , perſpicuo & grandi vitio præditum poſuimus exemplum : ſed ſæpe obſcurius poſitum vitium pro vero probatur , cum aut parum memineris quod conceſſeris , aut ambiguum aliquod pro certo conceſſeris . Ambiguum ſi conceſſeris ex ea parte , quam ipſe intellexeris , eam partem ſi adverſarius ad aliam partem per complexionem velit accommodare ; demonſtrare oportebit , non ex eo , quod ipſe conceſſeris , ſed ex eo , quod ille ſumpſerit , confici complexionem , ad hunc modum : Si pecuniæ indigetis , pecuniam non habetis . Si pecuniam non habetis , pauperes eſtis . Indigetis autem pecuniæ : mercaturæ enim , niſi ita eſſet , operam non daretis . Pauperes igitur eſtis . Hoc ſic reprehenditur : Cum dicebas , Si indigetis pecuniæ , pecuniam non habetis ; hoc intelligebam , Si propter inopiam in egeſtate eſtis , pecuniam non habetis : & idcirco concedebam . Cum autem hoc ſumebas , Indigetis autem pecuniæ ; illud accipiebam , Vultis autem pecuniæ plus habere . Ex quibus conceſſionibus non conficitur hoc , Pauperes igitur eſtis . Conficeretur autem , ſi tibi primo quoque hoc conceſſiſſem , Qui pecuniam majorem vellet habere , eum pecuniam non habere .

XLVIII. Sæpe autem oblitum putant , quid conceſſeris , & idcirco id , quod non conficitur , quaſi conficiatur , in concluſione infertur , hoc modo : Si ad illum hereditas veniebat , veriſimile eſt ab illo eſſe necatum . Deinde hoc approbant

 pluri-

96 *Non es igitur profectus*] Concludi debuit : Igitur ad exercitum non veniſti . Aliud eſt ad exercitum proficiſci , ſive itineri ſe committere ad exercitum ; aliud eſt venire , ſive pedem inferre in ipſa caſtra . Vitioſiſſima igitur concluſio , qua colligitur id quod nullatenus poſitum fuit ſive in propoſitione , ſive in aſſumptione . Nota eſt hæc Logicorum regula : *Nihil debet eſſe in conſequente , quod non fuerit in antecedente.* Pruſteus.

97 *Propoſitionem & aſſumptionem*] Id eſt , ambas præmiſſas ; ſive *Majorem* & *Minorem* , ut in ſcholis nunc loqui amant . *Capperonnerius* .

plurimis verbis. Poſt aſſumunt, Ad illum autem hereditas veniebat. Deinde infertur, Ille igitur occidit. Id ex iis, quæ ſumpſerant, non conficitur. Quare obſervare diligenter oportet, & quid ſumatur, & quid ex his conficiatur. Ipſum autem genus argumentationis, vitioſum his de cauſis oſtendetur, ſi aut in ipſo vitium erit, aut ſi non ad id, quod inſtituitur, accommodabitur. Atque in ipſo vitium erit, ſi omnino totum falſum erit, ſi commune, ſi vulgare, ſi leve, ſi remotum, ſi mala definitio, ſi controverſum, ſi perſpicuum, [98] ſi non conceſſum, ſi turpe, ſi offenſum, ſi contrarium, ſi inconſtans, ſi adverſum.

Falſum eſt, in quo perſpicue mendacium eſt, hoc modo: Non poteſt eſſe ſapiens, qui pecuniam negligit. Socrates autem pecuniam negligebat. Non igitur ſapiens erat. Commune eſt, quod nihilo magis ab adverſariis, quam a nobis facit, hoc modo: Iccirco, Judices, quia veram cauſam habebam, brevi peroravi. Vulgare eſt, quod in aliam quoque rem non probabilem, ſi nunc conceſſum ſit, transferri poſſit, hoc modo: Si veram cauſam non haberet, vobis ſe, Judices, non commiſiſſet. Leve eſt, quod aut poſt tempus dicitur, hoc modo: Si in mentem veniſſet, non commiſiſſet: aut perſpicue rem turpem levi tegere vult defenſione, hoc modo:

Cum te expetebant omnes, florentiſſimo
Regno reliqui: nunc deſertum ab omnibus,
Summo periclo, ſola ut reſtituam, paro. [99]

XLIX. Remotum eſt, quod ultra quam ſatis eſt, petitur, hoc modo: Quod ſi non P. Scipio Corneliam filiam Tib. Graccho collocaſſet, atque ex ea duos Gracchos procreaſſet, tantæ ſeditiones natæ non eſſent. Quare hoc incommodum Scipioni adſcribendum videtur. Hujuſmodi eſt illa quoque conqueſtio:

Uti-

98 *Si perſpicuum*] Quomodo ipſo in argumento, ſi perſpicuum erit, vitium tamen eſſe poſſit, magna cum perſpicuitate docebit infra Tullius. *Capper.*

99 *Cum te expetebant, &c.*] Verba Atrei ad Thyeſtem, ex Ennio in tragœdia Thyeſte. Aut levis, aut nulla eſt defenſio. Omnes te ſuffragiis adjuvabant: mea opera non erat adeo utilis: te deſerui. *Pu,l.*

Utinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes! [100]

Longius enim repetita est, quam res postulabat. Mala definitio est, cum aut communia describit, hoc modo: Seditiosus est is, qui malus atque inutilis est civis. Nam hoc non magis seditiosi, quam ambitiosi, quam calumniatoris, quam alicujus improbi hominis vim describit. Aut falsum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia est pecuniæ acquirendæ intelligentia. Aut aliquid non grave, nec magnum continens, sic: Stultitia est immensæ gloriæ cupiditas. Est hæc quidem stultitia, sed ex parte quadam, non ex omni genere, definita. Controversum est, in quo ad dubium demonstrandum, dubia causa affertur [101], hoc modo:

Eho tu, dii, quibus est potestas motus superum atque inferum,
Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.

Perspicuum est, de quo non est controversia: ut, si quis, cum Orestem accuset, planum faciat, ab eo matrem esse occisam. Non concessum est, cum id, quod augetur, in controversia est, ut, si quis, cum Ulyssem accuset, in hoc maxime commoretur: Indignum esse, ab homine ignavissimo virum fortissimum, Ajacem, necatum. Turpe est, quod aut eo loco, in quo dicitur; aut eo homine, qui dicat; aut eo tempore, quo dicitur; aut iis, qui audiunt; aut ea re, de qua agitur, indignum, propter inhonestam rem, videtur. Offensum est, quod eorum, qui audiunt, voluntatem lædit: ut, si quis apud equites Romanos, cupidos judicandi, Cæpionis legem [102] judiciariam laudet.

L. Contrarium est, quod contra ea dicitur, quæ ii, qui audiunt, fecerunt: ut, si quis apud Alexandrum Macedonem con-

100 *Utinam ne in nemore, &c.*] Versus ex Ennii Medea. Vide longiorem ῥῆσιν, lib. 2. ad Heren. cap. 22.

101 *Dubia causa affertur*] Argumentatio: Mihi succensere non debes: nam ut Dii inter se conveniunt, ita neque inter nos dissidium esse deceat. Rem dubiam confirmaturus, adducit rem maxime dubiam; Deorum scilicet concordiam. Versus Ennii sunt, ex Euripidis Chresphonte. *Muret.*

102 *Cæpionis legem*] Q. Servilius Cæpio, Consul anno U. C. 648. legem tulit, qua judicia quæ ad solos Equites C. Gracchus transtulerat, cum Senatoribus communicarentur. *Prusteus.*

contra aliquem urbis expugnatorem diceret, nihil esse crudelius, quam urbes diruere, cum ipse Alexander Thebas diruisset. Inconstans est, quod ab eodem de eadem re, diverse dicitur: ut, si quis, cum dixerit, qui virtutem habeat, eum nullius rei ad bene vivendum indigere, neget postea sine bona valetudine posse bene vivere: aut se amico adesse propter benevolentiam; sperare enim aliquid commodi ad se perventurum. Adversum est, quod ipsi causæ aliqua ex parte officit, ut si quis hostium vim, & copias, & felicitatem augeat, cum ad pugnam milites hortetur.

Si non ad id, quod institutum est, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in vitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonstrabit; aut si, cum totum debebit ostendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus avarum est; nam Eriphyle auro viri vitam vendidit. Aut, si non id, quod accusabitur, defendet: ut, si quis, cum ambitus accusabitur, manu se fortem esse defendet; ut Amphion apud Euripidem: [103]: item apud Pacuvium, qui, vituperata musica, sapientiam laudat. Aut si res ex hominis vitio vituperabitur, ut, si quis doctrinam ex alicujus docti vitiis reprehendat. Aut si quis, cum aliquem volet laudare, de felicitate ejus, non de virtute dicat. Aut si quis rem cum re ita comparabit, ut alteram se non putet laudare, nisi alteram vituperarit: aut si alteram ita laudet, ut alterius non faciat mentionem. Aut si, cum de certa re quæretur, de communi instituetur oratio: ut, si quis, cum aliqui deliberent, bellum geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile esse demonstret. Aut, si ratio alicujus rei reddetur falsa, hoc modo: Pecunia bonum est, propterea quod ea maxime vitam beatam efficiat. Aut si infirma, ut Plautus:

Ami-

103 *Ut Amphion apud Euripidem*] Adducit similitudinem. Non enim Amphion apud Euripidem accusatus de ambitu, manu se fortem esse defendit. Sed Amphion apud Euripidem in tragœdia, quæ non extat, & apud Pacuvium, cum sermonem de Musica cum Zetho instituisset, non in eo, quod cœperat, definit, sed ipsorum disputatio in sapientiæ laudem consumitur. Quod autem Zethus cum Amphionis fratre apud Euripidem de Musica disputet, Athenæus testis est, lib. 8. Huc fortasse spectant Horatiani versus, Epist. 18. lib. 1. ad Lollium, 41. *Nascimb.* Distingue igitur sic, *apud Pacuvium; qui* ..... ut referas τὸ *qui*, non ad Pacuvium, sed ab Amphionem.

Amicum castigare ob meritam noxiam,
Immune est facinus; verum in ætate utile
Et conducibile. Nam ego amicum hodie meum
Concastigabo pro commerita noxia,
Invitus, ni me id invitet ut faciam fides. [104].

Aut eadem, hoc modo: Maximum malum est avaritia; multos enim [105] magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo: Maximum bonum est amicitia; plurimæ enim delectationes sunt in amicitia.

LI. Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra firmam argumentationem, æque firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime versatur, cum aliquid, quod contra dicatur, æquum esse concedimus; sed id, quod nos defendimus, necessarium esse demonstramus. Aut cum id, quod illi defendant, utile esse fateamur; quod nos dicamus, demonstremus esse honestum. Ac de reprehensione hæc quidem existimavimus esse dicenda. Deinceps nunc de conclusiosione ponemus.

Hermagoras digressionem deinde, tum postremam conclusionem ponit. In hac autem digressione ille putat oportere quandam inferri orationem, a causa, atque a judicatione ipsa remotam, quæ aut sui laudem, aut adversarii vituperationem contineat, aut in aliam causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehensionis, non argumentando, sed augendo per quandam amplificationem. Hanc si quis partem putarit orationis, sequatur Hermagoram licebit. Nam & augendi, & laudandi, & vituperandi præcepta a nobis partim data sunt, partim suo loco dabuntur. Nobis autem non placet hanc partem in numero reponi, quod de causa digredi, nisi per locum communem [106], displicet: quo de genere posterius est dicendum. Laudes autem, & vituperationes non sepa-

104 *Amicum castigare, &c.*] In Trinummo; Actu I. Sc. I. versu 1.

105 *Aut eadem. Malum est avaritia: multos enim*] Ταυτολογία. *Muretus.*

106 *Nisi per locum communem*] Locus communis hic significat orationis particulam, aut etiam oratiunculam, quæ habetur de virtutibus, aut in vitia, personis non nominatis, & pertinet ad quoddam Rhetorices *progymnasma*, quod Hermogeni sextum est. Tres alios *loci communis* significatus exposuimus ad Quintil. lib. 5. cap. 1. p. 263. not. 15. & cap. 13. pag. 326. not. 103. *Capperonnerius.*

ſeparatim placet tractari, ſed in ipſis argumentationibus eſſe implicitas. Nunc de concluſione dicemus.

LII. Concluſio eſt exitus, & determinatio totius orationis. Hæc habet partes tres, enumerationem, indignationem, conqueſtionem. Enumeratio eſt [107], per quam res diſperſe, & diffuſe dictæ, unum in locum coguntur, & reminiſcendi cauſa, unum ſub aſpectum ſubjiciuntur. Hæc ſi ſemper eodem modo tractabitur, perſpicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur. Sin varie fiet, & hanc ſuſpicionem & ſatietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciunt propter facilitatem, ſingillatim unamquamque rem attingere, & ita omnes tranſire breviter argumentationes [108]: tum autem id, quod difficilius eſt, dicere, quas partes expoſueris in partitione, de quibus te pollicitus ſis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus unamquamque partem confirmaris: tum ab iis, qui audiunt, quærere, quid ſit, quod ſibi velle debeant demonſtrari, hoc modo: Docuimus hoc, illud planum fecimus. Ita ſimul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil eſſe præterea, quod debeat deſiderare.

Atque in his generibus (ut ante dictum eſt) tum tuas argumentationes tranſire ſeparatim, tum id, quod artificioſius eſt, cum tuis contrarias conjungere; & cum tuam argumentationem dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, oſtendere. Ita per brevem comparationem, auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehenſione redintegrabitur. Atque hæc aliis actionis quoque modis variare oportebit. Nam cum ex tua perſona enumerare poſſis, ut, quid, & quo quidque loco dixeris, admoneas: tum vero perſonam, aut rem aliquam inducere [109], & enumera-

107 *Enumeratio eſt*] Ἀνακεφαλαίωσιν Græci vocant, quia per ſumma dictarum rerum capita decurrit, ut docet Quiotilian. lib. *6.* cap. 1. pag. 351. ubi vide notas 5. & 8. *Idem*.

108 *Omnes tranſire breviter argumentationes*] Ubi nota ſpecialem verbi τῷ *tranſire* ſignificatum. Græci dicerent διέρχεσθαι, διεξελθεῖν, μετιέρχεσθαι, διιέναι, id eſt, *dicendo percurrere*. Eodem ſenſu dixit Tullius pro Roſc. Amer. cap 32. *Sed in animo eſt leviter tranſire ac tantummodo perſtringere unamquamque rem*. Idem.

109 *Perſonam aut rem aliquam inducere*] Idque per eam ſententiarum figuram, cui nomen *Proſopopœja*. Idem.

merationem ei totam attribuere. Personam, hoc modo: Nam si legis scriptor existat, & quærat a vobis, quid dubitetis; quid possitis dicere, cum vobis hoc & hoc sit demonstratum? Atque hic, item ut in nostra persona, licebit alias singillatim transire omnes argumentationes; alias ad partitiones singula genera referre; alias ab auditore, quid desideret, quærere; alias hæc facere per comparationem suarum, & contrariarum argumentationum.

Res autem inducetur, si alicui rei hujusmodi, legi, loco, urbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid? si leges loqui possent, nonne hæc apud vos quererentur? Quidnam amplius desideratis, Judices, cum vobis hoc & hoc planum factum sit? In hoc quoque genere omnibus eisdem modis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur, quod erit gravissimum, & unumquodque quam brevissime transeatur; ut memoria, non oratio, renovata videatur.

LIII. Indignatio est oratio, per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem gravis offensio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi volumus, posse omnibus ex locis iis, quos in confirmandi præceptis posuimus, tractari indignationem. Nam ex iis rebus, quæ personis, atque negotiis attributæ sunt, quævis amplificationes, & indignationes nasci possunt: sed tamen ea, quæ separatim de indignatione præcipi possunt, consideremus.

Primus locus sumitur ab auctoritate, cum commemoramus, quantæ curæ res ea fuerit Diis immortalibus, aut eis, quorum auctoritas gravissima debet esse. Qui locus sumetur ex sortibus, ex oraculis, vatibus, ostentis, prodigiis, responsis, similibus rebus. Item ex majoribus nostris, regibus, civitatibus, gentibus, hominibus sapientissimis, senatu, populo, legum scriptoribus. Secundus locus est, per quem, illa res ad quos pertineat, cum amplificatione, per indignationem, ostenditur: an ad omnes, an ad majorem partem, quod atrocissimum est; an ad superiores, quales sunt ii, quorum

ex auctoritate indignatio fumitur, quod indigniffimum eft; an ad pares animo, fortuna, corpore, quod iniquiffimum eft; an ad inferiores, quod fuperbiffimum eft. Tertius locus eft, per quem quærimus, quidnam fit eventurum, fi idem cæteri faciant: & fimul oftendimus, huic fi conceffum fit, multos æmulos ejufdem audaciæ futuros: ex quo, quid mali fit eventurum, demonftrabimus. Quartus locus eft, per quem demonftramus, multos alacres exfpectare, quid ftatuatur, ut ex eo, quod uni conceffum fit, fibi quoque tali de re quid liceat, intelligere poffint. Quintus locus eft, per quem oftendimus, cæteras res perperam conftitutas, intellecta veritate, commutatas corrigi poffe: hanc effe rem, quæ fi fit femel judicata, neque alio commutari judicio, neque ulla poteftate corrigi poffit. Sextus locus eft, per quem confulto, & de induftria factum effe demonftratur, & illud adjungitur, voluntario maleficio veniam dari non oportere: imprudentiæ concedi nonnunquam convenire. Septimus locus eft, per quem indignamur, quod tetrum, crudele, nefarium, tyrannicum factum effe dicamus, per vim, per manum opulentam, quæ res ab legibus, & ab æquabili jure remotiffima fit.

LIV. Octavus eft locus, per quem demonftramus, non vulgare, neque factitatum effe, ne ab audaciffimis quidem hominibus, id maleficium, de quo agitur. Atque id a feris quoque hominibus, & a barbaris gentibus, & immanibus beftiis remotum effe. Hæc erunt, quæ in parentes, liberos, conjuges, confanguineos, fupplices, crudeliter facta dicentur; & deinceps fi qua proferantur in majores natu, in hofpites, in vicinos, in amicos; in eos, quibufcum vitam egeris; in eos, apud quos educatus fis; in eos, a quibus eruditus; in mortuos, in miferos, & mifericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore ufos; in eos, qui neque lædere alium, nec fe defendere potuerunt, ut in pueros, fenes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio, fummum in eum, qui violarit horum aliquid, odium commovere poterit. Nonus locus eft, per quem cum aliis, quæ conftat effe peccata, hoc quo de quæftio eft, comparatur; & ita per contentionem,

nem, quanto atrocius, & indignius fit illud, de quo agitur, oſtenditur. Decimus locus eſt, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta ſunt, quæque poſt negotium conſecuta ſunt, cum uniuſcujuſque indignatione, & criminatione colligimus, & rem verbis quam maxime ante oculos ejus, apud quem dicitur, ponimus, ut id, quod indignum eſt, perinde illi videatur indignum, ac ſi ipſe interfuerit, ac præſens viderit. Undecimus locus eſt, per quem oſtendimus, ab eo factum, a quo minime oportuerit, & a quo, ſi alius faceret, prohiberi conveniret. Duodecimus locus eſt, per quem indignamur, quod nobis hoc primis acciderit, nec alicui unquam uſu evenerit. Tertiuſdecimus locus eſt, ſi cum injuria contumelia juncta demonſtratur, per quem locum in ſuperbiam & arrogantiam odium concitatur. Quartuſdecimus locus eſt, per quem petimus ab iis, qui audiunt, ut ad ſuas res noſtras injurias referant: ſi ad pueros pertinebit, de liberis ſuis cogitent: ſi ad mulieres, de uxoribus: ſi ad ſenes, de patribus, aut parentibus. Quintuſdecimus locus eſt, per quem dicimus, inimicis quoque & hoſtibus ea, quæ nobis acciderint, indigna videri ſolere. Et indignatio quidem his fere de locis graviſſime ſumetur.

LV. Conqueſtionis autem hujuſmodi de rebus partes petere oportebit. Conqueſtio eſt oratio auditorum miſericordiam captans. In hac primum animum auditoris mitem, & miſericordem conficere oportet, quo facilius conqueſtione commoveri poſſit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ vis in omnes, & hominum infirmitas oſtenditur: qua oratione habita graviter, & ſententioſe, maxime demittitur animus hominum, & ad miſericordiam comparatur; cum in alieno malo ſuam infirmitatem conſiderabit.

Deinde primus locus eſt miſericordiæ, per quem quibus in bonis fuerint, & nunc, quibus in malis ſint, oſtenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & ſint, & futuri ſint, demonſtratur. Tertius, per quem unumquodque deploratur incommodum, ut in morte filii, pueritiæ delectatio, amor, ſpes, ſolatium, educatio,

&, si qua simili in genere, quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficiis; quas passi, perpessurive sint. Quintus est, per quem omnia ante oculos singillatim incommoda ponentur, ut videatur is, qui audit, videre, & re quoque ipsa, quasi adsit, non verbis solum, ad misericordiam ducatur. Sextus, per quem, præter spem in miseriis demonstratur esse; &, cum aliquid exspectaret, non modo id non adeptum esse, sed in summas miserias incidisse. Septimus, per quem ad ipsos, qui audiunt, similem casum convertimus, & petimus, ut de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis carus debeat esse, nos cum videant, recordentur. Octavus, per quem aliquid dicitur esse factum, quod non oportuerit: aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non affui, non vidi, non postremam ejus vocem audivi, non extremum ejus spiritum excepi. Item, Inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter jacuit insepultus, a feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas & expertes animi res refertur; ut, si ad equum, domum, vestem, sermonem alicujus accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehementer commovetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Undecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut alicujus ejusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disjunctio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo, quicum libentissime vixeris, ut a parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab iis, a quibus minime conveniat, male tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adjutores fore putaverimus, aut a quibus indignum est, ut servis, libertis, clientibus, supplicibus.

LVI. Quartusdecimus, qui per obsecrationem sumitur: in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili & supplici oratione, ut misereantur. Quintusdecimus, per quem non no-

ſtras, ſed eorum, qui cari nobis debent eſſe, fortunas conqueri nos demonſtramus. Sextuſdecimus eſt, per quem animum noſtrum in alios miſericordem eſſe oſtendimus; & tamen amplum, & excelſum, & patientem incommodorum eſſe, & futurum, ſi quid acciderit, demonſtramus. Nam ſæpe virtus, & magnificentia, in qua gravitas & auctoritas eſt, plus proficit ad miſericordiam commovendam, quam humilitas, & obſecratio. Commotis autem animis, diutius in conqueſtione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Apollonius, *lacryma nihil citius areſcit*. Sed quoniam & ſatis, ut videmur, de omnibus partibus orationis diximus; & hujus voluminis magnitudo longius proceſſit; quæ ſequuntur deinceps, in ſecundo libro dicemus.

DE

INVENTIONE RHETORICA

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

Tullius ab eleganti narratiuncula exorsus, deinceps differit
De judiciali genere, & constitutione conjecturali, hujusque tractandæ locis tum ab actore, tum a reo.
De constitutione definitiva.
De translativa constitutione.
De generali constitutione, cujus duæ partes, negotialis & juridicialis explicantur.
De scripti controversiis.
De genere deliberativo, deque honesto & utili.
De genere demonstrativo. PRUSTEUS.

CROTONIATÆ quondam, cum florerent omnibus copiis, & in Italia cum in primis beati numerarentur, templum Junonis, [1] quod religiosissime colebant, egregiis picturis locupletare voluerunt. Itaque Heracleotem Zeuxim, qui tum longe cæteris excellere pictoribus existimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is & cæteras complures tabulas pinxit, quarum nonnulla pars usque ad nostram memoriam propter fani religionem remansit: &, ut excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in sese imago contineret, Helenæ se pingere simulacrum velle dixit. Quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimum aliis præstare sæpe accepissent, libenter audierunt. Puta-

1 *Templum Junonis*] Junonis Laciniæ templum, prope Crotonem urbem, sanctum omnibus circa populis, ex Livio, lib. 24. Ruæus, *in Æneid.* III. 552. *Attollit se diva Lacinia* &c.

Putaverunt enim eum ſi, quo in genere plurimum poſſet, in eo magnopere elaboraſſet, egregium ſibi opus illo in fano relicturum. Neque tum eos illa opinio ſefellit. Nam Zeuxis illico quæſivit ab eis, quaſnam virgines formoſas haberent. Illi autem ſtatim hominem duxerunt in palæſtram, atque ei pueros oſtenderunt multos, magna præditos dignitate. Etenim quodam tempore Crotoniatæ multum omnibus corporum viribus & dignitatibus anteſteterunt, atque honeſtiſſimas ex gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt. Cum puerorum igitur formas, & corpora magno [2] hic opere miraretur: Horum, inquiunt illi, ſorores ſunt apud nos virgines: quare, qua ſint illæ dignitate, potes ex his ſuſpicari. Præbete igitur mihi, quæſo, inquit, ex iſtis virginibus formoſiſſimas, dum pingo id, quod pollicitus ſum vobis, ut mutum in ſimulacrum ex animali exemplo veritas transferatur. Tunc Crotoniatæ publico de conſilio virgines unum in locum conduxerunt, & pictori, quas vellet, eligendi poteſtatem dederunt. Ille autem quinque delegit; quarum nomina multi poetæ memoriæ tradiderunt, quod ejus eſſent judicio probatæ, qui veriſſimum pulchritudinis habere judicium debuiſſet. Neque enim putavit, omnia, quæ quæreret ad venuſtatem, uno in corpore ſe reperire poſſe; ideo quod nihil ſimplici in genere omnibus ex partibus perfectum natura expolivit. Itaque, tanquam cæteris non ſit habitura quod largiatur, ſi uni cuncta conceſſerit, aliud alii comodi aliquo adjuncto incommodo muneratur.

II. Quod quoniam nobis quoque voluntatis accidit, ut artem dicendi perſcriberemus, non unum aliquod propoſuimus exemplum, cujus omnes partes, quocunque eſſent in genere, exprimendæ nobis neceſſario viderentur: ſed, omnibus unum in locum coactis ſcriptoribus, quod quiſque commodiſſime præcipere videbatur, excerpſimus, & ex variis ingeniis excellentiſſima quæque libavimus. Ex iis enim, qui nomine & memoria digni ſunt, nec nihil optime, nec omnia præclariſ-
ſime

2 *Cum puerorum igitur formas, & corpora magno*] Eſt verſus longus, quem deſtruendum putabat Gulielmius fide libri Grevenb. *corpora, & formas*. Pall. adhærent vulgatæ. *Grut.*

fime quifquam dicere nobis videbatur. Quapropter ftultitia nobis vifa eft, aut a bene inventis alicujus recedere, fi quo in vitio ejus offenderemur; aut ad vitia quoque ejus accedere, cujus aliquo bene præcepto duceremur.

Quod fi in cæteris quoque ftudiis a multis eligere homines commodiffimum quodque, quam fefe uni alicui certo vellent addicere, minus in arrogantiam offenderent; non tantopere in vitiis perfeverarent; aliquanto levius ex infcitia laborarent. Ac fi par in nobis hujus artis, atque in illo picturæ, fcientia fuiffet, fortaffe magis hoc fuo in genere opus noftrum, quam ille in fua pictura nobilis eniteret. Ex majore enim copia nobis, quam illi, fuit exemplorum eligendi poteftas. Ille una ex urbe, & ex eo numero virginum, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium, quicunque fuerunt, ab ultimo principio hujus præceptionis, ufque ad hoc tempus, expofitis copiis, quodcunque placeret, eligendi poteftas fuit.

Ac veteres quidem fcriptores artis ufque a principe illo atque inventore Tifia [3] repetitos, unum in locum conduxit Ariftoteles, & nominatim cujufque præcepta magna conquifita cura perfpicue confcripfit, atque enodata diligenter expofuit: ac tantum inventoribus ipfis fuavitate & brevitate dicendi præftitit, ut nemo illorum præcepta ex ipforum libris cognofcat, fed omnes, qui, quod illi præcipiant, velint intelligere, ad hunc, quafi ad quendam multo commodiorem explicatorem, revertantur. Atque hic quidem ipfe, & fefe ipfum nobis, & eos, qui ante fe fuerant, in medio pofuit, ut cæteros, & feipfum per fe cognofceremus. Ab hoc autem qui profecti funt, quanquam in maximis philofophiæ partibus operæ plurimum confumpferunt, ficut & ipfe, cujus inftituta fequebantur, fecerat; tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alii quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanaverunt, qui item permultum ad dicendum, fi quid ars proficit, opitu-

3 *Tifia*] Cum hoc Tifia, Coracis difcipulo, legatum Gorgiam Leontinum Athenas profectum fcribit Paufanias, lib. 6. Hic multa in orationem contulit, & perfuadendi peritiffimus omnium fuo tempore habitus eft. Hunc in Phædro Platonis Socrates deridet: cujus tamen auditorem Ifocratem fuiffe fcribit Plutarchus. *Corradus*, in *Brut.* cap. 12.

opitulati sunt. Nam fuit tempore eodem, quo Aristoteles, magnus & nobilis rhetor Isocrates: cujus ipsius quam constet esse artem, non invenimus. Discipulorum autem, atque eorum, qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus.

III. Ex his duabus diversis sicuti familiis [4], quarum altera cum versaretur in philosophia, nonnullam rhetoricæ quoque artis sibi curam assumebat, altera vero omnis in dicendi erat studio & præceptione occupata; unum quoddam est conflatum genus a posterioribus, qui ab utrisque ea, quæ commode dici videbantur, in suas artes contulerunt: quos ipsos simul, atque illos superiores, nos nobis omnes, quoad facultas tulit, proposuimus, & ex nostro quoque nonnihil in commune contulimus.

Quod si ea, quæ in his libris exponuntur, tantopere eligenda fuerunt, quanto studio electa sunt, profecto neque nos, neque alios industriæ nostræ pœnitebit. Sin autem temere aliquid alicujus præteriisse, aut non satis eleganter secuti videbimur: docti ab aliquo, facile & libenter sententiam commutabimus. Non enim parum cognosse, sed in parum cognito stulte & diu perseverasse, turpe est: propterea quod alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari uniuscujusque vitio est attributum. Quare nos quidem sine ulla affirmatione, simul quærentes, dubitanter unumquodque dicemus, ne, dum parvulum hoc consequimur, ut satis commode hæc perscripsisse videamur; illud amittamus, quod maximum est, ut ne cui rei temere atque arroganter assenserimus. Verum hoc quidem nos, & in hoc tempore, & in omni vita studiose, quoad facultas feret, consequemur: nunc autem, ne longius oratio progressa videatur, de reliquis, quæ præcipienda videntur esse, dicemus.

Igitur primus liber exposito genere hujus artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controversiarum, & inventiones [5], & constitutiones, & judicationes continebat.

 Dein-

4 *Ex his duabus diversis sicuti familiis*] Aristotelis & Isocratis.

5 *Et inventiones*] Victorinus explicans hunc locum, *Nam*, inquit, *de quinque partibus*

Deinde partes orationis, & in eas omnes omnia præcepta: Quare cum in eo cæteris de rebus diſtinctius dictum ſit, diſperſe autem de confirmatione, & de reprehenſione: nunc certos confirmandi & reprehendendi in ſingula cauſarum genera locos tradendos arbitramur. Et quia, quo pacto tractari conveniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expoſitum eſt, hic tantum ipſa inventa unamquamque in rem exponentur ſimpliciter ſine ulla exornatione, ut ex hoc inventa ipſa, ex ſuperiore autem expolitio inventorum petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipientur, ad confirmationis & reprehenſionis partes referre oportebit.

IV. Omnis & demonſtrativa, & deliberativa, & judicialis cauſa, neceſſe eſt in aliquo eorum, quæ ante expoſita ſunt, conſtitutionis genere uno, pluribuſve verſetur. Hoc quanquam ita eſt, tamen cum communiter quædam de omnibus præcipi poſſint, ſeparatim quoque aliæ ſunt cujuſque generis, & diverſæ præceptiones. Aliud enim laus, aut vituperatio, aliud ſententiæ dictio, aliud accuſatio, aut recuſatio, conficere debet. In judiciis, quid æquum ſit, quæritur: in demonſtrationibus, quid honeſtum: in deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honeſtum ſit, & quid utile. Nam cæteri utilitatis modo finem in ſuadendo & in diſſuadendo exponi oportere arbitrati ſunt.

Quorum igitur generum fines & exitus diverſi ſunt, eorum præcepta eadem eſſe non poſſunt. Neque nunc hoc dicimus, [a] non eaſdem incidere conſtitutiones: verumtamen oratio quædam ex ipſo fine & genere cauſæ naſcitur, quæ pertineat ad vitæ alicujus demonſtrationem, aut ad ſententiæ [b] dictionem.

Quare

bus orationis ſolam inventionem tractat. Quibus verbis quid ſibi velit, non intelligo; ſatiſque apparet, vim hujus loci ignoraſſe. Ego vero crediderim *inventiones*, non argumentum, ut quidam falſo exiſtimant, ſed intentionem in primis, & depulſionem eſſe intelligendas. Nam propoſita controverſia, conſiderandum eſt primum, an cauſa conſiſtat; quod ex intentione, & depulſione cognoſcitur. *Intentio* eſt prima pars, cum Actor proponit & facit litem. *Depulſio*, eſt reſponſio Rei. Cum igitur ex intentione & depulſione omnis controverſia, id eſt conſtitutio, ſive quæſtio fiat, merito *inventiones* appellantur. Hoc autem ita eſſe, facile ex textu intelligi poteſt: nam ſequitur, *& conſtitutiones*. Naſcimbenius.

a *Non eaſdem*] Lamb. *non eaſdem in unumquodque genus cauſæ incidere*.

b *Dictionem*] Lamb. *dictionem, aut ad judicium. Quare*

Quare nunc in exponendis controversiis, in judiciali genere causarum & præceptorum versabimur. Ex quo pleraque in cætera quoque causarum genera simili implicata controversia, nulla cum difficultate transferentur: post autem separatim de reliquis dicemus.

c Nunc a conjecturali constitutione proficiscemur, cujus exemplum sit hoc expositum: In itinere quidam proficiscentem ad mercatum quendam, & secum aliquantum nummorum ferentem, est comitatus. Cum hoc, ut fere fit, in via sermonem contulit, ex quo factum est, ut illud iter familiarius facere vellent. Quare cum in quandam tabernam divertissent, simul cœnare, & in eodem loco somnum capere voluerunt. Cœnati discubuerunt ibidem. Caupo autem (nam ita dicitur post inventum, cum in alio maleficio deprehensus esset) cum illum alterum, videlicet qui nummos haberet, animadvertisset: noctu, postquam illos arctius jam, ut fit, ex lassitudine dormire sensit, accessit, & alterius eorum, qui sine nummis erat, gladium propter appositum e vagina eduxit, & illum alterum occidit, nummos abstulit, gladium cruentum in vaginam recondidit, ipse sese in lectum suum recepit. Ille autem, cujus gladio occisio erat facta, multo ante lucem surrexit, comitem illum suum inclamavit semel & sæpius. Illum somno impeditum non respondere existimavit: ipse gladium, & cætera, quæ secum attulerat, sustulit; solus profectus est. Caupo non multo post conclamavit, hominem esse occisum, & cum quibusdam diversoribus illum, qui ante exierat, consequitur. In itinere hominem comprehendit, gladium ejus e vagina educit, reperit cruentum: homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio est criminis, Occidisti. Depulsio. Non occidi. Ex quibus constitutio est. Quæstio eadem in conjecturali, quæ judicatio, Occideritne.

V. Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem conjecturalem incidit controversiam. Hoc autem & in horum locorum expositione, & in cæterorum, oportebit attendere, non omnes in omnem causam convenire. Ut enim omne no-

c *Nunc a conjecturali*] Lamb. *Nunc ad conjecturalem constitutionem proficiscamur.*

men ex aliquibus, non ex omnibus literis ſcribitur: ſic omnem in cauſam non omnis argumentorum copia, ſed eorum neceſſaria pars aliqua conveniet. Omnis igitur, ex cauſa, ex perſona, ex facto ipſo, conjectura capienda eſt.

Cauſa diſtribuitur in impulſionem, & in ratiocinationem. Impulſio eſt, quæ ſine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, ut amor, iracundia, ægritudo, vinolentia, & omnino omnia, in quibus animus ita videtur affectus fuiſſe, ut rem perſpicere cum conſilio & cura non potuerit: & id, quod fecit, impetu quodam animi potius, quam cogitatione fecerit. Ratiocinatio autem, eſt diligens & conſiderata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur tum interfuiſſe, cum aliquid faciendum, aut non faciendum, certa de cauſa vitaſſe, aut ſecutus eſſe animus videtur, ut, ſi amicitiæ quid cauſa factum dicetur, ſi inimici ulciſcendi, ſi metus, ſi gloriæ, ſi pecuniæ, ſi denique, ut omnia generatim amplectamur, alicujus retinendi, augendi, adipiſcendive commodi; aut contra rejiciendi, diminuendi, devitandive incommodi cauſa. Nam horum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incommodum aliquod majoris vitandi incommodi cauſa, aut majoris adipiſcendi commodi ſuſcipitur: aut commodum aliquod majoris adipiſcendi commodi, aut majoris vitandi incommodi, præteritur.

Hic locus ſicut aliquod fundamentum eſt hujus conſtitutionis: nam nihil factum eſſe cuiquam probatur, niſi aliquid, quare factum ſit, oſtenditur. Ergo accuſator, cum aliquid impulſione factum eſſe dicit, illum impetum, & quandam commotionem animi, affectionemque verbis & ſententiis amplificare debebit, & oſtendere, quanta vis amoris ſit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua cauſa earum, qua impulſum aliquem id feciſſe dicet. Hic & exemplorum commemoratione, qui ſimili impulſu aliquid commiſerint, & ſimilitudinum collatione, & ipſius animi affectionis explicatione, curandum eſt, ut non mirum videatur, ſi quod ad facinus tali perturbatione commotus animus acceſſerit.

VI. Cum

VI. Cum autem non impulſione, verum ratiocinatione aliquem commiſiſſe quid dicet; quid commodi ſit ſecutus, aut quid incommodi ſugerit, demonſtrabit, & id augebit quam maxime poterit, ut, quoad ejus fieri poſſit, idonea quam maxime cauſa ad peccandum hortata videatur. Si gloriæ cauſa; quantam gloriam conſecuturam exiſtimarit. Item ſi dominationis, ſi pecuniæ, ſi amicitiæ, ſi inimicitiarum; & omnino quidquid erit, quod cauſæ fuiſſe dicet, id ſumme augere debebit. Et hoc eum magnopere conſiderare oportebit, non quid in veritate modo, verum etiam vehementius, quid in opinione ejus, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert non fuiſſe, aut non eſſe aliquid commodi, aut incommodi, ſi oſtendi poteſt ei viſum eſſe, qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines: cum aut res aliuſmodi eſt, ac putatur, aut non is eventus eſt, quem arbitrati ſunt: Res aliuſmodi eſt tum, cum aut id, quod bonum eſt, malum putant: aut contra, quod malum eſt, bonum: aut quod nec malum eſt, nec bonum, malum, aut bonum: aut quod malum, aut bonum eſt, nec malum, nec bonum. Hoc intellecto, ſi quis negabit, ullam eſſe pecuniam, fratris, aut amici vita, aut denique officio ſuo antiquiorem, aut ſuaviorem, non erit hoc accuſatori negandum. Nam in eum culpa, & ſummum odium transferetur, qui id, quod tam vere, & pie dicetur, negabit. Verum illud dicendum erit, illi non eſſe ita viſum: quod ſumi oportet ex iis, quæ ad perſonam pertinent, de quo poſt dicendum eſt.

VII. Eventus autem tum fallit, cum aliter accidit, atque ii, qui arguuntur, arbitrati eſſe dicuntur: ut, ſi quis dicatur alium occidiſſe, ac voluerit, quod aut ſimilitudine, aut ſuſpicione, aut demonſtratione falſa deceptus ſit: aut eum necaſſe, cujus teſtamento non ſit heres, quod ejus teſtamento ſe heredem arbitratus ſit. Non enim ex eventu cogitationem ſpectari oportet, ſed qua cogitatione, animo, & ſpe ad maleficium profectus ſit, conſiderare: & quo animo quid quiſque faciat, non quo caſu utatur, ad rem pertinere. In hoc autem loco, caput illud erit accuſatori, ſi demonſtrare

pote-

poterit, alii nemini causam fuisse faciendi. Secundarium, si tantam, aut tam idoneam nemini. Sin fuisse aliis quoque causa faciendi videbitur: aut potestas aliis defuisse demonstranda est, aut facultas, aut voluntas. Potestas, si aut nescisse, aut non affuisse, aut conficere aliquid non potuisse dicetur. Facultas, si ratio, adjutores, adjumenta, & cætera, quæ ad rem pertinebunt, defuisse alicui demonstrabuntur. Voluntas, si animus a talibus factis vacuus, & integer esse dicetur. Postremo, quas ad defensionem rationes reo dabimus, iis accusator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verum id brevi faciendum est, & in unum multa sunt conducenda, ut ne alterius defendendi causa hunc accusare, sed hujus accusandi causa defendere alterum videatur.

VIII. Atque accusatori quidem hæc fere sunt in causa facienda, & consideranda. Defensor autem ex contrario primum impulsionem aut nullam fuisse dicet, aut, si fuisse concedet, extenuabit, & parvulam quandam fuisse demonstrabit, aut non ex ea solere hujusmodi facta nasci docebit. Quo erit in loco demonstrandum, quæ vis & natura ejus sit affectionis, qua impulsus aliquid reus commisisse dicetur: in quo & exempla, & similitudines erunt proferendæ, & ipsa diligenter natura ejus affectionis quam levissime quietissimam ad partem explicanda, ut & res ipsa a facto crudeli & turbulento ad quoddam mitius & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animum ejus, qui audiet, & ad animi quendam intimum sensum accommodetur.

Ratiocinationis autem suspiciones infirmabit, si aut commodum nullum fuisse, aut parvum, aut aliis magis fuisse, aut nihilo sibi magis, quam aliis, aut incommodum sibi majus, quam commodum dicet: ut nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo, quod acciderit, aut cum illo periculo, quod subeatur, comparanda: qui omnes loci similiter in incommodi quoque vitatione tractabuntur.

Sin accusator dixerit, eum id esse secutum, quod ei visum sit commodum, aut id fugisse, quod putarit esse incommodum,

modum, quanquam in falsa fuerit opinione: demonstrandum rite defensori, neminem tantæ esse stultitiæ, qui tali in re possit veritatem ignorare. Quod si id concedatur, illud non concessum iri; ne dubitasse quidem hunc quid ejus juris esset, sed id, quod falsum fuerit, sine ulla dubitatione pro falso; quod verum, pro vero probasse. Quod si dubitaverit, summæ fuisse amentiæ, dubia spe impulsum, certum in periculum se committere.

Quemadmodum autem accusator, cum ab aliis culpam dimovebit, defensoris locis utetur: sic iis locis, qui accusatori dati sunt, utetur reus, cum in alios ab se crimen volet transferre.

IX. Ex persona autem conjectura capietur, si eæ res, quæ personis attributæ sunt, diligenter considerabuntur, quas omnes in primo libro exposuimus. Nam & de nomine nonnunquam aliquid suspicionis nascitur. Nomen autem cum dicimus, [a] cognomen quoque intelligatur oportet. De hominis enim certo, & proprio vocabulo agitur: ut si dicamus, idcirco aliquem Caldum vocari, quod temerario & repentino consilio sit: aut si ea de re hominibus [b] Græcis imperitis verba dedisse, quod Clodius, [6] aut Cæcilius, aut Mutius, vocarentur.

Et de natura licet aliquantulum ducere suspicionis. Omnia enim hæc, vir, an mulier; hujus, an illius civitatis sit; quibus sit majoribus [7], quibus consanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ sunt attributa, ad aliquam conjecturam faciendam pertinebunt. Et ex victu multæ trahuntur suspiciones, cum, quemadmodum, & apud quos, & a quibus educatus & eruditus sit, quæritur, & quibuscum vivat, qua ratione vitæ, quo more domestico vivat. Et ex

fortuna

a *Cognomen*] Lamb. *cognomen quoque & agnomen*.

b *Græcis*] Vict. Man. *Græcos*.

6 *Quod Clodius*] *Clodius*, quod claudicet, vel corpore, vel animo. *Cæcilius*, quod cæcutiat. *Mutius*, quod mutus. Has vero nugas in Oratore quis ferat? *Muretus*. Proderit tamen ad ridiculum: quo modo Tullius in Verrem, IV. 24. *Quod unquam hujusmodi* verriculum *fuit?* Prusteus.

7 *Quibus sit majoribus*] Ita Demosthenes in Oratione pro Corona accusatus ab Æschine se defendit a genere, & indicium facit se virum optimum esse, quod optimis majoribus sit natus: Æschinem vero pessimum, quod infimo genere sit natus. *Nescimb.*

fortuna sæpe argumentatio nascitur, cum servus, an liber; pecuniosus, an pauper; nobilis, an ignobilis; felix, an infelix; privatus, an cum potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, consideratur: aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniam in aliqua & perfecta & constanti animi, aut corporis absolutione consistit; quo in genere est virtus, scientia, & quæ contraria sunt, res ipsa, causa posita, docebit, ecquid hic quoque locus suspicionis ostendat. Nam affectionis quidem ratio perspicuam solet præ se gerere conjecturam, ut, amor, iracundia, molestia: propterea quod & ipsorum vis intelligitur, &, quæ res harum aliquam rem consequantur, faciles cognitu sunt.

Studium autem quoniam est assidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio, quam res ipsa desiderabit in causa. Item ex consilio sumetur aliquid suspicionis. Nam consilium est, aliquid faciendi, non faciendive excogitata ratio. Item facta, & casus, & orationes, quæ sunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictum est) in tria tempora distributa, facile erit videre, ecquid afferant ad conjecturam confirmandam suspicionis.

X. Ac personis quidem res eæ sunt attributæ, ex quibus omnibus unum in locum coactis, accusatoris erit improbatione hominis uti. Nam causa facti parum firmitudinis habet, nisi animus ejus qui insimulatur, in eam suspicionem adducetur, ut a tali culpa non videatur abhorruisse. Ut enim animum alicujus improbare nihil attinet, cum causa, quare peccaverit, non intercesserit: sic causam peccati intercedere leve est, si animus nulli minus honestæ rationi affinis ostenditur. Quare vitam ejus, quem arguit, ex ante factis accusator improbare debebit, & ostendere, si quo in pari ante peccato convictus sit. Si id non poterit; si quam in similem ante suspicionem venerit, ac maxime, si fieri poterit, simili aliquo in genere ejusdem modi causa aliqua commotum peccasse, aut in æque magna re, aut in majore, aut in minore:

nore: ut si, quem pecunia dicat inductum fecisse, possit demonstrare, aliqua in re, ejus aliquod factum avarum.

Item in omni causa naturam, aut victum, aut studium, aut fortunam, aut aliquid eorum, quæ personis attributa sunt, ad eam causam, qua commotum peccasse dicet, adjungere, atque ex dispari quoque genere culparum, si ex pari sumendi facultas non erit, improbare animum adversarii oportebit: ut si avaritia inductum arguas fecisse, & avarum eum, quem accuses, demonstrare non possis; aliis affinem esse vitiis doceas, & ex ea re non esse mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquisse. Quantum enim de honestate & auctoritate ejus, qui arguitur, detractum est, tantum de facultate totius est defensionis diminutum.

Si nulli affinis poterit vitio reus ante admisso demonstrari: locus inducetur ille, per quem hortandi judices erunt, ut veterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere. Nam eum ante celasse, nunc manifesto teneri. Quare non oportere hanc rem ex superiori vita spectari, sed superiorem vitam ex hac re improbari, & aut potestatem ante peccandi non fuisse, aut causam. Aut, si hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non esse mirum, si nunc primum deliquerit. Nam necesse est, eum, qui velit peccare, aliquando primum delinquere. Sin vita ante acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur, demonstrato, argumentis accusationem statim confirmare oportebit.

XI. Defensor autem primum, si poterit, debebit vitam ejus, qui insimulabitur, quam honestissimam demonstrare. Id faciet, si ostendet aliqua ejus nota, & communia officia: quod genus, in parentes, cognatos, amicos, affines, necessarios: etiam quæ magis rara, & eximia sunt, si ab eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraque re, cum necesse non esset, officii causa, aut in rempublicam, aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modo expositi sunt, facta esse dicet. Deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse. Quod eo confirmatius erit, si,

cum potestas impune aliquid faciendi minus honeste fuisse dicetur, voluntas ei faciendi demonstrabitur absuisse.

Hoc autem ipsum genus erit eo firmius, si eo ipso in genere, quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur: ut si, cum avaritiæ causa fecisse arguatur, minime omni in vita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cum gravitate inducetur indignatio, juncta conquestioni, per quam miserum facinus esse, & indignum demonstrabitur, cum animus omni in vita fuerit a vitiis remotissimus, eam causam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere soleat, castissimum quoque hominem ad peccandum potuisse impellere: aut iniquum esse, & optimo cuique perniciosissimum, non vitam honeste actam tali in tempore quam plurimum prodesse, sed subita ex criminatione, quæ confingi facile possit, non ex ante acta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque ullo modo immutari possit, facere judicium.

Sin autem in ante acta vita aliquæ turpitudines erunt; aut falso venisse in eam existimationem dicetur, aut ex aliquorum invidia, aut obtrectatione, aut falsa opinione: aut imprudentiæ, necessitudini, aut persuasioni, adolescentiæ, aut alicui non malitiosæ animi affectioni attribuentur, aut dissimili in genere vitiorum, ut animus non omnino integer, sed a tali culpa remotus esse videatur. Ac si nullo modo vitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione; negare oportebit de vita ejus, & moribus quæri, sed de eo crimine, quo de arguatur: quare, ante factis omissis, illud, quod instet, agi oportere.

XII. Ex facto autem ipso suspiciones ducentur, si totius administratio negotii ex omnibus partibus pertentabitur: atque hæ suspiciones partim ex negotio separatim, partim communiter ex personis, atque ex negotio proficiscentur.

Ex negotio duci poterunt, si eas res, quæ negotiis attributæ sunt, diligenter considerabimus. Ex iis igitur in hanc constitutionem convenire videntur genera eorum omnia, partes generum pleræque. Videre igitur primum oportebit, quæ sunt continentia cum ipso negotio, hoc est, quæ ab re separari

rari non possunt. Quo in loco satis erit diligenter considerare, quid sit ante rem factum, ex quo spes perficiendi nata, & faciendi facultas quæsita videatur; quid in ipsa re gerenda; quid postea consecutum sit. Deinde ipsius est negotii gestio pertractanda: nam hoc genus earum rerum, quæ negotio attributæ sunt, secundo in loco nobis est expositum. Hoc ergo in genere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas: quorum uniuscujusque vis diligenter in confirmationis præceptis explicata est. Quare, ne aut hic non admonuisse, aut ne eadem iterum dixisse videamur, breviter demonstrabimus, quid quaque in parte considerari oporteat. In loco igitur opportunitas, in tempore longinquitas, in occasione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & potestas earum rerum, propter quas aliquid facilius fit, aut sine quibus omnino confici non potest, consideranda est.

Deinde videndum est, quid adjunctum sit negotio, hoc est, quid majus, quid minus, quid æque magnum sit, quid simile: ex quibus conjectura quædam ducitur, si, quemadmodum res majores, minores, æque magnæ, similesque agi soleant, diligenter considerabitur. Quo in genere eventus quoque videndus erit: hoc est, quid ex unaquaque re soleat evenire, magnopere considerandum est; ut metus, lætitia, titubatio.

Quarta autem pars erat ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, consecutio. In ea quæruntur ea, quæ gestum negotium confestim, aut ex intervallo consequuntur. In qua videbimus ecquæ consuetudo sit, ecquæ actio, ecquod ejus rei artificium sit, aut usus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offensio; ex quibus nonnunquam elicitur aliquid suspicionis.

XIII. Sunt autem aliquæ suspiciones, quæ communiter & ex negotiorum, & ex personarum attributionibus sumuntur. Nam & ex fortuna, & ex natura, & ex victu, studio, factis, casu, orationibus, consilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraque pertinent ad easdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere possunt, & cum facti suspicio-

ne junguntur. Maxime enim quæri oportet in hac constitutione, primum potueritne aliquid fieri: deinde ecquo ab alio potuerit: deinde facultas, de qua ante diximus: deinde utrum id facinus sit, quod pœnitere fuerit necesse: item quod spem celandi * haberet: deinde necessitudo, in qua, num necesse fuerit id aut fieri, aut ita fieri, quæritur. Quorum pars ad consilium pertinet, quod personis attributum est, ut in ea causa, quam exposuimus. Ante rem erit, quod in itinere se tam familiariter applicaverit, quod sermonis causam quæsiverit, quod simul diverterit, cœnarit. In re, nox, somnus. Post rem, quod solus exierit, quod illum tam familiarem comitatum tam æquo animo reliquerit, quod cruentum gladium habuerit.

Horum pars ad consilium pertinet. Quæritur enim, utrum videatur diligenter ratio faciendi esse habita & excogitata, an ita temere, ut non verisimile sit, quemquam tam temere ad maleficium accessisse. In quo quæritur, num quo alio modo commodius potuerit fieri, vel a fortuna administrari. Nam sæpe si pecuniæ adjumenta, si adjutores desint, facultas fuisse faciendi non videtur. Hoc modo si diligenter attendamus, apta inter se esse intelligimus hæc, quæ negotiis, & illa, quæ personis sunt attributa.

Hic neque facile est, neque necessarium distinguere, ut in superioribus partibus, quo pacto quidque accusatorem, & quo modo defensorem tractare oporteat. Non necessarium, propterea quod, causa posita, quid in quamque conveniat, res ipsa docebit eos, qui non omnia hic se inventuros putabunt, sed ad ea, quæ præcepta sunt, comparationis modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferent. Non facile autem, quod & infinitum est, tot de rebus utramque in partem singillatim de unaquaque explicare, & alias aliter hæc in utramque partem causæ solent convenire.

XIV. Quare considerare hæc, quæ exposuimus, oportebit. Facilius autem ad inventionem animus incedet, si gesti negotii, & suam, & adversarii narrationem sæpe & diligenter pertracta-

* *Haberet*] Lamb. *non haberet*.

tractabit, & quid quæque pars suspicionis habebit, eliciens, considerabit. Quare, quo consilio, qua spe perficiendi quidque factum sit: cur hoc modo potius, quam illo: cur ab hoc potius, quam ab illo: cur nullo adjutore, aut cur hoc: cur nemo sit conscius, aut cur sit, aut cur hic sit: cur hoc ante factum sit: cur hoc ante factum non sit: cur hoc in ipso negotio: cur hoc post negotium: aut quid factum de industria: aut quid rem ipsam consecutum sit: constetne oratio aut cum re, aut ipsa secum: hoc hujusne rei sit signum, an illius, an hujus & illius, & utrius potius: quid factum sit quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit.

Cum animus hac intentione omnes totius negotii partes considerabit, tum illi ipsi in medium [8] conservati loci procedent, de quibus ante dictum est: & cum ex singulis, tum ex conjunctis argumenta certa nascentur. Quorum argumentorum pars probabili, pars necessario in genere versabitur. Accedunt autem ad conjecturam sæpe quæstiones [9], testimonia, rumores: quæ contra omnia uterque simili via præceptorum torquere ad suæ causæ commodum debebit. Nam & ex quæstione suspiciones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, ut ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit.

Quare nobis & ii videntur errare, qui hoc genus suspicionum artificii non putant indigere, & ii, qui aliter hoc de genere ac de omni conjectura præcipiendum putant. Omnis enim iisdem ex locis conjectura sumenda est. Nam & ejus, qui in quæstione aliquid dixerit, & ejus, qui in testimonio, & ipsius rumoris causa, & veritas ex iisdem attributionibus reperietur. Omni autem in causa pars argumentorum est adjuncta ei causæ solum, quæ dicitur, & ab ipsa ita ducta, ut ab ea separatim in omnes ejusdem generis causas transferri non satis commode possit: pars autem est pervagatior, & aut

8 *Tum illi ipsi in medium*] Sensus est: Tum reconditi loci conjecturarum efferent se in lucem: & cum ex iis separatim sumptis, tum ex iis simul sumptis fient argumenta. *Prusteus*.

9 *Quæstiones*] Id est, tormenta quæ adhibito corporis cruciatu veritatem exprimunt. De quæstionibus his sive tormentis, itemque de testimoniis & rumoribus agit ex professo Quintilian. lib. 5. cap. 3. 4. 7. pag. 265. 268. & seq. *Cap.*

aut in omnes ejuſdem generis, aut in pleraſque cauſas accommodata.

XV. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas cauſas poſſunt, locos communes nominamus. Nam locus communis aut certæ rei [10] quandam continet amplificationem: ut ſi quis hoc velit oſtendere, eum, qui parentem necarit, maximo ſupplicio eſſe dignum: quo loco, niſi perorata, & probata cauſa, non eſt utendum. Aut dubiæ [11], quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi: ut ſuſpicionibus credi oportere, & contra, ſuſpicionibus credi non oportere.

Ac pars locorum communium, aut per indignationem, aut per conqueſtionem inducitur, de quibus ante dictum eſt: pars, per aliquam probabilem utraque ex parte rationem.

Diſtinguitur autem oratio, atque illuſtratur maxime, raro inducendis locis communibus, & aliquo loco jam certioribus * illis argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cum diligenter aliquis proprius cauſæ locus tractatus eſt; & auditoris animus, aut renovatur ad ea, quæ reſtant, aut omnibus jam dictis exſuſcitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & ſuavitatis, & gravitatis plurimum conſiſtit, & omnia, quæ in inventione verborum, & ſententiarum aliquid habent dignitatis, in communes locos conferuntur.

Quare, non ut cauſarum, ſic oratorum quoque multorum communes loci ſunt: nam niſi ab iis, qui multa exercitatione magnam ſibi & verborum, & ſententiarum copiam comparaverint, tractari non poterunt ornate, & graviter, quemadmodum natura ipſorum deſiderat. Atque hoc ſit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium.

XVI. Nunc exponemus, in conjecturalem conſtitutionem [12] qui loci communes incidere ſoleant: ſuſpicionibus credi oportere,

10 *Locus communis, aut certæ rei* &c.] Hunc *communis loci* ſignificatum ſupra explicuimus ad cap. 51. lib. 1. n. 106. *Idem*.

11 *Aut dubiæ*] Alterum hunc *communis loci* ſignificatum expoſuimus in Quintil. pag. 263. not. 15. ubi quatuor τῶ *communis loci* ſignificationes explanavimus. *Idem*.

* *Illis*] Vict. Grut. *illis auditoribus*, & *argumentis*.

tere , & non oportere : rumoribus credi oportere , & non oportere : teſtibus credi oportere , & non oportere : quæſtionibus credi oportere , & non oportere : vitam ante actam ſpectari oportere , & non oportere : ejuſdem eſſe , qui in illa re peccarit , & hoc quoque admiſiſſe , & non eſſe ejuſdem : maxime ſpectari cauſam oportere , & non oportere . Atque hi quidem , & ſi qui ejuſmodi ex proprio argumento communes loci naſcentur , in contrarias partes diducentur .

Certus autem locus eſt accuſatoris , per quem auget facti atrocitatem ; & alter , per quem negat malorum miſereri oportere . Defenſoris , per quem calumnia accuſatorum cum indignatione oſtenditur ; & per quem cum conqueſtione miſericordia captatur . Hi & cæteri omnes loci communes ex iiſdem præceptis ſumuntur , quibus cæteræ argumentationes : ſed illæ tenuius , & acutius , & ſubtilius tractantur : hi autem gravius, & ornatius , & cum verbis , tum etiam ſententiis excellentibus . In illis enim finis eſt , ut id , quod dicitur , verum eſſe videatur : in his , tametſi hoc quoque videri oportet , tamen finis eſt amplitudo . Nunc ad aliam conſtitutionem tranſeamus .

XVII. Cum eſt nominis controverſia , quia vis vocabuli definienda verbis eſt , conſtitutio definitiva [13] dicitur . Ejus generis exemplo nobis poſita ſit hæc cauſa : C. Flaminius is , qui conſul rempublicam male geſſit bello Punico ſecundo , cum tribunus plebis eſſet , invito ſenatu , & omnino contra voluntatem omnium optimatum , per ſeditionem ad populum legem agrariam ferebat . Hunc pater ſuus concilium plebis habentem de templo deduxit : arceſſitur majeſtatis . Intentio eſt [14] : Majeſtatem minuiſti , quod tribunum plebis de templo deduxiſti . Depulſio eſt [15] : Non minui majeſtatem . Quæſtio eſt : Majeſtatemne minuerit . Ratio [16] : In filium enim quam habebam pote-

12 *In conjecturalem conſtitutionem*] De qua vide quæ annotavimus ad lib. 1. cap. 8. n. 19 *Idem*.

13 *Conſtitutio definitiva*] De qua vide ad cap. 8. n. 20 *Idem*.

14 *Intentio eſt*] Hoc eſt, accuſatio , ſive accuſatoris actio. *Idem*.

15 *Depulſio eſt*] Id eſt , accuſationis refutatio, ſive τῦ Rei defenſio. *Idem*.

16 *Ratio*] Αἰτία vel αἴτιον, id eſt, cauſa quam Reus ad ſui defenſionem profert . Vide quæ annotavimus ad lib. 1. cap. 13. n. (41) *Idem*.

poteſtatem, ea uſus ſum. Rationis infirmatio: At enim, qui patria poteſtate, hoc eſt, privata quadam, tribunitiam poteſtatem, hoc eſt, populi poteſtatem infirmat, minuit is majeſtatem. Judicatio [17] eſt, Minuatne is majeſtatem, qui in tribunitiam poteſtatem patria poteſtate utatur. Ad hanc judicationem argumentationes omnes afferri oportebit.

Ac, ne quis forte arbitretur nos non intelligere aliam quoque incidere conſtitutionem in hanc cauſam, eam nos partem ſolam ſumimus, in qua præcepta nobis danda ſunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quivis omni in cauſa, ſi diligenter attendet, omnes videbit conſtitutiones, & earum partes, & controverſias, ſi quæ forte in eas incident. Nam de omnibus perſcribemus. Primus ergo accuſatoris locus eſt, ejus nominis, cujus de vi quæritur, brevis, & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo: Majeſtatem minuere, eſt de dignitate, aut amplitudine, aut poteſtate populi, aut eorum, quibus populus poteſtatem dedit, aliquid derogare. Hoc ſic breviter expoſitum, pluribus verbis eſt & rationibus confirmandum, & ita eſſe, ut deſcripſeris, oſtendendum. Poſtea ad id, quod definieris, factum ejus, qui accuſabitur, adjungere oportebit; & ex eo, quod oſtenderis eſſe, verbi cauſa, majeſtatem minuere, docere, adverſarium majeſtatem minuiſſe; & hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipſius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur.

Poſt erit infirmanda adverſariorum deſcriptio [18]. Ea autem infirmabitur, ſi falſa demonſtrabitur. Hoc ex opinione hominum ſumetur, cum, quemadmodum, & quibus in rebus homines in conſuetudine ſcribendi, aut ſermocinandi eo verbo uti ſoleant, conſiderabitur. Item infirmabitur, ſi turpis, aut inutilis eſſe oſtendetur ejus deſcriptionis approbatio, & ſi, quæ incommoda conſecutura ſint, eo conceſſo, oſtendetur. Id autem ex honeſtatis & utilitatis partibus ſumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus. Et ſi cum definitione

noſtra

17 *Judicatio*] Τὸ κρινόμενον, id eſt, hoc ipſum de quo judices laturi ſunt ſententiam. Vide ad cap. 13. n. 42 *Idem*.

18 *Deſcriptio*] Hoc eſt, definitio ejus vocabuli, cujus vis inquiritur & ſignificatio venit in controverſiam. *Idem*.

noſtra adverſariorum definitionem conferemus, & noſtram, veram, honeſtam, utilem eſſe demonſtrabimus: illorum, contra. Quæremus autem res, aut majori, aut minori, aut pari in negotio ſimiles, ex quibus affirmetur noſtra deſcriptio.

XVIII. Jam ſi res plures erunt definiendæ: ut, ſi quæratur, fur ſit, an ſacrilegus, qui vaſa ex privato ſacra ſurripuerit; erit utendum pluribus definitionibus: deinde ſimili ratione cauſa tractanda. Locus autem communis in ejus malitiam, qui non modo rerum, verum etiam verborum poteſtatem ſibi arrogare conetur, ut & faciat quod velit, & id, quod fecerit, quo velit nomine appellet. Deinde defenſoris primus locus eſt, item nominis brevis, & aperta, & ex opinione hominum deſcriptio, hoc modo: Majeſtatem minuere, eſt aliquid de republica, cum poteſtatem non habeas, adminiſtrare. Deinde hujus confirmatio ſimilibus, & exemplis, & rationibus. Poſtea ſui facti ab illa definitione ſeparatio. Deinde locus communis, per quem facti utilitas, aut honeſtas adaugetur.

Deinde [a] ſequitur adverſariorum definitionis reprehenſio, quæ iiſdem ex locis omnibus, quos accuſatori præſcripſimus, conficitur: & cætera poſt eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defenſoris is, per quem indignabitur, accuſatorem ſui periculi cauſa, non res ſolum convertere, verum etiam verba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accuſatorum demonſtrandæ, aut miſericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut a miſericordia deterrendi cauſa ſumuntur, ex periculi magnitudine, non ex cauſæ genere, ducuntur. [b] Quare non in omnem cauſam, ſed in omne cauſæ genus incidunt. Eorum mentionem in conjecturali conſtitutione fecimus. Inductione autem eorum, cum cauſa poſtulabit, utemur.

XIX. Cum autem actio, translationis, aut commutationis indigere videtur, quod non aut is agit, quem oportet, aut cum eo, quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua

 pœna,

a *Sequitur*] Lamb. *Sequetur*
b *Quare*] Lamb. *Quare non in omne cauſæ genus incidunt. Eorum*

pœna, quo crimine, quo tempore oportet, constitutio translativa [19] appellatur. Hujus nobis exempla permulta opus sunt, si singula translationum genera quæramus: sed quia ratio præceptorum similis est, exemplorum multitudine supersedendum est. Atque in nostra quidem consuetudine multis de causis fit, ut rarius incidant translationes. Nam & prætoriis exceptionibus [20] multæ excluduntur actiones, & ita jus civile habemus constitutum, ut causa cadat is, qui non, quemadmodum oportet, egerit.

Quare in jure plerumque versantur. Ibi enim & exceptiones postulantur, & quodammodo agendi potestas datur, & omnis conceptio [21] privatorum judiciorum constituitur. In ipsis autem judiciis rarius incidunt, & tamen si quando incidunt, ejusmodi sunt, ut per se minus habeant firmitudinis: confirmentur autem assumpta alia aliqua constitutione [22]. Ut in quodam judicio, cum venefici cujusdam nomen esset delatum, &, quia parricidii causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum, cum in accusatione alia quædam crimina testibus & argumentis confirmarentur, parricidii autem solum mentio facta esset: defensor in hoc ipso multum oportet, ut diu consistat: cum de nece parentis nihil demonstratum sit, indignum facinus esse ea pœna afficere eum, qua parricidæ afficiuntur. Id autem, si damnaretur, fieri necesse esset, quoniam & id causæ subscriptum, & ex ea re nomen extra ordinem sit acceptum. Ea igitur pœna si affici reum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea pœna damnationem necessario consequatur. Hic defensor pœnæ commutationem ex translativo genere inducendo, totam infirmabit accusationem. Verumtamen cæteris quoque criminibus

19 *Constitutio translativa*] De qua vide quæ annotavimus ad lib. I. cap. 8. n. (22.) *Idem*.

20 *Prætoriis exceptionibus*] Excipere, proprie est detrahere: & inde dicta exceptio est, quod partem aliquam de universo Actoris jure detrahat vulgari formula *Nisi si*, vel *Si non*, vel *Extra quam*; quasi defensor aliqua ex parte veram esse actoris intentionem fateretur, sed tamen cum exceptione. *Prætoriæ* exceptiones erant, quia Prætor exposita causa actionis formulam præscribebat. *Prusteus*.

21 *Conceptio*] A jureconsultis dicitur formula. *Idem*.

22 *Assumpta alia aliqua constitutione*] Id est, assumendo quemdam alium statum quæstionis. *Capper*.

nibus defendendis conjecturali constitutione translationem confirmabit [23].

XX. Exemplum autem translationis in causa nobis positum sit hujusmodi: Cum ad vim faciendam quidam armati venissent, armati contra præsto fuerunt, & cuidam equiti Romano quidam ex armatis resistenti, gladio manum præcidit. Agit is, cui manus præcisa est, injuriarum. Postulat is, quicum agitur, a prætore exceptionem, *Extra quam* [24] *in reum capitis præjudicium fiat*. Hic is, qui agit, judicium purum postulat. Ille, quicum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæstio est, Excipiendum sit, an non. Ratio [25], Non enim oportet, in recuperatorio judicio [26], ejus maleficii, de quo inter sicarios quæritur, præjudicium fieri. Infirmatio rationis, Ejusmodi sunt injuriæ, ut de his indignum sit non primo quoque tempore judicari. Judicatio [27], Atrocitas injuriarum satisne causæ sit, quare, dum ea judicetur, de aliquo majore maleficio, de quo judicium comparatum sit, præjudicetur. Atque exemplum quidem hoc est. In omni autem causa ab utroque quæri oportebit, a quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut judicari, aut quid statui, de ea re conveniat.

Id ex partibus juris, de quibus post dicendum est, sumi oportebit, & ratiocinari, quid in similibus rebus fieri soleat, & videre, utrum malitia quod aliud agatur, aliud simuletur, an stultitia, an necessitudine, quod alio modo agi non possit, an occasione agendi sic sit judicium, aut actio constituta, an recte sine ulla re ejusmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui translationem inducet, fugere judicium ac pœnam, quia causæ diffidat. A translatione autem,

23 *Conjecturali constitutione translationem confirmabit*] Id est, confirmabis translativam illam causæ constitutionem, movendo quæstionem facti, vel de facto. *Id.*

24 *Extra quam*] Vid P. Nannii Miscellan. lib. 9. cap. 6. ut & Brissonium de Formulis.

25 *Ratio*] Vide quæ notavimus ad lib. 2. cap. 17. n. 16. *Capper.*

26 *In recuperatorio judicio*] Recuperatorium judicium dicebatur, quod ferebant Recuperatores. Hi porro judices quidam erant a Prætore privatis in controversiis de re qualibet dati; quos etiam a recuperando ita vocatos ajunt, quod per eos suum quisque jus recuperare posset, vel quod de bonorum inique ablatorum recuperatione, æstimandisque injuriis cognoscerent. *Idem.*

27 *Judicatio*] Vide quæ notata sunt ad lib. 2. cap. 17. n. 17. *Idem.*

tem, omnium fore perturbationem, si non ita res agatur, & in judicium veniat, quo pacto oporteat: hoc est, si aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore: atque hanc rationem ad perturbationem judiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ constitutiones, quæ partes non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem constitutionem, & partes ejus consideremus.

XXI. Cum & facto, & facti nomine concesso, neque ulla actionis illata controversia [28], vis, & natura, & genus negotii ipsius quæritur; constitutionem generalem [29] appellamus. Hujus primas esse partes duas nobis videri diximus, negotialem & juridicialem. Negotialis est [30], quæ in ipso negotio juris civilis habet implicitam controversiam. Ea est hujusmodi: Quidam pupillum heredem fecit; pupillus autem ante mortuus est, quam in suam tutelam veniret [31]. De hereditate ea, quæ pupillo venit, inter eos qui patris pupilli heredes secundi sunt, & inter agnatos pupilli controversia est. Possessio heredum secundorum est. Intentio est [32] agnatorum: Nostra pecunia est, de qua is, cujus agnati sumus, testatus non est. Depulsio [33] est: Immo nostra, qui heredes secundi testamento patris sumus. Quæstio est: Utrorum sit. Ratio est [34]: Pater enim & sibi & filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset. Quare, quæ filii fuerunt, testamento patris nostra fiant necesse est. Infirmatio est rationis: Immo pater sibi scripsit, & secundum heredem non filio, sed sibi jussit esse. Quare, præterquam quod ipsius fuit in testamento, ullius vestrum esse non potest. Judicatio [35]: Possitne quisquam de

28 *Actionis illata controversia*] Ea ipsa est quæ alias *translatio & translativa causæ constitutio* appellatur, ἡ μετάληψις, ἡ παραγραφή, de qua vide cap. 8. lib. 1. n. 22. *Idem*.

29 *Constitutionem generalem*] De hac vide quæ notavimus ibid. *Idem*.

30 *Negotialis est*] De qua lege quæ supra notata sunt ad cap. 11. lib. 1. n. 25. *Idem*.

31 *Quam in suam tutelam, &c.*] Id est antequam pubes factus esset, & testari posset: *in suam* enim *tutelam* venire, vel *suæ tutelæ fieri*, nihil aliud est quam ad pubertatem venire. 5. l. *si filiafamilias* 51. *ff. de legat.* 3. l. 5. §. 2. *ff. quibus ex causis in possessionem*. Gothofredus.

32 *Intentio est*] Hoc est, petitio, sive postulatio. *Capperonnerius*.

33 *Depulsio*] Id est, recusatio, refutatio, denegatio. *Idem*.

34 *Ratio est*] Vide quæ notata sunt ad cap. 17. lib. 2. n. 16. *Idem*.

35 *Judicatio*] Vide supra ibid. n. 17. *Idem*.

de filii pupilli re teſtari. An heredes ſecundi, ipſius patrisfamilias, non filii quoque ejus pupilli heredes ſint.

Atque hoc non alienum eſt, quod ad multa pertineat, ne aut nuſquam, aut uſquequaque dicatur, hic admonere. Sunt cauſæ, quæ plures habent rationes in ſimplici conſtitutione [36]: quod fit, cum id, quod factum eſt, aut quod defenditur, pluribus de cauſis rectum, aut probabile videri poteſt, ut in hac ipſa cauſa. Supponatur enim ab heredibus hæc ratio: Unius enim pecuniæ plures diſſimilibus de cauſis heredes eſſe non poſſunt, nec unquam factum eſt, ut ejuſdem pecuniæ alius teſtamento, alius lege heres eſſet. Infirmatio autem hæc erit: Non eſt una pecunia, propterea quod altera jam erat pupilli adventitia: cujus heres non, illo tempore, in teſtamento quiſquam ſcriptus erat, ſi quid pupillo accidiſſet: & de altera, patris etiam nunc mortui voluntas plurimum valebat, quæ jam mortuo pupillo ſuis heredibus concedebat. Judicatio eſt: Unane pecunia fuerit. Aut, ſi hac erunt uſi infirmatione, Poſſe plures eſſe unius heredes pecuniæ diſſimilibus de cauſis; de eo ipſo judicatio naſcitur: Poſſintne ejuſdem pecuniæ plures diſſimilibus generibus eſſe heredes.

XXII. Ergo una in conſtitutione intellectum eſt, quomodo & rationes, & rationum infirmationes, & præterea judicationes plures fiant. Nunc hujus generis præcepta videamus. Utriſque, aut etiam omnibus, ſi plures ambigent, jus ex quibus rebus conſtet, eſt conſiderandum. Initium ergo ejus ab natura ductum videtur: quædam autem ex utilitatis ratione aut perſpicua nobis, aut obſcura, in conſuetudinem veniſſe: poſt autem, approbata quædam a conſuetudine, aut vero utilia viſa, legibus eſſe firmata. Ac naturæ quidem jus eſt, quod nobis non opinio, ſed quædam innata vis afferat, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obſervantiam, veritatem.

Religionem, eam, quæ in metu & cæremonia deorum ſit, appel-

36 *Conſtitutione*] Τῇ στάσει. Vulgo dicunt ſtatum quæſtionis oratoriæ in genere judiciali. Jam vero quot ſint hujuſmodi ſtatus, & quam varia ſint de his veterum Rhetorum ſyſtemata, fuſius expoſuimus ad Quintilian. lib. 3. cap. 6. pag. 181. not. 468. *Idem*.

appellant. Pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios ſanguine conjunctos officium conſervare moneat. Gratiam, quæ in memoria, & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarum, obſervantiam teneat. Vindicationem, per quam vim & contumeliam, defendendo aut ulciſcendo, propulſamus a nobis, & a noſtris, qui nobis eſſe cari debent, & per quam peccata punimus. Obſervantiam, per quam ætate, aut ſapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes reveremur, & colimus.

Veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter, quam confirmaverimus, fiat, aut factum, aut futurum ſit.

Ac naturæ quidem jura minus ipſa quæruntur ad hanc controverſiam, quod neque in hoc civili jure verſantur, & a vulgari intelligentia remotiora ſunt: ad ſimilitudinem vero aliquam, aut ad rem amplificandam ſæpe ſunt inferenda. Conſuetudinis autem jus eſſe putatur id, quod voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobarit. In ea autem jura ſunt quædam ipſa jam certa propter vetuſtatem. Quo in genere & alia ſunt multa, & eorum multo maxima pars, quæ prætores edicere conſueverunt. Quædam autem genera juris, jam certa conſuetudine facta ſunt. Quod genus, pactum, par, judicatum.

Pactum eſt, quod inter aliquos convenit, quod jam ita juſtum putatur, ut juri præſtare dicatur. Par, quod in omnes æquabile eſt. Judicatum, de quo jam ante ſententia alicujus, aut aliquorum conſtitutum eſt. Jam jura legitima ex legibus cognoſci oportebit. His ergo ex partibus juris, quidquid aut ex ipſa re, aut ex ſimili, aut ex majore, aut ex minore, naſci videbitur, quiſque attendere, atque elicere pertentando unamquamque partem juris debebit. Locorum autem communium, (ut ante dictum eſt) duo ſunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ [37] continet amplificationem, quid ipſa cauſa det, & quid augeri per communem locum poſſit, & oporteat, conſiderabitur. Nam certi,

37 *Locorum communium .... duo ſunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ*] Vide quæ de his notavimus ad cap. 15. lib. 2. n. 10. *Idem*.

certi, qui in omnes incidant, loci præscribi non possunt: in plerisque fortasse ab auctoritate jurisconsultorum, & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendum est autem & in hac, & in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos exposuimus, ipsa res ostendat. Nunc juridiciale genus, & partes ejus consideremus.

XXIII. Juridicialis est [38], in qua æqui & iniqui natura, & præmii aut pœnæ ratio quæritur. Hujus partes sunt duæ, quarum alteram absolutam, assumptivam alteram nominamus. Absoluta est [39], quæ ipsa in se, non ut negotialis implicite & abscondite, sed patentius & expeditius recti & non recti quæstionem continet. Ea est hujusmodi: Cum Thebani Lacedæmonios bello superavissent, & fere mos esset Graiis, cum inter se bellum gessissent, ut ii, qui vicissent, tropæum aliquod in finibus statuerent, victoriæ modo in præsentia declarandæ causa, non ut in perpetuum belli memoria maneret; æneum statuerunt tropæum. Accusantur apud Amphictyonas, id est, apud commune Græciæ concilium.

Intentio est [40], Non oportuit. Depulsio est [41], Oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est [42]: Eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, ut ejus æterna insignia posteris nostris relinquere vellemus. Infirmatio est: Attamen æternum inimicitiarum monumentum Graios de Graiis statuere non oportet. Judicatio est [43]: Cum summæ virtutis celebrandæ causa Graii de Graiis æternum inimicitiarum monumentum statuerint, rectene, an contra fecerint. Hanc ideo rationem subjecimus, ut hoc causæ genus ipsum, de quo agimus, cognosceretur. Nam si eam supposuissemus, qua fortasse usi sunt: Non enim juste, neque pie bellum gessistis; in relationem criminis [44] dilaberemur; de qua post loquemur.

Utrum-

38 *Juridicialis est*] De qua vide quæ supra notavimus ad cap. 11. lib. 1. n. 24. *Idem*.

39 *Absoluta est*] Vide ibid. n. 26. *Idem*.

40 *Intentio est*] Id est, accusatio, accusatoris actio, qua cuipiam crimen intendit. *Idem*.

41 *Depulsio*] Id est, accusationis refutatio, seu τῶ Rei defensio. *Idem*.

42 *Ratio est*] Vide cap. 17. lib. 2. n. 16. *Idem*.

43 *Judicatio*] Vide ibid. n. 17. *Idem*.

44 *Relationem criminis*] Τὸ ἀντέγκλημα. Herennianus Rhetor statum hunc vocat *Translationem criminis*. Vide Quintil. pag. 181. not. 468. Vide etiam Ciceronem ipsum hoc in libro, cap. 26. *Idem*.

Utrumque autem causæ genus in hanc causam incidere perspicuum est. In hanc argumentationes ex iisdem locis sumendæ sunt, atque in causam negotialem, de qua ante dictum est. Locos autem communes & ex causa ipsa, si quid inerit indignationis aut conquestionis, & ex juris utilitate, & natura multos & graves sumere licebit, & oportebit, si causæ dignitas videbitur postulare.

XXIV. Nunc assumptivam partem juridicialis consideremus. Assumptiva [45] igitur tunc dicitur, cum ipsum ex se factum probari non potest: aliquo autem foris adjuncto argumento defenditur. Ejus partes sunt quatuor; comparatio, relatio criminis, remotio criminis, concessio [46].

Comparatio est [47], cum aliquod factum, quod per se ipsum non sit probandum, ex eo, cujus id causa factum est, defenditur. Ea est hujusmodi: Quidam imperator, cum ab hostibus circumsideretur, neque effugere ullo modo posset, depactus est cum eis, ut arma & impedimenta relinqueret, milites educeret, itaque fecit: armis & impedimentis amissis, præter spem milites conservavit. Accusatur majestatis [48]. Incurrit huc definitio [49]. Sed nos hunc locum, de quo agitur, consideremus.

Intentio est, Non oportuit arma & impedimenta relinquere. Depulsio est, Oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Milites enim omnes periissent. Infirmatio est, aut conjecturalis [50], Non periissent: aut altera conjecturalis, Non ideo fecisti. Ex quibus sunt judicationes, Periissentne; &, Ideone fecerit: aut hæc comparativa, cujus nunc indigemus, At enim satius fuit amittere milites, quam arma & impedimenta hostibus concedere. Ex qua judicatio nascitur: Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem venissent, utrum

45 *Assumptiva*] Ἀντίθεσις, vel ἀντιληπτικὴ στάσις. Lege Quintilian. pag. 181. not. 468. *Idem*.

46 *Comparatio, relatio criminis, remotio criminis, concessio*] De horumce vocabulorum sensu, vide supra cap. 11. lib. 1. n. 28. & ipsum Ciceronem hic cap. 24. 26. 29. & 31. *Idem*.

47 *Comparatio est*] Ἀντίστασιν Græci Rhetores vocant. Vide Quintil. pag. 181. not. 468. *Idem*.

48 *Majestatis*] Subauditur *læsæ*. *Idem*.

49 *Definitio*] Id est, quæstionis oratoriæ status, cui nomen *Definitiva constitutio*, ὅρος, ὁρισμός. Vide supra cap. 8. lib. 1. n. 20. *Idem*.

50 *Conjecturalis*] Id est, movendo quæstionem facti vel de facto. *Idem*.

utrum ſatius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem venire. Hoc cauſæ genus ex his locis tractari conveniet.

Oportebit adhibere cæterarum quoque conſtitutionum rationem, atque præcepta, ac maxime conjecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo, quod crimini dabitur, ii, qui accuſabuntur, comparabunt. Id fiet, ſi aut id, quod dicent defenſores futurum fuiſſe, niſi id factum eſſet, quo de facto judicium eſt, futurum fuiſſe negabitur: aut ſi alia ratione, & aliam ob cauſam, ac dicet ſe reus feciſſe, demonſtrabitur eſſe factum. Ejus rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio, ex conjecturali conſtitutione [51] ſumetur. Sin autem certo nomine maleficii vocabitur in judicium, ſicut in hac cauſa (nam majeſtatis arceſſitur,) definitione & definitionis præceptis uti oportet.

XXV. Atque * hæc quidem plerumque in hoc genere incidunt, ut conjectura & definitione [52] utendum ſit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, ejus generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. Nam accuſatori maxime eſt in hoc elaborandum, ut id ipſum factum, propter quod ſibi reus concedi putat oportere, quam plurimis infirmet rationibus. Quod facile eſt, ſi quam plurimis conſtitutionibus [53] aggrediatur id improbare.

Ipſa autem comparatio ſeparata a cæteris generibus controverſiarum ſic ex ſua vi conſiderabitur, ſi illud, quod comparabitur, aut non honeſtum, aut non utile, aut non neceſſarium fuiſſe, aut non tantopere utile, aut non tantopere honeſtum, aut non tantopere neceſſarium fuiſſe demonſtrabitur. Deinde oportet accuſatorem, illud, quod ipſe arguat, ab eo, quod defenſor comparat, ſeparare. Id autem faciet, ſi demonſtrabit non ita fieri ſolere, neque oportere, neque eſſe ra-

51 *Ex conjecturali conſtitutione*] Id eſt, ex eo quæſtionis oratoriæ ſtatu, quem vulgo vocamus *facti* vel *de facto quæſtionem*. Græci Rhetores στοχασμὸν, στοχαστικὴν στάσιν. Alia ejuſdem nomina vide ſupra cap. 8. lib. 1. n. 14. *Idem*.

* *Hæc*] Grut. *hoc quidem plerumque in genere accidit*.

52 *Conjectura & definitione*] Hoc eſt, iis quæſtionum oratoriarum ſtatibus, quorum alter vocatur *conjecturalis*, στοχασμὸς, vulgo *facti quæſtio*; alter definitivus, ὅρος, ὁρισμός; de quibus vide ut ſup. n. 19. & 20. *Idem*.

53 *Conſtitutionibus*] Id eſt, oratoriarum quæſtionum ſtatibus in genere judiciali. *Idem*.

tionem, quare hoc propter hoc fiat, ut propter salutem militum ea, quæ salutis causa comparata sunt, hostibus tradantur. Postea comparare oportebit cum beneficio maleficium, & omnino id quod arguitur, cum eo quod factum ab defensore laudatur, aut faciendum fuisse demonstratur, contendere, & hoc extenuando, maleficii magnitudinem simul adaugere. Id fieri poterit, si demonstrabitur, honestius, utilius, magis necessarium fuisse illud quod vitarit reus, quam illud quod fecerit. Honesti autem, & utilis, & necessarii vis & natura in deliberationis præceptis cognoscetur. Deinde oportebit ipsam illam comparativam judicationem exponere, tanquam causam deliberativam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc judicatio, quam ante exposuimus: Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem venissent, utrum satius fuerit perire milites, an ad hanc pactionem venire. Hoc ex locis deliberationis, quasi aliquam in consultationem res veniat, tractari oportebit.

XXVI. Defensor autem, quibus in locis ab accusatore aliæ constitutiones erunt inductæ, in iis ipse quoque ex iisdem constitutionibus defensionem comparabit: cæteros autem omnes locos, qui ad ipsam comparationem [54] pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci autem communes erunt, Accusatoris, in eum, qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroque fateatur, quærat tamen aliquam defensionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defensoris est, nullum factum inutile, neque turpe, neque item utile, neque honestum putari oportere, nisi, quo animo, quo tempore, qua de causa factum sit, intelligatur. Qui locus ita communis est, ut bene tractatus in hac causa, magno ad persuadendum momento futurus sit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione, beneficii magnitudo ex utilitate, aut honestate, aut facti necessitudine demonstratur. Et tertius, per quem res expressa verbis, ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, ut ipsi se quoque idem facturos fuisse arbitrentur, si sibi

54 *Ad ipsam comparationem*] Hoc est, ad eum qualitatis assumptivæ statum, cui nomen *comparatio*, ἀντίθεσις. Vide cap. 11. lib. 1. n. 32. *Idem*.

ſi ſibi illa res, atque ea faciendi cauſa per idem tempus accidiſſet.

Relatio criminis [55] eſt, cum reus id, quod arguitur, confeſſus, alterius ſe inductum peccato, jure feciſſe demonſtrat. Ea eſt hujuſmodi: Horatius occiſis tribus Curiatiis, & duobus amiſſis fratribus, domum ſe victor recepit. Is animadvertit ſororem ſuam de fratrum morte non laborantem: ſponſi autem nomen appellantem identidem Curiatii cum gemitu & lamentatione. Indigne paſſus, virginem occidit. Accuſatur. Intentio eſt, Injuria ſororem occidiſti. Depulſio eſt, Jure occidi. Quæſtio eſt, Jurene occiderit. Ratio eſt: Illa enim hoſtium mortem lugebat, fratrum negligebat; me & populum Romanum viciſſe moleſte ferebat. Infirmatio eſt: Tamen a fratre indemnatam necari non oportuit. Ex qua judicatio fit: Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hoſtium lugeret, de fratris & populi Romani victoria non gauderet, oportuitne eam a fratre indemnatam necari.

XXVII. Hoc in genere cauſæ, primum ſi quid ex cæteris dabitur conſtitutionibus, ſumi oportebit, ſicut in comparatione præceptum eſt. Poſtea ſi qua facultas erit, per aliquam conſtitutionem illum, in quem crimen transfertur, defendere. Deinde levius eſſe illud, quod in alterum peccatum reus transferat, quam quod ipſe ſuſceperit. Poſtea translationis [56] partibus uti, & oſtendere a quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut judicari, aut ſtatui de ea re convenerit: ac ſimul oſtendere, non oportuiſſe ante ſupplicium, quam judicium, interponere. Tum leges quoque & judicia demonſtranda ſunt, per quæ potuerit id peccatum, quod ſponte ſua reus punitus ſit, moribus & judicio vindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipſe, qui conferat, judicium fieri noluerit: & id, quod judicatum non ſit, pro infecto haberi oportere.

55 *Relatio criminis*] Græci vocant ἀντέγκλημα, quaſi dicas *recriminationem*. Vide ut ſup. n. 31. *Idem*.

56 *Translationis*] Quam Tullius alibi vocat *translativam cauſæ conſtitutionem*, Græci μετάληψιν, & aliquando παραγραφήν. Tunc autem locum habet hic quæſtionis oratoriæ ſtatus, cum litigantium alter contendit non apud hos judices, aut non hoc tempore, aut non hac lege ſecum agi oportere. Vide ſupra cap. 8. lib. 1. n. 22. *Capperonnerius*.

tere. Postea impudentiam demonstrare eorum, qui eum nunc apud judices accusent, quem sine judicibus ipsi condemnarint: & de eo judicium faciant, de quo jam ipsi supplicium sumpserint. Postea perturbationem judicii futuram dicemus, & judices longius, quam potestatem habeant, progressuros, si simul & de reo, & de eo, quem reus arguat, judicarint. Deinde, hoc si constitutum sit, ut peccata homines peccatis, & injurias injuriis ulciscantur, quantum incommodorum consequatur. Ac si idem facere ipse, qui nunc accusat, voluisset; ne hoc quidem ipso quidquam opus fuisset judicio: si vero cæteri quoque idem faciant, omnino judicium nullum futurum. Postea demonstrabitur, ne, si judicio quidem illa damnata esset; in quam id crimen ab reo conferatur, potuisse hunc ipsum de illa supplicium sumere. Quare esse indignum, eum, qui ne de damnata quidem pœnas sumere potuisset, de ea supplicium sumpsisse, quæ ne adducta quidem sit in judicium. Deinde postulabit, ut legem, qua lege fecerit, proferat. Deinde quemadmodum in comparatione præcipiebamus, ut illud quod comparabatur, extenuaretur ab accusatore quam maxime: sic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimen transferetur, cum hujus maleficio, qui se jure fecisse dicat, comparare. Postea demonstrandum est, non esse illud ejusmodi, ut ob id hoc fieri conveniret. Extrema est, ut in comparatione, assumptio judicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis [57] præceptis dictio.

XXVIII. Defensor autem, quæ per alias constitutiones inducentur, ex iis locis, qui traditi sunt, infirmabit. Ipsam autem relationem [58] comprobabit, primum augendo ejus, in quem refert crimen, culpam & audaciam, & quam maxime per indignationem, si res feret, juncta conquestione, ante oculos ponendo. Postea levius demonstrando reum punitum, quam sit ille promeritus, & suum supplicium cum illius injuria

juria

57 *Deliberationis*] Id est, earum orationum, quæ versantur in genere deliberativo. Vide supra cap. 5. lib. 1. n. 5. *Idem*.

58 *Relationem*] Id est, eum qualitatis assumptivæ statum, quem Cicero *relationem criminis*, Herennianus Rhetor *translationem criminis*, Græci ἀντέγκλημα (quasi recriminationem) appellant. Vide supra cap. 11. lib. 1. n. 31. & cap. 26. lib. 2. n. 55. *Idem*.

juria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accusatore tractati, ut refelli, & contrariam in partem converti possint, quo in genere sunt tres extremi, contrariis rationibus infirmare.

Illa autem acerrima accusatorum criminatio, per quam perturbationem fore omnium judiciorum demonstrant, si de indemnato supplicii sumendi potestas data sit, levabitur. Primum si ejusmodi demonstrabitur injuria, ut non modo viro bono, verum omnino homini libero videatur non fuisse toleranda. Deinde ita perspicua, ut ne ab ipso quidem, qui fecisset, in dubium vocaretur. Deinde ejusmodi, ut in eam is maxime debuerit animadvertere, qui animadverterit: ut non tam rectum, non tam fuerit honestum, in judicium illam rem pervenire, quam eo modo, atque ab eo vindicari, quo modo, & a quo sit vindicata. Postea sic rem fuisse apertam, ut judicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atque hic demonstrandum est rationibus, & rebus similibus, permultas ita atroces, & perspicuas res esse, ut de his non modo non necesse sit, sed ne utile quidem, quin mox judicium fiat, exspectare. Locus communis accusatoris in eum, qui cum id, quod arguitur, negare non possit, tamen aliquid sibi spei comparet ex judiciorum perturbatione. Atque hic utilitatis judiciorum demonstratio, & de eo conquestio, qui supplicium dederit indemnatus; in ejus autem, qui sumpserit, audaciam & crudelitatem, indignatio.

Ab defensore, in ejus, quem ultus sit, audaciam * conquestio: rem non ex nomine ipsius negotii, sed ex consilio ejus, qui fecerit, & causa, & tempore considerari oportere: quid mali futurum sit, aut ex injuria, aut ex scelere alicujus, nisi tanta, & tam perspicua audacia ab eo, ad cujus famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam caram esse omnibus, aut necesse est, aut oportet esse, fuerit vindicata.

XXIX. Remotio criminis [59] est, cum ejus intentio facti,

quod

* *Conquestio*] Vict. Man. Grut. *sui conquestione*.

59 *Remotio criminis*] Unus est e qualitatis assumptivæ statibus, cui nomen *μετάστασις*

quod ab adversario infertur, in alium, aut in aliud dimovetur. Id fit bipartito: nam tum causa, tum res ipsa removetur.

Causæ remotionis hoc nobis exemplo sit: Rhodii quosdam legarunt Athenas. Legatis quæstores sumptum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non sunt. Accusantur. Intentio est, Proficisci oportuit. Depulsio est, Non oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Sumptus enim qui de publico dari solet, is ab quæstore non est datus. Infirmatio est, Vos tamen id, quod publice vobis datum erat negotii, conficere oportebat. Judicatio est, Cum iis, qui legati erant, sumptus, qui de publico debebatur, non daretur, oportueritne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primum, sicut in cæteris, si quid aut ex conjecturali, aut ex alia constitutione [60] sumi possit, videri oportebit. Deinde pleraque ex comparatione [61], & ex relatione criminis [62] in hanc quoque causam convenire poterunt.

Accusator autem illum, cujus culpa id factum reus dicet, primum defendet, si poterit. Sin minus poterit, * negabit, ad hoc judicium, illius, sed hujus, quem ipse accuset, culpam pertinere. Postea dicet, Suo quemque officio consulere oportere: nec, si ille peccasset, hunc oportuisse peccare. Deinde si ille deliquerit, separatim illum, sicut hunc, accusari oportere, & non cum hujus defensione conjungi illius accusationem. Defensor autem cum cætera, si qua ex aliis incident constitutionibus, pertractarit, de ipsa remotione sic argumentabitur. Primum cujus acciderit culpa, demonstrabit: Deinde, cum id aliena culpa accidisset, ostendet se aut non potuisse, aut non debuisse id facere, quod accusator dicat oportuisse. Quod non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus est necessitudinis vis implicata, demonstrabit. Quod non debuerit, ex honestate considerabitur. De utroque distinctius in

σκοις apud Græcos Rhetores. Lege sis Quintilian. lib. 3. cap. 6. pag. 181. not. 468. *Idem*.

60 *Ex conjecturali .... constitutione*] Vide hic cap. 24. lib. 2. n. 51. *Idem*.

61 *Ex comparatione*] Vide ibid. n. 47. & cap. 26. n. 54. *Idem*.

62 *Ex relatione criminis*] Vide hic cap. 26. n. 55. & cap. 28. n. 58. *Idem*.

* *Negabit*] Lamb. *negabit hoc ad judicium illius, sed ad hujus .... culpam pertinere*.

in deliberativo genere dicetur. Deinde omnia facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potestate: quod minus, quam convenerit, factum sit, culpa id alterius accidisse. Deinde in alterius culpa exponenda demonstrandum est, quantum voluntatis, & studii fuerit in ipso: & id signis confirmandum hujusmodi, ex cætera diligentia, ex ante factis, aut dictis; atque hoc ipsi utile fuisse facere, inutile autem non facere; & cum cætera vita magis hoc fuisse consentaneum, quam quod propter alterius culpam non fecerit.

XXX. Sin autem non in hominem certum, sed in rem aliquam causa dimovebitur, ut in hac eadem re, si quæstor mortuus esset, & idcirco legatis pecunia data non esset; accusatione alterius, & culpæ depulsione dempta, cæteris similiter uti locis oportebit, & ex concessionis [63] partibus quæ convenient, assumere: de quibus post nobis dicendum erit. Loci autem communes, iidem utrisque fere, qui superioribus assumptivis [64], incident. Hi tamen certissimi: accusatoris, facti indignatio; defensoris, cum in alio culpa sit, in ipso non sit, supplicio reum affici non oportere.

Ipsius autem rei fit remotio, cum id, quod datur crimini, negat neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse: nec, si quod in eo sit delictum, sibi attribui oportere. Id genus causæ est hujusmodi: In eo fœdere, quod factum est quondam cum Samnitibus, quidam adolescens nobilis porcam sustinuit [65] jussu imperatoris. Fœdere autem ab senatu improbato, & imperatore Samnitibus dedito [66], quidam

63 *Concessionis*] Concessio unus est e qualitatis assumptivæ statibus, cui apud Græcos nomen est *συγγνώμη*, venia; unde a Latinis dicitur etiam *status venialis*, & *deprecatio*. Vide supra cap. 11. lib. 1. n. 28. & cap. 31. lib. 2. n. 67. *Idem*.

64 *Superioribus assumptivis*] Quatuor sunt qualitatis assumptivæ status; comparatio, relatio criminis, remotio criminis, & concessio. Duos priores his verbis Tullius designavit. *Idem*.

65 *Porcam sustinuit*] Nam, ut ait Virgilius, Æneid. VIII. 641.

Cæsa jungebant fœdera porca.

Mirifice hic locus illustratur denario quodam argenteo, quem ab Italicis populis, quo tempore bellum Marsicum motum est, cusum, existimare possumus ex eo, quod ITALIA inscriptum in eo sit, & in medio militum fœdus ferientium vir incisus, qui porcam hujusmodi sustinet. *Ursinus*. De hoc denario, & alio non dissimilis typi consulendus est Spanhemius, Dissert. x. de Usu & Præstantia Numism. *Verburg.*

66 *Imperatore Samnitibus dedito*] Si quando Imperator, præter S. P. Q. R. voluntate

dam in ſenatu eum quoque dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio eſt, Dedi oportet. Depulſio eſt, Non oportet. Quæſtio eſt, Oporteatne. Ratio eſt, Non enim meum fuit officium, nec mea poteſtas, cum & id ætatis, & privatus eſſem, & eſſet ſumma cum auctoritate & poteſtate imperator, qui videret, ut ſatis honeſtum fœdus feriretur. Infirmatio eſt, Attamen quoniam tu particeps es in turpiſſimo fœdere ſummæ religionis, dedi te convenit. Judicatio eſt, Cum is, qui poteſtatis nihil habuerit, juſſu imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendufne ſit hoſtibus, necne. Hoc genus cauſæ a ſuperiore hoc differt, quod in illo concedit ſe reus oportuiſſe facere id, quod fieri dicat accuſator oportuiſſe, ſed alicui rei, aut homini cauſam attribuit, quæ voluntati ſuæ fuerit impedimento ſine conceſſionis partibus. Nam earum major quædam vis eſt; quod paulo poſt intelligetur.

In hoc autem non accuſare alterum, nec culpam in alium transferre debet, ſed demonſtrare, eam rem nec ad ſe, nec ad poteſtatem, neque ad officium ſuum pertinuiſſe, aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit novi, quod accuſator quoque ſæpe ex remotione criminationem conficit. Ut ſi quis eum accuſet, qui, cum prætor eſſet, in expeditionem ad arma populum vocarit, cum conſules adeſſent. Nam ut in ſuperiore exemplo reus ab ſuo officio, ac poteſtate factum dimovebat; ſic in hoc ab ejus officio ac poteſtate, qui accuſatur, ipſe accuſator factum removendo, hac ipſa ratione confirmat accuſationem. In hac ab utroque ex omnibus honeſtatis, & utilitatis partibus, exemplis, ſignis, ratiocinando, quid cujuſque officii, juris, poteſtatis ſit, quæri oportebit, &, fueritne ei, quo de agitur, id juris, officii, poteſtatis attributum, necne. Locos autem communes ex ipſa re, ſi quid indignationis, ac conqueſtionis habebit, ſumi oportebit.

XXXI. Conceſſio eſt [67] per quam non factum ipſum probatur

luntatem ac ſententiam, fœdus cum hoſtibus feriiſſet, ut populus Romanus ea fœderis religione ſolveretur, Imperator ipſe in hoſtium poteſtatem vinctus tradebatur. *Naſcimbenius*.

67 *Conceſſio eſt*] Alias dicitur venia, ſtatus

tur ab reo: sed ut ignoscatur, id petitur [68]. Cujus partes sunt duæ, purgatio, & deprecatio. Purgatio est, per quam ejus, qui accusatur, non factum ipsum, sed voluntas defenditur. Ea habet partes tres, imprudentiam, casum, necessitudinem.

Imprudentia est, cum scisse aliquid is, qui arguitur, negatur: ut apud quosdam lex erat, Ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ quidam, cum adversa tempestate in alto jactarentur, voverunt, si eo portu, quem conspiciebant, potiti essent, ei deo, qui ibi esset, se vitulum immolaturos. Casu erat in eo portu fanum Dianæ ejus, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cum exissent, vitulum immolaverunt. Accusantur. Intentio est, Vitulum immolastis ei deo, cui non licebat. Depulsio est in concessione posita. Ratio est, Nescivi non licere. Infirmatio est, Tamen, quoniam fecisti quod non licebat, ex lege supplicio dignus es.. Judicatio est, Cum id fecerit quod non oportuerit, & id non oportere nescierit, sitne supplicio dignus.

Casus autem inferetur in concessionem, cum demonstrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obstitisse, ut in hac: Cum Lacedæmoniis lex esset, ut hostias nisi ad sacrificium quoddam redemptor præbuisset, capitale esset; hostias is, qui redemerat, cum sacrificii dies instaret, in urbem ex agro cœpit agere. Tum subito magnis * commotis tempestatibus fluvius Eurotas is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus & vehemens factus est, ut eo traduci victimæ nullo modo possent. Redemptor, suæ voluntatis ostendendæ causa, hostias constituit omnes in litore, ut, qui trans flumen essent, videre possent. Cum omnes studio ejus subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam capitis arcessierunt. Intentio est, Hostiæ, quas debuisti, ad sacrificium

tus venialis, Græce συγγνώμη. Vide cap. 11. lib. 1. n. 28. & cap. 30. lib. 2. n. 63. *Capperonerius*.

68 *Per quam non factum ipsum improbatur ab reo, sed ut ignoscatur, id petitur*] Quem locum ne quidem gentium Deus Hermes possit ἐκλύσαι. Nam concessionem divisit Tullius in purgationem, & deprecationem: purgatio vero ei definitur, per quam ejus, qui accusatur, *non factum, sed voluntas defenditur*. Pugnant autem hæc; in concessione voluntatem *improbari*; in purgatione, quæ concessionis pars est, voluntatem defendi. Itaque *concessionis* definitionem leniter, leviterque immuto, ac lego: *per quam non factum ipsum probatur ab reo*, &c. *Vossius*, Inst. Orat. l. 9.

* *Commotis*] Man. Lamb. *commotus*.

præſto non fuerunt. Depulſio eſt, conceſſio. Ratio, Flumen enim ſubito accrevit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio eſt, Tamen, quoniam, quod lex jubet, factum non eſt; ſupplicio dignus es. Judicatio eſt, Cum in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit, qua in re ſtudio ejus ſubita fluminis obſtiterit magnitudo, ſupplicione dignus ſit.

XXXII. Neceſſitudo autem infertur, cum vi quadam reus id, quod fecerit, feciſſe defenditur, hoc modo: Lex eſt apud Rhodios, ut, ſi qua roſtrata in portu navis deprehenſa ſit, publicetur. Cum magna in alto tempeſtas eſſet; vis ventorum, invitis nautis, Rhodiorum in portum navim coegit. Quæſtor navim populi vocat. Navis dominus negat publicari oportere. Intentio eſt, Roſtrata navis in portu deprehenſa eſt. Depulſio eſt, conceſſio. Ratio, Vi & neceſſario ſumus in portum coacti. Infirmatio eſt, Navim ex lege tamen populi eſſe oportet. Judicatio eſt, Cum roſtratam navim in portu deprehenſam lex publicarit, cumque hæc navis, invitis nautis, vi tempeſtatis in portum conjecta ſit; oporteatne eam publicari.

Horum trium generum idcirco unum in locum contulimus exempla, quod ſimilis in ea præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primum, ſi quid res ipſa dabit facultatis, conjecturam [69] induci ab accuſatore oportebit, ut id, quod voluntate factum negabitur, conſulto factum ſuſpicione aliqua demonſtretur. Deinde inducere definitionem neceſſitudinis, aut caſus, aut imprudentiæ, & exempla ad eam definitionem adjungere, in quibus imprudentia fuiſſe videatur, aut caſus, aut neceſſitudo, & ab his id quod reus inferat, ſeparare, id eſt, oſtendere diſſimile, quod levius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non neceſſarium fuerit. Poſtea demonſtrare, potuiſſe vitari, & hac ratione provideri potuiſſe, ſi hoc aut illud [a] feciſſet, aut niſi feciſſet, præcaveri: & definitionibus oſtendere, non hanc imprudentiam, aut caſum, aut

69 *Conjecturam*] Id eſt, illum quæſtionis oratoriæ ſtatum, qui dicitur *conjecturalis*; στοχασμὸς, στοχαστικὴ στάσις; vulgo *quæſtio facti* vel *de facto*. Vide cap. 8. lib. 1. n. 19. Capper.

a *Feciſſet* Lamb. *Feciſſet, ac ne ſic faceret, præcaveri*.

aut necessitudinem, sed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere.

Ac si qua necessitudo turpitudinem videbitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonstrare, quidvis perpeti, mori denique satius fuisse, quam ejusmodi necessitudini obtemperare. Atque tum ex his locis, de quibus in negotiali parte [70] dictum est, juris & æquitatis naturam oportebit quærere, &, quasi in absoluta juridiciali [71], per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim considerare. Atque hoc in loco, si facultas erit, exemplis uti oportebit, quibus in simili excusatione non sit ignotum: & contentione, magis illis ignoscendum fuisse: & ex deliberationis [72] partibus, turpe aut inutile esse concedi eam rem, quæ ab adversario commissa sit; permagnum esse, & magno futurum detrimento, si ea res ab iis, qui potestatem habent * vindicandi, neglecta sit.

XXXIII. Defensor autem conversis omnibus his partibus poterit uti. Maxime autem in voluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugenda, quæ voluntati fuerit impedimento: & se plus, quam fecerit, facere non potuisse: & in omnibus rebus voluntatem spectari oportere: & se convinci non posse, quod non absit a culpa: & ex suo nomine communem hominum infirmitatem posse damnari. Deinde nihil indignius esse, quam eum, qui culpa careat, supplicio non carere. Loci autem communes accusatoris, unus in confessione, & alter, quanta potestas peccandi relinquatur, si semel institutum sit, ut non de facto, sed de facti causa quæratur. Defensoris autem, conquestio calamitatis ejus, quæ non culpa, sed vi majore quadam acciderit, & de fortunæ potestate, & hominum infirmitate, & uti suum animum, non eventum considerent. In quibus omnibus conquestionem suarum ærumna-

N 2

70 *Negotiali parte*] Quid sit pars negotialis, vide cap. 11. lib. 1. n. 25. *Idem*.

71 *Absoluta juridiciali*] Quid sit pars juridicialis absoluta, quæ opponatur assumptivæ, vide ibid. n. 24. *Idem*.

72 *Deliberationis*] Id est, generis deliberativi. Alludit enim ad celeberrimam orationum divisionem, secundum quam aliæ dicuntur esse in genere demonstrativo ἐπιδεικτικῷ, aliæ in genere debilitativo δημηγορικῷ, vel συμβουλευτικῷ, aliæ denique in genere judiciali δικανικῷ. Vide cap. 5. lib. 1. n. 5. *Idem*.

* *Vindicandi*] Vict. Man. *judicandi*.

mnarum, & crudelitatis adversariorum indignationem inesse oportebit.

Ac neminem mirari conveniet, si aut in his, aut in aliis exemplis scripti quoque controversiam [73] adjunctam videbit. Quo de genere post erit nobis separatim dicendum, propterea quod quædam genera causarum, simpliciter, & ex sua vi considerantur: quædam autem sibi aliud quoque aliquod controversiæ genus assumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile in unamquamque causam transferre, quod ex eo quoque genere conveniet: ut in his exemplis concessionis inest omnibus scripti controversia ea, quæ ex scripto & sententia nominatur [74]: sed quia de concessione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de scripto & sententia dicemus. Nunc in alteram concessionis partem considerationem intendemus.

XXXIV. Deprecatio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio continetur. Hoc genus vix in judicio probari potest, ideo quod concesso peccato, difficile est ab eo, qui peccatorum vindex esse debet, ut ignoscat, impetrare. Quare * parte ejus generis, cum causam non in eo constitueris, uti licebit. Ut si pro aliquo claro, aut forti viro, cujus in rempublicam multa sint beneficia, dixeris: possis, cum videaris non uti deprecatione, uti tamen ad hunc modum: Quod si, Judices, hic pro suis beneficiis, pro suo studio, quod in vos habuit semper, tali suo tempore, multorum suorum recte factorum causa, uni delicto ut ignosceretis postularet, tamen dignum vestra mansuetudine, dignum virtute hujus esset, Judices, a vobis hanc rem, hoc postulante, impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & judices per locum communem ad ignoscendi voluntatem ducere.

Quare

73 *Scripti controversiam*] Considerandum est, ait Tullius pag. 33. an in ratione, an in scripto sit controversia. Nam scripti controversia est ea, quæ ex scriptionis genere nascitur. Quintilian. lib. 3. cap. 5. status alios rationales, alios legales vocat, idque Græcorum Rhetorum exemplo, qui στάσεις λογικὰς & νομικὰς appellant. Vide cap. 13. lib. 1. n. 35. *Idem*.

74 *Controversia quæ ex scripto & sententia nominatur*] Ea Græce dicitur περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας, quasi dicas *de dicto & sententia*. Hoc controversiæ seu status legalis genus fusius exponunt Tullius hic, cap. 42. & Quintilian. lib. 7. cap. 6. *Idem*.

* *Parte*] Lamb. *parte eo genere, cum causam in eo, ut depreceris, constitueris*.

Quare hoc genus, quanquam in judiciis non versatur, nisi quadam ex parte: tamen quia & pars ipsa inducenda nonnunquam est, & in senatu, aut concilio sæpe omni in genere tractanda, in id quoque præcepta ponemus. Nam in senatu, & in concilio de Syphace [75] diu deliberatum est; & de Q. Numitorio Pullo [76] apud L. Opimium [77], & ejus concilium diu dictum est. Et magis in hoc quidem ignoscendi, quam cognoscendi postulatio valuit. Nam semper animo bono se in populum Romanum fuisse non tam facile probabat, cum conjecturali constitutione [78] uteretur, quam ut, propter posterius beneficium, sibi ignosceretur, cum deprecationis partes [a] adjungeret.

XXXV. Oportebit igitur eum, qui sibi ut ignoscatur, postulabit, commemorare, si qua sua poterit beneficia, & si poterit, ostendere, ea majora esse, quam hæc, quæ deliquerit, ut plus ab eo boni quam mali profectum esse videatur. Deinde majorum suorum beneficia, si qua exstabunt, proferre. Deinde ostendere, non odio, neque crudelitate fecisse quod fecerit, sed aut stultitia, aut impulsu alicujus, aut aliqua honesta, aut probabili causa. Postea polliceri, & confirmare, se & hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui sibi ignoverint, confirmatum, omni tempore a tali ratione absuturum. Deinde spem ostendere, aliquo se in loco, magno iis, qui sibi concesserint, usui futurum. Postea, si facultas erit, se aut [b] consanguineum, aut jam a majoribus in primis amicum esse demonstrabit; & amplitudinem suæ voluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui se salvum velint, & dignitatem ostendere, & cætera ea, quæ personis ad honesta-

75 *De Syphace*] Syphax Massylorum in Numidia rex societatem primum iniit cum P. Scipione: fracta deinde fide, Hasdrubali adhæsit: tandem devictus, captus, ac per triumphum a Scipione, si Polybium audias, circumductus, paulo post in custodia Tibure obiit, anno U. C. 553. *Prusleus*.

76 *De Q. Numitorio Pullo*] Proditore in bello Fregellano: de quo Philipp. III. cap. 6. *Idem*.

77 *Apud L. Opimium*] Amicus meus addit, *Prætorem*. Recte, si ex libro aliquo manuscripto. Consentit historia. Livius in Epitoma, Lib. lx. *L. Opimius Prætor Fregellanos, qui defecerant, in deditionem accepit, Fregellas diruit*. Ursinus.

78 *Conjecturali constitutione*] Τῇ στοχαστικῇ στάσει. Vide cap. 32. n. 69. *Capper*.

a *Adjungeret*] Lamb. *adjungeret, petebat*.

b *Consanguineum*] Lamb. *consanguineum majoribus in primis eorum, qui se salvum velint, aut amicum esse demonstrabit; & amplitudinem suæ voluntatis, & notabilitatem generis, & dignitatem ostendet*.

neſtatem, & amplitudinem ſunt attributa, cum conqueſtione, ſine arrogantia in ſe eſſe demonſtrabit, ut honore potius aliquo, quam ullo ſupplicio dignus eſſe videatur. Deinde cæteros proferre, quibus majora delicta conceſſa ſint. Ac multum proficiet, ſi ſe miſericordem in poteſtate, & propenſum ad ignoſcendum fuiſſe oſtendet. Atque ipſum illud peccatum erit extenuandum, ut quam minimum obfuiſſe videatur; & aut turpe, aut inutile demonſtrandum, tali de homine ſupplicium ſumere. Deinde locis communibus miſericordiam captare oportebit ex iis præceptis, quæ in primo libro ſunt expoſita.

XXXVI. Adverſarius autem malefacta augebit: nihil imprudenter, ſed omnia ex crudelitate & malitia facta dicet. Ipſum immiſericordem, ſuperbum fuiſſe, &, ſi poterit, oſtendet ſemper inimicum fuiſſe, & amicum fieri nullo modo poſſe. Si beneficia proferet: aut aliqua de cauſa facta, non propter benevolentiam demonſtrabit; aut poſtea odium eſſe acre ſuſceptum; aut illa omnia maleficiis eſſe deleta; aut leviora beneficia, quam maleficia; aut, cum beneficiis honos habitus ſit, pro maleficio pœnam ſumi oportere. Deinde turpe eſſe, aut inutile, ignoſci. Deinde, de quo ut poteſtas eſſet, ſæpe optarint, in eum poteſtate non uti, ſummam eſſe ſtultitiam: & cogitare oportere, quem animum in eum, vel quale odium habuerint. Locus autem communis * erit, indignatio maleficii; & alter, eorum miſereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miſeriis ſint.

Quoniam igitur in generali conſtitutione [79] tamdiu propter ejus partium multitudinem commoramur, ne forte varietate & diſſimilitudine rerum deductus alicujus animus in quendam errorem deferatur: quid etiam nobis ex eo genere reſtet, & quare reſtet, admonendum videtur. Juridicialem [80] cauſam eſſe dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, præmii aut pœnæ

* *Erit*] Lamb. *erit hic*, *indignatio*.

79 *In generali conſtitutione*] Id eſt, in eo quæſtionis oratoriæ ſtatu, qui & ſtatus qualitatis, & qualitas ποιότης appellari ſolet. Vulgo dicimus quæſtionem juris, vel de jure. Vide cap. 8. lib. I. n. 21. *Idem*.

80 *Juridicialem*] Δικαιολογικὴν quæ τῇ negotiali πραγματικῇ opponitur. De his vide ſupra, cap. II. lib. I. n. 24. *Idem*.

pœnæ ratio quæreretur. Eas causas, in quibus de æquo & iniquo quæritur, exposuimus.

XXXVII. Restat nunc, ut de præmio, & de pœna explicemus. Sunt enim multæ causæ, quæ ex præmii alicujus petitione constant. Nam & apud judices de præmio sæpe accusatorum quæritur, & a senatu, aut concilio aliquod præmium sæpe petitur. Ac neminem conveniet arbitrari, nos, cum aliquod exemplum ponamus, quod in senatu agatur, ab judiciali genere exemplorum recedere. Quicquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cum ad eam dictionem, sententiarum quoque ratio accommodetur, id non, si per sententiæ dictionem agitur, deliberativum est: sed quia de homine statuitur, judiciale est habendum [81]. Omnino autem qui diligenter omnium causarum vim & naturam cognoverit, cum genere primo, tum etiam forma eas intelliget dissidere. Cæteris autem partibus aptas inter se omnes, & aliam in aliam implicatam videbit.

Nunc de præmiis consideremus. L. Licinius Crassus consul quosdam in citeriore Gallia, nullo illustri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, ut digni essent qui hostes populi Romani esse dicerentur; quod tamen excursionibus, & latrociniis infestam provinciam redderent, consectatus est, & confecit: Romam rediit: triumphum ab senatu postulat. Hic, ut & in deprecatione, nihil ad nos attinet, rationibus & infirmationibus rationum supponendis, ad judicationem pervenire: propterea quod, nisi alia quoque incidet constitutio [82], aut pars constitutionis, simplex erit judicatio [83], & in quæstione ipsa continebitur. In deprecatione, hujusmodi: Oporteatne pœna affici: in hac, hujusmodi: Oporteatne præmium dari. Nunc ad præmii quæstionem appositos locos exponemus.

XXXVIII. Ratio igitur præmii quatuor est in partes distributa:

81 *Deliberativum est.... juridiciale est habendum*] Græci dicunt συμβουλευτικὸν & δικανικὸν, de quibus vid. cap. 5. lib. 1. n. 4. 5. 6. *Idem*.

82 *Constitutio*] Στάσις, id est, quæstionis oratoriæ status. Vide cap. 8. lib. 1. n. 16. *Idem*.

83 *Judicatio*] Τὸ κρινόμενον. Vide cap. 17. lib. 2. n. 17. *Idem*.

buta : in beneficia , in hominem , in præmii genus , in facultates . Beneficia ex sua vi , ex tempore , ex animo ejus qui fecerit , * ex casu considerantur . Ex sua vi quærentur , hoc modo : Magna , an parva ; facilia , an difficilia ; singularia sint , an vulgaria ; vera , an falsa quadam ex oratione honestentur . Ex tempore autem , Si tum , cum indigeremus; cum cæteri non possent , aut nollent opitulari ; si tum , cum spes deseruisset , opitulatus sit . Ex animo , Si non sui commodi causa , sed eo consilio fecit omnia , ut hoc conficere posset . Ex casu , Si non fortuna , sed industria factum videbitur , aut si industriæ fortuna obstiterit .

In hominem autem , Quibus rationibus vixerit , quid sumptus in eam rem , aut laboris insumpserit ; & si quid aliquando tale fecerit ; num alieni laboris , aut deorum bonitatis præmium sibi postulet ; num aliquando ipse talem ob causam præmio aliquem affici negarit oportere ; aut num jam satis pro eo , quod fecerit , honos habitus sit ; aut num necesse fuerit ei facere id , quod fecerit ; aut num hujusmodi sit factum , ut , nisi fecisset , supplicio dignus esset , non , quia fecerit , præmio ; aut num ante tempus præmium petat , & spem incertam certo venditet pretio ; aut num , quo supplicium aliquod vitet , eo præmium postulet , uti de se præjudicium factum esse videatur .

XXXIX. In præmii autem genere , quid , & quantum , & quamobrem postuletur , & quo , & quanto quæque res præmio digna sit , considerabitur . Deinde apud majores , quibus hominibus , & quibus de causis talis honos sit habitus , quæretur . Deinde ne is honos nimium pervagetur . Atque hic ejus , qui contra aliquem præmium postulantem dicet , locus erit communis , Præmia virtutis & officii , sancta & casta esse oportere ; neque ea aut cum improbis communicari , aut in mediocribus hominibus pervulgari . Et alter , Minus homines virtutis cupidos fore , virtutis præmio pervulgato : quæ enim rara , & ardua sint , ea ex præmio pulchra , & jucunda hominibus videri . Et tertius , Si exsistant , qui apud majores

* *Ex casu*] Vict. Grut. *ex causa* .

jores nostros ob egregiam virtutem tali honore dignati sunt, nonne de sua gloria, cum pari præmio tales homines affici videant, delibari [84] putent? & eorum enumeratio, & cum eis, quos contra dicat, comparatio. Ejus autem, qui præmium petet, facti sui amplificatio, & eorum, qui præmio affecti sunt, cum suis factis contentio. Deinde cæteros a virtutis studio repulsum iri, si ipse præmio non sit affectus. Facultates autem considerantur, cum aliquod pecuniarium præmium postulatur: in quo utrum copiane sit agri, vectigalium, pecuniæ, an penuria, consideratur. Loci communes, Facultates augere, non minuere, oportere, & impudentem esse, qui pro beneficio non gratiam, verum mercedem postulet: contra autem de pecunia ratiocinari, sordidum esse, cum de gratia referenda deliberetur: & se non pretium pro facto, sed honorem, ita ut factitatum sit, pro beneficio postulare. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est: nunc de iis controversiis, quæ in scripto versantur [85], dicendum videtur.

XL. In scripto versatur controversia, cum ex scriptionis ratione aliquid dubii nascitur. Id fit ex ambiguo [86], ex scripto & sententia [87], ex contrariis legibus [88], ex ratiocinatione [89], ex definitione [90]. Ex ambiguo autem nascitur controversia, cum quid senserit scriptor, obscurum est, quod scriptum duas pluresve res significat, ad hunc modum: Paterfa-

84 *Delibari*] Vulgo *deliberari*: pro quo Muretus in Ciceroniani, de quo in Præfatione dicebam, exempli marginibus, *delibari*, scripserat. Reposuit Lambinus, *delibrari*, quod interpretatur, *detrahi*, *deteri*: ut apud Lucretium III. 1101. *nec delibrare valemus Tempore de mortis*. Quanquam & ibi apud Lucretium, *delibrare*, legi vult Tan. Faber. Judicium esto doctorum: neque enim hic ego me criticum, sed editorem debeo profiteri. *Olivetus*.

85 *De constitutionibus satis .... nunc de iis controversiis quæ in scripto versantur*] Vide ut ipse Tullius *constitutiones* τὰς στάσεις, id est, oratoriarum quæstionum status proprie dictos & stricte sumptos legalibus quæstionibus quadantenus opponat. Vide varia Rhetorum systemata de *statibus* in Quintil. pag. 181. not. 468. *Capper.*

86 *Ex ambiguo*] Ἀμφιβολίαν Græci Rhetores vocant. Legalem hunc statum fusius explicat Quintil. lib. 7. cap. 9. *Idem*.

87 *Ex scripto & sententia*] Περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας. Vide ipsum Ciceronem hic cap. 42. & Quintil. lib. 7. cap. 6. *Idem*.

88 *Ex contrariis legibus*] Ἀντινομία. Legalem hunc statum (vel potius quæstionem) exponunt Tullius hic cap. 45. & Quintilian. lib. 7. cap. 7. *Idem*.

89 *Ex ratiocinatione*] Συλλογισμὸς qui status (vel, si mavis, quæstio) legalis pluribus explicatur a Cicerone hic, cap. 50. & a Quintil. lib. 7. cap. 8. *Idem*.

90 *Ex definitione*] Ὅρος, ἢ ὁρισμὸς νομικός, qui status (aut quæstio) legalis proprius ac peculiaris est Tullio hic, num. 51. & Herenn. I. 18. 19. 24. Vide & Quintilian. pag. 181. num. 468. *Idem*.

milias, cum filium heredem faceret, vasorum argenteorum pondo centum uxori suæ sic legavit: *Heres meus uxori meæ vasorum argenteorum pondo centum, quæ volet, dato*. Post mortem ejus vasa magnifica, & pretiose cælata petit a filio mater: ille se, quæ ipse vellet, debere dicit. Primum, si fieri poterit, demonstrandum est, non esse ambigue scriptum, propterea quod omnes in consuetudine sermonis sic uti solent eo verbo uno, pluribusve in ea sententia, in qua is, qui dicet, accipiendum esse demonstrabit. Deinde ex superiore, & ex inferiore scriptura docendum, id, quod quæratur, fieri perspicuum. Quare si ipsa separatim ex se verba considerentur, omnia, aut pleraque, ambigua visum iri. Quæ autem ex omni considerata scriptura perspicua fiant, hæc ambigua non oportere existimari. Deinde qua in sententia scriptor fuerit, ex cæteris ejus scriptis, factis, dictis, animo, atque vita ejus sumi oportebit, & eam ipsam scripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare, si quid aut ad id appositum sit, quod nos interpretemur, aut ei, quod adversarius intelligat, adversetur. Nam facile, quid verisimile sit eum voluisse, qui scripsit, ex omni scriptura, & ex persona scriptoris, atque iis rebus, quæ personis attributæ sunt, considerabitur.

Deinde erit demonstrandum, si quid ex ipsa re dabitur facultatis, id, quod adversarius intelligat, multo minus commode fieri posse, quam id, quod nos accipimus, quod illius rei neque administratio, neque exitus ullus exstet: nos quod dicamus, facile & commode transigi posse. Ut in hac lege, (nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur) *Meretrix coronam auream ne habeto. Si habuerit, publica esto*. Contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, posset dici, neque administrationem esse ullam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda: at in auro publicando & administrationem, & exitum facilem esse, & incommodi nihil inesse.

XLI. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num, illo probato, quod adversarius intelligat, utilior res,

aut

aut honeſtior, aut magis neceſſaria, a ſcriptore neglecta videatur. Id fiet, ſi id, quod nos demonſtrabimus, honeſtum, aut utile, aut neceſſarium demonſtrabimus: &, ſi id, quod ab adverſariis dicetur, minime ejuſmodi dicemus eſſe. Deinde ſi in lege erit ex ambiguo controverſia, dare operam oportebit, ut de eo, quod adverſarius intelligat, alia in lege cautum eſſe doceatur.

Permultum autem proficiet illud demonſtrare, quemadmodum ſcripſiſſet, ſi id, quod adverſarius accipiat, fieri, aut intelligi voluiſſet: ut in hac cauſa, in qua de vaſis argenteis quæritur, poſſit mulier dicere, nihil attinuiſſe adſcribi, *quæ volet*, ſi heredis voluntati permitteret. Eo enim non adſcripto nihil ineſſe dubitationis, quin heres, quæ ipſe vellet, daret. Amentiæ igitur fuiſſe, cum heredi vellet cavere, id adſcribere, quo non adſcripto, nihilominus heredi caveretur.

Quare hoc genere magnopere talibus in cauſis uti oportebit: ſi hoc modo ſcripſiſſet, iſto verbo uſus non eſſet, non iſto loco verbum iſtud collocaſſet. Nam ex his ſententia ſcriptoris maxime perſpicitur. Deinde quo tempore ſcriptum ſit, quærendum eſt, ut, quid eum voluiſſe in ejuſmodi tempore veriſimile ſit, intelligatur. Poſt ex deliberationis partibus [91], quid utilius, & quid honeſtius, & illi ad ſcribendum, & his ad comprobandum ſit, demonſtrandum: & ex his ſi quid amplificationis dabitur, communibus utrinque locis uti oportebit.

XLII. Ex ſcripto & ſententia [92] controverſia conſiſtit, cum alter verbis ipſis, quæ ſcripta ſunt, utitur: alter ad id, quod ſcriptorem ſenſiſſe dicet, omnem adjungit dictionem. Scriptoris autem ſententia, ab eo, qui ſententia ſe defendet, tum ſemper ad idem ſpectare, & idem velle demonſtrabitur: tum aut ex facto, aut ex eventu aliquo ad tempus id, quod inſtituit, accommodabitur. Semper ad idem ſpectare, hoc

O 2 modo:

91 *Ex deliberationis partibus*] Id eſt, quæ pertinent ad genus orationis deliberativum, συμβουλευτικός. Vide cap. 5. lib. 1. n. 5. *Idem.*

92 *Ex ſcripto & ſententia*] Περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας, id eſt, de dicto & ſententia. Vide Quintilian. lib. 7. cap. 6. *Idem.*

modo: Paterfamilias cum liberorum nihil haberet, uxorem autem haberet, in testamento ita scripsit: *Si mihi filius genitus unus, pluresve, is mihi heres esto*. Deinde quæ assolent. Postea, *Si filius ante moritur, quam in tutelam suam venerit, tu mihi*, dicebat, *secundus heres esto*. Filius non est natus. Ambigunt agnati cum eo, qui est secundus heres, si filius ante, quam in tutelam veniat, mortuus sit. In hoc genere non potest hoc dici, ad tempus, aut ad eventum aliquem sententiam scriptoris oportere accommodari: propterea quod ea sola demonstratur, qua fretus ille, qui contra scriptum dicet, suam esse hereditatem defendit.

Alterum autem genus est eorum, qui sententiam inducunt: in quo non simplex voluntas scriptoris ostenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum idem valeat; sed ex quodam facto, aut eventu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus juridicialis assumptivæ [93] maxime sustinetur. Nam tum inducitur comparatio [94], ut in eum, qui, cum lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quod prope muros castra hostes haberent.

Tum relatio criminis [95], ut in eo, qui, cum communis lex omnium hominem occidere vetaret, tribunum militum [96] suum, qui vim sibi inferre conaretur, occidit. Tum remotio criminis [97], ut in eo, qui, cum lex, quibus diebus in legationem proficisceretur, præstituerat; quia sumptum non dedit quæstor, profectus non est. Tum concessio [98] per purgatio-

93 *Juridicialis assumptivæ*] Δικαιολογικῆς ἀντιθετικῆς. Ubi τὸ *juridicialis* opponitur τῇ negotiali, πραγματικῇ, & τὸ *assumptivæ* opponitur τῇ absolutæ, ἀντιληπτικῇ. Vide cap. 11. lib. 1. n. 24. 25. 26. 27. *Idem*.

94 *Comparatio*] Ἀντίστασις, quæ una est e quatuor partibus qualitatis assumptivæ. Vide cap. 11. lib. 1. n. 32. & cap. 24. lib. 2. n. 47. *Idem*.

95 *Relatio criminis*] Ἀντέγκλημα. Altera pars est qualitatis assumptivæ, de qua vide cap. 11. lib. 1. n. 31. & cap. 26. lib. 2. n. 55. *Idem*.

96 *Tribunus militum*] Tangit Plutarchus in Mario hanc rem, & ipse Cicero in Orat. pro Milone, his verbis: *Pudicitiam cum eriperet militi Tribunus militaris in exercitu C. Marii, propinquus ejus Imperatoris, interfectus ab eo est, cui vim afferebat. Facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter maluit: atque hunc ille vir summus, scelere solutum, periculo liberavit*. Lambinus.

97 *Remotio criminis*] Μετάστασις. Tertia pars est qualitatis assumptivæ. De hac vide cap. 11. lib. 1. n. 30. & cap. 29. lib. 2. n. 59. lin. 2. *Capper*.

98 *Concessio*] Quæ alias dicitur status venialis, & venia, συγγνώμην. Vide cap. 11. lib. 1. n. 28. cap. 31. lib. 2. n. 67. *Idem*.

tionem, & per imprudentiam, ut in vituli immolatione: & per vim, ut in navi rostrata: & per casum, ut in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita sententia inducetur, ut unum quoddam voluisse scriptor demonstretur: aut sic, ut in ejusmodi re, & tempore hoc voluisse doceatur.

Ergo is, qui scriptum defendit, his locis plerumque omnibus, majore autem parte semper poterit uti. Primum scriptoris collaudatione, & loco communi, nihil eos, qui judicent, nisi id, quod scriptum sit, spectare oportere; & hoc eo magis, si legitimum scriptum proferetur, id est, aut lex ipsa, aut ex lege aliquid. Postea, quod vehementissimum est, facti, aut intentionis adversariorum cum ipso scripto contentione, quid scriptum sit, quid factum, quid juratus judex: quem locum multis modis variare oportebit. Tum ipsum secum admirantem, quidnam contra dici possit: tum ad judicis officium revertentem, & ab eo quærentem, quid præterea audire, aut exspectare debeat: tum ipsum adversarium, quasi intentantis loco, producendo, hoc est, interrogando, utrum scriptum neget esse eo modo, an ab se contra factum esse, aut contra contendi neget: utrum negare ausus sit, se dicere desiturum. Si neutrum neget, & contra tamen dicat: nihil esse, quo hominem impudentiorem quisquam se visurum arbitretur. In hoc ita commorari conveniet, quasi nihil præterea dicendum sit, & quasi contra dici nihil possit, sæpe id, quod scriptum est, recitando; sæpe cum scripto factum adversarii confligendo; atque interdum acriter ad judicem ipsum revertendo. Quo in loco judici demonstrandum est, quid juratus sit, quid sequi debeat: duabus de causis judicem dubitare oportere, si aut scriptum sit obscure, aut neget aliquid adversarius.

XLIV. Cum & scriptum sit aperte, & adversarius omnia confiteatur, tum judicem legi parere, non interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea, quæ contra dici poterant, oportebit. Contra autem dicetur, si aut prorsus aliud sensisse scriptor, & scripsisse aliud demonstrabitur: ut in illa de testamento, quam posuimus, controversia: aut

causa

caufa affumptiva [99] inferetur, quamobrem fcripto non potuerit, aut non oportuerit obtemperari.

Si aliud fenfiffe fcriptor, aliud fcripfiffe dicetur, is, qui fcripto utetur, hoc dicet, non oportere de ejus voluntate nos argumentari, qui, ne id facere poffemus, indicium nobis reliquerit fuæ voluntatis: multa incommoda confequi, fi inftituatur, ut a fcripto recedatur. Nam & eos, qui aliquid fcribant, non exiftimaturos, id, quod fcripferint, ratum futurum, & eos, qui judicent, certum, quod fequantur, nihil habituros, fi femel a fcripto recedere confueverint. Quod fi voluntas fcriptoris confervanda fit, fe, non adverfarios, a voluntate ejus ftare. Nam multo propius accedere ad fcriptoris voluntatem, eum, qui ex ipfius eam literis interpretetur; quam illum, qui fententiam fcriptoris non ex ipfius fcripto fpectet, quod ille fuæ voluntatis quafi imaginem reliquerit, fed domefticis fufpicionibus perfcrutetur.

Sin caufam afferet is, qui a fententia ftabit, primum erit contra dicendum: quam abfurdum, non negare contra legem feciffe, fed quare fecerit; caufam aliquam invenire. Deinde converfa omnia effe: ante folitos effe accufatores judicibus perfuadere, affinem effe alicujus culpæ eum, qui accufaretur: caufam proferre, quæ eum ad peccandum impuliffet: nunc ipfum reum caufam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cujus in fingulas partes multæ convenient argumentationes. Primum nulla in lege ullam caufam contra fcriptum accipi convenire: deinde fi in cæteris legibus conveniat, hanc effe hujufmodi legem, ut in ea non oporteat: poftremo fi in hac quoque lege oporteat, hanc quidem caufam accipi minime oportere.

XLV. Prima pars his fere locis confirmabitur, fcriptori neque ingenium, neque operam, neque ullam facultatem defuiffe, quo minus poffet aperte perfcribere id, quod cogitaret: non fuiffe ei grave, nec difficile, eam caufam excipere, quam adverfarii proferant, fi quicquam excipiendum putaffet: confue-

99 *Affumptiva*] Ἀντιθετικὴ quæ opponitur τῇ abfolutæ ἀντιληπτικῇ, & quatuor habet partes in pagina proxime præcedenti expofitas. Vide cap. 11. lib. 1. n. 27. &c. *Idem*.

fueviffe eos, qui leges fcribant, exceptionibus uti. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus fcriptas, & maxime videre, fi quæ in ea ipfa lege, qua de agitur, fit exceptio aliquo in capite, ut apud eundem legis fcriptorem, quo magis eum probetur fuiffe excepturum, fi quid excipiendum putaret: & oftendere, caufam accipere nihil aliud effe, nifi legem tollere: ideo quod, cum femel caufa confideretur, nihil attineat eam ex lege confiderare, quippe quæ in lege fcripta non fit. Quod fi fit inftitutum; omnibus caufam dari, & poteftatem peccandi, cum intellexerint, vos ex ingenio ejus, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam jurati fitis, rem judicare. Deinde & ipfis judicibus judicandi, & cæteris civibus vivendi rationes perturbatum iri, fi femel a legibus receffum fit. Nam & judices neque quid fequantur, habituros, fi ab eo, quod fcriptum fit, recedant: neque, quo pacto [a] aliis improbare poffint, quod contra legem judicarint, & cæteros cives, quid agant, ignoraturos, fi ex fuo quifque confilio, & ex ea ratione, quæ in mentem, aut in libidinem venerit, non ex communi præfcripto civitatis unamquamque rem adminiftrabit. Poftea quærere a judicibus ipfis, quare in alienis detineantur negotiis: cur reipublicæ munere impediantur, cum [b] fæpius fuis rebus & commodis fervire poffint: cur in certa verba jurent: cur certo tempore conveniant, certo difcedant: nihil quifquam afferat caufæ, quo minus frequenter operam reipublicæ det, nifi quæ caufa in lege excepta fit: an fe legibus obftrictos in tantis moleftiis effe æquum cenfeant, adverfarios noftros leges negligere concedant. Deinde item quærere ab judicibus, fi [c] ejus rei caufam, propter quam fe reus contra legem feciffe dicat, exceptionem ipfe in lege adfcribat, pafsurine fint. Poftea hoc, quod faciat, indignius & impudentius effe, quam fi adfcribat. Age porro, quid fi ipfi velint judices adfcribere, paffurufne fit populus? Atque hoc effe indignius, quam rem verbo & literis mutare non poffint, eam re ipfa, & judicio maxime commuta-

a *Aliis*] Lamb. *in aliis*.
b *Sæpius*] Grut. *Seriis fuis rebus*.
c *Ejus*] Lamb. *ejus caufa, propter*

mutare. Deinde indignum esse de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, cum populo cognoscendi, & probandi, aut improbandi potestas nulla fiat: hoc ipsis judicibus invidiosissimum futurum. Non hunc locum esse, neque hoc tempus legum corrigendarum: apud populum hoc, & per populum agi convenire. Quod si nunc id agant, velle se scire, qui lator sit, qui sint accepturi: se actiones videre, & dissuadere velle. Quod si hæc cum summe inutilia, tum multo turpissima sint; legem cujusmodi sit, in præsentia conservari a judicibus; post, si displiceat, a populo corrigi convenire. Deinde, si scriptum non exstaret, magnopere quæreremus: neque isti, ne si extra periculum quidem esset, crederemus. Nunc cum scriptum sit, amentiam esse, ejus qui peccarit, potius quam legis ipsius, verba cognoscere. His, & hujusmodi rationibus ostenditur, causam extra scriptum accipi non oportere.

XLVI. Secunda pars est, in qua est ostendendum, si in cæteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonstrabitur, si lex aut ad res maximas, utilissimas, honestissimas, religiosissimas videbitur pertinere aut inutile, aut turpe, aut nefas esse tali in re non diligentissime legi obtemperare: aut ita lex diligenter perscripta demonstrabitur, ita cautum unaquaque de re, ita quod oportuerit, exceptum, ut minime conveniat quidquam in tam diligenti scriptura præteritum arbitrari.

Tertius locus est ei, qui pro scripto dicet, maxime necessarius, per quem ostendat oportet, si conveniat causam contra scriptum accipi, eam tamen minime oportere, quæ ab adversariis afferatur. Qui locus idcirco est huic necessarius, quod semper is, qui contra scriptum dicit, æquitatis aliquid afferat oportet. Nam summa impudentia est, eum, qui contra quod scriptum sit, aliquid probare velit, non æquitatis præsidio id facere conari. Si quid igitur ex hac ipsa accusator deroget, omnibus partibus justius, & probabilius accusare videatur. Nam superior oratio hoc omnis faciebat, uti judices etiamsi nollent, necesse esset; hæc autem, etiamsi necesse non esset, ut vellent contra judicare.

Id

Id autem fiet, si, quibus ex locis culpa demonstrabitur non esse in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut concessionis partibus [1] se defendit; de quibus ante, ut potuimus, diligenter perscripsimus: si de his locis quæ res postulabit, ad causam adversariorum improbandam transferemus: aut si causæ & rationes afferentur, quare, & quo consilio ita sit in lege, aut in testamento scriptum, ut sententia quoque & voluntate scriptoris, non ipsa solum scripturæ causa confirmatum esse videatur. Aut aliis quoque constitutionibus factum coarguetur.

XLVII. Contra scriptum autem qui dicet, primum eum inducet locum, per quem æquitas causæ demonstretur: aut ostendet, quo animo, quo consilio, qua de causa fecerit: &, quamcumque causam assumet, assumptionis [2] partibus se defendet, de quibus ante dictum est. Atque hoc in loco cum diutius commoratus, sui facti rationem, & æquitatem causæ exornaverit, tum ex his locis fere contra adversarios dicet oportere causas accipi. Demonstrabit, nullam esse legem, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri velit: omnia supplicia, quæ a legibus proficiscantur, culpæ ac malitiæ vindicandæ causa constituta esse: scriptorem ipsum, si existat, factum hoc probaturum: & idem ipsum, si ei talis res accidisset, facturum fuisse: & ea re legis scriptorem certo ex ordine judices, certa ætate præditos constituisse, ut essent, non qui scriptum suum recitarent, quod quivis puer facere posset, sed qui cogitationem assequi possent, & voluntatem interpretari. Deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus, & barbaris judicibus committeret, omnia summa diligentia perscripturum fuisse: nunc vero, quod intelligeret, quales viri judicaturi essent, idcirco eum, quæ perspicua videret esse, non adscripsisse: neque enim vos scripti sui recitatores, sed voluntatis interpretes fore putavit.

 Postea

1 *Comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut concessionis partibus*] Quatuor hæ sunt qualitatis assumptivæ partes, quas sigillatim exposuimus paulo supra ad cap. 42. n. 94. 95. 97. 98. *Capper.*

2 *Assumptionis partibus*] Intellige quatuor illas qualitatis assumptivæ partes, nempe comparationem, remotionem, relationem criminis, & concessionem; de quibus paulo supra ad cap. 11. lib. 1. 27. *Idem.*

Poſtea quærere ab adverſariis, Quid ſi hoc feciſſem? quid ſi hoc accidiſſet? eorum aliquid, in quibus aut cauſa ſit honeſtiſſima, aut neceſſitudo certiſſima; tumne accuſaretis? Atqui hoc lex nuſquam excepit. Non ergo omnia ſcriptis, ſed quædam, quæ perſpicua ſunt, tacitis exceptionibus caveri. Deinde nullam rem neque legibus, neque ſcriptura ulla, denique ne in ſermone quidem quotidiano, atque imperiis domeſticis recte poſſe adminiſtrari, ſi unuſquiſque velit verba ſpectare, & non ad voluntatem ejus, qui verba habuerit, accedere.

XLVIII. Deinde ex utilitatis & honeſtatis partibus oſtendere, quam inutile, aut quam turpe ſit id, quod adverſarii dicant * fieri oportuiſſe, aut oportere: & id, quod nos fecerimus, aut poſtulemus, quam utile, aut quam honeſtum ſit. Deinde leges nobis caras eſſe non propter literas, quæ tenues & obſcuræ notæ ſint voluntatis, ſed propter earum rerum, quibus de ſcriptum eſt, utilitatem, & eorum, qui ſcripſerint, ſapientiam & diligentiam. Poſtea, quid ſit lex, deſcribere, ut ea videatur in ſententiis, non in verbis conſiſtere: & judex is videatur legi obtemperare, qui ſententiam ejus, non qui ſcripturam ſequatur. Deinde, quam indignum ſit, eodem affici ſupplicio eum, qui propter aliquod ſcelus & audaciam contra legem fecerit, & eum, qui honeſta, aut neceſſaria de cauſa, non ab ſententia, ſed ab literis legis receſſerit. Atque his, & hujuſmodi rationibus, & accipi cauſam, & in hac lege accipi, & eam cauſam, quam ipſe afferat, oportere accipi demonſtrabit. Et quemadmodum ei dicebamus, qui a ſcripto diceret, hoc fore utiliſſimum, ſi quid de æquitate ea, quæ cum adverſario ſtaret, derogaſſet: ſic huic, qui contra ſcriptum dicet, plurimum proderit, ex ipſa ſcriptura aliquid ad ſuam cauſam convertere, aut ambigue aliquid ſcriptum oſtendere. Deinde ex illo ambiguo [3] eam partem quæ ſibi proſit, defendere, aut verbi definitionem induce-

* *Fieri*] Lamb. *fieri potuiſſe, aut oportuiſſe: & id*

3 *Ex illo ambiguo*] Alludit Tullius ad legalem eum ſtatum vel quæſtionem, cui apud Græcos nomen eſt ἀμφιβολία. Vide hic ad cap. 40. n. 86. *Idem*

cere [4], & illius verbi vim, quo urgeri videatur, ad suæ causæ commodum traducere, aut ex scripto non scriptum aliquod inducere per ratiocinationem [5], de qua post dicemus. Quacumque autem in re, quamvis leviter probabili, scripto ipse se defenderit, etiam cum æquitate causa abundabit, necessario multum proficiet, ideo quod, si id, quo nititur adversariorum causa, subduxerit, omnem illam ejus vim, & acrimoniam lenierit, ac diluerit. Loci autem communes certis ex assumptionis partibus [6] in utramque partem convenient. Præterea ejus, qui a scripto dicet, leges ex se, non ex ejus, qui contra commiserit, utilitate spectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra scriptum, leges in consilio scriptoris, & utilitate communi, non in verbis consistere. Quam indignum sit, æquitatem literis urgeri, quæ voluntate ejus, qui scripserit, defendatur.

XLIX. Ex contrariis autem legibus [7] controversia nascitur, cum inter se duæ videntur leges, aut plures discrepare, hoc modo: Lex est, *Qui tyrannum occiderit, Olympionicarum* [8] *præmium capito, & quam volet sibi rem a magistratu deposcito, & magistratus ei concedito*. Et altera lex, *Tyranno occiso, quinque ejus proximos cognatione, magistratus necato*. Alexandrum, [9] qui apud Pheræos in Thessalia tyrannidem occuparat, uxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum simul cubaret, occidit. Hæc filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi præmii loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in judicio est. In hoc genere utramque in partem iidem loci, atque eadem præcepta convenient, ideo quod

P 2 uter-

4 *Verbi definitionem inducere*] Id est, illum statum (vel potius quæstionem) legalem, cui nomen ὅρος, vel ὁρισμὸς νομικός, de quo vide ad cap. 40. n. 88. *Idem*.

5 *Per ratiocinationem*] Τὸν συλλογισμὸν, quo de statu vel quæstione, lege cap. 40. n. 89. *Idem*.

6 *Assumptionis partibus*] Quatuor sunt, quas exposuimus supra cap. 42. n. 94. 95. 97. 98. *Idem*.

7 *Ex contrariis legibus*] Ἀντινομίαν, vocant Rhetores Græci. Vide ad cap. 40. n. 88. *Idem*.

8 *Olympionicarum*] Non arbitror hic de corona esse intelligendum, sed de statua, quæ erigenda esset ei, qui tyrannum occidisset, quemadmodum Athenis Harmodio & Aristogitoni factum fuisse scriptores memoriæ prodiderunt. Nam Olympionicæ non corona tantum ex oleastro, verum etiam statua ornari solebant. Quod Plinius indicare videtur. (*Edit. Hard. Tom. II. pag. 642.*) *Nascimb.*

9 *Alexandrum, qui apud Pheræos*] Inde Phæreus dictus est. Cicero, lib. II. de Off. cap. 7. ejus pene vitam paucis describit. *Idem*.

uterque ſuam legem confirmare, contrariam infirmare debebit.

Primum igitur leges oportet contendere; conſiderando, utra lex ad majores, hoc eſt, ad utiliores, ad honeſtiores, ac magis neceſſarias res pertineat. Ex quo conficitur, ut, ſi leges duæ, aut ſi plures, aut, quotquot erunt, conſervari non poſſint, quia diſcrepent inter ſe; ea maxime conſervanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde utra lex poſterius lata ſit. Nam poſtrema quæque graviſſima eſt. Deinde utra lex jubeat aliquid, utra permittat. Nam id, quod imperatur, neceſſarium: illud, quod permittitur, voluntarium eſt. Deinde in utra lege, ſi non obtemperatum ſit, pœna afficiatur, aut in utra major pœna ſtatuatur. Nam maxime conſervanda eſt ea, quæ diligentiſſime ſancta eſt. Deinde utra lex jubeat, utra vetet. Nam ſæpe ea, quæ vetat, quaſi exceptione quadam corrigere videtur illam, quæ jubet. Deinde utra lex de genere omni; utra de parte quadam; utra communiter in plures; utra in aliquam certam rem ſcripta videatur. Nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandam rem ſcripta eſt, propius ad cauſam accedere videtur, & ad judicium magis pertinere. Deinde ex lege utrum ſtatim fieri neceſſe ſit: utrum habeat aliquam moram, & ſuſtentationem. Nam id, quod ſtatim faciendum ſit, perfici prius oportet. Deinde operam dare, ut ſua lex ipſo ſcripto videatur niti. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem [10] induci; quo ſanctius & firmius id videatur eſſe, quod apertius ſcriptum ſit. Deinde ſuæ legis ad ſcriptum, ipſam ſententiam quoque adjungere; contrariam legem item ad aliam ſententiam traducere; ut, ſi fieri poterit, ne diſcrepare quidem videantur inter ſe. Poſtremo facere, ſi cauſa dabit facultatem, ut noſtra ratione utraque lex conſervari videatur; & adverſariorum ratione, altera ſit neceſſario negligenda. Locos autem communes, & quos ipſa cauſa det, videre oportebit, & ex utilitatis & honeſta-

10 *Per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem*] Tres intelligit ſtatus vel quæſtiones legales, de quibus ſupra ad cap. 40. n. 87. & 29. *Capperonerius*.

nestatis amplissimis partibus sumere, demonstrantem per amplificationem, ad utram potius legem accedere oporteat.

L. Ex ratiocinatione nascitur controversia [11], cum ex eo, quod uspiam est, ad id quod nusquam scriptum est, pervenitur, hoc pacto: Lex est, *Si furiosus est, agnatorum gentiliumque in eo, pecuniaque ejus potestas esto*. Et lex: *Paterfamilias uti super familia pecuniaque sua legaverit, ita jus esto*. Et lex: *Si paterfamilias intestato moritur, familia pecuniaque ejus agnatorum gentiliumque esto*.

Quidam judicatus est parentem occidisse. Ei statim, quod effugiendi potestas non fuit, ligneæ soleæ in pedes inductæ sunt: os autem obvolutum est folliculo, & præligatum: deinde est in carcerem deductus, ut ibi esset tantisper, dum culeus, in quem conjectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam ejus familiares in carcerem tabulas afferunt, & testes adducunt. Heredes, quos ipse jubet, scribunt: tabulæ obsignantur. De illo post supplicium sumitur. Inter eos, qui heredes in tabulis scripti sunt, & inter agnatos, de hereditate controversia est. Hic certa lex, quæ testamenti faciendi iis, qui in eo loco sint, adimat potestatem, nulla profertur. Ex cæteris legibus, & quæ hunc ipsum supplicio hujusmodi afficiunt, & quæ ad testamenti faciendi potestatem pertinent, per ratiocinationem veniendum est ad ejusmodi rationem, ut quæratur, habueritne testamenti faciendi potestatem.

Locos autem communes hoc in genere argumentandi, hos, & hujusmodi quosdam esse arbitramur. Primum, ejus scripti, quod proferas, laudationem & confirmationem. Deinde ejus rei, qua de quæratur, cum eo, de quo constat, collationem ejusmodi, ut id, de quo quæritur, rei, de qua constet, simile esse videatur. Postea admirationem percontatione, qui fieri possit, ut, qui hoc æquum esse concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem sit in genere. Deinde idcirco de hac re nihil esse scriptum, quod, cum de illa esset scriptum, de

11 *Ex ratiocinatione nascitur controversia*] Συλλογισμὸς dicitur. Vide supra cap. 40. n. 89. & Quintilian. lib. 7. cap. 8. *Idem*.

de hac is, qui scribebat, neminem dubitaturum arbitratus sit. Postea multis in legibus multa esse præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur, quod ex cæteris, de quibus scriptum sit, intelligi possint. Deinde æquitas rei demonstranda est, ut in juridiciali absoluta [12].

Contra autem qui dicet, similitudinem infirmare debebit: quod faciet, si demonstrabit, illud, quod conferatur, ab eo, cui conferatur, diversum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: si, quo in numero illud, quod per similitudinem affertur, & quo in loco illud, cujus causa affertur, haberi conveniat, ostendetur. Deinde, quid res cum re differat, demonstrabitur, ut non idem videatur de utraque existimari oportere. Ac, si ipse quoque poterit ratiocinationibus uti, iisdem ratiocinationibus, de quibus ante dictum est, utetur: si non poterit, negabit oportere quidquam, nisi quod scriptum sit, considerare: periclitari omnia jura, si similitudines accipiantur: nihil esse pene, quod non alteri simile esse videatur: multis dissimilibus rebus, in unamquamque rem tantum singulas esse leges: omnia posse inter se vel similia, vel dissimilia demonstrari.

Loci communes a ratiocinatione, oportere conjectura ex eo quod scriptum sit, ad id quod non sit scriptum, pervenire: & neminem posse omnes res per scripturam amplecti, sed eum commodissime scribere, qui curet, ut quædam ex quibusdam intelligantur. Contra ratiocinationem: hujusmodi conjecturam divinationem esse, & stulti scriptoris esse, non posse omnibus de rebus cavere, quibus velit.

LI. Definitio est [13], cum in scripto verbum aliquod est positum, cujus de vi quæritur, hoc modo: Lex, *Qui in adversa tempestate navim reliquerint, omnia amittunto: eorum navis & onera sunto, qui in navi remanserint.* Duo quidam,

cum

12 *In Juridiciali absoluta*] Δικαιολογικῇ ἀντιληπτικῇ, ubi τὸ *juridiciali* opponitur τῇ *negotiali* πραγματικῇ, & τὸ *absoluta* opponitur τῇ *assumptivæ* ἀντιθετικῇ. De his plura vide ad cap. 11. lib. 1. n. (24. &c.) *Idem*.

13 *Definitio est*] Intellige definitionem legalem, seu statum definitivum legalem, ὅρος, ὁριστικὸς νομικὸς, ubi agitur de definiendis & explicandis legum, aliorumve scriptorum vocabulis. Hic porro status Ciceroni & Herenniano Rhetori proprius est ac peculiaris. Vide supra ad cap. 40. n. 90. & Quintil. pag. 181. not. 468. *Idem*.

cum jam in alto navigarent, & eorum alterius navis, alterius onus esset, naufragum quendam natantem, & manus ad se tendentem animadverterunt: misericordia commoti, navim ad eum applicaverunt: hominem ad se sustulerunt. Postea aliquanto, ipsos quoque tempestas vehementius jactare cœpit, usque adeo, ut dominus navis, cum idem gubernator esset, in scapham confugeret, & inde funiculo, qui a puppi religatus scapham annexam trahebat, navim quoad posset, moderaretur: ille autem, cujus merces erant, in gladium in navi ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum accessit, & navi, quoad potuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempestate jam commutata, navis in portum provehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leviter saucius facile est ex vulnere recreatus. Navim cum onere, horum trium suam quisque esse dicit. Hic omnes scripto ad causam accedunt, & ex nominis vi nascitur controversia. Nam & relinquere navem, & remanere in navi, denique navis ipsa quid sit, definitionibus quæritur. Iisdem autem ex locis omnibus, quibus definitiva constitutio [14], tractabitur.

Nunc, expositis iis argumentationibus, quæ in judiciale causarum genus accommodantur, deinceps in deliberativum genus & demonstrativum, argumentandi locos & præcepta dabimus; non quo non in aliqua constitutione [15] omnis semper causa versetur; sed quia proprii tantum harum causarum quidam loci sunt, non a constitutione separati, sed ad fines horum generum accommodati. Nam placet, in judiciali genere finem esse æquitatem, hoc est, partem quandam honestatis. In deliberativo autem Aristoteli placet utilitatem, nobis & honestatem & utilitatem. In demonstrativo autem, honestatem. Quare in hoc quoque genere causæ quædam argumentationes communiter, ac similiter tractabuntur: quædam separatius ad finem, quo referri omnem rationem oportet, adjungentur. Atque uniuscujusque constitutionis exemplum suppo-

14 *Definitiva constitutio*] Hic simplex est definitivus status rationalia ὅρος, ὁριστικὸς λογικὸς, de quo plura vide ad cap. 8. lib. 1. n. 20. *Idem*.

15 *Constitutione*] Τῇ στάσει, id est, in aliquo quæstionis oratoriæ statu, de quo vide ibid. n. 16. *Idem*.

ſupponere non gravaremur, niſi illud videremus, quemadmodum res obſcuræ dicendo fierent apertiores, ſic res apertas obſcuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis [16] præcepta pergamus.

LII. Rerum expetendarum tria genera ſunt. Par autem numerus vitandarum ex contraria parte. Nam eſt quiddam, quod ſua vi nos alliciat ad ſeſe, non emolumento captans aliquo, ſed trahens ſua dignitate; quod genus virtus, ſcientia, veritas eſt. Aliud autem non propter ſuam vim & naturam, ſed propter fructum, atque utilitatem, petendum; quod genus pecunia eſt. Eſt porro quiddam ex horum partibus junctum, quod & ſua vi, & dignitate nos inductos ducit, & præ ſe quandam gerit utilitatem, quo magis expetatur; ut amicitia, bona exiſtimatio. Atque ex his horum contraria facile, tacentibus nobis, intelligentur.

Sed ut expeditius ratio tradatur, ea, quæ poſuimus, brevi nominabuntur. Nam in primo genere quæ ſunt, honeſta appellabuntur: quæ autem in ſecundo, utilia. Hæc autem tertia, quia partem honeſtatis continent, & quia major eſt vis honeſtatis, junctæ res omnino ex duplici genere intelligentur: ſed in meliorem partem vocabuli conferantur, & honeſta nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerum partes ſint honeſtas & utilitas: vitandarum, turpitudo & inutilitas. His igitur duabus rebus res duæ grandes ſunt attributæ, neceſſitudo, & affectio: quarum altera ex vi, altera ex re & perſonis conſideratur. De utraque poſt apertius perſcribemus. Nunc honeſtatis rationes primum explicemus.

LIII. Quod autem totum, aut aliqua ex parte propter ſe petitur, honeſtum nominabimus. Quare cum ejus duæ partes ſint, quarum altera ſimplex, altera juncta ſit, ſimplicem prius conſideremus. Eſt igitur in eo genere omnes res una vi, atque uno nomine amplexa virtus. Nam virtus eſt animi habitus, naturæ modo, rationi conſentaneus. Quamobrem omnibus ejus partibus cognitis, tota vis erit ſimplicis honeſtatis

16 *Deliberationis*] Id eſt, earum orationum, quæ verſantur in genere deliberativo, quod Græci συμβουλευτικὸν, & aliquando δημηγορικὸν (concionale) appellant. *Idem.*

tis considerata. Habet igitur partes quatuor; prudentiam, justitiam, fortitudinem, temperantiam.

Prudentia est rerum bonarum, & malarum, neutrarumque scientia. Partes ejus, memoria, intelligentia, providentia. Memoria est, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia est, per quam ea perspicit, quæ sunt. Providentia est, per quam futurum aliquid videtur ante quam factum sit.

Justitia est habitus animi, communi utilitate conservata, suam cuique tribuens dignitatem. Ejus initium est ab natura profectum: deinde quædam in consuetudinem ex utilitatis ratione venerunt: postea res & ab natura profectas, & ab consuetudine probatas, legum metus, & religio sanxit.

Natura jus est, quod non opinio genuit, sed quædam innata vis inseruit, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, observantiam, veritatem. Religio est, quæ superioris cujusdam naturæ (quam divinam vocant) curam, cæremoniamque affert. Pietas, per quam sanguine conjunctis, patriæque benevolis officium & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio est, per quam vis & injuria, & omnino omne, quod obfuturum est, defendendo, aut ulciscendo propulsatur. Observantia est, per quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam, & honore dignantur. Veritas est, per quam, immutata ea, quæ sunt, aut ante fuerunt, aut futura sunt, dicuntur.

LIV. Consuetudine jus est, quod aut leviter a natura tractum aluit, & majus fecit usus, ut religionem: aut si quid eorum, quæ ante diximus, ab natura profectum, majus factum propter consuetudinem videmus, aut quod in morem vetustas vulgi approbatione perduxit: quod genus, pactum, par, judicatum. Pactum est, quod inter aliquos convenit. Par, quod in omnes æquabile est. Judicatum, de quo alicujus, aut aliquorum jam sententiis constitutum est. Lege jus est, quod in eo scripto, quod populo expositum est, ut observet, continetur.

Fortitudo, eſt conſiderata periculorum ſuſceptio, & laborum perpeſſio. Ejus partes, magnificentia, fidentia, patientia, perſeverantia. Magnificentia eſt rerum magnarum, & excelſarum cum animi ampla quadam, & ſplendida propoſitione agitatio, atque adminiſtratio. Fidentia eſt, per quam magnis & honeſtis in rebus multum ipſe animus in ſe fiduciæ certa cum ſpe collocavit. Patientia eſt honeſtatis, aut utilitatis cauſa, rerum arduarum ac difficilium voluntaria ac diuturna perpeſſio. Perſeverantia eſt in ratione bene conſiderata ſtabilis & perpetua permanſio.

Temperantia, eſt rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animi, firma & moderata dominatio. Ejus partes ſunt, continentia, clementia, modeſtia. Continentia eſt, per quam cupiditas conſilii gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temere in odium alicujus invectionis [17] concitati comitate retinentur. Modeſtia, per quam pudor honeſtus claram & ſtabilem comparat auctoritatem. Atque hæc omnia propter ſe ſolum, ut nihil adjungatur emolumenti, petenda ſunt. Quod ut demonſtretur, neque ad hoc noſtrum inſtitutum pertinet, & a brevitate præcipiendi remotum eſt.

Propter ſe autem vitanda ſunt, non ea modo, quæ his contraria ſunt, ut fortitudini ignavia, & juſtitiæ injuſtitia; verum etiam illa, quæ propinqua videntur & finitima eſſe, abſunt autem longiſſime: quod genus, fidentiæ contrarium, eſt diffidentia, & ea re vitium eſt: audacia non contrarium, ſed appoſitum eſt, ac propinquum, & tamen vitium eſt. Sic unicuique virtuti finitimum vitium reperietur, aut certo jam nomine appellatum; ut audacia, quæ fidentiæ; pertinacia, quæ perſeverantiæ finitima eſt; ſuperſtitio, quæ religioni propinqua eſt: aut ſine ullo certo nomine. Quæ omnia item uti contraria rerum bonarum, in rebus vitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honeſtatis, quod omni ex parte propter ſe petitur, ſatis dictum eſt.

LV. Nunc

17 *In odium alicujus invectionis*] *Alicujus inferioris*, reſtitui conjectura ductus. Nam vox, *invectionis*, quæ reperitur in omnibus libris, ſine dubio corrupta eſt. Quod autem Michael Brutus ſic emendandum cenſuit, *temere in odium alicujus invectio concitata, comitate retinetur*, pace ejus dixerim, non probo. *Lambin.*

LV. Nunc de eo, in quo utilitas quoque adjungitur, quod tamen honestum vocamus, dicendum videtur. Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum fructu quoque suo ducunt ad se: quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria est frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicujus honesta, & cultu, & honore, & verecundia digna auctoritas. Amplitudo, potentiæ, aut majestatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum, illius ipsius causa, quem diligit, cum ejus pari voluntate.

Hic, quia de civilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam adjungimus, ut eorum quoque causa petenda videatur: ne forte qui nos de omni amicitia dicere existimant, reprehendere incipiant. Quanquam sunt qui propter utilitatem modo petendam putant amicitiam: sunt qui propter se solum; sunt qui propter se, & utilitatem. Quorum quid verissime constituatur, alius locus erit considerandi. Nunc hoc sic ad usum oratorium relinquatur, utramque propter rem amicitiam esse expetendam.

Amicitiarum autem ratio, quoniam partim sunt religionibus junctæ, partim non sunt; & quia partim veteres sunt, partim novæ, partim ab illorum, partim ab nostro beneficio profectæ, partim utiliores, partim minus utiles; ex causarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officiis, ex religionibus, ex vetustatibus habebitur.

LVI. Utilitas autem aut in corpore posita est, aut in extraneis rebus: quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum revertitur. Ut in republica quædam sunt, quæ (ut sic dicam) ad corpus pertinent civitatis, ut agri, portus, pecunia, classes, nautæ, milites, socii; quibus rebus incolumitatem, ac libertatem retinent civitates: alia vero, quæ jam quiddam magis amplum, & minus necessarium conficiunt, ut urbis egregia exornatio, atque amplitudo, ut quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac societatum multitudo; quibus rebus non illud solum conficitur, ut salvæ & incolumes, verum etiam, ut amplæ, atque po-

tentes ſint civitates. Quare utilitatis duæ partes videntur eſſe, incolumitas, & potentia. Incolumitas eſt ſalutis tuta atque integra conſervatio. Potentia eſt ad ſua conſervanda, & alterius obtinenda, idonearum rerum facultas. Atque in iis omnibus, quæ ante dicta ſunt, quid difficulter fieri & quid facile fieri poſſit, oportet conſiderare. Facile id fieri dicimus, quod ſine magno, aut ſine ullo labore, ſumptu, moleſtia, quam breviſſimo tempore confici poteſt. Difficile autem fieri, quod quanquam laboris, ſumptus, moleſtiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas cauſas habet difficultatis; tamen, his ſuſceptis difficultatibus, compleri, atque ad exitum perduci poteſt. Quoniam ergo de honeſtate, & de utilitate diximus, nunc reſtat, ut de iis rebus, quas his attributas eſſe dicebamus, neceſſitudine & affectione, perſcribamus.

LVII. Puto igitur eſſe hanc neceſſitudinem, cui nulla vi reſiſti poteſt; quæ neque mutari, neque leniri poteſt. Atque, ut apertius hoc ſit, exemplis licet vim rei, qualis & quanta ſit, cognoſcamus. Uri poſſe flamma ligneam materiam neceſſe eſt: corpus mortale aliquo tempore interire neceſſe eſt: atque ita neceſſe, ut vis ea poſtulat, quam modo deſcribebamus, neceſſitudinis, cui nulla vi reſiſti poteſt, quæ neque mutari, neque leniri poteſt. Hujuſmodi neceſſitudines, cum in dicendi rationes incident, recte neceſſitudines appellabuntur. Sin aliquæ res incident difficiles, in illa ſuperiori, poſſitne fieri, quæſtione conſiderabimus.

Atque etiam hoc mihi videor videre, eſſe quaſdam cum adjunctione neceſſitudines, quaſdam ſimplices & abſolutas. Nam aliter dicere ſolemus, Neceſſe eſt Caſſilinenſes ſe dedere Annibali: aliter autem, Neceſſe eſt Caſſilinum [18] venire in Annibalis poteſtatem. Illic in ſuperiore adjunctio eſt hæc, Niſi malint fame perire: ſi enim id malunt, non eſt neceſſe. Hoc inferius non item, propterea quod ſive velint Caſſilinen-

18 *Caſſilinum*] Alludit ad hiſtoriam: nam Caſſilinum, oppidum Campaniæ, cum ab Annibale obſideretur, milites eo inopiæ pervenerunt, ut mures, & lora, detractaſque ſcutis pelles, ubi fervida molliſſent aqua, mandere conarentur. Livius, l. 23. c. 19. *Naſcimb.*

linenses se dedere, sive famem perpeti, atque ita perire, necesse est Cassilinum venire in Annibalis potestatem. Quid igitur perficere potest hæc necessitudinis distributio? Prope dicam, plurimum, cum is locus necessitudinis videbitur incurrere. Nam cum simplex erit necessitudo, nihil erit quod multa dicamus, cum eam nulla ratione lenire possimus. Cum autem ita necesse erit, ut aliquid effugere, aut adipisci velimus, tum adjunctio illa, quid habeat utilitatis, aut quid honestatis, erit considerandum. Nam si velis attendere, ita tamen, ut id quæras, quod conveniat ad usum civitatis; reperias nullam esse rem, quam facere necesse sit, nisi propter aliquam causam, quam adjunctionem nominamus. Pariter autem invenias esse multas res necessitudinis, ad quas similis adjunctio non accedit. Quod genus, ut homines mortales intereant, necesse est sine adjunctione: ut cibo utantur, non necesse est, nisi cum illa exceptione, Extra quam, si nolint fame perire. Ergo, ut dixi, illud, quod adjungitur, semper, cujusmodi sit, erit considerandum. Nam omni tempore id pertinebit, aut ad honestatem, ut hoc modo exponenda necessitudo sit, Necesse est hoc faciamus, si honeste volumus vivere: aut ad incolumitatem, hoc modo, Necesse est, si incolumes volumus esse: aut ad commoditatem, hoc modo, Necesse est, si sine incommodo volumus vivere.

LVIII. Ac summa quidem necessitudo videtur esse honestatis: huic proxima, incolumitatis: tertia ac levissima, commoditatis, quæ cum his nunquam poterit duabus contendere. Hasce autem inter se sæpe necesse est comparari, ut quanquam præstet honestas incolumitati, tamen, utri potissimum consulendum sit, deliberetur. Cujus rei certum quoddam præscriptum videtur in perpetuum dari posse. Nam, qua in re fieri poterit, ut, cum incolumitati consuluerimus, quod sit in præsentia de honestate delibatum, virtute aliquando & industria recuperetur, incolumitatis ratio videbitur habenda: cum autem id non poterit, honestatis. Ita in ejusmodi quoque re, cum incolumitati videbimur consulere, vere poterimus dicere, nos honestatis rationem habere, quoniam sine inco-

incolumitate eam nullo tempore possumus adipisci. Qua in re vel concedere alteri, vel ad conditionem alterius descendere, & in præsentia quiescere, atque aliud tempus exspectare oportebit.

In commoditatis vero ratione, modo illud attendatur, dignane causa videatur ea, quæ ad utilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honestate quiddam derogetur. Atque in hoc loco mihi caput illud videtur esse, ut quæramus, quid sit illud, quod si adipisci, aut effugere velimus, aliqua res nobis sit necessaria, hoc est, quæ sit adjunctio, ut proinde, uti quæque res erit, laboremus, & gravissimam quamque causam vehementissime necessariam judicemus.

Affectio [19], est quædam ex tempore, aut ex negotiorum eventu, aut administratione, aut hominum studio, commutatio rerum, ut non tales, quales ante habitæ sint, aut plerumque haberi soleant, habendæ videantur esse: ut ad hostes transire turpe videtur esse; at non illo animo, quo Ulysses transiit [20]: & pecuniam in mare dejicere, inutile; at non eo consilio, quo Aristippus [21] fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, & ex consilio, non ex sua natura considerandæ: quibus in omnibus, quid tempora petant, aut quid personis dignum sit, considerandum est: & non quid, sed quo quidque animo, quicum, quo tempore, quamdiu fiat, attendendum est. His ex partibus ad sententiam dicendam locos sumi oportere arbitramur.

LIX. Laudes autem, & vituperationes ex iis locis sumentur, qui loci personis sunt attributi, de quibus ante dictum est. Sin distributius tractare quis volet, partiatur in animum, &

19 *Affectio*] Græce dici posset σχέσις, πάθος, συμβεβηκὸς (accidens) & περίστασις, quam *circumstantiam* vulgo appellant, idque auctore ipso Quintiliano, pag. 303. not. 523. *Capperonnerius*.

20 *At non illo animo, quo Ulysses transiit*] Ulysses sub habitu mendici Trojam ingressus diligenter omnia exploravit: id quod ex Euripide in Hecuba satis liquet. *Nascimb.*

21 *Aristippus*] Bion, apud Laertium in Aristippo, scriptum reliquit, Aristippum, cum aliquando navigasset, didicisseque navem, qua vehebatur, esse piraticam, acceptum aurum numerasse: deinde, quasi imprudenti & invito lapsum e manibus projecisse in mare, ingemuisseque graviter. Sunt qui illum hæc addidisse memorent: *Melius est, ut hæc ab Aristippo, quam Aristippus propter ista pereat*. Idem.

& corpus, & extrarias res licebit. Animi eſt, virtus, cujus de partibus paulo ante dictum eſt. Corporis, valetudo, dignitas, vires, velocitas. Extrariæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cætera, quæ ſimili eſſe in genere intelligentur. Atque in his, id, quod in omnia valet, valere oportebit: contraria quoque, & quæ, & qualia ſint, intelligentur. Videre autem in laudando, & in vituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extrariis rebus habuerit is, de quo agetur, quam quo pacto his rebus uſus ſit. Nam fortunam quidem & laudare, ſtultitia; & vituperare ſuperbia eſt. Animi autem, & laus honeſta, & vituperatio vehemens eſt.

Nunc quoniam omne in cauſæ genus argumentandi ratio tradita eſt, de inventione, prima ac maxima parte Rhetoricæ, ſatis dictum videtur. Quare quoniam & una pars [22] ad exitum hunc ab ſuperiore libro perducta eſt, & hic liber non parum continet literarum, quæ reſtant, in reliquis dicemus.

22 *Una pars*] Neſcio, an hoc loco nimis audax fuerit Lambinus; illud ſcio, mihi arridere emendationem, quam exhibuit in margine editionis ſuæ: *Una pars ad exitum, hoc & ſuperiore libro, perducta eſt,* &c. Cæterum, Gothofredus hic annotavit, videri ex hoc loco poſſe colligi, Ciceronem plures de Inventione libros ſcripſiſſe. Illud quidem non tantum jam diu inter eruditos conſtat, plures fuiſſe perſcriptos a Cicerone libros de Inventione, ſed etiam eos fuiſſe quatuor, e quibus duos poſteriores nobis longinquitas temporis invidit. Vid. Voſſ. de Natura Rhet. c. 13. *Verburg.*

DE

DE
ORATORE,
AD Q. FRATREM,
LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Ut ex hisce libris legendis majores fructus Lector percipiat, non inutile credidi fore, totius Operis formam & quasi figuram breviter depingere. De Rhetorica Cicero omnium Romanorum eloquentissimus tradit præcepta; nec ea quidem, Rhetorum aliorum more, nuda & inornata tradit, sed oratione ita limata, & doctrina ita liberali, ut scias ipsum id assecutum esse, quod vellet aliis præcipere. Plerumque fit, ut cum invidia audiatur, qui aliis præcipit: qui enim eos conatur docere, se iis superiorem fore in eo, quod docet, pollicetur. Hanc igitur invidiam a se Cicero artificio quodam removit, cum sub personis Lucii Licinii Crassi, & M. Antonii, oratorum superioris sæculi principum, suam de Eloquentia sententiam explicavit. His senibus duos juvenes, forumque vix ingressos, Cottam, & Sulpicium, comites adjunxit: prudenter quidem; nisi enim in hanc disputationem venissent senes, minus auctoritatis & gravitatis haberent ea, quæ præciperentur: & nisi juvenes adessent, qui & audiendi cupidi essent, & nondum satis usu forensi instructi, senes non potuissent hunc sermonem sine ineptiarum crimine instituere. Vide, quam elegans sit exordium disputationis: Artificum erat & levium Græcorum Rhetorum, se de Eloquentia dicturos esse profiteri. Hi senes, & ingenui, & in Rep. versati, non, nisi fortuito, in hanc disputationem incidunt; nihil de se promittunt, sed cursu orationis, vel casu potius, in Rhetoricæ campos incurrunt. Nec in personis solum, sed in loco decorum servat Cicero: non enim Romæ, sed ruri disputant; non in urbis occu-

occupatione, ubi mollioribus his studiis se dedere non licet, sed in otio recessus Tusculani, quo proficiscentem curæ Reique publicæ negotia, etiam cum bonorum venia, non sequuntur.

In primo libro quæritur, quæ sit oratoris materia, quæque artes sint illi ad cognoscendum necessariæ. Crassus, cujus in persona explicatur ipsius Ciceronis sententia, perfectum oratorem instituit, eique omnium artium cognitionem subjungit: singulas percurrit, probatque & exemplis & rationibus, quam utilis sit unaquæque oratori: Antonius vero, cujus disputatio ad mentem Quinti formatur, contra Crassum disputat, & cum indoctus a plerisque haberetur, solaque natura ad dicendum instructus, Eloquentiam a ceteris artibus segregat, eique solam bene dicendi scientiam adjungit. Quæ argumenta attulerat Crassus, ea omnia percurrit Antonius, & verbo magis, quam re dissolvit. Aderat etiam huic disputationi Scævola senex; quem Cicero a sequentibus libris dimovit, & quia infirma valetudine fuit, (ut ait ipse) & quia in hoc libro disputatio de jure civili a Scævolæ studiis non abhorrebat: tantum vero virum proximæ de jocis disputationi interesse non decebat.

In secundo libro partes Inventionis Antonio traduntur; in qua potius, quam in ornatu orationis excelluit. Omnia igitur præcepta ponit, ex quibus argumenta possimus eruere, quibus animos judicum movere & nobis conciliare: tria illa genera, judiciale, deliberativum, demonstrativum, tractat, digitumque ad fontes intendens docet, quomodo ea, quæ universe dicuntur, ad unamquamque causam referri possint. Ad Inventionem pertinent joci; Cæsar igitur, qui in iis omnibus præstitit, huic disputationi adest, & ea omnia, quæ de jocis didicerat aut observarat, in medium profert. Deinde Antonius loquitur de memoria; scilicet artificiali (nam ea sola Inventionis est propria,) brevibusque omnia, quæ ad illam spectant, præceptis concludit.

In tertio partes Elocutionis Crasso deferuntur: in verbis enim magis, quam in sententiis eligendis elaboravit. Prius igitur de universo genere dicendi pauca loquitur; deinde ad eas quatuor partes, quibus elocutio continetur, pure, dilucide, ornate, & apte dicendi, sese revocat: has singulas percurrit, præcipue vero orna-

tum orationis. Docet, quæ verba eligenda sint, quæ figuræ, qui tropi adhibendi, quos numeros & pedes oratio postulet. Tum ad extremum de Actione quærit, docetque, quomodo & vox, & gestus, & vultus ad orationem accommodari debeat. Omnes denique hi libri ita venusti, ita elegantes sunt, ut ab illis non solum præcepta, sed exempla Eloquentiæ petenda sint. PEARCIUS.

I. COGITANTI mihi sæpenumero, & memoria vetera repetenti, perbeati fuisse, Quinte frater, illi videri solent, qui in optima republica, cum & honoribus, & rerum gestarum gloria florerent, eum vitæ cursum tenere potuerunt, ut vel in negotio sine periculo, vel in otio cum dignitate esse possent. Ac fuit tempus illud, cum mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad utriusque nostrum præclara studia referendi fore justum, & prope ab omnibus concessum arbitrarer, si infinitus forensium rerum labor, & ambitionis occupatio, decursu honorum, etiam ætatis flexu constitisset. Quam spem cogitationum & consiliorum meorum, cum graves communium temporum, tum varii nostri casus fefellerunt. Nam qui locus quietis & tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maximæ moles molestiarum, & turbulentissimæ tempestates exstiterunt. Neque vero nobis cupientibus, atque exoptantibus fructus otii datus est ad eas artes, quibus a pueris dediti fuimus, celebrandas, inter nosque recolendas [1]. Nam prima ætate [2] incidimus in ipsam perturbationem disciplinæ veteris: & consulatu devenimus in medium rerum omnium certamen, atque discrimen: & hoc tempus omne [3] post consulatum objecimus
iis

1 *Inter nosque recolendas*] Trajecit copulandi particulam, maluitque, *inter nosque*, quam istuc, & *inter nos recolendas*, usurpare: ne, quod in oratione vitiosum est, in heroici carminis finem decideret. Quæ componendi manifesta diligentia, ut in foro & in curia celatur, ita in hoc scripti genere dissimulari non debet. Sunt qui legant, *Interque nos recolendas*, virtutis hujus ignari, qui nesciant auribus atque rationi cedere præcepta. *Strebæus*.

2 *Prima ætate*] Anno U. C. DCLXVII. & consequenti, cum Tullius ageret annum vicesimum, exarsere bella civilia Cinnæ, Marii, & Syllæ, qui contra pristinum morem oppressa patriæ libertate, principatum invadere tentabant. *Prust.*

3 *Et hoc tempus omne*] Hos de Oratore

iis fluctibus, qui, per nos a communi peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. Sed tamen in his vel asperitatibus rerum, vel angustiis temporis, obsequar studiis nostris: &, quantum mihi vel fraus inimicorum, vel causæ amicorum, vel respublica tribuet otii, ad scribendum potissimum conferam. Tibi vero, frater, neque hortanti deero, neque roganti. Nam neque auctoritate quisquam apud me plus valere te potest, neque voluntate.

II. Ac mihi repetenda est veteris cujusdam memoriæ non sane satis explicata recordatio, sed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoscas, quæ viri omnium eloquentissimi, clarissimique senserint de omni ratione dicendi. Vis enim, ut mihi sæpe dixisti; quoniam quæ pueris, aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris [4] inchoata, ac rudia exciderunt, vix hac ætate digna, & hoc usu, quem ex causis, quas diximus, tot tantisque consecuti sumus; aliquid iisdem de rebus politius a nobis, perfectiusque proferri: solesque nonnunquam hac de re a me in disputationibus nostris dissentire, quod ego prudentissimorum [5] hominum artibus eloquentiam contineri statuam; tu autem illam ab elegantia doctrinæ segregandam putes, & in quodam ingenii atque exercitationis genere ponendam.

Ac mihi quidem sæpenumero in summos homines, ac summis ingeniis præditos intuenti, quærendum esse visum est, quid esset, cur plures in omnibus artibus, quam in dicendo admirabiles exstitissent. Nam, quocunque te animo, & cogitatione converteris, permultos excellentes in quoque genere videbis, non mediocrium artium, sed prope maximarum.

R 2 Quis

re Dialogos Cicero scripsisse putatur anno ætatis suæ 58. & U. C. 698. secundo vero anno post ejus reditum, cum Clodianorum furore actus in exilium cessisset. *Pearcius*.

4 *Ex commentariolis nostris*] Libros de Inventione sub annum ætatis vicesimum Cicero scripserat, rudes & impolitos, si cum his conferantur. Porro commentarius, liber est, in quem referimus breviter aliquid memoriæ causa. *Prusteus*.

5 *Prudentissimorum*] Hoc est, doctissimorum, vel (ut noster loquitur in sequenti sententia) eorum, qui habent *elegantiam doctrinæ*: sæpius in hoc opere doctos disertis, & *prudentiam* eloquentiæ opposuit: & hic per *prudentissimos* intelligi voluit eos, qui omnibus artibus, sc. Philosophia, jure civili, &c. instructi essent. Sic l. 1. c. 49. *Prudentia rerum magnarum magis, quam dicendi arte nititur*. Lib. 3. c. 35. *Malim equidem indisertam prudentiam, quam stultitiam loquacem*. Et l. 1. c. 14. *Sine summa rerum civilium cognitione & prudentia*. *Pearcius*.

Quis enim eſt, qui, ſi clarorum hominum ſcientiam, rerum geſtarum vel utilitate vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una civitate præſtantiſſimos pene innumerabiles, in dicendo autem excellentes vix paucos proferre poſſimus? Jam vero conſilio, ac ſapientia qui regere, ac gubernare rempublicam poſſent, multi noſtra, plures patrum memoria, atque etiam majorum exſtiterunt: cum boni perdiu nulli, vix autem ſingulis ætatibus ſinguli tolerabiles oratores invenirentur. Ac, ne quis forte cum aliis ſtudiis, quæ reconditis in artibus, atque in quadam varietate literarum verſentur, magis hanc dicendi rationem, quam cum imperatoris laude, aut cum boni ſenatoris prudentia comparandam putet; convertat animum ad ea ipſa artium genera, circumſpiciatque qui in iis floruerint, quamque multi: ſic facillime, quanta oratorum ſit, ſemperque fuerit paucitas, judicabit.

III. Neque enim te fugit, laudatarum artium omnium procreatricem quandam, & quaſi parentem eam, quam φιλοσοφίαν Græci vocant, ab hominibus doctiſſimis judicari; in qua difficile eſt enumerare, quot viri, quanta ſcientia, quantaque in ſuis ſtudiis varietate, & copia fuerint: qui non una aliqua in re ſeparatim elaborarint, ſed omnia, quæcunque * eſſent, vel ſcientiæ perveſtigatione, vel diſſerendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ii, qui mathematici vocantur, quanta in obſcuritate rerum, & quam recondita in arte, & multiplici, ſubtilique verſentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines exſtiterunt, ut nemo fere ſtuduiſſe ei ſcientiæ vehementius videatur, quin, quod voluerit, conſecutus ſit. Quis muſicis, quis huic ſtudio literarum, quod profitentur ii, qui grammatici vocantur, penitus ſe dedidit, quin omnem illarum artium pene infinitam vim, & materiam, ſcientia, & cogitatione comprehenderit? Vere mihi hoc videor eſſe dicturus, ex omnibus iis, qui in harum artium ſtudiis liberaliſſimis ſint, doctriniſque verſati, minimam copiam poetarum egregiorum exſtitiſſe: atque in hoc

* *Eſſent*] Man. Grut. *poſſent*.

hoc ipso numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, si diligenter & ex nostrorum, & ex Græcorum copia comparare voles, multo tamen pauciores oratores, quam poetæ boni reperientur. Quod hoc etiam mirabilius debet videri, quia cæterarum artium studia fere reconditis atque abditis e fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in usu, atque in hominum more & sermone versatur; ut in cæteris id maxime excellat, quod longissime sit ab imperitorum intelligentia, sensuque disjunctum: in dicendo autem vitium vel maximum sit a vulgari genere orationis, atque a consuetudine communis sensus abhorrere.

IV. Ac ne illud quidem vere dici potest, aut plures cæteris artibus inservire, aut majore delectatione, aut spe uberiore, aut præmiis ad perdiscendum amplioribus commoveri. Atque ut omittam Græciam, quæ semper eloquentiæ princeps esse voluit, atque illas omnium doctrinarum inventrices Athenas, in quibus summa dicendi vis & inventa est, & perfecta: in hac ipsa civitate profecto nulla unquam vehementius, quam eloquentiæ studia viguerunt. Nam posteaquam, imperio omnium gentium constituto, diuturnitas pacis otium confirmavit, nemo fere laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni enitendum putavit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam viam, neque aliquod præceptum artis esse arbitrarentur, tantum, quantum ingenio & cogitatione poterant, consequebantur. Post autem, auditis oratoribus Græcis, cognitisque eorum literis, adhibitisque doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagraverunt. Excitabat eos magnitudo & varietas, multitudoque in omni genere causarum, ut ad eam doctrinam, quam suo quisque studio assecutus esset, adjungeretur usus frequens, qui omnium magistrorum præcepta superaret. Erant autem huic studio maxima, quæ nunc quoque sunt, exposita præmia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem. Ingenia vero (ut multis rebus possumus judicare) nostrorum hominum multum cæteris hominibus omnium gentium præstiterunt. Quibus de causis, quis non jure miretur, ex omni memo-

memoria ætatum, temporum, civitatum, tam exiguum oratorum numerum inveniri? Sed nimirum majus est hoc quiddam, quam homines opinantur, & pluribus ex artibus studiisque collectum.

V. Quis enim aliud in maxima discentium multitudine, summa magistrorum copia, præstantissimis hominum ingeniis, infinita causarum varietate, amplissimis eloquentiæ propositis præmiis, esse causæ putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem? Est enim & scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua verborum volubilitas inanis atque irridenda est: & ipsa oratio conformanda non solum electione, sed etiam constructione verborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoscendi, quod omnis vis ratioque dicendi, in eorum, qui audiunt, mentibus, aut sedandis, aut excitandis expromenda est. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæque, & eruditio libero digna, celeritasque & brevitas & respondendi, & lacessendi, subtili venustate, atque urbanitate conjuncta. Tenenda præterea est omnis antiquitas, exemplorumque vis: neque legum, aut juris civilis scientia negligenda est. Nam quid ego de actione ipsa plura dicam? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ vultu, quæ vocis conformatione, ac varietate moderanda est: quæ sola per se ipsa quanta sit, histrionum levis ars & scena declarat: in qua cum omnes in oris, & vocis, & motus moderatione elaborent, quis ignorat, quam pauci sint, fuerintque, quos animo æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium memoria, quæ nisi custos inventis, cogitatisque rebus, & verbis adhibeatur, intelligimus, omnia, etiam si præclarissima fuerint, in oratore peritura.

Quamobrem mirari desinamus, quæ causa sit eloquentium paucitatis, cum ex iis rebus universis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est; hortemurque potius liberos nostros, cæterosque, quorum gloria nobis & dignitas cara est, ut animo rei magnitudinem complectantur, neque iis aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus

utun-

utuntur omnes, ſed aliis quibuſdam ſe id, quod expetunt, conſequi poſſe confidant.

VI. Ac mea quidem ſententia nemo poterit eſſe omni laude cumulatus orator, niſi erit omnium rerum magnarum, atque artium ſcientiam conſecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorefcat, & redundet oportet oratio: quæ, niſi ſubeſt res ab oratore percepta & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & pene puerilem. Neque vero ego hoc tantum oneris imponam noſtris præſertim oratoribus, in hac tanta occupatione urbis, ac vitæ, nihil ut iis putem licere neſcire: quanquam vis oratoris, profeſſioque ipſa bene dicendi, hoc ſuſcipere, ac polliceri videatur, ut omni de re, quæcunque ſit propoſita, ab eo ornate, copioſeque dicatur. Sed quia non dubito, quin hoc pleriſque immenſum, infinitumque videatur, & quod Græcos homines non ſolum ingenio, & doctrina, ſed etiam otio, ſtudioque abundantes, partitionem quandam artium feciſſe video, neque in univerſo genere ſingulos elaboraſſe, ſed ſepoſuiſſe a cæteris dictionibus eam partem dicendi, quæ in forenſibus diſceptationibus judiciorum, aut deliberationum verſaretur, & id unum genus oratori reliquiſſe; non complectar in his libris amplius, quam quod huic generi, re quæſita, & multum diſputata, ſummorum hominum prope conſenſu eſt tributum: repetamque non ab incunabulis noſtræ veteris puerilisque doctrinæ quendam ordinem præceptorum, ſed ea, quæ quondam accepi in noſtrorum hominum eloquentiſſimorum, & omni dignitate principum, diſputatione eſſe verſata: non quod illa contemnam, quæ Græci, dicendi artifices, & doctores reliquerunt; ſed cum illa pateant, in promptuque ſint omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatius explicari, aut planius exprimi poſſint, dabis hanc veniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus ſumma dicendi laus a noſtris hominibus conceſſa eſt, auctoritatem Græcis anteponam.

VII. Cum igitur vehementius inveheretur [6] in cauſam principum

cipum

6 *Cum igitur vehementius inveheretur*] C. Sempronius Gracchus, tribunus plebis, anno U. C. DCXXXII. legem tulerat, qua judicia publica a ſenatu, penes quem a regum

gum

cipum consul Philippus, Drusique tribunatus pro senatus auctoritate susceptus, infringi jam, ac debilitari videretur: dici memini, ludorum Romanorum diebus L. Crassum [7], quasi colligendi sui causa, se in Tusculanum contulisse. Venisse eodem, socer ejus [8] qui fuerat, Quintus Mucius [9] dicebatur, & M. Antonius [10], homo & consiliorum in republica socius, & summa cum Crasso familiaritate conjunctus. Exierant autem cum ipso Crasso, adolescentes duo, & Drusi maxime familiares, & in quibus magnam tum spem majores natu dignitatis suæ collocarant, C. Cotta [11], qui tum tribunatum plebis petebat, & P. Sulpicius [12], qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur.

Hi

gum tempore fuerant, quasi ab his non satis caste exercerentur, transferrentur ad equites Romanos. Verum cum in iis non satis integra fide versarentur equites, ea rursus sibi vindicare conati sunt senatores anno U. C. DCLXIII. adnitente in primis M. Livio Druso, tribuno plebis, qui populum perniciosa spe largitionis, socios Italiæ populos, promissa ipsis civitate, in equestrem ordinem concitavit, ac demum legem tulit, ut æqua ex parte judicia penes senatum & equestrem ordinem essent, sive trecentos equites & totidem senatores. Eam ob rem tota graviter Italia turbatum est; maxime a sociis populis, qui cum promissum a Druso jus civitatis non obtinerent, bellum sociale seu Italicum conflaverunt. Drusus in senatu ut caput malorum accusatus, cum domum inde se reciperet, inter turbam, incerto auctore, cultro vulneratus, in atrio corruit, ac paulo post obiit. Philippus tum erat consul, tam senatui ac Druso infensus, quam addictus equitibus, a quibus exerceri judicia volebat. *Vellejus*, *Livius*, *Florus*, *Appianus*, &c. *Prusleus*.

7 *L. Crassum*] L. Licinius Crassus, celeberrimus orator, præcipuas in his dialogis partes agit. Natus est, ut ex Ciceronis Bruto patet, C. Lælio & Q. Cæpione Coss. sive anno U. C. DXCIV. Qua morte defunctus fuerit, fuse refert Tullius sub initium libri tertii de Oratore, cap. 2. *Idem*.

8 *Socer ejus* (*qui* fuerit *Q. Mucius*)] Ita manuscripti Mag. Mead. Gonv. & Harl. duo: nec inusitatum est Nostro post vocem *qui* uti subjunctivo modo. Vulgatum *fuerat* parum placet; tunc enim temporis, cum Mucius ad Crassi Tusculanum venerit, tam socer fuit Crassi quam antea: Crassumque postea appellat *generum* suum in c. 9. *Pearcius*.

9 *Q. Mucius*] Q. Mucius Scævola, Q. Scævolæ consulis anno DLXXX. filius, C. Lælii gener, in Stoica disciplina, jurisque scientia, & omni literarum genere versatissimus. Ad quem audiendum a patre deductus est Cicero sumpta virili toga. Augur fuit anno U. C. DCXXI. Observent eruditi eum cum Q. Mucio pontifice, ad quem, hoc Q. Mucio augure mortuo, se conferebat Tullius, minime confundendum esse. *Prusleus*.

10 *M. Antonius*] Orator eximius, natus coss. Appio Pulchro & Q. Cæcilio anno U. C. DCXI. de quo plura subinde his in libris occurrunt, & præcipue in Bruto cap. 37. De ejus morte vide lib. 3. de Orat. cap. 3. *Idem*.

11 *C. Cotta*] C. Aurelius Cotta dicendi laude præstans his temporibus petiit tribunatum, & obtinuit, a quo post Crassi mortem per invidiam depulsus, imo civitate deinde ejectus est. *Appian.* &c. Postea tamen consulatum gessit anno U. C. DCLXXIV. Cum illi decretus esset triumphus, mortuus est ante diem triumphi, ut refert Asconius in notis ad Pisonianam, cum cicatrix vulneris ejus, quod ante plures annos acceperat, rescissa esset repente. De quo plurima inferius, & in Bruto cap. 55. *Idem*.

12 *P. Sulpicius*] Cujus in Bruto Tullius dicendi characterem describit, & sub initium lib. 3. de Oratore funestam mortem deplorat. *Idem*.

Hi primo die de temporibus illis, deque universa republica, quam ob causam venerant, multum inter se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt. Quo quidem in sermone multa divinitus a tribus illis consularibus Cotta deplorata, & commemorata narrabat; ut nihil incidisset postea civitati mali, quod non impendere illi tanto ante vidissent. Eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut, cum lauti accubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis: eaque esset in homine jucunditas, & tantus in jocando lepos, ut dies inter eos curiæ fuisse videretur, convivium Tusculani.

Postero autem die, cum illi majores natu satis * quiessent, & in ambulationem ventum esset; dicebat tum Scævolam duobus spatiis tribusve factis, dixisse, Cur non imitamur [13], Crasse, Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? Nam me hæc tua platanus admonuit; quæ non minus ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quam illa, cujus umbram secutus est Socrates, quæ mihi videtur non tam ipsa aquula, quæ describitur, quam Platonis oratione crevisse: &, quod ille durissimis pedibus fecit, ut se abjiceret in herbam, atque ita illa, quæ philosophi divinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus certe concedi est æquius. Tum Crassum, Immo vero commodius etiam; pulvinosque poposcisse, & omnes in iis sedibus, quæ erant sub platano, consedisse dicebat.

VIII. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse. Qui cum ita esset exorsus: Non sibi cohortandum Sulpicium & Cottam, sed magis utrumque collaudandum videri, quod tantam jam essent facultatem adepti, ut non æqualibus suis solum anteponerentur, sed cum majoribus natu compararentur. Neque vero mihi quidquam, inquit, præstabilius videtur, quam posse dicendo tenere hominum

* *Quiessent*] Vict. Man. *quiessent, in ambulationem ventum esse dicebat: tum*

13 *Cur non imitamur*] Apud Platonem in dialogo, qui Phædrus inscribitur, Socrates ad Ilissum, Atticæ fluvium, molliter in herba recumbens, sub alta & patulis diffusa ramis platano, multa differit. *Idem*.

minum cœtus, mentes allicere, voluntates impellere quo velis: unde autem velis, deducere. Hæc una res in omni libero populo, maximeque in pacatis, tranquillisque civitatibus, præcipue semper floruit, semperque dominata est. Quid enim est aut tam admirabile, quam ex infinita multitudine hominum exsistere unum, qui id, quod omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possit? aut tam jucundum cognitu atque auditu, quam sapientibus sententiis gravibusque verbis ornata oratio, & perpolita? aut tam potens, tamque magnificum, quam populi motus, judicum religiones, senatus gravitatem, unius oratione converti? Quid porro tam regium, tam liberale, tam munificum, quam opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in civitate? Quid autem tam necessarium, quam tenere semper arma, quibus vel tectus ipse esse possis, vel provocare improbos, vel te ulcisci lacessitus?

Age vero, ne semper forum, subsellia [14], rostra, curiamque meditere, quid esse potest in otio aut jucundius, aut magis proprium humanitatis, quam sermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc enim uno præstamus vel maxime feris, quod colloquimur inter nos, & quod exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem quis hoc non jure miretur, summeque in eo elaborandum esse arbitretur, ut, quo uno homines maxime bestiis præstent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Ut vero jam ad illa summa veniamus; quæ vis alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare, aut a fera, agrestique vita ad hunc humanum cultum, civilemque deducere, aut jam constitutis civitatibus, leges, judicia, jura describere?

Ac, ne plura, quæ sunt pene innumerabilia, consecter, comprehendam brevi; sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione, & sapientia non solum ipsius dignitatem, sed & priva-

14 *Forum*, *subsellia*, &c.] In foro jus dicebant prætores, & judices ab iis dati: unde causæ forenses appellabantur. *Subsellia* esse tribunorum, triumvirorum, quæstorum, & aliorum minora judicia exercentium scribit Asconius. *Rostra*, locus erat, ex quo dicebant oratores ad populum. *Curia*, ubi senatores & principes civitatis de rep. administranda inter se agebant. *Idem*.

privatorum plurimorum, & universæ reipublicæ salutem maxime contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adolescentes: atque in id studium in quo estis, incumbite, ut & vobis honori, & amicis utilitati, & reipublicæ emolumento esse possitis.

IX. Tum Scævola comiter, ut solebat, Cætera, inquit, assentior Crasso, ne aut de C. Lælii, soceri mei, aut de hujus generi, aut arte, aut gloria detraham: sed illa duo, Crasse, vereor, ut tibi possim concedere. Unum, quod ab oratoribus civitates & ab initio constitutas, & sæpe conservatas esse dixisti. Alterum, quod, remoto foro, concione, judiciis, senatu, statuisti, oratorem in omni genere sermonis, & humanitatis esse perfectum.

Quis enim tibi hoc concesserit, aut initio genus hominum in montibus ac silvis dissipatum, non prudentium consiliis compulsum potius, quam disertorum oratione delinitum, se oppidis, mœnibusque sepsisse? aut vero reliquas utilitates, aut instituendis, aut conservandis civitatibus, non a sapientibus & fortibus viris, sed a disertis, & ornate dicentibus esse constitutas? An vero tibi Romulus ille aut pastores & convenas congregasse, aut Sabinorum connubia conjunxisse, aut finitimorum vim repressisse eloquentia videtur, non consilio, & sapientia singulari? Quid? in Numa Pompilio, quid? in Ser. Tullio, quid? in cæteris regibus, quorum multa sunt eximia ad constituendam rempublicam, num quod eloquentiæ vestigium apparet? Quid? exactis regibus, (tametsi ipsam exactionem mente, non lingua, perfectam L. Bruti esse cernimus) sed deinceps omnia, nonne plena consiliorum, inania verborum videmus? Ego vero si velim & nostræ civitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quam adjumenta per homines eloquentissimos importata: sed, ut reliqua prætermittam, omnium mihi videor, exceptis, Crasse, vobis duobus, eloquentissimos audisse Tib. & C. Sempronios, quorum pater, homo prudens, & gravis, haudquaquam eloquens, & sæpe alias, & maxime censor, saluti reipublicæ fuit. Atque is non accurata quadam

orationis copia, sed nutu atque verbo libertinos in urbanas tribus transtulit; quod nisi fecisset, rempublicam, quam nunc vix tenemus, jamdiu nullam haberemus. At vero ejus filii diserti, & omnibus vel naturæ vel doctrinæ præsidiis ad dicendum parati, cum civitatem vel paterno consilio, vel avitis armis florentissimam accepissent, ista præclara gubernatrice, ut ais, civitatum, eloquentia rempublicam dissipaverunt.

X. Quid? leges veteres, moresque majorum: quid? auspicia, quibus & ego, & tu, Crasse, cum magna reipublicæ salute præsumus: quid? religiones & cæremoniæ: quid? hæc jura civilia, quæ jampridem in nostra familia sine ulla eloquentiæ laude versantur, num aut inventa sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem & Ser. Galbam memoria teneo, divinum hominem in dicendo, & M. Æmilium Porcinam, & C. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perculisti [15], ignarum legum, hæsitantem in majorum institutis, rudem in jure civili: & hæc ætas nostra, præter te, Crasse, qui tuo magis studio, quam proprio munere aliquo disertorum, jus a nobis civile didicisti, quod interdum pudeat, juris ignara est.

Quod vero in extrema oratione, quasi tuo jure, sumpsisti, oratorem in omnis sermonis disputatione copiosissime posse versari, id, nisi hic in tuo regno essemus, non tulissem, multisque præessem, qui aut interdicto tecum contenderent [16], aut te ex jure manum consertum [17] vocarent, quod in alienas possessiones tam temere irruisses. Agerent enim tecum le-

ge

15 *Perculisti*] Id est, evertisti, seu dejecisti. Simile est illud lib. II. cap. 70. Scipionis illius, qui Tib. Gracchum perculit. *Pearcius*.

16 *Interdicto tecum contenderent*] Interdictum, prætoris est edictum quo jubet aliquid vel fieri, vel omitti. Sententia est: Multi litem tibi intenderent, & lege, ac prætoris edicto tecum agerent, quod eam rem, quæ pertinet ad alias artes, nimirum in omni disputatione copiose versari, tanquam oratori propriam, vindices illi, ac tribuas. *Proustæus*.

17 *Ex jure manum* (alii, *manu*) *consertum*] Manum conserere est proprie in prælio venire ad manus. Transfertur autem a militiæ certaminibus ad fori contentiones. Scilicet petitor, & is a quo petebatur, dicto die, in agrum litigiosum conveniebant, simulatoque conflictu, quasi per vim expellebatur ex agro petitor: hic deinde ad prætorem appellabat de vi, ac petebat ut sua sibi restituerentur. De hac locutione plura Gellius lib. xx. cap. 10. *Manu* pro *manus* dicitur, expuncta more veterum *s*: *consertum* in supino a *consero*, quod est committo. Cæterum hujus loci sententia est: Multi repeterent ac restitui postularent, adhibita solenni juris formula, rem a te contra jus fasque occupatam. *Idem*.

ge primum Pythagorei omnes, atque Democritici, * cæterique in ſuo genere phyſici, vindicarentque ornati homines in dicendo & graves, quibuſcum tibi juſto ſacramento [18] contendere non liceret. Urgerent præterea philoſophorum greges, jam ab illo fonte & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didiciſſe, nihil omnino quæſiſſe, nihil ſcire convincerent: &, cum univerſi in te impetum feciſſent, tum ſingulæ familiæ litem tibi intenderent. Inſtaret Academia, quæ, quidquid dixiſſes, id te ipſum ſcire negaret. Stoici vero noſtri diſputationum ſuarum atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipſa, quæ propria oratorum putas eſſe adjumenta, atque ornamenta dicendi, ab ſe peti vincerent oportere: ac non ſolum meliora, ſed etiam multo plura Ariſtotelem, Theophraſtumque de his rebus, quam omnes dicendi magiſtros ſcripſiſſe oſtenderent. Miſſos facio mathematicos, grammaticos, muſicos, quorum artibus veſtra iſta dicendi vis ne minima quidem ſocietate conjungitur. Quamobrem iſta tanta, tamque multa, profitenda, Craſſe, non cenſeo. Satis id eſt magnum, quod potes præſtare, ut in judiciis ea cauſa, quamcumque tu dicis, melior & probabilior eſſe videatur: ut in concionibus, ut in ſententiis dicendis ad perſuadendum tua plurimum valeat oratio: denique ut prudentibus diſerte, ſtultis etiam vere dicere videaris. Hoc amplius ſi quid poteris, non id mihi videbitur orator, ſed Craſſus ſua quadam propria, non communi oratorum facultate poſſe.

XI. Tum ille, Non ſum, inquit, neſcius, Scævola, iſta

inter

* *Cæterique*] Lamb. *cæterique ſuo jure phyſici vindicarent, ornati*

18 *Juſto ſacramento*] *Sacramentum litis genus erat, ſimile ſponſionis*. Varro. Et qui petebat, & qui inficiabatur, de aliis rebus utrique quingentos æris apud Pontificem deponebant, de aliis item rebus certum numerum aſſium. Qui judicio autem vicerat, ſuum ſacramentum a ſacro auferebat, victi ad ærarium redibant. Sacramentum dixit pecuniam lite depoſitam apud Pontificem. Decepti ſunt qui legerunt hic *apud pontem*, non *apud Pontificem*. Senſus eſt igitur: Philoſophi diſciplinarum poſſeſſione dejecti, tecum interdicto contenderent, quemadmodum ii qui ab agro dejecti ſunt: aut vindiciarum litem tibi intenderent, & diſciplinas ſuas aſſererent: aut jure poſſent agere tecum, & depoſita pecunia contendere. *Strebæus*.

inter Græcos dici, & disceptari solere. Audivi enim summos homines, cum quæstor ex Macedonia venissem Athenas, florente Academia, ut temporibus illis ferebatur, quod eam Charmadas [19], & Clitomachus, & Æschines obtinebant. Erat etiam Metrodorus, qui cum illis una ipsum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum, & copiosissimum. Vigebat auditor Panætii illius tui Mnesarchus; & Peripatetici [20] Critolaus & Diodorus. Multi erant præterea præclari in philosophia, & nobiles, a quibus omnibus una pene repelli voce oratorem a gubernaculis civi-

19 *Charmadas*] Vulgo pro *Charmadas* legimus *Carneades*, male omnino: hic enim Crassus dicit se Quæstorem, *postea* vero Antonius se Proconsulem, vidisse *Carneadem*, contra auctoritatem veterum Scriptorum. Laertius enim ex Apollodoro scribit *Carneadem* mortuum esse (Olymp. CLXII. ann. 4.) anno U. C. 625. Crassus vero Quæstor fuit an. U. C. 643. & Antonius Proconsul an. U. C. 652. Immo Cicero ipse in Acad. Quæst. dicit *Carneadis* legationem incidisse in an. U. C. 599. Si igitur Crassus Quæstor vidit *Carneadem*, *Carneades* post legationem vixit annos 44. & si Antonius Proconsul eum vidit, vixit annos 53. post legationem: quod verisimile non videtur. Sed ulterius ex ipso Cicerone probaturus sum, neque Crassum, neque Antonium vidisse *Carneadem*. Primo, in lib. III. c. 18. Crassus dicit, *cujus* (Carneadis) *etsi ego multos auditores cognovi Athenis* &c. Ex quo loco colligo Crassum non vidisse Carneadem; quia si eum vidisset, non soceri, aut Metelli usus esset judicio, sed suo. Porro dicit ibi Crassus Metellum *adolescentem* fuisse, cum audiret *Carneadem affectum ætate:* Metellus vero Consul fuit an. 645; ergo non credibile est *Carneadem* vixisse usque ad Quæsturam Crassi, hoc est, pene ad consulatum Metelli, multo autem minus ad Proconsulatum Antonii. Secundo, in l. 2. c. 37. itemque in hoc ipso loco non de homine, quem novit, Crassus loquitur, sed dicit *hominem, ut ferebant*, &c. Tertio, ut se habet vulgata lectio, *Carneades Carneadis* auditor fuit, quo quid ineptius? His rationibus adductus vulgatam lectionem rejicio. Cur autem *Charmadas* reposui, paucis sciat Lector. 1. MSS. Cant. habet *Carmeades*, Bod. *Carniadas* (quæ vox si punctum literæ *i* tollas, est *Carmadas*); MSS. vero Joan. & Harl. 1. habent *Charmadas* in hoc loco, & tribus sequentibus, de quibus mox dicturus sum. 2. In Oratore c. 15. cum dicitur, *scitum est enim, quod Carneades dicere solebat, Clitomachum eadem dicere*, Carneadem *eodem etiam modo dicere*; nonnulli, quos vidi, MSS. habent ibi *Charmadam*, poscente etiam sensu. Patet idem ex l. 2. c. 88. ubi, Jonsio primum notante & Gronovio approbante, pro *Carneadem* jam legimus *Charmadam*, testimonio Plinii & auctoritate MSS. 3. Sextus Empiricus non semel dicit *Charmadam* (vel *Charmidam*) Academicum fuisse, & Academiæ principem. 4. Idem scriptis mandavit disputationem quandam *Charmadæ*, in qua Academicus iste probat Rhetoricam non esse artem, & Rhetores exagitat; quæ omnia Sex. Empirici testimonia huic loco optime conveniunt. Utile fore credidi hunc locum luculentis argumentis explicare, qui Petavio, Stanlejo nostro, aliisque Chronologiam docentibus, magnas olim turbas excitaverit. *Pearcius*. Vide in eandem sententiam, Henrici *Valesii* Emendat. I. 29.

20 *Peripatetici Critolaus & Diodorus*] Ita vulgati omnes. Sed, *Peripatetici Critolai Diodorus*, est lectio MSS. duorum Pall. & trium Gulielmii, nec non Joan. Mag. & Harl. duorum: testaturque Cicero de Fin. l. 5. c. 5. *Diodorum* fuisse auditorem *Critolai*. Porro, ea argumenta, quibus probavi *Carneadem* ad Quæsturam Crassi non vixisse, satis docebunt ne *Critolaum* quidem in Crassi Quæstura viguisse; quod tamen præ se fert vulgata lectio, *& Peripatetici Critolaus & Diodorus*. Pearc.

civitatum, excludi ab omni doctrina, rerumque majorum scientia, ac tantum in judicia & conciunculas, tanquam in aliquod pistrinum, detrudi, & compingi videbam. Sed ego neque illis assentiebar, neque harum disputationum inventori, & principi longe omnium in dicendo gravissimo, & eloquentissimo, Platoni, cujus tum Athenis diligentius legi cum Charmada Gorgiam [21]: quo in libro, hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi in oratoribus irridendis ipse esse orator summus videbatur. Verbi enim controversia [22] jamdiu torquet Græculos homines contentionis cupidiores quam veritatis. Nam si quis hunc statuit esse oratorem, qui tantummodo in jure, aut in judiciis possit, aut apud populum, aut in senatu copiose loqui, tamen huic ipsi multa tribuat, & concedat necesse est. Neque enim sine multa pertractatione omnium rerum publicarum [23], neque sine legum, morum, juris scientia, neque natura hominum incognita, ac moribus, in his ipsis rebus satis callide versari, & perite potest. Qui autem hæc cognoverit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam recte tueri potest, quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia? Sin oratoris nihil vis esse, nisi composite, ornate, copiose eloqui: quæro id ipsum qui possit assequi sine ea scientia, quam ei non conceditis? Dicendi enim virtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint, exstare non potest.

Quamobrem, si ornate locutus est, sicut fertur, & mihi videtur, physicus ille Democritus; materies illa fuit physici, de

21 *Gargiam*] Gorgias Platonis dialogus, in quo rationem edocet, qua futiles rhetorum sophistarum argutiæ refellantur. Tullius sive ex sua, sive ex Crassi sententia non recte censuit in illo dialogo derideri oratores. Non veram rhetoricam, sed adulterinam tantum, ut cuivis legenti patet, tradicit. Neque vero paucos induxit in errorem hic dialogus, ut observavit Quintilian. lib. 11. cap. 15. *Plerique*, inquit, *dum pauca ex Gorgia Platonis a prioribus imperite excerpta legere contenti, neque alia ejus volumina evolvunt, in maximum errorem inciderunt: creduntque eum in hac esse opinione, ut rhetoricam non artem, sed peritiam quandam gratiæ ac voluptatis existimet*, &c. *Pruseus*.

22 *Verbi controversia*] Maximo animorum æstu contendunt inter se Græci, quis orator dicendus sit, an ille qui tantum in causis forensibus valeat, an qui de re qualibet ornate possit dicere. *Idem*.

23 *Omnium rerum publicarum*] In vulgatis duæ postremæ voces male conjunguntur: neque enim necesse est, ut is omnes Respublicas cognoscat, qui Romanam velit cognoscere: necesse est autem, ut publicas res omnes Romani imperii sciat, qui de eo administrando dicturus est. *Pearcius*.

de qua dixit: ornatus vero ipse verborum, oratoris putandus est. Et, si Plato de rebus a civilibus controversiis remotissimis divinitus est locutus, quod ego concedo: si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus iis, de quibus disputaverunt, eloquentes, & in dicendo suaves, atque ornati fuerunt: sint hæ res, de quibus disputant, in aliis quibusdam studiis: oratio quidem ipsa propria est hujus unius rationis, de qua loquimur, & quærimus. Etenim videmus, iisdem de rebus jejune quosdam, & exiliter, ut eum, quem acutissimum ferunt, Chrysippum, disputavisse; neque ob eam rem philosophiæ non satis fecisse, quod non habuerit hanc dicendi [a] ex arte alienam facultatem.

XII. Quid ergo interest? aut qui discernes eorum, quos nominavi, ubertatem in dicendo, & copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi varietate & elegantia non utuntur? Unum erit profecto, quod ii, qui bene dicunt, afferunt proprium: compositam orationem, & ornatam, & artificio quodam & expolitione distinctam. Hæc autem oratio, si res non subest ab oratore percepta & cognita, aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. Quid est enim tam furiosum, quam verborum, vel optimorum atque ornatissimorum, sonitus inanis, nulla subjecta sententia, nec scientia? Quicquid erit igitur quacumque ex arte, quocumque de genere, id orator, si, tanquam clientis causam, didicerit, dicet melius, & ornatius, quam ille ipse ejus rei inventor, atque artifex.

Nam si quis erit, qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias atque causas, & certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam scientiam; fatebor equidem in his magis assidue versari hanc nostram dictionem: sed tamen in his ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri, qui rhetorici vocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit, maximam vim exsistere oratoris in hominum mentibus vel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis, vel ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatem, misericordiamque revocan-

a *Ex arte*] Grut. *in arte aliena*

candis? [b] Quare nisi qui naturas hominum, vimque omnem humanitatis, causasque eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perspexerit; dicendo, quod volet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philosophorum putatur proprius: neque orator, me auctore, unquam repugnabit: sed, cum illis cognitionem rerum concesserit, quod in ea solum illi voluerint elaborare; tractationem orationis, quæ sine illa scientia nulla est, sibi assumet. Hoc enim est proprium oratoris, quod sæpe jam dixi, oratio gravis, & ornata, & hominum sensibus, ac mentibus accomodata.

XIII. Quibus de rebus Aristotelem, & Theophrastum scripsisse fateor. Sed vide, ne hoc, Scævola, totum sit a me. Nam ego, quæ sunt oratori cum illis communia, non mutuor ab illis: isti quæ de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. Itaque cæteros libros, artis isti suæ nomine, hos Rhetoricos & inscribunt, & appellant. Etenim cum illi in dicendo inciderint loci (quod persæpe evenit) ut de diis immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi civium, de hominum, de gentium jure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni virtutis genere sit dicendum, clamabunt, credo, omnia gymnasia, atque omnes philosophorum scholæ, sua hæc esse [c] omnia propria; nihil omnino ad oratorem pertinere. Quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis, consumendi otii causa, disserant, cum concessero, illud tamen oratori tribuam, & dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam, exanguique sermone disputant, hic cum omni gravitate & jucunditate explicet. Hæc ego cum ipsis philosophis tum Athenis disserebam. Cogebat enim me M. Marcellus [24] hic noster, qui nunc ædilis curulis est: & profecto, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset: ac jam tum erat adolescentulus his studiis mirifice deditus.

Jam vero de legibus instituendis, de bello, de pace, de sociis, de vectigalibus, de jure civium generatim in ordines,

b *Quare nisi*] Vict. Man. Grut. *quæ nisi*

c *Omnia propria*] Lamb. *omnia; proprie nihil*

24 *M. Marcellus*] Quem Cicero servatum a Cæsare post bella civilia gratulatus est insigni oratione. *Prusteus*.

ætateſque deſcripto [25], dicant vel Græci, ſi volunt, Lycurgum, aut Solonem (quanquam illos quidem cenſemus in numero eloquentium reponendos) ſciſſe melius, quam Hyperidem aut Demoſthenem, perfectos jam homines in dicendo, & perpolitos: vel * noſtri, decemviros, qui XII tabulas [26] perſcripſerunt, quos neceſſe eſt fuiſſe prudentes, anteponant in hoc genere & Ser. Galbæ, & ſocero tuo C. Lælio, quos conſtat dicendi gloria præſtitiſſe. Nunquam enim negabo, eſſe quaſdam artes proprias eorum, qui in his cognoſcendis, atque tractandis ſtudium ſuum omne poſuerunt: ſed oratorem plenum atque perfectum eſſe eum dicam, qui de omnibus rebus poſſit varie, copioſeque dicere.

XIV. Etenim ſæpe in iis cauſis, quas omnes proprias eſſe oratorum confitentur, eſt aliquid, quod non ex uſu forenſi, quem ſolum oratoribus conceditis, ſed ex obſcuriore aliqua ſcientia ſit promendum, & aſſumendum. Quæro enim, num poſſit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici ſine rei militaris uſu, aut ſæpe etiam ſine regionum terreſtrium aut maritimarum ſcientia? num apud populum de legibus jubendis, aut vetandis, num in ſenatu de omni reipublicæ genere dici ſine ſumma rerum civilium cognitione, & prudentia? num admoveri poſſit oratio ad ſenſus animorum, atque motus vel inflammandos, vel etiam extinguendos, (quod unum in oratore dominatur) ſine diligentiſſima perveſtigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis ac moribus a philoſophis explicantur?

Atque haud ſcio an minus hoc vobis ſim probaturus; equidem non dubitabo, quod ſentio, dicere. Phyſica iſta ipſa quæ paulo ante, & mathematica, & cæterarum artium propria poſuiſti, ſcientiæ ſunt eorum, qui illa profitentur: illuſtrare autem oratione ſi quis iſtas ipſas artes velit, ad orato-

ris

25 *Deſcripto*] Lamb. legit, *deſcriptorum*, id eſt, civium: non enim *jus*, ſed *cives* in ordines ætateſque deſcribebantur. *Pearcius*.

* *Noſtri*] Vict. Grut. *noſtros decemviros*

26 *Decemviros, qui* XII. *tabulas*, &c.] Sublatis regum decretis, & populo per viginti annos nullis legibus aſtricto, conſtituti ſunt anno U. C. CCCIV. decemviri, qui a Græcis leges peterent; quas acceptas tabulis decem æreis inſcripſere. Cum autem in primis legibus aliquid deſideraretur, anno ſequenti alias duas adjecere tabulas: unde & dictæ ſunt leges XII. tabularum. *Pruſteus*.

ris ei confugiendum est facultatem. Neque enim, si Philonem [27] illum architectum, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat perdiserte populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est architecti potius artificio disertum, quam oratoris, fuisse. Nec, si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de navalium opere dicendum, non, cum ab illo caussam didicisset, ipse ornate de alieno artificio, copioseque dixisset. Neque vero Asclepiades [28] is, quo nos medico amicoque usi sumus, tum, cum eloquentia vincebat cæteros medicos, in eo ipso, quod ornate dicebat, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere solebat, omnes in eo, quod scirent, satis esse eloquentes. Illud verius, neque quemquam in eo disertum esse posse, quod nesciat; neque, si id optime sciat, ignarusque sit faciundæ ac poliendæ orationis, diserte id ipsum posse, de quo sciat, dicere.

XV. Quamobrem si quis universam, & propriam oratoris vim definire complectique vult; is orator erit, mea sententia, hoc tam gravi dignus nomine, qui, quæcumque res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, & composite, & ornate, & memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate.

Sin cuipiam nimis infinitum videtur, quod ita proposui, *quacumque de re*, licet hinc, quantum cuique videbitur, circumcidat, atque amputet: tamen illud tenebo, si, quæ cæteris in artibus aut studiis sita sunt, orator ignoret, tantumque ea teneat, quæ sint in disceptationibus, aut in usu forensi; tamen his de rebus ipsis si sit ei dicendum, cum cognoverit ab iis, qui tenent, quæ sint in quaque re; multo oratorem melius, quam ipsos illos, quorum eæ sunt artes, esse dicturum. Ita si de re militari dicendum huic erit Sulpicio,

T 2 quæ-

27 *Philonem*] De Philone architecto Plinius, VII. 37. Vide etiam, & de Hermodoro, Turnebi Adversf. XI. 2.

28 *Asclepiades*] Patria Prusiensis, primum rhetoricæ, deinde pressus inopia, medicinæ operam dedit. Tantum arti suæ fidebat, ut sponsionem quandam cum fortuna fecisset, ne medicus crederetur, si unquam invalidus fuisset ipse; & victor suprema in senecta lapsu scalarum exanimatus est. Crasso & Pompejo familiaris, eorum ætate floruit circa annum U. C. DCL. Plinius lib. VII. *Prusieus*.

quæret a C. Mario [29] affini noſtro, &, cum acceperit, ita pronuntiabit, ut ipſi C. Mario pene hic melius, quam ipſe * ille ſcire videatur. Sin de jure civili; tecum communicabit, teque hominem prudentiſſimum, & peritiſſimum in iis ipſis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte ſuperabit. Sin quæ res inciderit, in qua de natura, de vitiis hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum ſit: forſitan, ſi ei ſit viſum (etſi hæc quidem noſſe debet orator) cum Sex. Pompejo, erudito homine in philoſophia, communicabit. Hoc profecto efficiet, ut quamcumque rem a quoque cognorit, de ea multo dicat ornatius, quam ille ipſe, unde cognorit. Sed ſi me audierit, quoniam philoſophia in tres partes eſt diſtributa, in naturæ obſcuritatem, in differendi ſubtilitatem, in vitam atque mores; duo illa relinquamus, idque largiamur inertiæ noſtræ: tertium vero, quod ſemper oratoris fuit, niſi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus eſſe poſſit, relinquemus. Quare hic locus de vita & moribus totus eſt oratori perdiſcendus: cætera ſi non didicerit, tamen poterit, ſi quando volet, ornare dicendo, cum erunt ad eum delata, & ei tradita.

XVI. Etenim ſi conſtat inter doctos, hominem ignarum aſtrologiæ, ornatiſſimis, atque optimis verſibus, Aratum, de cælo, ſtelliſque dixiſſe: ſi de rebus ruſticis hominem ab agro remotiſſimum, Nicandrum Colophonium, poetica quadam facultate, non ruſtica, ſcripſiſſe præclare: quid eſt, cur non orator de rebus iis eloquentiſſime dicat, quas ad certam cauſam, tempuſque cognorit? Eſt enim finitimus oratori poeta, numeris adſtrictior paulo, verborum autem licentia liberior, mul-

29 C. *Mario*] Hic ille eſt C. Marius, celebris Romanorum imperator, *in bello hoſtibus, in otio civibus infeſtiſſimus, quietiſque impatientiſſimus*, ut refert Paterculus; quem humili loco natum ad ampliſſimos reip. magiſtratus ſingularis virtus evexit. Apud Salluſtium dum loquitur, artis oratoriæ imperitum ſe dicit; & a Plutarcho reprehenditur, quod literas Græcas contempſerit. Inopiam eloquentiæ compenſavit fortitudo. Confecit bellum Jugurthinum: Teutones & Ambrones, Germaniæ populos, interfectis millibus ducentis, & paulo poſt Cimbros ingenti ſtrage delevit. Cum provinciam belli Mithridatici ſuſcipere contenderet, a Sylla, ſuo quondam legato, expulſus ex urbe, in quam paulo poſt irrupit, &, Syllanis omnibus obtruncatis, ſeptimum conſul renunciatus in magiſtratu obiit anno U. C. DCLXVIII. *Prudens*.

* *Quam ipſe* ille *ſcire*] *Quam ipſe*, illa *ſcire*. Pearcius.

multis vero ornandi generibus socius, ac pene par: in hoc quidem certe prope idem, nullis ut terminis circumscribat, aut definiat jus suum, quo minus ei liceat eadem illa facultate & copia vagari, qua velit.

Namque illud quare, Scævola, negasti te fuisse laturum, nisi in meo regno esses; quod in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum esse debere? Nunquam mehercule hoc dicerem, si eum, quem fingo, me ipsum esse arbitrarer. Sed, ut solebat C. Lucilius sæpe dicere, (homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam caussam minus, quam volebat, familiaris, sed tamen & doctus & perurbanus) sic sentio, neminem esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus iis artibus, quæ sunt libero dignæ, perpolitus: quibus ipsis, si in dicendo non utimur, tamen apparet, atque exstat, utrum simus earum rudes, an didicerimus. Ut, qui pila ludunt, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio palæstræ, sed indicat ipse motus, didicerintne palæstram, an nesciant: & qui aliquid fingunt, etsi tum pictura nihil utuntur, tamen, utrum sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hisce ipsis judiciorum, concionum, senatus, etiamsi propriæ cæteræ non adhibentur artes, tamen facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio sit opere jactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit.

XVII. Tum ridens Scævola, Non luctabor, inquit, tecum, Crasse, amplius: id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus, ut & mihi, quæ ego vellem non esse oratoris, concederes; & ea ipsa, nescio quomodo, rursus detorqueres, atque oratori propria traderes. Hæc, cum ego prætor Rhodum venissem, & cum summo illo doctore istius disciplinæ Apollonio, ea, quæ a Panætio acceperam, contulissem: irrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam, atque contempsit, multaque non tam graviter dixit, quam facete. Tua autem fuit oratio ejusmodi, non ut ullam artem, doctrinamve contemneres, sed ut omnes co-

mites

mites ac ministras oratoris esse diceres. Quas ego, si quis sit unus complexus omnes, idemque si ad eas facultatem istam ornatissimæ orationis adjunxerit; non possum dicere, eum non egregium quendam hominem, atque admirandum fore. Sed is, si quis esset, aut si etiam unquam fuisset, aut vero si esse posset, tu esses unus profecto, qui & meo judicio, & omnium, vix ullam cæteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. Verum si tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus, civilibusque versetur, quin scias; neque eam tamen scientiam, quam adjungis oratori, complexus es; videamus, ne plus ei tribuas, quam res & veritas ipsa concedat.

Hic Crassus, Memento, inquit, me non de mea, sed de oratoris facultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus, qui ante ad agendum, quam ad cognoscendum venimus? quos in foro, quos in ambitione, quos in republica, quos in amicorum negotiis res ipsa ante confecit, quam possemus aliquid de rebus tantis suspicari? Quod si tibi tantum in nobis videtur esse, quibus etiamsi ingenium, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe, & otium, & hercule etiam studium illud discendi acerrimum defuit: quid censes, si ad alicujus ingenium vel majus illa, quæ ego non attigi, accesserint? qualem illum, & quantum oratorem futurum?

XVIII. Tum Antonius, Probas mihi, inquit, ista, Crasse, quæ dicis: nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus sit, si quis omnium rerum atque artium rationem, naturamque comprehenderit. Sed primum id difficile est factu, præsertim in hac nostra vita, nostrisque occupationibus: deinde illud etiam verendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & consuetudine dicendi populari, & forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse videtur eorum hominum, de quibus paulo ante dixisti, quamvis illi ornate, & graviter aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus est verborum, & lætum, sed palæstræ magis, & olei, quam hujus civilis turbæ, ac fori.

fori. Namque egomet, qui sero, ac leviter Græcas literas attigissem, tamen cum proconsul in Ciliciam proficiscens Athenas venissem, complures tum ibi dies sum propter navigandi difficultatem commoratus: sed, cum quotidie mecum haberem homines doctissimos, eos fere ipsos, qui abs te modo sunt nominati, cumque hoc, nescio quomodo, apud eos increbuisset, me in caussis majoribus, sicuti te, solere versari; pro se quisque ut poterat, de officio & ratione oratoris disputabat. Horum alii, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios lingua celeri & exercitata: oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem: atque ipsam eloquentiam, quod ex bene dicendi scientia constaret, unam quandam esse virtutem, &, qui unam virtutem haberet, omnes habere, easque ipsas esse inter se æquales & pares. Ita, qui esset eloquens, eum virtutes omnes habere, atque esse sapientem. Sed hæc erat spinosa quædam, & exilis oratio, longeque a nostris sensibus abhorrebat. Charmadas vero multo uberius iisdem de rebus loquebatur: non quo aperiret sententiam suam, (hic enim mos erat patrius Academiæ, adversari semper omnibus in disputando) sed tum maxime tamen hoc significabat, eos, qui Rhetores nominarentur, & qui dicendi præcepta traderent, nihil plane tenere, neque posse quemquam facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inventa didicisset.

XIX. Disputabant contra diserti homines, Athenienses, & in republica caussisque versati, in quibus erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus, hospes meus: qui cum diceret esse quandam prudentiam, quæ versaretur in perspiciendis rationibus constituendarum, & regendarum rerum publicarum, excitabatur [30] homo promptus ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili varietate rerum atque copia. Omnes enim partes illius ipsius prudentiæ petendas esse a philosophia doce-

30 *Excitabatur*] Hotomanus conjecit legendum esse, *excipiebatur*: sed vulgata lectio defendi potest. Sensus est enim: Homo abundans doctrina, (nempe Charmadas philosophus) ita respondebat iis, quæ dixerat Menedemus (homo promptus, utpote disertus orator) ut Menedemum excitaret, & ad suam opinionem defendendam acueret. *Idem*.

docebat, neque ea, quæ ſtatuerentur in republica de diis immortalibus, de diſciplina juventutis, de juſtitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, cæteraque, ſine quibus civitates aut eſſe, aut bene moratæ eſſe non poſſent, uſquam in eorum libris inveniri.

Quod ſi tantam vim rerum maximarum arte ſua rhetorici illi doctores complecterentur; quærebat, cur de procemiis, & de epilogis, & de hujuſmodi nugis (ſic enim appellabat) referti eſſent eorum libri: de civitatibus inſtituendis, de ſcribendis legibus, de æquitate, de juſtitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, de conformandis hominum moribus, litera in eorum libris nulla inveniretur.

Ipſa vero præcepta ſic illudere ſolebat, ut oſtenderet, non modo eos illius expertes eſſe prudentiæ, quam ſibi aſciſcerent, ſed ne hanc quidem ipſam dicendi rationem ac viam noſſe. Caput enim eſſe arbitrabatur oratoris, ut & ipſis, apud quos ageret, talis, qualem ſe ipſe optaret, videretur; id fieri vitæ dignitate, de qua nihil rhetorici iſti doctores in præceptis ſuis reliquiſſent: & uti eorum, qui audirent, ſic afficerentur animi, ut eos affici vellet orator; quod item fieri nullo modo poſſe, niſi cognoſceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quamque partem moverentur. Hæc autem eſſe penitus in media philoſophia retruſa, atque abdita, quæ iſti rhetores ne primoribus quidem labris attigiſſent.

Ea Menedemus exemplis magis, quam argumentis, conabatur refellere. Memoriter enim multa ex orationibus Demoſthenis præclare ſcripta pronuncians, docebat, illum in animis vel judicum, vel populi, in omnem partem dicendo promovendis, non fuiſſe ignarum, quibus ea rebus conſequeretur, quæ negaret ille ſine philoſophia quemquam ſcire poſſe.

XX. Huic reſpondebat [31] non ſe negare, Demoſthenem ſummam prudentiam, ſummamque vim habuiſſe dicendi: ſed ſive ille hoc ingenio potuiſſet, ſive, id quod conſtaret, Platonis

31 *Huic reſpondebat*] Charmadas Menedemo.

tonis ſtudioſus audiendi fuiſſet; non, quid ille potuiſſet, ſed quid iſti docerent, eſſe quærendum.

Sæpe etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino diſputaret, nullam artem eſſe dicendi. Idque cum argumentis docuerat, quod ita nati eſſemus, ut & blandiri ſuppliciter iis, a quibus eſſet petendum, & adverſarios minaciter terrere poſſemus, & rem geſtam exponere, & id, quod intenderemus confirmare, & id, quod contra diceretur, refellere, & ad extremum deprecari aliquid, & conqueri; quibus in rebus omnis oratorum verſaretur facultas: & quod conſuetudo, exercitatioque & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur. Nam primum, quaſi dedita opera, neminem ſcriptorem artis ne mediocriter quidem diſertum fuiſſe dicebat, cum repeteret uſque a Corace neſcio quo, & Tiſia, quos artis illius inventores & principes fuiſſe conſtaret: eloquentiſſimos autem homines, qui iſta nec didiciſſent, nec omnino ſciſſe curaſſent, innumerabiles quoſdam nominabat: in quibus etiam (ſive ille irridens, ſive quod ita putaret, atque ita audiſſet) me in illo numero, qui illa non didiciſſem, & tamen (ut ipſe dicebat) poſſem aliquid in dicendo, proferebat. Quorum ego illi alterum facile aſſentiebar, nihil me didiciſſe: in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipſum errare arbitrabar.

Artem vero negabat eſſe ullam, niſi quæ cognitis, penituſque perſpectis, & in unum exitum ſpectantibus, & nunquam fallentibus rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia eſſe & incerta: cum & dicerentur ab iis, qui ea omnia non plane tenerent, & audirentur ab iis, quibus non ſcientia eſſet tradenda, ſed exigui temporis aut falſa, aut certe obſcura opinio.

Quid multa? ſic mihi tum perſuadere videbatur, neque artificium ullum eſſe dicendi, neque quemquam poſſe, niſi qui illa, quæ a doctiſſimis hominibus in philoſophia dicerentur, cognoſſet, aut callide aut copioſe dicere. Quibus dicere [32]

32 *Quibus dicere*] Vulnus hic video, remedium non ita. *Muretus*. Lambinus edidit, *quibus adjicere... ſolebat*: quod eſt conjectaneum Hotomani. *Grut.*

Charmadas ſolebat, ingenium tuum, Craſſe, vehementer admirans, me ſibi perſacilem in audiendo [33], te perpugnacem in diſputando eſſe viſum.

XXI. Tumque ego hac eadem opinione adductus, ſcripſi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente, & invito [34] excidit, & pervenit in manus hominum, *diſertos* me cognoſſe nonnullos, *eloquentem* adhuc neminem: quod eum ſtatuebam diſertum, qui poſſet ſatis acute atque dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere: eloquentem vero, qui mirabilius, & magnificentius augere poſſet, atque ornare quæ vellet, omneſque omnium rerum quæ ad dicendum pertinerent, fontes animo ac memoria contineret. Id ſi eſt difficile nobis, qui ante, quam ad diſcendum ingreſſi ſumus, obruimur ambitione & foro; ſit tamen in re poſitum, atque natura. Ego enim, quantum auguror conjectura, quantaque ingenia in noſtris hominibus eſſe video, non deſpero fore [35] aliquem aliquando, qui & ſtudio acriore, quam nos ſumus, atque fuimus, & otio ac facultate diſcendi majore, ac maturiore, & labore atque induſtria ſuperiore, cum ſe ad audiendum, legendum, ſcribendumque majore opera dediderit, exiſtat talis orator, qualem quærimus: qui jure non ſolum diſertus, ſed etiam eloquens dici poſſit: qui tamen, mea ſententia, aut hic eſt jam Craſſus, aut, ſi quis pari fuerit ingenio, pluraque quam hic, & audierit, & lectitarit, & ſcripſerit, paulum huic aliquid poterit addere.

Hoc loco Sulpicius, Inſperanti mihi, inquit, & Cottæ, ſed valde optanti utrique noſtrum, cecidit, ut in iſtum ſermonem, Craſſe, delaberemini. Nobis enim huc venientibus jucundum ſatis fore videbatur, ſi, cum vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex ſermone veſtro memoria dignum

33 *Perſacilem in audiendo*] Nam cum rudem artium omnium ſe diceret Antonius, non erat cur de artibus cum hominibus doctiſſimis æque pugnaciter atque Craſſus, qui ſe multa didiciſſe fatebatur, contenderet. *Strebæus*.

34 *Me imprudente, & invito*] M. Antonius *idcirco ſe ajebat nullam orationem ſcripſiſſe, ut, ſi quid ſuperiore judicio actum, ei, quem poſtea defenſurus eſſet, nociturum foret, non dictum a ſe affirmare poſſet*. Valer. Maximus lib. VII. c. 3. *Pruſtens*.

35 *Aliquem*] De ſe ipſo id ex Antonii perſona videtur Cicero prædicere.

gnum excipere possemus : ut vero penitus in eam ipsam totius hujus vel studii, vel artificii, vel facultatis disputationem pene intimam perveniretis, vix optandum nobis videbatur. Ego enim, qui ab ineunte ætate incensus essem studio utriusque vestrum, Crassi vero etiam amore, cum ab eo nusquam discederem, verbum ex eo nunquam elicere potui de vi ac ratione dicendi [36], cum & per meipsum egissem, & per Drusum sæpe tentassem : quo in genere tu, Antoni, (vere loquar) nunquam mihi percontanti, aut quærenti aliquid, defuisti, & persæpe me, quæ soleres in dicendo observare, docuisti. Nunc quoniam uterque vestrum patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quærimus, & quoniam princeps Crassus ejus sermonis ordiendi fuit, date nobis hanc veniam, ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini. Quod quidem si erit a vobis impetratum, magnam habebo, Crasse, huic palæstræ & Tusculano tuo gratiam, & longe Academiæ illi ac Lyceo tuum hoc suburbanum gymnasium anteponam.

XXII. Tum ille, Immo vero, inquit, Sulpici, rogemus Antonium, qui & potest facere id, quod requiris, & consuevit, ut te audio dicere. Nam fateor me quidem semper a genere hoc toto sermonis refugisse, & tibi cupienti atque instanti sæpissime negasse, ut tute paulo ante dixisti. Quod ego non superbia, neque inhumanitate faciebam, neque quo tuo studio rectissimo, atque optimo non obsequi vellem, præsertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maxime natum, aptumque cognossem; sed mehercule istius disputationis insolentia, atque earum rerum, quæ quasi in arte traduntur, inscitia.

Tum Cotta, Quoniam id, quod difficillimum nobis videbatur, ut omnino de his rebus, Crasse, loquerere, assecuti sumus : de reliquo jam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia,

V 2 quæ

36 *De vi ac ratione dicendi*] Malim cum Gulielmio legere *de* via, *ac ratione:* facillime ultima litera vocis *via* a sequentis vocis *ac* prima litera absorberi potuit. Manutius olim edidit *via*, & sic Cicero sæpissime. L. 1. c. 25. *Non* rationem *dicendi & viam*, *sed naturam defuisse*. L. 3. c. 36. *Ancipites* vias, rationesque *disputandi*. Facile plura exempla proferri possunt. *Pearcius*.

quæ percontati erimus, explicaris, dimiserimus. De his, credo, rebus, inquit Crassus, ut in cretionibus scribi solet [37] *Quibus sciam*, *poteroque*. Tum ille, Namque quod tu non poteris, aut nescies, quis nostrum tam impudens est, qui se scire, aut posse postulet? Jam vero ista conditione, dum mihi liceat negare posse quod non potero, & fateri nescire quod nesciam, licet, inquit Crassus, vestro arbitratu percontemini.

Atque, inquit Sulpicius, hoc primum ex te, de quo modo Antonius exposuit, quid sentias, quærimus: existimesne artem aliquam esse dicendi. Quid mihi nunc vos, inquit Crassus, tanquam alicui Græculo otioso & loquaci, & fortasse docto atque erudito, quæstiunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis? Quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini, & non semper irrisisse potius eorum hominum impudentiam, qui cum in schola assedissent, ex magna hominum frequentia dicere juberent, si quis quid quæreret? Quod primum ferunt Leontinum fecisse Gorgiam: qui permagnum quiddam suscipere, ac profiteri videbatur, cum se ad omnia,

37 *Ut in cretionibus scribi solet.*] Cum in aliis libris manuscriptis reperissem scriptum, *certionibus*, in aliis, *Crassi orationibus*, in aliis, *certioribus*: ego *cretionibus* reposui, præsertim cum meminissem jam pridem ita a Fr. Duareno esse emendatum. Est autem *cretio*, ut docet Ulpianus, Titul. 22. Isid. 5. Varro 5. de ling. Lat. 13. ad Attic. 44. certorum dierum spatium, quod datur hæredi ad deliberandum, utrum expediat adire hæreditatem, necne: veluti Titius heres esto, cernitoque hereditatem in diebus centum proximis, quibus scierit, poteritque; nisi ita creverit, exheres esto. *Lambin.* Est autem *cernere*, non modo constituere se heredem esse (ut Varro 6. ling. Latin. explicat) verum etiam legitima cretionis verba dicere, hunc in modum: *Cum me Mænius heredem instituerit, eam hereditatem cerno*. Adeoque Ulp. 32. *Cretio* duplex: *vulgaris*, in qua adjiciebantur hæc verba, *quibus sciam, poteroque*: *continua*, in qua non adjiciebantur. Ulp. tit. 23. Unde his verbis, *quibus sciam, poteroque*, tempus bonorum possess. admittendæ utile, nec continuum ostenditur l. 1. ff. *Quis ordo in bonorum poss.*]. Gothofredus. Vera lectio fuit, *conditionibus*. Quid enim ad *cretiones* formula hæc: *De iis rebus quibus sciam, poteroque?* Quæ ipsa in conditionibus aptissima est. Et verbum, *conditio*, etiam juridicum est; quod indicat caput illud Juris, *De conditionibus & demonstrationibus*. Et lectionem priorem, quam Lambinus ejecit, tuetur verbum *conditionis*, quo mox utitur Crassus. *Jam vero*, inquit, *ista conditione, dum mihi liceat negare posse quod non potero, & fateri nescire, quod nesciam, licet vestro arbitratu percontemini*. Et sane quæ huc affert Lambinus de cretionibus hereditatum, scilicet heredi cernendam esse hereditatem in diebus centum proximis, quibus scierit, poteritque, non valde huc pertinent. Neque enim, postquam sciverit quis cernendam esse hereditatem, amplius datur temporis, possit, necne possit. Præterea non idem est *scire* in herede, & *scire* hic in Crasso. Nam in herede *scire* est rescire, certiorem fieri: at hic Crassus: *De iis rebus*, inquit, *quibus sciam, poteroque*: id est, de iis, quæ ego intelligam. *Anonymus.*

omnia, de quibus quisque audire vellet, esse paratum denuntiaret. Postea vero vulgo hoc facere cœperunt, hodieque faciunt; ut nulla sit res, neque tanta, neque tam improvisa, neque tam nova, de qua se non omnia, quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos.

Quod si te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpici, de iis rebus audire velle, adduxissem huc Græcum aliquem, qui [a] vos istiusmodi disputationibus delectaret: quod ne nunc quidem difficile factu est. Est enim apud M. Pisonem, adolescentem jam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostrique cupidissimum, peripateticus Staseas, homo nobis sane familiaris, &, ut inter homines peritos constare video, in illo suo genere omnium princeps.

XXIII. Quem tu mihi, inquit Mucius, Staseam, quem peripateticum narras? Gerendus est tibi mos adolescentibus, Crasse: qui non Græci alicujus quotidianam loquacitatem sine usu, neque ex scholis cantilenam requirunt, sed ex homine omnium sapientissimo atque eloquentissimo, atque ex eo, qui non in libellis, sed in maximis causis, & in hoc domicilio imperii & gloriæ, sit consilio linguaque princeps: cujus vestigia [b] persequi cupiunt, ejus sententiam sciscitantur. Equidem te cum in dicendo semper putavi deum, tum vero tibi nunquam eloquentiæ majorem tribui laudem, quam humanitatis: qua nunc te uti vel maxime decet, neque defugere eam disputationem, ad quam te duo excellentis ingenii adolescentes cupiunt accedere.

Ego vero, inquit, istis obsequi studeo, neque gravabor breviter meo more, quid quaque de re sentiam, dicere. Ac primum illud (quoniam auctoritatem tuam negligere, Scævola, fas mihi esse non puto) respondeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem videri, sed omnem esse contentionem inter homines doctos in verbi controversia positam. Nam si ars ita definitur, ut paulo ante exposuit Antonius, ex rebus penitus perspectis, planeque cognitis, atque ab opinionis arbitrio sejunctis, scientiaque comprehensis; non mihi vide-

a *Vos*] Vict. Man. Grut. *nos* b *Persequi*] Vict. *qui persequi*

videtur ars oratoris esse ulla. Sunt enim varia, & ad vulgarem popularemque sensum accommodata, omnia genera hujus forensis nostræ dictionis. Sin autem ea, quæ observata sunt in usu ac ratione dicendi, hæc ab hominibus callidis ac peritis animadversa ac notata, verbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt, (id quod fieri potuisse video) non intelligo, quamobrem non, si minus illa subtili definitione, at hac vulgari opinione, ars esse videatur. Sed sive est ars, sive artis quædam similitudo, non est quidem ea negligenda: verum intelligendum est, alia quædam ad consequendam eloquentiam esse majora.

XXIV. Tum Antonius vehementer se assentiri Crasso dixit, quod neque ita amplecteretur artem, ut ii solerent, qui omnem vim dicendi in arte ponerent; neque rursum eam totam, sicut plerique philosopi facerent, repudiaret. Sed existimo, inquit, gratum te his, Crasse, facturum, si ista exposueris, quæ putas ad dicendum plus, quam ipsam artem, posse prodesse.

Dicam equidem, quoniam institui, petamque a vobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis: quanquam moderabor ipse, ne, ut quidam magister, atque artifex, sed quasi unus e togatorum numero, atque ex forensi usu homo mediocris, neque omnino rudis, videar non ipse aliquid a me prompsisse [38], sed fortuito in sermonem vestrum incidisse.

Equi-

38 *Aliquid* a me prompsisse] Annon & qui sponte, & qui inviti loquuntur, omnia *e se promunt?* an vero *o se promere* significat sponte promere? hæc significatio præpositionis *o* cum verbo *promo* nullibi mihi occurrit. Vide igitur, Lector, annon editio Ven. & Mss. Norf. Mag. Mead. Harl. 1. Cant. Bal. Wag. Nov. & Joan. vetustissimus suggerant verissimam lectionem, *promisisse:* quibus si fides adhibenda sit, sic locum refingas. *Non ipse aliquid* de *me* promisisse, *sed fortuito in sermonem vestrum incidisse*. Literæ *e* & *o* in Mss. sæpe confunduntur, & litera *d* vocis *de* facile absorberi potuit a litera postrema præcedentis vocis *aliquid*. Eodem modo loquitur Horatius Serm. l. 1. Sat. 4.

Ut si quid promittere de me
Possum aliud vere, promitto.

Porro hæc lectio optime quadrat iis, quæ supra dicta sunt: innuit enim Crassus se nolle imitari Græcos, quos in præcedenti capite arguit impudentiæ, quod nulla erat res de qua non se omnia, quæ dici possent, profiterentur esse dicturos; id est, promittebant se omnibus quæstiunculis responsuros esse. Crassus igitur istis Græcis magistris, atque artificibus dicendi opponit se, quem vocat *unum e togatorum numero, atque ex forensi usu hominem*. Ut illi, inquit Crassus, artifices sunt, & magistri dicendi, ego vero tantum, quantum mihi opus est, didici; sic illi de se omnia promittunt, ego vero nunquam sponte, nunquam, nisi fortuito, in hujusmodi disputationes venio. *Pearcius*.

Equidem, cum peterem magiſtratus, ſolebam in prenſando [39] dimittere a me Scævolam, cum ei ita dicerem, Me velle eſſe ineptum. Id erat petere blandius: quod niſi inepte fieret, bene non poſſet fieri. Hunc autem eſſe hominem unum ex omnibus, quo præſente ego ineptus eſſe minime vellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum teſtem & ſpectatorem fortuna conſtituit. Nam quid eſt ineptius, quam de dicendo dicere, cum idipſum, dicere, nunquam ſit non ineptum, niſi cum eſt neceſſarium?

Perge vero, Craſſe, inquit Mucius. Iſtam enim culpam, quam vereris, ego præſtabo.

XXV. Sic igitur ſentio, inquit Craſſus, naturam primum, atque ingenium ad dicendum vim afferre maximam: neque vero iſtis, de quibus paulo ante dixit Antonius, ſcriptoribus artis, rationem dicendi & viam, ſed naturam defuiſſe. Nam & animi, atque ingenii celeres quidam motus eſſe debent, qui & ad excogitandum acuti, & ad explicandum, ornandumque ſint uberes, & ad memoriam firmi, atque diuturni. Et ſi quis eſt, qui hæc putet arte accipi poſſe, quod falſum eſt, (præclare enim ſe res habeat, ſi hæc accendi, aut commoveri arte poſſint: inſeri quidem, & donari ab arte non poſſunt omnia; ſunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certe cum ipſo homine naſcuntur? linguæ ſolutio, vocis ſonus, latera, vires, conformatio quædam, & figura totius oris, & corporis? Neque hæc ita dico, ut ars aliquid limare non poſſit: neque enim ignoro, & quæ bona ſint, fieri meliora poſſe doctrina, & quæ non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi poſſe: ſed ſunt quidam aut ita lingua hæſitantes, aut ita voce abſoni, aut ita vultu, motuque corporis vaſti, atque agreſtes, ut, etiamſi ingeniis, atque arte valeant, tamen in oratorum numerum venire non poſſint. Sunt autem quidam [a] ita natu-

39 *Solebam in prenſando*] Id paulo fuſius explicat Valerius Maximus lib. IV. cap. 5. *Conſulatum petens L. Craſſus, cum omnium candidatorum more circum forum ſupplex populo ire cogeretur, nunquam adduci potuit, ut id præſente Q. Scævola, graviſſimo & ſapientiſſimo viro, ſocero ſuo, faceret. Itaque rogabat eum, ut a ſe, dum ineptæ rei deſerviret, diſcederet: majorem verecundiam dignitatis ejus, quam candidæ togæ ſuæ reſpectum agens.* Pruſteus.

a *Ita naturæ*] Lamb. *ita in iiſdem rebus habiles, ita naturæ muneribus ornati*

naturæ muneribus in iisdem rebus habiles, ita ornati, ut non nati, sed ab aliquo deo ficti esse videantur.

Magnum quoddam est onus atque munus, suscipere, atque profiteri, se esse, omnibus silentibus, unum maximis de rebus, magno in conventu hominum, audiendum. Adest enim fere nemo, quin acutius, atque acrius vitia in dicente, quam recta videat. Ita, quidquid est, in quo offenditur, id etiam illa, quæ laudanda sunt, obruit. Neque hæc in eam sententiam disputo, ut homines adolescentes, si quid naturale forte non habeant, omnino a dicendi studio deterream. Quis enim non videat, C. Cœlio, æquali meo, magno honori fuisse, homini novo, illam ipsam, quamcumque assequi potuerit, in dicendo mediocritatem? [b] Quis vestrum æqualem, Q. Varium [40], vastum hominem, atque fœdum, non intelligit illa ipsa facultate, quamcumque habuit, magnam esse in civitate gratiam consecutum?

XXVI. Sed quia de oratore quærimus, fingendus est nobis oratione nostra, detractis omnibus vitiis, orator, atque omni laude cumulatus. Neque enim, si multitudo litium, si varietas caussarum, si hæc turba, & barbaria forensis dat locum vel vitiosissimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod quærimus, omittemus. Itaque in iis artibus, in quibus non utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam oblectatio, quam diligenter, & quam prope fastidiose judicamus? Nullæ enim lites, neque controversiæ sunt, quæ cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti.

Est igitur oratori diligenter providendum, non uti illis satisfaciat, quibus necesse est: sed ut iis admirabilis esse videatur, quibus libere liceat judicare. Ac, si quæritis, plane, quid

b *Quis vestrum*] Vict. Lamb. Grut. *Quis vestrum æqualem meum, Q.*

40 *Quis vestrum æqualem Q. Varium* &c.] Lapsi sunt iterum plerique librarii, & editores; Mss. tamen Bod. Harl. 2. & Gonv. & Manutius veram lectionem retinent; delent enim vocem *meum*, quæ vulgo legitur post *æqualem*. Et Car. Stephanus testatur vocem *meum* a quibusdam veteribus libris abesse. Veram autem hanc lectionem voco, quia *Q. Varius* non fuit æqualis Crassi, sed Cottæ, & Sulpicii, ut patet ex libro de Cl. Oratoribus c. 49. *Æquales propemodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpicius*, Q. Varius, &c. Porro si rejiciatur *meum*, non inelegans est antithesis: Crassus enim duo exempla profert, C. Cœlium æqualem suum, & Q. Varium Cottæ ac Sulpicii æqualem. *Peare.*

quid sentiam, enuntiabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, & tacendum putavi. Mihi etiam quique optime dicunt, quique id facillime, atque ornatissime facere possunt, tamen, nisi timide ad dicendum accedunt, & in exordienda oratione perturbantur, pene impudentes videntur: tametsi * id accidere non potest. Ut enim quisque optime dicit, ita maxime dicendi difficultatem, variosque eventus orationis, expectationemque hominum pertimescit. Qui vero nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atque edere, is mihi, etiamsi commovetur in dicendo, tamen impudens videtur. Non enim pudendo, sed non faciendo id, quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus. Quem vero non pudet, (id quod in plerisque video) hunc ego non reprehensione solum, sed etiam pœna dignum puto. Equidem & in vobis animadvertere soleo, & in me ipso sæpissime experior, ut exalbescam in principiis dicendi, & tota mente atque omnibus artubus contremiscam. Adolescentulus vero sic initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium Q. Maximo debuerim, quod continuo consilium dimiserit, simul ac me fractum, ac debilitatum metu viderit.

Hic omnes assensi, significare inter sese, & colloqui cœperunt. Fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, qui tamen non modo non obesset ejus orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset.

XXVII. Tum Antonius, Sæpe, ut dicis, inquit, animadverti, Crasse, & te, & cæteros summos oratores, quanquam tibi par, mea sententia, nemo unquam fuit, in dicendi exordio permoveri. Cujus quidem rei cum causam quærerem, quidnam esset, cur, ut in quoque oratore plurimum esset, ita maxime is pertimesceret, has causas inveniebam duas: Unam, quod intelligerent iis, quos usus ac natura docuisset, nonnunquam summis oratoribus non satis ex sententia eventum dicendi procedere: ita non injuria, quotiescumque dicerent, id, quod aliquando posset accidere, ne tum accideret, tim-

* *Id accidere*] Man. *id non accidere non potest*.

timere. Altera est hæc, de qua queri sæpe soleo: cæterarum homines artium spectati, & probati, si quando aliquid minus bene fecerunt, quam solent, aut noluisse, aut valetudine impediti non potuisse consequi, id quod scirent, putantur. Noluit, inquiunt, hodie agere Roscius; aut, Crudior fuit. Oratoris peccatum, si quod est animadversum, stultitiæ peccatum videtur. Stultitia autem excusationem non habet: quia nemo videtur, aut quia crudus fuerit, aut quod ita maluerit, stultus fuisse. Quo etiam gravius judicium in dicendo subimus. Quoties enim dicimus, toties de nobis judicatur: &, qui semel in gestu peccavit, non continuo existimatur nescire gestum: cujus autem in dicendo aliquid reprehensum est, aut æterna in eo, aut certe diuturna valet opinio tarditatis.

XXVIII. Illud vero, quod a te dictum est, esse permulta, quæ orator, nisi a natura haberet, non multum a magistro adjuvaretur; valde tibi assentior, inque eo vel maxime probavi summum illum doctorem, Alabandensem Apollonium, qui cum mercede doceret, tamen non patiebatur, eos, quos judicabat non posse oratores evadere, operam apud sese perdere, dimittebatque; & ad quam quemque artem putabat esse aptum, ad eam impellere atque hortari solebat. Satis est enim cæteris artificiis percipiendis, tantummodo similem esse hominis; & id, quod tradatur, vel etiam inculcetur, si quis forte sit tardior, posse percipere animo, & memoria custodire. Non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas verborum, non denique ea, quæ nobis non possumus fingere, facies, vultus, sonus. In oratore autem acumen dialecticorum, sententiæ philosophorum, verba prope poetarum, memoria jurisconsultorum, vox tragœdorum, gestus pene summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inveniri potest. Quæ enim singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur, ea, nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt.

Tum Crassus, Atqui vide, inquit, in artificio perquam tenui,

nui, & levi, quanto plus adhibeatur diligentiæ, quam in hac re, quam constat esse maximam. Sæpe enim soleo audire Roscium, cum ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quo non essent quidam probabiles, sed quia, si aliquid modo esset vitii, id ferre ipse non posset. Nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ stabile, quam id, in quo aliquid offenderis.

Itaque ut ad hanc similitudinem hujus histrionis, oratoriam laudem dirigamus; videtisne, quam nihil ab eo, nisi perfecte, nihil nisi cum summa venustate fiat? nihil nisi ita, ut deceat, & uti omnes moveat, atque delectet? Itaque hoc jamdiu est consecutus, ut, in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem, perfectionemque in oratore desiderans, a qua ipse longe absum, facio impudenter. Mihi enim volo ignosci; cæteris ipse non ignosco. Nam qui non potest, qui vitiose facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius jubebat) ad id, quod facere possit, detrudendum puto.

XXIX. Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, aut hunc Cottam, jus civile, aut rem militarem jubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta potest pervenire? Tum ille, Ego vero, inquit, quod in vobis egregiam quandam, ac præclaram indolem ad dicendum esse cognovi, idcirco hæc exposui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quam ad vos, qui possetis, exacuendos accommodavi orationem meam: & quanquam in utroque vestrum summum esse ingenium studiumque perspexi, tamen hæc, quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quam solent Græci dicere, in te, Sulpici, divina sunt. Ego enim neminem, nec motu corporis, neque ipso habitu atque forma aptiorem, nec voce pleniorem, aut suaviorem mihi videor audisse: quæ quibus a natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut iis, quæ habeant, modice & scienter utantur, & ut ne dedeceat. Id enim est maxime vitandum, & de hoc uno minime est facile præci-

pere, non mihi modo, qui ficut unus paterfamilias his de rebus loquor, fed etiam ipfi illi Rofcio, quem fæpe audio dicere, caput effe artis, DECERE; quod tamen unum id effe, quod tradi arte non poffit. Sed, fi placet, fermonem alio transferamus, & noftro more aliquando, non rhetorico, loquamur.

Minime vero, inquit Cotta. Nunc enim te jam exoremus neceffe eft, quoniam retines nos in hoc ftudio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quidquid eft iftud, quod tu in dicendo potes. Neque enim fumus nimis avidi: ifta tua mediocri eloquentia contenti fumus; idque ex te quærimus, (ut ne plus nos affequamur, quam quantulum tu in dicendo affecutus es) quoniam, quæ a natura expetenda funt, ea dicis non nimis deeffe nobis, quid præterea effe affumendum putes?

XXX. Tum Craffus arridens, Quid cenfes, inquit, Cotta, nifi ftudium, & ardorem quendam amoris? fine quo cum in vita nihil quidquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo unquam affequetur. Neque vero vos ad eam rem video effe cohortandos: quos, cum mihi quoque fitis molefti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profecto ftudia nihil profunt perveniendi aliquo, nifi illud, quod eo, quo intendas, ferat, deducatque, cognoris. Quare, quoniam mihi levius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, fed de hac mea, quantulacumque eft, facultate quæritis, exponam vobis quandam, non aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut gravem rationem confuetudinis meæ, qua quondam folitus fum uti, cum mihi in ifto ftudio verfari adolefcenti licebat.

Tum Sulpicius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum! quod enim neque precibus unquam, nec infidiando, nec fpeculando affequi potui, ut, quid Craffus ageret, meditandi, aut dicendi caufa, non modo videre mihi, fed ex ejus fcriptore, & lectore Diphilo fufpicari liceret; id fpero nos effe adeptos, omniaque jam ex ipfo, quæ diu cupimus, cognituros.

XXXI. Tum Crassus, Atqui arbitror, Sulpici, cum audieris, non tam te hæc admiraturum, quæ dixero, quam existimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, causam, cur cuperes, non fuisse. Nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione vestra dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam novum. Nam principio illud, quod est homine ingenuo, liberaliterque educato dignum, non negabo me ista omnium communia & contrita præcepta didicisse.

Primum, oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodate. Deinde esse omnem orationem aut de infinitæ rei quæstione, sine designatione personarum, & temporum; aut de re certis in personis, ac temporibus locata. In utraque autem re quidquid in controversiam veniat, in eo quæri solere, aut factumne sit, aut, si est factum, quale sit, aut etiam quo nomine vocetur, aut, quod nonnulli addunt, rectene factum esse videatur. Existere autem controversias etiam ex scripti interpretatione, in quo aut ambigue quid sit scriptum, aut contrarie, aut ita, ut a sententia scriptum dissideat: his autem omnibus partibus subjecta quædam esse argumenta propria. Sed causarum, quæ sint a communi quæstione sejunctæ, partim in judiciis versari, partim in deliberationibus: esse etiam genus tertium, quod in laudandis, aut vituperandis hominibus poneretur: certosque esse locos, quibus in judiciis uteremur, in quibus æquitas quæritur: alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus consilium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. Cumque esset omnis oratoris vis, ac facultas in quinque partes distributa, ut deberet reperire primum, quid diceret; deinde inventa non solum ordine, sed etiam momento quodam, atque judicio dispensare, atque disponere; tum ea denique vestire, atque ornare oratione; post memoria sepire; ad extremum agere cum dignitate & venustate. Etiam illa cognoram, & acceperam, antequam de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent: deinde rem demonstrandam: postea controversiam constituendam: tum id, quod nos intenderemus,

mus, confirmandum: post, quæ contra dicerentur, refellenda: extrema autem oratione ea, quæ pro nobis essent, amplificanda & augenda; quæque essent pro adversariis, infirmanda atque frangenda.

XXXII. Audieram etiam, quæ de orationis ipsius ornamentis traderentur; in qua præcipitur primum, ut pure, & Latine loquamur: deinde ut plane & dilucide: tum ut ornate: post ad rerum dignitatem apte, & quasi decore: singularumque rerum præcepta cognoram.

Quin etiam, quæ maxime propria essent naturæ, tamen his ipsis artem adhiberi videram. Nam de actione, & de memoria quædam brevia, sed magna cum exercitatione præcepta gustaram. In his enim fere rebus omnis istorum artificum doctrina versatur, quam ego si nihil dicam adjuvare, mentiar. Habet enim quædam quasi ad commonendum oratorem, quo quidque referat, & quo intuens, ab eo, quodcumque sibi proposuerit, minus aberret.

Verum ego hanc vim intelligo esse in præceptis omnibus, non ut ea secuti oratores, eloquentiæ laudem sint adepti, sed, quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam observasse, atque * id egisse: sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum; quod tamen, ut ante dixi, non ejicio. Est enim, etiamsi minus necessarium ad bene dicendum, tamen ad cognoscendum non illiberale.

Ea exercitatio quædam suscipienda vobis est: quanquam vos quidem jampridem estis in cursu: sed iis, qui ingrediuntur in stadium, quique ea, quæ agenda sunt in foro, tanquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra prædiscere, ac meditari.

Hanc ipsam, inquit Sulpicius, nosse volumus: attamen ista, quæ abs te breviter de arte decursa sunt, audire cupimus, quanquam sunt nobis quoque non inaudita. Verum illa mox: nunc de ipsa exercitatione quid sentias, quærimus.

XXXIII. Equidem probo ista, Crassus inquit, quæ vos facere soletis, ut, causa aliqua posita consimili causarum earum,

* *Id egisse*] Man. *atque selegisse*. Lamb. *atque in artem redegisse*.

rum, quæ in forum deferuntur, dicatis quam maxime ad veritatem accommodate. Sed plerique in hoc vocem modo, neque eam scienter, & vires exercent suas, & linguæ celeritatem incitant, verborumque frequentia delectantur: in quo fallit eos, quod audierunt, *dicendo homines, ut dicant, efficere solere*. Vere enim etiam illud dicitur, *perverse dicere, homines, perverse dicendo, facillime consequi*. Quamobrem in istis ipsis exercitationibus, etsi utile est, etiam subito sæpe dicere, tamen illud utilius, sumpto spatio ad cogitandum, paratius, atque accuratius dicere. Caput autem est, quod (ut vere dicam) minime facimus, (est enim magni laboris; quem plerique fugimus) quam plurimum scribere. *Stylus* [41] *optimus, & præstantissimus dicendi effector, ac magister:* neque injuria: nam si subitam & fortuitam orationem commentatio, & cogitatio facile vincit; hanc ipsam profecto assidua, ac diligens scriptura superabit.

Omnes enim sive artis sunt loci, sive ingenii cujusdam atque prudentiæ, qui modo insunt in ea re, de qua scribimus, acquirentibus nobis, omnique acie ingenii contemplantibus ostendunt se & occurrunt; omnesque sententiæ, verbaque omnia, quæ sunt cujusque generis maxime illustria, sub acumen styli subeant, & succedant necesse est: tum ipsa collocatio, conformatioque verborum perficitur in scribendo, non poetico, sed quodam oratorio numero, & modo. Hæc sunt, quæ clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt; neque ea quisquam, nisi diu, multumque scriptitarit, etiamsi vehementissime se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur: & qui a scribendi consuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, ut, etiam subito si dicat, tamen illa, quæ dicantur, similia scriptorum esse videantur; atque etiam, si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cum ab eo discef-

41 *Stylus*] Proprie significat graphium, hoc est, acum ferream, qua Romani veteres, cum in obductis cera tabulis scriberent, utebantur ad formandas in cera literas. Hic stylus sumitur pro exercitatione scribendi frequenter, & per otium. Vulgo stylus est ipse modus & ratio scribendi, seu conformatio certa sententiarum & verborum in oratione: quomodo Ciceronianus, Virgilianusque stylus dicitur. Interdum etiam accipitur pro reprehensione, quo sensu Tullius ait, censorium stylum pertimescere. *Prusteus*.

discesserit, reliqua similis oratio consequetur. Ut concitato navigio, cum remiges inhibuerunt [42], retinet tamen ipsa navis motum, & cursum suum, intermisso impetu, pulsuque remorum: sic in oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine & vi concitata.

XXXIV. In quotidianis autem * commentationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maxime, qua C. Carbonem nostrum illum inimicum solitum esse uti sciebam, ut aut versibus propositis quam maxime gravibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, verbis aliis quam maxime possem lectis pronuntiarem. Sed post animadverti, hoc esse in hoc vitii, quod ea verba, quæ maxime cujusque rei propria, quæque essent ornatissima atque optima, occupasset, aut Ennius, si ad ejus versus me exercerem, aut Gracchus, si ejus orationem mihi forte proposuissem: ita, si iisdem verbis uterer, nihil prodesse; si aliis, etiam obesse, cum minus idoneis uti consuescerem. Postea mihi placuit, eoque sum usus adolescens, ut summorum oratorum Græcas orationes explicarem: quibus lectis hoc assequebar, ut, cum ea, quæ legerem Græce, Latine redderem, non solum optimis verbis uterer, & tamen usitatis, sed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ nova nostris essent, dummodo essent idonea. Jam vocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguæ motus, & exercitationes, non tam artis indigent, quam laboris: quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes

42 *Cum remiges inhibuerunt*] Lamb. notavit legendum *sustinuerunt*; non, ut vulgo, *inhibuerunt*. Lambini lectionem probo, causasque, quas ille omisit, insuper affero. Cicero hos Oratorios Libros prius, quam Academicas Quæstiones scripsit: ex libro autem 13. Ep. ad Att. ep. 21. colligere possumus ipsum in istis Acad. Libris, qui nunc desunt, monitu Attici scripsisse *inhibere remos*, pro *sustinere*: postea vero observatis nautarum formulis, jubet Atticum legere *sustinere*. Dicit enim; *inhibitio remigum motum habet, & vehementiorem quidem, remigationis, navim convertentis ad puppim*. Quod igitur de illo in Acad. Quæst. loco Cicero dicit, de hoc ipso loco, quem expendimus, dicendum est: hic enim caremus voce, quæ significet cursum navis esse tardatum: ipsius igitur Ciceronis monitu vox, *sustinuerunt*, recipienda est. *Pearcius*.

* *Commentationibus*] Vict. Grut. *cogitationibus*. Lamb. *concertationibus*.

miles velimus esse. Intuendi nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores, ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem pravitatemque veniamus. Exercenda est etiam memoria, ediscendis ad verbum quam plurimis & nostris scriptis, & alienis. Atque in ea exercitatione non sane mihi displicet adhibere, si consueris, etiam istam locorum [43] simulacrorumque rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione, & umbratili, medium in agmen, in pulverem, in clamorem, in castra, atque aciem forensem. Subeundus usus omnium, & periclitandæ vires ingenii; & illa commentatio inclusa, in veritatis lucem proferenda est. Legendi etiam poetæ, cognoscenda historia, omnium bonarum artium scriptores ac doctores & legendi & pervolutandi, & exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi; disputandumque de omni re in contrarias partes, &, quidquid erit in quaque re, quod probabile videri possit, eliciendum atque dicendum. Perdiscendum jus civile, cognoscendæ leges, percipienda omnis antiquitas, senatoria consuetudo, disciplina reipublicæ, jura sociorum, fœdera, pactiones, causa imperii cognoscenda est. Libandus est etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos: quo, tanquam sale, perspergatur omnis oratio. Effudi vobis omnia, quæ sentiebam; quæ fortasse, quemcumque patremfamilias arripuissetis ex aliquo circulo, eadem vobis percontantibus respondisset.

XXXV. Hæc cum Crassus dixisset, silentium est consecutum. Sed quanquam satis iis, qui aderant, ad id, quod erat propositum, dictum videbatur, tamen sentiebant celerius esse multo, quam ipsi vellent, ab eo peroratum. Tum Scævola, Quid est, Cotta? inquit, quid tacetis? nihilne vobis in mentem venit, quod præterea a Crasso requiratis?

43 *Locorum, simulacrorumque rationem*] Memoria artificialis, de qua consulendus liber 3. ad Herennium, cap. 21. maxime in eo continetur, ut loca, & imagines quædam animo informentur, quibus velut imponantur & inhæreant ea, quorum volumus meminisse. Loca sunt, verbi gratia, domus aliqua, ubi limen, cubicula, fenestræ, &c. Imagines, aliæ sunt hominum & ferarum, aliæ rerum anima & motu carentium, ut arborum, lapidum, &c. Quæ imagines certo inter se ordine collocatæ res ipsis affixas facilius exhibent. Vide Fabium lib. 11. cap. 2. *Prusteus*.

Immo id mehercule, inquit, ipsum attendo. Tantus enim cursus verborum fuit, & sic evolavit oratio, ut ejus vim, atque incitationem aspexerim; vestigia, ingressumque vix viderim: & tanquam in aliquam locupletem ac refertam domum venerim, non explicata veste, neque proposito argento, neque tabulis & signis propalam collocatis, sed his omnibus multis, magnificisque rebus * constructis ac reconditis: sic modo in oratione Crassi divitias, atque ornamenta ejus ingenii per quædam involucra, atque integumenta perspexi; sed ea cum contemplari cuperem, vix aspiciendi potestas fuit. Ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare quid possideat, neque plane nosse, ac vidisse.

Quin tu igitur facis idem, inquit Scævola, quod faceres, si in aliquam domum, plenam ornamentorum illam, venisses. Si ea seposita, ut dicis, essent, tuque valde spectandi cupidus esses; non dubitares rogare dominum, ut proferri juberet, præsertim si esset familiaris: similiter nunc petes a Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco, quasi per transennam [44] prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, & suo quidque loco collocet.

Ego vero, inquit Cotta, a te peto, Scævola: me enim, & hunc Sulpicium impedit pudor ab homine omnium gravissimo, qui genus hujusmodi disputationis semper contempserit, hæc, quæ isti forsitan puerorum elementa videantur, exquirere. Sed tu nobis da, Scævola, & perfice, ut Crassus hæc, quæ coarctavit, & peranguste refersit in oratione sua, dilatet nobis, atque explicet.

Ego mehercule, inquit Mucius, antea vestra magis hoc causa volebam, quam mea: neque enim tantopere hanc a Crasso disputationem desiderabam, quantopere ejus in causis oratione delector. Nunc vero, Crasse, mea quoque etiam causa rogo, ut quoniam tantum habemus otii, quantum jamdiu

* *Constructis*] Lamb. *constrictis*, & paulo infra *constrictam*

44 *Quasi per transennam*] Per cancellos fenestris oppositos, visui tamen pervios. Metaphora ducta est a mercatoribus, qui mercibus pretiosis, quas a prætereuntibus nolunt contrectari, tales cancellos objiciunt. Itaque per transennam aspicere, idem est, quod nec propius, nec sigillatim intueri. *Prusteus*.

diu nobis non contigit, ne graveris exædificare id opus, quod instituisti. Formam enim totius negotii opinione majorem, melioremque video; quam vehementer probo.

XXXVI. Enimvero, inquit Crassus, mirari satis non queo, etiam te hæc, Scævola, desiderare, quæ neque ego teneo, uti ii, qui docent; neque sunt ejus generis, ut, si optime tenerem, digna essent ista sapientia, ac tuis auribus. An tu, * inquit ille, si de istis communibus & pervagatis vix huic ætati audiendum putas, etiamne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti, de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes & incitarentur, & reprimerentur, de historia, de antiquitate, de administratione reipublicæ, denique de nostro ipso jure civili? Hanc enim ego omnem scientiam, & copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse: in oratoris vero instrumento tam lautam supellectilem nunquam videram.

Potes igitur, inquit Crassus, (ut alia omittam innumerabilia, & immensa, & ad ipsum tuum jus civile veniam) oratores putare eos, quos multas horas expectavit, cum in campum properaret, & ridens & stomachans Scævola [45], cum Hypseus [46] maxima voce, plurimis verbis a M. Crasso prætore contenderet, ut ei, quem defendebat, causa cadere lice-

 ret

* *An tu*] Lambinus, *Ain' tu?* quod & in Pal. septimo: nam octavus, *Quin tu.* Grut.

45 *Scævola*] Non ille Q. Scævola augur, Crassi socer, quo præsente Crassus hic disseruit; sed alter Q. Scævola, pontifex, jurisconsultus peritissimus, & tum, cum hoc judicium disceptaretur, tribunus erat plebis, anno scilicet U. C. DCXLIX. *Prusteus.*

46 *Hypseus*] Causam integram accipe. Ibat Scævola pontifex in campum Martium ad comitia; iter illi per forum fuit; in eo reperit oratores duos inter se litigantes, & graviter ignoratione juris civilis peccantes. Horum uni nomen Hypseus erat, alteri Cn. Octavius, qui consulatum gesserat anno U. C. DCXXVI. Hypseus accusabat aliquem tutorem, quod pupilli fortunas male administrasset. Hoc *judicium tutelæ* appellatur. Octavius tutorem defendebat. Judex hujus controversiæ M. Crassus, qui tum prætor urbanus erat, nempe anno U. C. DCXLVIII. Qui judicio tutelæ damnabatur, cogebatur pupillo, cujus rebus male consuluisset, pecuniam solvere, ac damnum resarcire; deinde lege duodecim tabularum jubebatur aliquid ultra pendere, mulctæ nomine. Quod si pupillus, aut ejus patronus plus a reo peteret, quam deberetur, cadebat causa. Hoc petebat Hypseus, & plus petebat, quam par esset, adeoque debebat causa cadere. Contendebat, inquit L. Crassus, ut ei, quem defendebat, nempe suo pupillo, causa cadere liceret; hoc est, petebat, ut edicto prætoris tribueretur pupillo suo major pecuniæ summa, quam deberetur; quod erat velle causam amittere. Octavius, tutoris accusati defensor imperitus, cum deberet hoc ipso vehementer lætari, quod plus, quam fas erat, peteretur; id enim si objecisset

ret [47] : Cn. autem Octavius, homo consularis, non minus longa oratione recusaret, ne adversarius causa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelæ judicio, atque omni molestia, stultitia adversarii, liberaretur?

Ego vero istos, inquit, (memini enim mihi narrare Mucium) non modo oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putarim. Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, sed juris civilis prudentia; quod alter plus, lege agendo, petebat, quam quantum lex in XII tabulis permiserat; quod cum impetrasset, causa caderet: alter iniquum putabat plus secum agi, quam quod esset in actione; neque intelligebat, si ita esset actum, litem adversarium perditurum.

XXXVII. Quid? his paucis diebus, nonne, nobis in tribunali Q. Pompeji, prætoris urbani, familiaris nostri, sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat [48], ut illi, unde

cisset postea, & probasset, causam obtinuisset, ac reum tutorem turpi judicio tutelæ male administratæ, atque omni molestia, & periculo liberasset: Octavius, inquam, longa oratione recusabat, ne plus peteretur, hoc est, ne Hypseus causa caderet, atque ipse litem obtineret. *Idem*.

47 *Causa cadere liceret*] Ut naturam hujus litis, ejusque quæ in sequenti capite occurrit, bene intelligamus, audi Erasmum in Adag. Chil. 5. Cent. 2. Prov. 15. „ Causa cadere is videbatur qui male agendo „ jus agendi perdidisset. *Si quis* (inquit „ Justinianus lib. 4. tit. de Action. paragr. „ *Si quis* &c.) *agens in intentione sua plus* „ *complexus fuerit, quam ad eum pertineret, causa cadebat*, i. e. rem amittebat: „ in proximo vero paragrapho ostendit (sc. „ Justinianus) vocem hanc plus quadrifariam intelligi; re, tempore, loco, & „ causa: re, si quis pro decem Aureis petat viginti, quale Hypseus iste fecerat; „ tempore, si quis ante diem vel conditionem petat; quod in sequenti capite patronum quendam fecisse dicit Crassus. *Pearcius*.

48 *Postulabat, ut illi*] Hæc fuit causa. Debebat quidam alteri certam pecuniæ summam, solvendam, verbi gratia, ineunte mense Januario; alter, seu petitor non expectavit ad illud tempus, sed petiit ut sibi solveretur, verbi gratia, mense Decembri ineunte, & accusavit debitorem quod pecuniam non solveret. Causidicus imperitus, qui debitorem defendebat, cum litem inferre petitori debuisset eo nomine, quod ante tempus peteret pecuniam, (erant enim graves pœnæ positæ illis, qui ante tempus pactionis, vel obligationis litem intenderent) id enim si fecisset, causa cecidisset petitor; hoc postulavit tantum, ut sibi liceret, ac debitori, quem defendebat, uti beneficio legis, & exceptione, quæ vetabat ne pecunia peteretur ante illam diem, qua cœpta esset deberi. Quod cum postulabat, non intelligebat homo juris ignarus, comparatum hoc esse in utilitatem petitoris, & adversario suo prodesse. Hinc enim factum, ut petitor postea litem de integro intulerit, tanquam si ea res nunquam in judicium antea venisset; quam litem inferre non potuisset, si inficiator, hoc est debitor probasset judici, ante petitam esse pecuniam, quam deberi cœpisset. Petitor enim, cum postea pecuniam suam peteret apud judicem, exclusus fuisset lege, hoc est impeditus ne ageret, ac moveret litem: lex enim excipit, hoc est prohibet, ne agatur iterum ea de re, quæ jam in judicium venit, seu quæ jam dijudicata est. *Prast.*

de peteretur, vetus atque usitata exceptio daretur, *Cujus pecuniæ dies fuisset?* quod petitoris causa comparatum esse non intelligebat: ut, si ille inficiator probasset judici, ante petitam esse pecuniam, quam esset cœpta deberi, petitor, rursus cum peteret, exceptione excluderetur, *Quod ea res in judicium antea venisset*. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, quam eum, qui hanc personam susceperit, ut amicorum controversias, causasque tueatur, laborantibus succurrat, ægris medeatur, afflictos excitet; hunc in minimis tenuissimisque rebus ita labi, ut aliis miserandus, aliis irridendus esse videatur?

Equidem propinquum nostrum P. Crassum illum Divitem, & multis aliis in rebus elegantem hominem & ornatum, & præcipue in hoc efferendum & laudandum puto, quod, cum P. Scævolæ frater esset, solitus est ei persæpe dicere, neque illum in jure civili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiam assumpsisset; (quod quidem hic, qui mecum consul fuit, filius ejus est consecutus) neque se ante causas amicorum tractare, atque agere cœpisse, quam jus civile didicisset.

Quid vero ille M. Cato? nonne & eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora, atque illa ætas in hac civitate ferre maximam potuit, & juris civilis omnium peritissimus? Verecundius hac de re jamdudum loquor, quod adest vir in dicendo summus, quem ego unum oratorem maxime admiror: sed tamen idem hoc semper jus civile contempsit. Verum quoniam sententiæ, atque opinionis meæ voluistis esse participes, nihil occultabo; & quoad potero, vobis exponam, quid de quaque re sentiam.

XXXVIII. Antonii incredibilis quædam, & prope singularis, & divina vis ingenii videtur, etiamsi hac scientia juris nudata sit, posse facile cæteris armis prudentiæ causas tueri, atque defendere. Quamobrem hic nobis sit exceptus: cæteros vero non dubitabo primum inertiæ condemnare sententia mea, post etiam impudentiæ. Nam volitare in foro, hærere in jure ac prætorum tribunalibus, judicia privata magnarum rerum obire, in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate

ac

ac jure certetur, jactare se in caussis centumviralibus [49], in quibus usucapionum [50], tutelarum [51], gentilitatum [52], agnationum [53], alluvionum, circumluvionum [54], nexorum [55], mancipiorum [56], parietum, luminum [57], stillicidiorum [58], testamentorum ruptorum [59], aut ratorum, cæterarumque rerum innu-

49 *In caussis centumviralibus*] Centumviri erant minores judices apud Romanos e singulis tribubus lecti ad exercenda privata ee caussis minoris, ut plurimum, momenti judicia. Porro erant illi centum quinque, terni scilicet ex unaquaque tribu; tribus autem erant triginta quinque; attamen, quo facilius nominarentur, centumviri sunt appellati. His præsidebat prætor, ut colligimus ex Plinio juniore, ex quo etiam intelligimus centumvirorum numerum ad centum octoginta excrevisse. *Idem*.

50 *Usucapionum*] Usucapio, sive ususcapio, est jus possidendi, & capiendi rem aliquam, quia usus illa fuisti per certum tempus lege constitutum, eamque possedisti. *Idem*.

51 *Tutelarum*] Tutela a Servio Sulpitio definitur, vis ac potestas in capite libero ad defendendum eum, qui per ætatem se ipse defendere nequit, jure civili data ac permissa. *Idem*.

52 *Gentilitatum*] Gentilitas est ordo & series hominum, qui sunt ex eadem familia, quique ob eam caussam jura quædam habent sibi propria; verbi gratia, hereditatis adeundæ, suscipiendæ tutelæ, &c. Hæc autem jura non obtinebant, neque gentilitate gaudebant, servi, liberti, libertini, & capite diminuti. *Cicero in Topicis*. Idem.

53 *Agnationum*] Agnati virilis sexus propinquitate juncti sunt, quibus, ut gentilibus, propria jura sunt. *Idem*.

54 *Alluvionum, circumluvionum*] Alluit prædium, vel agrum, fluvius, quando præter illum it: circumluit, quando totum instar insulæ cingit. *Alluvio*, inquit Justinianus Instit. lib. xi. cap. 1. *est incrementum latens. Per alluvionem autem id videtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, ut intelligere non possis, quantum quoquo momento temporis adjiciatur*. Ex alluvione autem, & circumluvione, variæ controversiæ nascuntur; verbi gratia, si vis fluminis de prædio tuo partem aliquam detraxerit, & vicini prædio adjunxerit, cuja sit ea pars: si arbores tuæ in vicini prædium delatæ fluvio, in eo prædio radices egerint, fructum tulerint, &c. *Idem*.

55 *Nexorum*] Nexum, sive nexus, est obligatio civilis, quæ cum contrahebatur, aliquis libram & æs manu tenebat, qui vocabatur libripens. Vide Topica, cap. 5. Præterea civis ille nexus dicebatur, qui cum esset liber, pecuniamque alteri deberet, illi addicebatur in servitutem, ut ipsi pro pecunia, quam deberet, nec posset solvere, servilem operam præstaret, dum æs alienum dissolveret. Nexus autem dicebatur, quod necteretur, id est, compedibus, aut nervo vinctus, & clausus teneretur. *Livius lib.* VIII. Addictus etiam vocabatur. *Idem*.

56 *Mancipiorum*] Mancipium, inquit Isidorus, est quidquid manu capi potest. Aliquando sumitur pro quolibet servo; hic pro aliqua re, quæ accipitur, aut alteri possidenda traditur, vel pro actione, qua id fit. *Idem*.

57 *Parietum, luminum*] De pariete communi sæpe incidit controversia; de tigno in parietem immisso, de alio pariete aut adjuncto, aut supra communem exædificato, &c. Item de luminibus; verbi gratia, si quis altius ædificet, ac vicini luminibus officiat; si quis prospectum in ædes tuas habeat, &c. *Idem*.

58 *Stillicidiorum*] Stillicidium est aquæ pluviæ lapsus e tecto. Unde possunt oriri lites de servitute stillicidii, de immittendis & recipiendis stillicidiis. *Idem*.

59 *Testamentorum ruptorum*, aut ratorum, *cæterarumque*] Ita MSS. Bod. Bal. Mag. Harl. duo, & ad oram Nov. necnon editiones Ven. Mediol. Roberti Stephani, Manutii, & Lambini, aliorumque: MSS. vero septem, *ruptorum, aut raptorum*, a vera lectione non multum abhorrentes: horum igitur auctoritate voces, *aut ratorum*, inserui. Testamenta *rupta* significant ea testamenta, quæ, aliqua conditione interveniente, aut legibus ea illo modo fieri vetantibus, decreto Centum-

innumerabilium jura verſentur, cum omnino, quid ſuum, quid alienum, quare denique civis an peregrinus, ſervus an liber quiſpiam ſit, ignoret, inſignis eſt * impudentiæ. Illa vero deridenda arrogantia eſt, in minoribus navigiis rudem eſſe ſe confiteri; quinqueremes, aut etiam majores, gubernare didiciſſe. Tu mihi cum in circulo decipiare adverſarii ſtipulatiuncula [60]; & cum obſignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id ſit ſcriptum, quo ille capiatur; ego tibi ullam cauſam majorem committendam putem? Citius hercule is, qui duorum ſcalmorum naviculam in portu everterit, in Euxino ponto Argonautarum navem gubernarit.

Quid, ſi ne parvæ quidem cauſæ ſunt, ſed ſæpe maximæ, in quibus certatur de jure civili; quod tandem os eſt illius patroni, qui ad eas cauſas ſine ulla ſcientia juris audet accedere? Quæ potuit igitur eſſe cauſa major, quam illius militis? de cujus morte, cum domum falſus ab exercitu nuntius veniſſet, & pater ejus, re credita, teſtamentum mutaſſet, & quem ei viſum eſſet, feciſſet heredem, eſſetque ipſe mortuus: res delata eſt ad centumviros, cum miles domum reveniſſet, egiſſetque lege in hereditatem paternam teſtamento exheres filius [61]. Nempe in ea cauſa quæſitum eſt de jure civili, poſſetne paternorum bonorum exheres eſſe filius, quem pater teſtamento neque heredem, neque exheredem ſcripſiſſet nominatim?

XXXIX.

tumvirum ſuam vim amittebant: ſic Cicero in hujus libri c. 57. *conſtat agnaſcendo rumpi teſtamentum*. His autem teſtamentis *ruptis* opponuntur ea, quæ vim ſuam obtinebant decreto Centumvirum, & quæ *rata* eſſe dicebantur. De his igitur ambobus Valerius Maximus in 7. libro tractat: in c. 7. de *reſciſſis*, id eſt, *ruptis*, & c. 8. de *ratis*. Immo exempla utriuſque generis Craſſus hic profert; nempe teſtamenti *rati* in proximo capite, cum M. Curius M. Coponium cauſa vicit, hereſque factus fuit: teſtamenti vero *rupti* exemplum habes in hoc capite, cum miles a Centumviris obtinebat, ut patris ſui teſtamentum reſcinderetur: Valerio enim Maximo teſte miles ſuperior in cauſa diſceſſit. *Pearcius*.

* *Impudentiæ*] Man. Lamb. *imprudentiæ*.

60 *Stipulatiuncula*] Obligatio eſt, quam aliquis in ſe recipit, cum certis verbis interrogatus reſpondet: Spondes? ſpondeo: fide jubes? fide jubeo. *Pruſteus*.

61 *Teſtamento exheres filius*] Clariſſimus Lambinus audax Scriptorum cenſor, ſed quem non velis fuiſſe minus audacem, cenſet hæc tria verba delenda eſſe, *teſtamento exheres filius*; teſtatur idem ea ab uno Mſſ. quem vidit, abeſſe. Talæus etiam dicit ea a nonnullis exemplaribus abeſſe. Utinam quidem in meis Mſſ. idem obſervaſſem! cum enim *miles* præceſſerat, redundat caſus nominativus: & cum in dubio fuit, utrum exheres eſſet miles necne, non eleganter dici poteſt *exheres filius*. Porro notandum eſt me notam interrogationis poſt vocem *filius* poſuiſſe. *Pearcius*.

XXXIX. Quid, qua de re inter Marcellos, & Claudios patricios centumviri judicarunt? cum Marcelli ab liberti filio stirpe [62] Claudii, patricii ejusdem nominis, hereditatem gente ad se rediisse dicerent, nonne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis ac gentilitatis jure dicendum? Quid, quod item in centumvirali judicio certatum esse accepimus? qui Romam [63] in exilium venisset, cui Romæ exulare jus esset, si se ad aliquem quasi patronum applicavisset, intestatoque esset mortuus, nonne in ea causa jus applicationis, obscurum sane & ignotum, patefactum in judicio, atque illustratum est a patrono? Quid nuper, cum ego C. Sergii Auratæ contra hunc nostrum Antonium judicio privato causam defenderem, nonne omnis nostra in jure versata defensio est? Cum enim Marius [64] Gratidianus ædes Auratæ vendidisset, neque servire quandam earum ædium partem in mancipii lege dixisset: defendebamus, quidquid fuisset incommodi in mancipio, id si venditor scisset, neque declarasset, præstare debere.

Quo quidem in genere familiaris noster M. Bucculejus, homo neque meo judicio stultus, & suo valde sapiens, & a juris

ris

62 *Ab liberti filio stirpe*] Filius liberti cujusdam e Claudiorum gente intestato decessit, ejusque hereditas lege rediit ad Claudios; quorum duæ familiæ erant, altera patricia, altera plebeia. Claudii patricii vocabantur Pulchri, plebeji vero Marcelli: hi de intestato mortui hereditate certabant. Claudii patricii (quorum familia istius gentis maxima natu fuit,) sibi hereditatem vindicarunt jure Gentilitatis, quia libertus iste e gente Claudia esset, ipsorumque familia esset prima: &, quamvis servitutem serviisset, tamen Claudii patricii contendebant eam injustam fuisse, ideoque se jure Gentilitatis privari non potuisse. Claudii vero plebeii, sc. Marcelli, eandem sibi vindicarunt hæreditatem quia libertus iste stirpe proprior Marcellis fuit, quam Pulchris, & quia ista servitute (quam serviisset, & quam justam fuisse ii contendebant) jus Gentilitatis Claudiis patriciis amissum fuisse videbatur. De significatione vocis *Gentiles* audi ipsum Ciceronem in Topicis c. 6. *Gentiles sunt*, Qui inter se eodem nomine sunt. *Non est satis*. Qui ab ingenuis oriundi sunt. *Ne id quidem satis est*. Quorum majorum nemo servitutem servivit. *Abest etiam nunc*. Qui capite non sunt diminuti. *Hoc fortasse satis est*. Idem.

63 *Qui Romam*] Quidam peregrinus (sic appellatur quicunque civis non est) Romam venit, in exilium ejectus ex urbe sua, & patria. Applicuit sese, id est, adjunxit ad Romanum civem, quem coleret, observaretque, ut cliens patronum, & a quo vicissim defendebatur, ac si civis & cliens suus fuisset. Contigit ut ille peregrinus testamento nullo facto moreretur. Civis Romanus, cui peregrinus ille tanquam patrono addictus fuerat, ejus hereditatem postulavit apud centumviros, ea de causa, quod iste peregrinus ad ipsum applicuisset sese, & veluti ipsi dedidisset. Hoc, applicationis jus appellat Cicero. De isto jure antea obscuro, quia raræ sunt hujusmodi causæ, dicendum causidico fuit, adeoque illustrandum & patefaciendum. *Prusteus*. Vide Turneb. Advers. xxiv. 32.

64. *Cum enim Marius*] Rem omnem paulo fusius explicat Cicero lib. 3. de Officiis, cap. 20. *Prusteus*.

tis ſtudio non abhorrens, ſimili in re quodam modo nuper erravit. Nam cum ædes L. Fuſio venderet, in mancipio [65] lumina, uti tum eſſent, ita recepit. Fuſius autem, ſimul atque ædificari cœptum eſt in quadam parte urbis, quæ modo ex illis ædibus conſpici poſſet, egit ſtatim cum Bucculejo, quod, cuicumque particulæ cæli officeretur, quamvis eſſet procul, mutari lumina putabat.

Quid vero? clariſſima M. Curii cauſa [66], & M. Coponii nuper apud centumviros, quo concurſu hominum, qua exſpectatione defenſa eſt? cum Q. Scævola, æqualis, & collega meus, homo omnium & diſciplina juris civilis eruditiſſimus, & ingenio, prudentiaque acutiſſimus, & oratione maxime limatus atque ſubtilis, atque, ut ego ſoleo dicere, juris peritorum eloquentiſſimus, eloquentium juris peritiſſimus, ex ſcripto teſtamentorum jura defenderet, negaretque, niſi poſthumus & natus, &, antequam in ſuam tutelam veniſſet, mortuus eſſet, heredem eum eſſe poſſe, qui eſſet ſecundum poſthumum & natum, & mortuum, heres inſtitutus; ego autem defenderem, hac eum tum mente fuiſſe, qui teſtamentum feciſſet, ut, ſi filius non eſſet, qui in tutelam veniret, M. Curius eſſet heres. Num deſtitit uterque noſtrum in ea cauſa, in auctoritatibus, in exemplis, in teſtamentorum formulis, hoc eſt, in medio jure civili verſari?

65 *In mancipio*] Id eſt, in venditione ædium. Controverſia illa hujuſmodi fuit. Bucculejus, cum venderet ædes ſuas Fuſio, hæc verba in pactione ſcribi voluit, *Lumina* (id eſt, feneſtras) *uti nunc ſunt*, *ita recipio:* quibus verbis id unum in ſe ſuſcepit, ut ne quis vicinus earum feneſtrarum uſum vel tolleret, vel ædificiis altioribus obſcuraret. In hoc Bucculejus erravit, quod verbis ambiguis uſus eſſet; nam Fuſius ei litem intendit, ſimul atque ædificari cœptum eſt in quadam remotiori urbis parte, quæ ex ædibus, quas emerat, conſpici poſſet. Egit igitur cum Bucculejo, quia jam ex illis ædibus non idem erat cæli proſpectus, & (ut ille putabat) *mutabantur lumina*, nec tum *ita erant*, *uti in mancipio* ea Bucculejus *receperat*. Pearc.

66 *Clariſſima M. Curii cauſa*] Coponius quidam moriens cum uxorem gravidam putaret, filium, qui ſe mortuo naſceretur, (is poſthumus dicitur, quaſi poſtremo loco, ſeu, qui poſt humatum patrem, natus) reliquit heredem; ſubſtituit illi heredem ſecundum M. Curium, ea conditione, ut M. Curius eſſet heres, ſi filius poſthumus ante moreretur, quam ſui juris eſſet. Deceſſit ſubinde Coponius: ſed cum uxor ejus revera gravida non eſſet, nullus ei natus eſt filius poſthumus. Statim M. Coponius, agnatus mortui, apud centumviros egit, ut ſibi liceret hereditatem adire: oratorem & patronum delegit Q. Scævolam. Contra M. Curius, ſecundus heres teſtamento relictus, ſibi hanc hereditatem poſtulabat, eo nomine, quod heres fuiſſet inſtitutus, ſi poſthumus ante moreretur, quam poſſet per ætatem e tutoris cuſtodia & poteſtate exire: perinde autem eſſe, quod nullus fuiſſet poſthumus, ac ſi natus revera foret, ac mortuus ante tempus

XL. Omitto jam plura exempla caufarum ampliffimarum, quæ funt innumerabilia. Capitis noftri [67] fæpe poteft accidere ut caufæ verfentur in jure. Etenim fic C. Mancinum [68], nobiliffimum, atque optimum virum, ac confularem, cum eum propter invidiam Numantini fœderis paterpatratus [69] ex S. C. Numantinis dedidiffet, eumque illi non recepiffent, pofteaque Mancinus domum reveniffet, neque in fenatum introire dubitaffet; P. Rutilius, M. filius, tribunus plebis de fenatu juffit educi, quod eum civem negaret effe: quia memoria fic effet proditum, quem pater fuus, aut populus vendidiffet, aut paterpatratus dedidiffet, ei nullum effe poftliminium [70].

Quam poffumus reperire ex omnibus rebus civilibus caufam, contentionemque majorem [71] quam de ordine, de civitate, de liber-

pus a patre conftitutum. Erat Curii patronus L. Craffus, quem Cicero nunc loquentem facit. Q. Scævola fcripto nitebatur: hæc effe verba teftamenti, ut Curius tantum heres effet, fi pofthumus ante certum tempus moreretur: mori eum non poffe qui natus non fit: natum non effe pofthumum: itaque hereditatem M. Coponio agnationis jure adfcribendam effe, non M. Curio, qui conditione teftamenti excluderetur. Craffus contra, voluntatem ejus, qui teftamentum feciffet, ac fcripti fententiam fpectandam effe contendebat, non ipfa verba, & apices fcripti. Hanc fuiffe mentem teftatoris: Si filius fibi non effet, qui hereditatem paternam adiret, ut M. Curius heres effet. Caufam obtinuit L. Craffus, ut refert Cicero oratione pro Cæcina, cap. 18. *Prufleus*.

67 *Capitis noftri*] Caufa capitis apud Romanos ea dicebatur, in qua agebatur de ftatus mutatione, five capitis diminutione. Triplex eft autem capitis diminutio: maxima, cum aliquis fimul & civitatem, & libertatem amittit: minor, five media, cum civitas quidem amittitur, libertas vero retinetur: minima, cum & civitas, & libertas retinetur, fed ftatus hominis commutatur. Maxima fervum facit; media peregrinum; minima filiumfamilias, vel patremfamilias. *Juftinianus lib. 1. Inftit. cap.* 16. idem.

68 *Mancinum*] C. Hoftilius Mancinus conful anno U. C. DCXVII. prodigiorum contemptor, a Numantinis victus, & caftris exutus, pacem cum iis ignominiofam fecit. Sed hanc ratam effe vetuit fenatus: itaque ipfe fciens ac volens illis deditus eft. Cum autem non effet ab iifdem receptus, Romam rediit. Quæfitum eft, an pro cive habendus effet, five an ullum ei poftliminium effe poffet. Negabat P. Rutilius, tribunus plebis, ob eam caufam, quam Cicero commemorat. Affirmabant alii, quia non erat receptus ab hoftibus; deditionem enim, aut donationem fine acceptione non poffe intelligi; Mancinum igitur non habendum effe pro dedito, quem hoftis accipere nollet. Pro Mancino judicavit populus Romanus, illumque obtinuiffe præturam anno U. C. DCXX. tradit Pomponius jurifconfultus. *Florus in Epitome*, *Appianus*, &c. *Idem*.

69 *Paterpatratus*] Is unus e fecialibus erat, fanctiori quadam ornatus dignitate, atque auctoritate, ad patrandum, hoc eft, fanciendum aliquod fœdus, res repetendas, bellum indicendum hofti, &c. Feciales autem fidei publicæ inter populos præerant; nec licebat bellum inferre, nifi ipfi juftis de caufis fufceptum declaraffent, atque indixiffent. *Livius lib.* 1. Idem.

70 *Poftliminium*] Cic. in Topic. c. 8. *Quæ a nobis alienata funt, cum ad hoftem pervenerint, & ex fuo tanquam limine exierint, dein cum redierint poft ad idem limen, poftliminio videntur rediiffe*. Vide Cujacium, lib. xi. Obfervat. cap. 23. *Pearcius*.

71 *Majorem*] Illa fcilicet Mancini caufa, in qua agebatur de illius ordine, civitate, & libertate: de ordine, an fenator ef-fet,

libertate, de capite hominis consularis, præsertim cum hæc non in crimine aliquo, quod ille posset infitiari, sed in civili jure consisteret? Similique in genere, inferiore ordine, si quis apud [72] nos servisset ex populo fœderato, seseque liberasset, ac postea domum revenisset; quæsitum est apud majores nostros, num is ad suos postliminio rediisset, & amisisset hanc civitatem.

Quid? de libertate, quo judicium gravius esse nullum potest; nonne ex jure civili potest esse contentio, cum quæritur, is, qui domini voluntate census sit [73], continuone, an ubi lustrum conditum [74], liber sit? Quid, quod usu, memoria patrum, venit, ut paterfamilias, qui ex Hispania Romam venisset, cum uxorem prægnantem in provincia reliquisset, Romæque alteram duxisset, neque nuntium priori remisisset, mortuusque esset intestato, & ex utraque filius natus esset; mediocrisne res in controversiam adducta est? cum quæreretur de duobus civium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de ejus matre: quæ, si judicaretur certis quibusdam verbis [75], non novis nuptiis [76], fieri cum superio-

set, quo in ordine erat antequam hosti dederetur: de civitate, an habendus esset in numero civium: de libertate, an servus esset, an liber: de capite, an capite diminutus esset, proindeque in exilium pellendus, aut etiam omnino perdendus. *Prusleus.*

72 *Si quis apud*] Aliquis e populo fœderato, homo inter suos liber & ingenuus, Romam venerat; ibi servitutem serviit; ea servitute liberatus ad suos rediit; ab iis receptus non est. Quæsitum est, an is dicendus esset ad suos redire postliminio, an desiisset civis Romanus esse. Causa quærendi hæc erat, quod inter fœderatos postliminium non est, sed tantum inter hostes: itaque si ille assertus in libertatem, factus erat civis Romanus, sine postliminio poterat redire ad suos. Non poterat tamen amplius esse civis Romanus, quia jure Romano nemo poterat, ut ait Cicero pro Corn. Balbo, duarum civitatum civis esse. *Idem.*

73 *Domini voluntate census sit*] Quinto quoque anno a Censoribus in tabulas referebantur civium Romanorum tam nomina, quam opes. Si quis dominus tunc temporis servo suo permisit, ut in civium numero ab iis magistratibus recenseretur, is liber factus est: sed inter jurisconsultos quærebatur, utrum *continuo*, id est, eo ipso die recensendi, is liber esset, an nonnisi post totum censum absolutum, sive *lustrum conditum*, quod solenni sacrificio finiebatur. *Pearcius.*

74 *Ubi lustrum conditum*] Condi lustrum dicebatur, cum census perfectus erat & absolutus: absolvebatur autem sacrificio solemni. Lustrum est ipse census, seu recensio civium: a lustrando dicitur, tunc enim veluti lustrabantur, & recognoscebantur cives omnes. Aliquando lustrum est spatium annorum quinque: quia exactis quinque annis fiebat census. *Prusleus.* Vide Cujacium, lib. XVII. Observ. cap. 20.

75 *Certis quibusdam verbis*] His fere verbis, cum vir uxorem repudiabat, utebatur: Res tuas tibi habeto, tuas tibi res agito: quorum altero restituit dotem, altero tutoris munus in rebus uxoris deponebat. *Prusleus.*

76 *Non novis nuptiis*] Videtur is qui nuptias cum altera uxore contrahit, priorem repudiare: hunc tamen tacitum consensum recentiores jurisperiti negant sufficere. Lis igitur hæc, & controversia erat, an verbis, an mente sola, & novis nuptiis factis divortium fieri censeretur. *Idem.*

periore divortium, in concubinæ locum duceretur. Hæc igitur, & horum similia jura suæ civitatis ignorantem, erectum & celsum, alacri & prompto ore, ac vultu, huc atque illuc intuentem, vagari magna cum caterva toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, & prope cunctis civibus lucem ingenii, & consilii sui porrigentem, atque tendentem, nonne in primis flagitiosum putandum est?

XLI. Et quoniam de impudentia dixi, castigemus etiam segnitiem hominum, atque inertiam. Nam si esset ista cognitio juris magna ac difficilis, tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. Sed, o dii immortales, non dicerem hoc audiente Scævola, nisi ipse dicere soleret, nullius sibi artis faciliorem cognitionem videri. Quod quidem certis de causis a plerisque aliter existimatur: primum quia veteres illi, qui huic scientiæ præfuerunt, obtinendæ atque augendæ potentiæ suæ causa, pervulgari artem suam noluerunt: deinde, posteaquam est editum, expositis a Cn. Flavio [77] primum actionibus, nulli fuerunt, qui illa artificiose digesta generatim componerent. Nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille prius, qui illa tenet, quorum artem instituere vult, habeat illam scientiam, ut ex iis rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere possit. Hoc video, dum breviter voluerim dicere, dictum a me esse paulo obscurius: sed experiar, & dicam, si potero, planius.

XLII. Omnia fere, quæ sunt conclusa nunc artibus, dispersa, & dissipata quondam fuerunt; ut in musicis, numeri, & voces, & modi, in geometria, lineamenta, formæ, intervalla, magnitudines: in astrologia, cæli conversio, ortus, obitus, motusque siderum: in grammaticis, poetarum pertractatio,

77 *Expositis a Cn. Flavio*] *Posset agi lege, necne*, inquit Cicero pro Muræna, cap. 11. *pauci quondam sciebant. Fastos enim vulgo non habebant. Erant enim in magna potentia qui consulebantur: a quibus etiam dies, tanquam a Chaldæis petebantur. Inventus est scriba quidam Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit*, id est, ostenderit doctrinam veterum illorum jurisconsultorum non admodum reconditam fuisse, *& singulis diebus ediscendos fastos populo proposuerit, & ab ipsis cautis jurisconsultis eorum sapientiam compilarit*. Cn. iste Flavius, patre libertino natus, ob fastos populo promulgatos fuit ædilis curulis a forensi turba creatus anno U. C. CDXLVIII. *Livius lib.* IX. *& Pomponius de origine juris*. Idem.

tio, hiſtoriarum cognitio, verborum interpretatio, pronuntiandi quidam ſonus. In hac denique ipſa ratione dicendi, excogitare, ornare, diſponere, meminiſſe, agere; ignota quondam omnibus, & diffuſa late videbantur. Adhibita eſt igitur ars quædam extrinſecus ex alio genere quodam, quod ſibi totum philoſophi aſſumunt, quæ rem diſſolutam, divulſamque conglutinaret; & ratione quadam conſtringeret.

Sit ergo in jure civili finis hic, legitimæ, atque uſitatæ in rebus cauſiſque civium, * æquabilitatis conſervatio. Tum ſunt notanda genera [78], & ad certum numerum paucitatemque revocanda. Genus autem eſt id, quod ſui ſimiles communione quadam, ſpecie autem differentes, duas, aut plures complectitur partes: partes autem ſunt, quæ generibus iis, ex quibus emanant, ſubjiciuntur: omniaque, quæ ſunt vel generum vel partium nomina, definitionibus, quam vim habeant, eſt exprimendum. Eſt enim definitio, earum rerum, quæ ſunt ejus rei propriæ, quam definire volumus, brevis, & circumſcripta quædam explicatio.

Hiſce ego rebus exempla adjungerem, niſi, apud quos hæc haberetur oratio, cernerem. Nunc complectar quod propoſui, brevi. Si enim aut mihi facere licuerit, quod jamdiu cogito [79], aut alius quiſpiam, aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit, ut primum omne jus civile in genera digerat, quæ perpauca ſunt; deinde eorum generum quaſi quædam membra diſpertiat; tum propriam cujuſque vim definitione declaret; perfectam artem juris civilis habebitis, magis magnam atque uberem, quam difficilem atque obſcuram. Atque interea tamen, dum hæc, quæ diſperſa ſunt, coguntur, vel paſſim licet carpentem, & colligentem undique, repleri juſta juris civilis ſcientia [80].

XLIII.

* *Æquabilitatis*] Vict. Man. *æqualitatis*

78 *Notanda genera*] Juris genera iſta ſunt: aliud publicum eſt jus, aliud privatum. Rurſus publicum aliud ſpectat res ſacras; aliud magiſtratus, ordinemque civitatis; aliud continetur legibus: aliud ſenatuſconſultis, &c. aliud civium eſt; aliud exterorum, &c. Vide Ciceronem in Topicis. *Idem*.

79 *Quod iam diu cogito*] Hoc in perſona Craſſi de ſe ipſe Cicero dicere videtur: eum enim ſcripſiſſe librum de jure civili in artem redigendo teſtis eſt Gellius lib. 1. cap. 22. *Idem*. Vide Philoſophicorum Fragmenta, Tom. III.

80 *Juſta* (vulgo, *iſta*) *juris civilis ſcientia*] Id eſt, quæ ſufficit, cui nihil deeſt ad

tuen-

XLIII. Nonne videtis, equitem Romanum, hominem acutiſſimo omnium ingenio, ſed minime cæteris artibus eruditum, C. Aculeonem [81], qui mecum vivit, ſemperque vixit, ita tenere jus civile, ut ei, cum ab hoc diſceſſeritis [82], nemo de iis, qui peritiſſimi ſunt, anteponatur? Omnia enim ſunt poſita ante oculos, collocata in uſu quotidiano, in congreſſione hominum, atque in foro: neque ita multis literis, aut voluminibus magnis continentur. Eadem enim ſunt elata [83] primum a pluribus: deinde, paucis verbis commutatis, etiam ab iiſdem ſcriptoribus ſcripta ſunt ſæpius.

Accedit vero, quo facilius percipi cognoſcique jus civile poſſit, (quod minime plerique arbitrantur) mira quædam in cognoſcendo ſuavitas, & delectatio. Nam, ſive quem aliena ſtudia delectant, plurima eſt & in omni jure civili, & in pontificum libris, & in XII tabulis, antiquitatis effigies, quod & verborum priſca vetuſtas cognoſcitur; & actionum genera quædam, majorum conſuetudinem vitamque declarant. Sive quis civilem ſcientiam contempletur, (quam Scævola non putat oratoris eſſe propriam, ſed cujuſdam ex alio genere prudentiæ) totam hanc, deſcriptis omnibus civitatis utilitatibus ac partibus, XII. tabulis contineri videbitis. Sive quem iſta præpotens, & glorioſa philoſophia delectat, (dicam audacius,) hoſce habet fontes omnium diſputationum ſuarum, qui jure civili & legibus continentur. Ex his enim & dignitatem maxime expetendam videmus, cum verus, juſtus, atque honeſtus labor honoribus, præmiis, atque ſplendore decoratur; vitia autem hominum atque fraudes, damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exiliis, morte multantur: & docemur non infinitis, concertationumque plenis diſputationibus, ſed auctoritate, nutuque legum domitas habe-

tuendum nomen ſcientiæ. Sic in Oratore, c. 41. *juſta excuſatio*, idem valet ac ſatis bona, & in epiſtol. ad Famil. l. 2. ep. 10. *victoria juſta* eodem dicitur ſenſu. Non opus eſt igitur, ut cum Gulielmio ſententiam refingamus. *Pearcius*.

81 C. *Aculeonem*] Hic eques Romanus Ciceronis materteram duxit uxorem: propterea filios Aculeonis Cicero conſobrinos ſuos vocat lib. II. de Oratore. *Pruſteus*.

82 *Cum ab hoc diſceſſeritis*] Scilicet, a Scævola. *Strebæus*.

83 *Elata*] Quid; ſi, *relata?* Muret.

habere libidines, coercere omnes cupiditates, noſtra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abſtinere.

XLIV. Fremant omnes licet, dicam quod ſentio: bibliothecas mehercule omnium philoſophorum unus mihi videtur XII tabularum libellus, ſi quis legum fontes & capita viderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate ſuperare. Ac ſi nos, id quod maxime debet, noſtra patria delectat, cujus rei tanta eſt vis, ac tanta natura, ut Ithacam illam in aſperrimis ſaxulis, tanquam nidulum, affixam, ſapientiſſimus vir [84] immortalitati anteponeret; quo amore tandem inflammati eſſe debemus in ejuſmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus eſt virtutis, imperii, dignitatis? Cujus primum nobis mens, mos, diſciplina, nota eſſe debet; vel quia eſt patria parens omnium noſtrum, vel quia tanta ſapientia fuiſſe in jure conſtituendo putanda eſt, quanta fuit in his tantis opibus imperii comparandis.

Percipietis etiam illam ex cognitione juris lætitiam, & voluptatem, quod, quantum præſtiterint noſtri majores prudentia cæteris gentibus, tum facillime intelligetis, ſi cum illorum Lycurgo, & Dracone [85], & Solone noſtras leges conferre volueritis. Incredibile eſt enim, quam ſit omne jus civile, præter hoc noſtrum, inconditum, ac pene ridiculum: de quo multa ſoleo in ſermonibus quotidianis dicere, cum hominum noſtrorum prudentiam cæteris hominibus, & maxime Græcis, antepono. His ego de cauſis dixeram, Scævola, iis, qui perfecti oratores eſſe vellent, juris civilis cognitionem eſſe neceſſariam.

XLV. Jam vero ipſa per ſe quantum afferat iis, qui ei præſunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque, ut

84 *Sapientiſſimus vir*] Ulyſſes ſcilicet, cui Calypſo pollicita eſt immortalitatem, modo ſecum manere perpetuo vellet. Odyſſ. lib. v.

85 *Dracone*] Draco primus Athenienſium legislator, cujus ſeveriores leges ſanguine, non atramento, ſcriptas, draconis, non hominis, eſſe dicebant: tanta ſcilicet fuit illatum immanitas, ut in levia pariter, & gravia delicta capitali pœna animadverterent; nec minus addicerent morti eum, qui otii convictus eſſet, quam qui parricidium admiſiſſet. Cum in theatrum aliquando prodiiſſet, conjectis in eum undique ſtragulis & veſtimentis ſuffocatus eſt. Floruit, ut tradit lib. I. Strom. Clemens Alexandrinus, XXXIX. Olymp. anno I. quo leges tulit. Eum perhibent tribus verſuum millibus vitæ præcepta tradidiſſe. *Pruſteur.*

ut apud Græcos infimi homines, mercedula adducti, ministros se præbent in judiciis oratoribus, ii, qui apud illos πραγματικοὶ vocantur: sic in nostra civitate contra amplissimus quisque, & clarissimus vir, ut ille, qui propter hanc juris civilis scientiam sic appellatus a summo poeta est,

Egregie cordatus homo, catus Æliu' Sextus,

multique præterea, qui, cum ingenio sibi auctore dignitatem [86] reperissent, perfecerunt, ut in respondendo jure, auctoritate plus etiam, quam ipso ingenio, valerent.

Senectuti vero celebrandæ & ornandæ quod honestius potest esse perfugium, quam juris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium jam inde ab adolescentia comparavi, non solum ad causarum usum forensem, sed etiam ad decus atque ornamentum senectutis; ut, cum me vires (quod fere jam tempus adventat) deficere cœpissent, ab solitudine domum meam vindicarem. Quid est enim præclarius, quam honoribus & reipublicæ muneribus perfunctum senem posse suo jure dicere idem, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo, se esse eum, unde sibi, si non populi & reges, at omnes sui cives consilium expetant,

Suarum rerum incerti? quos ego mea ope ex
Incertis certos, compotesque consili
Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas [87].

Est enim sine dubio domus jurisconsulti, totius oraculum civitatis. Testis est hujusce Q. Mucii janua, & vestibulum, quod in ejus infirmissima valetudine, affectaque jam ætate, maxima quotidie frequentia civium, ac summorum hominum splendore celebratur.

XLVI. Jam vero illa non longam orationem desiderant, quamobrem existimem publica quoque jura, quæ sunt propria civitatis, atque imperii, tum monumenta rerum gestarum, & vetustatis exempla, oratori nota esse debere. Nam ut

86 *Cum ingenia sibi auctore dignitatem* &c.] Vix Ciceronianum videtur dicere, *ingenio auctore aliquid facere*. De personis sæpius, nullibi vero (opinor) Noster de rebus quasi auctoribus loquitur. Fortasse igitur delenda est vox *auctore*, utpote quæ ex voce *auctoritate* in sequenti linea huc ab inscientibus librariis adducta videtur. *Pearcius*.

87 *Suarum rerum*] Versus tres jambici ex tragœdia quadam Enniana. *Prusleus*.

ut in rerum privatarum causis atque judiciis depromenda sæpe oratio est ex jure civili, & idcirco, ut ante diximus, oratori juris civilis scientia necessaria est: sic in causis publicis judiciorum, concionum, senatus, omnis hæc & antiquitatis memoria, & publici juris auctoritas, & regendæ reipublicæ ratio ac scientia, tanquam aliqua materies, iis oratoribus, qui versantur in republica, subjecta esse debent. Non enim causidicum nescio quem, neque proclamatorem, aut rabulam hoc sermone nostro conquirimus, sed eum virum, qui primum sit ejus artis antistes, cujus cum ipsa natura magnam homini facultatem daret, tamen esse deus putatur; ut & ipsum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed divinitus ad nos delatum videretur: deinde qui possit non tam caduceo [88], quam nomine oratoris ornatus, incolumis vel inter hostium tela versari: tum qui scelus, fraudemque nocentis possit dicendo subjicere odio civium, supplicioque constringere: idemque ingenii præsidio, innocentiam judiciorum pœna liberare: idemque languentem, labentemque populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos, mitigare: qui denique, quemcumque in animis hominum motum res & causa postulet, eum dicendo vel excitare possit, vel sedare.

Hanc vim si quis existimat, aut ab iis, qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse, aut a me posse exponi tam brevi, vehementer errat: neque solum inscientiam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem perspicit. Equidem vobis, quoniam ita voluistis, fontes, unde hauriretis, atque itinera ipsa ita putavi esse demonstranda, non ut ipse dux essem, (quod & infinitum est, & non necessarium) sed ut commonstrarem tantum viam, &, ut fieri solet, digitum ad fontes intenderem.

88 *Caduceo*] Caduceus erat virga, quam feciales gerebant, cum ad hostes Romanorum mitterentur, seu belli, seu pacis causa; quamque præ se ferentes, sacri & ideo non violandi putabantur. *Pearcius*. Qui virgam illam, insigne pacis, gestabant, erant jure gentium ubique tuti & incolumes. Hæc est porro hujus loci sententia: Orator non tam oratoris persona, quam orationis auctoritate tutus sit. *Proufteau*.

XLVII. Mihi vero, inquit Mucius, satis superque abs te videtur istorum studiis, si modo sunt studiosi, esse factum. Nam, ut Socratem illum solitum ajunt dicere, perfectum sibi opus esse, si quis satis esset concitatus cohortatione sua ad studium cognoscendæ, percipiendæque virtutis: quibus enim id persuasum esset, ut nihil mallent se esse, quam bonos viros, iis reliquam facilem esse doctrinam: sic ego intelligo, si in hæc quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare volueritis, facillime vos ad ea, quæ cupitis, perventuros ab hoc aditu, januaque patefacta.

Nobis vero, inquit Sulpicius, ista sunt pergrata perque jucunda: sed pauca etiam requirimus, in primisque ea, quæ valde breviter a te, Crasse, de ipsa arte percursa sunt, cum illa te & non contemnere, & didicisse confiterere. Ea si paulo latius dixeris, expleris omnem expectationem diuturni desiderii nostri. Nam nunc, quibus studendum rebus esset, accepimus, quod ipsum est tamen magnum; sed vias earum rerum, rationemque cupimus cognoscere.

Quid si, inquit Crassus, quoniam ego, quo facilius vos apud me tenerem, vestræ potius obsecutus sum voluntati, quam aut consuetudini aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, ut ea, quæ continet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellum sibi excidisse jamdudum questus est, explicet nobis, & illa dicendi mysteria enuntiet? Ut videtur, inquit Sulpicius. Nam Antonio dicente, etiam quid tu intelligas, sentiemus. Peto igitur, inquit Crassus, a te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus id ætatis, oneris ab horum adolescentium studiis imponitur, ut exponas, quid iis de rebus, quas a te quæri vides, sentias.

XLVIII. Deprehensum equidem me, inquit Antonius, plane video, atque sentio, non solum quod ea requiruntur a me, quorum sum ignarus atque insolens, sed quia, quod in causis valde fugere soleo, ne tibi, Crasse, succedam, id me nunc isti vitare non sinunt. Verum hoc ingrediar ad ea, quæ vultis, audacius, quod idem mihi spero usu esse venturum in hac disputatione, quod in dicendo solet, ut nulla

expe-

expectetur ornata oratio. Neque enim sum de arte dicturus, quam nunquam didici, sed de mea consuetudine; ipsaque illa, quæ in commentarium meum retuli, sunt ejusmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum usu caussisque tractata: quæ si vobis, hominibus eruditissimis, non probabuntur, vestram iniquitatem accusatote, qui ex me ea quæsieritis, quæ ego nescirem: meam facilitatem laudatote, cum vobis non meo judicio, sed vestro studio inductus non gravate respondero.

Tum Crassus, Perge modo, inquit, Antoni. Nullum est enim periculum, ne quid tu eloquare, nisi ita prudenter, ut neminem nostrum pœniteat ad hunc te sermonem impulisse. Ego vero, inquit, pergam: & id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo, ut, quid illud sit, de quo disputetur, explanetur; ne vagari & errare cogatur oratio, si ii, qui inter se dissenserint, non idem esse illud, de quo agitur, intelligent. Nam, si forte quæreretur, quæ esset ars imperatoris, constituendum putarem principio, quis esset imperator: qui cum esset constitutus administrator quidam belli gerendi, tum adjungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collocationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de insidiis faciendis, atque vitandis, de reliquis rebus, quæ essent propriæ belli administrandi: quarum qui essent animo & scientia compotes, eos esse imperatores dicerem; utererque exemplis Africanorum, & Maximorum: Epaminondam, atque Annibalem, atque ejus generis homines nominarem. Sin autem quæreremus, quis esset is, qui ad rempublicam moderandam usum, & scientiam, & studium suum contulisset, definirem hoc modo: Qui, quibus rebus utilitas reipub. pararetur, augereturque, teneret, iisque uteretur, hunc reipublicæ rectorem, & consilii publici auctorem esse habendum; prædicaremque P. Lentulum, principem illum, & Tib. Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium, & innumerabiles alios cum ex nostra civitate, tum ex cæteris. Sin autem quæreretur, quisnam jurisconsultus vere nomi-

naretur; eum dicerem, qui legum, & consuetudinis ejus, qua privati in civitate uterentur, & ad respondendum, & ad agendum, & ad cavendum, peritus esset; & ex eo genere Sex. Ælium, M. Manilium, P. Mucium nominarem.

XLIX. Atque, ut jam ad leviora artium studia veniam, si musicus, si grammaticus, si poeta quæratur, possim similiter explicare, quid eorum quisque profiteatur, & quo non amplius ab quoque sit postulandum. Philosophi denique ipsius, qui de sua vi, ac sapientia unus omnia pene profitetur, est tamen quædam descriptio: ut is, qui studeat omnium rerum divinarum, atque humanarum vim, naturam, causasque nosse, & omnem bene vivendi rationem tenere, & persequi, nomine hoc appelletur.

Oratorem autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundem, quem Crassus; qui mihi visus est omnem omnium rerum, atque artium scientiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine: atque eum puto esse, qui & verbis ad audiendum jucundis, & sententiis ad probandum accommodatis uti possit in causis forensibus, atque communibus. Hunc ego appello oratorem, eumque esse præterea instructum voce, & actione, & lepore quodam volo.

Crassus vero mihi noster visus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenii sui finibus, immensis pene, describere. Nam & civitatum regendarum oratori gubernacula sententia sua tradidit: in quo per mihi mirum visum est, Scævola, te hoc illi concedere; cum sæpissime tibi senatus breviter impoliteque dicenti maximis sit de rebus assensus. M. vero Scaurus, quem non longe ruri apud se esse audio, vir regendæ reipublicæ scientissimus, si audierit, hanc auctoritatem gravitatis & consilii sui vindicari a te, Crasse, quod eam oratoris propriam esse dicas; jam, credo, huc veniat, & hanc loquacitatem nostram vultu ipso, aspectuque conterreat: qui quanquam est in dicendo minime contemnendus, prudentia tamen rerum magnarum magis, quam dicendi arte, nititur.

Neque vero, si quis utrumque potest, aut ille consilii publici

lici auctor, ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est; aut hic disertus, atque eloquens, si est idem in procuratione civitatis egregius, illam scientiam dicendi copia est consecutus. Multum inter se distant istæ facultates, longeque sunt diversæ, atque sejunctæ; neque eadem ratione ac via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam, & reipublicæ dignitatem exornabant.

L. Neque enim est interdictum aut a rerum natura, aut a lege aliqua, atque more, ut singulis hominibus ne amplius, quam singulas artes, nosse liceat. Quare non, etsi eloquentissimus Athenis Pericles, idemque in ea civitate plurimos annos princeps consilii publici fuit, idcirco ejusdem hominis, atque artis utraque facultas existimanda est; nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, & juris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi juris civilis scientia.

Nam si quisque, ut in aliqua arte & facultate excellens, aliam quoque artem sibi assumpserit, is perficiet, ut, quod præterea sciet, id ejus, in quo excellet, pars quædam esse videatur: licet ista ratione dicamus, pila bene & duodecim scriptis ludere [89], proprium esse juris civilis, quoniam utrumque eorum P. Mucius optime fecerit; eademque ratione dicantur, & quos φυσικὸς Græci nominant, iidem poetæ, quoniam Empedocles physicus egregium poema fecerit. At hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia, sicut propria, sua esse, atque a se possideri volunt, dicere audent, geometriam aut musicam philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateantur.

Ac, si jam placet omnes artes oratori subjungere, tolerabilius est sic potius dicere, ut, quoniam dicendi facultas non debeat esse jejuna atque nuda, sed aspersa, atque distincta multarum rerum jucunda quadam varietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa vidisse, multa animo & cogitatione, multa etiam legendo percurrisse: neque ea, ut sua, possedisse; sed, ut aliena, libasse. Fateor enim, callidum

89 *Duodecim* scriptis *ludere*] Vide Victorium, Var. Lect. lib. 5. cap. 13. & 50.

dum quendam hunc, & nulla in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atque hoſpitem in agendo eſſe debere.

LI. Neque vero iſtis tragœdiis tuis [90], quibus uti philoſophi maxime ſolent, Craſſe, perturbor, quod ita dixiſti, neminem poſſe eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas reſtinguere, cum eo maxime vis oratoris magnitudoque cernatur, niſi qui rerum omnium naturam, mores hominum, ac rationes penitus perſpexerit: in quo philoſophia ſit oratori neceſſario percipienda: quo in ſtudio hominum quoque ingenioſiſſimorum otioſiſſimorumque totas ætates videmus eſſe contritas: quorum ego copiam, magnitudinemque cognitionis, atque artis non modo non contemno, ſed etiam vehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo foroque verſamur, ſatis eſt ea de moribus hominum & ſcire, & dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus.

Quis enim unquam orator magnus, & gravis, cum iratum adverſario judicem facere vellet, hæſitavit ob eam cauſam, quod neſciret quid eſſet iracundia, fervorne mentis, an cupiditas puniendi doloris [91]? Quis, cum cæteros animorum motus aut judicibus, aut populo dicendo miſcere, atque agitare vellet, ea dixit, quæ a philoſophis dici ſolent? qui partim omnino motus negant in animis ullos eſſe debere, quique eos in judicum mentibus concitent, ſcelus eos ajunt nefarium facere; partim, qui tolerabiliores volunt eſſe, & ad veritatem vitæ propius accedere, permediocres, ac potius leves motus debere eſſe dicunt.

Orator autem omnia hæc, quæ putantur in communi vitæ conſuetudine mala, ac moleſta, & fugienda, multo majora & acerbiora verbis facit: itemque ea, quæ vulgo expetenda atque optabilia videntur, dicendo amplificat atque ornat: neque vult ita ſapiens inter ſtultos videri, uti, qui audiant, aut

90 *Iſtis tragœdiis tuis*] Tragœdias in nugis agere dicuntur, qui rem parvam clamitando, ut fieri ſolet a tragœdiarum actoribus, magnam faciunt. *Proſeus*.

91 *Cupiditas* puniendi *doloris*] Id eſt, ulciſcendi doloris, quem aliorum injuriæ nobis fecerunt. Simili modo locutus eſt Cicero in Orat. pro Milone: *Fecit iratus, fecit inimicus, fecit ultor injuriæ, punitor doloris ſui*. Pearcius.

aut illum ineptum, aut Græculum putent [92], aut, etiamsi valde probent ingenium oratoris, sapientiam admirentur, se esse stultos moleste ferant: sed ita peragrat per animos hominum, ita sensus mentesque pertractat, ut non desideret philosophorum descriptiones, neque exquirat oratione, summum illud bonum in animone sit, an in corpore; virtute, an voluptate definiatur; an hæc inter se jungi copularique possint; an vero, ut quibusdam visum, nihil certum sciri, nihil plane cognosci, & percipi possit: quarum rerum fateor magnam, multiplicemque esse disciplinam, & multas, copiosas, variasque rationes. Sed aliud quiddam, longe aliud, Crasse, quærimus: acuto homine nobis opus est, & natura, usuque callido, qui sagaciter pervestiget, quid sui cives, iique homines, quibus aliquid dicendo persuadere velit, cogitent, sentiant, opinentur, expectent.

LII. Teneat oportet venas cujusque generis, ætatis, ordinis; & eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, mentes, sensusque degustet. Philosophorum autem libros reservet sibi ad hujuscemodi Tusculani requiem atque otium, ne, si quando ei dicendum erit de justitia & fide, mutuetur a Platone; qui, cum hæc exprimenda verbis arbitraretur, novam quandam finxit in libris civitatem: usque eo illa, quæ dicenda de justitia putabat, a vitæ consuetudine, & a civitatum moribus abhorrebant.

Quod si ea probarentur in populis, atque in civitatibus, quis tibi, Crasse, concessisset, clarissimo viro, & amplissimo principi civitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum civium, quæ dixisti? *Eripite nos* [93] *ex miseriis, eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas nostro sanguine non potest expleri: nolite sinere nos cuiquam servire, nisi vobis universis, quibus & possumus & debemus*. Omitto *miserias*, in quibus, ut

92 *Ineptum & Græculum*] Ita legendum censeo: & ita in Tusc. Disp. lib. 1. c. 35. habemus, *ineptum sane negotium & Græcul.* Idem.

93 *Eripite nos*] Verba sunt deprompta ex oratione quadam, quam Crassus paulo ante ad populum habuerat; qua vehementer conquerebatur de equitibus Romanis, qui cum judicia impotentius & iniquius exercerent, tum vero senatum vehementer vexabant. Crassus igitur, qui senatorum partes & causam tuebatur, ita alloquebatur populum: *Eripite nos*, &c. *Pruleus*.

ut illi ajunt, vir fortis esse non potest: omitto *fauces*, ex quibus te eripi vis, ne judicio iniquo exsorbeatur sanguis tuus; quod sapienti negant accidere posse. *Servire* vero non modo te, sed universum senatum, cujus tum causam agebas, ausus es dicere? Potestne virtus, Crasse, servire [94], istis auctoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? quæ & semper [95], & sola libera est, quæque, etiamsi corpora capta sint armis, aut constricta vinculis, tamen suum jus atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quæ vero addidisti, non modo senatum servire *posse* populo, sed etiam *debere*, quis hoc philosophus tam mollis, tam languidus, tam enervatus, tam omnia ad voluptatem corporis, doloremque referens, probare posset? Senatum servire populo, cui populus ipse moderandi & regendi sui potestatem, quasi quasdam habenas, tradidisset?

LIII. Itaque hæc, cum a te divinitus & ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus [96], homo doctus, & philosophiæ deditus, non modo parum commode, sed etiam turpiter & flagitiose dicta esse dicebat. Idem Q. Servium Galbam [97], quem hominem probe nosse, & commeminisse se ajebat, pergraviter reprehendere solebat, quod is, L. Scribonio quæstionem in eum ferente, populi misericordiam concitasset, cum M. Cato, Galbæ gravis atque acer inimicus, aspere apud populum Romanum & vehementer esset locutus: quam orationem in Originibus suis exposuit ipse. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpicii Galli, propinqui sui, Q. pupillum filium ipse pene in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione & memoria fletum populo moveret, & duos filios suos parvos tutelæ populi commendasset,

ac

94 *Servire*] Plerique omiserunt signum distinctionis post hoc verbum. Atqui sensum pervertere omissio illa potest, & parum cautos inducere, ut putent, *Istis auctoribus* esse tertium casum, quem ducat verbum *servire*, cum sextus sit casus, iique, ut Grammatici loquuntur, absolutus. Est enim hic sensus: Isti, Crasse, philosophi, quorum tu præcepta ad oratoris facultatem pertinere censes, an auctores sunt tibi, dicunt, pronuntiant, posse fieri ut virtus serviat, & non sit libera? *Olivetus*.

95 *Quæ & semper*] Videndum Ciceronis paradoxum, cujus hæc est inscriptio: *Omnes sapientes liberi, omnes stulti servi*. Prusteus.

96 *P. Rutilius Rufus*] De quo in Bruto, cap. 30.

97 *Q. Servium Galbam*] De quo in Bruto, cap. 21.

ac se, tanquam in procinctu [98] testamentum faceret, sine libra atque tabulis [99] populum Romanum tutorem instituere dixisset illorum orbitati. Itaque cum & invidia, & odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum tragœdiis liberatum ferebat; quod item apud Catonem scriptum esse video, *nisi pueris & lacrimis usus esset, pœnas eum daturum fuisse*. Hæc Rutilius valde vituperabat, & huic humilitati dicebat vel exilium fuisse vel mortem anteponendam. Neque vero hoc solum dixit, sed ipse & sensit, & fecit. Nam cum esset ille vir exemplum, ut scitis, innocentiæ; cumque illo nemo neque integrior esset in civitate, neque sanctior; non modo supplex judicibus esse noluit, sed ne ornatius quidem, aut * liberius causam dici suam, quam simplex oratio veritatis ferebat. Paulum huic Cottæ tribuit partium [1], disertissimo adolescenti, sororis suæ filio. Dixit item causam illam quadam ex parte Q. Mucius, more suo, nullo apparatu, pure & dilucide.

Quod si tu tunc, Crasse, dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi utuntur, ad dicendi copiam, petendum esse paulo ante dicebas; &, si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere: quamvis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi cives, supplicioque digni, tamen omnem eorum importunita-

98 *Tanquam in procinctu*] Milites Romani pugnam commissuri, tribus pluribusve commilitonibus audientibus, heredem nominare solebant, ut, si caderent in prælio, testamento condito morerentur; hoc est *in procinctu testamentum facere*. Vide Gellium, 15. 27. Quinct. Inst. Or. l. 12. c. 9. occurrit *in procinctu stare*, & Ovidius de Ponto lib. 1. ep. 8. ait,

Hæc in procinctu carmina facta puta,

id est, sine multa meditatione, & quasi ex tempore facta. *Pearcius*.

99 *Sine libra, atque tabulis*] Aliud erat testamenti genus per familiæ emancipationem; quo paterfamilias imaginaria venditione jus omne suum, ac bona transferebat in alium. Is porro ritus erat: Quinque testibus, ac libripende præsentibus, futurus heres imaginarii pretii nomine nummum æneum dabat patrifamilias, ac solennem verborum formulam pronunciabat: *Hujus ego familiam, quæ mihi empta est hoc ære, æneaque libra, jure Quiritium, meam esse ajo*. Deinde ære percutiens libram, illud æs dabat patrifamilias, qui tum hereditatis adeundæ jus emptori concedebat. Is autem, qui emebat, vocabatur emptor familiæ: eaque testamenta in tabulis scribebantur. Tertium testamenti genus calatis comitiis in populi concione fiebat. Consule Gellium, lib. xv. cap. 27. *Prudens*.

* *Liberius*] Man. *uberius*

1 *Tribuit partium*] Oratores & patroni alii erant primarum partium, qui principem causæ locum, ac defensionis, habebant, qui primi dicebant, vel de rebus præcipuis; alii secundarum, alii tertiarum, &c. *Idem*.

tem ex intimis mentibus evellisset vis orationis tuæ. Nunc talis vir amissus est, dum causa ita dicitur, ut si in illa commentitia Platonis civitate res ageretur. Nemo ingemuit, nemo inclamavit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo est questus, nemo rempublicam imploravit, nemo supplicavit. Quid multa? pedem nemo [2] in illo judicio supplosit; credo, ne Stoicis renuntiaretur.

LIV. Imitatus est homo Romanus & consularis veterem illum Socratem, qui, cum omnium sapientissimus esset, sanctissimeque vixisset, ita in judicio capitis pro se ipse dixit, ut non supplex, aut reus, sed magister aut dominus videretur esse judicum. Quin etiam, cum ei scriptam orationem [3] disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei videretur, edisceret, ut ea pro se in judicio uteretur, non invitus legit, & commode scriptam esse dixit: sed, inquit, ut, si mihi calceos Sicyonios [4] attulisses, non uterer, quamvis essent habiles, & apti ad pedem, quia non essent viriles; sic illam orationem disertam sibi & oratoriam videri, fortem & virilem non videri. Ergo ille quoque damnatus est: neque solum primis sententiis, quibus tantum statuebant judices, damnarent an absolverent, sed etiam illis, quas iterum [5] legibus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi pœnæ æstimatio [6]. Ex sententia, cum judicibus

2 *Pedem nemo*] Valet pedis supplosio, ut Cicero monet, in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Si fuerit crebrior, inepti hominis est, ut docet Fabius. *Idem*.

3 *Scriptam orationem*] Vetitum olim Athenis fuit, ne quis ad suam defensionem oratorem adhiberet. Igitur Lysias orator tum optimus scribebat orationes, quas eloquentiæ rudes, quia pro se ipsi dicere jubebantur, ediscerent, ac pronuntiarent. Ea causa fuit, cur scriptam orationem obtulerit Socrati. *Idem*.

4 *Sicyonios*] Sicyon urbs Peloponnesi, in Græcia, Corinthum inter & Athenas. Hic olim muliebres calcei elegantissimi conficiebantur. *Idem*.

5 *Quas iterum*, &c.] Quibus de pœna statuerent, & æstimarent quam gravis deberet esse. Id autem fiebat, cum fraus capitalis non erat, seu cum crimen capite plectendum non erat. Alioquin gravioribus delictis erat pœna capitis legibus constituta. Bis igitur sententiam ferebant judices; semel cum damnabant reum; iterum, cum pœnam constituebant. *Idem*.

6 *Quasi* pœnæ *æstimatio*] Lamb. delet istud *pœnæ*, recte quidem: hæc enim *æstimatio* non fuit *pœnæ*, sed *fraudis*, id est, criminis, de quo reus damnatus esset. Sic paulo infra legimus, *quam quasi æstimationem* &c. nulla *pœnæ* mentione facta. Apud Romanos *æstimare litem* (de quo Cicero sæpius loquitur) significavit, computare quantum pecuniæ is, qui in privatis judiciis causa cecidisset, adversario solvere deberet: cum vero apud Athenienses reus damnaretur de

cibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi æstimationem commeruisse se maxime confiteretur: quod cum interrogatus Socrates esset, respondit, sese meruisse, ut amplissimis honoribus & præmiis decoraretur, & ut ei victus quotidianus in Prytaneo [7] publice præberetur; qui honos apud Græcos maximus haberetur. Cujus responso sic judices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent. Qui quidem si absolutus esset, (quod mehercule etiamsi nihil ad nos pertinet, tamen propter ejus ingenii magnitudinem vellem) quonam modo istos philosophos ferre possemus, qui nunc, cum ille damnatus est nullam aliam ob culpam, nisi propter dicendi inscitiam, tamen a se oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibuscum ego non pugno, utrum sit melius, aut verius: tantum dico, & aliud illud esse atque hoc, & hoc sine illo summum esse posse.

LV. Nam quod jus civile, Crasse, tam vehementer amplexus es, video quid egeris: tum, cum dicebas, videbam. Primum Scævolæ te dedidisti, quem omnes amare meritissimo pro ejus eximia suavitate debemus; cujus artem cum indotatam esse, atque incomitatam, & incomptam videres, verborum eam dote locupletasti, & ornasti. Deinde quod in ea tu plus operæ, laborisque consumpseras, cum ejus studii tibi & hortator, & magister esset domi, veritus es, nisi istam artem oratione exaggerasses, ne operam perdidisses. Sed ego ne cum ista quidem arte pugno. Sit sane tanta, quantam tu illam esse vis: etenim sine controversia & magna est, & late patet, & ad multos pertinet, & summo in honore semper fuit, & clarissimi cives ei studio etiam hodie præsunt: sed vide, Crasse, ne, dum novo & alieno ornatu velis ornare juris civilis scientiam, suo quoque eam concesso & tradito spolies, atque denudes. Nam, si ita diceres, qui jurisconsultus esset, esse eum oratorem; itemque qui esset orator, juris eundem esse consultum; præclaras duas artes con-

 stitue-

de publico quodam crimine, non capitali, judicibus aliquando licuit, vice *pœnæ* (ut vocant) corporalis, multam illi irrogare. Hoc Cicero vocat *quasi æstimationem*. Pearcius.

7 *Prytaneo*] Locus Athenis, ubi publico sumptu alebantur ii, qui de rep. optime meriti essent. *Proschus*.

ſtitueres, atque inter ſe pares, & ejuſdem ſocias dignitatis. Nunc vero juriſconſultum ſine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris eſse poſse, fuiſseque plurimos: oratorem negas, niſi illam ſcientiam aſsumpſerit, eſse poſse. Ita & tibi juriſconſultus ipſe per ſe nihil, niſi legulejus [8] quidam cautus & acutus, præco actionum [9], cantor formularum [10], auceps ſyllabarum [11]. Sed quia ſæpe utitur orator ſubſidio juris in cauſis, idcirco iſtam juris ſcientiam eloquentiæ, tanquam ancillulam pediſsequamque, adjunxiſti.

LVI. Quod vero impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, cum parva neſcirent, magna profiterentur, aut ea, quæ maxima eſſent in jure civili, tractare auderent in cauſis, cum ea neſcirent, nunquamque didiciſſent; utriuſque rei facilis eſt, & prompta defenſio. Nam neque illud eſt mirandum, qui, quibus verbis coemptio fiat [12], neſciat, eundem ejus mulieris, quæ coemptionem fecerit, cauſam poſſe defendere. Nec ſi parvi navigii, & magni eadem eſt in gubernando ſcientia; idcirco qui, quibus verbis herctum [13] cieri oporteat, neſciat, idem herciſcundæ familiæ cauſam agere non poſſit. Nam, quod maximas centumvirales cauſas in jure poſitas protuliſti: quæ tandem earum cauſa fuit, quæ ab homine eloquenti, juris imperito, non ornatiſſime potuerit dici? quibus quidem in cauſis omnibus, ſicut in ipſa M. Curii, quæ abs te nuper eſt dicta, & in C. Hoſtilii Mancini con-

8 *Legulejus*] Is eſt, qui legum apices, minutaſque formulas juris callet, & ſequitur. *Idem*.

9 *Præco actionum*] Qui denuntiat imperitis juris, quando agi lege, necne poſſit; quo genere actionis ſuum quiſque jus perſequatur; qui ſic intereſt actionibus & litibus, ut præco auctionibus ac venditionibus. *Strebæus*.

10 *Cantor formularum*] Qui juris formulas recitat. Formulæ autem ſunt concepta verba, quibus vel patroni, vel judices utuntur in foro: quæ quia ſemper eandem formam retinent, & ex iis informantur lites, ideo formulæ appellantur: interdum etiam dicuntur carmina. *Pruſt.*

11 *Auceps ſyllabarum*] Qui ſyllabas & interpunctiones omnes, puta legis alicujus, teſtamenti, &c. expendit, ac, velut auceps aviculas, obſervat, & perſequitur. *Idem*.

12 *Quibus rebus coemptio fiat*] Coemptio fuit formula quædam matrimonii contrahendi, qua mulier (teſte Varrone) aſſem unum, tanquam emendi cauſa, marito dare ſolebat; verbiſque quibuſdam ſolennibus uti, quibus *coemptionem fecerit*. Pearcius.

13 *Herctum* (vulgo *erctum*) *cieri*] Erciſci, ſive herciſci, verbum vetus, ſignificat dividere: herciſcundæ familiæ judicium illud eſt, quod fit in rei, vel pecuniæ hereditariæ, diviſione. *Erctum*, ut ait Donatus citatus a Servio in 3. Æneid. hereditatem ſignificat, & *citum* diviſionem. *Pruſteus*.

controversia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remisso nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de jure dissensio.

Quæro igitur, quid adjuverit oratorem in his causis juris scientia, cum hic jurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est, non juris scientia, sed eloquentia, sustentatus. Equidem hoc sæpe audivi, cum ædilitatem P. Crassus peteret, eumque major natu, etiam consularis, Ser. Galba assectaretur, quod Crassi filiam C. filio suo despondisset, accessisse ad Crassum consulendi causa quendam rusticanum: qui cum Crassum seduxisset, atque ad eum retulisset, responsumque ab eo verum magis, quam ad suam rem accommodatum abstulisset; ut eum tristem Galba vidit, nomine appellavit, quæsivitque, qua de re ad Crassum retulisset: ex quo ut audivit, commotumque ut vidit hominem, Suspenso, inquit, animo, & ocupato Crassum tibi respondisse video. Deinde ipsum Crassum manu prehendit, &, Heus tu, inquit, quid tibi in mentem venit ita respondere? Tum ille fidenter, homo peritissimus, confirmare, ita se rem habere, ut respondisset; nec dubium esse posse. Galba autem alludens varie & copiose, multas similitudines afferre, multaque pro æquitate contra jus [14] dicere: atque illum, cum disserendo par esse non posset, (quanquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par Galbæ nullo modo) ad auctores confugisse, & id, quod ipse diceret, & in P. Mucii fratris sui libris, & in Sex. Ælii commentariis scriptum protulisse; ac tamen concessisse, Galbæ disputationem sibi probabilem & prope veram videri.

LVII. Attamen quæ causæ sunt ejusmodi, ut de earum jure dubium esse non possit, omnino in judicium vocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quam ei filius natus est, hereditatem petit? nemo: quia constat, agnascendo rumpi testamentum [15]. Ergo in hoc genere

nere

14 *Pro æquitate contra jus*] Æquitatis nomine intelligitur ἐπιείκεια, benignitas, qua lex scripta mitigatur, ratione habita rerum, personarum, ac temporum: jus autem, ut hic sumitur, est exacta & severa legis ad verbum interpretatio. *Idem*.

15 *Agnascendo rumpi testamentum*] Si paterfamilias ante fecit testamentum, quam

natus

nere juris judicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem juris in controversiis [16] ignorare, quæ pars sine dubio multo maxima est. In eo autem jure, quod ambigitur inter peritissimos, non est difficile oratori, ejus partis, quamcumque defendat, auctorem aliquem invenire: a quo cum amentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis, viribusque torquebit. Nisi vero (bona venia hujus optimi viri dixerim Scævolæ) tu libellis, aut præceptis soceri tui causam M. Curii defendisti. Nonne arripuisti patrocinium æquitatis, & defensionem testamentorum, ac voluntatis mortuorum? Ac mea quidem sententia, (frequens enim te audivi, atque affui) multo majorem partem sententiarum sale tuo, & lepore, & politissimis facetiis pellexisti, cum & illud nimium acumen illuderes, & admirarere ingenium Scævolæ, qui excogitasset, nasci prius oportere, quam emori: cumque multa colligeres & ex legibus, & ex senatusconsultis, & ex vita, ac sermone communi, non modo acute, sed etiam ridicule ac facete; ubi si verba, non rem sequeremur, confici nihil posset. Itaque hilaritatis plenum judicium, ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi juris civilis exercitatio profuerit, non intelligo; dicendi vis egregia, summa festivitate, & venustate conjuncta profuit.

Ipse ille Mucius paterni juris defensor, & quasi patrimonii propugnator sui, quid in illa causa, cum contra te diceret, attulit, quod de jure civili depromptum videretur? quam legem recitavit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? Nempe ejus omnis oratio versata est in eo, ut scriptum plurimum valere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes, cum in ejusmodi causis alias scriptum, alias æquitatem defendere docentur.

Et

natus ei sit filius, irritum est nato filio, & amittit jus omne ad hereditatem is, qui illo testamento heres fuerat institutus: filius enim nascendo, quia inter agnatos prior est, ac potior, jus omne ad hereditatem sibi vindicat. Agnasci dicitur, qui nascitur cum aliis, qui ex eadem stirpe per viros deinceps ducta nati & sanguine conjuncti sunt. *Idem*.

16 *Juris in controversiis*] Lambinus legit *juris incontroversi*, eumque omnes deinde editiones secutæ sunt: sed libens eam lectionem revoco, quæ in omnibus MSS. & vet. cod. invenitur. Sensus est: *Oratori licet impune* & sine damno *in controversiis*, id est, causis, *ignorare omnem hanc partem juris*, scilicet de qua *dubium esse non posse*, & in qua *judicia nulla sunt*. Pearcius,

Et credo in illa militis caufa [17], fi tu aut heredem, aut militem defendiffes, ad Hoftilianas te actiones [18], non ad tuam vim & oratoriam facultatem contuliffes. Tu vero, vel fi teftamentum defenderes, fic ageres, ut omne omnium teftamentorum jus in eo judicio pofitum videretur: vel fi caufam ageres militis, patrem ejus, ut foles, dicendo a mortuis excitaffes; ftatuiffes ante oculos; complexus effet filium, flenfque eum centumviris commendaffet; lapides mehercule omnes flere ac lamentari coegiffet; ut totum illud, *Uti lingua nuncupaffet* [19], non in XII tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, fed in magiftri carmine [20] fcriptum videretur.

LVIII. Nam quod inertiam accufas adolefcentium, qui iftam * artem primum facillimam non edifcant; quæ quam fit facilis, illi viderint, qui ejus artis arrogantia, quafi difficillima fit, ita fubnixi ambulant: deinde etiam tu ipfe videris, qui eam artem facilem effe dicis, quam concedis adhuc artem omnino non effe, fed aliquando, fi quis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere poffit, tum effe illam artem futuram. Deinde, quod fit plena delectationis; in qua tibi remittunt omnes iftam voluptatem, & ea fe carere patiuntur, nec

17 *In illo militis caufa*] De qua dictum fuperius. Pater filium, qui erat in exercitu, obiiffe falfo audivit; alium inftituit heredem: rediit miles: egit lege in paternam hereditatem. *Pruſteus*.

18 *Hoftilianas actiones*] Quis Hoftilius ifte fit ambigitur. Pomponius inter jurifperitos non recenfuit. Actiones Hoftilianas interpretantur nonnulli præfcriptas Hoftilia lege, quæ anno U. C. DLXXXIII. lata eft de furtis: ut furti agere liceret eorum nomine, qui apud hoftes effent, &c. *Idem*.

19 *Uti lingua nuncupaffet*] Legunt alii *nuncupaffit*, hoc eft, nuncupaverit. Hæc erant concepta verba duodecim tabularum. *Uti lingua nuncupaffet, ita jus efto*. Cujus formulæ & carminis ea fententia eft, in dicendo jure ac ftatuendo habendam effe verborum & fcripti rationem, & ita judicandum, verbi gratia, de pactione, ftipulatione, venditione, uti ea pactio & venditio verbis concepta fuerit, feu uti lingua vendentium & contrahentium nuncupaverit, feu pronuntiaverit. *Idem*.

20 *In magiftri carmine*] *Carmen magiftri* interpretor, tabellam, quam magifter proponebat, & qua perfcribebat fe alicujus bona venditurum. Ejus enim olim, qui multis debebat, latitabatque, neque defendebatur, creditores prætorem adibant, apud quem querebantur, bonorumque poffeffionem petebant: quam & prætor dabat, atque in diem certam ea poffidebant. Quæ cum venerat, prætorem rurfus adibant, petebantque fibi ut liceret unum e fuo numero deligere, qui bonorum venditioni præeffet, qui *magifter* dicebatur: is in compitis celebribus, & frequentibus urbis locis tabulam proponebat, fe debitoris bona venditurum, his verbis: *Titius debitor nofter in cilis in caufam venditionis bonorum: nos creditores ejus bona vendemus: qui volet emptor accedat*. Hanc, ut opinor, profcriptionem Cicero hic appellat *magiftri carmen*. Turneb. Adverf. XXIII. 34.

* *Artem primum*] Lamb. *artem facillimam non edifcant; quam fit facilis, primum illi viderint*

nec quisquam est eorum, qui, si jam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuvii malit, quam Manilianas venalium vendendorum leges ediscere. Tum autem, quod amore patriæ censes nos nostrorum majorum inventa nosse debere; non vides, veteres leges aut ipsas sua vetustate consenuisse, aut novis legibus esse sublatas? Quod vero viros bonos jure civili fieri putas, quia legibus & præmia proposita sint virtutibus & supplicia vitiis; equidem putabam, virtutem hominibus (si modo tradi ratione possit) instituendo & persuadendo, non minis, & vi, ac metu tradi. Nam ipsum quidem illud, etiam sine cognitione juris, quam sit bellum cavere malum, scire possumus.

De me autem ipso, cui uni tu concedis, ut sine ulla juris scientia tamen causis satisfacere possim, tibi hoc, Crasse, respondeo, neque me unquam jus civile didicisse, neque tamen in iis causis, quas in jure possem defendere, unquam istam scientiam desiderasse. Aliud est enim esse artificem cujusdam generis atque artis, aliud in communi vita & vulgari hominum consuetudine nec hebetem, nec rudem. Cui nostrum non licet fundos nostros obire, aut res rusticas vel fructus causa, vel delectationis, invisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente vivit, ut, quid sit sementis ac messis, quid arborum putatio ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum villico sit [21], Magonis Carthaginensis sunt libri perdiscendi? an hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ergo non iidem in jure civili, præsertim cum in causis, & in negotiis, & in foro conteramur, satis instructi esse possimus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini atque advenæ esse videamur?

Ac si jam sit causa aliqua ad nos delata obscurior, difficile, credo, sit cum hoc Scævola communicare; quanquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos, & exquisita

21 *Magonis*] Mago Carthaginensis scripsit Punice libros octo & viginti de re rustica, quos ex senatusconsulto Cassius Dionysius Uticensis convertit. *Varro lib. 1. de re rustica cap. 1.* & *Columella*, qui eundem rusticationis parentem appellat. *Idem*.

ſita deferunt. An vero ſi de re ipſa, ſi de finibus, cum in rem præſentem non venimus, ſi [22] de tabulis, & [23] præſcriptionibus controverſia eſt, contortas res, & ſæpe difficiles neceſſario perdiſcimus: ſi leges nobis, aut ſi hominum peritorum reſponſa cognoſcenda ſunt, veremur ne ea, ſi ab adoleſcentia juri civili minus ſtuduerimus, non queamus cognoſcere?

LIX. Nihilne igitur prodeſt oratori juris civilis ſcientia? Non poſſum negare prodeſſe ullam ſcientiam, ei præſertim, cujus eloquentia copia rerum debeat eſſe ornata: ſed multa, & magna, & difficilia ſunt ea, quæ ſunt oratori neceſſaria; ut ejus induſtriam in plura ſtudia diſtrahere nolim.

Quis neget opus eſſe oratori in hoc oratorio motu, ſtatuque, Roſcii geſtum, & venuſtatem? tamen nemo ſuaſerit ſtudioſis dicendi adoleſcentibus in geſtu diſcendo hiſtrionum more elaborare. Quid eſt oratori tam neceſſarium, quam vox? tamen me auctore nemo dicendi ſtudioſus, Græcorum more, & tragœdorum voci ſerviet, qui & annos complures ſedentes declamitant, & quotidie, antequam pronuntient, vocem cubantes ſenſim excitant, eandemque, cum egerunt, ſedentes ab acutiſſimo ſono uſque ad graviſſimum ſonum recipiunt, & quaſi quodammodo colligunt. Hoc nos ſi facere velimus, ante condemnentur ii, quorum cauſas receperimus, quam to-

22 *De tabulis*] Tabulæ ſunt chartæ, ſcripta, inſtrumenta litis: & quidem hic privatæ tabulæ intelliguntur; publicæ enim tabulæ ſunt libri, & literæ, quæ publicam memoriam continent. *Idem*.

23 *Præſcriptionibus*] Præſcriptio, hoc loco, (nam alio fere ſenſu nunc iſta vox uſurpatur) idem ſignificat quod exceptio, ſeu excluſio. Exceptio eſt appoſita quædam clauſula, quæ vel prohibet, ne quis agat, hoc eſt, litem intendat; vel conditionem apponit, qua conditione vis & ſignificatio legis actionem permittentis, certis limitibus circumſcribitur. *Pruſteus*. Vulgo *præſcriptionibus*, qua voce ſignificantur Senatuſconſulta, in quibus Senatorum nomina præſcribebantur: ſed vox iſtius ſignificationis huic loco minime convenit: veram lectionem *perſcriptionibus* protulit Lambinus, ſecutus auctoritatem duorum Mſſ. quibus conſentiunt Mſſ. Bod. Nov. Wag. Norf. Cant. Mead. & editio Veneta. Nomen *perſcriptionis* (inquit Lambinus) locum habet in nominibus, tabulis, & rationibus. Lib. 4. Ep. ad Att. ep. ultima: *Hæc pactio, non verbis, ſed nominibus, & perſcriptionibus, multorum tabulis cum eſſe facta diceretur, a Memmio prolata eſt*. Or. pro Roſcio Comœdo: *Nam quemadmodum turpe eſt, ſcribere, quod non debeatur; ſic improbum eſt non referre, quod debeas: æque enim tabulæ condemnantur ejus, qui non retulit; & ejus, qui falſum* perſcripſit. Vides, Lector, *perſcribere* idem ſignificare, ac in tabulis accepti & expenſi ſcriptione res notare; earum vero notationes, *perſcriptiones* dicebantur. *Pearcius*.

ties , quoties præſcribitur , [24] Pæanem , [25] aut Munionem citarimus .

Quod ſi in geſtu , qui multum oratorem adjuvat , & in voce , quæ una maxime eloquentiam vel commendat , vel ſuſtinet , elaborare nobis non licet ; ac tantum in utroque aſſequi poſſumus , quantum , in hac acie quotidiani muneris , ſpatii nobis datur : quanto minus eſt ad juris civilis perdiſcendi occupationem deſcendendum ? Quod & ſummatim percipi ſine doctrina poteſt , & hanc habet ab illis rebus diſſimilitudinem , quod vox & geſtus ſubito ſumi , & aliunde arripi non poteſt ; juris utilitas ad quamque cauſam , quamvis repente , vel a peritis , vel de libris depromi poteſt .

Itaque illi diſertiſſimi homines miniſtros habent in cauſis juris peritos , (cum ipſi ſint * imperitiſſimi) & qui , ut abs te paulo ante dictum eſt , *pragmatici* vocantur . In quo noſtri omnino melius multo , quod clariſſimorum hominum auctoritate leges , & jura tecta eſſe voluerunt . Sed tamen non fugiſſet hoc Græcos homines , ſi ita neceſſe eſſe arbitrati eſſent , oratorem ipſum erudire in jure civili , non ei pragmaticum adjutorem dare .

LX.

24 *Pæanem*] Pæan hymnus in honorem Apollinis , qui re bene geſta canebatur . Virgil. VI. Æneid.

Lætumque choro Pæana canentes .

Apollo dicebatur Pæan vel *ἀπὸ τῦ παίειν* , *a feriendo* , quod radiis feriat , vel *ἀπὸ τῦ παύειν τὰς ἀνίας* , *a ſedandis moleſtiis* . Pruſt.

25 *Aut Munionem*] Petrus Victorius , cujus ego diligentiæ & doctrinæ plurimum meritiſſimo defero , refert , etſi aliena fide , quibuſdam in libris reperiri , *munychionem :* ego in veteri reperi , *muniorem :* quæ utraque ſcriptura , etſi depravata eſt , tamen ad conjecturam movendam fortaſſe non inutilis eſt . Ego igitur ex iis veſtigiis legendum cenſeo , *minuritionem* . Exiſtimo enim Ciceronem verba Græca convertere voluiſſe , *παιανίζειν* & *μινυρίζειν* , ut *pæan* ſit cantio (nam pro pede hic non cenſeam accipi) quæ clara , exultanti , contentaque voce citatur , id eſt , canitur : *minuritio* , cantio quæ tenui , leniore , remiſſioreque . Proinde *minuritiones* interpretatur Pompejus , *minorum avium cantus* . Apud Ariſtophanem *μινυρίζειν* canere eſt . *Αἴσχυλε ἔχοντες , μινυρίζοντες μέλη* , & apud Plutarchum , *ποιηταῖς δὲ καὶ λυρικοῖς μινυρίζουσιν , ὥσπερ ἀηδόνες , χρῆσθαι παίζοντας* . *Turneb. in Jocos Cic.* Videas ejus Adverſ. l. 12. Putant nonnulli hic legendum , *Pæanem* , *aut Nominum* . Nomium autem genus cantionis ſeu carminis fuiſſe docet Athenæus , lib. XIV. *Gruter.* Lego , *Nomionem* . Alter erat hic hymnus eidem Apollini ſacer , qui olim ad Amphryſum greges Admeti paverat : *νομεὺς* paſtor eſt ; unde Nomion quaſi paſtoricius . Legunt alii hoc loco *Munionem* , nec quid ſit explicant : divinant alii *Munychionem* , & interpretantur hymnum Dianæ , quam Athenienſes olim Munychiam appellabant : alii *minuritionem* conjiciunt , ut ſit cantio , quæ leni , & remiſſiore voce edatur . Hymnos ejuſmodi , ſive Pæanem , ſive Nomionem , idoneis numeris ac modis comparatos habebant Græculi , qui vocem declamandi cauſa fingebant ; eos citabant ſæpius , & exercitationis cauſa cantabant . *Pruſteus* .

* *Imperitiſſimi*] Vict. Man. Grut. *peritiſſimi*

LX. Nam quod dicis *senectutem a solitudine vindicari juris civilis scientia*, fortasse etiam pecuniæ magnitudine. Sed nos non quid nobis utile, verum quid oratori necessarium sit, quærimus. Quanquam, quoniam multa ad oratoris similitudinem ab uno artifice sumimus, solet idem Roscius dicere, se, quo plus sibi ætatis accederet, eo [26] tardiores tibicinis modos, & cantus remissiores esse facturum. Quod si ille, adstrictus certa quadam numerorum moderatione, & pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat; quanto facilius nos non laxare modos, sed totos mutare possumus? Neque enim hoc te, Crasse, fallit, quam multa sint, & quam varia genera dicendi; quod haud sciam, an tu primus ostenderis, qui jamdiu multo dicis remissius, & lenius, quam solebas: neque minus hæc tamen tua gravissimi sermonis lenitas, quam illa summa vis & contentio probatur: multique oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus, & Lælium, qui omnia sermone conficerent paulo intentiore, nunquam, ut Servius Galba, lateribus aut clamore contenderent.

Quod si jam hoc facere non poteris, aut noles: vereris, ne tua domus, talis & viri, & civis, si a litigiosis hominibus non colatur, a cæteris deseratur? Equidem tantum absum ab ista sententia, ut non modo non arbitrer subsidium senectutis, in eorum, qui consultum veniant, multitudine esse ponendum, sed tanquam portum aliquem, expectem istam, quam tu times, solitudinem. Subsidium enim bellissimum existimo esse senectuti otium.

Reliqua vero etiamsi adjuvant, (historiam dico, & prudentiam juris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam) si quando opus erit, a viro optimo, & istis rebus instructissimo, familiari meo, Longino mutuabor. Neque repugnabo, quo minus (id quod modo hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio, atque humanitate versentur: sed mehercule non ita multum spatii mihi vi-

 detur,

26 *Tardiores tibicinis*] Solebant histriones, cum dicerent, vel agerent, adhibere tibicinem, ad cujus modos, vocem gestumque accommodarent. Itaque Roscius dicebat se, cum senior foret, ac proinde lentius caneret, ac remissius ageret, adhibiturum quoque tibicinem lentiorem, qui modos tardiores faceret. *Idem*.

detur, si modo ea facere, & persequi volent, quæ a te, Crasse, præcepta sunt: qui mihi prope etiam nimis duras leges imponere visus es huic ætati, sed tamen ad id, quod cupiunt, adipiscendum prope necessarias. Nam & subitæ ad propositas causas exercitationes, & accuratæ & meditatæ commentationes, ac stylus ille tuus, quem tu vere dixisti *perfectorem dicendi esse ac magistrum*, multi sudoris est; & illa orationis suæ cum scriptis alienis comparatio, & de alieno scripto subita vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi causa, disputatio, non mediocris contentionis est, vel ad memoriam, vel ad imitandum.

LXI. Illud vero fuit horribile, quod mehercule vereor ne majorem vim ad deterrendum habuerit, quam ad cohortandum. Voluisti enim in suo genere unumquemque nostrum quasi quendam esse Roscium; dixistique, non tam ea, quæ recta essent, probari, quam quæ prava sunt, fastidiis adhærescere: quod ego non tam fastidiose in nobis, quam in histrionibus, spectari puto. Itaque nos raucos sæpe attentissime audiri video: tenet enim res ipsa, atque causa: at Æsopum, si paulum irrauserit, explodi. A quibus enim nihil præter voluptatem aurium quæritur, in iis offenditur, simul atque imminuitur aliquid de voluptate. In eloquentia autem multa sunt, quæ teneant: quæ si omnia summa non sunt, (& pleraque tamen magna sunt,) necesse est, ea ipsa, quæ sunt, mirabilia videri.

Ergo, ut ad primum illud revertar, sit orator nobis is, qui, ut Crassus descripsit, accommodate ad persuadendum possit dicere. Is autem concludatur in ea, quæ sunt in usu civitatum vulgari, ac forensi: remotisque cæteris studiis, quamvis ea sint ampla, atque præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes & dies urgeatur: imiteturque illum, cui sine dubio summa vis dicendi conceditur, Atheniensem Demosthenem, in quo tantum studium fuisse tantusque labor dicitur, ut primum impedimenta naturæ diligentia industriaque superarit: cumque ita balbus esset, ut ejus ipsius artis, cui studeret, primam literam non posset dicere, perfecit meditando,

ut nemo planius eo locutus putaretur. Deinde cum ſpiritus ejus eſſet anguſtior, tantum continenda anima in dicendo eſt aſſecutus, ut una continuatione verborum (id quod ejus ſcripta declarant) binæ ei contentiones vocis, & remiſſiones continerentur. Qui etiam (ut memoriæ proditum eſt) conjectis in os calculis, ſumma voce verſus multos uno ſpiritu pronuntiare conſueſcebat; neque is conſiſtens in loco, ſed inambulans, atque aſcenſu ingrediens arduo.

Hiſce ergo cohortationibus, Craſſe, ad ſtudium, & ad laborem incitandos juvenes vehementer aſſentior: cætera, quæ collegiſti ex variis, & diverſis ſtudiis, & artibus, tametſi ipſe es omnia conſecutus, tamen ab oratoris proprio officio atque munere ſejuncta eſſe arbitror.

LXII. Hæc cum Antonius dixiſſet, ſane dubitare viſus eſt Sulpicius, & Cotta, utrius oratio propius ad veritatem videretur accedere.

Tum Craſſus, Operarium nobis quendam, Antoni, oratorem facis; atque haud ſcio, an aliter ſentias, & utare tua illa mirifica ad refellendum conſuetudine, qua tibi nemo unquam præſtitit: cujus quidem ipſius facultatis exercitatio oratorum propria eſt, ſed jam in philoſophorum conſuetudine verſatur, maximeque eorum, qui de omni re propoſita in utramque partem ſolent copioſiſſime dicere. Verum ego non ſolum arbitrabar, his præſertim audientibus, a me informari oportere, qualis eſſe poſſet is, qui habitaret in ſubſelliis, neque quidquam amplius afferret, quam quod cauſarum neceſſitas poſtularet: ſed majus quiddam videbam, cum cenſebam, oratorem, præſertim in noſtra republica, nullius ornamenti expertem eſſe oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibuſdam finibus totum oratoris munus circumdediſti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officiis, præceptiſque oratoris quæſita ſunt: ſed, opinor, ſecundum hunc diem. Satis enim multa a nobis hodie dicta ſunt. [27] Nunc & Scævola, quo-

27 *Nunc & Scævola*] Cur in his dialogis non perſtet Scævola, cauſam affert ipſe Tullius lib. IV. ad Atticum epiſt. 16. „ Quod in iis libris, quos laudas, perſonam deſideras Scævolæ; non eam temere „ dimovi: ſed feci idem, quod in πολιτείᾳ „ deus

quoniam in Tuſculanum ire conſtituit, paulum requieſcet, dum ſe calor frangat: & nos ipſi, quoniam id temporis eſt, valetudini demus operam.

Placuit ſic omnibus. Tum Scævola, Sane, inquit, vellem non conſtituiſſem, [28] in Tuſculanum me hodie venturum eſſe, Lælio: libenter audirem Antonium: &, cum exſurgeret, ſimul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi moleſtus fuit, quod jus noſtrum civile pervellit, quam jucundus, quod ſe id neſcire confeſſus eſt.

„ deus ille noſter Plato, cum in Piræeum „ Socrates veniſſet ad Cephalum locupletem, „ & feſtivum ſenem: quoad primus ille ſermo haberetur, adeſt in diſputando ſenex; „ deinde cum ipſe quoque commodiſſime locutus eſſet, ad rem divinam dicit ſe velle diſcedere: neque poſtea revertitur. Credo Platonem vix putaſſe ſatis conſonum „ fore, ſi hominem id ætatis in tam longo ſermone diutius retinuiſſet. Multo ego „ ſatius hoc mihi cavendum putavi in Scævola; qui & ætate & valetudine erat ea, „ qua meminiſti, & iis honoribus, ut vix „ ſatis decorum videretur, eum plures dies „ eſſe in Craſſi Tuſculano: & erat primi „ libri ſermo non alienus a Scævolæ ſtudiis. Reliqui libri τεχνολογίαν habent, ut „ ſcis. Huic joculatoriæ diſputationi ſenem „ illum, ut noras, intereſſe nolui. *Idem*.

28 *In Tuſculanum*] Aliam quandam agri Tuſculani partem intelligit, ab ea disjunctam in qua erant. *Idem*.

DE

DE ORATORE,

LIBER SECUNDUS.

I. MAGNA nobis pueris, Quinte frater, ſi memoria tenes, opinio fuit, L. Craſſum non plus attigiſſe doctrinæ, quam quantum prima illa puerili inſtitutione potuiſſet: M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuiſſe: erantque multi, qui, quanquam non ita ſe rem habere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incenſos ſtudio dicendi a doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarent; ut, ſi homines non eruditi ſummam eſſent prudentiam atque incredibilem eloquentiam conſecuti, inanis omnis noſter eſſe labor, & ſtultum in nobis erudiendis patris noſtri, optimi ac prudentiſſimi viri, ſtudium videretur. Quos tum, ut pueri, refutare domeſticis teſtibus, patre, & C. Aculeone propinquo noſtro, & L. Cicerone patruo, ſolebamus; quod de Craſſo pater, & Aculeo, [1] quocum erat noſtra matertera, quem Craſſus dilexit ex omnibus plurimum, & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus una [2] deceſſerat, multa nobis de ejus ſtudio doctrinaque ſæpe narravit: cumque nos cum conſobrinis noſtris, Aculeonis filiis, & ea diſceremus, quæ Craſſo placerent, & ab his doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illud ſæpe intelleximus (cum eſſemus ejuſmodi, quod vel pueri ſentire poteramus) illum & Græce ſic loqui, nullam ut noſſe aliam linguam videretur, & docto-

1 *Quocum erat noſtra matertera*] Qui matris noſtræ ſororem habebat in matrimonio. *Proſteus*.

2 *Deceſſerat*] Id eſt, itineri ſe commiſerat; non autem, ut quidam interpretantur, mortuus fuerat: Cicero enim ille patruus, in patriam redux, narrabat, quemadmodum Antonius Athenis & Rhodi ſe doctiſſimorum hominum ſermonibus dediſſet. *Idem*.

doctoribus nostris ea ponere in percontando, eaque ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei novum, nihil inauditum videretur. De Antonio vero, quanquam sæpe ex humanissimo homine, patruo nostro, acceperamus, quemadmodum ille vel Athenis, vel Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus dedisset; tamen ipse adolescentulus, quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo sæpe quæsivi. Non erit profecto tibi, quod scribo, hoc novum, (nam jam tum ex me audiebas) mihi illum ex multis, variisque sermonibus, nullius rei, quæ quidem esset in his artibus, de quibus aliquid existimare possem, rudem aut ignarum esse visum. Sed fuit hoc in utroque eorum, ut Crassus non tam existimari vellet non didicisse, quam illa despicere, & nostrorum hominum in omni genere prudentiam Græcis anteferre: Antonius autem [3] probabiliorem hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse nunquam putaretur: atque ita se uterque graviorem fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidem Græcos videretur. Quorum consilium quale fuerit, nihil sane ad hoc tempus. Illud autem est hujus institutæ scriptionis ac temporis, neminem eloquentia, non modo sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia, florere unquam & præstare potuisse.

II. Etenim cæteræ fere artes se ipsæ per se tuentur singulæ: [4] bene dicere autem, quod est scienter, & perite, & ornate dice-

3. *Probabiliorem* hoc *populo*] Ut se habet vulgata lectio, vox *hoc* eodem sensu, quo *eo* ponitur adverbialiter: sed utræque semper comparativis præponuntur, ut sæpe apud Ciceronem habes *hoc facilius*, *hoc magis*, *hoc inferiores* &c. Adde etiam, quod *hoc* semper habet vel præcedentem, vel sequentem particulam *quod*, vel *quia*, sed in hoc loco vox *hoc* postponitur comparativo, & non aliam habet particulam, quam *si*, insequentem. Facili igitur mutatione locum sic licet restituere; *Antonius autem probabiliorem huic populo orationem fore censebat suam, si*, &c. *huic* populo, id est, populo Romano. Nota hæc est, & vulgata Ciceronis locutio. Sic l. 1. c. 51. *qui in* hoc populo *foroque versantur*. Omnem autem dubitationem, opinor, eximet l. 2. c. 36. ubi suæ dissimulationis rationem reddens Antonius dicit: *semper ego existimavi jucundiorem & probabiliorem huic populo oratorem fore*, &c. *Pearcius*.

4 *Bene dicere autem ... cujus terminis* septa *teneatur*] Lambinus legit *septum*: quod verissimum puto. *Dicere* enim est modus infinitivus substantive acceptus, & neutrius generis. Immo *quod* neutrius est generis; vox igitur *septa* feminini generis ferri non potest. *Pearclus*. Si vera lectio est, *septa*; *ars* intelligitur, ex illis antecedentibus: *Etenim cæteræ fere artes*. Anonymus.

dicere, non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis septa teneatur. Omnia, quæcumque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur; aut eloquentiæ nomen relinquendum est. Quare equidem & in nostra civitate, & in ipsa Græcia, quæ semper hæc summa duxit, multos & ingeniis, & magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor: talem vero existere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ ad tantam prudentiam pertinerent, tantamque dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo.

Quo etiam feci libentius, ut eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem literis; vel ut illa opinio, quæ semper fuisset, tolleretur, alterum non doctissimum, alterum plane indoctum fuisse: vel ut ea, quæ existimarem a summis oratoribus de eloquentia divinitus esse dicta, custodirem literis, si ullo modo assequi, complectique potuissem: vel mehercule etiam ut laudem eorum jam prope senescentem, quantum ego possem, ab oblivione hominum, atque a silentio vindicarem. Nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minus hoc fortasse mihi esse putassem laborandum. Sed cum alter non multum, (quod quidem extaret,) & idipsum adolescens; alter nihil admodum scripti reliquisset: deberi hoc a me tantis hominum ingeniis putavi, ut, cum etiam nunc vivam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, si possem.

Quod hoc etiam spe aggredior majore ad probandum, quia non de Servii Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, si quid velim, nullius memoria jam refellente: sed edo hæc iis cognoscenda, qui eos ipsos, de quibus loquor, sæpe audierunt; ut duos summos viros, iis qui neutrum illorum viderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti sint, vivorum & præsentium memoria teste, commendemus.

III. Nec vero te, carissime frater, atque optime, rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu agrestes putas, insequor

ut erudiam. Quid enim tua potest oratione aut subtilius, aut ornatius esse? Sed quoniam sive judicio, ut soles dicere; sive, ut ille pater eloquentiæ de se Isocrates scripsit ipse, pudore, a dicendo, & timiditate ingenua quadam refugisti; sive, ut ipse jocari soles, unum putasti satis esse non modo in una familia rhetorem, sed pene in tota civitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod merito propter eorum, qui de dicendi ratione disputarunt, jejunitatem bonarum artium possit illudi. Nihil enim mihi quidem videtur in Crassi, & Antonii sermone esse præteritum, quod quisquam summis ingeniis, acerrimis studiis, optima doctrina, maximo usu cognosci, ac percipi potuisse arbitraretur: quod tu facillime poteris judicare, qui prudentiam, rationemque dicendi per te ipsum; usum autem per nos percipere voluisti. Sed quo citius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus conficere possimus, omissa nostra adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationemque veniamus.

Postero igitur die, quam illa erant acta, hora fere secunda, cum etiam tum in lecto Crassus esset, & apud eum Sulpicius sederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repente eo Q. Catulus senex cum C. Julio fratre venit: quod ubi audivit, commotus Crassus surrexit; omnesque admirati, majorem aliquam esse causam eorum adventus suspicati sunt. Qui cum inter se, ut ipsorum usus ferebat, amicissime consalutassent, Quid vos tandem? Crassus; num quidnam, inquit, novi? Nihil sane, inquit Catulus. Etenim vides esse ludos. Sed vel tu nos ineptos licet, inquit, vel molestos putes. Cum ad me in Tusculanum, inquit, heri vesperi venisset Cæsar de Tusculano suo, dixit mihi, a se Scævolam hinc euntem esse conventum, ex quo mira quædam se audisse dicebat: te, quem ego toties omni ratione tentans ad disputandum elicere non potuissem, permulta de eloquentia cum Antonio disseruisse, & tanquam in schola prope ad Græcorum consuetudinem disputasse. Ita frater exoravit meipsum, non quidem a studio audiendi nimis abhorrentem, sed

meher-

mehercule verentem tamen, ne molesti vobis interveniremus, ut huc secum venirem. Scævolam enim ita dicere ajebat, bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatam. Hoc si tu cupidius factum existimas, Cæsari attribues: si familiarius, utrique nostrum. Nos quidem, nisi forte molesti intervenimus, venisse delectat.

IV. Tum Crassus, Equidem, quæcumque causa vos huc attulisset, lætarer, cum apud me viderem homines mihi carissimos, & amicissimos: sed tamen vere dicam; quævis mallem fuisset, quam ista, quam dicis. Ego enim, (ut, quemadmodum sentio, loquar,) nunquam mihi minus, quam hesterno die, placui: magis adeo id facilitate, quam alia ulla culpa mea contigit; qui, dum obsequor adolescentibus, me senem esse sum oblitus: fecique id, quod ne adolescens quidem feceram, ut iis de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quod, transactis jam meis partibus, ad Antonium audiendum venistis.

Tum Cæsar, Equidem, inquit, Crasse, ita sum cupidus te in illa longiore ac perpetua disputatione audiendi, ut, si id mihi minus contingat, vel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. Itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius, familiaris meus, aut Cotta, plus quam ego apud te valere videantur, & te exorabo profecto, ut mihi quoque & Catulo tuæ suavitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus licebit, non te urgebo, neque committam, ut, dum vereare ne tu sis ineptus, me esse judices.

Tum ille, Ego mehercule, inquit, Cæsar, ex omnibus Latinis verbis hujus verbi vim vel maximam semper putavi. Quem enim nos ineptum vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, quod non sit aptus: idque in sermonis nostri consuetudine perlate patet. Nam qui aut, tempus quid postulet, non videt; aut plura loquitur; aut se ostentat; aut eorum, quibuscum est, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet; aut denique in aliquo genere, aut inconcinnus, aut multus est; is *ineptus* esse dicitur. Hoc vitio cu-

mulata est eruditissima illa Græcorum natio. Itaque quod vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt: ut enim quæras omnia, quomodo Græci *ineptum* appellent, non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ sunt innumerabiles, haud scio, an ulla sit major, quam, ut illi solent, quocumque in loco, quoscumque inter homines visum est, de rebus aut difficillimis, aut non necessariis argutissime disputare. Hoc nos ab istis adolescentibus facere, inviti & recusantes, heri coacti sumus.

V. Tum Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Crasse, qui in civitatibus suis clari, & magni fuerunt, sicuti tu es, nosque omnes in nostra republica volumus esse, horum Græcorum, qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt: nec tamen in otio sermones hujusmodi, disputationesque fugiebant. Ac si tibi videntur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent videri; num tandem aut locus hic non idoneus videtur, in quo porticus hæc ipsa, ubi inambulamus, & palæstra, & tot locis sessiones, gymnasiorum, & Græcarum disputationum memoriam quodam modo commovent? aut importunum tempus in tanto otio, quod & raro datur, & nunc peroptato nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni, qui omnes hi sumus, ut sine his studiis vitam nullam esse ducamus?

Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpretor, qui primum palæstram, & sedes, & porticus, etiam ipsos, Catule, Græcos, exercitationis & delectationis causa, non disputationis invenisse arbitror. Nam & seculis multis ante gymnasia inventa sunt, quam in his philosophi garrire cœperunt; & hoc ipso tempore, cum omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum auditores [5] discum audire, quam philosophum, malunt: qui simul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus & gravissimis disputantem philosophum omnes

5 *Discum audire*] Discus est moles ferri, vel plumbi, vel etiam lapidis, quam juvenes certatim ultra metam aliquam, & finem constitutum, alius alio longius, projicere conabantur. Quod ludi genus eleganter descripsit Homerus Odyss. lib. VIII. Discum, quam philosophum audire malle, non sine proverbii specie dicitur de eo, qui ad ineptas voluptates propensior est, quam ad utilia. *Proustaus*.

omnes unctionis causa relinquunt. Ita levissimam delectationem gravissimæ, ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem quod dicis esse, assentior: verum otii fructus est, non contentio animi, sed relaxatio.

VI. Sæpe ex socero meo audivi, cum is diceret, socerum suum Lælium semper fere cum Scipione solitum rusticari, eosque incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe, tanquam e vinculis, evolavissent. Non audeo dicere de talibus viris, sed tamen ita solet narrare Scævola, conchas eos, & [6] umbilicos ad Cajetam, & ad * Laurentum legere consuesse, & ad omnem animi remissionem ludumque descendere. Sic enim se res habet: ut, quemadmodum volucres videmus procreationis atque utilitatis suæ causa fingere & construere nidos; easdem autem, cum aliquid effecerint, levandi laboris sui causa, passim ac libere solutas opere volitare: sic nostri animi forensibus negotiis, atque urbano opere defessi, gestiunt, ac volitare cupiunt, vacui cura ac labore. Itaque illud, quod ego [7] in causa Curiana Scævolæ dixi, non dixi secus ac sentiebam. Nam si, inquam, Scævola, nullum erit testamentum recte factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te cives cum tabulis veniemus; omnium testamenta tu scribes unus. Quid igitur? inquam: quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? Tum illud addidi: Mihi enim liber esse non videtur, qui non aliquando nihil agit. In qua permaneo, Catule, sententia; meque, cum huc veni, hoc ipsum nihil agere, & plane cessare, delectat.

Nam, quod addidisti tertium, vos eos esse, qui vitam insuavem sine his studiis putaretis, id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius, homo doctus, & perurbanus, dicere solebat, ea, quæ scriberet, neque ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi velle; quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, * quam

6 *Umbilicos*] Id est, lapillos umbilicorum instar habentes. Quod noster hic vocat *conchas & umbilicos*, Val. Maximus lib. 1. c. 8. vocat *conchulas & calculos*. Pearcius.

* *Laurentum*] Man. *Lucrinum*

7 *In causa Curiana*] In oratione quam habui pro Curio, cujus causa exposita est libro superiore, cap. 39. *Prust.*

* *Quam ipse*] Lamb. *quam ipse de se intelligi vellet; quo*

quam ipse; quo etiam scripsit, [8] *Persium non curo legere:* (hic enim fuit, ut noramus, omnium fere nostrorum hominum doctissimus:) [9] *Lælium Decimum volo*, (quem cognovimus virum bonum, & non illiteratum, sed nihil ad Persium;) sic ego, si jam mihi disputandum sit de his nostris studiis, nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apud vos. Malo enim non intelligi orationem meam, quam reprehendi.

VII. Tum Cæsar, Equidem, inquit, Catule, jam mihi videor navasse operam, quod huc venerim. Nam hæc ipsa recusatio disputationis, disputatio quædam fuit mihi quidem perjucunda. Sed cur impedimus Antonium, cujus audio esse partes, ut de tota eloquentia disserat, quemque jamdudum Cotta & Sulpicius expectant?

Ego vero, inquit Crassus, neque Antonium verbum facere patiar, & ipse obmutescam, nisi prius a vobis impetraro. Quidnam? inquit Catulus. Ut hic sitis hodie. Tum, cum ille dubitaret, quod ad fratrem promiserat, Ego, inquit Julius, pro utroque respondeo: sic faciemus: atque ista quidem conditione, vel ut verbum nullum faceres, me teneres.

Hic Catulus arrisit: & simul, Præcisa, inquit, mihi quidem dubitatio est, quoniam neque domi imperaram; & hic, apud quem eram futurus, sine mea sententia tam facile promisit. Tum omnes oculos in Antonium conjecerunt: & ille, Audite vero, audite, inquit. Hominem enim audietis de schola, atque a magistro, & Græcis literis eruditum: & eo quidem loquar confidentius, quod Catulus auditor accessit; cui non solum nos Latini sermonis, sed etiam Græci ipsi solent

suæ

8 *Persium*] De quo in Bruto, cap. 26. *Idem*.

9 *Lælium Decimum volo*] Nescio, consultone, an errore in vulgatis editionibus comma post *Lælium* ponatur. Tam manifestum vero vitium non passus sum diutius Ciceroni adhærescere. Quippe Cicero singulos singulis opponit, Decimum Persio, additque relativum *quem*, non *quos*. Omnes veteres editiones omittunt istud comma: in quo delendo nihil dubii est. Restat tamen alius nodus: nusquam enim *Decimus* cognomen est. Sed præclare ad hanc rem facit, quod Cl. Spanhemius in suo tractatu de Re Nummaria observavit, nempe sæpissime prænomen postponi nomini gentis: sic in Dionysio Halicarn. habes [illegible], & [illegible], l. 2. Antiq. Romanarum. Apud Dionem quoque, ipsumque Ciceronem vir idem doctissimus observavit parilem ordinis mutationem. Porro Onuphr. Panvinius in libro de Nom. Roman. dicit se legisse *Manlium Cnæum*. Ergo *Lælius Decimus* idem valet, ac *Decimus Lælius*. Pearcius.

ſuæ linguæ ſubtilitatem elegantiamque concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid eſt, ſive artificium, ſive ſtudium dicendi, [10] niſi acceſſit os, nullum poteſt eſſe; docebo vos, diſcipuli, id, quod ipſe non didici, quid de omni genere dicendi ſentiam.

Hic poſteaquam arriſerunt, Res mihi videtur eſſe, inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim earum rerum eſt, quæ ſciuntur. Oratoris autem omnis actio opinionibus, non ſcientia continetur. Nam & apud eos dicimus, qui neſciunt; & ea dicimus, quæ neſcimus ipſi. Itaque & illi alias aliud iiſdem de rebus & ſentiunt, & judicant; & nos contrarias ſæpe cauſas dicimus: non modo ut Craſſus contra me dicat aliquando, aut ego contra Craſſum, cum alterutri neceſſe ſit falſum dicere; ſed etiam ut uterque noſtrum eadem de re alias aliud defendat, cum plus uno verum eſſe non poſſit. Ut igitur in ejuſmodi re, quæ mendacio nixa ſit, quæ ſæpe ad ſcientiam non perveniat, quæ opiniones hominum & ſæpe errores aucupetur, ita dicam, ſi cauſam putatis eſſe, cur audiatis.

VIII. Nos vero, & valde quidem, Catulus inquit, putamus; atque eo magis, quod nulla mihi oſtentatione videris eſſe uſurus. Exorſus es enim non glorioſe; magiſque, ut tu putas, a veritate, quam a neſcio qua dignitate. Ut igitur de ipſo genere ſum confeſſus, inquit Antonius, artem eſſe non maximam: ſic illud affirmo, præcepta poſſe quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & [11] ad excipiendas eorum voluntates. Hujus rei ſcientiam ſi quis volet magnam quandam artem eſſe dicere, non repugnabo. Etenim cum plerique temere ac nulla ratione cauſas in foro dicant; nonnulli autem propter exercitationem, aut propter

10 *Niſi acceſſit os*] Os in hoc loco confidentiam, audaciam & impudentiam quandam ſignificat. Oportet, inquit, me pene eſſe impudentem, qui velim docere quod ipſe nunquam didicerim: ſed quoniam oratores audaciam hanc in laude ponunt, neque orator eſſe bonus quiſquam poteſt, niſi ſit idem ore duriori, & paulo confidentior, aggrediar ſane ad dicendum, quid ſentiam de eloquentia. *Pruſteus*.

11 *Ad excipiendas eorum voluntates*] Fortaſſe, *ad excitandas*. Muret. Lambini MSſ. habuit *captandas*: ſed cave quid mutes; illa enim vox idem valet ac hæc; ut in Horatii epiſt. lib. 1. ep. 1. v. 78.

Pomis viduas venantur avaras,
Excipiuntque *ſenes*, *quos in vivaria mittant*. Pearcius.

pter conſuetudinem aliquam callidius id faciant; non eſt dubium, quin, ſi quis animadverterit, quid ſit quare alii melius quam alii dicant, id poſſit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is ſi non plane artem, at quaſi artem quandam invenerit.

Atque utinam, ut mihi illa videre videor in foro atque in cauſis, ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, poſſim vobis exponere! Sed de me videro: nunc hoc propono, quod mihi perſuaſi, quamvis ars non ſit, tamen nihil eſſe perfecto oratore præclarius. Nam, ut uſum dicendi omittam, qui in omni pacata & libera civitate dominatur, tanta oblectatio eſt in ipſa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus aut mentibus jucundius percipi poſſit. Qui enim cantus moderatæ orationis pronuntiatione dulcior inveniri poteſt? quod carmen artificioſa verborum concluſione aptius? qui actor in imitanda, quam orator in ſuſcipienda veritate jucundior? Quid autem ſubtilius, quam acutæ, crebræque ſententiæ? quid admirabilius, quam res ſplendore illuſtrata verborum? quid plenius, quam omni rerum genere cumulata oratio? Neque enim ulla non propria oratoris eſt res, quæ quidem ornate dici graviterque debeat.

IX. Hujus eſt in dando conſilio de maximis rebus cum dignitate explicata ſententia: ejuſdem & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate & fraus hominum ad perniciem, & integritas ad ſalutem vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentius, quis a vitiis acrius revocare, quis vituperare improbos aſperius, quis laudare bonos ornatius, quis cupiditatem vehementius frangere accuſando poteſt? quis mœrorem levare mitius conſolando?

Hiſtoria vero teſtis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magiſtra vitæ, nuntia vetuſtatis, qua voce alia, niſi oratoris, immortalitati commendatur? Nam ſi qua eſt ars alia, quæ verborum, aut faciendorum, aut deligendorum ſcientiam profiteatur: aut ſi quiſquam dicitur, niſi orator, formare orationem, eamque variare, & diſtinguere quaſi quibuſdam verborum ſententiarumque inſignibus: aut ſi via ulla,

niſi

nisi ab hac una arte, traditur, aut argumentorum, aut sententiarum, aut denique descriptionis atque ordinis: fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienum esse, aut ei cum aliqua alia arte esse commune.

Sed, si in hac una est ea ratio atque doctrina: non, si qui aliarum artium bene locuti sunt, eo minus id est hujus unius proprium. Sed, ut orator de iis rebus, quæ cæterarum artium sunt, si modo eas cognorit, (ut heri Crassus dicebat) optime potest dicere: sic cæterarum artium homines ornatius illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt. Neque enim si de rusticis rebus agricola quispiam, aut etiam, id quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diserte dixerit, aut scripserit, idcirco illius artis putanda sit eloquentia: in qua quia vis magna est in hominum ingeniis, eo multi etiam sine doctrina aliquid omnium generum atque artium consequuntur: sed, quod cujusque sit proprium, etsi ex eo judicari potest, cum videris quid quæque doceant, tamen hoc certius nihil esse potest, quam quod omnes artes aliæ sine eloquentia suum munus præstare possunt, orator sine ea nomen suum obtinere non potest: ut cæteri, si diserti sint, aliquid ab hoc habeant; hic nisi domesticis se instruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non possit.

X. Tum Catulus, Etsi, inquit, Antoni, minime impediendus est interpellatione iste cursus orationis tuæ, patiere tamen, mihique ignosces. Non enim possum, quin exclamem, [12] ut ait ille in Trinummo: ita mihi vim oratoris cum exprimere subtiliter visus es, tum laudare copiosissime; quod quidem eloquentem vel optime facere oportet, ut eloquentiam laudet. Debet enim ad eam laudandam, ipsam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porro: tibi enim assentior, vestrum esse hoc totum, diserte dicere, idque si quis in alia arte faciat, eum assumpto aliunde uti bono, non proprio, nec suo.

12 *Ut ait ille in Trinummo*] Ut ait servus in comœdia Plauti, quæ Trinummus inscribitur, actu III. Sc. 2. vers. 78.

At Crassus, Nox te, inquit, nobis, Antoni, expolivit, hominemque reddidit: nam hesterno sermone unius cujusdam operis, ut ait [13] Cæcilius, remigem aliquem, aut bajulum, nobis oratorem descripseras, inopem quendam humanitatis, atque inurbanum.

Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi proposueram, ut, si te refellissem, hos a te discipulos abducerem: nunc, Catulo audiente, & Cæsare, videor debere non tam pugnare tecum, quam, quid ipse sentiam, dicere. Sequitur igitur, quoniam nobis est hic, de quo loquimur, in foro, atque in oculis civium constituendus, ut videamus, quid ei negotii demus, cuique eum muneri velimus esse præpositum. Nam Crassus heri, cum vos, Catule & Cæsar, non adessetis, posuit breviter in artis distributione idem, quod Græci plerique posuerunt: neque sane quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera quæstionum esse, in quibus eloquentia versaretur, unum infinitum, alterum certum.

Infinitum mihi videbatur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo: Expetendane esset eloquentia: expetendine honores. Certum autem, in quo quid in personis, & in constituta re, & definita quæreretur: cujusmodi sunt, quæ in foro, atque in civium causis, disceptationibusque versantur. Ea mihi videntur aut in lite ordinanda, aut in consilio dando esse posita. Nam illud tertium, quod & a Crasso tactum est, &, ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maxime illustravit, adjunxit, etiamsi opus est, tamen minus est necessarium.

Quidnam? inquit Catulus, an laudationes? id enim video poni genus tertium.

XI. Ita,

13 *Cæcilius*] Natione Insuber Gallus; professione comicus poeta. Quod servus fuisset, servile nomen habuit *Statius*, ut notat Gellius lib. IV. cap. 20. Vixit Romæ, & comœdiæ princeps habitus est ætate sua. Eum licet dicat Cicero malum Latinitatis auctorem, tamen ei primas inter comicos tribuit Volcatius Sedigitus, quod refert Gellius lib. XV. cap. 24. Ipse Tullius lib. de opt. gen. Orat. cap. 1. videtur ipsi primum inter comicos locum dare. Sane apud Nonium in verbo *poscere* Varro principatum in argumentis Cæcilio dedit. *In argumentis Cæcilius poscit palmam, in ἤθεσι Terentius, in sermonibus Plautus*. Claruit Cæcilius anno U. C. DLXXVII. De illo plura Vossius. *Idem*.

XI. Ita, inquit Antonius, & in eo quidem genere scio & me, & omnes, qui affuerunt, delectatos esse vehementer, cum abs te est Popilia, mater vestra, laudata; cui primum mulieri hunc honorem in nostra civitate tributum puto: sed non omnia, quæcumque loquimur, mihi videntur ad artem & ad præcepta esse revocanda. Ex his enim fontibus, unde omnia ornate dicendi præcepta sumuntur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa desiderare, quæ ut nemo tradat, quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudanda? Positis enim iis rebus, quas Crassus in illius orationis suæ, quam [14] contra collegam censor habuit, principio dixit, *Quæ natura, aut fortuna darentur hominibus, in iis rebus se vinci, posse animo æquo pati; quæ ipsi sibi homines parare possent, in iis rebus se pati vinci non posse:* qui laudabit quempiam, intelliget, exponenda sibi [a] esse fortunæ bona. Ea sunt, generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formæ, virium, ingenii, cæterarumque rerum, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ: si habuerit, bene his usum: si non habuerit, [b] sapienter caruisse: si amiserit, moderate tulisse. Deinde quid sapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid juste, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua virtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc, & quæ sint ejus generis, facile videbit, qui volet laudare quempiam: & qui vituperare, contraria.

Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? non enim, si est facilius, eo de numero quoque est excerpendum.

Quia nolo, inquit, omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, quamvis exigua sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis. Nam & testimonium sæpe dicendum est, ac nonnunquam etiam accuratius, ut mihi necesse

 fuit

14 *Contra collegam*] Cn. Domitium Ahenobarbum, Neronis imperatoris atavum, de quo dicebatur non esse mirandum, quod barbam haberet aheneam, cui os ferreum, & cor plumbeum esset. Censor fuit anno U. C. DCLXII. Cum L. Crasso graves exercuit inimicitias. Vide Plinium lib. XVII. cap. I. & Valerium Maximum lib. IX. cap. I. *Idem*.

a *Esse*] Lamb. *esse naturæ & fortunæ*

b *Sapienter*] Lamb. *patienter*.

fuit in [15] Sex. Titium, seditiosum civem, & turbulentum: explicavi in eo testimonio dicendo, omnia consilia consulatus mei, quibus illi tribuno plebis pro republica restitissem; quæque ab eo contra rempublicam facta arbitrarer, exposui. Diu retentus sum, multa audivi, multa respondi. Num igitur placet, cum de eloquentia præcipias, aliquid etiam de testimoniis dicendis, quasi in arte tradere? Nihil sane, inquit Catulus, necesse est.

XII. Quid si (quod sæpe summis viris accidit) mandata sint exponenda, aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem a senatu? num quia genere orationis in hujusmodi causis accuratiore est utendum, idcirco pars etiam hæc causarum numeranda videtur, aut propriis præceptis instruenda? Minime vero, inquit Catulus: non enim deerit homini diserto in ejusmodi rebus facultas, ex cæteris rebus & causis comparata.

Ergo item, inquit, illa, quæ sæpe diserte agenda sunt, & quæ ego paulo ante (cum eloquentiam laudarem) dixi oratoris esse, neque habent suum locum ullum in divisione partium, neque certum præceptorum genus, & agenda sunt non minus diserte, quam quæ in lite dicuntur, objurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret: sed ex artificio res istæ præcepta non quærunt. Plane, inquit Catulus, assentior.

Age vero, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas esse historiam scribere? Si, ut Græci scripserunt, summi, inquit Catulus: si, ut nostri, nihil opus est oratore. Satis est non esse mendacem. Atqui, ne nostros contemnas, inquit Antonius, Græci ipsi sic initio scriptitarunt, [16] ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. Erat enim historia nihil aliud, nisi annalium confectio: cujus rei, memoriæque publicæ retinendæ causa, ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium, pontificem maximum, res omnes singulo-

15 *Sex. Titium*] Hic tribunus plebis fuit anno U. C. DCLV. Cum agraria lege lata plebem sibi vellet demereri, consulem Antonium, qui hic loquitur, acrem habuit adversarium. *Julius Obsequens*. Idem.

16 *Ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso*] De quibus in Bruto.

gulorum annorum mandabat literis pontifex maximus, afferebatque in album, & proponebat tabulam domi, poteſtas ut eſſet populo cognoſcendi, ii qui etiam nunc Annales maximi nominantur. Hanc ſimilitudinem ſcribendi multi ſecuti ſunt, qui ſine ullis ornamentis monumenta ſolum temporum, hominum, locorum, geſtarumque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos [17] Pherecydes, [18] Hellanicus, [19] Acuſilas fuit, aliique permulti; talis noſter Cato, & Pictor, & Piſo, qui neque tenent quibus rebus ornetur oratio, (modo enim huc iſta ſunt importata) &, dum intelligatur quid dicant, unam dicendi laudem putant eſſe, brevitatem. Paululum ſe erexit, & addidit hiſtoriæ majorem ſonum vocis vir optimus, Craſſi familiaris, [20] Antipater. Cæteri non exornatores rerum, ſed tantummodo narratores fuerunt.

XIII. Eſt, inquit Catulus, ut dicis. Sed iſte ipſe Cælius neque diſtinxit hiſtoriam [21] varietate locorum; neque verborum collocatione, & tractu orationis leni & æquabili perpolivit illud opus; ſed ut homo neque doctus, neque maxime aptus ad dicendum, ſicut potuit, dolavit: vicit tamen, ut dicis, ſuperiores.

Minime mirum, inquit Antonius, ſi iſta res adhuc noſtra lingua illuſtrata non eſt. Nemo enim ſtudet eloquentiæ noſtrorum hominum, niſi ut in cauſis atque in foro eluceat: apud Græcos autem eloquentiſſimi homines, remoti a cauſis foren-

17 *Pherecydes*] Athenienſis hiſtoricus, alius a Pherecyde Scyrio antiquiore, phyſico, & theologo, hiſtoriam primus oratione numeris ſoluta ſcripſit, Darii, Hyſtaſpis filii, temporibus, adeoque floruit circa Olympiad. LXVIII. Euſebium & Suidam, qui duos agnoſcunt Pherecydas hiſtoricos, graviter errare obſervavit Scaliger, & recte probat Voſſius lib. IV. de hiſtoricis Græcis cap. 4. *Idem*.

18 *Hellanicus*] Hellanici duo ſunt. Alter Mitylenæus, ſive Lesbius, ſcripſit de antiquiſſimis gentium principibus, & alia quam plurima. Herodotum annis duodecim præceſſit, ut ex Pamphila refert Gellius lib. XV. cap. XXIII. adeoque natus eſt anno I. Olympiadis LXXI. nec niſi octoginta quinque poſt annis obiit, ut teſtatur Lucianus in Macrobiis. Alter Mileſius fuit. De utroque ſuo more Voſſius erudite diſſerit. *Idem*.

19 *Acuſilas*] Argivus hiſtoricus: quæ vincta numeris oratione Heſiodus, eadem ſoluta ſcripſit; aut potius hujus carmina pedeſtrem in ſermonem tranſtulit, & tanquam ſua edidit, ut docet Clemens Alexandrinus lib. VI. Stromatum. Paulo ante Perſarum in Græcos expeditionem, hoc eſt, Olympiade circiter LXXII. vixiſſe tradit Joſephus lib. I. contra Apionem. *Idem*.

20 *Antipater*] In Bruto, c. 26.

21 *Varietate locorum*] Id eſt, regionum: & ita Cicero in cap. ſequenti, cum de Hiſtoriæ legibus ſermo eſt, dicit, *Rerum ratio ordinem temporum deſiderat, regionum deſcriptionem*. Pearcius.

forensibus, cum ad cæteras res illustres, tum ad scribendam historiam maxime se applicaverunt. Namque & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornavit, in causis nihil omnino versatum esse accepimus: atqui tanta est eloquentia, ut me quidem, quantum ego Græce scripta intelligere possum, magnopere delectet. Et post illum Thucydides omnes dicendi artificio, mea sententia, facile vicit: qui ita creber est rerum frequentia, ut verborum prope numerum sententiarum numero consequatur; ita porro verbis aptus, & pressus, ut nescias, utrum res oratione, an verba sententiis illustrentur. Atqui ne hunc quidem, quanquam est in republica versatus, ex numero accepimus eorum, qui causas dictitarunt: & hos libros tum scripsisse dicitur, cum a republica remotus, atque, id quod optimo cuique Athenis accidere solitum est, in exilium pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Philistus, qui cum Dionysii tyranni familiarissimus esset, otium suum consumpsit in historia scribenda, maximeque Thucydidem est, sicut mihi videtur, imitatus. Postea vero, [22] quasi ex clarissima rhetoris officina, duo præstantes ingenio, Theopompus, & Ephorus, ab Isocrate magistro impulsi, se ad historiam contulerunt: causas omnino nunquam attigerunt.

XIV. Denique etiam a philosophia profectus princeps Xenophon, Socraticus ille; post ab Aristotele [23] Callisthenes, comes Alexandri, scripsit historiam: & hic quidem rhetorico pene more: ille autem superior leniore quodam sono est usus, & qui illum impetum oratoris non habeat: vehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen est, ut mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu horum omnium [24] Timæus, quantum au-

22 *Quasi ex clarissima Rhetoris officina*] Ms. Harl. 1. hunc ordinem verborum servat, *ex clarissima* quasi *Rhetoris officina*. Bene: cum enim vox *quasi* ad vim solius vocis *officina* levandam usurpetur, longe ab ea abesse non debet. Sic Cicero de Leg. lib. 1. c. 13. *Philosophi* quasi officinas *instruxerunt sapientiæ*: & in Bruto c. 8. *Domus Isocratis*, quasi ludus *quidam atque* officina *dicendi* &c. *Idem*.

23 *Callisthenes*] Olynthius, Aristotelis non modo discipulus, verum etiam consobrinus, ut narrat Laertius, tantæ fuit arrogantiæ, ut scripta sua factis Alexandri Magni superiora esse prædicaret. Odiosus Alexandro, quod divinos ipsi decerni honores dissuasisset, minimeque aulæ & assentantium accummodatus ingenio, initæ in caput regis conjurationis falso suspectus, ante tortus interiit Olympiade CXIII. *Curtius*, lib. VIII. *Prudens*.

24 *Timæus*] Tauromenii in Sicilia natus,

autem judicare possum, longe eruditissimus, & rerum copia & sententiarum varietate abundantissimus, & ipsa compositione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem.

Hæc cum ille dixisset, Quid est, inquit, Catule, Cæsar? ubi sunt, qui Antonium Græce negant scire? quot historicos nominavit? quam scienter? quam proprie de unoquoque dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans, illud jam mirari desino, quod multo magis ante mirabar, hunc, cum hæc nesciret, in dicendo posse tantum. Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos alios, sed delectationis causa, cum est otium, legere soleo. Quid * ergo est? fatebor aliquid tamen: ut, cum in sole ambulem, etiamsi aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen, ut colorer: sic, cum istos libros ad [25] Misenum (nam Romæ vix licet) studiosius legerim, sentio orationem meam illorum cantu quasi colorari. Sed ne latius hoc vobis patere videatur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt, voluerunt a vulgo intelligi. In philosophos vestros si quando incidi, deceptus indicibus librorum, quod sunt fere inscripti de rebus notis & illustribus, de virtute, de justitia, de honestate, de voluptate, verbum prorsus nullum intelligo: ita sunt angustis & concisis disputationibus illigati. Poetas omnino, quasi aliena quadam lingua locutos, non conor attingere. Cum his me (ut dixi) oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas, aut qui ita loquuntur, ut videantur voluisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo.

XV.

tus, trecentis circiter ante Christum annis floruit, regnante Agathocle: cui, ob indictum exilium, ulciscendi studio fuit præter modum infensus, adeo ut in hujus principis rebus nullam, auctore Suida, fidem mereatur. Varia fuit de ipso veterum sententia: hic eximie laudatur a Cicerone. Eum alii censent nullo delectu quidlibet in suas historias infarsisse, Hesychiusque & Suidas eum γραοσυλλέκτριαν, *anum collectricem*, appellatum fuisse referunt. Longinus libro περὶ ὕψους Timæum dicit sæpe frigidum, & ad puerilia delabi. Ait Diodorus Siculus propter intempestivas reprehensiones nuncupatum esse Ἐπιτίμαιον, id est reprehensorem. Annos XCVI. vixit, teste Luciano in Macrobiis. *Idem.*

* *Quid ergo*] Lamb. *Quid ergo? Est, fateor, aliquid tamen:*

25 *Misenum*] Misenus, mons Campaniæ: oppidum vocant Josephus & Orosius: a Miseno qui Æneam in Italiam secutus erat, nomen accepit. *Virgilius Æneid.* lib. VI. *Idem.*

XV. Videtisne, quantum munus sit oratoris historia? haud scio, an flumine orationis, & varietate maximum. Neque tamen eam reperio usquam separatim instructam rhetorum præceptis. [26] Sita sunt enim ante oculos. Nam quis nescit, primam esse historiæ legem, ne quid falsi dicere audeat; deinde ne quid * veri non audeat; ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo; ne qua simultatis? Hæc scilicet fundamenta nota sunt omnibus.

Ipsa autem exædificatio posita est in rebus & verbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem: vult etiam, quoniam in rebus magnis, memoriaque dignis consilia primum, deinde acta, postea eventus expectantur, & de consiliis significari quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari non solum quid actum, aut dictum sit, sed etiam quomodo: & cum de eventu dicatur, ut causæ explicentur omnes, vel casus, vel sapientiæ, vel temeritatis: hominumque ipsorum non solum res gestæ, sed etiam, qui fama ac nomine excellant, de cujusque vita, atque natura.

Verborum autem ratio, & genus orationis, fusum atque tractum, & cum lenitate quadam æquabili profluens, sine hac judiciali asperitate, & sine sententiarum forensium aculeis persequendum est. Harum tot, tantarumque rerum videtisne nulla esse præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio multa alia oratorum officia jacuerunt, cohortationes, consolationes, præcepta, admonita, quæ tractanda sunt omnia disertissime: sed locum suum in illis artibus, quæ traditæ sunt, habent nullum.

Atque in hoc genere illa quoque est infinita silva, quod oratori plerique (ut etiam Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederunt. Unum, de certa definitaque causa, quales sunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus versantur: addat, si quis volet, etiam laudationes. Alterum, quod appellant omnes fere scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore, & sine persona, quæstionem. Hoc quid, &

26 *Sita sunt enim ante oculos*] Nescio an rectius legi debeat: *ista sunt*. Nam quo referes illud *sita*? Conjecturam confirmat, quod mox dicit: *Hæc scilicet fundamenta nota sunt omnibus*. Mur.

* *Veri*] Vict. Man. Grut. *vere*

& quantum ſit, cum dicunt, intelligere mihi non videntur. Si enim eſt oratoris, quæcumque res infinite poſita ſit, de ea poſſe dicere, dicendum erit ei, quanta ſit ſolis magnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de muſicis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere ſuſcepto, recuſare. Denique ei, qui profitetur eſſe ſuum, non ſolum de iis controverſiis, [27] quæ temporibus, & perſonis notæ ſunt, hoc eſt, de omnibus forenſibus, ſed etiam de generum infinitis quæſtionibus dicere, nullum poteſt eſſe genus orationis quod ſit exceptum.

XVI. Sed ſi illam quoque partem quæſtionum oratori volumus adjungere vagam, & liberam, & late patentem, ut de rebus bonis aut malis, expetendis aut fugiendis, honeſtis aut turpibus, utilibus aut inutilibus, de virtute, de juſtitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de cæteris virtutibus, contrariiſque vitiis, dicendum oratori putemus: itemque de republica, de imperio, de re militari, de diſciplina civitatis, de hominum moribus: aſſumamus eam quoque partem, ſed ita, ut ſit circumſcripta modicis regionibus.

Equidem omnia, quæ pertinent ad uſum civium, morem hominum, quæ verſantur in conſuetudine vitæ, in ratione reipublicæ, in hac ſocietate civili, in ſenſu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda eſſe oratori puto: ſi minus, ut ſeparatim de his rebus philoſophorum more reſpondeat, at certe ut in cauſa prudenter poſſit intexere: hiſce autem ipſis de rebus ut ita loquatur, ut ii, qui jura, qui leges, qui civitates conſtituerunt, locuti ſunt, ſimpliciter & ſplendide, ſine ulla ſerie diſputationum, & ſine jejuna concertatione verborum.

Hoc loco, ne qua ſit admiratio, ſi tot, tantarumque re-

27 *Quæ temporibus & perſonis* notæ *ſunt*] Inuſitatam hanc eſſe locutionem arbitratus eſt Lambinus, & legit *notatæ*; quod vehementer probo. Sic enim olim edidit Manutius, & ſic Cicero in lib. 1. de Or. c. 31. diſtinguit infinitam quæſtionem a finita, quia illa *non* deſignatur *temporibus ac perſonis*. Sic in Part. Orat. *Alterum infinitum, nullis neque perſonis, neque temporibus* notatum. Et alibi: *Ita diſceptationes ex, quæ in iis controverſiis oriuntur, quæ ſunt certis perſonis & temporibus* notatæ &c. *Pearcius*.

rum nulla a me præcepta ponentur, ſic ſtatuo. Ut in cæteris artibus, cum tradita ſunt cujuſque artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut ſimilia ſint, tradi non neceſſe eſſe: ut in pictura, qui hominis ſpeciem pingere perdidicerit, poſſe eum cujuſvis vel formæ, vel ætatis, etiamſi non didicerit, pingere: neque eſſe periculum, qui leonem aut taurum pingat egregie, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non poſſit: neque enim eſt omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici poſſunt, a doctore tradantur; ſed qui primarum & certarum rerum genera ipſa didicerunt, reliqua non incommode perſequuntur: ſimiliter arbitror, in hac ſive ratione, ſive exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus ſit, ut eorum mentes, qui aut de republica, aut de ipſius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua ſtatuendi poteſtate audiant, ad ſuum arbitrium movere poſſit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæſiturum eſſe quid dicat, quam Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiamſi hæc nunquam ſeparatim facere didiciſſet.

XVII. Tum Catulus: Præclare mihi videris, Antoni, poſuiſſe ante oculos, quid diſcere oporteret eum, qui orator eſſet futurus; [28] quid, etiamſi non didiciſſet, ex eo, quod didiciſſet, aſſumeret. Deduxiſti enim totum hominem in duo ſolum genera cauſarum; cætera innumerabilia exercitationi, & ſimilitudini reliquiſti. Sed videto, ne in iſtis duobus generibus hydra tibi ſit & pellis: Hercules autem, & alia opera majora, ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquantur. Non enim mihi minus operis videtur de univerſis generibus rerum, quam de ſingulorum cauſis, ac multo etiam majus de natura deorum, quam de hominum litibus dicere.

Non eſt ita, inquit Antonius. Dicam enim tibi, Catule, non tam doctus, quam (id quod eſt majus) expertus. Omnium cæterarum rerum oratio, mihi crede, ludus eſt homini

28 *Quid, etiamſi non didiciſſet*] Lambinum ſecutus ſum, elegantioremque cenſeo orationem fore, ſi ſic eam interpungas, *Quid* etiam, ſi *non didiciſſet, ex eo, quod didiciſſet, aſſumeret*. Vulgo *Quid, etiamſi* &c. *Idem*.

mini non hebeti, neque inexercitato, neque communium literarum, & politioris humanitatis experti. In caufarum contentionibus magnum eft quoddam opus, atque haud fciam an de humanis operibus longe maximum: in quibus vis oratoris plerumque ab imperiti exitu & victoria judicatur: ubi adeft armatus adverfarius, qui fit & feriendus & repellendus: ubi fæpe is, qui rei dominus futurus eft, alienus atque iratus, aut etiam amicus adverfario, & inimicus tibi eft: cum aut docendus is eft, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad caufam oratione moderandus: in quo fæpe benevolentia ad odium, odium autem ad benevolentiam deducendum eft: qui tanquam machinatione aliqua, tum ad feveritatem, tum ad remiffionem animi, tum ad triftitiam, tum ad lætitiam eft contorquendus. Omnium fententiarum gravitate, omnium verborum ponderibus eft utendum. Accedat oportet actio varia, vehemens, plena animi, plena fpiritus, plena doloris, [29] plena veritatis. In his operibus fi quis illam artem comprehenderit, ut, tanquam Phidias, Minervæ fignum efficere poffit; non fane, [30] quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere difcat, laborabit.

XVIII. Tum Catulus: Quo ifta majora, ac mirabiliora feciſti, eo me major expectatio tenet, quibufnam rationibus, quibufve præceptis ea tanta vis comparetur: non quo mea quidem jam interfit, (neque enim ætas id mea defiderat, & aliud quoddam genus dicendi nos fecuti fumus, qui nunquam

 fen-

29 *Plena veritatis*] Id eft, plena iis affectibus, quos non præ fe fert, fed revera habet Orator. Quinctil. Inft. Or. lib. 6. c. 2. Hiftrionum affectus *falfos* vocat, Oratorum *veros*; additque, *nec agamus* (fc. nos Oratores) *rem quafi alienam, fed affumamus illum dolorem*. Vide etiam quæ de eadem re loquitur Nofter in hujus libri c. 45, 46, 47. *Idem*.

30 *Quemadmodum in clypeo idem ille artifex*] Metuo, ut fit hic locus integer. Per voces *idem ille artifex* fignificatur Phidias: num igitur hoc dicit Antonius, neminem fculptorem laboraturum effe, quemadmodum *Phidiae* difcat facere illa opera minora? Nihil minus: fed quemadmodum ipfe difcat. Emendandum igitur locum hoc modo cenfeo. *Non fane, quemadmodum in clypea, ut idem ille artifex, minora illa opera facere difcat, laborabit*. Indoctis librariis voces *ut* & *quemadmodum* idem fignificare forfitan videbantur. Nunc vero pofterior fententia priori bene refpondet. Senfus autem eft: Si quis poffit efficere fignum Minervæ, ut effecit Phidias, facile difcet minora illa opera, quæ in clypeo erant, facere, ut idem Phidias facile didicit. *Idem*.

ſententias de manibus judicum vi quadam orationis extorſimus, ac potius placatis eorum animis, tantum quantum ipſi patiebantur, accepimus) ſed tamen iſta tua, nullum ad uſum meum, tantum cognoſcendi ſtudio adductus, requiro. Nec mihi opus eſt Græco aliquo doctore, qui mihi pervulgata præcepta decantet, cum ipſe nunquam forum, nunquam ullum judicium aſpexerit; ut Peripateticus ille dicitur Phormio; cum Annibal Carthagine expulſus Epheſum ad Antiochum veniſſet exul; proque eo, quod ejus nomen erat magna apud omnes gloria, invitatus eſſet ab hoſpitibus ſuis, ut eum, quem dixi, ſi vellet, audiret; cumque ſe non nolle dixiſſet; locutus eſſe dicitur homo copioſus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. Tum, cum cæteri, qui illum audierant, vehementer eſſent delectati, quærebant ab Annibale, quidnam ipſe de illo philoſopho judicaret. Hic Pœnus non optime Græce, ſed tamen libere reſpondiſſe fertur, multos ſe deliros ſenes ſæpe vidiſſe: ſed qui magis, quam Phormio, deliraret, vidiſſe neminem. Neque mehercule injuria: quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quam Annibali, qui tot annos de imperio cum populo Romano omnium gentium victore certaſſet, Græcum hominem, qui nunquam hoſtem, nunquam caſtra vidiſſet, nunquam denique minimam partem ullius publici muneris attigiſſet, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes iſti, qui de arte dicendi præcipiunt, videntur. Quod enim ipſi experti non ſunt, id docent cæteros. Sed hoc minus fortaſſe errant, quod non te, ut Annibalem, ſed pueros, aut adoleſcentulos docere conantur.

XIX. Erras, Catule, inquit Antonius. Nam egomet in multos jam Phormiones incidi. Quis enim eſt iſtorum Græcorum, qui quenquam noſtrum quidquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita moleſti ſunt; facile omnes perpetior & perfero. Nam aut aliquid afferunt, quod mihi non diſpliceat: aut efficiunt, ut me non didiciſſe minus pœniteat. Dimitto autem eos non tam contumelioſe, quam philoſophum illum Annibal, & eo fortaſſe plus habeo etiam negotii: ſed tamen eſt eorum doctrina, quantum ego judicare

poſſum,

possum, perridicula. Dividunt enim totam rem in duas partes, in causæ controversiam, & in quæstionis. *Causam* appellant, rem positam * in disceptatione rerum & controversia: *quæstionem* autem, rem positam in infinita dubitatione. De causa præcepta dant: de altera parte dicendi mirum silentium est. Denique faciunt quasi membra eloquentiæ, invenire quid dicas, inventa disponere, deinde ornare verbis, post memoriæ mandare, tum ad extremum agere, ac pronuntiare: rem sane non reconditam. Quis enim hoc non sua sponte viderit, neminem posse apte dicere, nisi & quid diceret, & quibus verbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminisset? Atque hæc ego non reprehendo: sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quatuor, quinque, sexve partes, vel etiam septem, (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa. Jubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat benevolum nobis faciamus, & docilem, & attentum. Deinde rem narrare, ita ut verisimilis narratio sit, ut aperta, ut brevis. Post autem dividere causam, aut proponere: nostra confirmare argumentis, ac rationibus: deinde contraria refutare. Tum autem alii conclusionem orationis, & quasi perorationem collocant: alii jubent, antequam peroretur, ornandi, aut augendi causa, digredi: deinde concludere, ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo: sunt enim concinne distributa: sed tamen, id quod necesse fuit hominibus expertibus veritatis, non perite. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum esse voluerunt, ea in totis orationibus sunt conservanda. Nam & ego mihi benevolum judicem facilius facere possum in cursu orationis; quam cum omnia sunt inaudita: docilem autem, non cum polliceor me demonstraturum, sed tum, cum doceo, & explano: attentum vero, crebro tota actione excitandis mentibus judicum, non prima denuntiatione efficere possumus.

Jam vero narrationem quod jubent verisimilem esse, & apertam, & brevem, recte nos admonent. Quod hæc narrationis magis putant esse propria, quam totius orationis, valde mihi

* *In discept.*] Lamb. *in disceptatione finita rerum controversarum:*

mihi videntur errare : omninoque in hoc omnis eſt error , quod exiſtimant , artificium eſſe hoc quoddam non diſſimile cæterorum ; cujuſmodi de ipſo jure civili heſterno die Craſſus componi poſſe dicebat : ut genera rerum primum exponerentur , in quo vitium eſt , ſi genus ullum prætermittatur : deinde ſingulorum generum partes , in quo & deeſſe aliquam partem , & ſuperare , mendoſum eſt : tum verborum omnium definitiones , in quibus neque abeſſe quidquam decet , neque redundare .

XX. Sed hoc ſi in jure civili , ſi etiam in parvis aut mediocribus rebus doctiores aſſequi poſſunt ; non idem ſentio tanta hac in re , tamque immenſa poſſe fieri . Sin autem qui arbitrantur , deducendi ſunt ad eos , qui hæc docent . Omnia jam explicata & perpolita aſſequentur . Sunt enim innumerabiles de his rebus libri , neque abditi , neque obſcuri . Sed videant quid velint , ad ludendumne , an ad pugnandum arma ſint ſumpturi . Aliud enim pugna , & acies : aliud ludus , campuſque noſter deſiderat . Attamen ars ipſa ludicra armorum , & gladiatori , & militi prodeſt aliquid : ſed animus acer , & præſens , & acutus idem atque verſutus invictos viros efficit , non difficilius arte conjuncta .

Quare ego tibi oratorem ſic jam inſtituam , ſi potuero , ut , quid efficere poſſit , ante perſpiciam . Sit enim mihi [31] tinctus literis ; audierit aliquid , legerit , iſta ipſa præcepta acceperit : tentabo quid eum deceat , quid voce , quid viribus , quid ſpiritu , quid lingua efficere poſſit . Si intelligam poſſe ad ſummos pervenire : non ſolum hortabor , ut elaboret , ſed etiam , ſi vir quoque mihi bonus videbitur , obſecrabo . Tantum ego in excellente oratore , & eodem viro bono , pono eſſe ornamenti univerſæ civitati . Sin videbitur , [32] cum omnia ſumma fece-

31 *Tinctus literis*] Contra Budæum iſtæc explicat P. Victorius , Var. Lect. x. 17. *Grut.*

32 *Cum omnia* ſumme *fecerit* &c.] Ut ſe habet vulgata lectio *ſumma* , ni fallor , Cicero aliud dicit , ac dicere vult . *Omnia ſumma facere* , eſt , eſſe perfectum in iis rebus , quas quis aggreditur . Sed patet ex verbis ſequentibus , *tamen ad mediocres* &c. non hoc Ciceronem velle . Lege igitur cum Mſſ. Cant. Wag. Harl. & Joan. *cum omnia* ſumme *fecerit* , id eſt , cum omnia tentaverit obnixe , & manibus (ut ajunt) pedibuſque . Fieri vero poteſt , ut , aliquis totis viribus conetur , nihil tamen proficiat . Paſſim apud Ciceronem occurrunt , *ſumme* ſollicitare , *ſumme* contendere &c. *Pearcius.*

fecerit, tamen ad mediocres oratores esse venturus: permittam ipsi, quid velit; molestus magnopere non ero. Sin plane abhorrebit, & erit absurdus: ut se contineat, aut ad aliud studium transferat, admonebo. Nam neque is, qui optime potest, deferendus ullo modo est a cohortatione nostra; neque is, qui aliquid potest, deterrendus: quod alterum, divinitatis mihi cujusdam videtur: alterum, vel non facere quod non optime possis, vel facere quod non pessime facias, humanitatis: tertium vero illud, clamare contra quam deceat, & quam possit, hominis est, ut tu, Catule, de quodam declamatore dixisti, stultitiæ suæ quam plurimos testes domestico præconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus adjuvandusque sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quæ nos usus docuit, ut nobis ducibus veniat eo, quo sine duce ipsi pervenimus, quoniam meliora docere non possumus.

XXI. Atque, ut a familiari nostro exordiar, hunc ego, Catule, Sulpicium, cum primum in causa parvula adolescentulum audivi, voce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quærimus: oratione autem celeri & concitata, (quod erat ingenii) & verbis effervescentibus, & paulo nimium redundantibus, (quod erat ætatis) non sum aspernatus. Volo enim se efferat in adolescente fecunditas. Nam facilius, sicut in vitibus, revocantur ea, quæ sese nimium profuderunt, quam, si nihil valet materies, nova sarmenta cultura excitantur; ita volo esse in adolescente, unde aliquid amputem: non enim potest in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutum. Vidi statim indolem, neque dimisi tempus, & eum sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse ad discendum: magistrum autem, quem vellet, eligeret: me quidem si audiret, L. Crassum. Quod iste arripuit, & ita sese facturum confirmavit, atque etiam addidit, gratiæ scilicet causa, me quoque sibi magistrum futurum. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meæ, cum iste accusavit C. Norbanum, defendente me. Non est credibile, quid interesse

mihi

mihi sit visum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat. Omnino in illud genus eum Crassi magnificum, atque præclarum natura ipsa ducebat: sed ea non satis proficere potuisset, nisi eodem, studio atque imitatione, intendisset, atque ita dicere consuesset, ut tota mente Crassum atque omni animo intueretur.

XXII. Ergo hoc sit primum in præceptis meis, ut demonstremus, quem imitetur, atque ita, ut, quæ maxime excellant in eo quem imitabitur, ea diligentissime persequatur. Tum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores sæpe cognovi, qui aut ea, quæ facilia sunt, aut etiam illa, quæ insignia, ac pene vitiosa, consectantur imitando. Nihil est facilius, quam amictum imitari alicujus, aut statum, aut motum. Si vero etiam vitiose aliquid est, id sumere, & in eo vitiosum esse, non magnum est: ut ille, qui nunc etiam, amissa voce, furit in republica Fufius, nervos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non assequitur; oris pravitatem, & verborum latitudinem imitatur. Sed tamen ille nec deligere scivit, cujus potissimum similis esset, & in eo ipso, quem delegerat, imitari etiam vitia voluit.

Qui autem ita faciet, ut oportet, primum vigilet necesse est in deligendo: deinde, quem probavit, in eo, quæ maxime excellent, ea diligentissime persequatur. Quid enim causæ censetis esse, cur ætates extulerint singulæ singula prope genera dicendi? quod non tam facile in nostris oratoribus possumus judicare, quia scripta, ex quibus judicium fieri posset, non multa sane reliquerunt, quam in Græcis: ex quorum scriptis, cujusque ætatis quæ dicendi ratio, voluntasque fuerit, intelligi potest.

Antiquissimi fere sunt, quorum quidem scripta constent, Pericles, atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides; subtiles, acuti, breves; sententiis magis, quam verbis abundantes. Non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt

hos

hos Critias, Theramenes, Lyſias. Multa Lyſiæ ſcripta ſunt, nulla Critiæ, de Theramene audivimus. Omnes etiam tum retinebant illum Periclis ſuccum, ſed erant paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus eſt Iſocrates, magiſter iſtorum omnium, cujus e ludo, tanquam ex equo Trojano, * meri principes exierunt; ſed eorum partim in pompa, partim in acie illuſtres eſſe voluerunt.

XXIII. Itaque & illi, Theopompi, Ephori, Philiſti, Naucratæ, multique alii naturis differunt: voluntate autem [33] ſimiles ſunt inter ſeſe, & magiſtri: & ii, qui ſe ad cauſas contulerunt, ut Demoſthenes, Hyperides, Lycurgus, Æſchines, Dinarchus, aliique complures, etſi inter ſe pares non fuerunt, tamen ſunt omnes in eodem veritatis imitandæ genere verſati, quorum quamdiu manſit imitatio, tamdiu genus illud dicendi, ſtudiumque vixit.

Poſteaquam, extinctis his omnis eorum memoria ſenſim obſcurata eſt & evanuit; alia quædam dicendi molliora, ac remiſſiora genera viguerunt. Inde Demochares, quem ajunt ſororis filium fuiſſe Demoſthenis; tum Phalereus ille Demetrius, omnium iſtorum, mea ſententia, politiſſimus, aliique eorum ſimiles extiterunt. Quæ ſi volemus uſque ad hoc tempus perſequi, intelligemus, ut hodie Alabandenſem illum Meneclem, & ejus fratrem Hieroclem, quos ego audivi, tota imitatur Aſia: ſic ſemper fuiſſe aliquem, cujus ſe ſimiles plerique eſſe vellent.

Hanc igitur ſimilitudinem qui imitatione aſſequi volet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum ſcribendo maxime perſequatur. Quod ſi hic noſter Sulpicius faceret, multo ejus oratio eſſet preſſior: in qua nunc interdum, ut in herbis ruſtici ſolent dicere, in ſumma ubertate ineſt luxuries quædam, quæ ſtylo depaſcenda eſt.

* *Meri*] Man. *innumeri*.

33 *Similes ſunt & inter ſeſe*, & *magiſtri*] Gruterus obnixe nimis contendit pro vulgata lectione, *& inter ſeſe magiſtri*: ſed, quid velit *inter ſeſe magiſtri*, neſcio. Auctoritate igitur Mſſ. Cant. Norſ. Bod. Bal. Nov. Wag. necnon omnium veterum editionum ſic locum refinxi, *voluntate autem ſimiles ſunt & inter ſeſe*, & *magiſtri*. Hoc ſenſu: Omnes illi diſcipuli Iſocratis idem ſcribendi genus ſecuti ſunt: omneſque Iſocratis, magiſtri ſui, in ſcribendo ſimiles ſunt. Sequitur ergo quod hoc exemplo probare voluit Antonius, eos omnes aliquem, nempe Iſocratem, ſibi imitandum propoſuiſſe. *Idem*.

Hic Sulpicius: Me quidem, inquit, recte mones, idque mihi gratum eſt: ſed ne te quidem, Antoni, multum ſcriptitaſſe arbitror. Tum ille: Quaſi vero, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipſi deſunt. [34] Sed tamen [35] ne tabulas quidem conficere exiſtimor: verum & in hoc, ex re familiari mea, & in illo, ex eo, quod dico, quantulum id cumque eſt, quid faciam, judicari poteſt.

Atque eſſe tamen multos videmus, qui neminem imitentur, & ſuapte natura, quod velint, ſine cujuſquam ſimilitudine conſequantur: quod & in vobis animadverti recte poteſt, Cæſar, & Cotta, quorum alter inuſitatum quidem noſtris oratoribus leporem quendam, & ſalem; alter acutiſſimum, & ſubtiliſſimum dicendi genus eſt conſecutus. Neque vero * veſter æqualis Curio, patre, mea ſententia, vel eloquentiſſimo temporibus illis, quemquam mihi magnopere videtur imitari: qui tamen verborum gravitate, & elegantia, & copia, ſuam quandam expreſſit quaſi formam, figuramque dicendi; quod ego maxime potui judicare in ea cauſa, quam ille contra me apud centumviros pro fratribus Coſſis dixit. In qua nihil illi defuit, quod non modo copioſus, ſed etiam ſapiens orator habere deberet.

XXIV. Verum, ut aliquando ad cauſas deducamus illum, quem conſtituimus, & eas quidem, in quibus pluſculum negotii eſt, judiciorum, atque litium, (riſerit aliquis fortaſſe hoc præceptum: eſt enim non tam acutum, quam neceſſarium; magiſque monitoris non fatui, quam eruditi magiſtri) hoc ei primum præcipiemus, quaſcumque cauſas erit acturus, ut eas diligenter, penituſque cognoſcat. Hoc in ludo non præcipitur: faciles enim cauſæ ad pueros deferuntur. Lex peregri-

34 *Sed tamen ne*, &c.] Hæc eſt Antonii ſententia. Non tamen ſum in ſcribendo tam negligens, quam dicis. Quemadmodum enim exiſtimor non conficere tabulas, quas tamen a me confici ſatis probat res mea familiaris recte adminiſtrata: ſic ſcribendi exercitationem penitus a me non omitti, ſatis declarat hæc mea, quantulacumque eſt, dicendi facultas & copia, quam videlicet nunquam, niſi crebro multumque ſcribendo, aſſecutus eſſem. *Pruſteus*.

35 *Ne tabulas quidem conficere*] Veteres Romani tabulas rei familiaris ſuæ conficere ſolebant: qui eas non conficerent, ſuarum rerum negligentiores putabantur. De tabulis domeſticis Romanorum vide Teſtim. Aſconii in Lex. Hoffmanni Tom. 4. *Pearcius*.

* *Veſter*] Lamb. *noſter*.

regrinum vetat in murum ascendere: ascendit: hostes repulit: accusatur: nihil est negotii, hujusmodi causam cognoscere. Recte igitur nihil de causa discenda præcipiunt. Hæc est enim in ludo causarum fere formula. At vero in foro, tabulæ, testimonia, [36] pacta, conventa, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, responsa, vita denique eorum, qui in causa versantur, tota cognoscenda est: quarum rerum negligentia plerasque causas, & maxime privatas (sunt enim multo sæpe obscuriores) videmus amitti. Ita nonnulli, dum operam suam multam existimari volunt, ut toto foro volitare, & a causa ad causam ire videantur, causas dicunt incognitas. In quo est illa quidem magna offensio, vel negligentiæ, susceptis rebus; vel perfidiæ, receptis: sed etiam illa major opinione, quod nemo potest de ea re, quam non novit, non turpissime dicere. Ita dum [37] inertiæ vituperationem, quæ major est, contemnunt, assequuntur etiam illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis.

Equidem soleo dare operam, ut de sua quisque re me ipse doceat, & ut ne quis alius adsit, quo liberius loquatur; & agere adversarii causam, ut ille agat suam, &, quidquid de sua re cogitarit, in medium proferat. Itaque cum ille discessit, tres personas unus sustineo summa animi æquitate, meam, adversarii, judicis. Qui locus est talis, ut plus habeat adjumenti, quam incommodi, hunc judico esse dicendum: ubi plus mali, quam boni reperio, id totum abjudico, atque ejicio. Ita assequor, ut alio tempore cogitem, quid dicam, & alio dicam: quæ duo plerique ingenio freti, simul faciunt. Sed certe iidem illi melius aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem penitus causamque cognovi, sta-

 tim

36 *Pacta, conventa*] Lambinus & in hoc loco, & nonnullis aliis similibus comma delevit, & sic legit, *pacta conventa*. Strebæus etiam dicit doctissimos quosdam viros sic olim legisse. Nec aliter Ulpianus in libro juris gentium. *Solemus enim dicere* pacta conventa *inesse bonæ fidei judiciis*. Imo hodie inter Polonos *pacta conventa*, nonnihil mutato tamen sensu, usitate dicuntur. *Idem*.

37 *Inertiæ*] Locus hic Lambinum & alios exercuit, cum non viderent, quomodo inertiæ vituperatio posset dici major, quam tarditatis. *Inertia* nihil aliud designat, quam artis ignorantiam, quæ in oratore sane est vitium maximum. *Verb.*

tim occurrit animo, quæ ſit cauſa ambigui. Nihil eſt enim, quod inter homines ambigatur: ſive ex crimine cauſa conſtet, ut facinoris: ſive ex controverſia, ut hereditatis: ſive ex deliberatione, ut belli: ſive ex perſona, ut laudis: ſive ex diſputatione, ut de ratione vivendi: in quo non aut quid factum ſit, aut fiat, futurumve ſit, quæratur, aut quale ſit, aut quid vocetur.

XXV. Ac noſtræ fere cauſæ, quæ quidem ſunt criminum, plerumque inficiatione defenduntur. Nam & de pecuniis repetundis, quæ maximæ ſunt, neganda fere ſunt omnia: & de ambitu raro illud datur, ut poſſis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione ſejungere. De ſicariis, de veneficiis, de peculatu, inficiari neceſſe eſt. Id eſt igitur genus primum cauſarum in judiciis, ex controverſia facti. In deliberationibus plerumque ex futuri, raro etiam ex inſtantis, aut facti.

Sæpe autem res non, ſit, necne, ſed qualis ſit, quæritur: ut cum [38] L. Opimii cauſam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo conſul, nihil de C. Gracchi nece negabat; ſed id jure pro ſalute patriæ factum eſſe dicebat; ut eidem Carboni tribuno plebis alia tum mente rempublicam capeſſenti P. Africanus de Tib. Graccho interroganti reſponderat, jure cæſum videri. Jure autem omnia defenduntur, quæ ſunt ejus generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut neceſſe fuerit, aut imprudentia, aut caſu facta eſſe videantur.

Jam quid vocetur, quæritur, cum, quo verbo quid appellandum ſit, contenditur: ut mihi ipſi cum hoc Sulpicio fuit in [39] Norbani cauſa ſumma contentio. Pleraque enim de iis, quæ ab iſto objiciebantur, cum confiterer, tamen ab illo maje-

38 *L. Opimii cauſam*] Anno U. C. DCXXXIII. L. Opimius conſul C. Gracchum in tertii tribunatus plebis petitione repulſum, ac vim parantem oppreſſit. Conſulatu perfunctus, a P. Decio tribuno plebis accuſatus eſt majeſtatis, quod cives indemnatos occidiſſet: verum a C. Carbone defenſus, frequentibus ſuffragiis eſt abſolutus, *Livii epitome* &c. *Pruſt.*

39 *Norbani cauſa*] Anno U. C. DCLX. C. Norbanus, quod tribunus plebis Q. Servilium Cæpionem a Cimbris victum ſeditioſis concionibus ultra modum vexaſſet, reus majeſtatis a P. Sulpicio Ruſo juvene peractus eſt. Hominis nocentiſſimi cauſam ſuſcepit M. Antonius ejus olim quæſtor, & tum eloquentia ſua, tum etiam equitum favore obtinuit. De hoc judicio pluribus infra cap. 48. diſſerit Antonius Sulpicium alloquens. *Idem*.

majestatem imminutam negabam: ex quo verbo lege Apuleja tota illa causa pendebat.

Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, ut verbum illud, quod causam facit, lucide breviterque uterque definiat. Quod mihi quidem perquam puerile videri solet. Alia est enim, cum inter doctos homines de iis ipsis rebus, quæ versantur in artibus, disputatur, verborum definitio: ut, cum quæritur, quid sit ars, quid sit lex, quid sit civitas. In quibus hoc præcipit ratio atque doctrina, ut vis ejus rei, quam definias, sic exprimatur, ut neque absit quidquam, neque supersit. Quod quidem in illa causa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus sum. Nam, quantum uterque nostrum potuit, omni copia dicendi dilatavit, quid esset majestatem minuere. Etenim definitio primum reprehenso verbo uno, aut addito, aut dempto, sæpe extorquetur e manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemque pene puerilem: tum in sensum, & in mentem judicis intrare non potest. Ante enim præterlabitur quam percepta est.

XXVI. Sed in eo genere, in quo, quale sit quid, ambigitur, exsistit etiam in scripti interpretatione sæpe contentio; in quo nulla potest esse, nisi ex ambiguo, controversia. Nam illud ipsum, cum scriptum a sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui: quod tum explicatur, cum ea verba, quæ desunt, suggesta sunt: quibus additis defenditur, sententiam scripti perspicuam fuisse: & ex contrariis scriptis si quid ambigitur, non novum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur. Itaque aut nunquam dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut referendis præteritis verbis, id scriptum, quodcumque defendimus, suppleatur. Ita fit, ut unum genus in iis causis, quæ propter scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scriptum aliquid ambigue.

Ambiguorum autem complura genera sunt, quæ mihi videntur ii melius nosse, qui dialectici appellantur: hi autem nostri ignorare, qui non minus nosse debeant: tum illud est frequentissimum in omni consuetudine vel sermonis, vel scripti, cum idcirco aliquid ambigitur, quod aut verbum, aut verba sint prætermissa.

Iterum

Iterum autem peccant, cum genus hoc causarum, quod in scripti interpretatione versatur, ab illis causis, in quibus, qualis quæque res sit, disceptatur, sejungunt. Nusquam enim tam quæritur, quale sit genus ipsum rei, quam in scripto, quod totum a facti controversia separatum est.

Ita tria sunt omnino genera, quæ in disceptationem & controversiam cadere possunt; Quid fiat, factum, futurumve sit, aut Quale sit, aut Quomodo nominetur. Nam & illud quidem, quod quidam Græci adjungunt, Rectene factum sit, totum in eo est, quod, Quale sit, quærimus.

XXVII. Sed jam ad institutum revertar meum. Cum igitur, accepto causæ genere, & cognito, rem tractare cœpi, nihil prius constituo, quam quid sit illud, quo mihi referenda sit omnis illa oratio, quæ sit propria quæstionis & judicii: deinde illa duo diligentissime considero, quorum alterum commendationem habet nostram, aut eorum, quos defendimus; alterum est accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod volumus, commovendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est nixa: ut probemus vera esse ea, quæ defendimus: ut conciliemus nobis eos, qui audiunt: ut animos eorum, ad quemcumque causa postulabit motum, vocemus.

Ad probandum autem duplex est oratori subjecta materies. Una rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, sed in re positæ, ratione tractantur: ut tabulæ, testimonia, pacta, conventa, quæstiones, leges, senatusconsulta, res judicatæ, decreta, responsa, & reliqua, si quæ sunt, quæ non reperiuntur ab oratore, sed ad oratorem a causa, atque a reis deferuntur. Altera est, quæ tota in disputatione, & argumentatione oratoris collocata est. Ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inveniendis cogitandum est. Atque isti quidem, qui docent, cum causas in plura genera secuerunt, singulis generibus argumentorum copiam suggerunt. Quod etsi ad instituendos adolescentulos magis aptum est, ut, simul ac posita sit causa, habeant quo se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere;

tamen

tamen & tardi ingenii est rivulos consectari, fontes rerum non videre: & jam ætatis est usufque nostri, a capite, quod velimus, arcessere, &, unde omnia manant, videre. Et primum genus illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem usum similium rerum esse debebit. Nam pro tabulis & contra tabulas; pro testibus & contra testes; pro quæstionibus & contra quæstiones; & item de cæteris rebus ejusdem generis, vel separatim dicere solemus de genere universo, vel definite de singulis temporibus, hominibus, causis: quos quidem locos (vobis hoc, Cotta, & Sulpici, dico) multa commentatione, atque meditatione paratos atque expeditos habere debetis. Longum est enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare testes, tabulas, quæstiones oporteat. Hæc sunt omnia ingenii vel mediocris, exercitationis autem maximæ: artem quidem, & præcepta duntaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur.

Itemque illa, quæ sunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrem perpolitamque desiderant. Itaque cum hæc duo nobis quærenda sint in causis, primum, quid; deinde, quomodo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum videtur, tametsi artem requirit, tamen prudentiæ est pene mediocris, quid dicendum sit, videre: alterum est, in quo oratoris vis illa divina virtusque cernitur, ea, quæ dicenda sunt, ornate, copiose, varieque dicere.

XXVIII. Quare illam partem superiorem, quoniam semel ita vobis placuit, non recusabo, quo minus perpoliam atque conficiam: quantum consequar, vos judicabitis: quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam solæ valent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur, & moveantur. Hæc sunt enim tria numero. Ea vero quemadmodum illustrentur, præsto est, qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maxime auxit, qui solus effecit. Namque ego, Catule, (dicam enim non reverens assentandi suspicionem) neminem esse oratorem paulo illustrio-

lustriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non & sæpe & diligenter audierim. Itaque, si quid est in me, quod jam sperare videor, quoniam quidem vos, his ingeniis homines, tantum operæ mihi ad audiendum datis, ex eo est, quod nihil quisquam unquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus insederit. Atque ego is, qui sum, quantuscumque sum ad judicandum, omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo & judico, neminem omnium tot, & tanta, quanta sint in Crasso, habuisse ornamenta dicendi. Quamobrem, si vos quoque hoc idem existimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, si, cum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, crearo, aluero, confirmaro; tradam eum Crasso, & vestiendum, & ornandum.

Tum Crassus: Tu vero, inquit, Antoni, perge, ut instituisti. Neque enim est boni, neque liberalis parentis, quem procrearit, & eduxerit, eum non & vestire, & ornare; præsertim cum te locupletem esse negare non possis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causa peroranda non dubitavit excitare [40] reum consularem, & ejus diloricare tunicam, & judicibus [41] cicatrices adversas senis imperatoris ostendere? Qui idem, hoc accusante Sulpicio, cum hominem seditiosum furiosumque defenderet, non dubitavit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare gravissimis verbis, multos sæpe impetus populi non injustos esse, quos præstare nemo possit: multas etiam e republica seditiones sæpe esse factas: ut cum reges essent exacti, ut cum tribunitia potestas esset constituta: illam Norbani seditionem, ex luctu civium, & ex Cæpionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, & jure esse conflatam. Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam novus,

40 *Reum consularem*] M. Aquilium, qui post servile bellum in Sicilia confectum de repetundis pecuniis causam dixit. Cum judicum misericordiam implorare nollet, M. Antonius, qui pro eo perorabat, tunicam ab ejus pectore discidit, ut honestas cicatrices bello acceptas ostenderet. Quibus conspectis reus absolutus est. *Proustæus.*

41 *Cicatrices adversas*] Quæ in pectore, vel alia parte anteriori, accipiebantur vulnera, dicebantur *adversa*, erantque gloriosa: ut contra *aversa* inhonesta, utpote in fuga, & tergo accepta. *Idem.*

vus, sine quadam incredibili vi ac facultate dicendi tractari? Quid ego de [42] Cn. Manlii, [43] quid de Q. Regis commiseratione dicam? quid de aliis innumerabilibus? in quibus hoc non maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare; sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare vis, ea semper in te eximia & præstantia fuerunt.

XXIX. Tum Catulus: Ego vero, inquit, in vobis hoc maxime admirari soleo, quod, cum inter vos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen uterque vestrum dicat, ut ei nihil neque a natura denegatum, neque a doctrina non delatum esse videatur. Quare, Crasse, neque tu tua suavitate nos privabis, ut, si quid ab Antonio aut prætermissum, aut relictum sit, non explices: neque, te Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potius, quam a Crasso dici maluisse.

Hic Crassus: Quin tu, inquit, Antoni, omittis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horum desiderat: quibus ex locis ea, quæ dicenda sint in causis, reperiantur. Quæ quanquam abs te novo quodam modo, præclareque dicuntur, sunt tamen & re faciliora, & præceptis pervagata: illa deprome nobis, unde afferas quæ sæpissime tractas, semperque divinitus.

Depromam equidem, inquit Antonius, & quo facilius id a te exigam, quod peto, nihil tibi a me postulanti recusabo. Meæ totius orationis, & istius ipsius in dicendo facultatis, quam modo Crassus in cælum verbis extulit, tres sunt rationes, ut ante dixi; una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium partium prima lenitatem orationis, secunda acumen, tertia vim desiderat. Nam hoc necesse est, ut is, qui nobis causam adjudicaturus sit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quo-

42 *Cn. Manlii*] A Cimbris Cn. Manlius & Q. Servilius Cæpio proconsules victi prælio, castrisque binis exuti sunt: octoginta millia militum occisa, calonum ac lixarum quadraginta millia. *Livii epitome lib.* LXVII. Ea clades incidit in annum U. C. DCXLIX. *Idem*.

43 *Quid de Q. Regis commiseratione dicam?*] Antonius in causa Quinti Regis in commiserationem movit judices: de qua nihil alibi, quod meminerim, legi. Nomen est hic proprium *Rex*, nec officium comprehendit. Q. Martius Rex consul fuit cum M. Catone Nepote. Auctor est Gell. lib. XIII. cap. 18. & Plinius lib. II. cap. 31. *Strebæus*.

niam illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio ac defensio posita est, videtur omnem hujus generis quasi doctrinam continere, de ea primum loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim sunt, quæ usu jam tractata, & animo quasi habere notata videamur.

XXX. Ac tibi sapienter monenti, L. Crasse, libenter assentiemur, ut singularum causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus: aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & causam, & orationem disputatio ducitur. Neque enim, quoties verbum aliquod est scribendum nobis, toties ejus verbi literæ sunt cogitatione conquirendæ: nec quoties causa dicenda est, toties ad ejus causæ seposita argumenta revolvi nos oportet: sed habere certos locos, qui, ut literæ ad verbum scribendum, sic illi ad causam explicandam, statim occurrant.

Sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est versatus in rebus, vel usu, quem ætas denique affert; vel auditione, & cogitatione, quæ studio & diligentia præcurrit ætatem. Nam si tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem & acutum in cogitando, quamvis ad pronuntiandum expeditum, si erit idem in consuetudine civitatis, in exemplis, in institutis, in moribus ac voluntatibus civium suorum hospes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. [44] Subacto mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed novato, & iterato, quo meliores fœtus possit & grandiores edere. Subactio autem est usus, auditio, lectio, literæ.

Ac primum naturam causæ videat, quæ nunquam latet. Factumne sit, quæratur; an, Quale sit; an, Quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudentia, non his subductionibus, quas isti docent, quid faciat causam, id est, quo sublato controversia stare non possit: deinde, quid veniat in judicium, quod isti sic jubent quære-

re:

44 *Subacto*] Translatio ducta ab agricultura. Ut ager non semel aratus, sed iterum ac tertio proscissus potest meliores & grandiores fructus afferre: ita perdomitum & excultum ingenium & plura & meliora producit. *Prusleus*.

re: Interfecit [45] Opimius Gracchum. Quid facit causam? quod reipublicæ causa, cum ex senatusconsulto ad arma vocasset: hoc tolle, causa non erit. At id ipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in judicium, Licueritne ex senatusconsulto, servandæ reipublicæ causa. Perspicua sunt hæc quidem, & in vulgari prudentia sita: sed illa quærenda, quæ ab accusatore & defensore argumenta, ad id, quod in judicium venit, spectantia, debeant afferri.

XXXI. Atque hic illud videndum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus, non quo hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut videatis, quam sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi videntur, hebes, atque impolitum. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera causarum. Unum appellant, in quo sine personis atque temporibus de universo genere quæratur; alterum, * quod personis certis, & temporibus definiatur: ignari omnes controversias ad universi generis vim & naturam referri. Nam in ea ipsa causa, de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii persona, nihil Decii. De ipso enim universo genere infinita quæstio est, num pœna videatur esse afficiendus, qui civem ex senatusconsulto patriæ conservandæ causa interemerit, cum id per leges non liceret. Nulla denique est causa, in qua id, quod in judicium venit, ex reorum personis, ac non ex generum ipsorum universa disputatione quæratur. Quin etiam in iis ipsis, ubi de facto ambigitur, Ceperitne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum & defensionis revocentur oportet ad genus, & ad naturam universam: quod sumptuosus, de luxuria: quod alieni appetens, de avaritia: quod seditiosus, de turbulentis & malis civibus: quod a multis ar-

 gui-

45 *Opimius*] Anno U. C. DCXXXIII. *C. Gracchus seditioso tribunatu acto, cum Aventinum armata quoque multitudine occupavisset, a L. Opimio consule, ex senatusconsulto vocato ad arma populo, pulsus, interemptus est.* Anno consequente, L. Opimius *accusatus apud populum a Q. Decio tribuno plebis, quod indemnatos cives in carcerem conjecisset, liberatus est.* Epitome Livii lib lxi. *Idem.*

* *Quod personis*] Lamb. *quod propriis nominibus personarum, locorum, ac temporum distinctum est: in quo uno illi occupati sunt. Superius vero illud, quod totum est in ratione generis positum, quasi non necessarium sit, nullis præceptis aperiunt, ignari*

guitur, de genere testium: contraque, quæ pro reo dicentur, omnia necessario a tempore atque homine ad communes rerum & generum summas revolventur.

Atque hæc forsitan homini, non omnia, quæ sunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in judicium tum, cum de facto quæratur: sed tamen criminum est multitudo, non defensionum, aut locorum infinita.

XXXII. Quæ vero, cum de facto non ambigitur, quæruntur, qualia sint, ea si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura: si ex rebus, valde & modica, & illustria. Nam si Mancini causam in uno Mancino ponimus, quotiescumque is, quem paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties causa nova nascetur. Sin illa controversia causam facit, Videaturne ei, quem paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis, Mancini nomen pertinet. Ac, si quid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra quæstionem est, & ea tamen ipsa oratio ad universi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam: quanquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo istas causas describunt in personis & in temporibus positas esse. Nam etsi incurrunt tempora & personæ, tamen intelligendum est, non ex iis, sed ex genere quæstionis pendere causas. Sed hoc nihil ad me. Nullum enim nobis certamen cum istis esse debet. Tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio, etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum discernerent, eaque paulo subtilius explicarent. Verum hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad vos, Cotta noster, & Sulpici.

Quomodo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum: est enim infinita. Si in personis ponitur; quot homines, tot causæ. Sin ad generum universas quæstiones referuntur; ita modicæ & paucæ sunt, ut omnes eas, dili-

diligentes, & memores, & ſobrii oratores percurſas animo, & prope decantatas habere debeant: niſi forte exiſtimatis, [46] a M. Curio cauſam didiciſſe L. Craſſum; & ea re multa attuliſſe, quamobrem poſthumo non nato Curium tamen heredem Coponii eſſe oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad cauſæ vim ac naturam nomen Coponii, aut Curii, pertinuit. In genere erat univerſo rei negotiique, non in tempore ac nominibus omnis quæſtio, cum ſcriptum ita ſit, *Si mihi filius gignitur, iſque prius moritur*, & cætera, *tum ut mihi ille ſit heres:* Si natus filius non ſit, videaturne is, qui filio mortuo inſtitutus heres ſit, heres eſſe.

XXXIII. Perpetui juris, & univerſi generis quæſtio non hominum nomina, ſed rationem dicendi, & argumentorum fontes deſiderat. In quo etiam iſti nos juriſconſulti impediunt, a diſcendoque deterrent. Video enim in Catonis & Bruti libris nominatim fere referri, quid alicui de jure viro aut mulieri reſponderint: credo, ut putaremus, in hominibus, non in re, conſultationis aut dubitationis cauſam aliquam fuiſſe; ut, quod homines eſſent innumerabiles, [47] debilitati a jure cognoſcendo, voluntatem diſcendi ſimul cum ſpe perdiſcendi abjiceremus. Sed hæc Craſſus aliquando nobis expediet, & exponet deſcripta generatim. Eſt enim, ne forte neſcias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, ſe jus civile, quod

nunc

46 *A. M. Curio cauſam didiciſſe L. Craſſum, & ea re multa attuliſſe* &c.] Verba *ea re* ſignificant, ob eam cauſam, ob eam rem. Sic Cicero in l. 4. Tuſcul. Diſp. c. 38. Ea reque *ſuſcipi, quod ita rectum eſſe videatur*. Sic etiam in epiſt. Bruti ad Atticum: *An hoc ipſum* ea re *facit, quod illi propter amplitudinem omnia jam, ultroque deferenda putat?* Sed verba iſtius ſignificationis huic loco non conveniunt; nulla enim ratio, aut cauſa ſignificatur, cur Craſſus multa attulit. Mſſ. Bod. legit, *&* ex re *multa* &c. unde ſuſpicor legendum, *&* ex reo *multa attuliſſe*. Sic in initio hujus capitis; *ea, ſi* ex reis *numeres, innumerabilia ſunt*. Sic in cap. præcedente: *Nulla denique eſt cauſa, in qua id, quod in judicium venit, ex* reorum *perſonis, ac non generum ipſorum diſputatione quæratur*. Nempe Antonius voluit dicere, Craſſum non ex ipſa perſona Curii, neque ex reo argumenta deprompſiſſe; ſed omnia ab homine ad naturam univerſam quæſtionis retuliſſe. *Pearcius*.

47 *Debilitati a jure cognoſcendo*] Vox *debilitatus*, cum ſine ablativo caſu ponitur, ſignificat nihil aliud, quam *fractus, imminutus:* ſed huic loco parum convenit iſta ſignificatio. Antonius paulo ſupra dixerat; *nos Juriſconſulti impediunt, a diſcendoque deterrent:* idemque dicere etiam in hoc loco voluit, loquendi tamen formula variata. Legendum igitur cenſeo: *debilitati* metu *a jure cognoſcendo* &c. Sic l. 1. c. 26. *ſimul ac me fractum ac* debilitatum metu *videris*. Imo Mſſ. Cant. & Wag. exhibent reliquias hujus lectionis, leguntque, *debilitati* a me *a jure cognoſcendo*. Idem.

nunc diffusum & dissipatum est, in certa genera coacturum, & ad artem facile redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam id est difficile Crasso, qui & quod disci potuit de jure, didicit: & quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet; ut, quæ sint in jure, vel [a] apte describere, vel ornate illustrare possit. Ergo ista, inquit Antonius, tum a Crasso discemus, cum se de turba, & a subselliis, in otium (ut cogitat,) [b] soliumque [48] contulerit.

Jam id quidem sæpe, inquit Catulus, ex eo audivi, cum diceret, sibi certum esse a judiciis caussisque discedere: sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit. Neque enim ipse auxilium suum sæpe a viris bonis frustra implorari patietur, neque id æquo animo feret civitas: quæ si voce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliatam putabit. Nam hercle, inquit Antonius, si hæc vere a Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino, Crasse, vivendum: & istam oscitantem & dormitantem sapientiam, Scævolarum & cæterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hic Crassus leniter, &, Pertexe modo, inquit, Antoni, quod exorsus es. Me tamen ista oscitans sapientia, simul atque ad eam confugero, in libertatem vindicabit.

XXXIV. Hujus quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporum varietate, sed in generum caussis atque naturis omnia sita esse, quæ in dubium vocarentur: genera autem esse definita non solum numero, sed etiam paucitate: ut eam materiem orationis, quæ cujusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamque comprehenderent, rebus dico, & sententiis. Eæ vi sua verba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem videri solent, si ejusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse videatur.

Ac, si verum quæritis, quod mihi quidem videatur, (nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiam, & opinionem

a *Apte*] Vict. Man. *acute*

b *Solium*] Vict. Man. Lamb. *solitudinemque*.

48 *Soliumque*] Id est, sella, vel lectus domi positus: de quo Noster lib. 3. c. 33. *In solio sedentes* &c. *Idem*.

nem meam) hoc instrumentum causarum & generum universorum in forum deferre debemus, neque, ut quæque res delata ad nos erit, tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus: quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modo considerarint, studio adhibito & usu pertractata esse possunt: sed tamen animus referendus est ad ea capita, & ad illos, quos sæpe jam appellavi, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inventa ducuntur. Atque hoc totum est sive artis animadversionis, sive consuetudinis, nosse regiones, [49] intra quas venire debeas, ut pervestiges quod quæras. [50] Ubi eum locum omnem cogitatione sepseris, si modo usum rerum percallueris, nihil te effugiet, atque omne quod erit in re, occurret, atque incidet.

XXXV. Et sic, cum ad inveniendum in dicendo tria sint; acumen, deinde ratio, quam licet (si volumus) appellemus artem, tertium diligentia: non possum equidem non ingenio primas concedere: sed tamen ipsum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat. Diligentia, inquam, cum omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimum valet. Hæc præcipue colenda est nobis; hæc semper adhibenda; hæc nihil est quod non assequatur. Causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia est: ut adversarium attente audiamus, atque ut ejus non solum sententias, sed etiam verba omnia excipiamus, vultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerumque indicant, diligentia est. Id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere videatur, prudentia est. Deinde ut in iis locis, quos proponam paulo post, pervolvatur animus, ut se penitus insinuet in causam, ut sit cura & cogitatione intentus, diligentia est: ut his rebus adhibeat, tanquam lumen aliquod, memoriam, ut vocem, ut vires: hæc magna sunt.

Inter ingenium quidem, & diligentiam perpaululum loci reli-

49 *Intra quas venire debeas*] Manutius, & Gruterus, *intra quas venere*, ut sit translatio a venatione ducta. *Idem*.

50 *Ubi eum locum omnem* &c.] Familiaris meus Johannes Walker pro *eum* reponit *enim*, & conjectura placet: in vulgata enim lectione nihil est, quod hanc sententiam priori connectat, etsi manifeste hic ratio redditur eorum, quæ jam præcesserant. *Idem*.

reliquum est arti. Ars demonstrat tantum, ubi quæras, atque ubi sit illud, quod studeas invenire: reliqua sunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, assiduitate, labore; complectar uno verbo, quo sæpe jam usi sumus, diligentia: qua una virtute omnes virtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia videmus ut abundent philosophi, qui, ut opinor, (sed tu hæc, Catule, melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus, quæcumque res proposita est, sucipiunt, de qua copiose & abundanter loquantur.

XXXVI. Tum Catulus, Est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum tamen, quid de quaque re dicant. Sed Aristoteles is, quem maxime ego admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumentatio, non modo ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, qua in causis utimur, inveniretur: a quo quidem homine jamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua, sive tu similitudine illius divini ingenii in eadem incurris vestigia, sive etiam illa ipsa legisti, atque didicisti: quod quidem magis verisimile videtur. Plus enim te operæ Græcis dedisse rebus video, quam putaram.

Tum ille, Verum, inquit, ex me audies, Catule: semper existimavi, jucundiorem, & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primum quam minimam artificii alicujus, deinde nullam Græcarum rerum significationem daret. Atque ego idem existimavi, pecudis esse, non hominis, cum tantas res Græci susciperent, profiterentur, agerent, seseque & videndi res obscurissimas, & bene vivendi, & copiose dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admovere aurem, &, si palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos cives auctoritatem tuam, subauscultando tamen excipere voces eorum, & procul, quid narrarent, attendere. Itaque feci, Catule, & istorum omnium summatim causas & genera ipsa gustavi.

XXXVII. Valde hercule, inquit Catulus, timide, tanquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam

ſophiam appuliſti : quam hæc civitas aſpernata nunquam eſt. Nam & referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cum erat in hac gente magna illa Græcia : ex quo etiam quidam Numam Pompilium, regem noſtrum, fuiſſe Pythagoreum ferunt ; qui annis permultis ante fuit, quam ipſe Pythagoras : quo etiam major vir habendus eſt, cum illam ſapientiam conſtituendæ civitatis duobus prope ſeculis ante cognovit, quam eam Græci natam eſſe ſenſerunt. Et certe non tulit ullos hæc civitas aut gloria clariores, aut auctoritate graviores, aut humanitate politiores, P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui ſecum eruditiſſimos homines ex Græcia palam ſemper habuerunt. Atque ego ex iſtis ſæpe audivi, cum dicerent, pergratum Athenienſes & ſibi feciſſe, & multis principibus civitatis, quod, cum ad ſenatum legatos de ſuis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobiliſſimos philoſophos miſiſſent, [51] Carneadem, & Critolaum, & Diogenem. Itaque eos, dum Romæ eſſent, & a ſe, & ab aliis frequenter auditos. Quos tu cum haberes auctores, Antoni, miror, cur philoſophiæ, ſicut Zethus ille Pacuvianus, prope bellum indixeris.

Minime, inquit Antonius : ac ſic decrevi philoſophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium, *paucis : nam omnino haud placet*. Sed tamen hæc eſt mea ſententia, quam videbar expoſuiſſe. Ego iſta ſtudia non improbo, moderata modo ſint : opinionem iſtorum ſtudiorum, & ſuſpicionem artificii apud eos, qui res judicent, oratori adverſariam eſſe arbitror : imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis fidem.

XXXVIII. Sed, ut eo revocetur, unde huc declinavit oratio ;

51 *Carneadem, & Critolaum, & Diogenem*] Legati Romam Athenis miſſi ſunt, uti multam remitti civitati peterent quingentorum talentum, quam fecerat propter Oropi vaſtationem, Sicyoniis damnantibus, quibus illius cauſæ judicium a Senatu permiſſum fuerat. Legationis illius tempus mira auctorum diſſenſione traditur. Gellius, lib. XVII. cap. ult. ſub bellum Punicum alterum illos adveniſſe refert ; ac poſteriorem eorum adventu facit Ennium, quod ego falſum arbitror : ſi quidem obiit Ennius anno U. C. 585. At Cicero (in Lucullo cap. 45.) legationem illam aſſignat P. Scipioni & M. Marcello Coſſ. qui eſt annus 599. Verum Pauſanias in Achaicis ſub annum Urbis 603. illos adveniſſe ſignificat. *Petavius*, *Rat. Temp.* lib. IV. cap. 12. Eodem anno Urbis 603. id eveniſſe putat Caſaubonus in Synopſi ad Polyb.

tio ; ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam venisse dixisti, videsne Diogenem fuisse, qui diceret, artem se tradere bene disserendi, & vera ac falsa dijudicandi, quam verbo Græco διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte, si modo est hæc ars, nullum est præceptum quo modo verum inveniatur, sed tantum est quo modo judicetur. Nam & omne, quod eloquimur, sic, ut id aut esse dicamus, aut non esse; & si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut judicent verumne sit an falsum: & si conjuncte sit elatum, & adjuncta sint alia, judicent rectene adjuncta sint, & verane summa sit uniuscujusque rationis: & ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus, & multa quærendo, reperiunt non modo ea, quæ jam non possint ipsi dissolvere, sed etiam quibus ante exorsa, & potius detexta prope retexantur. Hic nos igitur Stoicus iste nihil adjuvat, quoniam quemadmodum inveniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit, quod & multa reperit, quæ neget ullo modo posse dissolvi; & genus sermonis affert non liquidum, non fusum ac profluens, sed exile, aridum, concisum ac minutum: quod si quis probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fateatur. Hæc enim nostra oratio multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non aurificis statera, sed quadam populari trutina examinantur.

Quare istam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimium est, in judicandis nimium loquax. Critolaum istum, quem simul cum Diogene venisse commemoras, puto plus huic studio nostro prodesse potuisse. Erat enim ab isto Aristotele, a cujus inventis tibi ego videor non longe aberrare. Atque inter hunc Aristotelem, cujus & illum legi librum, in quo exposuit dicendi artes omnium superiorum, & illos, in quibus ipse sua quædam de eadem arte dixit, & hos germanos hujus artis magistros, hoc mihi visum est interesse, quod ille eadem acie mentis, qua rerum omnium vim naturamque viderat, hæc quoque adspexit, quæ ad dicendi artem, quam ille despiciebat, perti-

pertinebant : illi autem , qui hoc ſolum colendum ducebant , habitarunt in hac una ratione tractanda , non eadem prudentia , qua ille , ſed uſu in hoc uno genere , ſtudioque majore . Carneadis vero vis incredibilis illa dicendi , & varietas , perquam eſſet optanda nobis : qui nullam unquam in illis ſuis diſputationibus rem defendit , quam non probarit ; nullam oppugnavit , quam non everterit . Sed hoc majus eſt quiddam , quam ab iis , qui hæc tradunt , & docent , poſtulandum ſit .

XXXIX. Ego autem , ſi quem nunc plane rudem inſtitui ad dicendum velim , his potius tradam aſſiduis uno opere eandem incudem diem noctemque tundentibus , qui omnes tenuiſſimas particulas , atque omnia minima manſa , ut nutrices infantibus pueris , in os inferant . Sin ſit is , qui & doctrina mihi liberaliter inſtitutus , & aliquo jam imbutus uſu , & ſatis acri ingenio eſſe videatur : illuc eum rapiam , ubi non ſecluſa aliqua aquula teneatur , ſed unde univerſum flumen * erumpat : qui illi ſedes , & tanquam domicilia omnium argumentorum commonſtret , & ea breviter illuſtret , verbiſque definiat .

Quid enim eſt , in quo hæreat , qui viderit , omne , quod ſumatur in oratione aut ad probandum , aut ad refellendum , aut ex ſua ſumi vi atque natura , aut aſſumi foris ? Ex ſua vi , cum aut res , quæ ſit tota , quæratur , aut pars ejus , aut vocabulum quod habeat , aut quippiam , rem illam quod attingat . Extrinſecus autem , cum ea , quæ ſunt foris , neque inhærent in rei natura , colliguntur . Si res tota quæritur , definitione univerſa vis explicanda eſt , ſic : Si majeſtas eſt amplitudo ac dignitas civitatis , is eam minuit , qui exercitum hoſtibus populi Romani tradidit , non qui eum , qui id feciſſet , populi Romani poteſtati tradidit . Sin pars ; partitione , hoc modo : Aut ſenatui parendum de ſalute reipublicæ fuit , aut aliud conſilium inſtituendum , aut ſua ſponte faciendum : aliud conſilium , ſuperbum ; ſuum , arrogans ; utendum igitur fuit conſilio ſenatus . Sin ex vocabulo , ut Car-

 bo :

* *Erumpat*] Man. *erumpat : ut. illi ..... commonſtrem .... illuſtrem .... definiam .*

bo: Si consul est, qui consulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat, plures sunt argumentorum sedes ac loci: nam & conjuncta quæremus, & genera, & partes generibus subjectas, & similitudines, & dissimilitudines, & contraria, & consequentia, & consentanea, & quasi præcurrentia, & repugnantia, & causas rerum vestigabimus, & ea, quæ ex causis orta sunt; & majora, paria, minora quæremus.

XL. Ex conjunctis sic argumenta ducuntur: Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moveri, cum [52] Q. Metellum tam pie lugere videatis. Ex genere autem: Si magistratus in populi Romani potestate esse debent, quid Norbanum accusas, cujus tribunatus voluntati paruit civitatis? Ex parte autem ea, quæ est subjecta generi: [53] Si omnes, qui reipublicæ consulunt, cari nobis esse debent, certe in primis imperatores, quorum consiliis, virtute, periculis, retinemus & nostram salutem, & imperii dignitatem. Ex similitudine autem: Si feræ partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine: Si barbarorum est in diem vivere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque utroque in genere & similitudinis, & dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut eventis, & fictæ narrationes sæpe ponendæ. Jam ex contrario: Si Gracchus nefarie, præclare Opimius. Ex consequentibus: Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus ejus cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, & nemo præter te ibi visus est, & causa nemini, & tu semper audax; quid est, quod de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, ut olim Crassus adolescens: Non si Opimium defendisti, Carbo, idcirco te isti bonum civem putabunt: simulasse te, & aliud quid

52 *Q. Metellum*] Anno U. C. DCLVII. præturam obtinuit Q. Metellus, Pii cognomentum adeptus, quod, ut ait scriptor de Viris illustribus, patrem Numidicum precibus ac lacrimis assiduis ab exilio revocasset. Qua singulari pietate facilem ad summos honores aditum paravit. *Prusleus*.

53 *Si omnes, qui Republicæ consuluint*] Sensus est: Si illi, qui Remp. adjuvant consiliis, cari esse debent; multo magis Imperatores illi, qui non solum consiliis, sed & aliis rebus, scilicet fortitudine & periculis subeundis, ejus salutem & dignitatem tuentur. *Pearcius*.

quid quæsisse perspicuum est, quod Tib. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplorasti, quod P. Africani necis socius fuisti, [54] quod eam legem in tribunatu tulisti, quod semper a bonis dissensisti. Ex causis autem rerum sic: Avaritiam si tollere vultis, mater ejus est tollenda, luxuries. Ex iis autem, quæ sunt orta de causis: Si ærarii copiis & ad belli adjumenta, & ad ornamenta pacis utimur, vectigalibus serviamus. Majora autem, & minora, & paria comparabimus, sic: Ex majore: Si bona existimatio divitiis præstat, & pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis est expetenda? Ex minore sic:

> [55] *Hic, parvæ consuetudinis*
> *Causa, mortem hujus tam fert familiariter:*
> *Quid, si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?*

Ex pari sic: Est ejusdem, & eripere contra rempublicam, & largiri pecunias.

Foris autem assumuntur ea, quæ non sua vi, sed extranea sublevantur, ut hæc: Hoc verum est; dixit enim Q. Lutatius. Hoc falsum est; habita enim quæstio est. Hoc sequi necesse est: recito enim tabulas. De quo genere toto paulo ante dixi. Hæc, ut brevissime dici potuerunt, ita a me dicta sunt.

XLI. Ut enim si aurum cui, quod esset multifariam defossum, commonstrare vellem, satis esse deberet, si signa & notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse foderet, & id, quod vellet, parvulo labore, nullo errore inveniret: sic has ego argumentorum novi notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant, ubi sint; reliqua cura & cogitatione eruuntur.

Quod autem argumentorum genus cuique causarum generi maxime conveniat, non est artis exquisitæ præscribere, sed est mediocris ingenii judicare. Neque enim nunc id agimus, ut

54 *Quod eam legem*] Pighius ad annum Urbis DCXXXIV. ante hæc verba deesse nonnihil suspicatur, sicque ex varia manuscriptorum codicum lectione locum esse restituendum putat: *Quod P. Africani necis socius fuisti, quod C. Graccho dux & auctor repetendæ per seditiones tribunitiæ potestatis fuisti, quod eam legem &c. Prust.*

55 *Hic, parvæ consuetudinis*] Terent. Andr. act. 1. sc. 1.

ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus usus nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere dicendi. Si vero assequetur, ut talis videatur, qualem se videri velit, & animos eorum ita afficiet, apud quos aget, ut eos, quocumque velit, vel trahere, vel rapere possit; nihil profecto præterea ad dicendum requiret.

Jam illud videmus, nequaquam satis esse, reperire quid dicas, nisi id inventum tractare possis. Tractatio autem varia esse debet, ne aut cognoscat artem qui audiat; aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet, quid afferas: & id quare ita sit, ostendere: & ex iisdem illis locis interdum concludere: relinquere alias, alioque transire: sæpe non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare: si cui quid simile dicas, prius ut simile confirmes: deinde quod agitur, adjungas: puncta argumentorum plerumque ut occulas, ne quis ea numerare possit, ut re distinguantur, verbis confusa esse videantur.

XLII. Hæc ut & properans, & apud doctos, & semidoctus ipse percurro, ut aliquando ad illa majora veniamus. Nihil est enim in dicendo, Catule, majus, quam ut faveat oratori is, qui audiet, utque ipse sic moveatur, ut impetu quodam animi, & perturbatione magis, quam judicio aut consilio, regatur. Plura enim multo homines judicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam veritate, aut præscripto, aut juris norma aliqua, aut judicii formula, aut legibus. Quare, nisi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus.

Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deesse videtur iis rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi ante explicandum, quam illuc proficiscare, quo te dicis intendere. Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placet, inquit Catulus, &

quæ

quæ diſpoſitio argumentorum, in qua tu mihi ſemper deus videri ſoles.

Vide quam ſim in iſto genere, inquit, Catule, deus. Non mehercule mihi, niſi admonito, veniſſet in mentem: ut poſſis exiſtimare, me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere videor, uſu ſolere in dicendo, vel caſu potius incurrere. Ac res quidem iſta, quam ego, quia non noram, ſic tanquam ignotum hominem præteribam, tantum poteſt in dicendo, ut ad vincendum nulla plus poſſit. Sed tamen mihi videris ante tempus a me rationem ordinis, & diſponendarum rerum requiſiſſe. Nam ſi ego omnem vim oratoris in argumentis, & in re ipſa per ſe comprobanda poſuiſſem, tempus eſſet jam de ordine argumentorum, & de collocatione aliquid dicere. Sed cum tria ſint a me propoſita, de uno dictum; cum de duobus reliquis dixero, tum erit denique de diſponenda tota oratione quærendum.

XLIII. Valet igitur multum ad vincendum, probari mores, inſtituta, & facta, & vitam eorum, qui agent cauſas, & eorum, pro quibus: & item improbari adverſariorum: animoſque eorum, apud quos agitur, conciliari quam maxime ad benevolentiam cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus geſtis, exiſtimatione vitæ: quæ facilius ornari poſſunt, ſi modo ſunt, quam fingi, ſi nulla ſunt. Sed hæc adjuvant in oratore, lenitas vocis, [56] vultus, pudoris ſignificatio, verborum comitas: ſi quid perſequare acrius, ut invitus, & coactus facere videare. Facilitatis, liberalitatis, manſuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non avidi, ſigna proferri perutile eſt: eaque omnia, quæ proborum, demiſſorum, non acrium, non pertinacium, non litigioſorum, non acerborum ſunt, valde benevolentiam conciliant, abalienantque ab iis, in quibus hæc non ſunt. Itaque eadem ſunt in adverſarios ex contrario conferenda.

Sed

56 *Vultus pudoris ſignificatio*] Ita legendum puto, deleto commate poſt vocem *vultus*: ut tam *vultus*, quam *pudoris*, ſit genitivi caſus, & regatur a voce *ſignificatio*. Hæc loquendi formula ſæpius ad Ciceronem occurrit: exemplo ſit iſtud in initio Orat. in Piſonem, *Jamne ſentis, quæ ſit hominum querela frontis tuæ?* Pearcius.

Sed genus hoc totum orationis in iis caufis excellet, in quibus minus poteft inflammari animus judicis acri & vehementi quadam incitatione. Non enim femper fortis oratio quæritur, fed fæpe placida, fummiffa, lenis, quæ maxime commendat reos. Reos autem appello non eos modo, qui arguuntur, fed omnes, quorum de re difceptatur: fic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, juftos, integros, religiofos, timidos, perferentes injuriarum, mirum quiddam valet: & hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in peroranda, tantam habet vim, fi eft fuaviter, & cum fenfu tractatum, ut fæpe plus, quam caufa, valeat. Tantum autem efficitur fenfu quodam, ac ratione dicendi, ut quafi mores oratoris effingat oratio. Genere enim quodam fententiarum, & genere verborum, adhibita etiam actione leni, facilitatemque fignificanti, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni viri effe videantur.

XLIV. Huic autem eft illa difpar adjuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes judicum permovet, impellitque, ut aut oderint, aut diligant, aut invideant, aut falvum velint, [57] aut metuant, aut fpernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut mifereantur, aut punire velint, aut ad eos motus adducantur, fi qui finitimi funt, & propinqui his ac talibus animi perturbationibus.

Atque illud optandum eft oratori, ut aliquam permotionem animorum fua fponte ipfi afferant ad caufam judices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. Facilius eft enim currentem (ut ajunt) incitare, quam commovere languentem. Sin id, aut non erit, aut erit obfcurius, ficut medico diligenti, priufquam conetur ægro adhibere medicinam, non folum morbus ejus, cui mederi volet, fed etiam confuetudo valentis, & natura corporis cognofcenda eft: fic equi-

57 *Aut metuant, aut fpernant*] Mff. Bod. Mag. Norf. Pal. quart. quint. & octav. itemque Lambinus, Afc. & editiones Ven. & Mediol. aliæque exhibent, *fperent*. Recte fane, Lector: vides enim contrarias animi permotiones fibi invicem opponi, amorem odio, invidiam favori; contraria vero permotio *metui* eft *fpes*. Nec aliter Cicero eas opponit c. 42. hujus libri, *aut dolore*, *aut lætitia*, *aut* fpe, *aut* timore. *Idem*.

equidem cum aggredior ancipitem causam, & gravem ad animos judicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curaque versor, ut odorer quam sagacissime possim, quid sentiant, quid existiment, quid expectent, quid velint, quo deduci oratione facillime posse videantur. Si se dant, &, ut ante dixi, sua sponte, quo impellimus, inclinant, atque propendent, accipio quod datur, & ad id, unde aliquis flatus ostenditur, vela do. Sin est integer, quietusque judex: plus est operis. Sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adjuvante natura. Sed tantam vim habet illa, quæ recte a bono poeta dicta est *flexanima*, *atque omnium regina rerum*, oratio, ut non modo inclinantem erigere, aut stantem inclinare, sed etiam adversantem & repugnantem, ut imperator bonus ac fortis, capere possit.

XLV. Hæc sunt illa, quæ me ludens Crassus modo flagitabat, quæ a me divinitus tractari solere diceret, & in causa M'. Aquilii, Caiique Norbani, nonnullisque aliis, quasi præclare acta, laudaret. Quæ mehercule ego, Crasse, cum a te tractantur in causis, horrere soleo: tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, vultu, gestu, [58] digito denique isto tuo significari solet: tantum est flumen gravissimorum optimorumque verborum, tam integræ sententiæ, tam veræ, tam novæ, tam sine pigmentis, fucoque puerili, ut mihi non solum tu incendere judicem, sed ipse ardere videaris. Neque fieri potest, ut doleat is qui audit, ut oderit, ut invideat, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum, misericordiamque deducatur: nisi omnes ii motus, quos orator adhibere volet judici, in ipso oratore impressi esse, atque inusti videbuntur. Quod si fictus aliquis dolor suscipiendus esset, & si in ejusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum, atque imitatione simulatum, major ars aliqua forsitan esset requirenda. Nunc ego, quid tibi, Crasse, quid cæteris accidat, nescio: de me autem causa nulla est, cur apud homines prudentissimos, atque amicissimos mentiar. Non mehercule

58 *Digito denique*] *Cum tres contracti digiti pollice premuntur, tum digitus ille, quo usum optime Crassum Cicero dicit, explicari solet. Is in exprobrando & indicando, unde ei nomen est, valet.* Fabius, lib. XI. cap. 3. *Prusteus.*

hercule unquam apud judices, aut dolorem, aut misericordiam, aut invidiam, aut odium excitare dicendo volui; quin ipse in commovendis judicibus, iis ipsis sensibus, ad quos illos adducere vellem, permoverer. Neque enim facile est perficere, ut irascatur, cui tu velis, judex, si tu ipse id lente ferre videare: neque ut oderit eum, quem tu velis, nisi teipsum flagrantem odio ante viderit: neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui, verbis, sententiis, voce, vultu, collacrimatione denique ostenderis. Ut enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quæ, nisi admoto igni, ignem concipere possit: sic nulla mens est tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam, & ardens accesseris.

XLVI. Ac, ne forte hoc magnum ac mirabile esse videatur, hominem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præsertim in rebus alienis; magna vis est earum sententiarum, atque eorum locorum, quos agas tractesque dicendo, ut nihil opus sit simulatione & fallaciis. Ipsa enim natura orationis ejus, quæ suscipitur ad aliorum animos permovendos, oratorem ipsum magis etiam, quam quenquam eorum, qui audiunt, permovet. Et ne hoc in caussis, in judiciis, in amicorum periculis, in concursu hominum, in civitate, in foro accidere miremur, cum agitur non solum ingenii nostri existimatio, (nam id esset levius: quanquam, cum professus sis, te id posse facere, quod pauci, ne id quidem negligendum est) sed alia sunt majora multo, fides, officium, diligentia: quibus rebus adducti, etiam cum alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi viri boni volumus haberi, existimare non possumus. Sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse videatur, quid potest esse tam fictum, quam versus, quam scena, quam fabulæ? tamen in hoc genere sæpe ipse vidi, cum ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis viderentur [59] spondalia illa dicentis,

[60] *Segre-*

59 *Spondalia*) An legendum hic *Sophocles*, ut censet Auratus, quod hi versus ex Sophoclis Teucro a Pacuvio e Græco in Latinum sermonem conversi? an *spondialia*, ut Turnebus, seu potius, quemadmodum Salmasius & Vossius putant esse magis secun-

[60] Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina ingredi?
Neque paternum aspectum es veritus?

Nunquam illud *aspectum* dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. Ut idem inflexa ad miserabilem sonum voce,

Quem ætate exacta indigum
Liberum lacerasti, orbasti, exstinxisti; neque fratris necis,
Neque gnati ejus parvi, qui tibi in tutelam est traditus?

flens atque lugens dicere videbatur. Quæ si ille histrio, quotidie cum ageret, tamen recte agere sine dolore non poterat; quid? Pacuvium putatis in scribendo leni animo, ac remisso fuisse? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audivi, poetam bonum neminem (id quod a Democrito & Platone in scriptis relictum esse dicunt) sine inflammatione animorum existere posse, & sine quodam afflatu quasi furoris.

XLVII. Quare nolite existimare meipsum, qui non heroum veteres casus, fictosque luctus vellem imitari atque adumbrare dicendo; neque actor essem alienæ personæ, sed auctor meæ, cum mihi M'. Aquilius in civitate retinendus esset, quæ in illa causa peroranda fecerim, sine magno dolore fecisse. Quem enim ego consulem fuisse, imperatorem ornatum a senatu, ovantem in Capitolium ascendisse meminissem, hunc cum afflictum, debilitatum, mœrentem, in summum discrimen adductum viderem, non prius sum conatus misericordiam aliis commovere, quam misericordia sum ipse captus. Sensi equidem tum magnopere moveri judices, cum excitavi mœstum ac sordidatum senem, & cum ista feci, quæ tu, Crasse, laudas, non arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem: cum C. Marius mœrorem orationis meæ præsens ac sedens multum lacrimis suis adjuvaret: cumque ego

cundum analogiam, *spondaulis*? Σπονδαῦλαι sunt tibicines, σπονδαῦλος enim tibia est. Atque hic σπονδαυλεῖον μέλος versus inter sacrificandum ad tibiam cani soliti, ne quid male ominatum audiretur. *Idem*.

60 *Segregare*] Sic in Teucro tragœdia Telamonem inducit loquentem Pacuvius. Telamon rex Salaminis ad bellum Trojanum filios miserat Ajacem & Teucrum, ut alter alterum tueretur. Ut audivit Ajacem, ob negata Achillis arma, sibi manus intulisse, Teucrum, qui fratris necem ultus non fuerat, reversum ejecit. *Idem*.

illum crebro appellans, collegam ei suum commendarem, atque ipsum advocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam invocarem. Non fuit hæc sine meis lacrymis, non sine dolore magno miseratio, omniumque deorum, & hominum, & civium, & sociorum imploratio. Quibus omnibus verbis, quæ a me tum sunt habita, si dolor absuisset meus, non modo non miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea.

Quamobrem hoc vos doceo, Sulpici, bonus ego videlicet atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere possitis: quanquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando sodali, & quæstore meo, tantum incendium non oratione solum, sed multo etiam magis vi, & dolore, & ardore animi concitaras, ut ego ad id restinguendum vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in causa superiora: vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribuniciam, in Cæpionis gravi miserabilique casu, in judicium vocabas: deinde principem & senatus, & civitatis, M. Æmilium lapide percussum esse constabat: vi pulsum ex templo L. Cottam, & T. Didium, cum intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare.

XLVIII. Accedebat, ut hæc tu adolescens pro republica queri summa cum dignitate existimarere: ego homo censorius vix satis honeste viderer seditiosum civem, & in hominis consularis calamitate crudelem, posse defendere. Erant optimi cives judices, bonorum virorum plenum forum, vix ut mihi tenuis quædam venia daretur excusationis, quod tamen eum defenderem, qui mihi quæstor fuisset. Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim, narrabo. Si placuerit, vos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis.

Omnium seditionum genera, vitia, pericula collegi, eamque orationem ex omni reipublicæ nostræ temporum varietate repetivi; conclusique ita, ut dicerem, etsi omnes molestæ semper seditiones fuissent, justas tamen fuisse nonnullas & prope necessarias. Tum illa, quæ modo Crassus commemorabat,

egi:

egi : neque reges ex hac civitate exigi , neque tribunos plebis creari , neque plebiscitis toties consularem potestatem minui , neque provocationem , patronam illam civitatis , ac vindicem libertatis , populo Romano dari sine nobilium dissensione potuisse : ac , si illæ seditiones saluti huic civitati fuissent , non continuo , si quis motus populi factus esset , id C. Norbano in nefario crimine , atque in fraude capitali esse ponendum . Quod si unquam populo Romano concessum esset , ut jure concitatus videretur , id quod docebam sæpe esse concessum , nullam illa causam justiorem fuisse . Tum omnem rationem traduxi , & converti in increpandam Cæpionis fugam , in deplorandum interitum exercitus . Sic & eorum dolorem , qui lugebant suos , oratione refricabam , & animos equitum Romanorum , apud quos tum judices causa agebatur , ad Q. Cæpionis odium , a quo erant ipsi propter judicia abalienati , renovabam , atque revocabam .

XLIX. Quod ubi sensi me in possessione judicii , ac defensionis meæ constitisse , quod & populi benevolentiam mihi conciliaram , cujus jus etiam cum seditionis conjunctione defenderam , & judicum animos totos vel calamitate civitatis , vel luctu , ac desiderio propinquorum , vel odio proprio in Cæpionem ad causam nostram converteram : tunc admiscere huic generi orationis vehementi atque atroci genus illud alterum , de quo ante disputavi , lenitatis & mansuetudinis cœpi ; me pro meo sodali , qui mihi in liberum loco more majorum esse deberet ; & pro mea omni fama prope , fortunisque decernere : nihil mihi ad existimationem turpius , nihil ad dolorem acerbius accidere posse , quam si is , qui sæpe alienissimis a me , sed meis tamen civibus , saluti existimarer fuisse , sodali meo auxilium ferre non potuissem .

Petebam a judicibus , ut illud ætati meæ , ut honoribus , ut rebus gestis , si justo , si pio dolore me esse affectum viderent , concederent : præsertim si in aliis causis intellexissent , omnia me semper pro amicorum periculis , nihil unquam pro meipso deprecatum . Sic in illa omni defensione atque causa , quod esse in arte positum videbatur , ut de lege Apuleja di-

cerem ,

cerem, ut, quid esset minuere majestatem, explicarem, perquam breviter perstrinxi, atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minime præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est a me illa causa tractata, ut & acerrimus in Cæpionis invidia renovanda, & in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus viderer. Ita, magis affectis animis judicum, quam doctis, tua, Sulpici, est a nobis tum accusatio victa.

L. Hic Sulpicius, Vere hercule, inquit, Antoni, ista commemoras. Nam ego nihil unquam vidi, quod tam e manibus elaberetur, quam mihi tum est elapsa illa causa. Cum enim (quemadmodum dixisti) tibi ego non judicium, sed incendium tradidissem; quod tuum principium, dii immortales fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæsitatio, tractusque verborum? Ut illud initio, quod tibi unum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti; te pro homine pernecessario, quæstore tuo, dicere: quam tibi primum munisti ad te audiendum viam. Ecce autem, cum te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi ut homines tibi, civem improbum defendenti, ignoscendum propter necessitudinem arbitrarentur; serpere occulte cœpisti, nihildum aliis suspicantibus, me vero jam pertimescente, ut illam non Norbani seditionem, sed populi Romani iracundiam, neque eam injustam, sed meritam ac debitam fuisse defenderes. Deinde qui locus abs te prætermissus est in Cæpionem? Ut tu illa omnia odio, invidia, misericordia miscuisti? Neque hæc solum in defensione, sed etiam in Scauro, cæterisque meis testibus, quorum testimonia non refellendo, sed ad eundem impetum populi confugiendo, refutasti. Quæ cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla præcepta desiderabam. Istam enim ipsam demonstrationem defensionum tuarum abs te ipso commemoratam, doctrinam esse non mediocrem puto.

Atqui, si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos sequi in dicendo, quæque maxime spectare solemus. Docuit enim jam nos longa vita ususque rerum maximarum,

rum, ut quibus rebus animi hominum moverentur, teneremus.

LI. Equidem primum considerare soleo, postuletne causa. Nam neque parvis in rebus adhibendæ sunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere possimus: ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragœdias agamus in nugis, aut convellere adoriamur ea, quæ non possint commoveri. Nunc quoniam hæc fere maxime sunt in judicum animis, aut, quicumque illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, invidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia; sentimus amorem conciliari, si id velle videare, quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere: si aut pro bonis viris, aut certe pro iis, qui illis boni atque utiles sint, laborare. Namque hæc res amorem magis conciliat, illa virtutis defensio caritatem: plusque proficit, si proponitur spes utilitatis futuræ, quam præteriti beneficii commemoratio. Enitendum est, ut ostendas, in ea re quam defendas, aut dignitatem inesse, aut utilitatem; eumque, cui concilies hunc amorem, significes nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse causa sua. Invidetur enim commodis hominum ipsorum; studiis autem eorum cæteris commodandi favetur. Videndumque hoc loco est, ne, quos ob benefacta diligi volemus, eorum laudem atque gloriam, cui maxime invideri solet, nimis efferre videamur. Atque iisdem his ex locis & odium in alios struere discemus, & a nobis, ac nostris, dimovere. Eademque hæc genera tractanda sunt in iracundia vel excitanda, vel sedanda. Nam si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum, aut inutile sit, id factum augeas, odium creatur: [61] sin, quod aut in bonos viros, aut in eos, in quos quisque

61 *Sin, quod aut in bonos viros* &c.] Vitiosa certe est sententia, quam Lambinus sic corrigit: *Sin, quod aut bonis viris, aut iis quos quisque minime lædere debuerit, aut reipublicæ* &c. Sed alia, opinor, aggrediendum est via: istud *factum*, quod in priore parte sententiæ, plane otiosum est, ex illo loco suspicor huc afferri debere. Lego igitur, *Nam si quod ipsis, qui audiunt, perniciosum aut inutile sit, id augeas, odium creatur: sin, quod aut in bonos viros* factum, *aut in eos* &c. Certe si vox *factum* in posteriori sententiæ parte in textum recipi non debet, subintelligi debet: ut *factum* in *bonos viros*. idem sit ac *contra* bonos viros. Sic Noster de Amic. c. 12. *Quid* in *P. Scipionem*

que minime debuerit, aut in rempublicam, tum excitatur, si non tam acerbum odium, tamen aut invidiæ, aut odii non dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus. Interior est ille proprius: sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus.

LII. Par, atque una ratio est spei, lætitiæ, molestiæ. Sed haud sciam, an acerrimus longe sit omnium motus invidiæ: nec minus virium opus sit in ea comprimenda, quam in excitanda. Invident autem homines maxime paribus, aut inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos autem dolent evolasse. Sed etiam superioribus invidetur sæpe vehementer, & eo magis, si intolerantius se jactant, & æquabilitatem communis juris, præstantia dignitatis, aut fortunæ suæ transeunt: quæ si inflammanda sunt, maxime dicendum est, non esse virtute parta; deinde etiam vitiis, atque peccatis. Tum si erunt honestiora atque graviora, tamen non esse tanti ulla merita, quanta insolentia hominis, quantumque fastidium. Ad sedandum autem, magno illa labore, magnis periculis esse parta, nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata; seseque, si quam gloriam peperisse videatur, tametsi ea non sit iniqua merces periculi, tamen ea non delectari, totamque abjicere, atque deponere: omninoque perficiendum est, (quoniam plerique sunt invidi, maximeque est hoc commune vitium & perpetuum: invidetur autem præstanti florentique fortunæ) ut hæc opinio minuatur, & illa excellens opinione fortuna cum laboribus & miseriis permista esse videatur.

Jam misericordia movetur, si is, qui audit, adduci potest, ut illa, quæ de altero deplorentur, ad suas res revocet, quas aut tulerit acerbas; aut timeat: aut intuens alium, crebro ad seipsum revertatur. Ita cum singuli casus humanarum miseriarum graviter accipiuntur, si dicuntur dolenter, tum afflicta & prostrata virtus maxime luctuosa est: &, ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni viri debet speciem tueri, lenis (ut sæpe jam dixi) atque summissa,

nem effecerint, *sine lacrymis non queo dicere*. Sic & Terent. Heaut. Act. 1. Sc. 1. *Ego*, *quod me in te sit* facere *dignum*, *invenero*: & ibidem Sc. 2. *Vereor*, *ne quid* in *illum iratus plus satis* faxit *pater*. Pearcius.

missa, sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos atque omni ratione flectendos, intenta, ac vehemens esse debet.

LIII. Sed est quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum vehemens esse volumus, difficilis ad distinguendum similitudo. Nam ex illa lenitate, qua conciliamur iis, qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid; & ex hac vi nonnunquam animi aliquid * infundendum est illi lenitati: neque est ulla temperatior oratio, quam illa, in qua asperitas contentionis, oratoris ipsius humanitate conditur; remissio autem lenitatis quadam gravitate & contentione firmatur.

In utroque autem genere dicendi, & illo, in quo vis atque contentio quæritur, & hoc, quod ad vitam & mores accommodatur, & principia tarda sunt, & exitus tamen spissi & producti esse debent. Nam neque assiliendum statim est ad illud genus orationis, (abest enim totum a causa; & homines prius ipsum illud, quod proprium sui judicii est, audire desiderant) nec cum in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. Non enim, sicut argumentum, simul atque positum est, arripitur, alterumque, & tertium poscitur: ita misericordiam, aut invidiam, aut iracundiam, simul atque intuleris, possis commovere. Argumentum enim ratio ipsa confirmat, quæ simul atque emissa est, adhærescit. Illud autem genus orationis non cognitionem judicis, sed magis perturbationem requirit, quam consequi, nisi multa, & varia, & copiosa oratione, & simili contentione actionis, nemo potest. Quare qui aut breviter, aut summisse dicunt, docere judicem possunt, commovere non possunt, in quo sunt omnia.

Jam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est, aut iis, quæ comprobandi ejus causa sumuntur, reprehendendis, aut demonstrando, id, quod concludere illi velint, non effici ex propositis, nec esse consequens: aut, si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod

* *Infundendum*] Vict. Man. *influendum*: Grut. *inflammandum*

ſit aut gravius, aut æque grave. Illa autem, quæ aut conciliationis cauſa leniter, aut permotionis vehementer aguntur, [62] contrariis commotionibus inferenda ſunt, ut odio benevolentia, ut miſericordia invidia tollatur.

LIV. Suavis autem eſt, & vehementer ſæpe utilis jocus, & facetiæ: quæ, etiam ſi alia omnia tradi arte poſſunt, naturæ ſunt propria certe, neque ullam artem deſiderant: in quibus tu longe aliis, mea ſententia, Cæſar, excellis: quo magis mihi etiam teſtis eſſe potes, aut nullam eſſe artem ſalis, aut, ſi qua eſt, eam nos tu potiſſimum docebis.

Ego vero, inquit Cæſar, omni de re facetius puto poſſe ab homine non inurbano, quam de ipſis facetiis, diſputari. Itaque cum quoſdam Græcos inſcriptos libros eſſe vidiſſem de ridiculis, nonnullam in ſpem veneram, poſſe me aliquid ex iſtis diſcere. Inveni autem ridicula, & ſalſa multa Græcorum: nam & Siculi in eo genere, & Rhodii, & Byzantii, & præter cæteros, Attici excellunt: ſed qui ejus rei rationem quandam conati ſunt, artemque tradere, ſic inſulſi extiterunt, ut nihil aliud eorum, niſi ipſa inſulſitas, rideatur. Quare mihi quidem nullo videtur modo doctrina iſta res poſſe tradi. Etenim cum duo genera ſint facetiarum, alterum æquabiliter in omni ſermone fuſum, alterum peracutum & breve: illa a veteribus ſuperior, *cavillatio*, hæc altera, *dicacitas* nomina-

ta

62 *Contrariis commotionibus* inferenda *ſunt*] Verbum *inferre* ſemper apud Ciceronem opponitur illi verbo, quod magis huic loco convenit, *diluere*, ſive *propulſare*. Invito igitur, ut opinor, ſenſu hæc lectio retinetur. Vult enim Cicero ſignificare affectus omnes contrariis affectibus tollendos, amovendos, frangendos, imminuendos eſſe. Placet igitur conjectura Johannis Walker, qui cenſet Ciceronem ſic ſcripſiſſe, *contrariis commotionibus* infirmanda *ſunt*. Nempe verbum *tollatur* ſatis nos docet, quid velit Cicero. Sic etiam in Oratore: *Cumque animos in prima aggreſſione occupaverit*, infirmabit, *excludetque contraria*. Sed & has duas voces ſæpe Cicero conjungit. Lib. 2. de Nat. Deor. *Quæ vos, Academici*, infirmatis & tollitis. Lib. 4. Acad. Quæſt. *Hoc cum* infirmat tollitque *Philo*. Livius, lib. XXXIV. in Catonis oratione: *Ut unam* tollendo *legem, cæteras* infirmetis. Sed digna interim notatu eſt lectio, quam ſervant Mſſ. Joan. Nov. Mead. Harl. duo & Bal. *contrariis commotionibus* efferenda *ſunt*. Si vox *efferenda* ſignificat *vincenda*, *ſuperanda*, &c. omnino retineri debet. Videtur autem hoc ſignificare in Tuſc. Diſp. l. 4. c. 29.

Quod non natura humana patiendo efferat.

Calepinus in Lex. dicit *efferre* ſignificare, *vincere*, *ſuperare*, *quaſi extra ferre*: & ad eam ſignificationem iſtius vocis probandam hunc locum ſic citat; *contrariis commotionibus* efferenda *ſunt*. Unde conſtat in veteribus libris, quibus uſus eſt Calepinus, *efferenda*, extitiſſe. Carolus etiam Steph. invenit *efferenda* in ſuis veteribus libris. *Idem*.

ta est. Leve nomen habet utraque res: quippe leve enim est totum hoc, risum movere.

Verumtamen (ut dicis, Antoni) multum in caussis persæpe lepore, & facetiis profici vidi. Sed cum in illo genere perpetuæ festivitatis ars non desideretur, (natura enim fingit homines, & creat imitatores & narratores facetos, & vultu adjuvante, & voce, & ipso genere sermonis) tum vero in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cum ante illud facete dictum emissum hærere debeat, quam cogitari potuisse videatur? Quid enim hic meus frater ab arte adjuvari potuit, cum [63] a Philippo interrogatus, quid latraret, *Furem se videre* respondit? Quid in omni oratione Crassus, vel apud centumviros contra Scævolam, vel contra accusatorem Brutum, cum pro Cn. Planco diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Crasso est, omnium sententia, concedendum. Non enim fere quisquam reperietur, præter hunc, in utroque genere leporis excellens, & illo, quod in perpetuitate sermonis; & hoc, quod in celeritate, atque dicto est. Nam hæc perpetua contra Scævolam Curiana defensio tota redundavit hilaritate quadam & joco; dicta illa brevia non habuit. Parcebat enim adversarii dignitati, in quo ipso servabat suam; quod est hominibus facetis & dicacibus difficillimum, habere hominum rationem & temporum, & ea quæ occurrant, cum salsissime dici possint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse interpretantur. Dicere enim ajunt Ennium, *flammam a sapiente facilius ore in ardente opprimi*, [64] *quam bona dicta teneat:* hæc scilicet bona di-

63 *A Philippo interrogatus quid latraret*] Depeculatorem Philippum fuisse Catulus notavit, & ærarii furem: solent autem canes noctu fures allatrare. Sic Cato privatorum furtorum fures dixit *in nervo* ætatem agere: fures publicos, id est depeculatores, *in auro atque purpura*. Cato etiam Uticensis apud Sallustium fures ærarii appellat. Aut certe furem & spoliatorem provincialium: non enim hic censeam alia Philippo furta objici. *Turnebus*.

64 *Quam bona dicta teneat*] Versus est trochaicus integer, & hemistichium. Itaque legi debet, *a sapienti*, ut versus constet. Citatur hæc Enniana sententia a Symmacho in epistolis: quanquam Socratica potius est; nam Socratis verbum istud refertur: Σωκράτης ἔλεγεν, ὅτι ῥᾶον ἄν τις διάπυρον ἄνθρακα ἐπὶ τῆς γλώττης κατάσχοι, ἢ λόγον ἀπόρρητον, id est, *Socrates dicebat, facilius homines ardentem carbonem in lingua retenturos, quam quod arcano commissum sit*. Os autem si ardeat, id est, in ore si sit flamma, qui nolit uri & lædi, os non occludat, sed quam maxi-

ſta, quæ falſa ſint: nam ea *dicta* appellantur proprio jam nomine.

LV. Sed ut in Scævola continuit ea Craſſus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, cauſam illam diſputationemque [65] luſit: ſic in Bruto, quem oderat, & quem dignum contumelia judicabat, utroque genere pugnavit. Quam multa de balneis, quas nuper ille vendiderat; quam multa de amiſſo patrimonio dixit? Atque illa brevia, cum ille diceret, *ſe ſine cauſa ſudare:* [66] *Minime mirum*, inquit, *modo enim exiſti de balneis*. Innumerabilia hujuſcemodi fuerunt, ſed non minus jucunda illa perpetua. [67] Cum enim Brutus duos lectores excitaſſet, & alteri de colonia Narbonenſi Craſſi orationem legendam dediſſet, alteri de lege Servilia; & cum contraria inter ſeſe de republica capita contuliſſet; noſter hic facetiſſime tres patris Bruti de jure civili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo, FORTE EVENIT, UT IN PRIVERNATI ESSEMUS. *Brute teſtificatur pater ſe tibi Privernatem*

maxime hiante flammam expuat. Ennius autem bona dicta, bonas ſententias intellexerat, quas ſapiens tenere ſe non poteſt, quin loquatur. At homines faceti idem de dicacibus uſurpare ſolebant, & aliter verſum interpretari. Ab eadem mente Ennius docta dicta appellavit: *Haud doctis dictis certantes, ſed maledictis*. Et Catullus, XI. 15. *Pauca nunciate meæ puellæ non bona dicta*, cum ſcripſit, maledicta ſignificavit. Sunt etiam alia ſignificatione dicta, dicacitates, & verba falſa. Plautus, Cap. III. 1. 23. *Dico unum ridiculum dictum de dictis melioribus*, *Qui* (Gronov. *Quibus*) *ſolebam menſtruales epulas ante adipiſcier*. In quem ſenſum verſum Ennianum faceti homines, ut dixi, accipiebant. *Idem*.

65 *Luſit*] Galli ſic dicerent, *tourna en plaiſanterie*.

66 *Minime* mirum, *inquit*, *modo enim exiſti de balneis*] Ni fallor, non modo non jocus, ſed ne ſenſus in hac lectione inveniri poteſt. Brutus dixerat, *ſe ſine cauſa ſudare:* reſpondit autem Craſſus, non eſſe mirum illum ſine cauſa ſudare; modo enim exierat e balneis. Voces *minime mirum* non ſolum ad *ſudare*, ſed etiam ad *ſine cauſa* referri debent, ſi vulgatæ lectioni hæreamus. Solebant ii, qui e balneis exierant, ſudare, & aqua diffluere. Vides igitur, Lector, in hac vulgata lectione Craſſum negare, Brutum habere cauſam ſudandi, & tamen cauſam, cur ſudet Brutus, afferre. Quis ferre poſſit hæc tam ſecum pugnantia? Mſſ. Joan. & Harl. 1. omittunt voces *mirum*, & *inquit:* unde ſtatim ſic locum emendavi. *Atque illa brevia; cum ille diceret, ſe ſine cauſa ſudare: Minime, inquit; modo enim exiſti de balneis*. Clara nunc exhibetur ſententia. Brutus dixerat, ſe ſine cauſa ſudare, id eſt, in impugnanda Planci contra Craſſum cauſa nimis vehementer agere, cum ſine ſudore accuſari Plancus & vinci Craſſus potuerit. *Minime*, inquit Craſſus, *non ſudas ſine cauſa: modo enim exiſti* &c. Jocus eſt in ancipiti ſignificatione verbi *exiſti*, quod ſignificat, & vendere balnea, & e balneis lotum egredi. Voces *minime*, & *mirum*, adeo ſimili literarum ductu ſcribuntur, ut feſtinantes librarii facile poſſint errare. *Pearcius*.

67 *Cum Brutus duos lectores excitaſſet*] Hujus rei pro Cluentio Cicero meminit, cap. 51. De colonia Narbonenſi, in Bruto, cap. 43.

natem fundum reliquisse. Deinde ex libro secundo, IN ALBANO ERAMUS EGO ET MARCUS FILIUS. *Sapiens videlicet homo cum primis nostræ civitatis, norat hunc gurgitem; metuebat, ne, cum is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur*. Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit, (tot enim, ut audivi Scævolam dicere, sunt veri Bruti libri) IN TIBURTI FORTE ASSEDIMUS EGO ET MARCUS FILIUS. *Ubi sunt ii fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit? Quod nisi* [68] *puberem te*, inquit, *jam haberet, quartum librum composuisset, & se etiam in balneis lotum cum filio, scriptum reliquisset*.

Quis est igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque his facetiis non minus refutatum esse Brutum, quam illis tragœdiis, quas egit idem, cum casu in eadem causa funere efferretur anus [69] Junia? Pro dii immortales, quæ fuit illa, quanta vis? quam inexpectata? quam repentina? cum, conjectis oculis, gestu omni imminenti, summa gravitate & celeritate verborum: *Brute, quid sedes? quid illam anum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? quid majoribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberavit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti studere?*

68 *Puberem*] Patri cum filio pubere in balneis lavari non licebat, nec socero cum genero. Cicero de Off. I. 35. *Nostro quidem more cum parentibus puberes filii, cum soceris generi non lavantur*. Turneb.

69 *Junia*] Popilia omnium prima Romæ in funere laudationem meruit, cum ante honoratis tantum viris ea tribueretur. Ac Ciceroni displicet, lib. II. de Legibus, c. 24. laudatio mulierum, cum legem tantum de viris hanc sanciat: *Honoratorum*, inquit, *virorum laudes in concione memorantor*. Quanquam Plutarchus jam inde usque a Camilli ætate honestis matronis eam fuisse dicit tributam, ob collatum ornamentorum suorum aurum in Apollinis crateram: cum Livius tamen scribat, tantum eis concessum, ut sacrorum & ludorum causa pilentis carpentisque uterentur. Paulo post Popiliam, idem honos est tributus Juniæ, quæ ex Brutorum erat familia. Ducebantur autem in forum funera laudationis causa: quod quomodo fieret, ex Polybio subjicere placet: Ὅταν γὰρ μεταλλάξῃ τις παρ' αὐτοῖς τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν. &c. Id est: „ Cum apud eos illustris vir aliquis ex hac migravit vita, in funere cum reliquo ornatu in forum fertur, ad rostra quæ vocantur, interdum stans ante omnium oculos, raro recubans. Circumfusa autem populi corona, in rostra ascendit filius, si quem puberem reliquerit, qui forte adsit: sin minus, propinquus aliquis, & de mortui virtutibus dicit, rebusque quas is prospere gesserit. Eo deinde sepulto, justisque factis, mortui imaginem in illustrissimo domus loco ponunt, in cellula lignea conditam. Imago autem persona est ad similitudinem egregie expressa, & forma, & lineamentis. Has imagines & in publicis feriis aperiunt, ornantque magnifice: & cum ex familia clarus aliquis moritur, in funus producunt. *Idem*.

re? Patrimonione augendo? at id non est nobilitatis. Sed fac esse, nihil superest; libidines totum dissipaverunt. An juri civili? est paternum: sed dicet, te, cum ædes venderes, ne in rutis quidem & cæsis [70] *solium tibi paternum recepisse. An rei militari? qui nunquam castra videris. An eloquentiæ? quæ nulla est in te: &, quidquid est vocis ac linguæ, omne in istum turpissimum calumniæ quæstum contulisti. Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in civium esse conspectu? tu illam mortuam, tu imagines ipsas non perhorrescis? quibus non modo imitandis, sed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti.*

LVI. Sed hæc tragica, atque divina: faceta autem & urbana, innumerabilia ex una concione meministis. Nec enim concio major unquam fuit, nec apud populum gravior oratio, quam hujus [71] contra collegam in censura nuper, neque lepore & festivitate conditior. Quare tibi, Antoni, utrumque assentior, & multum facetias in dicendo prodesse sæpe, & eas arte nullo modo posse tradi: & illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, & non hujus rei quoque palmam, ut cæterarum, Crasso detulisse.

Tum Antonius, Ego vero ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc Crasso paulum inviderem. Nam esse quamvis facetum atque salsum, non nimis est per seipsum invidendum: sed, cum omnium sis venustissimus & urbanissimus, omnium gravissimum & severissimum & esse, & videri, quod isti contigit uni, id mihi vix ferendum videbatur.

Hic cum arrisisset ipse Crassus, Attamen, inquit Antonius, cum artem esse facetiarum, Juli, negares, aperuisti quiddam, quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid jocus de gravitate decerperet; quod quidem in primis a Crasso observari solet. Sed hoc præceptum prætermittendum est facetiarum,

cum

70 *Solium tibi paternum*] In excipiendis rutis & cæsis, quæ in mancipatione prædiorum excipi solent, non retinuisse sellam patris, in qua ille jus respondere solebat. Hic enim *recipere* est excipere. Cicero, lib. I. de legibus, cap. 3. *Præsertim cum non recusarem, quominus more patrio sedens, in solio consulentibus responderem.* Ita qui solium vendiderit, jus non respondebit. *Idem.*

71 *Contra collegam*] Domitium. In Bruto, cap. 44.

cum his nihil opus ſit : nos autem quomodo utamur , cum opus ſit , quærimus ; ut in adverſarium , & maxime , ſi ejus ſtultitia poterit agitari , in teſtem ſtultum , cupidum , levem , ſi facile homines audituri videbuntur .

Omnino probabiliora ſunt , quæ laceſſiti dicimus , quam quæ priores : nam & ingenii celeritas major eſt , quæ apparet in reſpondendo , & humanitatis eſt reſponſio . Videmur enim quieturi fuiſſe , niſi eſſemus laceſſiti : ut in iſta ipſa concione nihil fere dictum eſt ab hoc , quod quidem facetius dictum videretur , quod non provocatus reſponderit . Erat autem tanta gravitas in Domitio , tanta auctoritas , ut , quod eſſet ab eo objectum , lepore magis elevandum , quam contentione frangendum videretur .

LVII. Tum Sulpicius , Quid igitur ? inquit , patiemur , Cæſarem , qui quanquam Craſſo facetias concedit , tamen multo in eo ſtudio magis ipſe elaborat , non explicare totum nobis genus hoc jocandi , quale ſit , & unde ducatur ; præſertim cum tantam vim & utilitatem ſalis & urbanitatis eſſe * fateatur ? Quid ſi , inquit Julius , aſſentior Antonio , dicenti nullam eſſe artem ſalis ?

Hic cum Sulpicius reticuiſſet , Quaſi vero , inquit Craſſus , horum ipſorum , de quibus Antonius tamdiu loquitur , ars ulla ſit . Obſervatio quædam eſt , ut ipſe dixit , earum rerum , quæ in dicendo valent : quæ ſi eloquentes facere poſſit , quis eſſet non eloquens ? Quis enim hæc vel non facile , vel certe aliquo modo poſſet ediſcere ? Sed ego in his præceptis hanc vim , & hanc utilitatem eſſe arbitror , non ut ad reperiendum , quid dicamus , arte ducamur , ſed ut ea , quæ natura , quæ ſtudio , quæ exercitatione conſequimur , aut recta eſſe confidamus , aut prava intelligamus , cum , quo referenda ſint , didicerimus . Quare , Cæſar , ego quoque a te hoc peto , ut , ſi tibi videtur , diſputes de hoc toto jocandi genere , quid ſentias ; ne qua forte dicendi pars , quoniam ita voluiſtis , in hoc tali cœtu , atque in tam accurato ſermone præterita eſſe videatur .

Ego

* *Fateatur*] Vict. Man. Grut. *fateamur?*

Ego vero, inquit ille, quoniam [72] collectam a conviva, Crasse, exigis, non committam, ut, si defugerim, tibi caussam aliquam dem recusandi. Quanquam soleo sæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in scena gestum, spectante Roscio. Quis enim sese commovere potest, cujus ille vitia non videat? Sic ego nunc, Crasso audiente, primum loquar de facetiis, & *docebo sus* (ut ajunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audisset, [73] *fœnum alios* ajebat *esse oportere*. Tum ille, Jocabatur, inquit, Catulus, præsertim cum ita dicat ipse, ut ambrosia alendus esse videatur. Verum te, Cæsar, audiamus, ut ad Antonii reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi restant, inquit: sed tamen defessus jam labore, atque itinere disputationis, requiescam in Cæsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno diversorio.

LVIII. Atqui, inquit Julius, non nimis liberale hospitium meum dices: nam te in viam, simul ac perpaululum [74] gustaris, extrudam & ejiciam. Ac, ne diutius vos demorer, de omni isto genere quid sentiam, perbreviter exponam. De risu quinque sunt, quæ quærantur: unum, quid sit: alterum, unde sit: tertium, sitne oratoris velle risum movere: quartum, quatenus: quintum, quæ sint genera ridiculi.

Atque illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur,

72 *Collectam*] Græci συμβολὴν appellant, id quod confertur in cœnam a convivis; quo verbo Plautus utitur, cum scribit jocans: *Paratæ sunt scapulis meis symbolæ*. Sic collativum prandium dicunt Latini, quod Græci ἔρανον: & collativum ventrem eleganti translatione dixit Plautus. Vocant etiam Græci ἔρανον & συμβολὴν, pecuniam quæ exigitur a convivis. Proinde in Terentio, Andr. I. 1. 61, *Quid Pamphilus? cœnavit, symbolam dedit*, legendum censeo, non ut vulgo, *symbolum*. Collectrix etiam apud Plautum est, quæ religionis causa stipem colligit: *Præcantrici, collectrici, ariolæ, atque haruspicæ*. Turnebus.

73 *Fœnum*] Significavit alios videri Crasso comparatos pecudes esse, proinde fœno pascendos: Crassum autem divinum plane hominem, ut ambrosia pascendus sit, qui cibus est deorum. *Idem*.

74 *Gustaris*] Gustus cum alia significat, tum interdum id quod venditores gustandi & explorandi causa dant emptoribus vini, quod γεῦμα dicitur a Græcis: ut cum quid ostenditur, specimen a Latinis, a Græcis δεῖγμα vocatur; a quo per translationem dixit Seneca, *Dedit enim nobis gustum, ad quem respondebit*. A qua etiam translatione illud Ciceronis profectum est, *Et degustabit genus exercitationum mearum*. Significat enim Paradoxa gustum Bruto fore earum exercitationum quibus uti solet. Est & gustus interdum primus prandii missus. Martialis, (XI. 32. 4.) *Gustu protinus has edes in ipso, Has prima feres, alterave cœna*. Sed & gustare multo minus est, quam vel jentare, vel prandere: quo sane hic modo intelligendum est. *Idem*.

tetur, ubi sit, quomodo existat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, & quomodo simul latera, os, venas, vultum, oculos occupet, viderit Democritus: neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet; &, si pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidem illi scirent, qui pollicerentur.

Locus autem, & regio quasi ridiculi (nam id proxime quæritur) turpitudine, & deformitate quadam continetur. Hæc enim ridentur vel sola, vel maxime, quæ notant & designant turpitudinem aliquam non turpiter.

Est autem, ut ad illud tertium veniam, est plane oratoris movere risum; vel quod ipsa hilaritas benevolentiam conciliat ei, per quem excitata est: vel quod admirantur omnes acumen uno sæpe in verbo positum, maxime respondentis, nonnunquam etiam lacessentis: vel quod frangit adversarium, quod impedit, quod elevat, quod deterret, quod refutat: vel quod ipsum oratorem, politum esse hominem significat, quod eruditum, quod urbanum: maximeque quod tristitiam, ac severitatem mitigat & relaxat, odiosasque res sæpe, quas argumentis dilui non facile est, joco, risuque dissolvit.

Quatenus autem sint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter videndum est: id quod in quarto loco quærendi posueramus. Nam nec insignis improbitas & scelere juncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur. Facinorosos enim majore quadam vi, quam ridiculi, vulnerari volunt: miseros illudi nolunt, nisi si se forte jactant. Parcendum est autem maxime caritati hominum, ne temere in eos dicas, qui diliguntur.

LIX. Hæc igitur adhibenda est primum in jocando moderatio. Itaque ea facillime luduntur, quæ neque odio magno, neque misericordia maxima digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum est in istis vitiis, quæ sunt in vita hominum neque carorum, neque calamitosorum, neque eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi videntur; eaque belle agitata ridentur.

Est etiam deformitatis, & corporis vitiorum satis bella

materies ad jocandum. Sed quærimus idem, quod in cæteris rebus maxime quærendum eſt, quatenus. In quo non modo illud præcipitur, ne quid inſulſe; ſed etiam, ſi quid perridicule poſſis. Vitandum eſt oratori utrumque, ne aut ſcurrilis jocus ſit, aut mimicus. Quæ cujuſmodi ſint, facilius jam intelligemus, cum ad ipſa ridiculorum genera venerimus.

Duo enim ſunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, ſi quando quid, tanquam aliqua fabella, narratur: ut olim tu, Craſſe, in Memmium, *comediſſe eum lacertum Largii*, cum eſſet cum eo Tarracinæ de amicula rixatus. Salſa tota, ac tamen a teipſo ficta, narratio. Addidiſti clauſulam, tota Tarracina tum omnibus in parietibus inſcriptas fuiſſe literas, tria *LLL*, duo *MM*. Cum quæreres id quid eſſet, ſenem tibi quendam oppidanum dixiſſe, [75] *Lacerat Lacertum Largii Mordax Memmius*. Perſpicitis, hoc genus quam ſit facetum, quam elegans, quam oratorium, ſive habeas vere, quod narrare poſſis, quod tamen eſt mendaciunculis aſpergendum, ſive fingas. Eſt autem hæc hujus generis virtus, ut ita facta demonſtres, ut mores ejus, de quo narres, ut ſermo, ut vultus omnes exprimantur, ut iis, qui audiunt, tum geri illa fierique videantur.

In re eſt item ridiculum, quod ex quadam depravata imitatione ſumi ſolet: ut idem Craſſus, *Per tuam nobilitatem*, *per veſtram familiam*. Quid aliud fuit, in quo concio rideret, niſi illa vultus & vocis imitatio? *Per tuas ſtatuas* vero cum dixit, & extento brachio paulum etiam de geſtu addidit, vehementius riſimus. Ex hoc genere eſt illa Roſciana imitatio ſenis:

[76] *Tibi*

75 *Lacerat lacertum*] Hunc verſum Craſſus orator uſque adeo vulgo jactatum ait, ut Tarracinæ paſſim in omnibus parietibus inſcriptus viſeretur. Fabula, unde natum eſt adagium, ſic habet. Memmius quidam Romanus cum ageret Tarracinæ, mulierculam quandam deperibat, ſed non citra rivalem. Cum hoc igitur cum aliquando rixa incidiſſet, eo iracundiæ provectus eſt Memmius, ut Largii (nam id rivali nomen) brachium mordicus arriperet. Ea res poſteaquam in popularem abiit jocum, faceti quidam & φιλόγελοι ſenarium hunc io omnibus ejus parietibus quinque literis notarunt, depictis tribus LLL, & duobus MM. videlicet ut advenis percontandi miniſtrarent occaſionem. Itaque cum M. Craſſus Tarracinam aliquando veniſſet, admiratus novum literarum ænigma, ſenem quemdam oppidanum percontatus eſt, quidnam ſibi vellent ejuſmodi literæ. Atque is, expoſita fabula, verſiculum explicuit.

Lacerat lacertum Largii mordax Memmius.

[76] *Tibi ego, Antipho, has fero*, inquit: senium est, cum audio. Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissime tractandum sit. [77] Mimorum est enim ethologorum, [78] si nimia est imitatio, sicut obscœnitas. Orator surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quam videat: præstet idem ingenuitatem, & ruborem suum, verborum turpitudine, & rerum obscœnitate vitanda.

LX. Ergo hæc duo genera sunt ejus ridiculi, quod in re positum est: quæ sunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus describuntur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut, re narrata aliqua, quales sunt, intelligantur: aut imitatione [a] brevi injecta, in aliquo insigni ad irridendum vitio reperiantur.

In dicto autem ridiculum est id, quod verbi, aut sententiæ quodam acumine movetur: sed ut in illo superiore genere vel narrationis, vel imitationis, vitanda est mimorum ethologorum similitudo; sic in hoc scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Qui igitur distinguemus a Crasso, a Catulo, a cæteris familiarem [b] vestrum, [79] Granium, aut

Tametsi Cæsar, qui hæc loquitur apud Ciceronem, existimat narrationem hanc totam in Memmium adversarium dedita opera confictam fuisse. *Erasmus*, Adag. Chil. I. Cent. 12.

76 *Tibi ego, Antipho*] Videntur hæc verba fuisse senis cujusdam arbores ferentis, filioque suo dicentis, se non tam diu victurum esse, ut eas arbores maturitatem suam affecutas videat: juvenem illum, & vigentem olim ex illis fructus percepturum. Tum quod addit, *Senium est, cum audio*, hoc vult: Ita perfecta est ista Rosciana senis tussientis, & fracta voce ac tremula utentis imitatio ut non histrionem imitantem senem, sed Senectutem ipsam videar audire. *Pearcius*.

77 *Mimorum*] Sic eos appellat, qui mores & affectus personarum exprimunt: nec *mimos* tantum dixit, ut hoc libro postea, & in Antonium fecit, & alii scriptores vocant, sed *ethologos* addidit, ne ambigue loqueretur, ac fabula significari videretur, quam Mimum Græci, Latini Planipedem vocant, quales erant Mimi Publii & Laberii. Quanquam Cicero pro Cælio mimum hujusmodi, fabulam, id est, comœdiam appellare non vult: *Mimi ergo*, inquit, *est jam exitus, non fabulæ*. Pantomimorum hic non meminit. Esorti enim postea sunt imperante Augusto: erantque saltatores, qui gestu historias & fabulas ita exprimebant, ut sub oculos subjicerent, ad quam saltationem respexit Horatius, cum scripsit,

Pastorem saltaret uti cyclopa rogabat.

Et Juvenalis, Sat. VI. 63.

Chironomian Ledam molli saltante Batyllo. Turnebus.

78 *Si nimia est imitatio, sicut obscœnitas*] Videtur oratio hiulca. Quæ tamen verba desiderentur, non facile dixerim. Vellem ita legi: *Si nimia est imitatio. Si erit obscœnitas, orator*, &c. *Muretus*.

a *Brevi*] Lamb. *breviter*

b *Vestrum*] Lamb. *nostrum*.

79 *Granium*] Præconem, cujus multa dicta versibus erat complexus Lucilius. *Conjicere in versus dictum præconis volebam Grani*, apud Gellium, (IV. 17.) Vide Orat. pro Planco, (cap. 14.) *Turnebus*.

Vargulam, amicum meum? Non mehercule in mentem mihi quidem venit: ſunt enim dicaces: Granio quidem nemo dicacior. Hoc, opinor, primum, ne, quotieſcumque potuerit dictum dici, neceſſe habeamus dicere.

Puſillus teſtis proceſſit. *Licet*, inquit, *rogare*, Philippus? Tum quæſitor properans, *Modo breviter*. Hic ille, *Non accuſabis; perpuſillum rogabo*. Ridicule. Sed ſedebat judex L. Aurifex, brevior etiam, quam ipſe teſtis: omnis eſt riſus in judicem converſus: viſum eſt totum ſcurrile judicium. Ergo hæc, quæ cadere poſſunt in quos nolis, quamvis ſint bella, ſunt tamen ipſo genere ſcurrilia.

Ut iſte, qui ſe vult dicacem, & mehercule eſt, Appius, ſed nonnunquam in hoc vitium ſcurrile delabitur. *Cœnabo*, inquit, *apud te*, huic luſco, familiari meo, C. Sextio. [80] *Uni enim locum eſſe video*. Eſt hoc ſcurrile, & quod ſine cauſa laceſſivit: & tamen id dixit, quod in omnes luſcos conveniret. Ea, quia meditata putantur eſſe, minus ridentur. Illud egregium Sextii, & ex tempore: [81] *Manus lava*, inquit, *& cœna*.

Temporis igitur ratio, & ipſius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum diſtinguet oratorem a ſcurra: &, quod nos cum cauſa dicimus, non ut ridiculi videamur, ſed ut proficiamus aliquid; illi totum diem, & ſine cauſa. Quid enim eſt Vargula aſſecutus, cum eum candidatus A. Sempronius cum Marco ſuo fratre complexus eſſet; [82] *Puer abige muſcas?* Riſum quæſivit, qui eſt, mea ſententia, vel tenuiſſimus ingenii fructus. Tempus igitur dicendi

80 *Uni enim locum eſſe video*] Jocus eſt ſumptus ex communi illorum temporum conſuetudine loquendi, qua aliquot convivis vocatis, ei quem præterea invitatum vellent, locum ſupereſſe dicebant. Plautus in Sticho, *Ædepol tibi etiam, opinor, uni locum conſpicor, ubi accubes*. Id ſcurriliter ad vitium oculi convertit Appius. *Idem*.

81 *Manus lava*] Appius irridens C. Sextium, qui altero oculo captus erat, ait, *Cœnabo apud te, eſt enim uni locus:* ita carpebat hominis vitium, cujus in vultu erat locus uni oculo; quaſi in ejus triclinio & convivio uni fuiſſet homini locus vacuus. Reſpondit Sextius ſubtili ac ſubito joco: *Cœnabis enimvero apud me, ſed prius manus lava:* quo dicto, hominis impuritatem notabat. *Pruſt.*

82 *Puer abige muſcas*] Propinqui & amici, qui gratioſi erant aut clari, deducere ſolebant candidatos, qui prenſatum ibant, ut petitio & gratiam & auctoritatem majorem haberet. Igitur cum A. Sempronius Longus cum fratre Vargulam eſſet complexus, Vargula ſcurrliter luſit, jubens abigi muſcas. *Turnebus*.

di prudentia & gravitate moderabimur : quarum utinam artem aliquam haberemus! sed domina natura est.

LXI. Nunc exponamus genera ipsa summatim, quæ risum maxime moveant. Hæc igitur sit prima partitio; quod facete dicatur, id alias in re habere, alias in verbo facetias: maxime autem homines delectari, si quando risus conjuncte re verboque moveatur. Sed hoc mementote, quoscumque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iisdem locis fere etiam graves sententias posse duci. Tantum interest, quod gravitas honestis in rebus severe, jocus in turpiculis & quasi deformibus ponitur: velut in iisdem verbis & laudare frugi servum possumus, &, si est nequam, jocari. Ridiculum est illud [83] Neronianum vetus in furace servo, *Solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum:* quod idem in bono servo dici solet; sed hoc iisdem etiam verbis.

Ex iisdem autem locis omnia nascuntur. Nam quod [84] Sp. Carvilio graviter claudicanti ex vulnere ob rempublicam accepto, & ob eam causam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, *Quin prodis, mi Spuri, ut quotiescumque gradum facies, toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem?* præclarum & grave est. Quod [85] Calvino Glaucia claudicanti, *Ubi est vetus illud?* [86] *num claudicat? at hic claudicat:* hoc ridicu-

83 *Neronianum*] Illius, ut reor, Neronis, qui res adversus Annibalem gessit; estque exemplum hoc, ut pleraque hujus loci prisca sumptum ex libro Apophthegmatum Catonis. Dictum autem hoc & de furace accipi potest, ut a Nerone usurpatum fuerat, qui omnia resignet & recludat: & de servo frugi, cujus fidei omnia herus committat, cui nihil annulo obsignet, cui nihil claudat sera. In quodam libro scripto legitur *Nævianum*, ut a Nævio poeta sumptum, quod fortasse verius. *Idem*.

84 *Sp. Carvilio*] Puto hunc esse qui primus apud Romanos uxorem dimisit. Vir fuit illustris, qui ex equestri loco natus ad summam pervenit dignitatem, ut Paterculus scribit. Consul autem fuit cum Fabio Maximo. Auctor Cicero de Senectute. *Idem*.

85 *Calvino*] C. Seatius Calvinus, ut ait Cicero in Bruto, ingenio & sermone eleganti, sed valetudine incommoda fuit, etsi cum remiserant dolores pedum, non deerat in causis. Is igitur ea podagra plerumque claudicabat. *Idem*.

86 *Num claudicat? at hic claudicat.*] Sunt qui scribant hoc modo: *at hic clodicat*. Et sic interpretantur: Calvinus etsi claudicat pede, non tamen tam claudicat, quam Clodicat, id est Clodio favet. Istorum sententiæ non habeo fidem, quia Cicero confert exempla duo, quæ non sic sunt ea immutatione literæ, ut ea quæ sequuntur. Præterea immutant codices sine ratione. Ad hæc, quando fingitur Cæsar hæc tractavisse, cumque viait Glaucia homo impurus, ut ait Cicero in Orat. pro Rabitio Posthumo, nullus erat Clodius, cui deforme esset favere. Nondum ceperat Rempublicam P. Clodius, quem Milo interemit. Ego igitur sic interpretor. Glaucia impurus homo cum videret Calvinum

ridiculum est ; & utrumque ex eo , quod in claudicatione animadverti potuit , est ductum . *Quid hoc* [87] *Nævio ignavius?* severe Scipio . At in male olentem , [88] *Video me a te circumveniri* , subridicule Philippus . At utrumque genus continet verbi ad literam immutati similitudo .

Ex ambiguo dicta , vel argutissima putantur , sed non semper in joco , sæpe etiam in gravitate versantur . Africano illi majori , coronam sibi in convivio ad caput accommodanti, cum ea sæpius rumperetur , P. Licinius Varus , *Noli mirari* , inquit , *si non convenit . Caput enim magnum est :* laudabile & honestum. At ex eodem genere est : [90] *Calvus satis est ; quod dicit parum* . Ne multa : nullum genus est joci , quo non ex eodem severa & gravia sumantur .

Atque hoc etiam animadvertendum , non esse omnia ridicula

num pede claudicantem , recordatus est antiqui proverbii , quo veteres utebantur in hominem errantem , vel dubiæ fidei . Quærebant enim : *Num claudicat?* hoc est constatne sibi , an potius errat , aut variat ? Ex translatione verbi & ambiguitate objecit homini mentis errorem , vel dubiam fidem . *Streb.*

87 *Nævio*] Dictum est Africani , ut opinor , superioris in Nævium , a quo fuerat accusatus , quod præda bello Antiochi capta ærarium fraudasset : alii tamen a Petilio accusatum fuisse scribunt . Locus annominationem habet . Nominatur a Livio oratio P. Africani , in M. Nævium , in qua , ut opinor , hoc dixerat . *Turneb.*

88 Vulgo *Vides me a te circumveniri*] Cæsar dicit hæc duo Scipionis & Philippi dicta *verbi ad literam immutati similitudine contineri* . In joco Scipionis verba *Nævius* & *ignavius* idem prope sonant , eædemque fere sunt verborum literæ . In hoc vero Philippi , cui verbo simile est verbum *circumveniri ?* Prorsus nescio : jocus igitur non erit , nisi cum vulgatis nonnullis editionibus , & cum Lamb. & Steph. legamus , *Video me a te* non conveniri , sed *circumveniri*. Memento , lector , hoc in male olentem quendam dictum esse . Sensus autem est : Cum gravis est tibi halitus , quoties mihi occurris , non videris mihi *convenire* , sed insidias mihi parare , & mali aliquid mihi inferre velle . *Pearcius* .

89 *Caput magnum*] Ambiguum est , nam significatur & magnitudo partis , & amplitudo hominis . Publius autem iste Licinius Varus bello secundo Punico ædilis cum Veturio fuit ut Livius scribit . Postea etiam præturam eodem bello adeptus est , in qua tulit ad populum , ut ludi Apollinares in statum diem in perpetuum voverentur . *Turnebus* .

90 *Calvus satis est*] Hic *Calvum* esse nomen proprium non censeam , sed appellativum . Jocus ex eo est , vel quod veteres calvos fallaces censebant , vel quod calvi mimi , ut Nonius ait , omnibus erant frustratui : unde *calvor* , quod est frustror , decipio . *Satis est* igitur *quod dicit parum* , est ambiguum . Id est enim quod parum loquitur , vel quod parum orator est. Nam *dicere parum* pro *oratorem non esse* , dicere solebant . Cicero in Bruto ; *Nam T. Aufidius qui vixit ad summam senectutem , volebat similis esse horum , eratque & bonus vir , & innocens , sed dicebat parum* . Qui de Licinio Calvo oratore & poeta intelligunt , peccant ignoratione temporis . Si quis tamen , *Calvum* , nomen proprium , quod verum non puto , censeat , eandem servare poterit ambiguitatem . Satis est quod parum loquatur , & parum sit eloquens , ne nos fallat verbis , homo præsertim ineptus & molestus . *Idem* .

cula faceta .. Quid enim poteſt eſſe tam ridiculum , quam [91] Sannio eſt ? Sed ore , vultu , imitandis moribus , voce , denique corpore ridetur ipſo . Salſum hunc poſſum dicere , atque ita , non ut ejuſmodi oratorem eſſe velim , ſed ut mimum .

LXII. Quare [92] primum genus hoc , quod riſum vel maxime movet , non eſt noſtrum , moroſum , ſuperſtitioſum , ſuſpicioſum , glorioſum , ſtultum . Naturæ ridentur ipſæ , quas perſonas agitare ſolemus , non ſuſtinere . Alterum genus eſt imitatione admodum ridiculum , ſed nobis tantum licet furtim , ſi quando , & curſim : aliter enim minime eſt liberale. Tertium , oris depravatio , non digna nobis . Quartum , obſcœnitas , non ſolum non foro digna , ſed vix convivio liberorum . Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio * loco , facetiæ reliquæ ſunt , quæ aut in re , ut ante diviſi , poſitæ videntur eſſe , aut in verbo . Nam quod , quibuſcumque verbis dixeris , facetum tamen eſt , re continetur : quod mutatis verbis ſalem amittit , in verbis habet leporem omnem .

Ambigua ſunt in primis acuta , atque in verbo poſita , non in re ; ſed non ſæpe magnum riſum movent : magiſque ut belle & literate dicta laudantur : ut in illum Titium , qui cum ſtudioſe pila luderet , & idem ſigna ſacra noctu frangere putaretur , gregaleſque eum , [93] cum in campum non veniſſet ,

91 *Sannio*] Sanna , inquit vetus Perſii interpres , dicitur os diſtortum cum vultu : quod facimus cum alins irridemus : unde *Sanniones* dicti ſunt , qui non rectum vultum habent . Hic tamen doctiſſimus Budæus animadvertit , mimorum quoddam genus ſignificari . Verum , ut reor , ſanna & ſannio ab homine ſtulto & inepto Sanna originem ſumpſere , qui tam fatuus fuit , ut Cratinus Comicus ſannam pro ſtulto uſurpaverit , quemadmodum relatum eſt ab Euſtathio : quo etiam auctore deduci poteſt utrumque a Sannis populis Aſiæ , quos conſuetudo Græcorum erat ejus ætate Tzanos vocare , qui moribus erant barbaris & ineultis , ac proinde inſulſis & inſcitis . Affert & aliam originem a verbo *[illegible]* *Idem*.

92 *Primum genus hoc .... non eſt noſtrum , moroſum , &c.*] Hæc ſunt Sanniorum ridicula . Suſtinent enim perſonas eorum , qui mores duros ſequuntur & agreſtes , qualis eſt Demea apud Terentium : qui nimia religione , & vano Deorum metu laborant , cujuſmodi fere ſunt mulierculæ , qui nihil non ſuſpicantur , ut ſenes : qui gloriam avide captant , ut Thraſo Terentianus : qui ſtulti ſunt , ut Phædria . Hujuſcemodi perſonas non ſuſtinebit Orator , ſed agitabit . Suſtinere , eſt agere & imitari : agitare vero , faceto aliquo dicto , aut lepida narratione perſtringere . *Strebæus*.

* *Loco* Lamb. *joco*.

93 *Cum in campum non veniſſet*] In campo Martio juventus Romana cum aliis ludis , tum pila ſe exercebat , cujus ſtudioſus erat Titius . Frangere autem brachium ambigue dixit Veſpa Terentius , vel ſuum , vel ſigni ſacri . Apparet iſtum Titium quadam religionis opinione imbutum fuiſſe , qua ſimulacra damnabat , aut certe non ſatis

pium

nisset, requirerent, excusavit Vespa Terentius, quod eum *brachium fregisse* diceret. Ut illud Africani, quod est apud Lucilium:

[94] *Quid? Decius, Nuculam an confixum vis facere? inquit.*

Ut tuus amicus, Crasse, Granius, [95] *non esse sextantis*. Et, si quæritis, is, qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellit: sed risus movent alia majores. Ambiguum per seipsum probatur id quidem, ut ante dixi, vel maxime: ingeniosi enim videtur, vim verbi in aliud, atque cæteri accipiant, posse ducere: sed admirationem magis, quam risum movet, nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi.

LXIII. Quæ genera percurram equidem: sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cum aliud expectamus, aliud dicitur. Hic nobismetipsis noster error risum movet. Quod si admixtum est etiam ambiguum, fit salsius: ut apud Nævium videtur esse misericors ille, qui [96] judicatum duci videns, percontatur ita,

[97] *Quanit*

pium fuisse, qui signa sacra frangeret. Vespa proprium nomen non est meo judicio, sed appellativum, significatque vespillonem. Pompejus, *Vespæ dicuntur, qui funerandis corporibus officium gerunt*, non a minutis illis volucribus, sed quia vespertino tempore eos efferunt, qui funebri pompa duci propter inopiam nequeunt. Itaque, ut reor, hic dicitur *vespa* Terentius, ut in Miloniana *popa* Licinius, id est sacrificulus. Si cui tamen Vespa proprium nomen esse videatur, non vehementer contra pugnabo. Tantum quid sentiam, testificor. *Turnebus*.

94 *Quid? Decius, Nuculam &c.*] Africani dicterium, quidam interpretari voluerunt, & ad obscœnitatem turpitudinemque retulerunt. Satius esse duxerunt, effutire nugas aniles, quam se nescire quod nescirent, confiteri: quasi vero turpe sit ignorare, quod non culpa tua, sed temporum injuria ignores. Si Lucilii Satyræ extarent, non esset difficile rem videre, quam Cicero tanquam notam attigit, non explicavit. Perierunt vel casu, vel majorum negligentia. Quid facias? unde sumas notionem? divinabisne, & incerta pro certis habebis? Tantine tibi est versiculus maxime ridiculus, ut propter illum impudentiam tuam atque temeritatem vendites? Non placet mihi temere augurari: & si placeret, non referrem ad obscœnitatem, quia nec obscœne loqueretur Africanus, nec obscœna inter faceta collocaret Cicero. *Strebæus*.

95 *Non esse sextantis*] Jocus est ex ambiguo. Dicitur enim non esse sextantis, quod pluris est, id est, quod est magni pretii: & non esse sextantis etiam dicitur, quod minoris est, id est, quod nullius prope pretii. Nam non putem diduci & distrahi verbum debere, ut sex tantis dicatur, quo fere modo interpretantur. Sic illusit hominem nihili Granius, cum eum laudare videretur. Pretium enim in hominibus dicebant orta consuetudine ab emptione servorum. *Turnebus*.

96 *Judicatum duci*] Id est, condemnatum. Plautus, *Male cubandum est, judicatum me uxor abducit domum*: & apud Gellium, Æris confessi & debiti judicatis triginta dies sunt dati. Sententia est; qui damnatum pecuniæ duci videt a creditore. *Idem*.

[97] *Quanti addictus? mille nummum.*

Si addidisset tantummodo, *Ducas licet*; esset illud genus ridiculi præter expectationem: sed quia addidit,

Nihil addo, ducas licet:

addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem videtur, salsissimus. Hoc tum est venustissimum, cum in altercatione arripitur ab adversario verbum, & ex eo, ut a Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacessivit, infligitur. Sed cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior, attendere & aucupari verba oportebit: in quo, ut ea, quæ sint frigidiora, vitemus, (etenim cavendum est, ne arcessitum dictum putetur) permulta tamen acute dicemus.

Alterum genus est, quod habet parvam verbi immutationem, quod in litera positum, Græci vocant παρονομασίαν, ut [98] *Nobiliorem, mobiliorem* Cato: aut ut idem, cum cuidam dixisset, *Eamus* [99] *deambulatum:* & ille, *Quid opus fuit DE? Immo vero*, inquit, *quid opus fuit te?* aut ejusdem responsio illa, *Si tu* [1] *& adversus, & aversus impudicus es.*

Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum convertas, quamobrem ita quis vocetur; ut ego nuper, Nummium divisorem, ut Neoptolemum ad

97 *Quanti addictus*] Versus est trochaicus catalecticus. *Quanti addictus? Mille nummum. Nihil addo, ducas licet.* Ille qui rogabat, videbatur judicatum soluta summa aut promissa vindex liberaturus. Præter expectationem igitur, *ducas licet*, creditori dixit, significans se illi nullam facere moram. Addidit etiam ambiguum, cum dixit, *Nihil addo*, quod est, Nihil præterea rogo. Tantum enim scire volebam, quanti esset addictus, nec peto ut a prætore pluris addicatur mea causa. Nihil enim mihi debet, nec quicquam addo summæ. *Idem.*

98 *Nobiliorem*] Fulvium *Nobiliorem*, (eum accusaverat Cato, eique ut probrum objecerat, quod poetas in provinciam duxisset) *Mobiliorem* Cato appellavit, ejus levitatem notans, quod maximum apud Romanos crimen erat, studiosos gravitatis & constantiæ. *Idem.*

99 *Deambulatum*] Reprehendebat, quod male esset Latine locutus, cum *ambulatum* dicere debuisset. Plerumque tamen composita idem quod simplicia significant, ut *deambulare* pro *ambulare* Cato dixerat Latine. *Idem.*

1 *Et adversus & aversus*] Objicit obscœnitatem oris, cum *adversum* dicit, & muliebria, cum *aversum*: ne quis scortatorem aut adulterum cogitet, quos Latini non vocant impudicos. Nam impudicitia est in patiendo. Simile quiddam Arcesilæ refertur in hominem castum illum quidem & integrum, voce tamen infracta, & capillo composito, & oculis illecebrosis, Nihil interesse quibus membris homines cinædi sint posterioribus, an prioribus. *Turneb.* Nec te moveat obscœnitas indigna liberali joco. Non enim jocabatur Cato, cum diceret hæc. In verbis, quæ cadunt jucunde, non in re, hoc dictum facetum est. *Strebæus.*

Trojam, ſic [2] illum in campo Martio nomen inveniſſe.

LXIV. Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiam verſus facete interponitur, vel ut eſt, vel paululum immutatus, aut aliqua pars verſus, ut Statius Scauro [3] ſtomachanti; ex quo ſunt nonnulli, qui tuam legem de civitate natam, Craſſe, dicant:

St, tacete, quid hoc clamoris? quibus nec mater, nec pater,
Tanta confidentia eſtis? auferte iſtam enim ſuperbiam.

Nam in Cælio ſane etiam ad cauſam utile fuit tuum illud, Antoni, cum ille a ſe pecuniam profectam diceret teſtis, & haberet filium delicatiorem: abeunte jam illo,

Sentin' ſenem eſſe tactum triginta minis? [4]

In hoc genus conjiciuntur proverbia [5]: ut illud Scipionis, cum Aſellus omnes provincias ſtipendia merentem ſe peragraſſe gloriaretur, *Agas aſellum*, & cætera. Quare ea quoque, quo-

a *Illum in campo Martio*] Romæ forum in campo Martio habebatur, ubi tabulæ nummulariorum erant, & ubi Diviſores nummum ſeu pecuniam populo dividebant: a nummo igitur *Nummius* hic nomen ſuum traxiſſe jocoſe dicitur. *Pearcius*.

3 *Ut Statius Scauro*] Gellius, IV. 20. *Cæcilius quoque ille commœdiarum poeta inclytus, ſervus fuit, & propterea nomen habuit Statius*. Is forta, aut potius alius ejuſdem nominis libertinus, Scauro ſtomachanti, paupertatem patris objecerat, qui, quamvis patricius, & nobilis, carbonariam tamen exercuiſſet. Ex eo natam ferunt legem Liciniam & Mutiam, de regundis civibus, quæ bellum Italicum magna ex parte concitavit, quod qui via liber eſſet & civis, aut ne civis quidem, tam ſuperbe principem ſenatus appellaſſet. Huic uſurpationi non admodum diſſimilis eſt παρῳδία, cum verſum paulum immutamus, aut ad verſus Poetæ nobilis ſimilitudinem verſum condimus, ut ad imitationem verſuum Homeri Hegemon Thaſius poema totum (unde parodus poeta appellatus eſt) & Matron apud Athenæum, lib. 4. *Turnebus*.

4 *Sentin' ſenem*] Antonius orator cenſor factus de ambitu cauſam dixit, accuſatus a M. Duronio. Cœlius, cujus filius erat intemperantior in libidines, (eum enim hic delicatum vocat) pecuniam quandam a ſe profectam dicebat, qua corrupta eſſent ab Antonio ſuffragia: dixit Antonius ab adoleſcente in meretriculas inſumptam emuncto patre, ut in comœdiis adoleſcentes facere ſolent. *Tangere* enim hic fallere & circumvenire eſt. Plautus, *Quia amare cernit, tangere hominem vult bolo*. Sic ferire dicebant, ut Terentius: *Ferietur alio munere Geta*. M. autem Antonius & L. Flaccus cenſores hunc Duronium poſtea ſenatu moverunt, quod legem de coercendis conviviorum ſumptibus latam Trib. plebis abrogaverat. *Idem*.

5 *Proverbia*] Proverbium eſt, *Agas aſellum, ſi bovem agere non queas*, quod tum de Claudio Aſello, quocum gerebat inimicitias, uſurpavit Scipio. Græce ſic effertur, εἰ μὴ δύναιο βοῦν, ἔλαυνε γ' οὖν ὄνον, quo monemur, ut ſi bubulci eſſe non poſſimus, nec queamus vel plauſtrum vel aratrum agere, aſinarii ſimus ſaltem. Significavit ab imperatoribus eum inopia meliorum ductum fuiſſe; nec tam ductum militem ab imperatore, quam aſinum ab agaſone actum eſſe. Nonnulli hic; *Agaſo aſellum*, legunt eodem ſenſu, quod ab aſinariis potius quam ab imperatoribus ductus ſit: ſed, niſi fallor, proverbium quod protuli, veriſſimum ſenſum aperit. *Idem*.

quoniam mutatis verbis non possunt retinere eandem venustatem, non in re, sed in verbis posita ducantur.

Est etiam in verbo positum non insulsum genus, ex eo, cum ad verbum, non ad sententiam rem accipere videare: ex quo uno genere totus est Tutor, mimus [6] vetus, oppido ridiculus. Sed abeo a mimis; tantum genus hujus ridiculi insigni aliqua, & nota re notari volo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu, Crasse, nuper ei, qui te rogasset, num tibi molestus [7] esset futurus, si ad te bene ante lucem venisset: *Tu vero*, inquisti, *molestus non eris*. *Jubebis igitur te*, inquit, *suscitari?* & tu, *Certe negaras te molestum futurum*. Ex eodem hoc vetus illud est, quod ajunt Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua renuntiaret Acidinum consulem, præcoque dixisset, *Dic de L. Manlio:* [8] *Virum bonum*, inquit *egregiumque civem esse arbitror*. Ridicule etiam illud L. Porcius Nasica censori Catoni, cum ille, *Ex tui animi sententia tu uxorem habes?* [9] *Non hercule*, inquit, *ex animi*

6 *Tutor, mimus*] Titulus est fabulæ mimicæ. *Idem*.

7 *Num molestus*] Quanquam sermo in interrogatione est, tamen apparet a Cicerone scriptum fuisse *Non*, alioqui non esset locus joco: dicebantque *non* in interrogatione etiam, ut in negatione. Quod autem percontator dixerat interrogando, quasi inficiando dictum accepit Crassus, verba, non sententiam secutus. *Idem*.

8 *De L. Manlio*] Comitiis centuriatis consules & prætores creabantur. Consul autem factus est L. Manlius Acidinus cum Q. Fulvio Flacco, anno ab U. C. DLXXIV. quanquam alii etiam forte Acidini ante consulatum sunt adepti, de quibus jocus forte accipi possit. In comitiis autem rogatores dicebantur consules, qui comitia habebant: sed & illi qui in centuria aliqua suffragia rogabant & renunciabant consuli comitia habenti interrogante præcone, ut tum Scipio Maluginensis in sua centuria fuit. Meminit etiam Livius M. Cornelii Maluginensis lib. IV. qui consul fuit cum L. Papirio Crasso, multis ante hujus ætatem seculis, si de eo Manlio quem dixi, jocum interpreteris. Ac voce tum suffragia, non tabella ferebantur, nondum latis legibus tabellariis. Rogatores autem renunciatores centuriarum fuisse, ita docet Cicero lib. II. de Divin. *Quos cum Tib. Gracchus propter mortem repentinam ejus qui in prærogativa referenda subito concidisset, in senatum introduxisset, non justum rogatorem comitiorum fuisse dixerunt. Primum vide ne in eum dixerint, qui rogator centuriæ fuisset. Is enim erat mortuus*. Sed & consul renunciabat, ut Cicero Murænam se renunciasse dixit. Præco etiam populo renunciabat quem centuria quæque relata & renunciata a rogatoribus consuli consulem faceret. Cum ergo Maluginensis a præcone rogaretur, ut de candidato L. Manlio diceret, quid ipsius centuria censuisset, ille tanquam non de renunciatione interrogatus esset, sed de Manlii moribus, respondit, *Virum bonum & egregium civem esse arbitror*. Quod eo festivius est, quia non tantum de hominum moribus, sed & de candidatis ea verba vulgo usurpare solebant. *Idem*.

9 *Ex animi tui sententia, tu uxorem habes*] Interpunctione mutata recte jocum hunc sic explicat Lipsius. Censores, cum lustrum conderent, diligenter cavebant, ne quis civis sine uxore esset. Cicero de Legibus censorum officia describens, *cælibes*, inquit, *esse prohibento*. Solebant porro in exigendo jurejuran-

mei sententia. Hæc aut frigida sunt, aut tum falsa, cum aliud est expectatum. Natura enim nos (ut ante dixi) noster delectat error: ex quo cum quasi decepti sumus expectatione, ridemus.

LXV. In verbis etiam illa sunt, quæ aut ex immutata oratione [10] ducuntur, aut ex unius verbi translatione, aut ex inversione verborum. Ex immutatione: ut olim Rusca [11] cum legem ferret Annalem, dissuasor M. Servilius, *Dic mihi*, inquit, *M. Pinari*, *num*, *si contra te dixero*, *mihi male dicturus es*, *ut cæteris fecisti? Ut sementem feceris*, *ita metes*, inquit. Ex translatione autem: ut, cum Scipio ille major Corinthiis statuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum essent imperatorum, *turmales* [12] dixit *displicere*. Invertuntur autem verba: ut Crassus apud M. Perpernam judicem pro Aculeone cum diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Helvius Lamia, deformis, ut nostis, qui cum interpellaret odiose: *Audiamus*, inquit, *pulchellum puerum;* Crassus. Cum esset arrisum, *Non potui mihi*, inquit Lamia, *formam ipse fingere: ingenium potui*. Tum hic, *Audiamus*, inquit, *disertum*. Multo etiam arrisum est vehementius.

Sunt etiam illa venusta, ut in gravibus sententiis, sic in facetiis. Dixi enim dudum, materiam aliam esse joci, aliam severitatis: gravium autem, & jocorum, unam esse rationem. Ornant igitur in primis orationem verba relata contrarie: quod idem genus sæpe est etiam facetum: ut Servius

jurando hæc verba præmittere: *Ex animi tui sententia:* id est, responde ad id quod rogabo, ita ut sentis: ac deinde addebant, *Tun' equum habes?* aut, *tu uxorem habes?* Quod idem in omni juramento servatum auctor Cicero in Academicis. Hinc facilis hujus loci interpretatio. Cum enim censor Cato in lustro condendo a nescio quo Nasica solemnibus verbis de more petiisset, *Ex animi tui sententia* dic videlicet, *tu uxorem habes?* ille intempestive dicax, & in alium seorsum verba censoris detorquens respondit, *non hercle ex animi mei sententia*. Quasi censor non rogasset utrum uxorem haberet, sed utrum morigeram & bonam, & ex animi sui sententia haberet. Quis iste fuerit L. Nasica incertum: censorem autem cui id contigit fuisse M. Catonem illum censorium Lipsius existimat. *Prust.*

10 *Immutata oratione*] Sic allegoriam convertit, quæ non in verbo, sed oratione posita est. Lib. III. de Oratore, traductionem & immutationem vocat, quam Græci ὑπαλλαγὴν appellant. Hæc immutatio orationis, *permutatio* ad Herennium dicitur. *Turnebus*.

11 *Olim Rusca*] Legem Annalem M. Pinarius Rusca tulit, cum esset Tribunus plebis anno U. C. DCXIII. *Ernest.*

12 *Turmales*] Statuæ turmales proprie dicuntur, & translate. Proprie dictæ sunt statuæ equestres: nam turmæ sunt equitum, non peditum. Improprie, & translatitie dicuntur gregales, & in turba collocatæ, cujusmodi non expetebat Scipio. *Strebæus*.

vius ille Galba, cum judices L. Scribonio [13] tribuno plebis ferret familiares suos, & dixisset Libo, *Quando tandem, Galba, de triclinio tuo exibis? Cum tu*, inquit, *de cubiculo alieno*. A quo genere ne illud quidem plurimum distat, quod Glaucia Metello, *Villam in Tiburte* [14] *habes*, *chortem in Palatio* [15].

LXVI. Ac verborum quidem genera quæ essent faceta, dixisse me puto. Rerum plura sunt, eaque magis (ut dixi ante) ridentur, in quibus est narratio: res sane difficilis. Exprimenda enim sunt, & ponenda ante oculos ea, quæ videan-

13 *L. Scribonio*] Magnas inter se simultates & odia exercuerunt Galba orator & Scribonius Libo, adeo ut tribunus tandem Libo in eum rogationem ferret privilegii similem, quod Lusitanorum magnam manum perfidiose interemisset, tribuniciæ actioni Catone subscribente, qua de re in Bruto scribitur. In quadam igitur altercatione, ac forte in concione, Galba de Libone conquerens, in eum invehens, postremo judices ferebat: quod solent homines facere in magna causæ fiducia adversarium provocantes, cum aut judicem ei ferunt, aut ab eo petunt, Ferebat autem, id est, offerebat, & dabat ei Galba familiares suos, quibuscum esset epulari solitus. *Suum* & *alienum* contrarie relata sunt. Cubiculum alienum dicit objiciens ei adulteria. *Turnebus*.

14 *Villam in Tiburte*] Villæ Tiburtinæ in maximo erant pretio, adeo ut doleat Catullus suum fundum Sabinum potius, quam Tiburtem, dici:

O funde noster, seu Sabine, seu Tiburs:
Nam te esse Tiburtem autumant, quibus non est
Cordi Catullum lædere: at quibus cordi est,
Quovis Sabinum pignore esse contendunt.

Illic villam habebat magnificentissimam & elegantissimam, ideoque invidiosam Metellus. Ergo Glaucia vir improbissimus objicit illi invidiose villam Tiburtinam, ut & infra Cæsar. *Ego vero, inquam, a porto exquilina vidro villam tuam*. Idem Metellus in Palatio habitabat, ubi, ut ex oratione pro Cælio intelligi potest, Metellorum domus fuit: cumque *chors* villæ sit, non domus, in qua *impluvium* dicitur potius, illum dicit chortem habere in Palatio, ei objiciens crimen affectati regni. Chortem enim hominum intelligit. Palatio autem occupato Romam fere habere potuisset in potestate. Itaque periculosis temporibus ei præsidium imponebatur. Cicero in Catilinam: (l. 1.) *Nihil te nocturnum præsidium Palatii*. In Metellum aut Numidicum istud dictum est, qui exulare maluit quam in Saturnini leges jurare. Glaucia Saturnini factionem sequebatur. *Idem*.

15 *Chortem in Palatio*] Cn. Apulejus Saturninus, Tribunus plebis seditiosus ac turbulentus, cum legem agrariam per vim tulisset, Metello Numidico, eo quod in eam minime jurasset, diem dixit. Qui cum a bonis civibus defenderetur, ne causa malorum certaminum esset, in voluntarium exilium Rhodum profectus est. Hæc ex Floro, lib. III, cap. 16. Qui defendebant Metellum, & vim parabant, conveniebant in Palatium, Consulesque vocabant adversus Saturninum, & Glauciam, Prætorem, socium ejusdem furoris. Quamobrem Glaucia homo dicax, & tum infestus Metello, *Villam*, inquit, *in Tiburte habes*, chortem in Palatio. *Chortem* dixit ut cohortem, pro multitudine eorum qui conveniebant in unum, quo Metellum tuerentur. Est autem *chors*, spatium intra villæ maceriem. Varro, *de Re rust*. Chortem barbari *curiam* vocant. A chorte dicta est *cohors*, quæ est decima pars legionis, & aliquando incerta multitudo. Usus Glaucia translatione. Transtulit enim chortem villicam ad significandum hominum cohortem, ut sit sensus: Qui villas habent; in illis habent chortes, in quibus aves & pecudes alunt. Tu vero villam in agro habes, chortem Romæ in Palatio. *Strebæus*.

antur & verisimilia, quod est proprium narrationis, & quæ sint, quod ridiculi proprium est, subturpia: cujus exemplum, ut brevissimum, sit sane illud, quod ante posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus adscribamus etiam narrationes apologorum.

Trahitur etiam aliquid ex historia, ut, cum Sex. Titius se Cassandram [16] esse diceret, *Multos*, inquit Antonius, *possum tuos Ajaces Oileos nominare*. Est etiam ex similitudine: quæ aut collationem habet, aut tanquam imaginem. Collationem: ut ille Gallus olim testis [17] in Pisonem, cum innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixisset datam, idque Scaurus tenuitate Magii redargueret: *Erras*, inquit, *Scaure*. *Ego enim Magium non conservasse dico, sed, tanquam nudus nuces legeret, in ventrem abstulisse*. Ut illud M. Cicero senex [18], hujus viri optimi, nostri familiaris, pater, *Nostros homines similes esse Syrorum venalium* [19]*: ut quisque optime Græce sciret, ita esse nequissimum*.

Val-

16 *Cassandram*] Ita se vaticinatum esse dicebat, sed neminem credidisse. Nec enim Trojani fidem habebant Cassandræ vati. Propertius, II. 13. 62.

Vera loquor, sed nulla fides: neque enim Ilia quondam
Verax Pergameis Mænas habenda viris.

Quod & a Marone scribitur. Eam Ajax Oilei filius capta Troja in Templo Minervæ constupravit, ut multi poetæ canunt: quod tamen Homerus non scribit, aliamque affert naufragii Græcorum causam, ut auctor est Strabo. Objicit autem istam obscœnitatem Titio Antonius propter mollitiem fracti & soluti gestus & viro indigni: adeo ut ex ejus nomine saltatio quædam mollis & delicata *Titius* diceretur. In Sextum Titium virum turbulentum & seditiosum se testimonium accuratissime dixisse, narrat hoc libro II. Antonius. *Turnebus*.

17 *Gallus olim testis*] Confirmabat innumerabilem ab illo pecuniam Magio præfecto per corruptelam esse datam. Scaurus, qui patronus aderat Pisoni, testimonium refellere conabatur tenuitate, id est, paupertate Magii: non esse verisimile, cum qui innumerabilem pecuniam recepisset, tam pauperem esse. Tum Gallus facete: *Erras*, inquit, *Scaure, in hac tua refutatione. Ego enim Magium non conservasse pecuniam dico, sed tanquam nudus nuces legeret, in ventrem abstulisse*. Qui nuces legit, id est, colligit nudus, non potest auferre vel in sinum, vel in manicas: mittit in ventrem. Sic ille Magius in compotando omnem pecuniam dicebatur absumpsisse. *Strebæus*.

18 *M. Cicero senex*] Is avus Ciceronis oratoris fuit, qui in municipali republica M. Gratidio legem Tabellariam ferenti restitit; pater autem Ciceronis Cæsari, Crasso, Antonio, familiaris fuit, sed & patruus. Itaque qui de patre Ciceronis intelligunt, peccant. *Turnebus*. Ursinus censuit legendum esse *Cato*, quia notæ sunt Catonis cum Græcis & Græce scientibus inimicitiæ: sed cur non fieri potuit, ut ejusdem esset sententiæ *M. Cicero senex*, scilicet avus nostri Ciceronis? De avo ejus hoc dictum puto, non de patre; is enim qui istius *M. Ciceronis senis* filius fuit, quique hic vocatur *vir optimus* & Cæsaris *familiaris*, non fuit Cicero Orator, (nam tunc temporis non nisi decimum sextum annum ætatis agebat,) sed pater Oratoris, qui, ut discimus ex lib. II. c. I. familiaris Crassi & Antonii fuit. *Pearcius*.

19 *Syrorum venalium*] Venalitiarii magnam.

Valde autem ridentur etiam imagines, quæ fere in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum similitudine turpioris: ut meum illud in Helmium Manciam, *Jam ostendam, cujusmodi sis*; cum ille, *Ostende, quæso:* demonstravi digito pictum Gallum [20] in Mariano scuto Cimbrico sub Novis [21] distortum ejecta lingua, buccis fluentibus. Risus est commotus: nihil tam Manciæ simile visum est. Ut cum Testio Penario [22] mentum in dicendo intorquenti, *Tum ut diceret, si quid vellet, si nucem fregisset.*

Etiam illa, quæ minuendi, aut augendi causa ad incredibilem admirationem efferuntur: velut tu, Crasse, in concione, ita sibi ipsum magnum videri Memmium, *ut in forum descendens caput ad fornicem Fabii* [23] *demitteret*. Ex quo genere etiam

gnam vim servorum Syrorum Romam advehebant. Hinc illud Ciceronis, in Pison. cap. 1. *Nemo queritur Syrum nescio quem de grege novitiorum factum esse consulem*. Nam prædones Cilices oram Syriæ infestam habebant, & prædas illinc agebant, captaque corpora Delum deportabant ad mercatum, unde Romani emebant. Qui autem Syri optime loquebantur Græce, diu servierant in Græcia, veteratoresque & nequam evaserant, nec novitii erant: sed quod servituti diuturnæ, quæ improbos & callidos reddit, attribuendum fuit, id in Græcorum mores conferebat Ciceronis avus, qui infestus Græcis fuisse videtur non multo secus, ac Cato censorius. *Turnebus*.

20 *Pictum Gallum*] Tabernæ erant circa forum, inquit Fabius: & scutum illud signi causa positum. Marianum autem scutum Cimbricum vocat, propterea quod Cimbris nuper a Mario victis, in memoriam victoriæ dominus tabernæ scutum suspenderat, sic pictum pro tabernæ signo. Solebant etiam ad pompam triumphi ornandam multa hujusmodi scuta traduci, & in foro poni. Scutum igitur pendebat in taberna pro signo, in quo Gallus linguam ejiciebat, id est, exerebat. Sic enim in contumeliam & deformitatem eum fœde pinxerant: fortasse etiam quod in historia scriptum scirent, Gallum qui cum Torquato pugnasset, linguam exeruisse. Livius, *Armatum adornatumque adversus Gallum stolide lætum, & (quoniam id quoque memoria dignum antiquis visum est) linguam etiam ab irrisu exerentem, producunt*. Plinius (xxxv. 4.) hunc jocum non Julio, sed Crasso tribuit, nec scutum, sed tabulam nominat. Sic enim scribit, *Hinc ille Crassi oratoris lepor agentis sub Veteribus, cum testis compellatus instaret:* Dic ergo Crasse, qualem me reris? *Talem*, inquit, *ostendens in tabula pictum infacetissime Gallum exerentem linguam*. Idem.

21 *Sub Novis*] Ut locus erat in foro, qui *sub Veteribus*, sic, qui *sub Novis* dicebatur, a tabernis. *Idem*.

22 *Testia Penario*] Testius Penarius dicendo mentum non aliter intorquebat, quam qui dentibus fraugunt nucem: quod cum J. Cæsar animadvertisset, excepit adversarium ridiculo. *Dic*, inquit, *si quid velit, posteaquam nucem fregerit*. Strebæus. Simile est illud in Vespasianum, qui vultu nitentis erat: *Dicam, cum ventrem exonerare desierit*. Turnebus.

23 *Ad fornicem Fabii*] De homine prælongo interpretatur Fabius (vi. 3.) hunc in modum: *Quale refert Cicero de Memmio homine prælongo, caput eum ad fornicem Fabii offendisse*. Sed censeam potius accipi debere de animi vitio, ut C. Memmium infestum patribus tam magnum sibi videri dicat, ut ad fornicem Fabii, qui altissimus erat, caput demittat. Sic enim reprehenduntur magni ejus spiritus, & notatur insolentia hominis sese efferentis supra modum. Ut ita intelligam, faciunt & verba Ciceronis scribentis ipsum Memmium ita sibi videri magnum; & historia. *Idem*.

iam illud est, quod Scipio apud Numantiam, cum stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur, *Si quintum* [24] *pareret mater ejus, asinum fuisse parituram*.

Arguta etiam significatio est, cum parva re, & sæpe verbo res obscura & latens illustratur: ut, cum C. Fabricio P. Cornelius, homo, ut existimabatur, avarus & furax, sed egregie fortis & bonus imperator, gratias ageret, quod se homo inimicus consulem fecisset, bello præsertim magno & gravi; *Nihil est, quo mihi gratias agas*, inquit, *si malui compilari, quam venire* [25]. Ut Asello Africanus objicienti lustrum illud infelix, *Noli*, inquit, *mirari. Is enim, qui te ex ærariis exemit* [26], *lustrum condidit* [27], *& taurum immolavit*. Tanta suspicio est, ut religione civitatem obstrinxisse [28] videatur Mummius, quod Asellum ignominia levarit.

LXVII. Urbana etiam dissimulatio est, cum alia dicuntur ac sentias; non illo genere, de quo ante dixi, cum contraria

24 *Si quintum*] Q. Metellus Macedonicus quatuor habuit filios consulares, quorum ut quisque cæteros ætate, sic ingenio superabat. Omnium igitur minime ingeniosus fuit C. Metellus, cujus tarditatem accusans Scipio ajebat, si mater ejus quintum pareret, asinum fuisse parituram: quasi ita obtusus fuisset Metellus, ut nullus nisi asinus ipsi posset esse inferior. *Prusteus*.

25 *Compilari quam venire*] Gellius, lib. IV. cap. 8. refert quosdam scribere id Fabricium, non Ruffino, sed aliis mirantibus, quod hominem inimicum & avarum consulem fecisset, respondisse. Apud Fabium lib. XII. cap. 1. scribitur, *Malui a cive me spoliari, quam ab hoste venire*. Turnebus.

26 *Ex ærariis exemit*] Censores malos cives sic notabant, ut qui senator esset, Senatu moveretur, qui eques Romanus, equum publicum amitteret; qui vero plebejus, fieret ærarius, nec esset in albo centuriæ suæ tanquam civis, sed tantummodo pro capite suo tributi nomine æra penderet. Si quis plebejus hac ignominia levabatur illum *ex ærariis eximi* dicebant. *Strebæus*. Porro notandum est morem fuisse Censoribus taurum immolare, cum lustrum conderent, & finirent. *Pearcius*.

27 *Lustrum condidit*] Censu peracto, immolatisque sue, ove, tauro, lustrum conditum dicebatur, quod in censendo finis esset factus: non autem semper acto censu lustrum condebatur. Nam si quid dirum, & ominosum, aut sinistrum accidisset, lustrum condi nefas erat. Livius, *Census actus eo anno: lustrum, propter Capitolium captum, consulem occisum, condi religiosum fuit*. Itaque census is, quo lustrum condebatur, ab Ulpiano census lustralis appellatur. Significat igitur Scipio, civitati prope opus esse expiatione, quod cum Asellus exemptus sit ex ærariis, quod ominosum & dirum videri vult, conditum tamen lustrum sit: inde enim infelix lustrum & calamitosum fuisse, multumque mali postea reip. evenisse. Verba Africani de Mummio, quæ a Valerio scribuntur, hic adscribam: *Cum haberet*, inquit, *censuræ consortem Mummium, ut nobilem, ita enervis vitæ, pro Rostris dixit, se ex majestate reip. omnia gesturum, si sibi cives, vel dedissent collegam, vel non dedissent*. Turnebus.

28 *Religione obstrinxisse*] Religione civitatem obstringere, est eum metum violatæ religionis incutere civibus, ut expiandam civitatem, & Deos esse placandos existiment. *Strebæus*.

ria dicas [29], ut Lamiæ Craſſus, ſed cum toto genere orationis ſevere ludas, cum aliter ſentias ac loquare: ut noſter Scævola Septumulejo [30] illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repenſum, roganti, ut ſe in Aſiam præfectum duceret, *Quid tibi vis*, inquit, *inſane? tanta malorum eſt multitudo civium, ut tibi ego hoc confirmem, ſi Romæ manſeris, te paucis annis ad maximas pecunias eſſe venturum*. In hoc genere Fannius in annalibus ſuis Africanum hunc Æmilianum dicit fuiſſe, & eum Græco verbo appellat εἴρωνα: ſed, uti ferunt, qui melius hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia diſſimulantiaque longe lepore, & humanitate omnibus præſtitiſſe. Genus eſt perelegans, & cum gravitate ſalſum, cumque oratoriis dictionibus, tum urbanis ſermonibus accommodatum. Et hercule omnia hæc, quæ a me de facetiis diſputantur, non majora forenſium actionum, quam omnium ſermonum condimenta ſunt. Nam quod apud Catonem eſt, qui multa retulit, ex quibus a me exempli cauſa multa ponuntur, per mihi ſcitum videtur, C. Publicium ſolitum dicere, *P. Mummium cuivis tempori* [31] *hominem eſſe*: ſic profecto res ſe habet, nullum ut ſit vitæ tempus, in quo non deceat leporem humanitatemque verſari.

Sed redeo ad cætera. Eſt huic finitimum diſſimulationi, cum honeſto verbo vitioſa res appellatur: ut cum Africanus cenſor tribu movebat eum centurionem, qui in Pauli pugna [32]

29 *Cum contraria dicas*] Genus illud ſuperius dicit, quo per inverſionem quis jocatur, a quo ironiam hic diſtinguit, quam diſſimulationem appellat, ac mox etiam diſſimulantiam. Ea plurimum uſus eſt Socrates in ſermonibus, præſertim cum ſophiſtis diſputans. Nam de ſeipſo detrahens, plurimum tribuebat iis, quos volebat refellere. *Turnebus*.

30 *Scævola Septumulejo*] C. Gracchus, ſeditioſo Tribunatu acto, cum Aventinum armata multitudine occupaſſet, L. Opimius Conſul ex ſenatuſconſulto perſequens illum, præmium pollicitus eſt ei, qui Tribuni caput auferret, ad ſeque deferret. Id fecit Septumulejus Anagninus, & aurum in præmium accepit. Cum Scævola in Aſiam proficiſceretur, & Anagninus rogaret ut eo ſe præfectum duceret: *Quid tibi vis*, inquit, &c. Videtur ſevere & graviter homini conſulere, quem ut avarum crudelemque deludit, quia pro capite malorum civium velit aurum ſibi rependi. *Strebæus*.

31 *Cuivis tempori*] Simile quiddam de Aſinio Pollione refert Fabius hunc in modum: *Ut de Pollione Aſinio ſeriis jociſque pariter accommodato dictum eſt, eſſe eum omnium horarum*. P. autem Mummius lepidus & facetus cum eſſet, homo cuivis tempori a Publicio dictus eſt, quod in otio, in negotio, in rebus lætis, in aſperis, jucundus hominibus eſſet, & cuicumque tempori aptus. *Turnebus*.

gna[32] non affuerat, cum ille se custodiæ causa diceret in castris remansisse, quæreretque cur ab eo notaretur; *Non amo*, inquit, *nimium diligentes*.

Acutum etiam illud est, cum ex alterius oratione aliud excipias atque ille vult: ut Salinatori Maximus, cum Tarento amisso, arcem tamen Livius retinuisset, multaque ex ea prælia præclara fecisset, cum aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogaretque eum Salinator, ut meminisset, opera sua se Tarentum recepisse; *Quidni*, inquit, *meminerim? nunquam ego recepissem, nisi tu perdidisses*.

Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine sæpe ridicula, non solum mimis perapposita, sed etiam quodammodo nobis:

Homo fatuus,
Postquam rem habere cœpit, est mortuus.
Quid est tibi
Ista mulier? Uxor. Similis medius fidius[33]. &
Quamdiu ad aquas[34] *fuit, nunquam est mortuus.*

LXVIII. Genus hoc levius, &, ut dixi, mimicum; sed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, ut vel non stultus quasi stulte cum sale dicat aliquid: ut tibi, Antoni, Mancia, cum audisset te censorem a M. Duronio de ambitu postulatum, *Aliquando*, inquit, *tibi tuum negotium*[35] *agere licebit*. Valde hæc ridentur, & hercule omnia, quæ a prudentibus,

32 *Pauli pugna*] Prælium illud intelligo, quo conflixit cum Perse rege Macedoniæ Paulus Æmilius. *Idem*.

33 *Similis medius fidius*] Quidam cum deformem & fœdam mulierem viderer, interrogavit virum qui aderat illi persimilis: Quid est tibi ista mulier? Soror, an cognata? Cum respondisset, uxor est mea: tum ille, *Similis est tibi medius fidius*. Ac si diceret, Ex lineamentis corporis judicaveram tuam sororem esse, vel cognatam. Hoc modo facete notavit illius viri fœditatem. *Strebæus*.

34 *Ad aquas*] Aquas in plurali cum dicunt, aquas calidas & medicatas intelligunt, ut Bajanas & Puteolanas: ægri autem valetudinis causa ad aquas Bajanas ibant. Horatius, epist. 15. lib. 1. Quidam igitur lento contabescens morbo, ad aquas recreatus tandem esse videbatur, reversus paulo post obiit. Id absurdum videri vult cavillator, quod ad aquas potius, ubi valetudinis causa tamdiu desederat, mori debuerit. De piscatore intelligi jocum minime placet. *Turnebus*.

35 *Tuum negotium*] Erat Antonius admodum occupatus in gerenda censura, & negotium multis facessebat. Accusatus de ambitu coactus est, ut se defenderet, omittere aliena negotia. Visus est illi Mancia quidam gratulari, quod de suis tandem negotiis, quæ, ut publica curaret, neglexisse videbatur, serio ipsi cogitare liceret. Verum clam arguebat his verbis nimiam illius in aliena re severitatem & diligentiam; negligentiam in sua. *Prusteus*.

tibus, quasi per dissimulationem non intelligendi, subabsurde, falseque dicuntur. Ex quo genere est etiam, non videri intelligere quod intelligas: ut Pontidius, *Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum*. Ut ego, qui in delectu, Metello [36], cum excusationem oculorum a me non acciperet, & dixisset, *Tu igitur nihil vides? Ego vero*, inquam, *a porta Esquilina video villam tuam*. Ut illud Nasicæ, qui cum ad poetam Ennium venisset, eique ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset, domi non esse; Nasica sensit, illam domini jussu dixisse, & illum intus esse. Paucis post diebus cum ad Nasicam venisset Ennius, & eum a janua quæreret, exclamat Nasica, se domi non esse. Tum Ennius, *Quid? ego non cognosco vocem*, inquit, *tuam?* Hic Nasica, *Homo es impudens. Ego cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non esse, tu mihi non credis ipsi?*

Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quod dixit: ut, cum Q. Opimius consularis, qui adolescentulus male audisset, festivo homini Egilio, qui videretur mollior, nec esset, dixisset, *Quid tu, Egilia mea? quando ad me venis cum tua colu & lana? Non pol*, inquit, *audeo. Nam me ad famosas vetuit mater accedere*.

LXIX. Salsa sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi absconditam: quo in genere est illud Siculi, cui, cum familiaris quidam quereretur, quod diceret, uxorem suam suspendisse se de ficu, *Amabo te*, inquit, *da mihi ex ista arbore quos seram surculos*. In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo; qui cum in epilogo misericordiam se movisse putaret, postquam assedit, rogavit hunc, videreturne misericordiam movisse: *Ac magnam quidem*, inquit; *neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit*.

36 *Metello*] Metellum hunc esse puto Numidicum, qui Numidiam sortitus provinciam bello Jugurthino, delectum, ut Sallustius scribit, Romæ habuit: in quo petenti militiæ vacationem Cæsari, morbumque oculorum juranti, *Tu igitur*, inquit, *nihil vides?* quasi sola cæcitas excusanda esset, nec satis esset morbus oculorum ad vacationem. *Imo vero*, inquit ille, *a porta Exquilina video villam tuam Tiburtinam*. In quo ei objecit invidiose villam nimis magnificam, nimisque alte ædificatam; & quid ageretur, dissimulavit, atque ita respondit, quasi tantum interrogaretur quantum videret, non quam justa excusatio esset. *Turnebus*.

Me quidem hercule valde illa movent ſtomachoſa, & quaſi ſubmoroſa ridicula, non cum a moroſo dicuntur: tum enim non ſal, ſed natura ridetur. In quo, ut mihi videtur, perſalſum illud eſt apud Nævium,

Quid ploras pater?
Mirum ni cantem: condemnatus ſum.

Huic generi quaſi contrarium eſt ridiculi genus patientis ac lenti: ut, cum Cato percuſſus eſſet ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, *Cave:* rogavit, *numquid aliud ferret præter arcam?*

Etiam ſtultitiæ ſalſa reprehenſio: ut ille Siculus, cui prætor Scipio patronum cauſæ dabat hoſpitem ſuum, hominem nobilem, ſed admodum ſtultum, *Quæſo*, inquit, *prætor*, *adverſario meo da iſtum patronum; deinde mihi neminem dederis.*

Movent illa etiam, quæ conjectura explanantur longe aliter, atque ſunt; ſed acute, atque concinne: ut, cum Scaurus accuſaret Rutilium ambitus, cum ipſe conſul eſſet factus, ille repulſam tuliſſet, & in ejus tabulis [37] oſtenderet literas, *A. F. P. R.* idque diceret eſſe, *Actum fide P. Rutilii;* Rutilius autem, *Ante factum*, *poſt relatum;* C. Canius, eques Romanus, cum Ruſo adeſſet, exclamat, neutrum illis literis declarari. *Quid ergo*, inquit Scaurus? *Æmilius fecit*, *plectitur Rutilius.*

LXX. Ridentur etiam diſcrepantia. *Quid huic abeſt*, *niſi res & virtus?* Bella etiam eſt familiaris reprehenſio, quaſi errantis:

37 *Et in ejus tabulis*] Veteres Romani (ut dixi ad c. 23.) tabulas rei familiaris ſuæ conficere ſolebant: has & Rutilius ille Rufus confecit, & ex his in judicium prolatis Æmilius Scaurus aliquid contra Rutilium attulit. Cauſa hujuſmodi fuit: Scaurus & Rutilius una Conſulatum petebant; Scaurus vero, qui eum obtinuit, accuſavit Rutilium ambitus, & ad id crimen probandum poſtulavit, ut Rutilii tabulæ in judicium afferrentur: in iis tabulis Rutilius retulerat, ea quæ in ſua petitione Conſulatus contigerint, puta turbas populi, ſuffragiaque non ſine ſeditione quadam lata, & in fine addiderat quatuor has literas, *A. F. P. R.* Eas Æmilius Scaurus malo animo ſic explicavit, *actum fide Publii Rutilii*, iiſque innui contendit, id, quod actum fuerit & memoratum in Rutilii tabulis, actum fuiſſe auctoritate Rutilii ejuſque ſponſione, quaſi clam promiſerit vel pecuniam vel ſecuritatem ſuffragia iſtiuſmodi ferentibus. Rutilius vero dixit ſe his literis ſolum ſignificaſſe, *ante factum*, *poſt relatum*, id eſt, ea quæ in tabulis ejus memorata præceſſerant, ante (ſcilicet interjecto tempore) facta erant, quam ipſe ea ſcripto mandaſſet. Interim Canius alio modo, quam vel Scaurus vel Rutilius, iſtas literas explicavit, ſc. *Æmilius fecit*, *plectitur Rutilius*, id eſt, id in quo Scaurus Rutilium accuſat, fecit Scaurus ipſe, quamvis Rutilius ob id plectendus videretur. *Pearc.*

tis: ut cum objurgavit Albius Granium [38], quod, cum ejus tabulis quiddam Albucio probatum videretur, & valde absoluto Scævola gauderet, neque intelligeret contra suas tabulas esse judicatum.

Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris: ut, cum patrono malo, cum vocem in dicendo obtudisset, suadebat Granius, ut mulsum frigidum biberet, simul ac domum redisset: *Perdam*, inquit, *vocem*, *si id fecero: Melius est*, inquit, *quam reum*.

Bellum etiam est, cum, quid cuique sit consentaneum, dicitur: ut, cum Scaurus nonnullam haberet invidiam ex eo, quod Phrygionis Pompeii, locupletis hominis, bona sine testamento possederat: sederetque advocatus reo Bestiæ, cum funus quoddam duceretur, accusator C. Memmius, *Vide*, inquit, *Scaure*, *mortuus rapitur*, *si potes esse possessor*.

Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quam quod est præter expectationem: cujus innumerabilia sunt exempla, vel Appii majoris illius, qui in senatu, cum ageretur de agris publicis, & de lege Thoria [39], & premeretur Lucilius [40] ab iis, qui a pecore ejus depasci agros publicos dicerent, *Non est*,

38 *Ut cum objurgavit Albius Granium*, &c.] Sunt qui huuc locum emendandum censent; omnes, ut opinor, male interpretati sunt. Albucius Scævolam de pecuniis repetundis accusavit, ut dicit Cicero in Bruto, & libro primo de Finibus: ad probanda vero ea, quæ Scævolæ objecerat, Granii tabulas protulit; Scævola judicum sententiis absolutus est; Granii igitur tabulas falsas esse iisdem sententiis judicatum est; si quid enim Albucius ex istius tabulis contra Scævolam adhibuit, judices vero Scævolam absolverunt, manifestum est istas tabulas judicibus visas fuisse falsas. Albius igitur quidam ex iis, qui aderat, objurgavit Granium, qui & gauderet suum amicum Scævolam absolutum fuisse, & non videret contra suas tabulas judicatum fuisse. Monuit igitur eum non tam ad Scævolæ res secundas, quam ad suas adversas respicere. *Idem*.

39 *De lege Thoria*] *Sp. Thorius*, ut inquit in Bruto Cicero, *valuit in populari genere dicendi*, *is qui agrum publicum vitiosa & inutili lege vectigali levavit*. Appianus hoc aliter scribit, nec ei cum Cicerone convenit. Ait enim a Thorio vectigal agro publico esse impositum, quod plebi viritim divideretur: ab alio deinde tribuno vectigal esse sublatum. Sed Ciceroni fidem habeamus in legibus & institutis patriæ suæ, non peregrino nec hospiti. Lege igitur Thoria agri publici, qui ante attributi fuerant civibus vectigales, publice possideri cœpere, & pubicanis elocari, quod minus utile erat, quam si possessores vectigal pendissent. Nihilominus tamen Lucilius lege recenti & populo invisa, in agros suum pecus immittebat, fortasse non pascuos, certe non petito a publicanis pascendi jure. *Turnebus*.

40 *Lucilius*] Ex veteri codice Pighius ad annum U. C. DCXXXVIII. corrigendum putat *Lucullus*, L. Luculli qui Mithridatem vicit, pater, quem avaritia, luxu, aliisque vitiis infamem fuisse scribit Plutarchus in Lucullo. *Prujeus*.

est, inquit, *Lucilii pecus illud: erratis:* (defendere Lucilium videbatur) *ego liberum puto* [41] *esse: qua lubet, pascitur*.

Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Tib. Gracchum perculit. Cum ei M. Flaccus multis probris objectis P. Mucium judicem tulisset, *Ejero*, inquit: *iniquus est* [42]. Cum esset admurmuratum, *Ab*, inquit, *P. C. non ego mihi illum iniquum ejero, verum omnibus*.

Ab hoc vero Crasso nihil facetius. Cum læsisset testis Silus Pisonem, quod se in eum audisse dixisset: *Potest fieri*, inquit, *Sile ut is, unde te audisse dicis, iratus dixerit*. Annuit Silus. *Potest etiam, ut tu non recte intellexeris*. Id quoque toto capite annuit, ut se Crasso daret. *Potest etiam, fieri*, inquit, *ut omnino, quod te audisse dicis, nunquam audieris*. Hoc ita præter expectationem accidit, ut testem omnium risus obrueret.

Hujus generis est plenus * Nævius, & jocus est familiaris [43].

Sapiens si algebis, tremes.

& alia permulta.

LXXI. Sæpe etiam facete concedas adversario idipsum, quod tibi ille detrahit: ut C. Lælius, cum ei quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis majoribus, *At hercule*, inquit, *tu tuis dignus*. Sæpe etiam sententiose ridicula dicuntur: ut M. Cincius, quo die legem de donis & muneribus [44] tulit, cum C. Cento prodiisset, & satis contumeliose, *Quid*

41 *Liberum puto*] Id est, nullius esse puto, dominum habere non existimo. Videri etiam cuipiam fortasse posset ductum a pecudibus, quæ diis consecrabantur, vocabanturque ἄνετα & ἄφετα ζῶα, quæ sine custode libere pascebantur. *Turnebus*.

42 *Ejero, inquit, iniquus est*] Rejicio, inquit, judicem iniquum. Nam ejerare est tanquam jureiurando testari, se recusare. Cum autem Nasica ejerasset iniquum Scævolam, secuta est admurmuratio omnium, propter eximiam de Scævola æquitatis & probitatis opinionem. Præter expectationem tamen rursum eum omnibus Nasica iniquum ejeravit, quod in consulatu causam publicam deseruisset, nec eam armis adversus Tiberium Gracchum defendisset, patribusque ejus opem implorantibus negasset se quicquam vi esse acturum. *Idem*.

* *Nævius*] Lamb. *Nævius*. *Est locus, est familia*.

43 *Et jocus est familiaris*] Melius in libris veteribus scribitur, *Est jocus, est familia, sapiens si algebis, tremes*. Ita enim senarius erit integer, cujus sensus erit: Quantumvis urbanus facetusque sis, quantumvis bono loco natus, tamen ista non facient, quin si algeas, tremas: quod præter expectationem est dictum, cum præsidia non defutura expectaremus homini ingenioso & bona nato familia. *Idem*.

44 *De donis & muneribus*] Cajus Cincius, vir ætatis Lucilianæ, ut Macrobius scribit, legem tulit Muneralem, qua cavebatur,

Quid fers, Cinciole? [45], quæsisset: *Ut emas*, inquit, *Cai* [46], *si uti velis*.

Sæpe etiam salse quæ fieri non possunt, optantur: ut M. Lepidus, cum cæteris se in campo exercentibus, in herba ipse recubuisset, *Vellem hoc esset*, inquit, *laborare*. Salsum est etiam quærentibus, & quasi percontantibus, lente respondere quod nollent: ut censor Lepidus, cum M. Antistio Pyrgensi equum ademisset, amicique cum vociferarentur, & quærerent, quid ille patri suo responderet, cur ademptum sibi equum diceret, cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset: *Me istorum*, [47], inquit, *nihil credere*.

Colliguntur a Græcis alia nonnulla, execrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipsa nimis mihi videor multa in genera descripsisse. Nam illa, quæ verbi ratione & vi continentur, certa fere ac definita sunt: quæ plerumque, ut ante dixi, laudari magis, quam rideri solent.

Hæc autem, quæ sunt in re & in ipsa sententia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. Expectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipsorum ridicule indicandis, & similitudine turpioris, & dissimulatione, & subabsurda dicendo, & stulta reprehendendo, risus moventur. Itaque imbuendus est is, qui jocose vult dicere, quasi natura quadam apta ad hæc genera, & moribus, ut ad cujusque modi genus ridiculi vultus etiam accommodetur: qui quidem quo severior est & tristior, ut in te, Crasse, hoc illa, quæ dicuntur, salsiora videri solent.

Sed

batur, ne quis ob caussam orandam munus aut donum caperet. De ea loquitur Plautus, cum scribit, *Neque Muneralem legem, neque Lenoniam, rogata necne fuerit, flocci æstumo*. Eam legem admodum senex suasit Fabius Maximus. Verba hujus legis quæstionem attulerunt, quid donum a munere differat. Labeo genus esse donum ait a donando dictum, speciem munus. Nam munus esse donum cum causa, ut puta natalitium, nuptiarum: & quale patronorum fuerit honorarium. *Idem*.

45 *Quid fers, Cinciole*] Contumelia inest in diminutione, & contemptio, quam etiam voce adjuverat. *Idem*.

46 *Ut emas, Caj*] Ducta est hæc sententia ab iis, qui cum nolunt vicinis commodare vasa utenda, respondent, Eme si uti vis: quam ad dona & munera patrociniorum, quibus ditatus erat Cento, traduxit Cincius: illius perstringens operam venalem. Sese enim ait laturum, ne quis ei quid donet. *Idem*.

47 *Me istorum*] Id est, dicat patri suo, me non credere ipsum talem esse, qualem prædicatis, scilicet parcissimum, modestissimum, frugalissimum. *Pearcius*.

Sed jam tu, Antoni, qui hoc diverſorio ſermonis [48] * mei libenter acquieturum te eſſe dixiſti, tanquam in Pontinum diverteris, neque amœnum, neque ſalubrem locum, cenſeo ut ſatis diu te putes requieſſe, & iter reliquum conficere pergas. Ego vero, atque hilare quidem a te acceptus, inquit, & cum doctior per te, tum etiam audacior factus ſum ad jocandum. Non enim vereor, ne quis me in iſto genere leviorem jam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protuliſti. Sed habetis ea, quæ voluiſtis ex me audire, de quibus quidem accuratius dicendum & cogitandum fuit. Nam cætera faciliora ſunt, atque ex iis, quæ jam dicta ſunt, reliqua naſcuntur omnia.

LXXII. Ego enim cum ad cauſam ſum aggreſſus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, perſecutus; cum & argumenta cauſæ, & eos locos, quibus animi judicum concilientur, & illos, quibus permoventur, vidi atque cognovi: tum conſtituo, quid habeat quæque cauſa boni, quid mali. Nulla enim fere res poteſt in dicendi diſceptationem, aut controverſiam vocari, quæ non habeat utrumque: ſed quantum habeat, id refert.

Mea autem ratio in dicendo hæc eſſe ſolet, ut, boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem; ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream: a malo autem vitioque cauſæ ita recedam, non ut id me deſugere appareat, ſed ut totum bono illo ornando, & augendo diſſimulatum obruatur. Et, ſi cauſa eſt in argumentis, firmiſſima quæque maxime tueor, ſive plura ſunt, ſive aliquod unum. Sin autem in conciliatione, aut in permotione cauſa eſt; ad eam me potiſſimum partem, quæ maxime commovere animos hominum poteſt, conſero.

Sum-

48 *Hac diverſoria ſermonis*] Qua ſermonem abſnlverat Antonius metaphora cap. 57. *deſeſſus jam labore atque itinere diſputationis, requieſcam in Cęſaris ſermone, quaſi in aliqua peropportuno diverſorio*, eadem deſinit hic Cæſar; ac vereri ſe dicit, ne ſit inamœnum hoc ſermonis ſui diverſorium, ſed potius ſimile Pontinarum paludum, injucundarum, ac minime ſalubrium. Cæterum quod in pleriſque editionibus *ſermonis tui* legitur, mendum non dubitamus, ut ex citatis mox Antonii verbis videre eſt. *Pruſteus.*

* *Mei*]Vict. Lamb. Grut. *ſermonis tui.*

Summa denique hujus generis hæc eſt, ut, ſi in refellendo adverſario firmior eſſe oratio, quam in confirmandis noſtris rebus, poteſt, omnia in illum conferam tela. Sin noſtra facilius probari, quam illa redargui poſſunt, abducere animos a contraria defenſione, & ad noſtram conor traducere.

Duo denique illa, quæ facillima videntur, quoniam quæ difficiliora ſunt, non poſſum, mihi pro meo jure ſumo. Unum, ut moleſto aut difficili argumento, aut loco nonnunquam omnino nihil reſpondeam: quod forſitan aliquis jure irriſerit: quis enim eſt, qui id facere non poſſit? ſed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate diſputo, confiteorque me, ſi quæ premat res vehementius, ita cedere ſolere, ut non modo non abjecto, ſed ne rejecto quidem ſcuto [49] fugere videar; ſed adhibere quandam in dicendo ſpeciem atque pompam, & pugnæ ſimilem fugam: conſiſtere vero in meo præſidio, ſic ut non fugiendi hoſtis, ſed capiendi loci cauſa ceſſiſſe videar. Alterum eſt illud, quod ego oratori maxime cavendum & providendum puto, quodque me ſollicitare ſumme ſolet: non tam ut proſim cauſis elaborare ſoleo, quam ut ne quid obſim: non quin enitendum ſit in utroque: ſed tamen multo eſt turpius oratori, nocuiſſe videri cauſæ, quam non profuiſſe.

LXXIII. Sed quid hoc loco vos inter vos, Catule? an hæc, ut ſunt contemnenda, contemnitis? Minime, inquit ille: ſed Cæſar de iſto ipſo quiddam velle dicere videbatur. Me vero lubente, inquit Antonius, dixerit, ſive refellendi cauſa, ſive quærendi.

Tum Julius, Ego mehercule, inquit, Antoni, ſemper is fui, qui de te oratore ſic prædicarem, unum te in dicendo mihi videri * lectiſſimum; propriumque hoc eſſe laudis tuæ, nihil a te unquam eſſe dictum, quod obeſſet ei, pro quo diceres. Idque memoria teneo, cum mihi ſermo cum hoc ipſo

49 *Sed ne rejecto quidem ſcuto*] Ad conſuetudinem ſpectat eorum, qui in prælio fugientes clypeos ſuos in tergum reducebant, ne averſi vulnerarentur: neque enim ſolum clypeum abjicere, ſed in tergum rejicere, imbecillitatis fuit. Frequentiſſime apud Homerum hic mos contumelia notatur. *Pearc.*

* *Lectiſſimum*] Man. Lamb. *rectiſſimum*: Grut. *rectiſſimum*.

Crasso, multis audientibus, esset de te institutus, Crassusque plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum cæteris tuis laudibus hanc esse vel maximam, quod non solum quod opus esset, diceres, sed etiam quod non opus esset, non diceres. Tum illum mihi respondere memini; cætera in te summe esse laudanda, illud vero improbi esse hominis, & perfidiosi, dicere quod alienum esset, & nocere ei, pro quo quisque diceret. Quare non sibi eum disertum, qui id non faceret, videri, sed improbum, qui faceret. Nunc, si tibi videtur, Antoni, demonstres velim, quare tu hoc ita magnum putes, nihil in causa mali facere, ut nihil tibi in oratore majus esse videatur.

LXXIV. Dicam equidem, Cæsar, inquit, quid intelligam. Sed & tu, & vos omnes hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris divinitate quadam loqui, sed de exercitationis & consuetudinis meæ mediocritate. Crassi quidem responsum excellentis cujusdam est ingenii ac singularis: cui quiddam portenti simile esse visum est, posse aliquem inveniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obessetque ei, quem defenderet. Facit enim de se conjecturam: cujus tanta vis ingenii est, ut neminem, nisi consulto, putet, quod contra seipsum sit, dicere. Sed ego non de præstanti quadam & eximia, sed prope de vulgari & communi prudentia disputo. Ut apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine consilii atque ingenii Atheniensis ille fuisse Themistocles: ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus accessisse dicitur, eique artem memoriæ, quæ tum primum proferebatur, pollicitum esse se traditurum. Cum ille quæsisset, quidnam illa ars efficere posset, dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset; & ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturum, si se oblivisci quæ vellet, quam si meminisse, docuisset. Videsne, quæ vis in homine acerrimi ingenii, quam potens, & quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, unquam effluere potuisse: cum quidem ei fuerit optabilius oblivisci posse potius, quod meminisse nollet,

let, quam quod semel audisset, vidissetve, meminisse. Sed neque propter hoc Themistoclis responsum, memoriæ nobis opera danda non est; neque illa mea cautio & timiditas in causis, propter præstantem prudentiam Crassi negligenda est. Uterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significavit facultatem.

Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circumspicienda, ne quid offendas, ne quo irruas. Sæpe aliquis testis aut non lædit, aut minus lædit, nisi lacessatur: orat reus, urgent advocati, ut invehamur, ut maledicamus, denique ut interrogemus: non moveor, non obtempero, non satisfacio, neque tamen ullam assequor laudem. Homines enim imperiti facilius quod stulte dixeris, reprehendere, quam quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hic quantum sit mali, si iratum, si non stultum, si non levem testem læseris? habet enim & voluntatem nocendi in iracundia, & vim in ingenio, & pondus in vita. Nec, si hoc Crassus non committit, ideo non multi, & sæpe committunt: quo quidem mihi videri turpius nihil solet, quam cum ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogatu, sermo ille sequitur, *Occidit ille adversariumne? immo vero*, ajunt, *se*, *&* *eum*, *quem defendit*.

LXXV. Hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse; ego autem sæpissime video in causis aliquid mali facere homines minime malos. Quid illud, quod supra dixi, solere me cedere, &, ut planius dicam, fugere ea, quæ valde causam meam premerent? Cum id non faciunt alii, versanturque in hostium castris, ac sua præsidia dimittunt, mediocriterne causis nocent, cum aut adversariorum adjumenta confirmant, aut ea, quæ sanare nequeunt, exulcerant? Quid? cum personarum, quas defendunt, rationem non habent? Si, quæ sunt in his invidiosa, non mitigant extenuando, sed laudando & efferendo invidiosiora faciunt; quantum est in eo tandem mali? Quid? si in homines caros, judicibusque jucundos sine ulla præmunitione orationis acerbius, & contumeliosius invehare, nonne abs te judices abalienes? Quid, si, quæ vi-

tia, aut incommoda sunt in aliquo judice uno, aut pluribus, ea tu in adversariis exprobrando non intelligas te in judices invehi, mediocre peccatum est?

Quid, si, cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut læsus efferare iracundia, caussam relinquas, nihilne noceas? In quo ego, non quo libenter male audiam, sed quia ego caussam non libenter relinquo, nimium patiens & lentus existimor: ut, cum teipsum, Sulpici, objurgabam, quod ministratorem [50] peteres, non adversarium. Ex quo etiam illud assequor, ut, si quis mihi maledicat, petulans, aut plane insanus esse videatur.

In ipsis autem argumentis, si quid posueris aut aperte falsum, aut ei, quod dixeris, dicturusve sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab usu judiciorum ac foro, nihilne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc versari semper, (dicam enim sæpius,) si possim ut boni aliquid efficiam dicendo: sin id minus, ut certe ne quid mali.

LXXVI. Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me paulo ante laudabas, ad ordinem, collocationemque rerum ac locorum. Cujus ratio est duplex: altera, quam affert natura caussarum: altera, quæ oratorum judicio & prudentia comparatur. Nam ut aliquid ante rem dicamus; deinde, ut rem exponamus; post, ut eam probemus nostris præsidiis confirmandis, contrariis refutandis; deinde ut concludamus, atque ita peroremus; hoc dicendi genus natura ipsa præscribit.

Ut vero statuamus, ea, quæ probandi, docendi, persuadendi caussa dicenda sunt, quemadmodum componamus; id est vel maxime proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt argumenta: multa, quæ in dicendo profutura videantur. Sed eorum partim ita levia sunt, ut contemnenda sint: partim, etiam si quid habent adjumenti, sunt nonnunquam ejusmodi, ut insit in iis aliquid vitii; neque tanti sit illud, quod prodesse videatur, ut cum aliquo malo conjungatur. Quæ autem sunt utilia atque firma, si ea tamen (ut sæpe fit) valde

50 *Ministratorem*] Ministrator is fuit, qui in caussis advocato sive patrono soleret subjicere ea, quæ pro reo dicenda essent. Sic in Orat. pro Flacco, c. 22. *Hic mihi Mæandrius, quasi* ministrator, &c. *Pearcius.*

de multa ſunt: ea, quæ ex iis aut leviſſima ſunt, aut aliis gravioribus conſimilia, ſecerni arbitror oportere, atque ex oratione removeri. Equidem cum colligo argumenta cauſarum, non tam ea numerare ſoleo, quam expendere.

LXXVII. Et quoniam (quod ſæpe jam dixi) tribus rebus omnes ad noſtram ſententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permovendo: una ex tribus his rebus res præ nobis eſt ferenda, ut nihil aliud, niſi docere velle videamur: reliquæ duæ, ſicuti ſanguis in corporibus, ſic illæ in perpetuis orationibus fuſæ eſſe debebunt. Nam & principia, & cæteræ partes orationis, de quibus paulo poſt pauca dicemus, habere hanc vim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, movendas permanare poſſint.

Sed his partibus orationis, quæ etſi nihil docent argumentando, perſuadendo tamen, & commovendo proficiunt plurimum, quanquam maxime proprius eſt locus & in exordiendo & in perorando; digredi tamen ab eo quod propoſueris, atque agas, permovendorum animorum cauſa, ſæpe utile eſt. Itaque vel narratione expoſita ſæpe datur ad commovendos animos digrediendi locus: vel argumentis noſtris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus, ſi habet eam cauſa dignitatem atque * copiam, recte id fieri poteſt: eæque cauſæ ſunt ad agendum & ad ornandum [51] graviſſimæ atque pleniſſimæ, quæ plurimos exitus dant ad ejuſmodi digreſſionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur.

Atque etiam in illo reprehendo eos qui, quæ minime firma ſunt, ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror, qui, ſi quando (id quod mihi nunquam placuit) plures adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant eſſe, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc poſtulat, ut eorum expectationi, qui audiunt, quam celerrime occurratur: cui ſi initio ſatisfactum non ſit, multo plus ſit

in

* *Copiam*] Lamb. *eamque copiam, recte ut fieri poſſit: eæque ... augendum.*

51 *Ad agendum & ad ornandum*] Lambinus & Robertus Stephanus impreſſerant *augendum:* quomodo ſe habet Mſ. Mead. Et recte quidem, ut opinor: loquitur enim Cicero de permovendis animis, quod fit augendo, & amplificando. *Idem.*

in reliqua causa laborandum. Male enim se res habet, quæ non statim, ut dici cœpta est, melior fieri videtur. Ergo ut in oratore optimus quisque, sic & in oratione firmissimum quodque sit primum: dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quæ excellant, serventur etiam ad perorandum: si quæ erunt mediocria (nam vitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem conjiciantur.

Hisce omnibus rebus consideratis, tum denique id, quod primum est dicendum, postremum soleo cogitare, quo utar exordio. Nam si quando id primum invenire volui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare atque commune.

LXXVIII. Principia autem dicendi semper cum accurata, & acuta, & instructa sententiis, apta verbis, tum vero causarum propria esse debent. Prima est enim quasi cognitio & commendatio orationis in principio, quæ continuo eum, qui audit, permulcere atque allicere debet. In quo admirari soleo non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt: sed hominem in primis disertum, atque eruditum, Philippum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut, quod primum verbum habiturus sit, nesciat; & ait idem, cum brachium concalefecerit, tum se solere pugnare; neque attendit, eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita jactare leniter, ut & venustati vel maxime serviant, & reliquis viribus suis consulant. Neque est dubium, quin exordium dicendi vehemens & pugnax non sæpe esse debeat: sed si in ipso illo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quæ non ad vulnus, sed ad speciem valere videantur: quanto hoc magis in oratione exspectandum est, in qua non vis potius, sed delectatio postulatur? Nihil est denique in natura rerum omnium, quod se universum profundat, & quod totum repente evolet. Sic omnia, quæ fiunt quæque aguntur acerrime, lenioribus principiis natura ipsa prætexuit.

Hæc autem in dicendo non extrinsecus aliunde quærenda, sed ex ipsis visceribus causæ sumenda sunt. Idcirco tota causa per-

pertentata atque perſpecta, locis omnibus inventis, atque inſtructis, conſiderandum eſt, quo principio ſit utendum. Sic & facile reperietur. Sumentur enim ex iis rebus, quæ erunt uberrimæ vel in argumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi digredi ſæpe oportere. Ita & momenti aliquid afferent, cum erunt pæne ex intima defenſione * deprompta, & apparebit ea non modo non eſſe communia, nec in alias cauſas poſſe transferri, ſed penitus ex ea cauſa', quæ tum agatur, effloruiſſe.

LXXIX. Omne autem principium aut rei totius, quæ agetur ſignificationem habere debebit, aut aditum ad cauſam & munitionem, aut quoddam ornamentum & dignitatem. Sed oportet ut ædibus ac templis veſtibula & aditus, ſic cauſis principia proportione rerum præponere. Itaque in parvis atque infrequentibus cauſis [52] ab ipſa re eſt exordiri ſæpe commodius.

Sed cum erit utendum principio (quod plerumque erit) aut ex reo, aut ex adverſario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, ſententias duci licebit. Ex reo, (reos appello, quorum res eſt) quæ ſignificent virum bonum, quæ liberalem, quæ calamitoſum, quæ miſericordia dignum, quæ valeant contra falſam criminationem. Ex adverſario, iiſdem ex locis fere contraria. Ex re, ſi crudelis, ſi infanda, ſi præter opinionem, ſi immerito, ſi miſera, ſi ingrata, ſi indigna, ſi nova, ſi quæ reſtitui ſanarique non poſſit. Ex iis autem, apud quos agetur, ut benevolos, beneque exiſtimantes efficiamus: quod agendo efficitur melius, quam rogando. Eſt id quidem in totam orationem confundendum, nec minime in extremam: ſed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. Nam & attentum monent Græci ut principio faciamus judicem & docilem; quæ ſunt utilia, ſed non principii magis propria, quam reliquarum partium: faciliora etiam in principiis, quod & attenti tum maxime ſunt, cum omnia exſpectant, & dociles magis initiis eſſe poſſunt. Illuſtriora enim ſunt, quæ in principiis,

* *Deprompta*] Vict. Grut. *depromptæ*, & *apparebit ... eas ... communes*,

52 *Atque infrequentibus cauſis*] Per *cauſas infrequentes* intellige cauſas parum frequentatas, ſive eas, quæ non tanti erant momenti, ut quam plurimi iis judicandis intereſſe ſolerent. *Idem*.

cipiis, quam quæ in mediis causis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo.

Maxima autem copia principiorum ad judicem aut alliciendum, aut incitandum, ex iis locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in causa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantum impelli primo judicem leviter, ut jam inclinato reliqua incumbat oratio.

LXXX. Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, ut non tanquam citharœdi procœmium affictum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum esse videatur. Nam nonnulli, cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri velle videantur. Atque ejusmodi illa prolusio debet esse, non ut Samnitum, qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur; sed ut ipsis sententiis, quibus proluserunt, vel pugnare possint.

Narrare vero rem quod breviter jubent, si brevitas appellanda est, cum verbum nullum redundet, brevis est L. Crassi oratio: si tum est brevitas, cum tantum verborum est, quantum necesse est, aliquando id opus est: sed sæpe obest vel maxime in narrando, non solum quod obscuritatem affert, sed etiam quod eam virtutem, quæ narrationis est maxima, ut jucunda, & ad persuadendum accommodata sit, tollit. Ut illa, *Nam is postquam excessit ex ephebis*, quam longa est narratio? Mores adolescentis ipsius, & servilis percontatio, mors Chrysidis, vultus & forma, & lamentatio sororis, reliqua pervarie jucundeque narrantur. Quod si hanc brevitatem quæsisset,

Effertur, imus, ad sepulcrum venimus,
In ignem posita est.

fere decem versiculis totum conficere potuisset: quanquam hoc ipsum, *Effertur, imus*, concisum est ita, ut non brevitati servitum sit, sed magis venustati. Quod si nihil fuisset, nisi, *In ignem posita est;* tamen res tota cognosci facile potuisset. Sed & festivitatem habet narratio distincta personis & interpuncta sermonibus: & est probabilius, quod gestum esse dicas,

cas, cum, quemadmodum actum sit, exponas: & multo apertius ad intelligendum est, * si sic consistitur aliquando, ac non ista brevitate percurritur. Apertam enim narrationem tam esse oportet, quam cætera: sed hoc magis in hac elaborandum est, quod & difficilius est, non esse obscurum in re narranda, quam aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut in perorando: & majore periculo hæc pars orationis obscura est, quam cæteræ: vel quia, si quo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum id perit, quod ita dictum est: narratio obscura totam obcæcat orationem: vel quod alia possis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco planius; narrationis unus est in causa locus. Erit autem perspicua narratio, si verbis usitatis, si ordine temporum conservato, si non interrupte narrabitur.

LXXXI. Sed quando utendum sit, aut non sit narratione, id est consilii. Neque enim si nota res est, nec dubium quid gestum sit, narrari oportet; nec si adversarius narravit, nisi si refellemus: ac, si quando erit narrandum, ne illa, quæ suspicionem & crimen efficient, contraque nos erunt, acriter persequamur; & quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Crassus, si quando fiat, perfidia, non stultitia fieri putat, ut causæ noceamus, accidat. Nam ad summam totius causæ pertinet, caute, an contra, demonstrata res sit; quod omnis orationis reliquæ fons est narratio.

Sequitur, ut causa ponatur: in quo videndum est, quid in controversiam veniat. Tum suggerenda sunt firmamenta causæ conjuncte, & infirmandis contrariis, & tuis confirmandis. Namque una in causis ratio quædam est ejus orationis, quæ ad probandam argumentationem valet. Ea autem, & confirmationem, & reprehensionem quærit: sed quia neque reprehendi quæ contra dicuntur, possunt, nisi tua confirmes; neque hæc confirmari, nisi illa reprehendas; idcirco hæc & natura, & utilitate, & tractatione conjuncta sunt.

Omnia autem concludenda plerumque rebus augendis, vel inflammando judice, vel mitigando: omniaque cum superiori-

* *Si sic*] Lamb. *si hic . . . aliquamdiu*

bus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes judicum quam maxime permovendas, & ad utilitatem nostram vocandas, conferenda sunt.

Neque sane jam causa videtur esse, cur secernamus ea præcepta, quæ de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus: sunt enim pleraque communia: sed tamen suadere aliquid, aut dissuadere, gravissimæ mihi videtur esse personæ. Nam & sapientis est, consilium explicare suum de maximis rebus; & honesti, & diserti, ut mente providere, auctoritate probare, oratione persuadere possit.

LXXXII. Atque hæc in senatu minore apparatu agenda sunt. Sapiens enim est consilium; multisque aliis dicendi relinquendus locus. Vitanda etiam * ingenii, ostentationisque suspicio [53].

Concio capit omnem vim orationis, & gravitatem varietatemque desiderat. Ergo in suadendo nihil est optabilius, quam dignitas. Nam qui utilitatem putat, non quid maxime velit suasor, sed quid interdum magis sequatur, videt. Nemo est enim, præsertim in tam clara civitate, quin putet expetendam maxime dignitatem: sed vincit utilitas plerumque, cum subest ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem posse retineri.

Controversia autem inter hominum sententias, aut in illo est, utrum sit utilius: aut etiam cum id convenit, certatur, utrum honestati potius, an utilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se videntur, qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, vectigalium, præsidii, militum, utilitates cæterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemque incommoda contrario-

* *Ingenii*] Man. Lamb. *ingenii ostentationis suspicio*. Ut sit, ne videamur ostentare ingenium velle.

53 *Ingenii*, ostentationisque *suspicio*] Optimi quique dicendi & sentiendi magistri præceperunt, ut vitaremus suspicionem jactationis, & ostentationis. Nullibi vero, nisi in hoc loco, præceptis traditur, ut vitanda sit *suspicio ingenii*. Imo nisi *ingenio* excellere videamur, parum proderit nostra oratio. Optime igitur Manutius & Lambinus legunt, *Vitanda etiam ingenii* ostentationis *suspicio*. Nec aliam exhibent lectionem Mf. Pal. pr. & sec. Mem. Pith. Joan. Harl. 1. & a pr. manu Norf. Tandem dignum Cicerone præceptum videmus, idemque præcipit. Quinctil. Lib. III. c. 1. *In cæteris admiscere tentavimus aliquid nitoris*, non jactandi ingenii gratia &c. *Idem*.

trariorum. Qui ad dignitatem impellit, majorum exempla, quæ erunt vel cum periculo gloriosa, colliget: posteritatis immortalem memoriam augebit: utilitatem ex laude nasci defendet, semperque eam cum dignitate esse conjunctam.

Sed quid fieri possit aut non possit, quidque etiam sit necesse aut non sit, in utraque re maxime est quærendum. Inciditur enim omnis jam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur: & qui id docuit, non videntibus aliis, is plurimum vidit.

Ad consilium autem de republica dandum, caput est, nosse rempublicam: ad dicendum vero probabiliter, nosse mores civitatis; qui quia crebro mutantur, genus quoque orationis est sæpe mutandum. Et, quanquam una fere vis est eloquentiæ, tamen, quia summa dignitas est populi, gravissima causa reipublicæ, maximi motus multitudinis; genus quoque dicendi grandius quoddam, & illustrius esse adhibendum videtur: maximaque pars orationis admovenda est ad animorum motus nonnunquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos; sæpe etiam a temeritate, iracundia, spe, injuria, invidia, crudelitate revocandos.

LXXXIII. Fit autem, ut, quia maxima quasi oratori scena videatur concio, natura ipsa ad ornatius dicendi genus excitetur. Habet enim multitudo vim quandam talem, ut quemadmodum tibicen sine tibiis canere, sic orator, sine multitudine audiente, eloquens esse non possit. Et cum sint populares multi variique lapsus, vitanda est acclamatio adversa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si aspere, si arroganter, si turpiter, si sordide, si quoquo animi vitio dictum esse aliquid videatur; aut hominum offensione, vel invidia, quæ aut justa est, aut ex criminatione atque fama; aut res si displicet; aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis, aut metus multitudo: hisque quatuor causis totidem medicinæ opponuntur: tum objurgatio, si est auctoritas: tum admonitio, quasi lenior objurgatio: tum promissio, si audierint,

rint, probaturos: tum deprecatio, quod est * infimum, sed nonnunquam utile. Nullo autem loco plus facetiæ prosunt, & celeritas, & breve aliquod dictum nec sine dignitate, & cum lepore. Nihil enim tam facile, quam multitudo, a tristitia, & sæpe ab acerbitate, commode, ac breviter, & acute, & hilare dicto deducitur.

LXXXIV. Exposui fere, ut potui, vobis, in utroque genere caussarum quæ sequi solerem, quæ fugere, quæ spectare, quaque omnino in caussis ratione versari. Nec illud tertium laudationum genus est difficile, quod ego initio quasi a præceptis nostris secreveram: sed & quia multa sunt orationum genera, & graviora, & majoris copiæ, de quibus nemo fere præciperet, & quod nos laudationibus non ita multum uti soleremus, totum hunc segregabam locum. Ipsi enim Græci legendi; qui magis aut delectationis, aut hominis alicujus ornandi, quam utilitatis hujus forensis caussa, laudationes scriptitaverunt: quorum sunt libri, quibus Themistocles, Aristides, Agesilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander, aliique laudantur. Nostræ laudationes, quibus in foro utimur, aut testimonii brevitatem habent nudam atque inornatam, aut scribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minime accommodata est. Sed tamen, quoniam est utendum aliquando, nonnunquam etiam scribendum, velut Q. Tuberoni Africanum avunculum laudanti scripsit C. Lælius, vel ut nosmetipsi, ornandi caussa, Græcorum more, si quos velimus, laudare possimus; sit a nobis quoque tractatus is locus.

Perspicuum est igitur, alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, divitiæ, cæteraque quæ fortuna det, aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se veram laudem; quæ deberi virtuti uni putatur; sed tamen quod ipsa virtus in earum rerum usu ac moderatione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ & fortunæ bona: in quibus est summa laus, non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se

* *Infimum*] Man. *Infirmum*

se prætulisse aliis propter abundantiam fortunæ; ut opes & copiæ non superbiæ videantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi facultatem & materiam dedisse.

Virtus autem, quæ est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil laudari potest, tamen habet plures partes, quarum alia est alia ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ virtutes, quæ videntur in moribus hominum, & quadam comitate ac beneficentia positæ: aliæ, quæ in ingenii aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore. Nam clementia, justitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus jucunda est auditu in laudationibus. Omnes enim hæ virtutes non tam ipsis, qui eas in se habent, quam generi hominum, fructuosæ putantur. Sapientia & magnitudo animi, qua omnes res humanæ, tenues & pro nihilo putantur; & in excogitando vis quædam ingenii, & ipsa eloquentia, admirationis habet non minus, jucunditatis minus. Ipsos enim magis videtur, quos laudamus, quam illos, apud quos laudamus, ornare ac tueri: sed tamen in laudando jungenda sunt etiam hæc genera virtutum. Ferunt enim aures hominum, cum illa, quæ jucunda & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia sunt in virtute, laudari.

LXXXV. Et quoniam singularum virtutum sunt certa quædam officia ac munera, & sua cuique virtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude justitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum ejusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. Itemque in cæteris res gestæ ad cujusque virtutis genus, & vim, & nomen accommodabuntur.

Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta videntur a viris fortibus sine emolumento ac præmio: quæ vero etiam cum labore & periculo ipsorum, hæc habent uberrimam copiam ad laudandum, quod & dici ornatissime possunt, & audiri facillime. Ea enim denique virtus esse videtur præstantis viri, quæ est fructuosa aliis, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus & admirabilis videri solet, tulisse casus sapien-

pien-

pienter adversos, non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem.

Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta virtutis præmia, res gestæ, judiciis hominum comprobatæ: in quibus etiam, felicitatem ipsam deorum immortalium judicio tribui, laudationis est. Sumendæ autem res erunt aut magnitudine præstabiles, aut novitate primæ, aut genere ipso singulares. Neque enim parvæ, neque usitatæ, neque vulgares, admiratione, aut omnino laude dignæ videri solent.

Est etiam cum cæteris præstantibus viris comparatio in laudatione præclara. De quo genere libitum est mihi paulo plura, quam ostenderam, dicere, non tam propter usum forensem, qui est a me in omni hoc sermone tractatus, quam ut hoc videretis, si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori virtutum omnium cognitionem, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariam.

Jam vituperandi præcepta contrariis ex vitiis sumenda esse perspicuum est. Simul est illud ante oculos, nec bonum virum proprie & copiose laudari, sine virtutum, nec improbum notari ac vituperari, sine vitiorum cognitione, satis insignite atque aspere posse. Atque his locis & laudandi, & vituperandi sæpe nobis est utendum in omni genere causarum.

Habetis, de inveniendis rebus, disponendisque quid sentiam. Adjungam etiam de memoria, ut labore Crassum levem, neque ei quidquam aliud, de quo disserat, relinquam, nisi ea, quibus hæc exornentur.

LXXXVI. Perge vero, inquit Crassus. Libenter enim te cognitum jam artificem, aliquandoque evolutum illis integumentis dissimulationis tuæ, nudatumque perspicio: & quod mihi nihil, aut quod non multum relinquis, percommode facis, estque mihi gratum. Jam istuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potestate. Si enim vere agere volueris, omnia tibi relinquo. Sin dissimulare, tu quemadmodum his satisfacias, videris. Sed, ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themisto-

mistocles fuit, ut oblivionis artem, quam memoriæ, malim: gratiamque habeo Simonidi illi Ceo, quem primum ferunt artem memoriæ protulisse. Dicunt enim, cum cœnaret Cranone in Thessalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem & nobilem, cecinissetque id carmen, quod in eum scripsisset, in quo multa ornandi causa poetarum more in Castorem scripta & Pollucem fuissent, nimis illum sordide Simonidi dixisse, se dimidium ejus ei, quod pactus esset, pro illo carmine, daturum: reliquum a suis Tyndaridis, quos æque laudasset, peteret, si ei videretur. Paulo post esse ferunt nuntiatum Simonidi, ut prodiret: juvenes stare ad januam duos quosdam, qui eum magnopere evocarent: surrexisse illum, prodisse, vidisse neminem. Hoc interim spatio conclave illud, ubi epularetur Scopas, concidisse: ea ruina ipsum oppressum cum suis interiisse. Quos cum humare vellent sui, neque possent obtritos internoscere ullo modo: Simonides dicitur ex eo quod meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator uniuscujusque sepeliendi fuisse: Hac tum re admonitus invenisse fertur, ordinem esse maxime, qui memoriæ lumen afferret. Itaque iis, qui hanc partem ingenii exercerent, locos esse capiendos, & ea, quæ memoria tenere vellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda: sic fore, ut ordinem rerum locorum ordo conservaret; res autem ipsas rerum effigies notaret: atque ut locis pro cera, simulacris pro literis uteremur.

LXXXVII. Qui sit autem oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta vis, quid me attinet dicere? tenere quæ didiceris in accipienda causa, quæ ipse cogitaris? omnes fixas esse in animo sententias? omnem descriptum verborum apparatum? ita audire vel eum, unde dicas [54], vel eum, cui respondendum sit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, sed in animo videantur inscribere? Itaque soli, qui memoria vigent, sciunt, quid, & quatenus, & quomodo di-

54 *Vel eum*, unde dicas] Interpretes volunt verba *unde dicas* significare, *pro quo dicas*; sed nullibi, ut opinor, occurrit apud Ciceronem ista locutio. Malo quidem cum Mss. Joan. Harl. 1. Norf. Mag. & excerptis Nov. & vet. libris Caroli Stephani legere *unde dictas*: quæ lectio procul dubio Ciceroniani coloris est. *Idem*.

ſturi ſint, quid reſponderint, quid ſuperſit: iidemque multa ex aliis cauſis aliquando a ſe acta, multa ab aliis audita meminerunt.

Quare confiteor equidem, hujus boni naturam eſſe principem, ſicut earum rerum, de quibus ante locutus ſum, omnium: ſed hæc ars tota dicendi [55], ſive artis imago quædam eſt & ſimilitudo, habet hanc vim, non ut totum aliquid, cujus in ingeniis noſtris pars nulla ſit, pariat & procreet, verum ut ea, quæ ſunt orta jam in nobis & procreata, educet atque confirmet. Verumtamen neque tam acri memoria fere quiſquam eſt, ut non diſpoſitis, notatiſque rebus, ordinem verborum aut ſententiarum complectatur: neque vero tam hebeti, ut nihil hac conſuetudine & exercitatione adjuvetur. Vidit enim hoc prudenter ſive Simonides, ſive alius quis invenit, ea maxime animis [a] effingi noſtris, quæ eſſent a ſenſu tradita atque impreſſa: acerrimum autem ex omnibus noſtris ſenſibus eſſe ſenſum videndi: quare facillime animo teneri poſſe ea, quæ perciperentur auribus, aut cogitatione, ſi etiam oculorum commendatione animis traderentur; ut res cæcas, & ab aſpectus judicio remotas, conformatio quædam & imago & figura ita notaret, ut ea, quæ cogitando complecti [b] non poſſemus, intuendo quaſi teneremus.

His autem formis atque corporibus, ſicut omnibus, quæ ſub aſpectum veniunt, ſedes opus eſt: etenim corpus intelligi ſine loco non poteſt. Quare ne in re nota & pervulgata multus & inſolens ſim, locis eſt utendum multis, illuſtribus, explicatis, modicis intervallis: imaginibus autem agentibus, acribus, inſignitis, quæ occurrere, celeriterque percutere animum poſſint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua conſuetudo gignitur, & ſimilium verborum converſa & immutata caſibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & unius verbi imagine totius ſententiæ informatio, pictoris cujuſdam

55 *Sed hæc ars tota dicendi*] Scripſerat Cicero, ni fallor, *diſcendi*. Pergit enim loqui de arte memoriæ. Si autem *tantum*, ut ajunt, *ſcimus, quantum memoria tenemus*; quid mirum, ſi artem memoriæ Cicero artem *diſcendi* vocet? *Muret.*

a *Effingi*] Lamb. *affigi*,

b *Non*] Vict. Man. Lamb. *vix*.

jusdam summi ratione & modo, formarum varietate locos distinguentis.

LXXXVIII. Sed verborum memoria [56], quæ minus est nobis necessaria, majore imaginum varietate distinguitur. Multa enim sunt verba, quæ, quasi articuli, connectunt membra orationis, quæ formari similitudine nulla possunt: eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. Rerum memoria propria est oratoris. Eam singulis personis bene positis [57] notare possumus, ut sententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus. Neque verum est, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, & obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & divina prope memoria, Athenis Charmadam; in Asia, quem vivere hodie ajunt, Scepsium Metrodorum; quorum uterque tanquam literis in cera, sic se ajebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminisse vellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est nulla naturalis: sed certe, si latet, evocanda est.

Habetis sermonem bene longum hominis utinam non impudentis: illud quidem certe, non nimis verecundi: qui quidem cum te, Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim. Nam istorum ætas minus me fortasse movere debuit. Sed mihi ignoscetis profecto, si modo, quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis.

LXXXIX. Nos vero, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo fratre respondeo) non modo tibi ignosci-

56 *Sed verborum memoria &c.*] Ut hunc locum intelligamus, observandum est, *imagines* aliud quiddam significare, ac simulacra & similitudinem. Non enim necesse est, ut *imagines* semper similes sint iis rebus, quas ad memoriam adjuvandam repræsentant. Dicet igitur Antonius, multa verba, ut adverbia, præpositiones, &c. similitudine nulla significari posse. Si igitur eorum meminisse velimus, necesse est in promptu habere quam plurimas quasi arbitrarias imagines, quæ, quamvis nihil simile habeant, longo tamen usu perceptæ ea verba, quibus opus est, ob oculos nostros ponant. Hanc autem veram esse interpretationem confirmant verba Quinct. Lib. II. c. 2. *Mitto, quod quædam* (verba) *nullis simulacris significari possunt; habeamus enim sane, ut qui notis scribunt*, *certas* imagines *omnium &c.* Pearcius.

57 *Eam singulis personis bene positis &c.*] Personæ in hoc loco significant imagines, facies fictas. Sic Lucret. 1. 4. 2. 29. *Idem.*

mus, sed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiam: & cum humanitatem & facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam & copiam. Equidem etiam hoc me assecutum puto, quod magno sum levatus errore, & illa admiratione liberatus, quod multis cum aliis semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis divinitas. Nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissime cognosse, & undique collegisse, usuque doctum partim correxisse video, partim comprobasse. Neque eo minus eloquentiam tuam, & multo magis virtutem & diligentiam admiror: & simul gaudeo, judicium animi mei comprobari, quod semper statui, neminem sapientiæ laudem & eloquentiæ sine summo studio, & labore, & doctrina, consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore ut tibi ignosceremus, si cognossemus, quæ te causa in hunc sermonem impulisset? Quæ est enim alia causa, nisi quod nobis, & horum adolescentium studio, qui te attentissime audierunt, morem gerere voluisti?

Tum ille, Adimere, inquit, omnem recusationem Crasso volui, quem ego paulo sciebam, vel pudentius, vel invitius, (nolo enim dicere de tam suavi homine, fastidiosius) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? Consularem se esse hominem & censorium? eadem nostra causa est. An ætatem afferet? quadriennio minor est. An se nescire? quæ ego sero, quæ cursim arripui, quæ subsicivis operis, ut ajunt: iste a puero, summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit. Etenim me dicentem qui audierit, nemo unquam tam sui despiciens fuit, quin speraret aut melius, aut eodem modo se posse dicere: Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se unquam dicturum esse confideret. Quamobrem, ne frustra hi tales viri venerint, te aliquando, Crasse, audiamus.

XC. Tum ille, Ut ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quæ sunt longe secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim vere, amicissimi homines, quod sentio. Sæpe ego doctos homines,

mines, quid dico ſæpe? immo nonnunquam: ſæpe enim qui potui, qui puer in forum venerim, neque inde unquam diutius, quam quæſtor, abſuerim? ſed tamen audivi, ut heri dicebam, & Athenis cum eſſem, doctiſſimos viros, & in Aſia iſtum ipſum Scepſium Metrodorum, cum de his ipſis rebus diſputaret. Neque vero mihi quiſquam copioſius unquam viſus eſt, neque ſubtilius in hoc genere dicendi, quam iſte hodie, eſſe verſatus. Quod ſi eſſet aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermiſſum: non eſſem tam inurbanus, ac pæne inhumanus, uti eo gravarer, quod vos cupere ſentirem.

Tum Sulpicius, An ergo, inquit, oblitus es, Craſſe, Antonium ita partitum eſſe tecum, ut ipſe inſtrumentum oratoris exponeret, tibi ejus diſtinctionem atque ornatum relinqueret? Hic ille, Primum, quis Antonio permiſit, inquit, ut & partes faceret, &, utram vellet, prior ipſe ſumeret? deinde, ſi ego recte intellexi, cum valde libenter audirem, mihi conjuncte eſt viſus de utraque re dicere. Ille vero, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipſum invenit. Verba igitur, inquit Craſſus, mihi reliquit Antonius, rem ipſe ſumpſit.

Tum Cæſar, Si, quod difficilius eſt, id tibi reliquit: eſt nobis, inquit, cauſa, cur te audire cupiamus. Sin, quod facilius, tibi cauſa non eſt, cur recuſes. Et Catulus, Quid, quod dixiſti, inquit, Craſſe, ſi hic hodie apud te maneremus, te morem nobis eſſe geſturum, nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Poſſem tibi, inquit, Craſſe, concedere: ſed vide, ne quid Catulus attulerit religionis: opus hoc cenſorium eſt: id autem committere, vide quam ſit homini turpe cenſorio. Agite vero, ille inquit, ut vultis. Sed nunc quidem, quoniam id temporis eſt, ſurgendum cenſeo, & requieſcendum: poſt meridiem, ſi ita vobis eſt commodum, loquemur aliquid, niſi forte in craſtinum differre mavultis. Omnes ſe vel ſtatim, vel, ſi ipſe poſt meridiem mallet, quam primum tamen audire velle dixerunt.

D E

O R A T O R E,

LIBER TERTIUS.

I. INSTITUENTI mihi, Quinte frater, eum sermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem post Antonii disputationem Crassus habuisset, acerba sane recordatio veterem animi curam, molestiamque renovavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi, morte extincta subita est, vix diebus decem post eum diem, qui hoc & superiore libro continetur. Ut enim Romam rediit extremo scenicorum ludorum die [1], vehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in concione a Philippo [2]; quem dixisse constabat, *videndum sibi aliud esse consilium* [3], *illo senatu se rempubli-*

1 *Extremo scenicorum ludorum die*] Eo enim tempore colligendi sui causa Crassus cum Antonio reliquisque in Tusculanum se receperat. Per *scenicos ludos* Romanos intellige, ut ex primo libro palam est: qui & Circenses & Magni appellati. Hosce a Regibus institutos scribit Asconius, & *magnos* appellatos, quod magnis impensis primum facti, idest, ducentis millibus nummum, vel quia diis magnis sacri, id est, Laribus urbis Romæ. Eosdem cum Consualibus facit, quod videtur etiam indicare S. Cyprianus lib. de Spectac. *Romulus*, inquit, *Conso, quasi consilii Deo, ob rapiendas Sabinas, Circenses primus consecravit*. Tamen ex veteri Calendario diversis temporibus celebratos illos ludos colligimus. Nam Consualia XII. Calendas Septemb. vel potius XVIII. Augusti, hoc est XV. Cal. Septemb. ut docet Plutarchus in Romulo. *Raptus*, inquit, *ille patratus est* 18. *die Sextilis, qui nunc Augustus, in qua Consualia hodie quoque celebrantur*. Jam vero in eodem Calendario ludi Romani leguntur, pridie Nonas Septembres. Quod autem non nemo ludos illos Magnos seu Romanos a Tarquinio institutos asserit, si quidem primitus ab eo factos intelligat, non obscure errat, cum Livius, lib. 1. contrarium afferat his verbis: *Ludos opulentius instructiusque, quam priores Reges fecit*, &c. Cæterum cum ante hi ludi *Circenses* essent, hoc est gladiatorii, atque a *scenicis* distinguerentur, postea etiam factos scenicos, & ex hoc loco colligitur, & Augustinus etiam indicat lib. 2. de Civitate Dei, cap. 32. Celebrabantur hi ludi primo quidem uno vel altero die; tum triduo; deinceps pluribus diebus. *Petavius*.

2 *A Philippo*] De gravi illa Philippum consulem inter & Drusum tribunum plebis contentione, egimus in notis ad lib. I. de Orat. cap. 7. *Proustéus*.

3 *Aliud esse consilium*] Per vocem *consilium* (pro qua alii edidere *concilium*) intellige cœtum vel congregationem, sive eos qui consulunt, non id quod consulentes sequuntur. *Pearcius*.

publicam gerere non posse : mane idibus Septembris & ille & senatus frequens , vocatu Drusi , in curiam venit . Ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset , retulit ad senatum de illo ipso , quod consul in eum ordinem tam graviter in concione esset invectus . Hic , ut sæpe inter homines sapientissimos constare vidi , quanquam hoc Crasso , cum aliquid accuratius dixisset , semper fere contigisset , ut nunquam dixisse melius putaretur , tamen omnium consensu sic esse tum judicatum , cæteros a Crasso semper omnes , illo autem die etiam ipsum a sese superatum . Deploravit enim casum atque orbitatem senatus : cujus ordinis a consule , qui quasi parens bonus , aut tutor fidelis esse deberet , tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis : neque vero esse mirandum , si , cum suis consiliis rempublicam profligasset , consilium senatus a republica repudiaret . Hic cum homini & vehementi , & diserto , & in primis forti ad resistendum , Philippo , quasi quasdam verborum faces admovisset , non tulit ille , & graviter exarsit , pignoribusque ablatis [4] Crassum instituit coercere . Quo quidem ipso in loco multa a Crasso divinitus dicta efferebantur , cum sibi illum consulem esse negaret , cui senator ipse non esset . *An tu , cum omnem auctoritatem universi ordinis pro pignore putaris , eamque in conspectu populi Romani concideris ; me his pignoribus existimas posse terreri ? Non tibi illa sunt cædenda , si Crassum vis coercere : hæc tibi est excidenda lingua : qua vel evulsa , spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit .*

II. Permulta tum vehementissima contentione animi , ingenii , virium , ab eo dicta esse constabat ; sententiamque eam , quam [5] senatus frequens secutus est , ornatissimis & gravissimis verbis , Ut populo Romano satisfieret , nunquam senatus neque consilium reipublicæ neque fidem defuisse , ab eo dictam :

4 *Pigneribusque ablatis*] Val. Maximus, lib. VI. cap. 2. dicit *Philippum consulem jussisse lictorem manum L. Crasso injicere* . Iste consul jubendo bona Crassi fisco addici , decrevit eum multare ; *pignora* vero ea , quæ sic a magistratu caperentur & *auferrentur* , dicebantur fuisse *concisa* vel *cæsa* , ut in sequentibus patet. *Idem.*

5 *Sententiamque eam , quam*] In senatus-consultis ejus nomen , qui sententiæ princeps esset , inscribebatur : quod ex Cicerone & Asconio constat . Factum esse idem Athenis ex Demosthene colligimus & ex Plutarcho. *Petavius.*

ctam : & eundem (id quod in auctoritatibus perscriptis [6] extat) scribendo adfuisse.

Illa tanquam cycnea fuit divini hominis vox [7] & oratio, quam quasi * exspectantes, post ejus interitum veniebamus in curiam, ut vestigium illud ipsum, in quo ille postremum institisset, contueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluisse, sudoremque multum consecutum esse audiebamus : ex quo cum cohorruisset, cum febri domum rediit, dieque septimo lateris dolore consumptus est.

O fallacem hominum spem, fragilemque fortunam, & inanes nostras contentiones! quæ in medio spatio sæpe franguntur & corruunt, & ante in ipso cursu obruuntur, quam portum conspicere potuerunt. Nam, quamdiu Crassi fuit, ambitionis labore, vita districta, tamdiu privatis magis officiis, & ingenii laude floruit, quam fructu amplitudinis, aut reipublicæ dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum, omnium concessu, ad summam auctoritatem dabat, is ejus omnem spem, atque omnia vitæ consilia, morte pervertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, grave bonis omnibus : sed ii tamen rempublicam casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso a diis immortalibus vita, sed donata mors esse videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam [8], non ardentem invidia senatum [9], non

6 *In auctoritatibus perscriptis*] Auctoritates hic pro decretis seu senatus-consultis ne simpliciter acceperis : nam aliud auctoritas vocatur, aliud senatus-consultum fuit, ut erudite Sigonius observavit ad IV. Livii. Nam senatus-consultum magis ratum erat, quam auctoritas. Si enim vel senatorum numerus justus defuisset, vel magistratus intercessisset; decretum quidem perscribebatur, ut senatorum de ea re judicium exstaret : nondum tamen ratum erat; sed auctoritas tantum dicebatur. Idipsum fiebat, si vel non idoneo tempore, vel non legitimum in locum senatus convocaretur : quæ omnia diserte explicat Dio, lib. IV. *Idem*.

7 *Cycnea vox*] Græcum proverbium, κύκνειον μέλος. De cycnorum cantu nota fabula est; quam tamen adseverare non dubitat Aristoteles IX. de H. A. 16. Idem habet Plato in Phædone. Nam quid poetas commemorem, apud quos nihil est frequentius? Sed fabulosum hunc esse cantum existimat Plinius, X. 23. *Idem*.

* *Exspectantes*] Lamb. *respectantes*.

8 *Non flagrantem bello Italiam*] Bellum sociale intelligit, de quo Appianus, lib. I. de Bell. civilibus, & alii. Concitatum autem est post Drusi mortem, quoniam Latini socii oblatam sibi spem civitatis impetrare non poterant. *Idem*.

9 *Non ardentem invidia senatum*] Quanam invidia? ejusdem, opinor, criminis, quod scelus nefarium subinde vocat. Sollicitati scilicet ad defectionem Latini nominis. De quo ita Appianus. Sublato per insidias Druso, qui Latinos ad spem civitatis impulerat; equites, ut senatum ulciscerentur, Q. Valerium, vel potius, ut Latini scri-

non ſceleris nefarii principes civitatis reos, non luctum filiæ, non exilium generi, non acerbiſſimam C. Marii fugam, non illam poſt reditum ejus cædem omnium crudeliſſimam, non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in qua ipſe florentiſſima multum omnibus gloria præſtitiſſet.

III. Sed quoniam attigi cogitatione vim, varietatemque fortunæ, non vagabitur oratio mea longius, atque eis fere ipſis definietur viris, qui hoc ſermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non jure beatam L. Craſſi mortem illam, quæ eſt a multis ſæpe defleta, dixerit, cum horum ipſorum ſit, qui tum cum illo poſtremum fere collocuti ſunt, eventum recordatus? Tenemus enim memoria [10], Q. Catulum, virum omni laude præſtantem, cum ſibi non incolumem fortunam, ſed exilium & fugam deprecaretur, eſſe coactum, ut vita ſe ipſe privaret. Jam M. Antonii in his ipſis roſtris [11], in quibus ille rempublicam conſtantiſſime conſul defenderat, quæque cenſor imperatoriis manubiis ornarat, poſitum caput illud fuit, a quo erant multorum civium capita ſervata. Neque vero longe ab eo C. Julii caput, hoſpitis Etruſci [12] ſcelere proditum, cum L. Julii fratris capite jacuit:

ſcriptores appellant, Varium, tribunum plebis ſubornant, qui rogationem ferret ad populum, de iis quorum ope & conſilio Latini ſocii concitati eſſent: (in quo lapſus eſt Strebæus, qui quæſtionem illam contra Italos exercendam fuiſſe dicit) qua per vim lege lata, conſtitutaque quæſtione, multis ſtatim ex ſenatoribus diem dixerunt. Quam ut infamiam fugerent, ſponte urbe ceſſere plerique; interque alios Aurelius Cotta, & everſor ille Corinthi Mummius. Niſi forte aberravit in hoc quoque vocabulo Appianus, atque ut antea Valerium Vario, ita hic Memmio ſubſtituit Mummium. Facti mox populum pœnituit. Ὅ τε δῆμος ἤχθετο, τοιῶνδε καὶ τοσῶνδε εἰργασμένων ἀνδρῶν ἀθρόως ἀφῃρημένος. Ubi pro τοσῶν corrigendum videtur τόσα, ut ſtet ſententia. Populus vero dolebat, talibus viris, quique tantas res egerant, ſimul omnibus ſpoliatus. *Idem*.

10 *Tenemus enim memoria*] Clariſſimorum deinceps hominum necem atrociſſimam proponit; eorum duntaxat, qui in hoc dialogo inducuntur. In primis Catuli, qui Marii in conſulatu collega, Cimbrici triumphi particeps fuit. In illa vero Mariana flamma multis nequicquam mortem illius deprecantibus, cum hoc ſolum Marius reſponderet, moriendum illi eſſe; recenti calce illito, multoque igni percalefacto cubiculo ſe incluſum peremit. Hæc Valerius lib. 9. cap. 12. præter ſupra citatos auctores. *Idem*.

11 *Jam M. Antonii in illis ipſis roſtris*] De hujus obitu adeundi iidem. Auget autem πάθος a loco. Huc facit illud Juvenalis Sat. x. 121.

. . . . *Nec unquam*
Sanguine cauſidici maduerunt roſtra puſilli. Idem.

12 *Neque vero longe ab eo C. Julii caput hoſpitis Etruſci*, &c.] Eodem tempore duo fratres C. & L. Julii Cæſares Syllam ſecuti, in via deprehenſi trucidantur. Auctor eſt Appianus. Fugerant in tectum hoſpitis ſui

cuit : ut ille , qui hæc non vidit , & vixisse cum republica pariter , & cum illa simul extinctus esse videatur . Neque enim propinquum [13] suum , maximi animi virum , P. Crassum, suapte interfectum manu , neque collegæ sui , pontificis [14] maximi , sanguine simulacrum Vestæ respersum esse vidit : cui mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis , inimicissimi [15] hominis , eodem illo die mors nefaria fuisset . Non vidit eorum ipsorum , qui tum adolescentes Crasso se dicarant , horribiles miserosque casus . Ex quibus C. Cotta [16] , quem ille florentem reliquerat , paucis diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam tribunatu , non multis ab eo tempore mensibus ejectus est e civitate . Sulpicius autem , qui in eadem invidiæ flamma fuisset , quibuscum privatus conjunctissime vixerat , hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate : cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florescenti , ferro erepta vita est , & pœna temeritatis non sine magno reipublicæ malo constituta .

Ego vero te , Crasse , cum vitæ flore , tum mortis opportunitate , divino consilio & ortum & extinctum esse arbitror . Nam tibi aut pro virtute animi , constantiaque tua civilis ferri subeunda fuit crudelitas , aut , si qua te fortuna ab atrocitate

sui natione Etrusci , & homini perfido se commiserant . Detexit hospites , capita amputata , a Mario in rostris posita . Locus , scelus hospitis , fratrum communis calamitas hic ciet affectum . Sunt qui L. Cæsarem domi interfectum ferant ; quibus consonat illud Justini : *Cæsar & Fimbria in penatibus domorum suarum trucidantur*. Strebæus.

13 *Neque enim propinquum*] *Crassus* , inquit Appianus , *persequentibus eum filio sese militibus , filium quidem accidere antevertit , ipse vero ab insequentibus est occisus* . Videtur tamen falsus Appianus : vel quia de tanto viro nimium est atrox illud; vel quia nulla hujus rei a Cicerone facta mentio est; quod certe, ad augendum πάθος, non erat omissurus ; vel denique quoniam contrarium a Floro traditur. In primis lib. 3. cap. 21. Crassos patrem & filium in mutuo alterum alterius aspectu occisos ait . Sed idem , Epitome lib. 80. *Crassus* , inquit, *filius ab equitibus Fimbriæ interemptus . Pater Crassus, ne quid indignum virtute sua pateretur , gladio se transfixit :* quod postremum & verisimilius est , & Ciceroni consentaneum . *Idem* .

14 *Neque collegæ sui Pontificis*] Mucium Scævolam intellige , qui a Mario juniore cæsus est : de quo Florus lib. 3. cap. 21. *Petavius* .

15 *Etiam C. Carbonis inimicissimi*] Marianorum hic signifer ex Africa a Pompejo Romam ductus, & pro tribunali productus, cum ter consulatum gessisset , damnatus ab eodem est. *Idem* .

16 *Ex quibus C. Cotta*] Hic in gravi illa senatorum invidia ab equitibus concitata , die sibi dicta , postquam in equites gravissime esset invectus , solum vertit . Sulpitius vero tribunus plebis fuit turbulentissimus , qui nefarias leges in gratiam Marii per vim tulerat , primoque adventu in urbem Syllæ est interfectus . Meminerunt supra dicti auctores. *Idem* .

citate mortis vindicasset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coegisset: neque solum tibi improborum dominatus, sed etiam propter admistam civium cædem, bonorum victoria mœrori fuisset.

IV. Mihi quidem, Quinte frater, & eorum casus, de quibus ante dixi, & ea, quæ nosmetipsi ob amorem in rempublicam incredibilem & singularem pertulimus, ac sensimus, cogitanti sententia sæpe tua vera ac sapiens videri solet, qui propter tot, tantos, tamque præcipites casus clarissimorum hominum, atque optimorum virorum, me semper ab omni contentione ac dimicatione revocasti. Sed quoniam hæc jam neque in integro nobis esse possunt, & summi labores nostri, magna compensati gloria, mitigantur, pergamus ad ea solatia, quæ non modo sedatis molestiis jucunda, sed etiam hærentibus, salutaria nobis esse possunt; sermonemque L. Crassi reliquum, ac pæne postremum memoriæ prodamus: atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam, debitamque referamus. Neque enim quisquam nostrum, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus omnibus fere Socrates exprimitur, non, quanquam illa scripta sunt divinitus, tamen majus quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur. Quod item nos postulamus non a te quidem, qui nobis summa omnia tribuis, sed a cæteris, qui hæc in manus sument, ut majus quiddam de L. Crasso, quam quantum a nobis exprimetur, suspicentur. Nos enim, qui ipsi sermoni non interfuissemus, & quibus C. Cotta tantummodo locos, ac sententias hujus disputationis tradidisset, quo in genere orationis utrumque oratorem cognoveramus, idipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Quod si quis erit, qui ductus opinione vulgi, aut Antonium jejuniorem, aut Crassum fuisse pleniorem putet, quam quomodo a nobis uterque inductus est: is erit ex iis, qui aut illos non audierit, aut judicare non possit [17]. Nam

17 *Non audierit, aut judicare non possit*] Ut bene se habeat sententia, & ad normam linguæ Latinæ procedat, necesse videtur legere cum MSS. Cant. *audierint*, & *possint*. Cum enim præcesserit, *is erit ex iis, qui aut illos*, rite sequitur *non audierint, aut judi-*

fuit uterque (ut exposui antea) cum studio, atque ingenio, & doctrina præstans omnibus, tum in suo genere perfectus; ut neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret.

V. Ut igitur ante meridiem discesserunt, paululumque requierunt, in primis hoc a se Cotta animadversum esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima atque attentissima cogitatione posuisse: sesque, qui vultum ejus, cum ei dicendum esset, obtutumque oculorum in cogitando probe nosset, atque in maximis causis sæpe vidisset, tum dedita opera, quiescentibus aliis, in eam exhedram [18] venisse, in qua Crassus lectulo posito recubuisset: cumque eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas fere esse consumptas. Deinde, cum omnes, inclinato jam in postmeridianum tempus die, venissent ad Crassum, Quid est, Crasse, inquit Julius, imusne sessum? etsi admonitum venimus te, non flagitatum.

Tum Crassus, An me tam impudentem esse existimatis, ut vobis hoc præsertim munus putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus? an in media silva placet? est enim is maxime & opacus & frigidus. Sane, inquit Crassus: etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Cum placuisset idem cæteris, in silvam venitur, & ibi magna cum audiendi exspectatione considitur.

Tum Crassus, Cum auctoritas, atque amicitia vestra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quanquam in partienda disputatione nostra, cum sibi de iis, quæ dici ab oratore oporteret, sumeret; mihi autem relinqueret, ut explicarem quemadmodum illa ornari oporteret; ea divisit, quæ sejuncta esse non possunt. Nam cum omnis ex re, atque verbis constet oratio; neque

judicare non possint. Facile fieri potuit, ut litera *n* a librariis omitteretur, cum linea brevi supra vocalem ducta exprimi soleret. *Pearcius*.

18 *Exhedram*] Id est, locum triclinio & cœnaculo similem: ubi non lecti ad dormiendum; sed sedes aut cathedræ ad sedendum, vel recumbendum otii causa apponerentur. De *exhedris* sic Vitruvius lib. 5. cap. 11. *Constituantur in tribus porticibus exhedræ spatiosæ, habentes sedes, in quibus philosophi, rhetores, reliquique, qui studiis delectantur, sedere possint*. Idem.

neque verba sedem habere possunt, si rem subtraxeris, neque res lumen, si verba semoveris.

Ac mihi quidem veteres illi, majus quiddam animo complexi, plus multo etiam vidisse videntur, quam quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest: qui omnia hæc, quæ supra & subter, unum esse, & una vi, atque una consensione naturæ constricta esse dixerunt. Nullum est enim genus rerum, quod aut avulsum a cæteris per seipsum constare, aut quo cætera si careant, vim suam atque æternitatem conservare possint.

VI. Sed si hæc major esse ratio videtur, quam ut hominum possit sensu aut cogitatione comprehendi, est etiam illa Platonis [19] vera, & tibi, Catule, certe non inaudita vox, Omnem doctrinam harum ingenuarum & humanarum artium uno quodam societatis vinculo contineri. Ubi enim perspecta vis est rationis ejus, qua causæ rerum atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum, concentusque reperitur. Sed si hoc quoque videtur esse altius, quam ut id nos humi strati suspicere possimus, illud certe tamen, quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nosse & tenere debemus. Una est enim, quod & ego hesterna die dixi, & aliquot locis antemeridiano sermone significavit Antonius, eloquentia, quascumque in oras disputationis, regionesve delata est. Nam sive de cœli natura loquitur, sive de terræ, sive de divina vi, sive de humana; sive ex inferiore loco [20], sive ex æquo, sive ex superiore; sive ut impellat homines, sive ut doceat, sive ut deterreat, sive ut concitet, sive ut reflectat, sive ut incendat, sive ut leniat; sive ad paucos, sive ad multos, sive inter alienos, sive cum suis, sive secum, rivis est diducta oratio, non fontibus:

 &,

19 *Est etiam illa Platonis*] Apud Platonem sæpius sophistæ de rerum natura disputantes, res omnes unum quiddam esse contendunt, ut in Parmenide. Privatim vero quod ad scientias pertinet, affines illas esse, & naturali vinculo constrictas; sapientiamque ex omnibus conflatam tanquam partibus, in Epinomide fusius differit. *Petavius*.

20 *Sive ex inferiore loco*] Tria præcipua loca distinguit, e quibus dicere solebant oratores. In forensibus controversiis, accusator ac defensor in subselliis considebant, hoc est inferiori loco: in senatu, ex æquo loco dicebant: e superiore magistratus, qui ad populum pro rostris conciones habebant. *Idem*.

&, quocumque ingreditur, eodem est instructu ornatuque comitata.

Sed quoniam oppressi jam sumus opinionibus non modo vulgi, verum etiam hominum leviter eruditorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, hæc facilius divulsa & quasi discerpta contrectant; & qui, tanquam ab animo corpus, sic a sententiis verba sejungunt, quorum sine interitu fieri neutrum potest; non suscipiam oratione mea plus quam mihi imponitur: tantum significabo brevi, neque verborum ornatum inveniri posse non partitis expressisque sententiis, neque esse ullam sententiam illustrem sine luce verborum. Sed prius quam illa conor attingere, quibus orationem ornari atque illuminari putem, proponam breviter, quid sentiam de universo genere dicendi.

VII. Natura nulla est [21], (ut mihi videtur) quæ non habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quæ tamen consimili laude dignentur. Nam & auribus multa percipimus, quæ, etsi nos vocibus delectant, tamen ita sunt varia sæpe, ut id, quod proximum audias, jucundissimum esse videatur: & oculis colliguntur pæne innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectent: & reliquos [a] sensus voluptates oblectant dispares, ut sit difficile judicium excellentis maxime suavitatis.

At hoc idem, quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Una fingendi est ars, in qua præstantes fuerunt Myro, Polycletus, Lysippus [22], qui omnes inter se dissimiles fuerunt; sed ita tamen, ut neminem sui velis esse dissimilem. Una est ars ratioque picturæ, dissimillimique tamen inter se Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quisquam est,

21 *Natura nulla est*] Generalem disputationem præmittit de eloquentiæ, & oratorum in dicendo varietate. Summa autem hæc est. Cum una eademque sit ars dicendi, admirabilem tamen esse in eadem arte dissimilitudinem, pro eo quod alius alio in genere excellit: quod primo sensuum exemplo probat, qui cum singuli unum quiddam sint, variis tamen rebus afficiuntur, quæ natura dispares, delectatione sunt non minus diversæ. Idem in fingendi & pingendi arte declarat. *Idem*.

a *Sensus*] Lamb. *sensus singulos singulæ volupt.*

22 *Myro*, *Polycletus*, *Lysippus*] Operæ pretium est videre quemadmodum eundem locum tractet Quintilianus lib. XII. c. 10. quæque de statuariis habet Plinius lib. XXXV. c. 9. ubi prolixe admodum insignium sculptorum meminit. *Idem*.

est, cui quidquam in arte sua deesse videatur. Et, si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, & tamen verum: quanto admirabilius in oratione atque in lingua? quæ cum in iisdem sententiis verbisque versetur, summas habet dissimilitudines; non sic, ut alii [b] vituperandi sint, sed ut ii, quos constet esse laudandos, in dispari tamen genere laudentur. Atque id primum in poetis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus, quam sint inter sese Ennius, Pacuvius, Acciusque dissimiles: quam apud Græcos, Æschylus, Sophocles, Euripides, quanquam omnibus par pæne laus in dissimili scribendi genere tribuatur.

Aspicite nunc eos homines, atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid intersit inter oratorum studia atque naturas. Suavitatem Isocrates, subtilitatem Lysias, acumen Hyperides, sonitum Æschines, vim Demosthenes habuit. Quis eorum non egregius? tamen quis cujusquam nisi sui similis? Gravitatem Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo & canorum. Quis horum non princeps temporibus illis fuit? & suo tamen quisque in genere princeps.

VIII. Sed quid ego vetera conquiram, cum mihi liceat uti præsentibus exemplis atque vivis? Quid jucundius auribus nostris unquam accidit hujus oratione Catuli? quæ est pura sic, ut Latine loqui pæne solus videatur: sic autem gravis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic judicare soleo, quidquid aut addideris, aut mutaveris, aut detraxeris, vitiosius & deterius futurum. Quid noster hic Cæsar? nonne novam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit prope singulare? Quis unquam res, præter hunc, tragicas pæne comice, tristes remisse, severas hilare, forenses scenica prope venustate tractavit: atque ita, ut neque jocus magnitudine rerum excluderetur, nec gravitas facetiis minueretur? Ecce præsentes duo prope æquales Sulpicius & Cotta: quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstans?

Lima-

b *Alii*] Lamb. *alii laudandi, alii vituperandi*

Limatus alter & ſubtilis, rem explicans propriis aptiſque verbis, hæret in cauſa ſemper: &, quid judici probandum ſit, cum acutiſſime vidit, omiſſis cæteris argumentis, in eo mentem orationemque defigit. Sulpicius autem fortiſſimo quodam animi impetu, pleniſſima & maxima voce, ſumma contentione corporis, & dignitate motus, verborum quoque ea gravitate & copia eſt, ut unus ad dicendum inſtructiſſimus a natura eſſe videatur.

IX. Ad noſmetipſos jam revertor: (quoniam ſic fuimus ſemper comparati, ut hominum ſermonibus quaſi in aliquod contentionis judicium vocaremur) quid tam diſſimile, quam ego in dicendo, & Antonius? cum ille is ſit orator, ut nihil eo poſſit eſſe præſtantius; ego autem, quanquam memet mei pœnitet, cum hoc maxime tamen in comparatione conjungar.

Videtiſne, genus hoc quod ſit Antonii? forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum, & ex omni parte cauſæ ſeptum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honeſte cedens, acriter inſequens, terrens, ſupplicans, ſumma orationis varietate, nulla noſtrarum aurium ſatietate. Nos autem, quicumque in dicendo ſumus, (quoniam eſſe aliquo in numero vobis videmur) certe tamen ab hujus multum genere diſtamus; quod quale ſit, non eſt meum dicere, propterea quod minime quiſque ſibi notus eſt, & difficillime de ſe quiſque ſentit: ſed tamen diſſimilitudo intelligi poteſt, & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quod, quibus veſtigiis primum inſtiti, in iis fere ſoleo perorare; & quod aliquanto me major in verbis, quam in ſententiis eligendis, labor & cura torquet, verentem, ne, ſi paulo obſoletior fuerit oratio, non digna exſpectatione & ſilentio fuiſſe videatur.

Quod ſi in nobis, qui adſumus, tantæ diſſimilitudines, tam certæ res cujuſque propriæ, & in ea varietate fere melius a deteriore, facultate magis [23], quam genere diſtinguitur,

23 *Facultate magis*] Senſus eſt: Cum dicimus alium oratorem meliorem eſſe, alium deteriorem, eo judicio non ſignificamus illius oratoris genus dicendi potius eſſe quam hujus;

tur, atque omne laudatur, quod in ſuo genere perfectum eſt: quid cenſetis, ſi omnes, qui ubique ſunt, aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus? numne fore, ut, quot oratores, totidem pæne reperiantur genera dicendi? Ex qua mea diſputatione forſitan occurrat illud, ſi pæne innumerabiles ſint quaſi formæ figuræque dicendi, ſpecie diſpares, genere laudabiles; non poſſe ea, quæ inter ſe diſcrepant, iiſdem præceptis, atque in una inſtitutione formari. Quod non eſt ita: diligentiſſimeque hoc eſt eis, qui inſtituunt aliquos, atque erudiunt, videndum, quo ſua quemque natura maxime ferre videatur. Etenim videmus, ex eodem quaſi ludo ſummorum in ſuo cujuſque genere artificum & magiſtrorum exiſſe diſcipulos diſſimiles inter ſe, attamen laudandos; cum ad cujuſque naturam inſtitutio doctoris accommodaretur: Cujus eſt vel maxime inſigne illud exemplum, (ut cæteras artes omittamus) quod dicebat Iſocrates, doctor ſingularis, *ſe calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo frenis uti ſolere*. Alterum enim exſultantem verborum audacia reprimebat, alterum cunctantem, & quaſi verecundantem incitabat. Neque eos ſimiles effecit inter ſe, ſed tantum alteri affinxit, de altero limavit, ut id conformaret in utroque, quod utriuſque natura pateretur.

X. Hæc eo mihi prædicenda fuerunt, ut, ſi non omnia, quæ proponerentur a me, ad omnium veſtrum ſtudium, & ad genus id, quod quiſque veſtrum in dicendo probaret, adhæreſcerent, id a me genus exprimi ſentiretis, quod maxime mihi ipſi probaretur. Ergo hæc & agenda ſunt ab oratore, quæ explicavit Antonius, & dicenda quodam modo. Quinam igitur dicendi eſt modus melior, (nam de actione poſt videro) quam ut Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcumque agetur, apte, congruenterque dicamus?

Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror exſpectari a me, puri, dilucidique ſermonis. Neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui neſciat: [a] nec ſpera-

hujus; in diſpari enim genere poſſunt eſſe æque laudabiles: ſed intelligi volumus illum oratorem facultate excellere, id eſt, plus in ſuo genere valere, quam hunc in eo, quod ſibi proprium habet. *Pearcius.*

[a] *Nec ſperare*] Lamb. *nec ſperamus.*

ſperare, qui Latine non poſſit, hunc ornate eſſe dicturum: neque vero, qui non dicat, quod intelligamus, hunc poſſe, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, uſum neceſſarium. Nam alterum traditur literis, doctrinaque puerili; alterum adhibetur ob eam cauſam, ut intelligatur, quid quiſque dicat: quod videmus ita eſſe neceſſarium, ut tamen eo minus nihil eſſe poſſit.

Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur ſcientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus & poetis. Sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant, quæ dicebant, omnes prope præclare locuti: quorum [b] ſermone aſſuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui, niſi Latine. Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus jam conſuetudo noſtra non utitur, niſi quando ornandi cauſa, parce, quod oſtendam: ſed uſitatis ita poterit uti, lectiſſimis ut utatur, is, qui in veteribus erit ſcriptis ſtudioſe & multum volutatus.

XI. Atque, ut Latine loquamur, non ſolum videndum eſt, ut & verba efferamus ea, quæ nemo jure reprehendat: & ea ſic & caſibus, & temporibus, & genere, & numero conſervemus, ut ne quid perturbatum, ac diſcrepans, aut præpoſterum ſit: ſed etiam lingua, & ſpiritus, & vocis ſonus eſt ipſe moderandus. Nolo exprimi literas putidius, nolo obſcurari negligentius: nolo verba exiliter exanimata exire, nolo inflata & quaſi anhelata gravius. Nam de voce nondum ea dico, quæ ſunt actionis; ſed hoc, quod mihi cum ſermone quaſi conjunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo eſt, quin effugere cupiat; mollis vox, ut muliebris, aut quaſi extra modum abſona atque abſurda. Eſt autem vitium, quod nonnulli de induſtria conſectantur: ruſtica vox & agreſtis quoſdam delectat, quo magis antiquitatem, ſi ita ſonet, eorum ſermo retinere videatur; ut tuus, Catule, ſodalis, L. Cotta [24], gaudere mihi videtur gravitate linguæ, ſonoque vocis agreſti, & illud quod loquitur, priſcum viſum iri putat, ſi pla-

b *Sermone*] Lamb. *ſermoni*

24 *Sodalis L. Cotta*] Non ille intelligendus eſt, qui his in libris inducitur, ſed alius de quo mentio eſt in Bruto, cap. 36. *Petavius*.

ſi plane fuerit ruſticanum. Me autem tuus ſonus, & ſuavitas iſta delectat: omitto verborum, quanquam eſt caput: verum id affert ratio, docent literæ, confirmat conſuetudo & legendi, & loquendi. Sed hanc dico ſuavitatem, quæ exit ex ore: quæ quidem, ut apud Græcos, Atticorum, ſic in Latino ſermone, hujus eſt urbis maxime propria. Athenis jam diu doctrina [25] ipſorum Athenienſium interiit, domicilium tantum in illa urbe remanet ſtudiorum, quibus vacant cives, peregrini fruuntur [26], capti quodammodo nomine urbis & auctoritate: tamen eruditiſſimos homines Aſiaticos quivis Athenienſis indoctus, non verbis, ſed ſono vocis, nec tam bene, quam ſuaviter loquendo, facile ſuperabit. Noſtri minus ſtudent literis, quam Latini: tamen ex iſtis, quos noſtis, urbanis, in quibus minimum eſt literarum, nemo eſt, quin literatiſſimum togatorum omnium, Q. Valerium Soranum [27], lenitate vocis, atque ipſo oris preſſu & ſono facile vincat.

XII. Quare cum ſit quædam certa vox Romani generis urbiſque propria, in qua nihil offendi, nihil diſplicere, nihil animadverti poſſit, nihil ſonare aut olere peregrinum, hanc ſequamur: neque ſolum ruſticam aſperitatem, ſed etiam pe-

25 *Athenis jam diu doctrina*] Ciceronis tempore Athenarum vetus illa gloria conciderat, nec quicquam præter nomen atque memoriam reſtabat: regibus primo, Macedoniæ præſertim, tum Romanis ipſis affligentibus. Quare peregrini in ea homines philoſophiam atque eloquentiam profitebantur: ita tamen ut ſola nominis auctoritate adducti, paſſim ex toto orbe, diſciplinarum ſtudio, Athenas navigarent diu etiam poſt Ciceronis ætatem. Apud Syneſium exſtat elegans epiſtola, qua inanem illam curioſitatem lepide cavillatur. Sane fuiſſe Athenis certam quandam, eamque puriſſimam pronuntiandæ linguæ Græcæ rationem, vel hoc unum indicio eſt, quod cum Theophraſtus, vir alioqui Atticæ eloquentiæ confectator acerrimus, ſed peregrinus, anum alloqueretur, pro hoſpite facile ſit ab ea deprehenſus. Idem Romæ fuit, quod ad Latinam linguam attinet, pronuntiandi principatus. *Idem*.

26 *Quibus vacant cives, peregrini fruuntur*] *Quibus*, eſt auferendi caſus; &, *vacant cives*, eſt, *vacui ſunt*, ſive *carent cives*: &, *fruuntur peregrini*, opponitur, tanquam contrarium, huic verbo, *vacant cives*. Vavaſſor, *De vi & uſu &c.*

27 *Valerium Soranum*] Hunc ſuſpicor eundem eſſe, qui ob evulgatum arcanum patriæ nomen ſit interfectus. Plinius lib. 3. c. 10. de Roma urbe loquens: *Cujus nomen dicere arcanis ceremoniarum nefas habetur: optimaque & ſalutari fide abolitum enunciavit Valerius Soranus, luitque mox pœnas. Non alienum videtur hoc loco inſerere exemplum religionis antiquæ, ob hoc maxime ſilentium inſtitutæ. Namque Dea Angerona, cui ſacrificatur a. d. XII. Calendas Januarias, ore obligato, obſignatoque ſimulacrum habet.* Fruſtra vero ſunt qui nomen illud arcanum Valentiam fuiſſe putant. Conſtat enim ex Solino aliud nomen fuiſſe; apud quem idem quod apud Plinium legimus: nam poſtquam Romam antea Valentiam dictam meminit, ſubdit: *Traditur etiam proprium Romæ nomen, verumtamen vetitum publicari*. Petavius.

regrinam insolentiam fugere discamus. Equidem cum audio socrum meam Læliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conservant [28], quod multorum sermonis expertes ea tenent semper, quæ prima didicerunt) sed eam sic audio, ut Plautum mihi, aut Nævium videar audire. Sono ipso vocis ita recto & simplici est, ut nihil ostentationis, aut imitationis afferre videatur: ex quo sic locutum esse ejus patrem judico, sic majores: non aspere, ut ille, quem dixi, non vaste, non rustice, non hiulce, sed presse, & æquabiliter, & leniter. Quare Cotta noster, cujus tu illa lata, Sulpici, nonnunquam imitaris, ut *iota* literam tollas, & *e* plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed messores videtur imitari.

Hic cum arrisisset ipse Sulpicius, Sic agam vobiscum, inquit Crassus, ut, quoniam me loqui voluistis, aliquid de vestris vitiis audiatis. Utinam quidem! inquit ille: id enim ipsum volumus, idque si feceris, multa (ut arbitror) hic hodie vitia ponemus. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum, Sulpici, te reprehendere, quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi videri. Tum ille, Tum quod monuit idem, ut ea, quæ in quoque maxima essent, imitaremur: ex quo vereor, ne nihil sim tui, nisi supplosionem pedis imitatus, & pauca quædam verba, & aliquem, si forte, motum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes a me, non reprehendo, ne meipsum irrideam. Sunt autem mea multo & plura, & majora, quam dicis. Quæ autem sunt aut tua plane, aut imitatione ex aliquo expressa, de iis te, si quis me forte locus admonuerit, commonebo.

XIII. Prætereamus igitur præcepta Latine loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, & subtilior cognitio ac ratio literarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani ac domestici: libri confirmant, & lectio veterum oratorum, & poetarum. Neque vero in illo altero diutius [29] commoremur, ut disputemus,

28 *Facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conservant*] Videtur hoc sumpsisse ex Cratylo Platonis, in quo scriptum est: Γυναῖκες μάλιστα τὴν ἀρχαίαν φωνὴν σώζουσι. *Ursin.*

29 *Neque vero in illo altero diutius*] Secun-

temus, quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur. Latine scilicet dicendo, verbis usitatis, ac proprie demonstrantibus ea, quæ significari ac declarari volemus, sine ambiguo verbo aut sermone, non nimis longa continuatione verborum, non valde productis iis, quæ similitudinis causa ex aliis rebus transferuntur, non discerptis sententiis, non præposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. Quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirum sæpe videatur, cum difficilius intelligatur, quid patronus velit dicere, quam si ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerumque ipsi docent, ut non desideres planius dici. Easdem res autem simul ac Fufius, aut vester æqualis Pomponius, agere cœpit, non æque, quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo: ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum: tantaque insolentia ac turba verborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem & tenebras afferat, atque ut quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere videantur. Verum, si placet, quoniam hæc satis spero, vobis quidem certe majoribus, molesta & putida videri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus.

XIV. Atque vides, inquit Antonius, cum alias res agamus, quam te inviti audiamus, qui adduci possumus (de me enim conjicio) relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de jejunis plena, de pervulgatis nova quædam est oratio tua.

cundam partem, quæ erat de perspicuitate orationis, omittit, quoniam satis per se facilis est. Quædam tamen, ex quibus haberi illa possit virtus dicendi, breviter enumerat. Sunt numero decem. Parit enim dilucidam orationem sermonis proprietas & puritas Latini, quæ erat prima pars. 2. Voces usitatæ, neque aut vetustate obsoletæ, aut studio novitatis insolentes. 3. Proprie rem declarantes, accommodatæque rebus, quas significant; cum neque majestatem earum minuunt, nec obruunt tenuitatem. 4. Resecanda omnis verbi ac sermonis ambiguitas. 5. Vitanda nimia verborum circuitio, quoniam auctore etiam Hermogene περιβολὴ, id est, ambitus, & producta comprehensio cum perspicuitate repugnat. 6. Tollenda similitudinis continuata translatio, hoc est, ne metaphoræ nimium dilatentur, quoniam id in ænigma transiret. 7. Non debent minutatim conscindi sententiæ; sed expleri, & ad justam mensuram numeri atque sensus produci. 8. Temporum servanda distinctio est, ut suo quæque tribuantur. 9. Concinna personarum distinctio servanda est. Postremo argumentorum cæterorumque omnium digerendus est ordo. *Petavius*.

Faciles enim, inquit, Antoni, partes eæ fuerunt duæ, quas modo percucurri, vel potius pæne præterii, Latine loquendi, planeque dicendi: reliquæ ſunt magnæ, implicatæ, variæ, graves, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim unquam eſt oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus. Si eſt aliter, irrident: neque eum oratorem tantummodo, ſed hominem non putant. Nemo extulit eum verbis, qui ita dixiſſet, ut, qui adeſſent, intelligerent quid diceret: ſed contempſit eum, qui minus id facere potuiſſet.

In quo igitur homines exhorreſcunt? quem ſtupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? Qui diſtincte, qui explicate, qui abundanter, qui illuminate & rebus, & verbis dicunt, & in ipſa oratione quaſi quendam numerum verſumque conficiunt; id eſt, quod dico, ornate. Qui idem ita moderantur, ut rerum, ut perſonarum dignitates ferunt, ii ſunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruens nominem.

Qui ita dicerent, eos negavit adhuc ſe vidiſſe Antonius, & iis hoc nomen dixit eloquentiæ ſolis eſſe tribuendum. Quare omnes iſtos, me auctore, deridete atque contemnite, qui ſe horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos eſſe arbitrantur; neque adhuc quam perſonam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verum enim oratori, quæ ſunt in hominum vita, (quandoquidem in ea verſatur orator, atque ea eſt ei ſubjecta materies) omnia quæſita, audita, lecta, diſputata, tractata, agitata eſſe debent. Eſt enim eloquentia una quædam de ſummis virtutibus: quanquam ſunt omnes virtutes æquales & pares, ſed tamen eſt ſpecies alia magis alia formoſa & illuſtris: ſicut hæc vis, quæ ſcientiam complexa rerum, ſenſa mentis, & conſilia ſic verbis explicat, ut eos, qui audiunt, quocumque incubuerit, poſſit impellere: quæ quo major eſt vis, hoc eſt magis probitate jungenda, ſummaque prudentia: quarum virtutum expertibus ſi dicendi copiam tradiderimus,

non

non eos quidem oratores effecerimus, ſed furentibus quædam arma dederimus.

XV. Hanc, inquam, cogitandi pronuntiandique rationem, vimque dicendi, veteres Græci ſapientiam nominabant. Hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones; atque ab hac ſimilitudine Coruncanii noſtri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortaſſe docti, ſed impetu mentis ſimili & voluntate. Eadem autem alii prudentia, ſed conſilio ad vitæ ſtudia diſpari, quietem atque otium ſecuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, a regendis civitatibus totos ſe ad cognitionem rerum tranſtulerunt: quæ vita propter tranquillitatem, & propter ipſius ſcientiæ ſuavitatem, qua nihil eſt hominibus jucundius, plures, quam utile fuit rebus publicis, delectavit. Itaque, ut ei ſtudio ſe excellentiſſimis ingeniis homines dediderunt, ex ea ſumma facultate vacui ac liberi temporis, multo plura, quam erat neceſſe, doctiſſimi homines, otio nimio, & ingeniis uberrimis affluentes, curanda ſibi eſſe, ac quærenda, & inveſtiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina eadem videtur & recte faciendi, & bene dicendi magiſtra; neque disjuncti doctores, ſed iidem erant vivendi præceptores, atque dicendi: ut ille apud Homerum Phœnix, qui ſe a Peleo patre Achilli juveni comitem eſſe datum dicit ad bellum, ut illum efficeret [30] *oratorem verborum*, *actoremque rerum*. Sed ut homines labore aſſiduo & quotidiano aſſueti, cum tempeſtatis cauſa opere prohibentur, ad pilam ſe, aut ad talos, aut ad teſſeras conferunt, aut etiam novum ſibi ipſi aliquem excogitant in otio ludum: ſic illi a negotiis publicis, tanquam ab opere, aut temporibus excluſi, aut voluntate ſua feriati, totos ſe alii ad poetas, alii ad geometras, alii ad muſicos contulerunt; alii etiam, ut dialectici, novum ſibi ipſi ſtudium ludumque pepererunt, atque in iis artibus, quæ repertæ ſunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atque virtutem, omne tempus atque ætates ſuas conſumpſerunt.

XVI.

30 *Oratorem verborum*] Reſpicit Noſter Homeri Iliad. lib. 9. Μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων. *Pearcius*.

XVI. Sed, quod erant quidam, iique multi, qui aut in republica propter ancipitem, quæ non potest esse sejuncta, faciendi, dicendique sapientiam, florerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes [31], aut, qui minus ipsi in republica versarentur, sed hujus tamen ejusdem sapientiæ doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus [32], Isocrates: inventi sunt, qui cum ipsi doctrina & ingeniis abundarent, a re autem civili, & a negotiis, animi quodam judicio, abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent, atque contemnerent: quorum princeps Socrates fuit, is, qui omnium eruditorum testimonio, totiusque judicio Græciæ, cum prudentia, & acumine, & venustate, & subtilitate, tum vero eloquentia, varietate, copia, quam se cumque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps. Hic iis, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio, *philosophia* nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapienterque sentiendi, & ornate dicendi scientiam, re cohærentes, disputationibus suis separavit: cujus ingenium, variosque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse literam Socrates nullam reliquisset. Hinc discidium illud extitit quasi linguæ atque cordis, absurdum sane, & inutile, & reprehendendum; ut alii nos sapere, alii dicere docerent. Nam, cum essent plures orti fere a Socrate, quod ex illius variis, & diversis, & in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat, proseminatæ sunt quasi familiæ dissentientes inter se, & multum disjunctæ & dispares, cum tamen omnes se philosophi Socraticos & dici vellent, & esse arbitrarentur.

XVII. Ac primo ab ipso Platone Aristoteles & Xenocrates; quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit.

31 *Theramenes*] Ejus meminit Cicero in Bruto, cap. 7. & fusius Xenophon Hist. Gr. l. 2. Notatur mobile illius & callidum ingenium vulgato ad id proverbio, Θηραμένης κόθορνος, quod genus istud calceamenti utrique pedi conveniret; quemadmodum & ille utrique parti accommodabat sese. *Petavius*.

32 *Thrasymachus*] Chalcedonius, ait Suidas, is fuit sophista, qui primus periodum invenit, discipulus Platonis, & Isocratis: excellens opinione eloquentiæ. Hinc proverbium apud Græcos: *non difficilius esse radere leonem, quam convincere Thrasymachum*. Idem.

nuit. Deinde ab Antisthene, qui patientiam & duritiam in Socratico sermone maxime adamarat, Cynici primum, deinde Stoici. Tum ab Aristippo, quem illæ magis voluptariæ disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manavit: quam ille, & ejus posteri simpliciter defenderant: ii, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundius id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt.

Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes fere Socraticos esse dicebant; Eretriacorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: sed ea horum vi & disputationibus sunt jamdiu fracta & extincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philosophia, quæ suscepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abest tamen ab eo viro, quem quærimus, & quem auctorem publici consilii, & regendæ civitatis ducem, & sententiæ, atque eloquentiæ principem, in senatu, in populo, in causis publicis esse volumus. Nec ulla tamen ei philosophiæ fiet injuria a nobis. Non enim repelletur inde, quo aggredi cupiet: sed in hortulis quiescet suis, ubi vult; ubi etiam recubans molliter & delicate, nos avocat a rostris, a judiciis, a curia, fortasse sapienter, hac præsertim republica. Verum ego non quæro nunc, quæ sit philosophia verissima, sed quæ oratori conjuncta maxime. Quare istos sine ulla contumelia dimittamus: sunt enim & boni viri, &, quoniam sibi ita videntur, beati: tantumque eos admoneamus, ut illud, etiam si est verissimum, tacitum tamen, tanquam mysterium, teneant, quod negant versari in republica esse sapientis. Nam, si hoc nobis, atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maxime cupiunt, otiosi.

XVIII. Stoicos autem, quos minime improbo, dimitto tamen, nec eos iratos vereor, quoniam omnino irasci nesciunt: atque hanc iis habeo gratiam, quod soli ex omnibus eloquentiam, virtutem ac sapientiam esse dixerunt. Sed utrumque est in his, quod ab hoc [33], quem instruimus, oratore valde abhor-

33 *Sed utrumque est in his, quod ab hoc, &c.*] Crassus Stoicos non omnino improbat,

abhorreat, vel quod omnes, qui ſapientes non ſint, ſervos, latrones, hoſtes, inſanos eſſe dicunt; neque tamen quemquam eſſe ſapientem. Valde autem eſt abſurdum, ei concionem, aut ſenatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui adſint, ſanus, nemo civis, nemo liber eſſe videatur. Accedit, quod orationis etiam genus habent fortaſſe ſubtile, & certe acutum; ſed, ut in oratore, exile, inuſitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obſcurum, inane, jejunum, attamen ejuſmodi, quo uti ad vulgus nullo modo poſſis. Alia enim & bona, & mala videntur Stoicis, & cæteris civibus, vel potius gentibus: alia vis honoris, ignominiæ, præmii, ſupplicii. Vere, an ſecus, nihil ad hoc tempus: ſed ea ſi ſequamur, nullam unquam rem dicendo expedire poſſimus.

Reliqui ſunt Peripatetici, & Academici: quanquam Academicorum nomen eſt unum, ſententiæ duæ. Nam Speuſippus Platonis ſororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem, Polemo & Crantor, nihil ab Ariſtotele, qui una audierat Platonem, magnopere diſſenſit: copia fortaſſe & varietate dicendi pares non fuerunt. Arceſilas primum, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris, ſermonibuſque Socraticis hoc maxime arripuit, nihil eſſe certi, quod aut ſenſibus, aut animo percipi poſſit: quem ferunt eximio quodam uſum lepore dicendi, aſpernatum eſſe omne animi ſenſuſque judicium, primumque inſtituiſſe (quanquam id fuit Socraticum maxime) non, quid ipſe ſentiret, oſtendere; ſed contra id, quod quiſque ſe ſentire dixiſſet, diſputare.

Hinc hæc recentior Academia emanavit, in qua exſtitit divina quadam celeritate ingenii dicendique copia Carneades: cujus ego etſi multos auditores cognovi Athenis, tamen auctores certiſſimos laudare poſſum, & ſocerum meum Scævolam,

bat, ſed negat eorum philoſophiam utilem eſſe oratori propter duas rationes: quia & ſententiis, & genere dicendi diſcrepat ab eloquentia forenſi, & populari. Diſcrepat ſententiis, quoniam Stoici dicunt inſipientes (quales ſunt omnes) eſſe ſervos, latrones &c. Diſcrepat autem genere dicendi, quoniam illi nimium dialectice loquuntur, & acute concludunt, non ſuavitate delectant. Vides, Lector, τὸ ἀνακόλουθον (ut vocant) cum enim Cicero dixerat, *vel quod*, non repetit particulam *vel*, ſed ſententiam ſic variat, *Accedit, quod &c.* Pearcius.

lam, qui eum Romæ audivit adoleſcens, & Q. Metellum L. filium, familiarem meum, clariſſimum virum, qui illum a ſe adoleſcente Athenis, jam affectum ſenectute, multos dies auditum eſſe dicebat.

XIX. Hæc autem, ut ex Apennino [34] fluminum, ſic ex communi ſapientium jugo ſunt doctrinarum facta divortia: ut philoſophi, tanquam in ſuperum mare Jonium defluerent, Græcum quoddam & portuoſum; oratores autem in inferum hoc Tuſcum, & Barbarum, ſcopuloſum atque infeſtum, laberentur, in quo etiam ipſe Ulyſſes erraſſet.

Quare ſi hac eloquentia, atque hoc oratore contenti ſumus, qui ſciat aut negare oportere, quod arguare; aut, ſi id non poſſis, tum oſtendere, quod is fecerit, qui inſimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa aut injuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut neceſſario; aut non eo nomine uſurpandum, quo arguatur; aut non ita agi, ut debuerit ac licuerit: &, ſi ſatis eſſe putatis, ea, quæ iſti ſcriptores artis docent, diſcere, quæ multo tamen ornatius, quam ab illis dicuntur, & uberius explicavit Antonius; ſed, ſi his contenti eſtis, atque iis etiam, quæ dici voluiſtis a me: ex ingenti quodam oratorem, immenſoque campo in exiguum ſane gyrum compellitis.

Sin veterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter ſcriptorum multitudinem eſt, Demoſthenem, ſequi vultis; & ſi illam præclaram & eximiam ſpeciem oratoris perfecti, & pulchritudinem adamaſtis; aut vobis hæc Carneadia, aut illa Ariſtotelia vis comprehendenda eſt. Namque (ut ante dixi) veteres illi uſque ad Socratem, omnem omnium rerum quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ

34 *Ut ex Apennino*] Propoſitam diſputationem apta ſimilitudine concludit. Quemadmodum enim Apenninus mons, qui Italiæ ampliſſimus, perpetuis jugis ab Alpibus tendens ad Siculum fretum, ut ait Plinius lib. 3. cap. 5. alia flumina emittit in ſuperum, hoc eſt, Adriaticum mare, quæ inde in Jonium effluunt; alia in inferum, hoc eſt Tyrrhenum, ſive Tuſcum; quorum illud portuoſum & Græcorum commercio frequens; hoc barbarum, ſcopuloſum, ac infidum: ita omnino eadem ex philoſophia divortia facta ſunt ſtudiorum; ut eloquentiæ ſtudioſi ſimiles ſint eorum fluminum, quæ in procelloſum illud ac ſcopuloſum mare influunt, propter ſollicitam & exercitam eorum hominum conditionem: qui vero philoſophiæ ſeſe dediderunt, cum iis fluminibus conferuntur, quæ in Græcorum mare, tranquillum ac minus infeſtum labuntur. *Petavius*.

ad virtutem, quæ ad rempublicam pertinebant, cognitionem & ſcientiam cum dicendi ratione jungebant: poſtea diſſociati (ut expoſui) a Socrate, diſerti a doctis, & deinceps a Socraticis item omnibus: philoſophi eloquentiam deſpexerunt, oratores ſapientiam: neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, niſi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur: ex quo promiſcue haurirent, ſi manere in priſtina communione voluiſſent. Sed, ut pontifices veteres [35], propter ſacrificiorum multitudinem, tres viros epulones eſſe voluerunt, cum eſſent ipſi a Numa, ut etiam illud ludorum epulare ſacrificium facerent, inſtituti: ſic Socratici a ſe cauſarum actores, & a communi philoſophiæ nomine ſeparaverunt, cum veteres dicendi & intelligendi mirificam ſocietatem eſſe voluiſſent.

XX. Quæ cum ita ſint, paululum equidem de me deprecabor, & petam a vobis, ut ea, quæ dicam, non de memetipſo, ſed de oratore dicere putetis. Ego enim ſum is, qui, cum ſummo ſtudio patris in pueritia doctus eſſem, & in forum ingenii tantum, quantum ipſe ſentio, non tantum quantum ipſe forſitan vobis videar, detuliſſem, non poſſim dicere, me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam diſcenda eſſe, didiciſſe: quippe qui omnium maturrime ad publicas cauſas acceſſerim, annoſque natus unum & viginti nobiliſſimum hominem & eloquentiſſimum in judicium vocarim; cui diſciplina fuerit forum; magiſter, uſus & leges, & inſtituta populi Romani, moſque majorum.

Paulum ſitiens iſtarum artium, de quibus loquor, guſtavi, quæſtor in Aſia cum eſſem, æqualem fere meum ex Academia rhetorem nactus, Metrodorum illum, de cujus memoria commemoravit Antonius; & inde decedens, Athenis; ubi ego diutius eſſem moratus, niſi Athenienſibus, quod myſteria non referrent, ad quæ biduo ſerius veneram, ſuccenſuiſſem. Quare

35 *Ut Pontifices veteres*] Alio exemplo, quemadmodum diſſidium illud factum ſit, oſtendit. Epulones initio tres duntaxat creati ſunt, ut prodit Livius lib. 33. Pomponius Lætus duos poſtea ait fuiſſe adjunctos, ut quinque eſſent. Poſtmodum denique ad ſeptem perveniſſe certum eſt. Plerumque enim ſeptemviri epulonum commemorantur. Quanam vero de cauſa, & a quo ſit numerus iſte adauctus, incertum eſt. Munus illorum fuit publicis epulis præeſſe; quæ ſcilicet in ludis publicis præbebantur, ut ex Cicerone de Aruſpicum reſponſis colligitur. *Idem*

re hoc, quod complector tantam ſcientiam vimque doctrinæ, non modo non pro me, ſed contra me eſt potius, (non enim, quid ego, ſed quid orator poſſit, diſputo :) atque hos omnes, qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos. Scribunt enim de litium genere, & de principiis, & de narrationibus. Illa vis autem eloquentiæ tanta eſt, ut omnium rerum, virtutum, officiorum, omniſque naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ vitam continet, originem, vim, mutationeſque teneat; eadem mores, leges, jura deſcribat, rempublicam regat : omnia, quæ ad quamcumque rem pertineant, ornate, copioſeque dicat. In quo genere nos quidem verſamur tantum, quantum poſſumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum uſu valemus : neque tamen iſtis, qui in una philoſophia quaſi tabernaculum vitæ ſuæ collocarunt, multum ſane in diſputatione concedimus.

XXI. Quid enim meus familiaris C. Vellejus afferre poteſt, quamobrem voluptas ſit ſummum bonum, quod ego non copioſius poſſim vel tutari, ſi velim, vel refellere ex illis locis, quos expoſuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Vellejus eſt rudis, unuſquiſque noſtrum verſatus? Quid eſt, quod aut Sext. Pompejus, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit, M. Vigellius, de virtute homines Stoici poſſint dicere, qua in diſputatione ego his debeam, aut veſtrum quiſquam concedere? Non eſt enim philoſophia ſimilis artium reliquarum. Nam quid faciet in geometria, qui non didicerit? quid in muſicis? aut taceat oportebit, aut ne ſanus quidem judicetur. Hæc vero, quæ ſunt in philoſophia, ingeniis [36] eruuntur ad id, quod in quoque veriſimile eſt, eliciendum, acutis atque acribus, eaque exercitata oratione poliuntur. Hic, hic noſter vulgaris orator, ſi minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipſa exercitatione communi, iſtos quidem noſtros verberabit,

 neque

36 *Hæc vero, quæ ſunt in philoſophia, ingeniis &c.*] Id eſt, in cæteris artibus tantum id ſcimus, quod didicimus; elementa vero, ſive principia philoſophiæ natura nobis inſerit : qui ingeniis acutis & acribus præditi ſunt, facile ea, quæ probabilia ſunt in philoſophia invenient, &, ſi iidem in dicendo exercitati ſunt, ea oratione ornabunt. *Pearcius.*

neque se ab iis contemni ac despici sinet. Sin aliquis exstiterit aliquando, qui Aristotelico more de omnibus rebus in utramque sententiam possit dicere, & in omni causa duas contrarias orationes, præceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arcesilæ modo, & Carneadis, contra omne quod propositum sit, disserat; quique ad eam rationem adjungat hunc rhetoricum usum, moremque exercitationemque dicendi; is sit verus, is perfectus, is solus orator. Nam neque sine forensibus nervis satis vehemens & gravis, nec sine varietate doctrinæ satis politus & sapiens esse orator potest.

Quare Coracem istum [37] vestrum patiamur nos quidem pullos suos * excludere in nido, qui evolent, clamatores odiosi ac molesti; Pamphilumque [38] nescio quem sinamus in insulis tantam rem, tanquam pueriles delicias aliquas depingere: nosque ipsi hac tam exigua disputatione hesterni & hodierni diei totum oratoris munus explicemus; dummodo illa res tanta sit [39], ut omnibus philosophorum libris [40], quos nemo oratorum istorum unquam attigit, comprehensa esse videatur.

XXII. Tum Catulus, Haudquaquam hercle, inquit, Crasse, mirandum est, esse in te tantam dicendi vel vim, vel suavitatem, vel copiam; quem quidem antea natura rebar ita dice-

37 *Quare Coracem istum*] Corax ille rhetor, & quem merito eum Græcis *γεγώνακι* appellares, hoc est, dignum suo nomine, corvi scilicet garrulitate similem; rhetoricæ etiam inventor dicitur apud Suidam. Sed eximiam hanc laudem obscuratam fuisse necesse est, eum ab eo natum sit, eodem teste, dictum illud: *κακοῦ κόρακος κακὸν ὠόν*. Mali corvi malum ovum. Coracis meminit Aristoteles, lib. 2. Rhetor. & in epistola ad Alexandrum, quæ operi rhetorico ad eum scripto præfigitur; ubi sese duo volumina mittere ait; unum a se, aliud a Corace scriptum. *Petavius*.

* *Excludere*] Lamb. *excludere, e nido qui evolent*.

38 *Pamphilumque*] Multorum hujus nominis meminit Suidas. Inter cæteros, quendam commemorat incertæ patriæ, Amphipoliten, vel Sicyoneum, vel Nicopoliten, vel philosophum, qui de pictura & de illustribus pictoribus scripsit. Quod quidem huic Pamphilo accommodatum est, quia & hic in insulis, hoc est, fasciis, oratoriam omnem artem, quasi puerilia crepundia, depinxerat. At enim Nicopolita esse non potuit, cum hæc urbs ab Augusto condita sit post Actiacam victoriam. *Idem*.

39 *Dummodo illa res tanta sit*] Sensus est; modo illa res credatur tanta esse, ut non minori spatio, quam omnibus Philosophorum libris, comprehendatur. *Pearcius*.

40 *Quas nemo* oratorum *istorum*] Isti homines, de quibus dixit modo, fuerunt Corax & Pamphilus, non oratores, sed rhetores: nempe rhetorum horum & aliorum ignorantiam, & impudentiam exagitat Crassus, qui præcepta eloquentiæ tradebant, eum omnem moralem philosophiam, quæ maxime oratori necessaria esset, ignorarent: quare rescribendum censeo, *quos nemo* rhetorum *istorum unquam attigit*. Ultima litera vocis *nemo* geminata huic errori locum dedit. *Idem*.

dicere, ut mihi non ſolum orator ſummus, ſed etiam ſapientiſſimus homo viderere: nunc intelligo illa te ſemper etiam potiora duxiſſe, quæ ad ſapientiam ſpectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxiſſe. Sed tamen, cum omnes gradus ætatis recordor tuæ, cumque vitam tuam, ac ſtudia conſidero; neque, quo tempore iſta didiceris, video; nec magnopere te iſtis ſtudiis, hominibus, libris, intelligo deditum; neque tamen poſſum ſtatuere, utrum magis mirer, te illa, quæ mihi perſuades maxima eſſe adjumenta, potuiſſe in tuis tantis occupationibus perdiſcere, an, ſi non potueris, poſſe iſto modo dicere.

Hic Craſſus, Hoc tibi, inquit, Catule, primum perſuadeas velim, me non multo ſecus facere, cum de oratore diſputem, ac facerem, ſi eſſet mihi de hiſtrione dicendum. Negarem enim poſſe eum ſatisfacere in geſtu, niſi palæſtram, niſi ſaltare didiciſſet: neque, ea cum dicerem, me eſſe hiſtrionem neceſſe eſſet, ſed fortaſſe non ſtultum alieni artificii exiſtimatorem. Similiter nunc de oratore, veſtro impulſu, loquor, ſummo ſcilicet. Semper enim quacumque de arte aut facultate quæritur, de abſoluta & perfecta quæri ſolet. Quare ſi jam me vultis eſſe oratorem, ſi etiam ſat bonum, ſi bonum denique, non repugnabo: (quid enim nunc ſim ineptus? ita me exiſtimari ſcio) quod ſi ita eſt, ſummus tamen certe non ſum: neque enim apud homines res eſt ulla difficilior, neque major, neque quæ plura adjumenta doctrinæ deſideret.

Attamen, quoniam de oratore nobis diſputandum eſt, de ſummo oratore dicam neceſſe eſt. Vis enim & natura rei, niſi perfecta ante oculos ponitur, qualis & quanta ſit, intelligi non poteſt. Me autem, Catule, fateor, neque hodie in iſtis libris, & cum iſtis hominibus vivere: nec vero, id quod tu recte commeminiſti, ullum unquam habuiſſe ſepoſitum tempus ad diſcendum, ac tantum tribuiſſe doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenſes feriæ conceſſerint.

XXIII. At, ſi quæris, Catule, de doctrina iſta quid ego ſentiam; non tantum ingenioſo homini, & ei, qui forum, qui curiam, qui cauſas, qui rempublicam ſpectet, opus eſſe arbi-

arbitror temporis, quantum sibi ii sumſerunt, quos diſcentes vita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad uſum transferunt: aliter ab iis, qui ipſarum artium tractatu delectati, nihil in vita ſunt aliud acturi. Magiſter hic Samnitium [41] ſumma jam ſenectute eſt, & quotidie commentatur: nihil enim curat aliud. At Q. Velocius puer addidicerat: ſed quod erat aptus ad illud, totumque cognorat, fuit, ut eſt apud Lucilium,

quamvis bonus ipſe [42]
Samnis in ludo ac rudibus, civis ſatis aſper:

ſed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat: erat enim ſcenicus: quid faceret aliud? At Numerius Furius, noſter familiaris, cum eſt commodum, can-

41 *Magiſter hic Samnitium*] Quantum ab iis qui artes transferunt ad uſum, diſtent qui in earum cognitione conquieſcunt, triplici probat exemplo. Primum eſt duorum laniſtarum, qui tunc temporis celebres erant. Alter quidem, quem apprime noviſtis, magiſter Samnitium, id eſt, gladiatorum magiſter, (Samnites enim, teſte Feſto, gladiatores) totus in arte ſua occupatus, aliud nihil cogitat: alter, Q. Velocius, quantumvis artis numeros omnes calleret, & pugnando cederet nemini; tamen operam foro impendebat, amicis præſtabat obſequium, & rem familiarem curabat. Secundum exemplum eſt Valerii & Furii, muſicorum; hic interdum, ille quotidie cantabat. Tertium eſt Q. Tuberonis & Africani, qui philoſophiæ dabant operam: Tubero impalleſcebat illis ſtudiis, quibus Africanus horis tantum ſubciſivis incumbebat. *Proſteus.*

42 *Quamvis bonus ipſe*] Verſus ii ex Lucilio Satyrico poeta deſumpti, in quibus Samnitium illum magiſtrum ſignificare videtur acrem hominem, & non ineptum fuiſſe. Verba ipſa obſcura, ac fortaſſe mutila; & quidem alii aliter legunt. Senſus hic eſſe videtur: Samnitem illum in ludo atque umbratili exercitatione bonum & non imperitum. *Quamvis* pro *quantumvis* ſumit Strebæus, & *cauſis* legit; ego *cuivis* arbitror retineri poſſe; reſpexiſſeque Lucilium ad gladiaturam. In primis enim nomen ipſius Samnitis proprium generis cujuſdam fuit gladiatorii, ut ex locuplete Livii teſtimonio conſtat lib. IX. ubi ait, Campanos odio Samnitium gladiatores eo ornatu armaſſe, quo ii in acie uſi fuerant, Samnitiumque nomine appellaſſe. Ad quos alluſiſſe Lucilium etiam vox, quæ ſequitur, *rudibus*, probat: hoc enim gladiatorium inſtrumentum, & quidem duplex: nam alia fuit rudis laniſtarum propria, ferulæ inſtar: ita enim appellatur: qua donabantur gladiatores qui miſſionem impetrabant. Alia fuit tironum, in enſem ligneum formata; quo genere exercebantur tirones; non gladiatores ſolum, verum etiam milites; quod *batuere* vocabant. Dixi ſenſum hunc videri: propterea quod nullus alius commodior occurrit. Alioqui magiſtrum Samnitium de rhetoricæ profeſſore accipere, quemadmodum Strebæus, neſcio an ridiculum ſit: recte non ita diceret Cicero: quid enim potius Samnitium, quam aliorum doctor appelletur? horridæ præſertim gentis, nec aptæ admodum ad eloquentiam. Quid quod Lipſius lib. I. Saturnalium 15. hoc de gladiatorii ludi magiſtro accipit? Quod autem *commentari* dicatur, bene obſervat gladiatorum magiſtros etiam interdum dictata dare ſolitos. Unde Juvenalis, Sat. XI. 8. *Scripturus leges & regia verba laniſtæ*. Verum quid ſequentibus verbis faciemus: *ſed plus operæ foro tribuebat*, &c. Hoc enim oratorem & rhetorem ſpectare videtur. An idem ille gladiatorum magiſter in foro verſabatur? plane, aut ita dicendum, aut criticorum communi cauſatione utendum, luxatum mutilumve, aut tranſlatum ex alieno locum hunc eſſe. *Petavius.*

cantat: eſt enim paterfamilias, eſt eques Romanus: puer didicit, quod diſcendum. Eadem ratio eſt harum artium maximarum. Dies & noctes virum ſumma virtute & prudentia videbamus, philoſopho cum operam daret, Q. Tuberonem: at ejus avunculum vix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Iſta diſcuntur facile, ſi & tantum ſumas, quantum opus ſit, & habeas qui docere fideliter poſſit, & ſcias etiam ipſe diſcere. Sed ſi tota vita nihil velis aliud agere, ipſa tractatio & quæſtio quotidie ex ſe gignit aliquid, quod cum deſidioſa delectatione veſtiges. Ita fit, ut agitatione rerum ſit infinita cognitio, facilis uſus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria ſtudiumque permaneat. Libet autem ſemper diſcere, ut ſi velim ego talis optime ludere, aut pilæ ſtudio tenear, etiam fortaſſe ſi aſſequi non poſſim. At alii, quia præclare faciunt, vehementius, quam cauſa poſtulat, delectantur; ut Titius pila, Brulla talis. Quare nihil eſt, quod quiſquam magnitudinem artium ex eo, quod ſenes diſcunt, pertimeſcat. Namque aut ſenes ad eas acceſſerunt; aut uſque ad ſenectutem in ſtudiis detinentur; aut ſunt tardiſſimi. Res quidem ſe mea ſententia ſic habet, ut, niſi quod quiſque cito potuerit, nunquam omnino poſſit perdiſcere.

XXIV. Jam, jam, inquit Catulus, intelligo, Craſſe, quid dicas, & hercule aſſentior. Satis video tibi homini ad perdiſcendum acerrimo, ad ea cognoſcenda, quæ dicis, fuiſſe temporis.

Pergiſne, inquit Craſſus, me, quæ dicam, de me, non de re putare dicere? Sed jam, ſi placet, ad inſtituta redeamus. Mihi vero, Catulus inquit, placet.

Tum Craſſus, Quorſum igitur hæc ſpectat, inquit, tam longa, tam alte repetita oratio? Hæ duæ partes, quæ mihi ſuperſunt, illuſtrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici poſtulat ornate, altera apte, hanc habent vim, ut ſit quam maxime jucunda, quam maxime in ſenſus eorum, qui audiunt, inſluat, & quam plurimis ſit rebus inſtructa. Inſtrumentum autem hoc forenſe, litigioſum,

acre,

acre, tractum ex vulgi opinionibus, exiguum sane atque mendicum est: illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicendi magistros, non multo est majus, quam illud vulgare ac forense. Apparatu nobis opus est [43], & rebus exquisitis undique, & collectis, arcessitis, comportatis, ut tibi, Cæsar, faciendum est ad annum; ut ego in ædilitate laboravi, quod quotidianis & vernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam.

Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis est vel ratio, vel sine ratione, ipsa exercitatio. Rerum est silva magna, quam cum Græci jam non tenerent, ob eamque causam juventus nostra dedisceret pæne discendo, etiam Latini, si diis placet, hoc biennio magistri dicendi exstiterunt: quos ego censor edicto [44] meo sustuleram, non quo (ut nescio quos dicere ajebant) acui ingenia adolescentium nollem, sed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Græcos, cuicuimodi essent, videbam tamen esse, præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, & * humanitatem dignam scientia. Hos vero novos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent; quod etiam cum bonis rebus conjunctum, per seipsum est magnopere fugiendum. Hoc cum unum traderetur, & cum impudentiæ ludus esset; putavi esse censoris, ne longius id serperet, providere. Quanquam non hæc ita statuo ac decerno, ut desperem, Latine ea, de quibus disputavimus, tradi ac perpoliri. Patitur enim & lingua nostra, & natura rerum, veterem illam excellentemque prudentiam Græcorum, ad nostrum usum, moremque transferri. Sed hominibus opus est

43 *Apparatu nobis opus est*] Alludit, quantum opinor, ad ædilitatem, in qua pleraque populo spectacula proponebantur; & in eo genere, qui novi aliquid ederet, & hactenus inusitatum, omne punctum ferebat. Quod idem in aliis magistratibus, sed in illo præcipue valebat. Quare, quemadmodum ibi delectu atque apparatu exquisitarum rerum opus est: eodem modo orator, vulgaribus tritisque neglectis, id consectari debet, quod ipsa præsertim novitate delectet. *Idem*.

44 *Quos ego censor edicto*] Juvat super ea re Gellium audire, qui lib. xv. cap. 11. istud his verbis declarat: *Cn. Domitius Ænobarbus & L. Licinius Crassus censores de coercendis rhetoribus Latinis ita edixerunt: Renunciatum est nobis esse homines, qui novum genus disciplinæ instituerunt, ad quos juventus in ludum conveniat; eos sibi nomen imposuisse Latinos rhetores; ibi homines adolescentulos dies totos desidere, &c.* Idem.

* *Humanitatem*] Man. Lamb. *humanitate dignam scientiam*.

est eruditis, qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fuerunt. Sin quando exstiterint; etiam Græcis erunt anteponendi.

XXV. Ornatur igitur oratio [45] genere primum, & quasi colore quodam, & succo suo. Nam ut gravis, ut suavis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit, non est singulorum articulorum: in toto spectantur hæc corpore. Ut porro conspersa sit quasi verborum sententiarumque floribus, id non debet esse fusum æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quædam insignia & lumina.

Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, & quod non solum delectet, sed etiam sine satietate delectet. Non enim a me jam exspectari puto, ut moneam, ut caveatis, ne exilis, ne inculta sit vestra oratio, ne vulgaris, ne obsoleta: aliud quiddam majus, & ingenia me hortantur vestra, & ætates. Difficile enim dictu est [46], quænam causa sit, cur ea, quæ maxime sensus nostros impellunt voluptate, & specie prima acerrime commovent, ab iis celerrime fastidio quodam & satietate abalienemur. Quanto colorum pulchritudine [47] & varietate floridiora sunt in picturis novis pleraque, quam in veteribus? quæ tamen, etiamsi primo aspectu nos ceperunt, diutius non delectant; cum iidem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido, obsoletoque teneamur. Quanto molliores sunt, & delicatiores in cantu flexiones, & falsæ voculæ, quam certæ & severæ? quibus

45 *Ornatur igitur oratio*] Institutum deinceps aggreditur, ac de ornatu orationis disserit; atque in primis duplex illius genus distinguit: unum in toto fusum corpore orationis; aliud spectatur in partibus. Quod similitudine humani corporis explicatur: in quo alia totius est pulchritudo: quæ in coloris bonitate, aptaque membrorum proportione cernitur: alia partium singularum. *Idem.*

46 *Difficile enim dictu est, &c.*] Non hic ratio redditur, quare Crassum aliud hortabantur juvenum ingenia & ætates: sed hæc sententia pendet ab ista: *Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos,* &c. Nempe habes rationem, cur satietas in delectatione vitanda sit. Sic igitur ope parentheseos sententiam restitui: *Sed etiam sine satietate delectet; (non enim a me ---- & ætates;) difficile enim dictu est* &c. Eodem etiam modo Manutius hunc locum impressit. *Pearcius.*

47 *Quanto colorum pulchritudine*] Exemplis, quod dixerat, illustrat. De vario genere picturæ, singulorumque generum proprietate, superius dixit. Pictura vetus, etsi rudis, nec ita florida, ipsa tamen antiquitate delectat. Eodem pacto in musica, vox ad suavitatem infracta & inflexa, si nimium iteretur, displicet. *Petavius.*

tamen non modo austeri, sed, si sæpius fiunt, multitudo ipsa reclamat. Licet hoc videre in reliquis sensibus. Unguentis minus diu nos delectari, summa & acerrima suavitate conditis, quam his moderatis: & magis laudari quod terram, quam quod crocum [48] olere videatur. In ipso tactu esse modum & mollitudinis & lævitatis. Quin etiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maxime voluptarius, quique dulcitudine præter cæteros sensus commovetur, quam cito id, quod valde dulce est, aspernatur ac respuit? Quis potione uti, aut cibo dulci diutius potest? cum utroque in genere ea, quæ leviter sensum voluptate moveant, facillime fugiant satietatem. Sic omnibus in rebus, voluptatibus maximis fastidium finitimum est: quo hoc minus in oratione miremur: in qua vel ex poetis, vel ex oratoribus possumus judicare, concinnam, distinctam, ornatam, festivam, sine intermissione, sine * reprehensione, sine varietate, quamvis claris sit coloribus picta vel poesis vel oratio, non posse in delectatione esse diuturna. Atque eo citius in oratoris, aut in poetæ cincinnis ac fuco offenditur, quod sensus in nimia voluptate natura, non mente satiantur [49]: in scriptis & in dictis non aurium

48 *Magis laudari quod terram, quam quod crocum*] Alii *teram*, pro *terram* hic legunt, sed perperam. Juvat Plinii locum cum hoc conferre, qui ei lucem præferat. Igitur lib. XVII. cap. 5. *Certe*, inquit, *Cicero*, *lux doctrinarum altera*, Melinra, *inquit*, unguenta sunt quæ terram, quam quæ crocum sapiunt. *Hoc enim maluit dixisse, quam redolent. Ita est profecto: illa erit optima, quæ unguenta sapiat. Quod si alimonendi sumnt, qualis sit terræ odor ille qui quæritur; contingit sæpe etiam quiescente ea sub occasum solis, in quo loco arcus cælestis dejecerit capita sua: & cum a siccitate continua immaduit imbre: tunc emittit illum suum halitum divinum ex sole conceptum, cui comparari suavitas nulla possit*. Petav. Tuetur hanc eandem lectionem in suis notis & emendat. ad Plin. lib. XIII. n. 6. Harduinus.

* *Reprehensione*] Lamb. *respiratione*

49 *Sensus in nimia voluptate* natura, *non* mente satiantur] Illum, qui satiatur mente aut natura, natura aut mens satiat: neque enim alio sensu, vox *satiatur* cum ablativo intelligi potest: sed non hoc voluit Cicero; imo aliud longe diversum voluit. Quod si intelligere possimus *mente satiari*, quid, quæso, est natura satiari? Lambinus hanc labem vulgatæ lectionis vidit, & sic corrigere voluit, *quod* sensu *in nimia voluptate natura*, *non* mente, satiatur: ubi *natura* est nominativi casus. Sed manet interim eadem vitiosa locutio *mente* & *sensu satiari*; & nec sententia satis numerosa videtur, nec ordo verborum elegans conservatur. Restat etiam hoc vitium, & in vulgata, & in Lambini lectione, quod hæc verba *in nimia voluptate* nimis universa sunt, & de omnimoda voluptate dicuntur: sed Cicero de uno solo genere voluptatum nunc loquitur, sc. earum, quæ ex sensibus oriuntur. Opus igitur esse emendatione, ut opinor, lector fatebitur, sententiamque levinri, quam illa Lambini, mutatione, sic forsitan restituet: *Quod sensus in nimia voluptate* naturæ, *non* mentes *satiantur*; *in* *scri-*

aurium solum, sed animi judicio etiam magis, infucata vitia noscuntur.

XXVI. Quare, *bene*, & *præclare* [50], quamvis nobis sæpe dicatur; *belle*, & *festive*, nimium sæpe nolo. Quanquam illa ipsa exclamatio, *Non potest melius*, sit velim crebra: sed habeat tamen illa in dicendo admiratio ac summa laus umbram aliquam & recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, exstare, atque eminere videatur.

Nunquam agit hunc versum Roscius eo gestu, quo potest,

Nam sapiens virtuti honorem præmium, haud prædam petit:

sed abjicit prorsus, ut in proximos,

Ecquid video? ferro septus possidet sedes sacras,

incidat, adspiciat, admiretur, stupescat. Quid ille alter?

Quid petam præsidi?

quam leniter? quam remisse? quam non actuose? Instat enim,

O pater, o patria, o Priami domus!

in quo tanta commoveri actio non posset, si esset consumpta superiore motu, & exhausta. Neque id actores prius viderunt, quam ipsi poetæ, quam denique illi etiam, qui fece-

scriptis & in dictis, non aurium solum, sed animi judicio etiam magis, infucata vitia noscuntur. Id est: in gustatu, auditu, reliquisque voluptatibus, quæ a natura nobis sunt datæ, si nimiæ sint, non mentes gustantium, aut audientium, sed sensus soli satiantur: in iis autem voluptatibus, quæ ex arte proficiscuntur, ut in poesi & oratione, si nihil varietatis habeant, istud nimiæ similitudinis vitium noscitur non solum aurium, sed etiam magis animi judicio. *Voluptas naturæ* est *voluptas a natura data*. Sic noster de Fin. lib. v. *Quod in pueritia facillime se arbitrentur* naturæ voluptatem *posse cognoscere*. Sic lib. II. de Orat. c. 84. naturæ bona *eadem sunt, quæ in c. 11. dicuntur* natura data hominibus. Facillime autem ultima litera vocis *mentes* a sequenti *s* absorberi potuit. *Pearcius*.

50 *Quare* bene & præclare] Solebant non modo in scholis auditores, sed in foro populus oratoribus acclamare, cum aliquid impensius placeret: atque hæ erant acclamationes usitatæ, *bene*, *præclare*, *belle*, *festive*, *euge*, cujusmodi assentationum insaniam reprehendit Persius, Sat. I. 47. & Plutarchus, Tractatu de audiendo. Atque eo etiam morbus iste pervasit, ut nonnullos subornatos homines haberent, qui in exclamando cæteris præirent. Hinc natum fortasse, ut Græci θαυμάζειν, quod est *admirari*, pro eo quod est discipulum esse & auditorem, sumerent, ut est apud Hesychium. Cæterum hunc locum ita accipit Strebæus, quasi *bene*, *præclare*, & *belle* ac *festive* ad idem exclamationis & admirationis genus pertineant. Existimo tamen duo illa esse genera ac diversa exclamandi; ut cum alia sit orationis commendatio, ex eo quod apta sit, & artificiosa, & accommodata rebus, ex quo *bene* & *præclare* exclamari soleat, id in ea deberet esse frequentissimum; alia vero cum sit laus ex nitore ac lepore, quæ lumina dicuntur, hoc est, insignior quidam ac fucatior ornatus, ut propterea *belle* ac *festive* acclametur; nonnunquam quidem erit istud aspergendum, sed parcius & rarius. *Petavius*.

runt modos, a quibus utrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, distinguitur.

Ita sit nobis igitur ornatus & suavis orator, (nec tamen potest aliter esse) ut suavitatem habeat austeram & solidam, non dulcem atque decoctam. Nam ipsa ad ornandum præcepta quæ dantur, ejusmodi sunt, ut ea quamvis vitiosissimus orator explicare possit. Quare, ut ante dixi, primum silva rerum, ac sententiarum comparanda est: qua de parte dixit Antonius. Hæc formanda filo ipso & genere orationis, illuminanda verbis, varianda sententiis. Summa autem laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando: quod valet non solum ad augendum aliquid & tollendum altius, dicendo, sed etiam ad extenuandum atque abjiciendum.

XXVII. Id desideratur omnibus iis in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cum explanamus aliquid, vel cum conciliamus animos, vel cum concitamus. Sed in hoc, quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum: eaque una laus oratoris est, & propria maxime. Etiam major est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius, (primo rejiciebat) laudandi & vituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam & amplificandam orationem accommodatius, quam utrumque horum cumulatissime facere posse. Consequentur etiam illi loci [51], qui quanquam proprii causarum, & inhærentes in earum nervis esse debent, tamen, quia de universa re tractari solent, *communes* a veteribus nominati sunt: quorum partim habent vitiorum & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem, aut querelam, contra quam dici nihil solet, nec potest; ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam: quibus uti, confirmatis criminibus, oportet: aliter enim jejuni

51 *Consequentur etiam illi loci*] Usum locorum communium commendat. Erant hi communes loci sententiæ quædam, sive promptuaria argumentorum vel disputationum variis scilicet de rebus institutarum & generalibus, cujusmodi tria genera distinguit. Alii enim loci insectationes criminum quorundam continebant, de quibus nemo dubitat quin pessima sint. Alii, deprecationis aut miserationis excitandæ rationem continent. Tertium genus habet earum quæstionum tractationem, quæ utramque in partem disputando trahuntur, ut sunt de virtute, de justitia, cæterisque id genus rebus institutæ disputationes. *Idem*.

juni ſunt atque inanes. Alii autem habent deprecationem, aut miſerationem. Alii vero ancipites diſputationes, in quibus de univerſo genere in utramque partem diſſeri copioſe licet: quæ exercitatio nunc propria duarum philoſophiarum [52], de quibus ante dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, a quibus omnis de rebus forenſibus dicendi ratio & copia petebatur. De virtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, honore, utilitate, ignominia, præmio, pœna, ſimilibuſque de rebus, in utramque partem dicendi animos & vim & artem habere debemus. Sed, quoniam de noſtra poſſeſſione depulſi, in parvo, & eo litigioſo, prædiolo relicti ſumus, & aliorum patroni, noſtra tenere, tuerique non potuimus: ab iis, (quod indigniſſimum eſt) qui in noſtrum patrimonium irruperunt, quod opus eſt nobis mutuemur.

XXVIII. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parva urbis [53] ac loci, nomen habent, & peripatetici philoſophi, aut Academici nominantur; olim autem, propter eximiam rerum maximarum ſcientiam, a Græcis politici philoſophi appellati, univerſarum rerum publicarum nomine vocabantur; omnem civilem orationem in horum alterutro genere verſari, aut definita controverſia certis temporibus ac reis, hoc modo, Placeatne a Carthaginenſibus captivos noſtros, redditis ſuis, recuperari: aut infinite de univerſo genere quærentis, Quid omnino de captivo ſtatuendum ac ſentiendum ſit. Atque horum ſuperius illud genus, cauſam, aut controverſiam appellant, eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: hæc autem altera quæſtio infinita, & quaſi propoſita, conſultatio nominatur. Atque hactenus loquuntur.

Etiam hac [54] inſtituendo diviſione utuntur, ſed ita, non ut

52 *Nunc propria duarum philoſoph.*] Quaſnam ſignificet, planum eſt & facile: Peripateticos enim & Academicos innuit. *Idem*.

53 *Particula parva urbis*] E Lyceo ſcilicet, quod gymnaſium, Athenis celeberrimum, dicebatur quoque περίπατος, *obambulatio*, quod inter deambulandum inde nominati Peripatetici philoſopharentur. Academia, gymnaſium aliud Athenis, ab Academo Athenienſi nomen habuiſſe tradit Plutarchus in Theſeo. *Pruſteus*.

54 *Atque hactenus loquuntur. Etiam hac*] Omitto, *loquuntur*: ut ſenſus ſit, *Atque hactenus etiam hac inſtituendo diviſione utuntur*, ſcilicet rhetores, etſi in eorum provinciam invaſerint philoſophi. *Muretus*.

ut jure aut judicio, * ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut ex jure civili, surculo desringendo [55], usurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinet, atque idipsum lacinia [56]. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime vigere audio, etiam harum jam caussarum cognitio, exercitatioque celebratur. Alterum vero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris esse dicunt: sed neque vim, neque naturam ejus, nec partes, nec genera proponunt; ut præteriri omnino fuerit satius, quam attentatum deseri. Nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum judicio viderentur.

XXIX. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quæri & disceptari potest, sive in infinitis consultationibus disceptatur, sive in iis caussis, quæ in civitate, & in forensi disceptatione versantur: neque est ulla, quæ non aut ad cognoscendi, aut ad agendi vim rationemque referatur. Nam aut ipsa cognitio rei, scientiaque perquiritur, ut, Virtus suamne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur: aut agendi consilium exquiritur, ut, Sitne sapienti capessenda respublica. Cognitionis autem tres modi, conjectura, definitio, &, ut ita dicam, consecutio. Nam, quid in re sit, conjectura quæritur: ut illud, Sitne in humano genere sapientia. Quam autem vim quæque res habeat, definitio

* *Ut denique*] Lamb. *aut vi denique recuperare*

55 *Surculo defringendo*] Ita philosophos illos de rhetorica tradere aliquid docet, ut non sibi penitus illam vindicent, neque in eam tanquam possessionem manus injiciant, sed de ea etiamnum contendentes imaginaria vindicatione usurpent in exigua aliqua parte. Olim enim petitor possessorem una cum prætore in rem præsentem ducebat: unde adversarium manu prehendens, rem, de qua erat contentio, sibi vindicabat; quod *manum conserere* appellabant. Posteaquam vero propagatis Italiæ finibus, prætores negotiis occupati proficisci ad longinquas res gravabantur, institutum est ut litigantes non apud prætores manum consererent, sed *ex jure*, id est, ex eo loco ubi jus reddebatur, *manum consertum vocarent*, id est alter, alterum ad manum conserendam in rem de qua ageretur, vocaret; atque profecti simul in agrum de quo litigabatur, terræ aliquid ex eo, uti unam glebam, in jus in urbem ad prætorem deferrent, & in ea gleba, tanquam in toto agro, vindicarent. Nonnunquam & surculum ex arbore defractum ferebant. Multa de eo ritu Brissonius in Formulis. Itaque similitudo Ciceroniana hæc est: Quo illi modo litigantes in parte agri exigua hærent, nec dum totum obtinuerunt; sic philosophos, dum paucula quædam delibant ex rhetoricis, non veterem possessionem ex toto usurpare, quasi postliminio, sed particulam illius quasi adhuc alienæ rei arripere. *Petavius*.

56 *Lacinia*] Lacinia aliquid tenere vel obtinere, idem valet, ac rem nonnisi leviter tenere. Phrasis eadem in Plauti Asin. 3. 2. 41. *Pearcius*.

tio explicat : ut, si quæratur, quid sit sapientia. Consecutio autem tractatur, cum, quid quamque rem sequatur, inquiritur : ut illud, Sitne aliquando mentiri boni viri.

Redeunt rursus ad conjecturam, eamque in quatuor genera dispertiunt. Nam aut quid sit, quæritur, hoc modo : Naturane sit jus inter homines, an opinionibus. Aut, quæ sit origo cujusque rei : ut, quod sit initium legum, aut rerum publicarum. Aut causa & ratio : ut, si quæratur cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant. Aut de immutatione : ut, si disputetur, num interire virtus in homine, aut num in vitium possit converti.

Definitionis autem sunt disceptationes, ut, cum quæritur [57] quid in communi mente quasi impressum sit : ut, si disseratur, idne sit jus, quod maximæ parti sit utile. Aut, cum quid cujusque sit proprium, exquiritur : ut ornate dicere, propriumne sit oratoris, an id etiam aliquis præterea possit. Aut, cum res distribuitur in partes : ut, si quæratur, quot sint genera rerum expetendarum ; ut, sintne tria, corporis, animi, externarumque rerum. Aut, cum, quæ forma [58], & quasi naturalis nota cujusque sit, describitur : ut, si quæratur avari species, seditiosi, gloriosi.

Consecutionis autem duo prima quæstionum genera ponuntur. Nam aut simplex est disceptatio, ut, si disseratur, Expetendane sit gloria, aut ex comparatione, Laus, an divitiæ magis expetendæ sint. Simplicium autem sunt tres modi : de expetendis fugiendisve rebus, ut, Expetendine honores sint, num fugienda paupertas : de æquo aut iniquo, Æquumne sit ulci-

57 *Ut cum quæritur*] Mutavi vulgatum ut in *aut*, quia exemplum non subjicitur, sed species quædam definitionis. Quatuor ejus sunt species. Prima est, cum quæritur, quid in communi mente quasi impressum sit, quam Cicero in Topicis vocat notionem, & ejus speciei exemplum est, *Idne est jus, quod maximæ parti sit utile?* Secunda est, cum, quid cujusque sit proprium, exquiritur : quod Cicero in Topicis vocat proprietatem. Tertia, cum res distribuitur in partes : quod vocat divisionem. Quarta, cum quæ forma & quasi naturalis nota cujusque sit, describitur : quam vocat descriptionem. Vides igitur, Lector, *aut* legendum esse ; quod præponitur tribus postremis speciebus. *Idem*.

58 *Aut, cum, quæ forma*] Notationes, sive descriptiones morum indicat, quos characteres Græci vocant ; quando res non simplici definitione aperitur, sed per multiplicia signa & quasi vestigia explicatur. Cujusmodi sunt morales Theophrasti characteres, quæ in oratione collocata ethopœjam faciunt, & præcipue ad comœdias pertinent. *Petavius*.

ulcisci injurias etiam propinquorum: de honesto aut turpi, ut hoc, Sitne honestum, gloriæ causa mortem obire. Comparationis autem duo sunt modi. Unus, cum, idemne sit, an aliquid intersit, quæritur: ut *metuere*, & *vereri:* ut *rex*, & *tyrannus:* ut *assentator*, & *amicus*. Alter, cum, quid præstet aliud alii, quæritur: ut illud, Optimine cujusque sapientes, an populari laude ducantur. Atque eæ quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, sic fere a doctissimis hominibus describuntur.

XXX. Quæ vero referuntur ad agendum, aut in officii disceptatione versantur, quo in genere, quid rectum faciendumque sit, quæritur; cui loco omnis virtutum, & vitiorum est silva subjecta: aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut sedanda, tollendave tractantur. Huic generi subjectæ sunt cohortationes, objurgationes, consolationes, miserationes, omnisque ad omnem animi motum & impulsio, &, si ita res feret, mitigatio.

Explicatis igitur his generibus ac modis disceptationum omnium, nihil sane ad rem pertinet, si qua in re discrepavit ab Antonii divisione nostra partitio. Eadem enim sunt membra in utrisque disputationibus, sed paulo secus a me, atque ab illo, partita ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, meque ad meum munus pensumque revocabo. Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quæque genera quæstionum argumenta sumenda: sed aliis generibus alii loci magis erunt apti; de quo non tam quia longum est, quam quia perspicuum, dici nihil est necesse.

Ornatissimæ sunt igitur orationes eæ, quæ latissime vagantur, & a privata ac singulari controversia se ad universi generis vim explicandam conferunt & convertunt, ut ii, qui audiant, natura, & genere, & universa re cognita, de singulis reis, & criminibus, & litibus statuere possint. Hanc ad consuetudinem exercitationis vos, adolescentes, est cohortatus Antonius, atque a minutis angustisque concertationibus ad omnem vim, varietatemque vos differendi traducendos putavit. Quare non est paucorum libellorum hoc munus, ut ii, qui scri-

scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neque Tusculani, atque hujus ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. Non enim solum acuenda nobis, neque procudenda lingua est; sed onerandum, complendumque pectus maximarum rerum & plurimarum suavitate, copia, varietate.

XXXI. Nostra est enim (si modo nos oratores sumus, si in civium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi auctores & principes sumus) nostra est, inquam, omnis ista prudentiæ, doctrinæque possessio, in quam homines, quasi caducam atque vacuam, abundantes otio, nobis occupatis, involaverunt; atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, cavillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eosque *rhetoricos* inscribunt: quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab iisdem de justitia, de officio, de civitatibus instituendis & regendis, de omni vivendi, denique etiam de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam jam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, a quibus expilati sumus, dummodo illa ad hanc civilem scientiam, quo pertinent, & quam intuentur, transferamus: neque (ut ante dixi) omnem teramus in his discendis rebus ætatem, sed cum fontes viderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, nunquam cognoscet omnino, tum, quotiescumque opus erit, ex iis tantum, quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum & ingeniis, ut res tantas quisquam, nisi monstratas, possit videre: neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio cernat, si modo adspexerit.

In hoc igitur tanto tamque immenso campo, cum liceat oratori vagari libere, atque, ubicumque constiterit, consistere in suo, facile suppeditat omnis apparatus, ornatusque dicendi. Rerum enim copia verborum copiam gignit: &, si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, exsistit ex rei natura quidam splendor in verbis. Sit modo is, qui dicet, aut scribet, institutus liberaliter educatione doctrinaque pue-

rili, & flagret ſtudio, & a natura adjuvetur, & in univerſorum generum infinitis diſceptationibus exercitatus, ornatiſſimos ſcriptores oratoreſque ad cognoſcendum imitandumque legerit: næ ille haud ſane, quemadmodum verba ſtruat & illuminet, a magiſtris iſtis requiret. Ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta ſine duce, natura ipſa, ſi modo eſt exercitata, labetur.

XXXII. Hic Catulus, Dii immortales, inquit, quantam rerum varietatem, quantam vim, quantam copiam, Craſſe, complexus es, quantiſque ex anguſtiis oratorem educere auſus es, & in majorum ſuorum regno collocare! Namque illos veteres doctores, auctoreſque dicendi nullum genus diſputationis a ſe alienum putaſſe accepimus, ſemperque eſſe in omni orationis ratione verſatos. Ex quibus Eleus Hippias, cum Olympiam veniſſet, maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus eſt, cuncta pæne audiente Græcia, nihil eſſe ulla in arte rerum omnium, quod ipſe neſciret: nec ſolum has artes, quibus liberales doctrinæ atque ingenuæ continerentur, geometriam, muſicam, literarum cognitionem, & poetarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de rebus publicis dicerentur: ſed annulum, quem haberet, pallium, quo amictus, ſoccos, quibus indutus eſſet, ſe ſua manu confeciſſe. Scilicet nimis hic quidem eſt progreſſus; ſed ex eo ipſo eſt conjectura facilis, quantum ſibi illi ipſi oratores de præclariſſimis artibus appetierint, qui ne ſordidiores quidem repudiarint. Quid de Prodico Chio? quid de Thraſymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum unuſquiſque plurimum temporibus illis, etiam de natura rerum, & diſſeruit & ſcripſit. Ipſe ille Leontinus Gorgias, quo patrono (ut Plato voluit) philoſopho ſuccubuit orator; qui aut non eſt victus unquam a Socrate, neque ſermo ille Platonis verus eſt; aut, ſi eſt victus, eloquentior videlicet fuit & diſertior Socrates, &, ut tu appellas, copioſior & melior orator: ſed hic in illo ipſo Platonis libro, de omni re, quæcumque in diſceptationem quæſtionemque vocaretur, ſe copioſiſſime dicturum eſſe profitetur: iſque princeps

ex

ex omnibus ausus est in conventu poscere, qua de re quisque vellet audire: cui tantus honos habitus est a Græcia, soli ut ex omnibus Delphis non inaurata statua [59], sed aurea statueretur. Atque ii, quos nominavi, multique præterea summi dicendi doctores uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, ut tu, Crasse, dicis; oratorisque nomen apud antiquos in Græcia, majore quadam vel copia, vel gloria floruisse.

Quo quidem magis dubito, tibine plus laudis, an Græcis vituperationis esse tribuendum statuam: cum tu, in alia lingua ac moribus natus, occupatissima in civitate, vel privatorum negotiis pæne omnibus, vel orbis terræ procuratione, ac summi imperii gubernatione districtus, tantam vim rerum cognitionemque comprehenderis, eamque omnem cum ejus, qui consilio & oratione in civitate valeat, scientia atque exercitatione sociaris: illi nati in literis, ardentesque his studiis, otio vero diffluentes, non modo nihil acquisierint, sed ne relictum quidem, & traditum, & suum conservaverint.

XXXIII. Tum Crassus, Non in hac, inquit, una, Catule, re, sed in aliis etiam compluribus, distributione partium ac separatione, magnitudines sunt artium diminutæ. An tu existimas, cum esset Hippocrates ille Cous, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios qui vulneribus, alios qui oculis * mederentur? Num geometriam Euclide aut Archimede, num musicam Damone aut Aristoxeno, num ipsas literas Aristophane aut Callimacho tractante, tam discerptas fuisse, ut nemo genus universum complecteretur, atque ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret?

Equidem sæpe hoc audivi de patre & de socero meo, nostros quoque homines, qui excellere sapientiæ gloria vellent, omnia, quæ quidem tum hæc civitas nosset, solitos esse complecti.

59 *Delphis non inaurata statua*] Immo non a Græcis erecta illa statua, sed ab ipso sophista sibi posita, si audiendus Plinius, qui lib. 33. cap. 1. *Hominum*, inquit, *primus & auream statuam & solidam Gorgias Leontinus Delphis in templo sibi posuit, septuagesima circiter olympiade: tantus erat docendæ oratoriæ artis quæstus*. Sed nihil hic in parte fidei habeas Plinio. Præstat & Ciceroni credere, & Valerio lib. 8. cap. 15. & Pausaniæ, qui tamen non auream, sed inauratam esse ait, lib. x. *Idem*.

* *Oculis*] Lamb. *oculis, alios qui auribus mederentur*.

plecti. Meminerant illi Sex. Ælium, M. vero Manilium nos etiam vidimus transverso ambulantem foro: quod erat insigne, eum, qui id faceret, facere civibus omnibus consilii sui copiam: ad quos olim & ita ambulantes, & in solio sedentes domi, sic adibatur, non solum ut de jure civili ad eos, verum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio aut negotio referretur. Hæc fuit P. Crassi illius veteris, hæc T. Coruncanii, hæc proavi, generi mei, Scipionis, prudentissimi hominis, sapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus divinis atque humanis rebus referretur: iidemque & in senatu, & apud populum, & in caussis amicorum, & militiæ consilium suum fidemque præstabant. Quid enim M. Catoni, præter hanc politissimam doctrinam transmarinam atque adventitiam, defuit? Num, quia jus civile didicerat, caussas non dicebat? aut quia poterat dicere, juris scientiam negligebat? at utroque in genere & laboravit, & præstitit. Num propter hanc ex privatorum negotiis collectam gratiam tardior in republica capessenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator: idem facile optimus imperator: denique nihil in hac civitate temporibus illis sciri discive potuit, quod ille non cum investigarit & scierit, tum etiam conscripserit.

Nunc contra plerique ad honores adipiscendos, & ad rempublicam gerendam nudi veniunt atque inermes; nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. Sin aliquis excellit unus e multis, effert se, si unum aliquid affert, ut bellicam virtutem, aut usum aliquem militarem; quæ sane nunc quidem obsoleverunt; aut juris scientiam, ne ejus quidem universi: nam pontificium, quod est conjunctum, nemo discit: aut eloquentiam, quam in clamore & in verborum cursu positam putant: omnium vero bonarum artium, denique virtutum ipsarum societatem cognationemque non norunt.

XXXIV. Sed, ut ad Græcos referam orationem, (quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus: nam ut virtutis a nostris, sic doctrinæ sunt ab illis exempla repetenda)

da) ſeptem fuiſſe dicuntur uno tempore, qui ſapientes & haberentur & vocarentur. Hi omnes, præter Mileſium Thalem, civitatibus ſuis præfuerunt. Quis doctior iiſdem illis temporibus, aut cujus eloquentia literis inſtructior fuiſſe traditur, quam Piſiſtrati? qui primus Homeri libros, confuſos antea, ſic diſpoſuiſſe dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidem civibus ſuis utilis, ſed ita eloquentia floruit, ut literis doctrinaque præſtaret. Quid Pericles? de cujus dicendi copia ſic accepimus, ut, cum contra voluntatem Athenienſium loqueretur pro ſalute patriæ, ſeverius tamen id ipſum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus & jucundum videretur: cujus in labris veteres comici, etiam cum illi maledicerent, (quod tum Athenis fieri licebat) leporem habitaſſe dixerunt; tantamque in eo vim fuiſſe, ut in eorum mentibus, qui audiſſent, quaſi aculeos quoſdam relinqueret. At hunc non * clamator aliquis ad clepſydram [60] latrare docuerat, ſed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir ſummus in maximarum rerum ſcientia. Itaque hic doctrina, conſilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuit Athenis, & urbanis, eodem tempore, & bellicis rebus.

Quid Critias? quid Alcibiades? civitatibus ſuis quidem non

boni

* *Clamator*] Vict. Man. *declamator*

60 *Ad clepſydram*] Oratoribus ad cauſas agendas certum tempus definiebatur per clepſydram, quo elapſo ſilere neceſſe erat; fiebatque non raro quod ait Quintilianus lib. XII. c. 6. *Laboratam congeſtamque dierum ac noctium ſtudia actionem aqua deficit*. De forma clepſydræ atque uſu nonnulla ſcitu neceſſaria ex antiquis ſcriptoribus juvat hic breviter exponere: præſertimque ex Ariſtophanis interprete, (*Acharn. verſ. 693. & Veſp. v. 93.*) Η' κλεψύδρα ἀγγεῖον .... Clepſydra vas eſt habens exiguum foramen in fundo, quod in judicio plenum aqua ponebatur, ad quam oratores dicebant: hoc eſt, tamdiu dicere poterant ac perorare, quamdiu aqua per anguſtum foramen fluebat. Apulejus lib. 3. Metamorph. *Præconis amplo boatu citatus accuſator quidam ſenior exſurgi, & ad dicendi ſpatium vaſculo quodam in viſem coli graciliter fiſtulato, ac per hoc guttatim defluo infuſa aqua, populum ſic adorat.* Falſo ſibi perſuaderet aliquis, clepſydram noſtris fuiſſe clepſammidiis ſimilem, hoc eſt, horologiis, ut quidam vocant, pulverariis, quibus ſcilicet horarum intervalla partimur effluxu arenæ. Nam neque duobus ex vaſculis veterum clepſydra conſtabat, quorum ex altero aqua in alterum per vices deflueret; ſed uno tantum. Neque in eo aqua erat perpetua; ſed quæ effuſa identidem tranſmitteretur, ſubjecto, ut opinor, vaſe recepta: aut certe quæ ſingulis cauſis nova atque appenſa transfunderetur. Eam publicus lictor appendebat; quæ ubi omnis effluxerat, monebatur orator eſſe definendum. Quod ſi ſermonem interrumperet caſu quopiam, aut aliquid de ſcripto recitaret, jubebat præconem aquam ſiſtere. Apulejus in Apolog. *At tu, interea dum legis, aquam ſuſtine*. Πρὸς ὕδωρ λέγειν, ad aquam dicere, perinde eſt, ac dicere ad clepſydram. *Idem.*

boni sed certe docti atque eloquentes, nonne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expolivit? non Plato? atque eum idem ille non linguæ solum, verum etiam animi ac virtutis magister, ad liberandam patriam impulit, instruxit, armavit. Aliisne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato; aliis Isocrates clarissimum virum Timotheum, Cononis, præstantissimi imperatoris, filium, summum ipsum imperatorem, hominemque doctissimum? aut aliis Pythagoreus ille Lysis Thebanum Epaminondam, haud scio an summum virum unum omnis Græciæ? aut Xenophon Agesilaum? aut Philolaum Archytas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam veterem Italiæ Græciam, quæ quondam magna vocitata est? Equidem non arbitror.

XXXV. Sic enim video, unam quandam omnium rerum, quæ essent homine erudito dignæ, atque eo, qui in republica vellet excellere, fuisse doctrinam: quam qui accepissent, si iidem ingenio ad pronuntiandum valuissent, & se ad dicendum quoque, non repugnante natura, dedissent, eloquentia præstitisse. Atque ipse Aristoteles, cum florere Isocratem nobilitate discipulorum videret, quod ipse suas disputationes a causis forensibus & civilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutavit repente totam formam prope disciplinæ suæ, versumque quendam de Philocteta paulo secus dixit. Ille enim *turpe* sibi ait *esse tacere*, *cum barbaros*; hic autem [61], *cum Isocratem pateretur dicere*. Itaque ornavit & illustravit doctrinam illam omnem; rerumque cognitionem cum orationis exercitatione conjunxit. Neque vero hoc fugit sapientissimum regem, Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, a quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & loquendi.

Nunc

61 *Cum* barbaros; *hic autem*, *&c*] Versus, ad quem alludit Cicero, extat apud Quinct. lib. 3. c. 1. & Diog. Laertium in vita Aristotelis.

Αἰσχρὸν σιωπᾶν, Ἰσοκράτην δ' ἐᾶν λέγειν.

Versus autem ipsius Euripidis in Philocteta sic se habet.

Αἰσχρὸν, σιωπᾶν, βαρβάρους δ' ἐᾶν λέγειν.

Ex quo apparet, non *barbaris* (ut vulgo) sed *barbaros* legendum esse; quod & ipse Cicero indicat, cum dicit in accus. casu *Isocratem*: nempe sic expletur sententia, *cum* barbaros *pateretur dicere*. Hanc mendam sæpe observarunt viri doctissimi: nemo tamen adhuc *barbaros* in textum reposuit. Adde, quod Ms. Bal. Harl. 1. & Joan. *barbaros* rectissime exhibent. *Pearcius*.

Nunc sive qui volet, eum philosophum, qui copiam nobis rerum, orationisque tradat, per me appellet oratorem licet; sive hunc oratorem, quem ego dico sapientiam junctam habere eloquentiæ, philosophum appellari malit, non impediam: dummodo hoc constet, neque infantiam ejus, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat; neque inscientiam illius, cui res non suppetat, verba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam, quam stultitiam loquacem.

Sin quærimus, quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est. Quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata controversia est. Sin eos disjungent; hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitione non continuo inest eloquentia: quæ quamvis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. Hæc cum Crassus dixisset, parumper & ipse conticuit, & cæteris silentium fuit.

XXXVI. Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse, non possum queri, quod mihi videare aliud quiddam, & non id, quod susceperis, disputasse. Plus enim aliquanto attulisti, quam tibi esset tributum a nobis ac denuntiatum. Sed certe & hæ partes fuerunt tuæ, de illustranda oratione ut diceres, & eras ipse jam ingressus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem descripseras: cumque de duabus primis nobis quidem satis, sed, ut ipse dicebas, celeriter, exigueque dixisses, duas tibi reliquas feceras; quemadmodum primum ornate, deinde etiam apte diceremus. Quo cum ingressus esses, repente te quasi quidam æstus ingenii tui procul a terra abripuit, atque in altum a conspectu pæne omnium abstraxit; omnemque rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti, (neque enim fuit tam exigui temporis) sed, apud hos quid profeceris, nescio: me quidem in Academiam totum compulisti. In qua velim sit illud, quod sæpe posuisti, ut non necesse sit consumere ætatem, atque ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodo adspexerit: sed, etiam

si est

si est aliquanto spissius, aut si ego sum tardior, profecto nunquam conquiescam, neque defatigabor ante, quam illorum ancipites vias rationesque & pro omnibus, & contra omnia disputandi, percepero.

Tum Cæsar, Unum, inquit, me ex tuo sermone maxime, Crasse, commovit, quod eum negasti, qui non cito quid didicisset, unquam omnino posse perdiscere: ut mihi non sit difficile periclitari, & aut statim percipere ista, quæ tu verbis ad cælum extulisti; aut, si non potuerim, tempus non perdere, cum tamen his nostris possim esse contentus.

Hic Sulpicius, Ego vero, inquit, Crasse, neque Aristotelem istum, neque Carneadem, nec philosophorum quemquam desidero: vel me licet existimes desperare posse ista perdiscere, vel, id quod facio, contemnere. Mihi rerum forensium, & communium vulgaris hæc cognitio satis magna est ad eam, quam specto, eloquentiam; ex qua ipsa tamen permulta nescio: quæ tum denique, cum causa aliqua, quæ a me dicenda est, desiderat, quæro. Quamobrem, nisi forte es jam defessus, &, si tibi non graves sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem splendoremque pertinent: quæ ego ex te audire volui, non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed ut aliquid addiscerem.

XXXVII. Tum Crassus, Pervulgatas res requiris, inquit, & tibi non incognitas, Sulpici. Quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit? Sed geram morem, & ea duntaxat, quæ mihi nota sunt, breviter exponam tibi: censebo, tamen ad eos, qui auctores & inventores sunt harum sane minutarum rerum, revertendum.

Omnis igitur oratio conficitur ex verbis: quorum primum nobis ratio simpliciter videnda est, deinde conjuncte. Nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis verbis est; alius, qui ex continuatis, conjunctisque constat. Ergo utemur verbis aut iis, quæ propria sunt, & certa quasi vocabula rerum, pæne una nata cum rebus ipsis: aut iis, quæ transferuntur, & quasi alieno in loco collocantur: aut iis, quæ novamus, & facimus ipsi.

In

In propriis eſt igitur verbis illa laus oratoris, ut abjecta atque obſoleta fugiat: lectis atque illuſtribus utatur, in quibus plenum quiddam & ſonans ineſſe videatur. Sed in hoc verborum genere propriorum delectus eſt quidam habendus, atque is aurium quodam judicio ponderandus: in quo conſuetudo etiam bene loquendi valet plurimum. Etiam hoc, quod vulgo de oratoribus ab imperitis dici ſolet, *Bonis is verbis*, aut *aliquis non bonis utitur*, non arte aliqua perpenditur, ſed quodam quaſi naturali ſenſu judicatur: in quo non magna laus eſt vitare vitium, (quanquam id eſt magnum) verum hoc quaſi ſolum quoddam atque fundamentum eſt, verborum uſus & copia bonorum. Sed, quid ipſe ædificet orator, & in quo adjungat artem, id eſſe a nobis quærendum atque explicandum videtur.

XXXVIII. Tria ſunt igitur in verbo ſimplici, quæ orator afferat ad illuſtrandam atque exornandam orationem; aut inuſitatum verbum, aut novatum, aut translatum.

Inuſitata ſunt priſca fere ac vetuſta, & ab uſu quotidiani ſermonis jamdiu intermiſſa, quæ ſunt poetarum licentiæ liberiora, quam noſtræ: ſed tamen raro habet etiam [62] in oratione poeticum aliquod [63] verbum dignitatem. Neque enim illud fugerim dicere, ut Cœlius, *Qua tempeſtate Pœnus in Italiam venit:* nec *prolem*, aut *ſobolem*, aut *effari*, aut *nuncupari:* aut, ut tu ſoles, Catule, *non rebar*, aut *opinabar:* & alia multa, quibus loco poſitis, grandior atque antiquior oratio ſæpe videri ſolet.

62 *Sed tamen raro habet etiam* &c.] Legendum eſſe, *non raro*, aperte oſtendunt verba illa: *Sed tamen*. Tum ea, *etiam in oratione*. Muretus. Vox *raro*, cum adjecta (ut hic) voce *etiam*, ſignificat, *aliquando*, *nonnunquam:* quo ſenſu iterum Noſter idem adverbium uſurpat cap. 52. *Translatis utamur frequenter*, *interdumque factis*, raro *autem* etiam *pervetuſtis:* & in lib. 2. c. 25. *plerumque ex futuri*, raro etiam *ex inſtantis* &c. *Pearcius*.

63 *Poeticum aliquod*] Manifeſtum eſt ſingulas hujus loci partes eimanti, Ciceronem de ſolis inuſitatis & priſcis verbis ſermonem habere: &, cum exempla proferat, num *poetica* verba affert? Annon verba quædam, quæ poetis ſunt inaudita, adducit? *Opinabar*, *nuncupari*, & alia nonnulla apud oratores invenienda ſunt, apud poetas nullum habent locum. Si hoc modo locum recudas, *ſed tamen raro habet etiam in oratione* pervetuſtum *aliquod verbum dignitatem;* idem hic dicet Cicero, quod in c. 52. mox dicturus eſt, *ut translatis utamur frequenter*, *interdumque factis*, raro *autem* etiam pervetuſtis. Adde, quod Quinctil. lib. 8. c. 3. dicit, *Propriis* dignitatem *dat* antiquitas: mox addit, *Quædam tamen adhuc vetera* vetuſtate ipſa gratius nitent; *quædam etiam neceſſario interim ſumuntur*, nuncupare, & fari. *Idem*.

Novantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit, ipſo gignuntur, ac fiunt: vel conjungendis verbis, ut hæc,

Tum pavor ſapientiam mihi omnem exanimato expectorat.
Num non vis hujus me verſutiloquas malitias?

Videtis enim & *verſutiloquas*, & *expectorat*, ex conjunctione facta eſſe verba, non nata. Vel ſæpe ſine conjunctione verba novantur, ut, *ille ſenius*; ut, *Dii genitales*; ut, *baccarum ubertate incurveſcere*.

Tertius ille modus transferendi verbi late patet, quem neceſſitas genuit inopia coacta, & anguſtiis; poſt autem delectatio, jucunditaſque celebravit. Nam ut veſtis frigoris depellendi cauſa reperta primo, poſt adhiberi cœpta eſt ad ornatum etiam corporis & dignitatem: ſic verbi translatio inſtituta eſt inopiæ cauſa, frequentata delectationis. Nam *gemmare vites*, *luxuriem eſſe in herbis*, *lætas ſegetes*, etiam ruſtici dicunt. Quod enim declarari vix verbo proprio poteſt, id translato cum eſt dictum, illuſtrat id, quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo poſuimus, ſimilitudo. Ergo hæ translationes quaſi mutuationes ſunt, cum, quod non habeas, aliunde ſumas. Illæ paulo audaciores, quæ non inopiam indicant, ſed orationi ſplendoris aliquid arceſſunt. Quarum ego, quid vobis aut inveniendi rationem, aut genera ponam?

XXXIX. Similitudinis eſt ad verbum [64] unum contracta brevitas, quod verbum in alieno loco, tanquam in ſuo, poſitum, ſi agnoſcitur, delectat: ſi ſimile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia:

Inhorreſcit mare,
Tenebræ conduplicantur, noctiſque & nimbum occæcat nigror,
Flamma inter nubes coruſcat, cælum tonitru contremit,
Grando miſta imbri largifluo ſubita præcipitans cadit,
Undi-

64 *Similitudinis eſt ad verbum*] Metaphoram quandam eſſe ſimilitudinem docet Ariſtoteles, Rhet. lib. 3. ſed inter utramque nonnihil tamen intereſſe: nam cum de Achille loquens Homerus dicit, *ut leo proſiliit*, ſimilitudo eſt; ſin dicat *leo proſiliit*, metaphora. *Petavius*. Hic edidit Lamb. *Translatio omnis, ſimilitudinis* &c.

Undique omnes venti erumpunt, sævi exsistunt turbines,
Fervet æstu pelagus.

Omnia fere, quo essent clariora, translatis per similitudinem verbis dicta sunt: aut quo significetur magis res tota, sive facti alicujus, sive consilii; ut ille, qui occultantem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis verbis similitudine ipsa indicat:

Quandoquidem iste circumvestit dictis, sepit sedulo [65].

Nonnunquam etiam brevitas translatione conficitur, ut illud, *Si telum manu fugit*. Imprudentia teli emissi brevius propriis verbis exponi non potuit, quam est uno significata translato.

Atque hoc in genere persæpe mihi admirandum videtur, quid sit, quod omnes translatis & alienis magis delectantur verbis, quam propriis & suis.

XL. Nam si res suum nomen & proprium vocabulum non habet, ut *pes* in navi [66], ut *nexum* [67], quod per libram agitur, ut in uxore *divortium;* necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum verborum maxima copia, tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant. Id accidere credo, vel quod ingenii specimen est quoddam, transilire ante pedes posita, & alia longe repetita sumere: vel quod is, qui audit, alio ducitur cogitatione, neque tamen aberrat; quæ maxima est delectatio: vel quod singulis verbis res, ac totum simile conficitur: vel quod omnis translatio, quæ quidem summa ratione est, ad sensus ipsos admovetur, maxime oculorum, qui est sensus acerrimus. Nam & *odor urbanitatis*, & *mollitudo humanitatis*, & *murmur maris*, & *dulcedo orationis*, sunt ducta a cæteris

65 *Quandoquidem iste circumvestit* &c.] Gruterus conjecit legendum divisim *it te:* sed ad sensum verborum præcedentium parum attendisse videtur: hæc enim de eo dicuntur, qui *consulto occultat, ne id quod* (ab ipso) *ageretur, intelligi posset*. Unde ego rescribendum esse censeo *is se*, quæ lectio & sensui satisfacit, & post verbum *circumvestit* supplet accusativum casum, quem Gruterus recte vidit hic prorsus defuisse. *Pearcius*.

66 *Ut pes in navi*] Pedem in navi partem extremam veli appellant Latini æque ac Græci; quæ pars acutior & inferior ad navis latus religari solet. Alii vero funem esse dicunt, quo velum tenditur aut relaxatur. Virgilius Æn. 5. 830. *Una omnes fecere pedem*, id est, vela tetenderunt. Catullus 4. 20. *Sive utrumque Jupiter simul secundus incidisset in pedem*. Petavius.

67 *Ut nexum*] Quid sit nexum, sive nexus, cum ad jus civile pertinet, vide ad Topica, cap. 5. *Idem*.

fensibus. Illa vero oculorum multo acriora, quæ ponunt pæne in conspectu animi, quæ cernere & videre non possumus. Nihil est enim in rerum natura, cujus nos non in aliis rebus possimus uti vocabulo & nomine. Unde enim simile duci potest, (potest autem ex omnibus) indidem verbum unum, quod similitudinem continet, translatum, lumen affert orationi. Quo in genere primum fugienda est dissimilitudo:

Cæli ingentes fornices.

Quamvis sphæram in scenam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamen in sphæra fornicis similitudo non potest inesse.

Vive, Ulysses, dum licet,
Oculis postremum lumen radiatum[68] *rape.*

Non dixit, *cape;* non, *pete:* haberet enim moram sperantis diutius esse sese victurum; sed *rape*. Hoc verbum est ad id aptatum, quod ante dixerat, *dum licet*.

XLI. Deinde videndum est, ne longe simile sit ductum. *Syrtim patrimonii*, *scopulum* libentius dixerim; *Charybdim bonorum*, *voraginem* potius. Facilius enim ad ea, quæ visa, quam ad illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Et, quoniam hæc vel summa laus est verbi transferendi, ut sensum feriat id, quod translatum sit, fugienda est omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet similitudo. Nolo morte dici Africani[69] *castratam* esse rempublicam. Nolo *stercus curiæ* dici Glauciam. Quamvis sit simile, tamen est in utroque deformis cogitatio similitudinis. Nolo esse aut majus, quam res postulet, *tempestas comissationis:* aut minus, *comissatio tempestatis*. Nolo esse verbum angustius id, quod translatum sit, quam fuisset illud proprium ac suum;

Qui-

68 *Radiatum*] Muretus, Var. Lect. XI. 9. putat legendum *radiantis*, quo nomine solem appellabant veteres poetæ.

69 *Nolo morte dici Africani*] Eadem metaphoræ vitia tanquam scopulos caveri oportere monet Aristoteles, & sophistam merito reprehendit, qui diceret, non debere religioni esse, qua quisque voce uteretur, etiam in re turpi, cum voces omnes eandem turpitudinem exprimant. Sed quemnam hoc loco Africanum loquitur? Juniorem, opinor; ad idque inducor, quod alterius tempore viri multi, hoc est, insignes duces Romæ fuerunt, nec ejus morte respublica evirari potuit: at Africani alterius tempore ferme duces instrenui, avari, nihili homines. *Petavius*.

Quidnam est, obsecro? quid te adiri abnutas [70]?

Melius esset, *vetas*, *prohibes*, *absterres:* quoniam ille dixerat,

Illico istic, ne contagio mea bonis, umbrave obsit.

Atque etiam, si vereare ne paulo durior translatio esse videatur, mollienda est, præposito sæpe verbo: ut, si olim M. Catone mortuo, *pupillum* senatum quis relictum diceret, paulo durius; sin, *ut ita dicam*, *pupillum*, aliquanto mitius est. Etenim verecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse; atque ut precario, non vi, venisse videatur.

Modus autem nullus est florentior in singulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non est in uno verbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit:

Neque me patiar iterum
Ad unum scopulum & telum classem Achivum offendere.

Atque illud,

Erras, erras: nam exsultantem te, & præfidentem tibi
Repriment validæ legum habenæ, atque imperii insistent jugo.

Sumpta re simili, verba ejus rei propria deinceps in rem aliam (ut dixi) transferuntur.

XLII. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Non est autem in verbo modus hic, sed in oratione, id est, in continuatione verborum. Ne illa quidem traductio atque immutatio in verbo quandam fabricationem habet, sed in oratione,

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro Afris est sumpta Africa. Neque factum verbum est, ut,

Mare saxifragis undis:

neque translatum, ut, *Mollitur mare:* sed ornandi causa proprium proprio commutatum,

Desi-

70 *Quidnam est*] Versus ex Ennii fabula, ut colligitur ex Tuscul 3. cap. 12.

Desine, Roma, tuos hostes .... &, *Testes sunt campi magni* ...

Gravis est modus in ornatu orationis, & sæpe sumendus: ex quo genere hæc sunt, *Martem belli esse communem; Cererem* pro frugibus; *Liberum* appellare pro vino; *Neptunum* pro mari; *curiam* pro senatu; *campum* pro comitiis; *togam* pro pace; *arma* ac *tela* pro bello.

Quo item in genere & virtutes, & vitia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur: *Luxuries* quam in domum irrupit: &, Quo *avaritia* penetravit: aut *Fides* valuit, *Justitia* confecit. Videtis profecto genus hoc totum, cum inflexo commutatoque verbo res eadem enuntiatur, ornatius: cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi volumus aliquid, aut ex parte totum, ut, pro ædificiis cum *parietes*, aut *tecta* dicimus: aut ex toto partem, ut, cum unam turmam, *equitatum populi Romani* dicimus: aut ex uno plures,

At Romanus homo, tamen etsi res bene gesta est,
Corde suo trepidat:

aut cum ex pluribus intelligitur unum,

Nos sumu' Romani, qui fuimus ante Rudini [71]:

aut quocumque modo non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est.

XLIII. Abutimur sæpe etiam verbo non tam eleganter, quam in transferendo: sed etiam si licentius, tamen interdum non impudenter: ut cum *grandem orationem* pro magna, *minutum animum* pro parvo dicimus. Verum illa videtisne esse non verbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt? Hæc autem, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, sunt translata quodam modo. Ita fit, ut omnis singulorum verborum virtus atque laus tribus exsistat ex his rebus, si aut vetu-

71 *Nos sumu'*] Non dubitat Lipsius lib. v. Lect. cap. 2. quin hic sit Ennii versus sibi data civitate gratulantis. Variæ sunt lectiones, *Nos sumu' Romani, qui fuimus Rusuli*. Aliter *Rutilli*. Rectius *Rudini* a Rudiis urbe Calabriæ, ex qua oriundus fuit Ennius. *Ergo qui hæc fecerat, Rudium hominem* Ennium *maiores nostri in civitatem receperunt*. Cicero pro Archia, c. 10. Ut versus constet, pro *fuimus* lege *fuvimus*. Prusteus.

vetuftum verbum fit, quod tamen confuetudo ferre poffit: aut factum vel conjunctione, vel novitate, in quo item eft auribus confuetudinique parcendum: aut translatum, quod maxime tanquam ftellis quibufdam notat, & illuminat orationem.

Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quendam formamque defiderat. Collocationis eft componere & ftruere verba fic, ut neve afper eorum concurfus, neve hiulcus fit, fed quodam modo coagmentatus & levis. In quo lepide foceri mei perfona lufit is, qui elegantiffime id facere potuit, Lucilius.

Quam lepide lexeis compoftæ? ut tefferulæ omnes [72]
Arte pavimento [73], *atque emblemate vermiculato.*

Quæ cum dixiffet in Albucium illudens, ne a me quidem abftinuit,

Craffum habeo generum, ne rhetoricoterò [74] *tu fis.*

Quid ergo? ifte Craffus, quoniam ejus abuteris nomine, quid efficit? idem illud fcilicet, ut ille voluit; & ego vellem melius aliquanto, quam Albucius. Verum in me quidem lufit ille, ut folet. Sed eft tamen hæc collocatio confervanda verborum, de qua loquor, quæ junctam orationem efficit, quæ cohærentem, quæ * lenem, quæ æquabiliter fluentem. Id affequemini, fi verba extrema cum confequentibus primis ita jungetis, ut ne afpere concurrant, neve vaftius diducantur.

XLIV. Hanc diligentiam fubfequitur modus etiam & forma verborum, quod jam vereor ne huic Catulo videatur effe puerile. Verfus enim veteres illi in hac foluta oratione pro-

72 *Quam lepide lexeis compoftæ, &c.*] Senfus eft: Lexeis, id eft, verba tua, o Albuti, lepide & eleganter compofita coagmentataque funt in oratione, ut in pavimento, vel in emblemate vermiculato omnes tefferulæ funt arte compofitæ. Tefferulæ funt lapilli aut lateres quadrati, quibus ædium folum confternitur. Opus tefferulis apte confertum, & effigie rerum animaliumque diftinctum, emblema vermiculatum vocatur. *Strebaus.*

73 *Arte pavimento*] In veteribus quibufdam libris, quos ego vidi, pro *arte* fcriptum eft *endo*, ut fit ἐν τῷ, quæ fcriptura perfpicue exftat apud Plinium lib. xxxv. cap. 25. Conftat autem Lucilium Græcas voces Latinis verfibus non femel immifcuiffe. *Urfin.*

74 *Rhetoricoterò*] Vox Græca, *ῥητορικώτερος*, *artis Rhetoricæ peritior.*

* *Lenem*] Lamb. Grut. *levem.*

propemodum, hoc eſt, numeros quoſdam, nobis eſſe adhibendos putaverunt. Interſpirationis [75] enim, non defatigationis noſtræ, neque librariorum notis, ſed verborum & ſententiarum modo, interpunctas clauſulas in orationibus eſſe voluerunt: idque princeps Iſocrates inſtituiſſe fertur, ut inconditam antiquorum dicendi conſuetudinem, delectationis, atque aurium cauſa (quemadmodum ſcribit diſcipulus ejus Naucrates) numeris adſtringeret. Namque hæc duo, muſici, qui erant quondam iidem poetæ, machinati ad voluptatem ſunt, verſum atque cantum; ut & verborum numero, & vocum modo, delectatione vincerent aurium ſatietatem. Hæc igitur duo, vocis dico moderationem, & verborum concluſionem, quoad orationis ſeveritas pati poſſit, a poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt.

In quo illud eſt vel maximum, quod verſus in oratione ſi efficitur conjunctione verborum, vitium eſt: & tamen eam conjunctionem, ſicuti verſum, numeroſe cadere, & quadrare, & perfici volumus. Neque eſt ex multis res una, quæ magis oratorem ab imperito dicendi ignaroque diſtinguat, quam quod ille rudis incondite fundit, quantum poteſt, & id, quod dicit, ſpiritu, non arte, determinat: orator autem ſic illigat ſententiam verbis, ut eam numero quodam complectatur, & adſtricto, & ſoluto. Nam cum vinxit [a] modis & forma; relaxat [76] & liberat immutatione ordinis, ut verba neque alligata ſint quaſi certa aliqua lege verſus, neque ita ſoluta, ut vagentur.

XLV. Quo-

75 *Interſpirationis*] Scilicet clauſulas, quæ vox infra occurrit, & hic ſubintelligenda eſt. Interim vix dubito, quin in ſequentibus aliquid inſit vitii: quid enim voluit Cicero per voces *defatigationis noſtræ?* a quo pendent, & (ut grammatici dicunt) reguntur? an a *notis?* at quænam ſunt *notæ defatigationis?* prorſus neſcio. Opinor equidem legendum eſſe, *Interſpirationis enim, non defatigatione noſtra, neque librariorum notis, ſed verborum & ſententiarum modo, interpunctas clauſulas*, &c. Similemque prorſus huic habemus locum in Orator. c. 68. *Oratio, non aut* ſpiritu pronunciantis, *aut interductu librarii, ſed numero coacta debet inſiſtere:* ubi *inſiſtere ſpiritu pronunciantis* idem eſt ac *defatigatione noſtra* (id eſt noſtri ſpiritus) *interpungi;* & *interductus librarii* non alia res eſt, quam *notæ librariorum*. Pearcius.

a Vict. Grut. *modis, forma & relaxat*,

76 *Modis* & forma *relaxat*] Sic Man. & Lamb. Senſus loci erit: Orator non eandem dimenſionem ſententiæ, nec eoſdem pedes ſemper repetit: ſed nonnunquam membris, aut periodis utitur; & alibi alios pedes in principio, & fine ſententiæ collocat. *Idem*.

XLV. Quonam igitur modo tantum [b] munus insistemus, ut arbitremur nos hanc vim numerose dicendi consequi posse? Non est res tam difficilis, quam necessaria. Nihil est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile sequatur, quocumque ducas, quam oratio. Ex hac versus, ex eadem dispares numeri conficiuntur: ex hac hæc etiam soluta variis modis, multorumque generum oratio. Non enim sunt alia sermonis, alia contentionis verba: neque ex alio genere ad usum quotidianum, alio ad scenam pompamque sumuntur: sed ea nos cum jacentia sustulimus e medio, sicut mollissimam ceram, ad nostrum arbitrium formamus & fingimus. Itaque tum graves sumus, tum subtiles, tum medium quiddam tenemus: sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus; idque ad omnem rationem, & aurium voluptatem, & animorum motum, mutatur & vertitur.

Sed ut in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata, sic in oratione; ut ea, quæ maximam utilitatem in se continerent, eadem haberent plurimum vel dignitatis, vel sæpe etiam venustatis. Incolumitatis ac salutis omnium causa videmus hunc statum esse hujus totius mundi, atque naturæ, rotundum ut cælum, terraque ut media sit, eaque sua vi nutuque teneatur; sol ut circumferatur, ut accedat ad brumale signum, & inde sensim adscendat in diversam partem; ut luna accessu & recessu suo solis lumen accipiat; ut eadem spatia quinque stellæ dispari motu cursuque conficiant. Hæc tantam habent vim, ut paulum immutata cohærere non possint: tantam pulchritudinem, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, vel etiam cæterarum animantium formam & figuram: nullam partem corporis sine aliqua necessitate affictam, totamque formam quasi perfectam reperietis arte, non casu.

XLVI. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam conservandamque naturam? nusquam tamen est ulla pars, nisi venusta. Linquamus naturam, artesque videamus. Quid tam in

b Lamb. *numeris insistemus*.

navigio neceſſarium , quam latera , quam carina , quam prora , quam puppis , quam antennæ , quam vela , quam mali ? quæ tamen hanc habent in ſpecie venuſtatem , ut non ſolum ſalutis , ſed etiam voluptatis cauſa , inventa eſſe videantur. Columnæ , & templa , & porticus ſuſtinent : tamen habent non plus utilitatis , quam dignitatis . Capitolii faſtigium illud , & cæterarum ædium , non venuſtas , ſed neceſſitas ipſa fabricata eſt . Nam cum eſſet habita ratio , quemadmodum ex utraque tecti parte aqua delaberetur ; utilitatem templi faſtigii dignitas conſecuta eſt : ut , etiam ſi in cælo Capitolium ſtatueretur , ubi imber eſſe non poſſet , nullam ſine faſtigio dignitatem habiturum fuiſſe videatur .

Hoc in omnibus item partibus orationis evenit , ut utilitatem , ac prope neceſſitatem ſuavitas quædam , & lepos conſequatur . Clauſulas enim , atque interpuncta verborum , animæ interclusio , atque anguſtiæ ſpiritus attulerunt . Id inventum ita ſuave , ut , ſi cui ſit infinitus ſpiritus datus , tamen eum perpetuare verba nolimus . Id enim auribus noſtris gratum eſt inventum , quod hominum lateribus non tolerabile ſolum , ſed etiam facile eſſe poſſet .

XLVII. Longiſſima eſt igitur complexio verborum , quæ volvi uno ſpiritu poteſt . Sed hic naturæ modus eſt , artis alius . Nam cum ſint numeri plures , jambum , & trochæum frequentem ſegregat ab oratore Ariſtoteles , Catule , veſter : qui natura tamen incurrunt ipſi in orationem , ſermonemque noſtrum : ſed ſunt inſignes percuſſiones eorum numerorum , & minuti pedes . Quare primum * ad heroum nos dactyli , & anapæſti , & ſpondei pedem invitat : in quo impune progredi licet duo duntaxat pedes , aut paulo plus , ne plane in verſum , aut ſimilitudinem verſuum incidamus . Aliæ ſunt geminæ , quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum verborum ſatis decore cadunt .

Probatur autem ab eodem illo maxime pæon ; qui eſt duplex . Nam aut a longa oritur , quam tres breves conſequuntur ,

* *Ad heroum*] Lamb. *Quare plurimum ad heroos nos pedes , dactylum , & anapæſtum , & ſpondeum invitat .*

tur, ut hæc verba, *definite*, *incipite*, *comprimite*: aut a brevibus deinceps tribus, extrema producta, atque longa, ſicut illa ſunt, *domuerant*, *ſonipedes*. Atque illi philoſopho ordiri placet a ſuperiore pæone, poſteriore finire. Eſt autem pæon hic poſterior non ſyllabarum numero, ſed aurium menſura, [a] quod eſt acrius judicium & certius, par fere Cretico, qui eſt ex longa, & brevi, & longa; ut,

Quid petam præſidii, aut exſequar? quove nunc?

A quo numero exorſus eſt Fannius, *Si, Quirites, minas illius*. Hunc ille clauſulis aptiorem putat, quas vult longa plerumque ſyllaba terminari.

XLVIII. Neque vero hæc tam acrem curam diligentiamque deſiderant, quam eſt illa poetarum: quos neceſſitas cogit, & ipſi numeri ac modi, ſic verba verſu includere, ut nihil ſit, ne ſpiritu quidem minimo, brevius, aut longius, quam neceſſe eſt. Liberior eſt oratio, & plane, ut dicitur, ſic & eſt vere ſoluta; non ut fugiat tamen, aut erret, ſed ut ſine vinculis ſibi ipſa moderetur. Namque ego illud aſſentior Theophraſto, qui putat orationem, quæ quidem ſit polita atque facta quodammodo, non adſtricte, ſed remiſſius numeroſam eſſe oportere. Etenim, ſicut ille ſuſpicatur, ex illis modis, quibus hic uſitatus verſus efficitur, poſt anapæſtus, procerior quidam numerus, effloruit: inde ille licentior & divitior fluxit dithyrambus, cujus membra, & pedes, ut ait idem, ſunt in omni locupleti oratione diffuſa. Et, ſi numeroſum eſt id in omnibus ſonis atque vocibus, quod habet quaſdam impreſſiones, & quod metiri poſſumus intervallis æqualibus: recte genus hoc numerorum, dummodo ne continuum ſit, in orationis laude ponetur. Nam ſi rudis & indocta putanda eſt illa ſine intervallis loquacitas perennis & profluens, quid eſt aliud cauſæ, cur repudietur, niſi quod [b] hominum aures vocem natura modulantur ipſa? quod fieri, niſi ineſt numerus in voce, non poteſt.

Numerus autem in continuatione nullus eſt. Diſtinctio, &

 æqua-

a *Quod eſt*] Lamb. *quarum eſt*.

b *Hominum aures*] Lamb. *hominum vocem natura modulatur ipſa*.

æqualium, & sæpe variorum intervallorum percussio, numerum conficit: quem in cadentibus guttis, quod intervallis distinguuntur, notare possumus; in amni præcipitante non possumus. Quod si continuatio verborum hæc soluta multo est aptior atque jucundior, si est articulis membrisque distincta, quam si continuata ac producta; membra illa modificata esse debebunt: quæ si in extremo breviora sunt, infringitur ille quasi verborum ambitus. Sic enim has orationis conversiones Græci nominant. Quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis, aut, quod etiam est melius & jucundius, longiora.

XLIX. Atque hæc quidem ab iis philosophis, quos tu maxime diligis, Catule, dicta sunt: quod eo sæpius testificor, ut auctoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam.

Quarum tandem, inquit Catulus? aut quid disputatione ista afferri potest elegantius, aut omnino dici subtilius? At enim vereor, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad persequendum esse videantur, aut, quia non traduntur in vulgari ista disciplina, nos ea majora, ac difficiliora videri velle videamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quenquam putas a te hæc opera quotidiana, & pervaga exspectare. Ista, quæ dicis, dici volumus: neque tam dici, quam isto dici modo: neque tibi hoc pro me solum, sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respondeo. Ego vero, inquit Antonius, inveni tandem, quem negaram in eo, quem scripsi, libello, me invenisse, eloquentem. Sed eo te ne laudandi quidem causa interpellavi, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore verbo uno meo diminueretur.

Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem cum exercitatione, tum stylo, qui & alia, & hoc maxime, ornat ac limat, formanda vobis oratio est. Neque tamen hoc tanti laboris est, quanti videtur: nec sunt hæc rhythmicorum, ac musicorum acerrima norma dirigenda. Et efficiendum est illud modo vobis, ne fluat oratio, ne vagetur, ne insistat interius, ne excurrat longius: ut membris distinguatur, ut conversiones habeat

habeat absolutas. Neque semper utendum est perpetuitate, & quasi conversione verborum; sed sæpe carpenda membris minutioribus oratio est: quæ tamen ipsa membra sunt numeris vincienda.

Neque vos pæon, aut herous ille conturbet. Ipsi occurrent orationi: ipsi, inquam, se offerent, & respondebunt non vocati. Consuetudo modo illa sit scribendi atque dicendi, ut sententiæ verbis finiantur, eorumque verborum junctio nascatur a proceris numeris ac liberis, maxime heroo, & pæone priore, aut Cretico; sed varie distincteque considat. Notatur enim maxime similitudo in conquiescendo: &, si primi, & postremi illi pedes sunt hac ratione servati, medii possunt latere, modo ne circuitus ipse verborum sit aut brevior, quam aures exspectant; aut longior, quam vires atque anima patiatur.

L. Clausulas autem diligentius etiam servandas esse arbitror, quam superiora, quod in his maxime perfectio, atque absolutio judicatur. Nam versus æque prima, & media, & extrema pars attenditur; qui debilitatur, in quacumque sit parte titubatum. In oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique. Quæ, quoniam apparent & intelliguntur, varianda sunt, ne aut animorum judiciis repudientur, aut aurium satietate. Duo enim, aut tres sunt fere extremi servandi & notandi pedes, (si modo non breviora & præcisa erunt superiora) quos aut chorios, aut heroos, aut alternos esse oportebit, * aut in pæone ille posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari Cretico. Horum vicissitudines efficient, ut neque ii satientur, qui audient, fastidio similitudinis; nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere videamur.

Quod si Antipater ille Sidonius, quem tu probe, Catule, meministi, solitus est versus hexametros, aliosque variis modis atque numeris fundere ex tempore, tantumque hominis ingeniosi ac memoris valuit exercitatio, ut, cum se mente ac

* *Aut*] Lamb. *aut peanem illum posteriorem, quem Arist. probat, aut ei parem Creticum,*

ac voluntate conjecisset in versum, verba sequerentur; quanto id facilius in oratione, exercitatione, & consuetudine adhibita, consequemur?

Illud autem ne quis admiretur, quonam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet; cum in omni genere, tum in hoc ipso magna quædam est vis incredibilisque naturæ. Omnes enim tacito quodam sensu, sine ulla arte aut ratione, quæ sint in artibus ac rationibus recta ac prava, dijudicant: idque cum faciunt in picturis, & in signis, & in aliis operibus, ad quorum intelligentiam a natura minus habent instrumenti; tum multo ostendunt magis in verborum, numerorum, vocumque judicio; quod ea sunt in communibus infixa sensibus, neque earum rerum quemquam funditus natura voluit esse expertem. Itaque non solum verbis arte positis moventur omnes, verum etiam numeris ac vocibus. Quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum ac modorum? At in his si paulum modo offensum est, ut aut contractione brevius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in vocibus, ut a multitudine & populo, non modo catervæ atque conventus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes ejiciantur?

LI. Mirabile est, cum plurimum in faciendo intersit inter doctum & rudem, quam non multum differat in judicando. Ars enim cum a natura profecta sit, nisi naturam moveat ac delectet, nihil sane egisse videatur. Nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quam numeri atque voces; quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & languescimus, & ad hilaritatem, & ad tristitiam sæpe deducimur: quorum illa summa vis carminibus est aptior, & cantibus: non neglecta, ut mihi videtur, a Numa, rege doctissimo, majoribusque nostris, ut epularum solennium fides ac tibiæ, Saliorumque versus indicant; maxime autem a Græcia vetere celebrata. Quibus utinam, similibusque de rebus disputari, quam de puerilibus his verborum translationibus, maluissetis!

Verum, ut in versu vulgus, si est peccatum, videt: sic, si

si quid in nostra oratione claudicat, sentit. Sed poetæ non ignoscit, nobis concedit: tacite tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum perfectumque cernunt. Itaque illi veteres, sicut hodie etiam nonnullos videmus, cum circuitum, & quasi orbem verborum conficere non possent, (nam id quidem nuper vel posse, vel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam verba dicebant: qui in illa infantia naturali illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen; ut & illa essent paria, quæ dicerent, & æqualibus interspirationibus uterentur.

LII. Exposui fere, ut potui, quæ maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar. Dixi enim de singulorum laude verborum; dixi de conjunctione eorum; dixi de numero atque forma. Sed si habitum etiam orationis, & quasi colorem aliquem requiritis, est & plena quædam, sed tamen teres; & tenuis, non sine nervis ac viribus; & ea, quæ particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidam venustatis, non fuco illitus, sed sanguine diffusus debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformandus est & verbis & sententiis, ut, quemadmodum qui utuntur armis aut palæstra, non solum sibi vitandi, aut feriendi rationem esse habendam putant, sed etiam, ut cum venustate moveantur: sic verbis quidem ad aptam compositionem & decentiam, sententiis vero ad gravitatem orationis * utatur, ut ii, qui in armorum tractatione versantur.

Formantur autem & verba & sententiæ pene innumerabiles: quod satis scio notum esse vobis: sed inter conformationem verborum & sententiarum hoc interest, quod verborum tollitur, si verba mutaris; sententiarum permanet, quibuscumque verbis uti velis. Quod quidem vos etsi facitis, tamen admonendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium atque mirabile, nisi in singulis verbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequenter, interdumque factis, raro autem etiam pervetustis: in perpetua autem oratione

* *Utatur*] Quæ vocem hanc sequuntur, Lambinus delet usque ad *Formantur*.

tione [77], cum & conjunctonis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda, & frequentanda omnis oratio, sententiarum atque verborum.

LIII. Nam & commoratio una in re permultum movet, & illustris explanatio, rerumque, quasi gerantur, sub adspectum pæne subjectio, quæ & in exponenda re plurimum valet, & ad illustrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum, ut iis, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: & huic contraria sæpe præcisio est: & plus ad intelligendum, quam dixeris, significatio: & distincte concisa brevitas, & extenuatio: & huic adjuncta illusio, a præceptis Cæsaris non abhorrens: & ab re non longa digressio, in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus & concinnus esse debebit: propositioque quid sis dicturus: & ab eo, quod est dictum, sejunctio: & reditus ad propositum, & iteratio: & rationis apta conclusio: tum augendi, minuendive causa, veritatis superlatio, atque trajectio: & rogatio, atque huic finitima quasi percontatio: expositioque sententiæ suæ: tum illa, quæ maxime quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis ac significantis dissimulatio, quæ est perjucunda, cum in oratione non contentione, sed sermone tractatur: deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio vel ante, vel postquam dixeris, vel cum aliquid a te ipso rejicias: præmunitio est etiam ad id, quod aggrediare, & rejectio in alium: communicatio, quæ est quasi cum iis ipsis, apud quos dicas, deliberatio: morum ac vitæ imitatio, vel in personis, vel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos vel maxime, sæpe autem etiam ad commovendos: personarum ficta inductio, vel gravissimum lumen augendi: descriptio, erroris inductio, ad hilaritatem impulsio, ante occupatio: tum duo illa, quæ maxime movent, similitudo, & exemplum: digestio, interpellatio, contentio, reticentia,

77 *In perpetua autem oratione*] Hunc locum ac deinde cap. 52. 54. & 55. descripsit Quintilianus, lib. IX. cap. I. atque ibi τεχνικῶς, quæ hic acervatim occurrunt, voces illustravit eruditus *Capperonnerius*.

centia, commendatio: vox quædam libera, atque etiam effrenatior, augendi causa: iracundia, objurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio: declinatio brevis a proposito, non ut superior illa digressio: purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atque execratio. His fere luminibus illustrant orationem sententiæ.

LIV. Orationis autem ipsius, tanquam armorum, est vel ad usum comminatio, & quasi petitio, vel ad venustatem ipsa tractatio. Nam & geminatio verborum habet interdum vim, leporem alias: & paulum immutatum verbum, atque deflexum: & ejusdem verbi crebra tum a primo repetitio, tum in extremum conversio, & in eadem verba impetus, & concursio, & adjunctio, & progressio: & ejusdem verbi crebrius positi quædam distinctio, & revocatio verbi: & illa, quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædam, & conversio, & verborum concinna transgressio, & contrarium, & dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductum refertur ad singula, & ad propositum subjecta ratio, & item in distributis supposita ratio, & permissio, & rursum alia dubitatio, & improvisum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & disputatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disjunctio, & ordo, & relatio, & digressio, & circumscriptio. Hæc enim sunt fere, atque horum similia, vel plura etiam esse possunt, quæ sententiis orationem, verborumque conformationibus illuminent.

LV. Quæ quidem te, Crasse, video, inquit Cotta, quod nota esse nobis putes, sine definitionibus, & sine exemplis effudisse. Ego vero, inquit Crassus, ne illa quidem, quæ supra dixi, nova vobis esse arbitrabar, sed voluntati vestrum omnium parui. His autem de rebus sol me ille admonuit, ut brevior essem, qui ipse jam præcipitans, me quoque hæc præcipitem pæne evolvere coegit. Sed tamen hujus generis

demonſtratio eſt, & doctrina ipſa, vulgaris: uſus autem graviſſimus, & in hoc toto dicendi ſtudio difficillimus.

Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, ſi non ſunt omnes patefacti, at certe commonſtrati loci: nunc, quid aptum ſit, hoc eſt, quid maxime deceat in oratione, videamus. Quanquam id quidem perſpicuum eſt, non omni cauſæ, nec auditori, neque perſonæ, neque tempori congruere orationis unum genus. Nam & cauſæ capitis alium quendam verborum ſonum requirunt, alium rerum privatarum atque parvarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud judicia, aliud ſermones, aliud conſolatio, aliud objurgatio, aliud diſputatio, aliud hiſtoria deſiderat. Refert etiam, qui audiant, ſenatus, an populus, an judices: frequentes, an pauci, an ſinguli: & quales ipſi quoque oratores, qua ſint ætate, honore, auctoritate, debet videri: tempus pacis, an belli: feſtinationis, an otii. Itaque hoc loco nihil ſane eſt, quod præcipi poſſe videatur, niſi ut figuram orationis plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris, ad id, quod agimus, accommodatam deligamus. Ornamentis iiſdem uti fere licebit, alias contentius, alias ſummiſſius: omnique in re poſſe, quod deceat, facere, artis & naturæ eſt: ſcire, quid, quandoque deceat, prudentiæ.

LVI. Sed hæc ipſa omnia perinde ſunt, ut aguntur. Actio, inquam, in dicendo una dominatur. Sine hac ſummus orator eſſe in numero nullo poteſt: mediocris, hac inſtructus, ſummos ſæpe ſuperare. Huic primas dediſſe Demoſthenes dicitur, cum rogaretur, quid in dicendo eſſet primum; huic ſecundas, huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab Æſchine dictum videri ſolet, qui cum propter ignominiam judicii ceſſiſſet Athenis, & ſe Rhodum contuliſſet, rogatus a Rhodiis, legiſſe fertur orationem illam egregiam, quam in Cteſiphontem contra Demoſthenem dixerat: qua perlecta, petitum eſt ab eo poſtridie, ut legeret illam etiam, quæ erat contra a Demoſthene pro Cteſiphonte edita: quam cum ſuaviſſima & maxima voce legiſſet, admirantibus omnibus, Quanto, inquit, magis admiraremini, ſi audiſſetis ipſum? Ex quo

ſatis

ſatis ſignificavit, quantum eſſet in actione, qui orationem eandem, aliam eſſe putaret, actore mutato.

Quid fuit in Gracccho, quem tu, Catule, melius meminiſti, quod me puero tantopere ferretur? *Quo me miſer conferam? quo vertam? In Capitoliumne? at fratris ſanguine redundat. An domum? matremne ut miſeram, lamentantemque videam, & abjectam?* Quæ ſic ab illo acta eſſe conſtabat, oculis, voce, geſtu, inimici ut lacrymas tenere non poſſent. Hæc eo dico pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui ſunt veritatis ipſius actores, reliquerunt: imitatores autem veritatis hiſtriones occupaverunt.

LVII. Ac ſine dubio in omni re vincit imitationem veritas: ſed, ea ſi ſatis in actione efficeret ipſa per ſeſe, arte profecto non egeremus: verum quia animi permotio, quæ maxime aut declaranda aut imitanda eſt actione, perturbata ſæpe ita eſt, ut obſcuretur, ac pæne obruatur, diſcutienda ſunt ea, quæ obſcurant, & ea, quæ ſunt eminentia & prompta, ſumenda. Omnis enim motus animi ſuum quendam a natura habet vultum, & ſonum, & geſtum: totumque corpus hominis, & ejus omnis vultus, omneſque voces, ut nervi in fidibus, ita ſonant, ut a motu animi quoque ſunt pulſæ. Nam voces, ut chordæ ſunt intentæ, quæ ad quemque tactum reſpondeant, acuta, gravis; cita, tarda; magna, parva: quas tamen inter omnes eſt ſuo quæque in genere mediocris. Atque etiam illa ſunt ab his delapſa plura genera, lene, aſperum; contractum, diffuſum; continenti ſpiritu, intermiſſo; fractum, ſciſſum; flexo ſono attenuatum, inflatum. Nullum eſt enim horum ſimilium generum, quod non arte ac moderatione tractetur. Hi ſunt actori, ut pictori, expoſiti ad variandum colores.

LVIII. Aliud enim vocis genus iracundia ſibi ſumat: acutum, incitatum, crebro incidens;

Impius hortatur me frater, ut meos malis miſer
Manderem natos:

& ea, quæ tu dudum, Antoni, protuliſti,

Segregare abs te auſus? &,

Ecquis hoc animadvertit? Vincite ....

& Atreus fere totus.

Aliud miseratio, ac mœror: flexibile, plenum, interruptum, flebili voce;

Quo nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternamne? anne ad Peliæ filias?

& illa?

O pater, o patria, o Priami domus!

& quæ sequuntur,

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari.

Aliud metus: demissum, & hæsitans, & abjectum;

Multi modis sum circumventus, morbo, exilio, atqe inopia:
Tum pavor sapientiam mihi omnem exanimato expectorat:
Alter terribilem minitatur vitæ cruciatum & necem:
Quæ nemo est tam firmo ingenio, & tanta confidentia,
Quin refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu.

Aliud vis: contentum, vehemens, imminens quadam incitatione gravitatis;

Iterum Thyestes Atreum attractum advenit:
Iterum jam aggreditur me, & quietum exsuscitat.
Major mihi moles, majus miscendum est malum,
Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.

Aliud voluptas: effusum, lene, tenerum, hilaratum, ac remissum;

Sed mihi cum tetulit coronam ob collocandas nuptias,
Tibi ferebat: cum simulabat sese alteri dare,
Tum ad te ludibunda docte, & delicate detulit.

Aliud molestia: sine commiseratione grave quiddam, & uno pressu ac sono obductum;

Qua tempestate Paris Helenam innuptis junxit nuptiis,
Ego tum gravida, expletis jam fere ad pariendum mensibus:
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

LIX. Omnes autem hos motus subsequi debet gestus; non hic verba exprimens, scenicus, sed universam rem & sententiam, non demonstratione, sed significatione declarans, laterum

rum inflexione hac forti ac virili, non ab ſcena & hiſtrionibus, ſed ab armis, aut etiam a palæſtra. Manus autem minus arguta, digitis ſubſequens verba, non exprimens: brachium procerius projectum, quaſi quoddam telum orationis: ſupploſio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis.

Sed in ore ſunt omnia. In eo autem ipſo dominatus eſt omnis oculorum: quo melius noſtri illi ſenes, qui perſonatum, ne Roſcium quidem, magnopere laudabant. Animi eſt enim omnis actio: & imago animi vultus eſt, indices oculi. Nam hæc eſt una pars corporis, quæ, quot animi motus ſunt, tot ſignificationes & communicationes poſſit efficere: neque vero eſt quiſquam, qui, eadem contuens, efficiat. Theophraſtus quidem Tauriſcum quendam dixit actorem averſum ſolitum eſſe dicere, qui in agendo, contuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorum eſt magna moderatio: nam oris non eſt nimium mutanda ſpecies, ne aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam deferamur. Oculi ſunt, quorum tum intentione, tum remiſſione, tum conjectu, tum hilaritate, motus animorum ſignificemus apte cum genere ipſo orationis. Eſt enim actio quaſi ſermo corporis: quo magis menti congruens eſſe debet. Oculos autem natura nobis, ut equo & leoni ſetas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit. Quare in hac noſtra actione ſecundum vocem vultus valet. Is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ ſunt actionis, ineſt quædam vis a natura data. Quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari maxime commoventur. Verba enim neminem movent, niſi eum, qui ejuſdem linguæ ſocietate conjunctus eſt; ſententiæque ſæpe acutæ, non acutorum hominum ſenſus prætervolant. Actio, quæ præ ſe motum animi fert, omnes movet: iiſdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos iiſdem notis & in aliis agnoſcunt, & in ſe ipſi indicant.

LX. Ad actionis autem uſum atque laudem, maximam ſine dubio partem vox obtinet: quæ primum eſt optanda nobis; deinde, quæcumque erit, ea tuenda. De quo illud jam

nihil

nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum voci serviatur: equidem magnopere censeo serviendum. Sed illud videtur ab hujus nostri sermonis officio non abhorrere, quod, ut dixi paulo ante, plurimis in rebus quod maxime est utile, id nescio quo pacto etiam decet maxime. Nam ad vocem in dicendo obtinendam [78] nihil est utilius, quam crebra mutatio: nihil perniciosius, quam effusa sine intermissione contentio.

Quid? ad aures nostras & actionis suavitatem, quid est vicissitudine, & varietate, & commutatione aptius? Itaque idem Gracchus [79] (quod potes audire, Catule, ex Licino, cliente tuo, literato homine, quem servum sibi ille habuit ad manum) cum eburneola solitus est habere fistula, qui staret occulte post ipsum, cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut a contentione revocaret. Audivi mehercule, inquit Catulus, & sæpe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam & scientiam. Ego vero, inquit Crassus, ac doleo quidem illos viros in eam fraudem in republica esse delapsos: quanquam ea tela texitur, & ea incitatur in civitate ratio vivendi, ac posteritati ostenditur, ut eorum civium, quos nostri patres non tulerunt, jam similes habere cupiamus. Mitte, obsecro, inquit, Crasse, Julius, sermonem istum, & te ad Gracchi fistulam refer: cujus ego nondum plane rationem intelligo.

LXI. In omni voce, inquit Crassus, est quiddam medium, sed suum cuique voci. Hinc gradatim adscendere vocem utile &

78 *Nam ad vocem obtinendam*] Corruptus procul dubio locus est: paulo enim ante dixerat Crassus, se nolle hic præcepta dare, *quemadmodum voci serviatur*, id est, quo modo *vox obtineatur*, sive melior fiat usu & exercitatione. Illud solum hic notat, quam id quod *maxime utile est*, *etiam decet maxime*. Ut hoc de voce verum esse probet, dicit nihil crebra mutatione utilius, nihil non intermissa contentione perniciosius *ad vocem* &c. quid? certe non *obtinendam*: de eo nihil hic dicturus fuit. Tum addit, nihil varietate auribus nostris suavius aptiusque esse. Omnes fere vett. editiones & nonnulli MS. habent *ad vocem* in dicendo *obtinendam*: unde Lambinus bene conjecit legendum *ad vocem in dicendo* tuendam. Sic in initio hujus cap. de voce Crassus dicit, *quæcunque erit*, *ea tuenda*: & in sequenti cap. cum doctrinam suam de voce breviter repetit, sic concludit; *Hæc varietas & hic per omnes sonos vocis cursus & se tuebitur, & actioni afferet suavitatem*. Pearcius.

79 *Gracchus*] De C. Gracchi fistula concionatoria vide Gellium, lib. 1. cap. 11. *Prusleus*

& suave est. Nam a principio clamare, agreste quiddam est, & illud idem ad firmandum est vocem salutare. Deinde est quiddam contentionis extremum, quod tamen inferius est, quam acutissimus clamor, quo te fistula progredi non finet; & tamen ab ipsa contentione revocabit. Est item contra quiddam in remissione gravissimum, quoque tanquam sonorum gradibus descenditur. Hæc varietas, & hic per omnes sonos vocis cursus, & se tuebitur, & actioni afferet suavitatem. Sed fistulatorem domi relinquetis; sensum hujus consuetudinis vobiscum ad forum deferetis.

Edidi quæ potui, non ut volui, sed ut me temporis angustiæ coegerunt. Scitum est enim, causam conferre in tempus, cum afferre plura, si cupias, non queas.

Tu vero, inquit Catulus, collegisti omnia, quantum ego possum judicare, ita divinitus, ut non a Græcis didicisse, sed eos ipsos hæc docere posse videare. Me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo: ac vellem, ut meus ener, sodalis tuus, Hortensius affuisset: quem quidem ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Crassus, Fore dicis? inquit: ego vero esse jam judico, & tum judicavi, cum, me consule [80], in senatu causam defendit Africæ; nuperque etiam magis, cum pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrem recte vides, Catule: nihil enim isti adolescenti, neque a natura, neque a doctrina deesse sentio. Quo magis est tibi, Cotta, & tibi, Sulpici, vigilandum ac laborandum. Non enim ille mediocris orator vestræ quasi succrescit ætati: sed & ingenio peracri, & studio flagranti, & doctrina eximia, & memoria singulari. Cui quanquam faveo, tamen illum ætati suæ præstare cupio: vobis vero illum tanto minorem [81] præcurrere vix honestum est. Sed jam surgamus, inquit, nosque curemus, & aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros, curamque laxemus.

BRU-

80 *Me consule*] Anno scilicet U. C. DCLVIII. quo primum tempore; ut refert Tullius in Bruto, in foro dixit Hortensius. *Idem*.

81 *Tanto minorem*] Cotta & Sulpicius annis decem Hortensio majores. *Idem*.

BRUTUS,

SIVE DE

CLARIS ORATORIBUS.

ARGUMENTUM.

Perfecti oratoris quam effingit in libris de Oratore speciem, eam omnes omnium ætatum oratores percensendo, si qua possit invenire, quærit in hoc de claris Romanis oratoribus libro. Post præfationem, quæ de Hortensii morte conqueritur, & ejus sermonis occasionem demonstrat, qui hoc libro commemoratur, initium fit differendi a Græcis; atque a Solone inde qui in dicendo valuerunt, breviter commemorantur, cap. 7. 13. *Deinde producuntur, habita temporum ratione, Romani, a L. Bruto usque ad Ciceronem, atque id magna cum venustate, multis cum jocis, tum etiam digressionibus admistis jucundis, ut sunt de urbanitatis sono*, cap. 46. *de populo recte de oratore judicante*, cap. 49. *de Attico dicendi genere*, cap. 82. ERNESTUS.

Est ea plerisque usitata Interpretibus ratio, ut de quoque homine, quoties ejus nomen occurrerit, toties quæcumque vel alieno habent labore congesta, vel suo, ingerant lectoribus atque inculcent. Illam ego profusam intemperantemque copiam etsi nunquam probavi: tamen, ut facilius est intelligere quid insit in ea re vitii, quam persuadere multis, vitiosum id esse quod sibi commodare sentiunt: hoc sublevandi laboris remedio carere hanc editionem nolui, quam esse cupio omnibus instructissimam. Tantum hanc peto veniam, ut ne plus semel necesse mihi sit ejusmodi singulares historias describere. Quin etiam, ut denique sint certi fines, de Græcis non agam, sed tantum de Romanis. Cum ergo in librum de claris Oratoribus, sic quasi in equum Trojanum, uti Sebastianus inquit Corradus, omnes propemodum inclusæ sint per-

personæ Ciceronianæ; cumque in singularum comparanda notitia nemo hujus ipsius Corradi diligentiam aut vicerit hactenus, aut æquarit, eum hic adhibebo potissimum; sic tamen ut supplementi quidpiam aliunde si quando fuerit opus, petere non pigeat. Video satis ampla hæc fore excerpta historica, nihil ut spatii criticis relinquant, vel oratoriis: neque horum generum ulla, si verum fatemur, hic Brutus admodum desiderat. OLIVETUS.

I. CUM e Cilicia decedens Rhodum venissem, & eo mihi de Q. Hortensii morte esset allatum, opinione omnium majorem animo cepi dolorem. Nam & amico amisso, cum consuetudine jucunda, tum multorum officiorum conjunctione me privatum videbam, & interitu talis auguris dignitatem nostri collegii diminutam dolebam: qua in cogitatione, & cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo juratus judicium dignitatis meæ fecerat, & inauguratum ab eodem; ex quo, augurum institutis, in parentis eum loco colere debebam. Augebat etiam molestiam, quod magna sapientium civium, bonorumque penuria, vir egregius, conjunctissimusque mecum consiliorum omnium societate, alienissimo reipublicæ tempore extinctus, & auctoritatis, & prudentiæ suæ triste nobis desiderium reliquerat: dolebamque, quod non, ut plerique putabant, adversarium, aut obtrectatorem laudum mearum, sed socium potius, & consortem gloriosi laboris amiseram. Etenim, si in leviorum artium studio memoriæ proditum est, poetas nobiles poetarum æqualium morte doluisse: quo tandem animo ejus interitum ferre debui, cum quo certare erat gloriosius, quam omnino adversarium non habere? cum præsertim non modo nunquam sit aut illius a me cursus impeditus, aut ab illo meus, sed contra semper alter ab altero adjutus & communicando & monendo, & favendo. Sed, quoniam perpetua quadam felicitate usus ille, cessit e vita, suo magis, quam suorum civium tempore; & tum occidit, cum lugere facilius rempublicam posset, si viveret, quam juvare; vixitque tam diu, quam

licuit in civitate bene beateque vivere: nostro incommodo detrimentoque, si est ita necesse, doleamus: illius vero mortis opportunitatem benevolentia potius quam misericordia prosequamur, ut, quotiescumque de clarissimo & beatissimo viro cogitemus, illum potius, quam nosmetipsos, diligere videamur. Nam, si id dolemus, quod eo jam frui nobis non licet; nostrum est id malum: quod modice feramus, ne id non ad amicitiam, sed ad domesticam utilitatem referre videamur. Sin, tanquam illi ipsi acerbitatis aliquid acciderit, angimur; summam ejus felicitatem non satis grato animo interpretamur.

II. Etenim si viveret Q. Hortensius, cætera fortasse desideraret una cum reliquis bonis & fortibus civibus: hunc autem & præter cæteros, aut cum paucis sustineret dolorem, cum forum populi Romani, quod fuisset quasi theatrum illius ingenii, voce erudita, & Romanis, Græcisque auribus digna, spoliatum atque orbatum videret. Equidem angor animo, non consilii, non ingenii, non auctoritatis armis egere rempublicam, quæ didiceram tractare, quibusque me assuefeceram, quæque erant propria cum præstantis in republica viri, tum bene moratæ & bene constitutæ civitatis. Quod si fuit in republica tempus ullum, cum extorquere arma posset e manibus iratorum civium, boni civis auctoritas & oratio; tum profecto fuit, cum patrocinium pacis exclusum est aut errore hominum, aut timore. Ita nobismetipsis accidit, ut, quanquam essent multo magis alia lugenda, tamen hoc doleremus, quod, quo tempore ætas nostra perfuncta rebus amplissimis tanquam in portum confugere deberet; non inertiæ, neque desidiæ, sed otii moderati atque honesti: cumque ipsa oratio jam nostra canesceret, haberetque suam quandam maturitatem, & quasi senectutem; tum arma sunt ea sumpta, quibus illi ipsi, qui didicerant eis uti gloriose, quemadmodum salutariter uterentur, non reperiebant. Itaque ii mihi videntur fortunate beateque vixisse, cum in cæteris civitatibus, tum maxime in nostra, quibus cum auctoritate, rerumque gestarum gloria, tum etiam sapientiæ laude perfrui licuit.

cuit. Quorum memoria & recordatio in maximis noſtris graviſſimiſque curis jucunda ſane fuit, cum in eam nuper ex ſermone quodam incidiſſemus.

III. Nam cum inambularem in xyſto, & eſſem otioſus domi, M. ad me Brutus, ut conſueverat, cum T. Pomponio venerat, homines cum inter ſe conjuncti, tum mihi ita cari, itaque jucundi, ut eorum adſpectu omnis, quæ me angebat de republica, cura conſederit. Quos poſtquam ſalutavi, Quid vos, inquam, Brute & Attice, nunc? quid tandem novi? Nihil ſane, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire velis, aut ego pro certo dicere audeam.

Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo venimus, ut de republica eſſet ſilentium, & aliquid audiremus potius ex te, quam te afficeremus ulla moleſtia. Vos vero, inquam, Attice, & præſentem me cura levatis, & abſenti magna ſolatia dediſtis: nam veſtris primum literis recreatus, me ad priſtina ſtudia revocavi. Tum ille, Legi, inquit, perlubenter epiſtolam, quam ad te Brutus miſit ex Aſia, qua mihi viſus eſt & monere te prudenter & conſolari amiciſſime. Recte, inquam, eſt viſus. Nam me iſtis ſcito literis, ex diuturna perturbatione totius valetudinis tanquam ad adſpiciendam lucem eſſe revocatum. Atque ut poſt Cannenſem illam calamitatem primum Marcelli ad Nolam prælio, populus ſe Romanus erexit, poſteaque proſperæ res deinceps multæ conſecutæ ſunt: ſic poſt rerum noſtrarum & communium graviſſimos caſus, nihil ante epiſtolam Bruti mihi accidit, quod vellem, aut quod aliqua ex parte ſollicitudines allevaret meas.

Tum Brutus, Volui id quidem efficere certe, & capio magnum fructum, ſi quidem, quod volui, tanta in re conſecutus ſum. Sed ſcire cupio, quæ te Attici literæ delectaverint. Iſtæ vero, inquam, Brute, non modo delectationem mihi, ſed etiam, ut ſpero, ſalutem attulerunt. Salutem? inquit ille. Quodnam tandem genus iſtuc tam præclarum literarum fuit? An mihi potuit, inquam, eſſe aut gratior ulla ſalutatio, aut ad hoc tempus aptior, quam illius libri, quo me

hic affatus, quasi jacentem excitavit? Tum ille, Nempe eum dicis, inquit, quo iste omnem rerum memoriam breviter, &, ut mihi quidem visum est, perdiligenter complexus est? Istum ipsum, inquam, Brute, dico librum mihi saluti fuisse.

IV. Tum Atticus, Optatissimum mihi quidem est quod dicis: sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut novum, aut tanto usui posset esse? Ille vero & nova, inquam, mihi quidem multa, & eam utilitatem, quam requirebam, ut, explicatis ordinibus temporum, uno in conspectu omnia viderem: quæ cum studiose tractare cœpissem, ipsa mihi tractatio literarum salutaris fuit, admonuitque, Pomponi, ut a te ipso sumerem aliquid ad me reficiendum, teque remunerandum, si non pari, at grato tamen munere: quanquam illud Hesiodium laudatur a doctis, quod eadem mensura reddere jubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, si possis. Ego autem voluntatem tibi profecto emetiar: sed rem ipsam nondum posse videor; idque ut ignoscas, a te peto. Nec enim ex novis (ut agricolæ solent) fructibus est, unde tibi reddam quod accepi: sic omnis fœtus repressus, exustusque siti flos veteris ubertatis exaruit: nec ex conditis, qui jacent in tenebris, & ad quos omnis nobis aditus, qui pæne solis patuit, obstructus est. Seremus igitur aliquid tanquam in inculto & derelicto solo; quod ita diligenter colemus, ut impendiis etiam augere possimus largitatem tui muneris: modo idem noster animus efficere possit, quod ager, qui cum multos annos quievit, uberiores efferre fruges solet.

Tum ille, Ego vero & exspectabo ea, quæ polliceris, neque exigam, nisi tuo commodo; & erunt mihi pergrata, si solveris. Mihi quoque, inquit Brutus, & exspectanda sunt ea, quæ Attico polliceris, etsi fortasse ego a te hujus voluntarius procurator petam, quod ipse, cui debes, se incommodo exacturum negat.

V. At vero, inquam, tibi ego, Brute, non solvam, nisi prius a te cavero, amplius eo nomine neminem, cujus petitio sit, petiturum. Non mehercule, inquit, tibi repromittere istud quidem ausus sim. Nam hunc, qui negat, video flagita-

gitatorem, non illum quidem tibi molestum, sed assiduum tamen & acrem fore. Tum Pomponius, Ego vero, inquit, Brutum nihil mentiri puto. Videor enim jam te ausurus esse appellare: quoniam longo intervallo modo primum animadverti paulo te hilariorem. Itaque, quoniam hic, quod mihi deberetur, se exacturum professus est; quod huic debes, ego a te peto.

Quidnam id? inquam. Ut scribas, inquit, aliquid. Jampridem enim conticuerunt tuæ literæ. Nam ut illos de republica libros edidisti, nihil a te sane postea accepimus: eisque nosmetipsi ad veterum annalium memoriam comprehendendam impulsi atque incensi sumus. Sed illa cum poteris; atque ut possis rogo.

Nunc vero, inquit, si es animo vacuo, expone nobis quod quærimus. Quidnam est id? inquam. Quod mihi nuper in Tusculano inchoasti de oratoribus, quando esse cœpissent, qui etiam, & quales fuissent. Quem ego sermonem cum ad Brutum tuum, vel nostrum potius, detulissem, magnopere hic audire se velle dixit. Itaque hunc elegimus diem, cum te sciremus esse vacuum. Quare, si tibi est commodum, ede illa, quæ cœperas, & Bruto, & mihi.

Ego vero, inquam, si potuero, faciam vobis satis. Poteris, inquit: relaxa modo paulum animum, aut sane, (si potes) libera. Nempe igitur hinc tum, Pomponi, ductus est sermo, quod erat a me mentio facta, causam Dejotari, fidelissimi atque optimi regis, ornatissime & copiosissime a Bruto me audisse defensam.

VI. Scio, inquit, ab isto initio tractum esse sermonem, teque Bruti dolentem vicem, quasi deflevisse judiciorum vastitatem, & fori. Feci, inquam, istuc quidem, & sæpe facio. Nam mihi, Brute, in te intuenti crebro in mentem venit vereri, ecquodnam curriculum aliquando sit habitura tua & natura admirabilis, & exquisita doctrina, & singularis industria. Cum enim in maximis causis versatus esses, &, cum tibi ætas nostra jam cederet, fascesque summitteret, subito in civitate cum alia ciciderunt, tum etiam ea ipsa, de qua disputare ordimur, eloquentia obmutuit.

Tum

Tum ille, Cæterarum rerum causa, inquit, istuc & doleo, & dolendum puto: dicendi autem me non tam fructus, & gloria, quam studium ipsum, exercitatioque delectat: quod mihi nulla res eripiet, te præsertim tam studioso. Etenim dicere bene nemo potest, nisi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentiæ veræ dat operam, dat prudentiæ, qua ne maximis quidem in bellis æquo animo carere quisquam potest.

Præclare, inquam, Brute, dicis, eoque magis ista dicendi laude delector, quod cætera, quæ sunt quondam habita in civitate pulcherrima, nemo est tam humilis, qui se non aut posse adipisci, aut adeptum putet: eloquentem neminem video factum esse victoria. Sed quo facilius sermo explicetur, sedentes, si videtur, agamus. Cum idem placuisset illis, tum in pratulo propter Platonis statuam consedimus.

Hic ego, Laudare igitur eloquentiam, & quanta vis sit ejus, expromere, quantamque iis, qui sint eam consecuti, dignitatem afferat, neque propositum nobis est hoc loco, neque necessarium. Hoc vero sine ulla dubitatione confirmaverim, sive illa arte pariatur aliqua, sive exercitatione quadam, sive natura; rem unam esse omnium difficillimam. Quibus enim ex quinque rebus constare dicitur, earum unaquæque est ars ipsa magna per sese. Quare quinque artium concursus maximarum quantam vim, quantamque difficultatem habeat, existimari potest.

VII. Testis est Græcia, quæ cum eloquentiæ studio sit incensa, jamdiuque excellat in ea, præstetque cæteris, tamen omnes artes vetustiores habet, & multo ante non inventas solum, sed etiam perfectas, quam hæc est a Græcis elaborata dicendi vis atque copia. In quam cum intueor, maxime mihi occurrunt, Attice, & quasi lucent Athenæ tuæ: qua in urbe primum se orator extulit, primumque etiam monumentis & literis oratio est cœpta mandari. Tamen ante Periclem, cujus scripta quædam feruntur, & Thucydidem, qui non nascentibus Athenis, sed jam adultis fuerunt, litera nulla est, quæ quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris esse videatur. Quanquam opinio est & eum, qui multis annis ante

hos fuerit, Pisistratum, & paulo seniorem etiam Solonem, posteaque Clisthenem multum, ut temporibus illis, valuisse dicendo. Post hanc ætatem aliquot annis, ut ex Atticis monumentis potest perspici, Themistocles fuit; quem constat cum prudentia, tum etiam eloquentia præstitisse: post Pericles, qui cum floreret omni genere virtutis, hac tamen fuit laude clarissimus. Cleonem etiam temporibus illis, turbulentum illum quidem civem, sed tamen eloquentem constat fuisse. Huic ætati suppares Alcibiades, Critias, Theramenes: quibus temporibus quod dicendi genus viguerit, ex Thucydidis scriptis, qui ipse tum fuit, intelligi maxime potest. Grandes erant verbis, crebri sententiis, compressione rerum breves, & ob eam ipsam causam interdum subobscuri.

VIII. Sed ut intellectum est, quantam vim haberet accurata, & facta quodam modo oratio; tum etiam magistri dicendi multi subito exstiterunt: tum Leontinus Gorgias, Thrasymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus Ceus, Hippias Eleus in honore magno fuit; aliique multi temporibus eisdem docere se profitebantur, arrogantibus sane verbis, quemadmodum causa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri superior posset. Iis opposuit sese Socrates, qui subtilitate quadam disputandi refellere eorum instituta [a] solebat verbis. Hujus ex uberrimis sermonibus exstiterunt doctissimi viri: primumque tum philosophia, non illa de natura, quæ fuerat antiquior, sed hæc, in qua de bonis rebus & malis, deque hominum vita & moribus disputatur, inventa dicitur. Quod quoniam genus ab hoc, quod proposuimus, abhorret, philosophos aliud in tempus rejiciamus: ad oratores, a quibus digressi sumus, revertamur.

Extitit igitur jam senibus illis, quos paulo ante diximus, Isocrates, cujus domus cunctæ Græciæ, quasi ludus quidam patuit, atque officina dicendi, magnus orator, & perfectus magister, quanquam forensi luce caruit, intraque parietes aluit eam gloriam, quam nemo quidem meo judicio [b] est postea consecutus. Is & ipse scripsit multa præclare, & docuit

a *Solebat*] Vict. *solebat vir is, cujus*   b *Est postea* Grut. *est poeta*.

cuit alios: & cum cætera melius, quam superiores, tum primus intellexit, etiam in soluta oratione, dum versum effugeres, modum tamen & numerum quendam oportere servari. Ante hunc enim verborum quasi structura, & quædam ad numerum conclusio, nulla erat; aut, si quando erat, non apparebat eam dedita opera esse quæsitam; quæ forsitan laus sit: verumtamen natura * magis tum, casuque nonnunquam, quam aut ratione aliqua aut observatione fiebat. Ipsa enim natura circumscriptione quadam verborum comprehendit, concluditque sententiam: quæ cum aptis constricta verbis est, cadit etiam plerumque numerose. Nam & aures ipsæ quid plenum, quid inane sit, judicant, & spiritu, quasi necessitate aliqua, verborum comprehensio terminatur: in quo non modo defici, sed etiam laborare turpe est.

IX. Tum fuit Lysias, ipse quidem in causis forensibus non versatus, sed egregie subtilis scriptor atque elegans: quem jam prope audeas oratorem perfectum dicere. Nam plane quidem perfectum, & cui nihil admodum desit, Demosthenem facile dixeris. Nihil acute inveniri potuit in eis causis, quas scripsit, nihil (ut ita dicam) subdole, nihil versute, quod ille non viderit; nihil subtiliter dici, nihil presse, nihil enucleate, quo fieri possit aliquid limatius: nihil contra grande, nihil incitatum, nihil ornatum vel verborum gravitate, vel sententiarum, quo quidquam esset elatius.

Huic Hyperides proximus, & Æschines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cujus nulla exstant scripta, Demades, aliique plures. Hæc enim ætas effudit hanc copiam; &, ut opinio mea fert, succus ille & sanguis incorruptus usque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, non fucatus nitor.

Phalereus enim successit eis senibus adolescens, eruditissimus ille quidem horum omnium, sed non tam armis institutus, quam palæstra. Itaque delectabat magis Athenienses, quam inflammabat. Processerat enim in solem & pulverem, non ut e militari tabernaculo, sed ut e Theophrasti, doctissimi hominis,

* *Magis tum*] Vict. Man. *magis, tum casu nonnunquam,*

minis, umbraculis. Hic primus inflexit orationem, & eam mollem, teneramque reddidit: & suavis, sicut fuit, videri maluit, quam gravis, sed suavitate ea, qua perfunderet animos, non qua perstringeret: & tantum ut memoriam concinnitatis suæ, non (quemadmodum de Pericle scripsit Eupolis) cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum, a quibus esset auditus.

X. Videsne igitur, ut in ea ipsa urbe, in qua & nata & alta sit eloquentia, quam ea sero prodierit in lucem? siquidem ante Solonis ætatem, & Pisistrati, de nullo, ut diserto, memoriæ proditum est. At hi quidem, ut populi Romani ætas est, senes: ut Atheniensium secula numerantur, adolescentes debent videri. Nam etsi Servio Tullio regnante viguerunt, tamen multo diutius Athenæ jam erant, quam est Roma ad hodiernum diem: nec tamen dubito, quin habuerit vim magnam semper oratio. Neque enim jam Troicis temporibus tantum laudis in dicendo Ulyssi tribuisset Homerus, & Nestori, (quorum alterum vim habere voluit, alterum suavitatem) nisi jam tum esset honos eloquentiæ; neque ipse poeta hic tam idem ornatus in dicendo, ac plane orator fuisset: cujus etsi incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: siquidem non infra superiorem Lycurgum fuit, a quo est disciplina Lacedæmoniorum adstricta legibus.

Sed studium ejus generis majorque vis agnoscitur in Pisistrato. Denique hunc proximo seculo Themistocles insecutus est; ut apud nos, perantiquus; ut apud Athenienses, non ita sane vetus. Fuit enim regnante jam Græcia, nostra autem civitate non ita pridem dominatu regio liberata. Nam bellum Volscorum illud gravissimum, cui Coriolanus exul interfuit, eodem fere tempore, quo Persarum bellum, fuit, similisque fortuna clarorum virorum: siquidem uterque, cum civis egregius fuisset, populi ingrati pulsus injuria, se ad hostes contulit, conatumque iracundiæ suæ morte sedavit. Nam etsi aliter est apud te, Attice, de Coriolano, concede tamen, ut huic generi mortis potius assentiar.

XI. At ille ridens, Tuo vero, inquit, arbitratu: quoniam

quidem concessum est rhetoribus ementiri in historiis, ut aliquid dicere possint argutius. Ut enim tu nunc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocle finxit. Nam, quem Thucydides, qui & Atheniensis erat, & summo loco natus, summusque vir, & paulo ætate posterior, tantum mortuum scripsit, & in Attica clam humatum; addidit, fuisse suspicionem veneno sibi conscivisse mortem: hunc isti ajunt, cum taurum immolavisset, excepisse sanguinem patera, & eo poto, mortuum concidisse. Hanc enim mortem rhetorice, & tragice ornare potuerunt: illa mors vulgaris nullam præbebat materiem ad ornatum. Quare, quoniam tibi ita quadrat, omnia fuisse in Themistocle paria & Coriolano, pateram quoque a me sumas licet: præbebo etiam hostiam, ut Coriolanus sit plane alter Themistocles.

Sit sane, inquam, ut lubet, de isto: & ego cautius posthac historiam attingam, te audiente: quem rerum Romanarum auctorem laudare possum religiosissimum. Sed tum fere Pericles, Xantippi filius, de quo ante dixi, primus adhibuit doctrinam: quæ quanquam tum nulla erat dicendi, tamen ab Anaxagora physico eruditus, exercitationem mentis a reconditis abstrusisque rebus ad causas forenses popularesque facile traduxerat. Hujus suavitate maxime hilaratæ sunt Athenæ, hujus ubertatem & copiam admiratæ, ejusdem vim dicendi terroremque timuerunt.

XII. Hæc igitur ætas prima Athenis oratorem prope perfectum tulit. Nec enim in constituentibus rempublicam, nec in bella gerentibus, nec in impeditis ac regum dominatione devinctis, nasci cupiditas dicendi solet. Pacis est comes, otiique socia, & jam bene constitutæ civitatis quasi alumna quædam, eloquentia. Itaque ait Aristoteles, cum, sublatis in Sicilia tyrannis, res privatæ longo intervallo judiciis repeterentur, tum primum, quod esset acuta illa gens & controversa natura, artem & præcepta Siculos, Coracem & Tisiam, conscripsisse. Nam antea neminem solitum via, nec arte, sed accurate tamen, & de scripto plerosque dicere: scriptasque fuisse, & paratas a Protagora rerum illustrium disputationes,

quæ

quæ nunc communes appellantur loci. Quod idem feciſſe Gorgiam, cum ſingularum rerum laudes, vituperationeſque conſcripſiſſet: quod judicaret hoc oratoris eſſe maxime proprium, rem augere poſſe laudando, vituperandoque rurſus affligere. Huic Antiphontem Rhamnuſium ſimilia quædam habuiſſe conſcripta, quo neminem unquam melius ullam oraviſſe capitis cauſam, cum ſe ipſe defenderet, ſe audiente, locuples auctor ſcripſit Thucydides. Nam Lyſiam primo profiteri ſolitum artem eſſe dicendi: deinde, quod Theodorus eſſet in arte ſubtilior, in orationibus autem jejunior, orationes eum ſcribere aliis cœpiſſe, artem removiſſe. Similiter Iſocratem primo artem dicendi eſſe negaviſſe, ſcribere autem aliis ſolitum orationes, quibus in judiciis uterentur: ſed, cum ex eo (quia quaſi committeret contra legem, quo quis judicio circumveniretur) ſæpe ipſe in judicium vocaretur; orationes aliis deſtitiſſe ſcribere, totumque ſe ad artes componendas tranſtuliſſe.

XIII. Et Græciæ quidem oratorum partus, atque fontes vides, ad noſtrorum annalium rationem, veteres; ad ipſorum, ſane recentes. Nam antequam delectata eſt Athenienſium civitas hac laude dicendi, multa jam memorabilia & in domeſticis & in bellicis rebus effecerat. Hoc autem ſtudium non erat commune Græciæ, ſed proprium Athenarum. Quis enim aut Argivum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum ſcit fuiſſe temporibus illis? niſi quid de Epaminonda, docto homine, ſuſpicari libet. Lacedæmonium vero uſque ad hoc tempus audivi fuiſſe neminem. Menelaum ipſum, dulcem illum quidem tradit Homerus, ſed pauca dicentem. Brevitas autem, laus eſt interdum in aliqua parte dicendi, in univerſa eloquentia laudem non habet.

At vero extra Græciam magna dicendi ſtudia fuerunt; maximique huic laudi habiti honores, illuſtre oratorum nomen reddiderunt. Nam ut ſemel e Piræeo eloquentia evecta eſt, omnes peragravit inſulas; atque ita peregrinata tota Aſia eſt, ut ſe externis oblineret moribus, omnemque illam ſalubritatem Atticæ dictionis quaſi ſanitatem perderet, ac loqui pæne

dediſceret. Hinc Aſiatici oratores non contemnendi quidem nec celeritate, nec copia, ſed parum preſſi, & nimis redundantes. Rhodii ſaniores, & Atticorum ſimiliores. Sed de Græcis hactenus: etenim hæc ipſa forſitan fuerint non neceſſaria.

Tum Brutus, Iſta vero, inquit, quam neceſſaria fuerint, non facile dixerim: jucunda certe mihi fuerunt, neque ſolum non longa, ſed etiam breviora, quam vellem. Optime, inquam: ſed veniamus ad noſtros, de quibus difficile eſt plus intelligere, quam quantum ex monumentis ſuſpicari licet.

XIV. Quis enim putet aut celeritatem ingenii L. Bruto [1] illi, nobilitatis veſtræ principi, defuiſſe? qui de matre ſuavianda [2] ex oraculo Apollinis tam acute, arguteque conjecerit; qui ſummam prudentiam ſimulatione ſtultitiæ texerit; qui potentiſſimum regem, clariſſimi regis filium expulerit; civitatemque perpetuo dominatu liberatam magiſtratibus annuis, legibus, judiciiſque devinxerit; qui collegæ ſuo imperium abrogaverit, ut e civitate regalis nominis memoriam tolleret. Quod certe effici non potuiſſet, niſi eſſet oratione perſuaſum.

Videmus item paucis annis poſt reges exactos, cum plebes prope ripam Anienis ad tertium milliarium conſediſſet, eumque montem, qui Sacer appellatus eſt, occupaviſſet, M. Valerium [3] dictatorem dicendo ſedaviſſe diſcordias, eique ob eam rem honores ampliſſimos habitos, & eum primum ob eam ipſam cauſam Maximum eſſe appellatum. Ne L. Valerium

1 *Bruto*] L. Junio Bruto, qui Marci filius fuit. Marcus vero Junius cum, ut auctor eſt Dionyſius, duceret originem ab uno eorum, qui cum Ænea coloniam deduxerant in Italiam, & dives eſſet, dignus eſt judicatus, cui Tarquinius Priſcus Tarquiniam filiam uxorem daret: ex qua duos filios ſuſtulit, M. Junium, ut nos putamus, & hunc L. Junium, qui poſtea *Brutus* eſt appellatus; quod cum patrem primum, deinde Marcum fratrem, quod divites & prudentes eſſent, a Tarquinio Superbo & quidem avunculo ſuo interfectos intellexiſſet, ne & ipſe interficeretur, ſe ſtultum eſſe ſimulavit. *Conradus*.

2 *De matre ſuavianda*] Cum vox, inquit Livius, ex infimo ſpecu ſic reddita fuiſſet: *Imperium ſummum Romæ habebit, qui veſtrum primus, o juvenes, oſculum matri tulerit*: cumque Tarquinii de oſculo matri ſuæ ferendo cogitarent, L. Brutus alio ratus ſpectare Pythicam vocem, velut ſi prolapſus cecidiſſet, terram oſculo contigit, ſcilicet quod ea communis mater omnium mortalium eſſet. *Idem*.

3 *M. Valerium*] M. Valerium Voleſi filium, & P. Valerii Publicolæ fratrem, ut Livius & Dionyſius ſunt auctores. *Idem*. Hunc non M. ſed M'. appellandum dicit *Ernestius*.

rium quidem Potitum [4] arbitror non aliquid potuisse dicendo, qui post decemviralem invidiam, plebem in patres incitatam, legibus & concionibus suis mitigaverit.

Possumus Appium Claudium [5] suspicari disertum, quia senatum jam jam inclinatum, a Pyrrhi pace revocaverit. Possumus C. Fabricium [6], quia sit ad Pyrrhum de captivis recuperandis missus orator: T. Coruncanium [7], quod ex pontificum commentariis longe plurimum ingenio valuisse videatur: M'. Curium [8], quod is tribunus plebis, interrege Appio Cæco,

4 *L. Valerium Potitum*] P. Valerii, qui consul iterum Ap. Herdonium Capitolium tenentem obsedit, & interfectus fuit, filium: & P. Valerii Publicolæ, qui reges ejecit, nepotem, ut docet Dionysius lib. XI. ubi scribit ille quidem hunc cognomine *Potitum* dictum fuisse; sed causam nec ipse, nec alius, quem nos viderimus, refert. *Corradus*.

5 *Appium Claudium*] Appium Claudium Crassum, cui *Cæco* cognomen fuit. *Idem*.

6 *C. Fabricium*] Hic est C. Fabricius Luscinus, qui cum Q. Æmilio bis consul, & censor fuit; cui paupertas, quam negant alii se ferre posse, ut ait Cicero, tolerabilis fuit; & quidem ita, ut cum Samnites, quos universos in clientelam habebat, ad eum decem æris, & quinque pondo argenti, totidemque servos misissent, ipse in Samnium, ut scribit Valerius, IV. 3. remiserit; illud, quod refert Gellius, I. 14. præfatus: sibi, dum membris, quæ cupiditate moventur, obsistere atque imperare posset, nunquam quidquam defuturum. Hinc missus ad Pyrrhum regem, ut de redimendis captivis ageret, frustra, ut patriam desereret, ab eo tentatus est. Ejus enim amicitiam & aurum, atque adeo quartam regni partem, ut scribit Eutropius, sprevit. Illud etiam Fabricii factum laudatur, de quo Cicero lib. III. de Offic. ita scribit: *Perfuga a Pyrrho venit in castra Fabricii, eique est pollicitus, si præmium sibi proposuisset, se, ut clam venisset, sic clam in Pyrrhi castra rediturum, & eum veneno necaturum. Hunc Fabricius reducendum curavit ad Pyrrhum, idque eius factum a senatu laudatum est*. Cum Cicerone Livius, Eutropius, & Frontinus sentiunt, Quadrigarium, ut arbitror, secuti; sed alii scriptores, pæne omnes, dissentiunt. Nam Valerius Maximus & A. Gellius, Valerium Antiatem secuti, dicunt Timocharem medium Ambraciensem id Fabricio pollicitum, quod ipsius filii vinum tegi miscerent. *Idem*.

7 *T. Coruncanium*] Hic anno U. C. 473. consul cum P. Valerio Lævino fuit: & primus ex plebe pontifex maximus creatus est, ut lib. XVIII. refert Livius, qui tamen libro X. scripserat, legem latam fuisse multo ante, ut quatuor pontifices de plebe adlegerentur: sed illi pontifices erant minores, hic pontifex maximus appellabatur. Hinc sunt illa Ciceronis verba in Orat. pro Domo: *Omnia ex Coruncanii scientia, qui peritissimus pontifex fuisse dicitur, acta esse constaret*. Hunc sapientem veteres judicabant, ut in Lælio Cicero testatur; ubi illum cum Fabricio, & Curio etiam conjungit. *Idem*.

8 *M'. Curium*] Hic est Manius Curius, *Dentatus* appellatus, quod ut ait Plinius, cum dentibus sit natus, vir ab omnibus scriptoribus magnopere commendatus: qui consul cum P. Cornelio Rufino, Samnitibus cæsis, & Sabinis, qui rebellarant, victis, atque, ut Livius libro XI. refert, in deditionem acceptis, bis in eodem magistratu triumphavit: ac consul iterum factus cum L. Cornelio Lentulo, cum delectum, ut Livius & Valerius scribunt, haberet, ejus qui citatus non responderat, bona vendidit: Pyrrhum iterum ex Sicilia in Italiam reversum vicit, & Italia expulit; atque de illo triumphavit. Primus etiam, ut auctor est Eutropius, Romam quatuor elephantes duxit, Lucas boves tunc appellatos, quod in Lucanis tum primum visi fuissent. Extremum vero tempus ætatis in vita rustica consumpsit, ita quidem, ut agrum, quod ait Plutarchus in Catone, foderet: cui ad focum sedenti magnum auri pondus cum Samnites attulissent repudiati sunt. Non enim aurum habere præclarum sibi videri dixit, sed iis qui haberent aurum, imperare. *Idem*.

co, diferto homine, comitia contra leges habente, cum de plebe confules non accipiebat, patres ante auctores fieri coegerit; quod fuerit permagnum, nondum lege Mænia [9] lata.

Licet aliquid etiam de M. Popilii [10] ingenio fufpicari, qui cum conful effet, eodemque tempore facrificium publicum cum læna faceret, quod erat flamen Carmentalis, plebis contra patres concitatione & feditione nunciata, ut erat læna amictus, ita venit in concionem, feditionemque cum auctoritate, tum oratione fedavit. Sed eos oratores habitos effe, aut omnino tum ullum eloquentiæ præmium fuiffe, nihil fane mihi legiffe videor: tantummodo conjectura ducor ad fufpicandum.

Dicitur etiam C. Flaminius [11], is, qui tribunus plebis legem de agro Gallico & Piceno viritim dividendo tulerit, qui conful apud Thrafimenum fit interfectus, ad populum valuiffe dicendo. Q. etiam Maximus [12] Verrucofus, orator habitus eft temporibus illis; & Q. Metellus [13], is, qui bello Punico fecundo cum L. Veturio Philone conful fuit.

XV.

9 *Lege Mænia*] Lata a Mænio tribuno plebis, anno Urbis 467, ut patres ante inita a populo fuffragia, fierent auctores ejus rei, quam populus jufurus effet, neque adeo reprehendere comitia, hoc eft, irrita facere poffent. Vide Gronovium, Obferv. I. 25. qui locum hunc Ciceronis egregie illuftrat. *Ernestus*.

10 *M. Popilii*] Qui quater conful fuit, & in primo quidem & fecundo confulatu Tiburtes vicit; in tertio vero cum Galliis bellum geffit, in quo etiam vulnus accepit, fed eos tandem cum viciffet, triumphavit; in quarto, cum foris pax & domi concordia effet, nihil, quod magni fuerit momenti, geffit. Popilii autem erant plebeii, ut Livius oftendit, vel de hoc M. Popilio ifta verba fcribens: *M. Popilius Lænas a plebe conful, a patribus L. Cornelius Scipio datus*. Et Paterculus P. Lænatem tribunum plebis vocat. *Corradus*.

11 *C. Flaminius*] C. Quintius Flaminius. Fuit enim ex Quintiis, quos fcribit Livius a Tullo rege in patres lectos, cum inter Albanorum principes effent, unde poftea femper ea gens patricia fuit; in qua, quod refert Plinius, aurum ne feminas quidem habere mos fuit, tantum aberat, ut viri haberent. Quintia gens, inquam, fuit patricia: fed cum Flaminius hic dicatur tribunus plebis, apparet vel eam duplicem, patriciam & plebejam, vel eum ex alia gente potius fuiffe. *Idem*.

12 *Q. etiam Maximus*] Q. Fabius Maximus Verrucofus, Ovicula, Cunctator. Fabios patricios fuiffe cum veterum monumenta pæne omnia, tum Livius lib. 11. fæpe reftatur. *Verrucofus* autem dictus eft a verruca in labris, ut ait auctor libelli de Viris Illuftr. A Plutarcho vero fcribitur Βερρούκωσος, quod in fuperiore labro carunculam haberet. *Ovicula* dictus eft a clementia, ut inquit idem auctor de Viris Illuftr. & Plutarchus. *Cunctator* autem, quod, ut inquit Ennius, *unus homo nobis cunctando reftituit rem*. Idem.

13 *Q. Metellus*] Quintus Cæcilius Metellus; Cæculus enim Præneste condidit, unde putant Cæcilios ortos, quorum erat nobilis apud Romanos familia. Alii aliter fentiunt. Hic autem Q. Cæcilius Metellus ædilis cum C. Servilio, legatus cum L. Veturio M. Li-

vii

XV. Quem vero exſtet, & de quo ſit memoriæ proditum, eloquentem fuiſſe, & ita eſſe habitum, primus eſt M. Cornelius Cethegus: cujus eloquentiæ eſt auctor, & idoneus quidem, mea ſententia, Q. Ennius, præſertim cum & ipſe eum audiverit, & ſcribat de mortuo; ex quo nulla ſuſpicio eſt, amicitiæ cauſa eſſe mentitum. Eſt igitur ſic apud illum in nono (ut opinor) annali:

Additur orator Corneliu' ſuaviloquenti
Ore Cethegus Marcu', Tuditano collega,
Marci filius ....

Et oratorem appellat, & ſuaviloquentiam tribuit: quæ nunc quidem non tam eſt in pleriſque. Latrant enim jam quidam oratores, non loquuntur. Sed eſt ea laus eloquentiæ certe maxima.

Is dictus ollis popularibus olim,
Qui tum vivebant homines, atque ævum agitabant,
Flos delibatus populi.

Probe vero. Ut enim hominis decus, ingenium; ſic ingenii ipſius lumen eſt eloquentia, qua virum excellentem præclare tum illi homines florem populi eſſe dixerunt;

Suadæque medulla.

Πειθὼ quam vocant Græci, cujus effector eſt orator, hanc *Suadam* appellavit Ennius. Ejus autem Cethegum [14] medullam fuiſſe vult, ut, quam deam in Periclis labris ſcripſit Eupolis ſeſſitaviſſe, hujus hic medullam noſtrum oratorem fuiſſe dixerit. At hic Cethegus conſul cum P. Tuditano fuit bello Punico ſecundo, quæſtorque his conſulibus M. Cato, modo plane annis CXL. ante me conſulem: & idipſum niſi unius eſſet Ennii teſtimonio cognitum, hunc vetuſtas, ut alios fortaſſe

vii & C. Claudii conſulum, magiſter equitum ejuſdem M. Livii Dictatoris: conſul cum eodem L. Veturio, dictator comitiorum cauſa, ac tandem decemvir apud Livium cognoſcitur. Plura invenire non potuimus, quamvis etiam diligenter quæſiverimus. Itaque ne ſcire quidem potuimus, quare orator ſit habitus. *Idem*.

14 *Cethegum*] Is eſt M. Cornelius Cethegus, qui cenſor ante conſulatum fuit, deinde conſul Etruriam provinciam ſortitus eſt; poſtremo proconſul in Gallia cum Magone collatis ſignis feliciter pugnavit: quæ quidem omnia tu apud Liv. XXVII. XXIX. & XXX. invenies. Horatius poeta Cethegos *cinctutos* appellat, quod is mos eſſet Cethegis, ut cincti & pæne nudi in bellum proficiſcerentur; unde Lucanus & Silius eos nudos & exſertos vocarunt. *Idem*.

fortasse multos, oblivione obruisset. Illius autem ætatis qui sermo fuerit, ex Nævianis scriptis intelligi potest. His enim consulibus, ut in veteribus commentariis scriptum est, Nævius est mortuus: quanquam Varro noster, diligentissimus investigator antiquitatis, putat in hoc erratum, vitamque Nævii producit longius. Nam [a] Plautus P. Claudio, L. Porcio, viginti annis post illos, quos ante dixi, [b] consules mortuus est, Catone [15] censore. Hunc igitur Cethegum consecutus est ætate Cato, qui annis IX. post eum fuit consul. Eum nos ut perveterem habemus, qui L. Marcio, M'. Manilio consulibus mortuus est, annis [c] LXXXIII. ipsis ante me consulem.

XVI. Nec vero habeo quenquam antiquiorem, cujus quidem scripta proferenda putem, nisi quem Appii Cæci oratio hæc ipsa de Pyrrho, & nonnullæ mortuorum laudationes forte delectant. Et hercules hæ quidem exstant. Ipsæ enim familiæ sua quasi ornamenta, ac monumenta servabant, & ad usum, si quis ejusdem generis occidisset, & ad memoriam laudum domesticarum, & ad illustrandam nobilitatem suam, quanquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. Multa enim scripta sunt in eis, quæ facta non sunt; falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa, & a plebe transitiones, cum homines humiliores in alienum ejusdem nominis infunderentur genus: ut, si ego me a M'. Tullio esse dicerem, qui patricius cum Servio Sulpicio consul, anno X. post exactos reges, fuit.

Catonis autem orationes non minus multæ fere sunt, quam Attici Lysiæ: cujus arbitror plurimas esse. Est enim Atticus, quoniam certe Athenis est & natus & mortuus, & functus omni civium munere: quanquam Timæus eum, quasi Licinia & Mucia lege, repetit Syracusas: & quodammodo est nonnulla

a *Plautus*] Lamb. *Plautus P. Claudio, L. Porcia Coss. quatuor annis post Nævii mortem, viginti post illos, quos ante dixi, consules.*

b *Consules*] Man. *Consulibus.*

15 *Catone*] Marcus Porcius Cato, de quo Plinius, lib. VII. cap. 27. *Primus*, inquit, *Porciæ gentis, tres summas in homine res præstitisse existimatur, ut esset optimus orator, optimus imperator, optimus senator.* Quartam addit Valerius Max. VIII. 7. *ut esset juris civilis quoque peritissimus.* Vide Livium, lib. XXXIX, cap. 40, ubi multa de illius indole, atque inter cætera: *huic versatile ingenium sic pariter ad omnia fuit, ut natum ad id unum diceres, quodcumque ageret.* Anonymus.

c. LXXXIII. Man. LXXXVI.

la in iis etiam inter ipsos similitudo. Acuti sunt, elegantes, faceti, breves. Sed ille Græcus ab omni laude felicior. Habet enim certos sui studiosos, qui non tam habitus corporis opimos, quam gracilitates consectentur; quos, valetudo modo bona sit, tenuitas ipsa delectat. Quanquam in Lysia sunt sæpe etiam lacerti, sic ut eo fieri nihil possit valentius: verum certe genere toto strigosior: sed habet tamen suos laudatores, qui hac ipsa ejus subtilitate admodum gaudeant.

XVII. Catonem vero quis nostrorum oratorum, qui quidem nunc sunt, legit? aut quis novit omnino? At quem virum? dii boni! mitto civem, aut senatorem, aut imperatorem: oratorem enim hoc loco quærimus. Quis illo gravior in laudando? acerbior in vituperando? in sententiis argutior? in docendo, edisserendoque subtilior? Refertæ sunt orationes amplius centum quinquaginta (quas quidem adhuc invenerim & legerim) & verbis, & rebus illustribus. Licet ex his eligant ea, quæ notatione & laude digna sint; omnes oratoriæ virtutes in eis reperientur. Jam vero Origines ejus quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? Amatores huic desunt, sicuti multis jam ante seculis & Philisto Syracusio, & ipsi Thucydidi. Nam ut horum concisis sententiis, interdum etiam non satis apertis cum brevitate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione, atque altitudine orationis suæ: quod idem Lysiæ Demosthenes: sic Catonis luminibus obstruxit hæc posteriorum quasi exaggerata altius oratio. Sed in nostris inscitia est, quod ii ipsi, qui in Græcis antiquitate delectantur, eaque subtilitate, quam Atticam appellant, hanc in Catone non * noverunt quidem. Hyperidæ volunt esse & Lysiæ. Laudo. Sed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi se gaudere dicunt. Sapienter id quidem: atque utinam imitarentur, nec ossa solum, sed etiam sanguinem! Gratum est tamen, quod volunt. Cur igitur Lysias & Hyperides amatur, cum penitus ignoretur Cato? Antiquior est hujus sermo, & quædam horridiora verba. Ita enim tum loquebantur. Id muta: quod tum ille non potuit: & adde nume-

* *Noverunt*] Man. *noverunt. Quid enim? Hyperidæ*

numeros; & aptior sit oratio: ipsa verba compone, & quasi coagmenta, quod ne Græci quidem veteres factitaverunt: jam neminem antepones Catoni. Ornari orationem Græci putant, si verborum immutationibus utantur, quos appellant τρόπους, & sententiarum orationisque formis, quæ vocant σχήματα. Non verisimile est, quam sit in utroque genere & creber & distinctus Cato.

XVIII. Nec vero ignoro, nondum esse satis politum hunc oratorem, & quærendum esse aliquid perfectius: quippe cum ita sit ad nostrorum temporum rationem vetus, ut nullius scriptum exstet dignum quidem lectione, quod sit antiquius. Sed majore honore in omnibus artibus, quam in hac una dicendi, versatur antiquitas. Quis enim eorum, qui hæc minora animadvertunt, non intelligit, Canachi signa rigidiora esse, quam ut imitentur veritatem? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora, quam Canachi. Nondum Myronis satis ad veritatem adducta; jam tamen quæ non dubites pulchra dicere. Pulchriora etiam Polycleti, & jam plane perfecta, ut mihi quidem videri solent. Similis in pictura ratio est, in qua Zeuxim, & Polygnotum, & Timantem, & eorum, qui non sunt usi plus quam quatuor coloribus, formas & lineamenta laudamus. At in Aetione, Nicomacho, Protogene, Apelle, jam perfecta sunt omnia: & nescio an reliquis in rebus omnibus idem eveniat. Nihil est enim simul & inventum, & perfectum.

Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetæ: quod ex eis carminibus intelligi potest, quæ apud illum, & in Phæacum, & in procorum epulis canuntur. Quid? nostri veteres versus ubi sunt?

Quos olim Fauni, vatesque canebant,
Cum neque Musarum scopulos quisquam superarat,
Nec dicti studiosus erat: ....
Ante hunc ....

ait ipse de se: nec mentitur in gloriando. Sic enim sese res habet. Nam & Odyssea Latina est, sic, tanquam opus aliquod Dædali, & Livianæ fabulæ, non satis dignæ quæ iterum

rum legantur. Atque hic Livius, qui primus fabulam, C. Clodio Cæci filio & M. Tuditano consulibus, docuit, anno ipso antequam natus est Ennius; post Romam conditam autem quartodecimo & quingentesimo, ut hic ait, quem nos sequimur: est enim inter scriptores de numero annorum controversia. Accius autem a Q. Maximo quintum consule captum Tarento scripsit Livium annis XXX, postquam eum fabulam docuisse & Atticus scribit, & nos in antiquis commentariis invenimus. Docuisse autem fabulam annis post XI. C. Cornelio, Q. Minucio consulibus, ludis Juventatis, quos Salinator Senensi prælio voverat. In quo tantus error Accii fuit, ut, his consulibus, XL. annos natus Ennius fuerit: cui * si æqualis fuerit Livius, minor fuit aliquanto is qui primus fabulam dedit, quam ii, qui multas docuerant ante hos consules, & Plautus, & Nævius.

XIX. Hæc si minus apta videntur huic sermoni, Brute, Attico assigna, qui me inflammavit studio illustrium hominum ætates & tempora persequendi. Ego vero, inquit Brutus, & delector ista quasi notatione temporum, & ad id, quod instituisti, oratorum genera distinguere ætatibus, istam diligentiam esse accommodatam puto.

Recte, inquam, Brute, intelligis. Atque utinam exstarent illa carmina, quæ multis seculis ante suam ætatem in epulis esse cantitata a singulis convivis de clarorum virorum laudibus, in Originibus scriptum reliquit Cato! Tamen illius [16], quem in vatibus & Faunis enumerat Ennius, bellum Punicum, quasi Myronis opus, delectat. Sit Ennius sane, ut est certe, perfectior: qui si illum, ut simulat, contemneret, non, omnia bella persequens, primum illud Punicum acerrimum bellum reliquisset. Sed ipse dicit, cur id faciat: *Scripsere*, inquit, *alii rem versibu'*: & luculente quidem scripserunt, etiamsi minus, quam tu, polite. Nec vero tibi aliter videri debet; qui a Nævio vel sumpsisti multa, si fateris: vel, si negas, surripuisti.

Eee 2 Cum

* *Si æqualis*] Vict. Lamb. Grut. *cum æqualis*.
16 *Illius*] Nævii.

Cum hoc Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminius, C. Varro [17], Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus [18], P. Craſſus [19], qui cum ſuperiore Africano conſul fuit. Ipſum Scipionem [20] accepimus non infantem fuiſſe. Filius quidem ejus [21], is, qui hunc minorem Scipionem a Paulo adoptavit, ſi corpore valuiſſet, in primis habitus eſſet diſertus. Indicant cum oratiunculæ, tum hiſtoria quædam Græca, ſcripta dulciſſime.

XX. Numeroque eodem fuit Sex. Ælius [22], juris quidem civilis omnium peritiſſimus, ſed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem, C. Sulpicius Gallus [23], qui maxime omnium

17 *C. Varro*] C. Terentius Varro, qui ut ait Livius, loco non humili ſolum, ſed etiam ſordido ortus eſt. Patrem lanium fuiſſe ferunt, ipſumque inſtitorem mercis, filioque hoc ipſo in ſervili ejus artis miniſterio uſum. Is juvenis, ubi ex eo genere quæſtus pecunia a patre relicta, animum ad ſpem liberalioris fortunæ adjecit, conſul cum L. Æmilio Paulo factus, apud Cannas culpa ſua vires P. Romani, ut ait Val. Max. exhauſit. *Corrad.*

18 *P. Lentulus*] P. Cornelius Lentulus Caudinus, qui cum C. Licinio Varrone anno ab U. C. DXVII. conſul fuit. Nullus enim præter eum fuit his temporibus, qui conſul, major natu Catone, fuerit, & P. Lentulus ſit dictus. Duos quidem P. Lentulos apud Livium, ſed prætores agnoſcimus. An vero Cicero hic inter tot conſulares prætorium nominarit, dubitari ut poteſt, ita veriſimile non videtur. *Idem*.

19 *P. Craſſus*] P. Licinius Craſſus, Dives, pontifex maximus: qui cum ante nec prætor nec conſul fuiſſet, magiſter tamen equitum & cenſor eſt factus. Ex ædilitate enim gradum ad cenſuram fecit, ſed cum L. Veturius collega deceſſiſſet, cenſura ſe abdicavit: cui poſtea prætori facto provincia peregrina evenit, & quæ ſenatus cenſuiſſet, ut ait Livius. Hunc Cicero in Catone pontificii & civilis juris fuiſſe peritiſſimum oſtendit. Quin vero *Dives* hic etiam ſit appellatus, qui veterum monumenta viderit, dubitare non poterit. *Idem*.

20 *Scipionem*] P. Cornelium Scipionem, qui Africanus primus eſt appellatus, cujus res geſtas & totam denique vitam, præter alios Livius & Plutarchus ſcripſerunt, ſi modo Plutarchus unquam ſcripſit eam, quæ circumfertur. *Idem*.

21 *Filius quidem ejus*] Qui Cn. Scipio a Val. Maximo vocatur, & inter eos etiam numeratur, qui a parentibus degenerarunt; atque in eo potiſſimum accuſatur, quod in tanta domeſtica gloria ortus, a parvulo admodum regis Antiochi præſidio capi ſuſtinuit. Et captum quidem Livius, Juſtinus, Plutarchus, & alii conſentiunt; de cauſa diſſentiunt. *Idem*.

22 *Sex. Ælius*] Pætus, Catus; nam gentis cognomine Pætus a Livio, & ſuo Catus ab Ennio illo carmine fuit appellatus *Egregie cordatus homo, Catus Ælius' Sextus:* quod apud Ciceronem Tuſc. I. & lib. I. de Oratore invenies. Hic conſul cum T. Quintio Flaminio Galliam provinciam ſortitus eſt, ſed nihil memorabilis rei geſſit; ut Livius loquitur. Cenſuram vero cum C. Cornelio Cethego præclare adminiſtravit, quod Livius lib. XXXIV. refert. Ælii plebeii fuerunt: quod cum multa oſtendunt, tum P. Ælius, qui fuit ædilis plebis, & Q. Ælius Tubero, qui fuit tribunus plebis. Scriptores eos laudant, quod nobiles, & pauperes fuerint. *Idem*.

23 *C. Sulpicius Gallus*] Hunc & L. Æmilium Paulum patronos populi ulterioris Hiſpaniæ olim ſumpſerunt, ut Liv. lib. XLIII. ſcribit, qui teſtatur, illum etiam non ita multo poſt prætorem factum fuiſſe. Multa de eo paſſim apud auctores reperiuntur. Hunc Sulpicium Gallum affirmo ſignificari lib. 14. Famil. ubi ſcribitur: *Veſter Gallus*. Scribit enim ad Ser. Sulpicium, qui fuit ex eadem gente Sulpicia, quæ duplex videtur fuiſſe. *Idem*.

omnium nobilium Græcis literis ſtuduit, iſque & oratorum in numero eſt habitus, & fuit reliquis rebus ornatus atque elegans. Jam enim erat unctior quædam, ſplendidiorque conſuetudo loquendi. Nam, hoc prætore ludos Apollini [24] faciente, cum Thyeſtem fabulam docuiſſet, Q. Marcio, Cn. Servilio conſulibus, mortem obiit Ennius.

Erat iiſdem temporibus Tib. Gracchus [25], P. filius, qui bis conſul & cenſor fuit, cujus eſt oratio Græca apud Rhodios: quem civem cum gravem, tum etiam eloquentem [26] conſtat fuiſſe. P. etiam Scipionem Naſicam [27], qui eſt *Corculum* appellatus, qui item bis conſul & cenſor fuit, habitum eloquentem ajunt, illius, qui ſacra acceperit [28], filium. Dicunt

24 *Ludos Apollini*] Hæc ſunt verba ex carminibus Marcii vatis a Livio lib. xxv. relata. *Apollini vovendos cenſeo ludos, qui quotannis comiter Apollini fiant: cum populus dederit ex publico partem: privati uti conferant pro ſe ſuiſque. Iis ludis faciundis præerit prætor is, qui jus populo plebique dabit ſummum.* Q. igitur Fulvio Flacco & App. Claudio Pulchro conſulibus, id eſt, anno ab U. C. DXLII. ludi Apollinares a P. Cornelio Sylla prætore urbis primum facti ſunt: inde omnes deinceps prætores urbani fecerunt, ſed in unum annum vovebant, dieque incerto faciebant. Conſulibus vero M. Claudio Marcello, & T. Quintio Criſpino, id eſt anno ab U. C. DXLVI, P. Licinius Varus prætor urbis legem ferre ad populum juſſus eſt, ut hi ludi in perpetuum in ſtatum diem voverentur. Itaque ipſe primus ita vovit, fecitque ante diem ter. Non. Quint. Is dies deinde ſolennis ſervatus eſt. *Idem*.

25 *Tib. Gracchus*] Hic eſt Tib. Sempronius Gracchus, qui magnam laudem eſt adeptus, quod tribunus plebis ſolus ex toto illo collegio L. Scipioni fuit auxilio, inimiciſſimus & ipſius & fratris ejus Africani. *Idem*.

26 *Eloquentem*] Lib. I. de Orat. inquit: *Haudquaquam eloquens:* hic tamen eloquentem vocat, ut rem ſuam agat, id eſt, ut, quos hic enumerat, oſtendat eloquentes fuiſſe: ut Catonem hic ſummum facit oratorem, quem tamen alibi in eloquentia non tantopere commendat. Accedit, quod in libris Oratoris oratorem perfectiorem quærebat, hic quemlibet oratorem nominat. Atque hic quidem Gracchum Naſicæ, in Lælio vero Naſicam Graccho præpunit: ſed ibi Cicero vel generis nobilitatem, vel uxorum ætates ſecutus videri poteſt. Naſica enim patricius, Gracchus vero plebeius fuit, & Naſica Corneliam majorem, Gracchus vero minorem duxit, ut Liv. lib. xxxix. eſt auctor. Hoc vero loco Cicero, ubi ætates oratorum, & tempora, ut ſupra dixit, perſequitur, eo ponit ordine, quo conſules fuerunt: unde cognoſci etiam poteſt Naſicam Graccho minorem natu fuiſſe, qui poſt ſecundum Gracchi conſulatum conſul ipſe primum fuerit. *Idem*.

27 *P. Scipionem Naſicam*] P. Cornelius Scipio Naſica, cognomento *Corculum* ob egregiam humanitatem, bis conſul, primum anno Urbis DXCII. deinde anno DXCIX. quo tempore de Dalmatis triumphavit. Præterea cenſura functus eſt anno DXCV. *Pruſteus*. Fuit etiam hic Naſica Pontifex Maximus, quod hic omittit Cicero, ſed in Catone teſtatur. & lib. III. de Oratore. *Corradus*.

28 *Sacra acceperit*] Eandem rem tangit in Orat. de Aruſp. reſp. & Liv. lib. xxix. pluribus verbis deſcribit, & quidem P. Sempronio, M. Cornelio conſulibus, hoc eſt anno ab U. C. DL. ex quo tempore ad conſulatum P. Scipionis Naſicæ, qui Jugurthæ bellum indixit, anni minimum XCII. numerantur. Unde facile apparet error Val. Maximi, qui lib. VII. c. 5. Naſicam eundem fuiſſe credidit, qui ſacra accepit, & bellum Jugurthæ indixit, & repulſam paſſus eſt, quod in manum ruſtici jocatus eſſet: quem tamen errorem ne Plinius quidem, diligens ſcriptor, vitavit, Val. Max. fortaſſe imitatus. Unus Paterculus recte diſtinxit. *Idem*.

cunt etiam L. Lentulum [29], qui cum C. Figulo consul fuit: Q. Nobiliorem [30], M. filium, jam patrio instituto deditum studio literarum, qui etiam Q. Ennium, qui cum patre ejus in Ætolia militaverat, civitate donavit, cum triumvir coloniam deduxisset: & T. Annium Luscum [31], hujus Q. Fulvii collegam, non indisertum dicunt fuisse.

Atque etiam L. Paulus [32] Africani pater, personam principis civis facile dicendo tuebatur; & vero etiam tum Catone vivo, qui annos quinque & octoginta natus excessit e vita, cum quidem eo ipso anno contra Ser. Galbam ad populum summa contentione dixisset: quam etiam orationem scriptam reliquit.

XXI. Sed vivo Catone minores natu multi uno tempore oratores floruerunt. Nam & A. Albinus [33], is, qui Græce scripsit historiam [34], qui consul cum L. Lucullo fuit, & literatus & disertus fuit: & tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Fulvius [35], & una Ser. Fabius Pictor [36], & juris, &

29 *L. Lentulum*] L. Cornelium Lentulum Lupum, Cn. F. L. N. ut in veteribus Coss. scriptum vidimus. Is mihi videtur esse, qui M. Catoni, ut Cicero Tusc. III. refert, de bello Punico est adversatus: de quo quidem præterea nihil dicere possumus: nisi, quod omnes sciunt, Lentulos a ferendis lentibus appellatos fuisse. *Idem*.

30 *Q. Nobiliorem*] Q. Fulvium Nobiliorem, qui cum T. Annio consul fuit, anno ab U. C. DCI. qui bellum in Hispania non satis feliciter gessit, quod Appianus in lib. de Reb. Hisp. scribit. *Idem*.

31 *T. Annium Luscum*] Ita Livius lib. XLII. vocat, cum inter legatos, qui in Macedoniam ad res repetendas missi sunt, numerat, & quidem annis duodeviginti ante consulatum. Viderint igitur, qui in consulibus T. Annium Fusium scribunt, an recte faciant. Anniorum gentem plebejam fuisse cognoscimus ex eo potissimum, quod T. Annius Milo apud Ciceronem, & L. Annius apud Sallustium, tribuni plebis leguntur. *Idem*.

32 *L. Paulus*] L. Æmilius Paulus, cujus res gestæ notiores sunt, quam ut sit necesse nunc quidquam de illis dicere, præsertim cum Livius, Plutarchus, Florus, & alii res illas diligentissime sint persecuti. Quare illud tantum, quod hodie quoque Romæ in tabula ærea legitur, huc transferemus: *Paulus Æmilius Imp. Macedaniam terrarum imperio positam cepit, cujus una die LXXII. urbes vendidit, etiam Indiæ victor per vestigia Liberi patris atque Herculis, Romana signa circumtulit*. Idem.

33 *Albinus*] A. Posthumius Albinus, qui P. Scipione & M. Marcello coss. prætor fuit, ut legimus apud Ciceronem in Lucullo. Posthumii vero patricii fuerunt, cum a principio multi ex his consules fuerint. *Idem*.

34 *Græce scripsit historiam*] In cujus principio veniam petiit, si Romanus homo minus eleganter Græce scripsisset: quam cum legisset M. Cato, Næ tu, inquit, Aule, nimium nugator es, qui maluisti culpam deprecari, quam culpa vacare. Hoc apud Gellium lib. XI. c. 8. & Macrob. lib. I. Saturn. léges. *Idem*.

35 *Fulvius*] Ser. Fulvius Flaccus. Is enim mihi videtur esse, qui cum Calpurnio Pisone an. DCIX. consul fuit, & de Vardæis triumphasse dicitur. Is etiam fortasse fuit, quem C. Curio defendit: qua de re tempore Ciceronis exstabat oratio, ut infra dicitur. *Idem*.

36 *Fabius Pictor*] Qui fuerit, ne Corradus quidem Bruti explanator exposuit. Quamobrem, & de hoc quod sentimus, aperiamus.

& literarum, & antiquitatis bene peritus. Quintusque Fabius Labeo [37] fuit ornatus iisdem fere laudibus. Nam Q. Metellus [38], is, cujus quatuor filii consulares fuerunt [39], in primis est habitus eloquens: qui pro L. Cotta dixit, accusante Africano: cujus & aliæ sunt orationes, & contra Tib. Gracchum exposita est in C. Fannii annalibus.

Tum ipse L. Cotta [40] veterator [41] habitus, sed C. Lælius

mus. Fuerunt igitur tres Pictores, qui literarum, & quidem, antiquitatis cognitione floruerint, Q. Fabius Pictor, N. Fabius Pictor, & Ser. Fabius Pictor. Q. Fabius omnium antiquissimus bello Gallico Cisalpino, ut ait Orosius, & post Punico bello, ut inquit Livius, interfuit. Ex ejus Annalibus Latinis Gellius, lib. v. cap. 4. testimonium profert. Idcirco autem, *Latinis*, addidi, ut eos redarguerem, qui hunc Q. Fabium Græce scripsisse existimarunt. in quo alterius Fabii Pictoris, prænomine *Numerii*, similitudine, ut credo, decepti sunt: cujus meminit Cicero, in lib. 1. de Divinat. cap. 21. Serv. autem Fabius Pictor, quem *juris, & antiquitatis bene peritum* vocat Cicero, is est, cujus meminit Macrobius lib. III. *Primo*, inquit, *pontificii juris libro apud Pictorem hoc verbum positum est, Vituleri*. Et Nonius: *Fabius Pictor rerum gestorum libro primo....... Idem juris pontifex libro tertio....* Quibus in verbis illud esse peccati puto, quod *pontifex* pro *pontificii* scriptum sit. Quare cum dixit Cicero, eum *antiquitatis* bene peritum esse, libros ejus rerum gestarum intellexit; cum *juris*, de jure pontificio. *Sigonius*, in *Fragm.*

37 *Q. Fabius Labeo*] Dubitamus, an is sit, quem Cicero lib. 1. de Officiis, & Val. Maximus scribunt, a senatu Nolanis, & Neapolitanis arbitrum de finibus datum, ita terminasse, ut multum agri, quod in medio esset relictum, populo Romano adjudicarit. Cæteras res ejus desideramus: nisi forte Cicero regreditur ad eum, qui consul cum M. Claudio Marcello, an. DLXXI. fuit: quem Donatus etiam poetam vocat. *Idem*.

38 *Q. Metellus*] Qui Andriscum, Pseudophilippum vocatum, vicit, Macedoniam domuit, Achæos prælio fudit, & de Andrisco, sive Macedonia triumphavit, ut ostendit Cicero in Orat. in Pisonem; atque hæc quidem omnia fecit, cum prætor esset, ut Livius, Paterculus, & auctor Libelli de Viris Illustr. scribunt. Unde cognoscitur error Flori, & aliorum, qui credunt Metellum tunc consulem fuisse, cum Macedoniam domuit, a qua *Macedonicus* est appellatus. Quod si nullus scriptor nominatim dicat, eum tunc prætorem fuisse, ex ordine tamen historiæ & temporum id ipsum cognoscimus. Livii ætate exstabat oratio Metelli, quam Cæsar Augustus, cum de maritandis ordinibus ageret, velut eo tempore scriptam in senatu recitavit, ut testatur etiam Suetonius in Augusto; quo tamen loco interpretes putant orationem Metelli Numidici, non Macedonici significari, Gellium secuti, qui lib. 1. c. 6. multa, tanquam ex oratione Metelli Numidici, recitat. Sed vel Gellius erravit, vel male descriptus est liber, & *oratio Metelli Macedonici* legi debet: vel dicendum Metellum quoque Numidicum ea de re orationem scriptam reliquisse. *Idem*.

39 *Consulares fuerunt*] Fuerunt illi quidem consulares, ut ait Philippica VIII. sed non omnes ante patris mortem; siquidem Cic. lib. v. de Fin. ita scribit. *Q. Metellus tres filios consules vidit, e quibus unum etiam censorem & triumphantem: quartum autem prætorem*. Quæ verba Val. Max. VII. 1. videtur ita male descripsisse: *Fecit, ut eodem tempore tres filios consulares, unum etiam censorium, duos triumphales, & quartum prætorium videret*. Reliquit etiam tres filias nuptas, hinc Cicero Tuscul. I. sic ait: *Metellum multi filii, filiæ, nepotes, neptes in rogum imposuerunt*. Idem propemodum Valerius Max. & Plinius testantur. *Idem*.

40 *L. Cotta*] L. Aurelius Cotta, qui cum Ser. Sulpicio Galba consul an. DCX. fuit: qui cum in senatu contenderent, uter adversus Viriatum in Hispaniam mitteretur, Scipio dicto, ut neuter in provinciam mitteretur, obtinuit, ut refert Val. Maximus, VI. 4. *Idem*.

41 *Veterator*] *Veteratores*, inquit Sex. Pompejus, *callidi, dicti a multa rerum gerendarum*

lius [42], & P. Africanus [43] in primis eloquentes: quorum extant orationes, ex quibus existimari de ingeniis oratorum potest. Sed inter hos ætate paulum his antecedens sine controversia Ser. Galba [44] eloquentia præstitit: & nimirum is princeps ex Latinis, illa oratorum propria, & quasi legitima opera tractavit, ut egrederetur a proposito ornandi causa, ut delectaret animos, ut permoveret, ut augeret rem, ut miserationibus, ut communibus locis uteretur. Sed nescio quomodo hujus, quem constat eloquentia præstitisse, exiliores orationes sunt, & redolentes magis antiquitatem, quam aut Lælii, aut Scipionis, aut etiam ipsius Catonis: itaque exaruerunt, vix jam ut appareant.

De ipsius Lælii & Scipionis ingenio, quanquam ea est jam opinio, ut plurimum tribuatur ambobus; dicendi tamen laus est in Lælio illustrior. At oratio Lælii de collegiis [45], non melior, quam de multis quam voles, Scipionis: non quo illa Lælii quidquam sit dulcius, aut quod de religione dici possit augustius; sed multo tamen vetustior, & horridior ille, quam Scipio: &, cum sint in dicendo variæ voluntates, delectari mihi magis antiquitate videtur, & lubenter verbis etiam uti paulo magis priscis Lælius. Sed est mos hominum, ut nolint

darum vetustate. Ob id hunc eum esse credimus, qui nihil habebat, ut Africanus ait apud Valer. Max. VI. c. 5. cumque tribunus plebis esset, fiducia sacrosanctæ potestatis creditoribus suis satisfacere nolebat, nisi a collegis fuisset coactus, ut Val. Max. lib. VI. cap. 5. scribit. Unde cognoscimus Aureliam gentem plebeiam fuisse, in qua fuit cognomen *Cotta*, ductum, ut quidam volunt, *ἀπὸ τῆ κότα*, quod iracundus, & oris torvi fuerit is, qui primus Cotta fuerit appellatus. *Idem*.

42 C. *Lælius*] Hic, ut Cicero Philipp. XI. refert, fuit filius illius C. Lælii, qui majoris Africani in Hispania & in Africa semper comes fuit, ita ut a multis *Africanus* ipse quoque sit appellatus. Certe cum Africano majore arctissima familiaritate junctus fuit; ut Lælius hic & Africanus amicitiam, tanquam hereditatem quandam crevisse, & postea sic auxisse videantur, ut ea maxime illustris habeatur, quod Lælius Ciceronis ostendit. Fuit igitur hic Lælius prætor, fuit consul cum Q. Servilio Cæpione, an. DCXIV. fuit augur, & *Sapiens* est appellatus. Hic ante Scipionem ponitur, quia major natu fuit. *Idem*.

43 P. *Africanus*] P. Cornelius Scipio Africanus Æmilianus, de quo præstat silere, quam pauca dicere. *Idem*.

44 *Ser. Galba*] Servius Sulpicius Galba, qui prætor male adversus Lusitanos pugnavit, ut Liv. lib. XLVIII. scripsit. Deinde cum L. Aurelio Cotta anno ab U. C. DCX. consul fuit. Sciendum est prænomen *Servium* frequenter in gente Sulpicia inveniri. Male igitur faciunt, qui describunt, vel legunt usquam *Sergium Galbam*, cum *Sergius* sit nomen gentis, non autem prænomen, ut satis constat. Male igitur Plutarchus in Catone hunc Σερούλιον Γάλβαν vocat. *Idem*.

45 *Oratio Lælii de collegiis*] Vide lib. de Amicitia, cap. 25.

nolint eundem pluribus rebus excellere. Nam ut ex bellica laude adſpirare ad Africanum nemo poteſt, in qua ipſa egregium Viriati bello [46] reperimus fuiſſe Lælium: ſic ingenii, literarum, eloquentiæ, ſapientiæ denique, etſi utrique primas, priores tamen libenter deferunt Lælio. Nec mihi cæterorum judicio ſolum videtur, ſed etiam ipſorum inter ipſos conceſſu ita tributum fuiſſe. Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, ſic in hoc ipſo humanior: ut faciles eſſent in ſuum cuique tribuendo.

XXII. Memoria teneo, Smyrnæ me ex P. Rutilio Rufo audiſſe, cum diceret adoleſcentulo ſe accidiſſe, ut ex ſenatuſconſulto P. Scipio & D. Brutus (ut opinor) conſules de re atroci, magnaque quærerent. Nam cum in ſilva Scantia [47] facta cædes eſſet, notique homines interfecti; inſimulareturque familia, partim etiam liberi ſocietatis ejus, quæ picarias [48] de P. Cornelio, L. Mummio cenſoribus redemiſſet; decreviſſe ſenatum, ut de ea re cognoſcerent & ſtatuerent conſules: cauſam pro publicanis accurate, ut ſemper ſolitus eſſet, eleganterque dixiſſe Lælium. Cum conſules, re audita, *amplius* de conſilii ſententia pronuntiaviſſent; paucis interpoſitis diebus iterum Lælium multo diligentius, meliuſque dixiſſe,

46 *Viriati bello*] Viriatus ex paſtore venator, e venatore latro, mox juſti quoque exercitus dux factus, universam Luſitaniam occupavit, & bellum cum Romanis per quatuordecim annos, ut Florus & Oroſius ſcribunt, vel octo continuos, ut placet Appiano, geſſit, multoſque Romanos duces vicit; ac tandem a ſuis, quos Servilius Cæpio corruperat, eſt interfectus. Hiſtoria eſt apud Liv. lib. LII. & LIV. & alios. Aliter *Viriatico*, fortaſſe recte, ut *bellum Viriaticum* dicatur, ut *bellum Mithridaticum*; quanquam Suetonius *bellum Viriatinum* vocat. *Idem*.

47 *Scantia*] Turnebus, *Sila*, quem vide Adverſ. lib. XI. cap. I. & XXVI. 12.

48 *Picarias*] Fortaſſe loca ubi pix fieret, cujus apud veteres magnus fuit uſus, cum ad alias res, tum ad vina condienda. Et fortaſſe tum cenſores picarias locabant, quod nos tamen adhuc non legimus: illud legimus, quod ſcribit Plin. in tabulis cenſoriis paſcua dicta fuiſſe omnia, ex quibus populus reditus haberet; quia diu hoc ſolum vectigal fuerat. Hoc ſignificat Cicero, cum in Orat. I. contra Rull. ita ſcribit: *Veniat*, inquit, *ſilva Scantia: utrum tandem hanc ſilvam in relictis poſſeſſionibus, an in cenſorum paſcuis inveniſti?* Ex his exiſtimamus legi oportere, vel *pecuaria*, ut hic etiam ſcriptum vidimus, vel *pecuarias*, præſertim cum in aliis libris *picavias*, in aliis *piarias* hoc loco legamus. Et *pecuaria*, loca ubi pecora nutriantur, id eſt paſcua, interpretamur: *pecuarias* vero, eodem pæne modo, quod Varro lib. II. de R. R. ita ſcribat: *Facilius faciam, quod & ipſe pecuarias habui grandes, in Apulia ovarias, & Reatina equarias*. Itaque rem ſic explicare poſſumus: ſilva Scantia erat in paſcuis cenſorum: pecuaria item, ſive pecuariæ erant in iiſdem paſcuis. Cum igitur publicani redemiſſent has pecuarias, ſive pecuaria, in ſilva Scantia, quæ in his erat, facta eſt cædes. *Corradus*.

iterumque eodem modo a consulibus rem esse prolatam. Tum Lælium, cum eum socii domum reduxissent, egissentque gratias, &, ne defatigaretur, oravissent, locutum esse ita, se, quæ fecisset, honoris eorum causa, studiose, accurateque fecisse; sed se arbitrari, causam illam a Ser. Galba, quod is in dicendo * fortior acriorque esset, gravius & vehementius posse defendi. Itaque auctoritate C. Lælii publicanos causam detulisse ad Galbam. Illum autem, quod ei viro succedendum esset, verecunde & dubitanter recepisse. Unum, quasi comperendinatus, medium diem fuisse, quem totum Galbam in consideranda causa, componendaque posuisse: &, cum cognitionis dies esset, & ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam mane venisset, ut eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret; usque illum, quoad ei nuntiatum esset consules descendisse, omnibus exclusis commentatum in quadam testudine cum servis literatis fuisse: quorum aliud alii dictare eodem tempore solitus esset. Interim cum esset ei nuntiatum tempus esse, exisse in ædes eo colore, & iis oculis, ut egisse causam, non commentatum putares. Addebat etiam, idque ad rem pertinere putabat, scriptores illos male mulcatos exisse cum Galba. Ex quo significabat, illum non in agendo solum, sed etiam in meditando vehementem atque incensum fuisse. Quid multa? magna expectatione, plurimis audientibus, coram ipso Lælio sic illam causam tanta vi, tantaque gravitate dixisse Galbam, ut nulla fere pars orationis silentio præteriretur. Itaque multis querelis, multaque miseratione adhibita, socios, omnibus approbantibus, illa die quæstione liberatos esse.

XXIII. Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet, cum duæ summæ sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi, ad docendum; altera graviter agendi, ad animos audientium permovendos; multoque plus proficiat is qui inflammet judicem, quam ille qui doceat: elegantiam in Lælio, vim in Galba fuisse. Quæ quidem vis tum maxime cognita est, cum, Lusi-

* *Fortior* Lamb. Grut. *ornatior*

Lusitanis [49] a Ser. Galba prætore contra interpositam, ut existimabatur, fidem, interfectis, L. Libone [50] tribuno plebis populum incitante, & rogationem in Galbam privilegii similem ferente, summa senectute (ut ante dixi) M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit: quam orationem in Origines suas retulit, paucis antequam mortuus est, an diebus, an mensibus? Tum igitur recusans Galba pro sese [51], & populi Romani fidem implorans, cum suos pueros, tum C. Galli etiam filium flens commendabat; cujus orbitas & fletus mire miserabilis fuit propter recentem memoriam clarissimi patris: isque se tum eripuit flamma, propter pueros misericordia populi commota, sicut idem scriptum reliquit Cato. Atque etiam ipsum Libonem non infantem video fuisse, ut ex orationibus ejus intelligi potest.

Cum hæc dixissem, & paulum interquievissem, Quid igitur, inquit, est causæ, Brutus, si tanta virtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus ejus appareat? quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti reliquerunt.

XXIV. Nec enim est eadem, inquam, Brute, causa non scribendi, & non tam bene scribendi, quam dixerint. Nam videmus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forensem: pleræque enim scribuntur ora-

49 *Lusitanis*] Ser. Galba est accusatus a Libone, quod Lusitanorum magnam manum, interposita fide, prætor in Hispania interemisset, ut Valer. Max. lib. VIII. cap. I. refert, qui lib. IX. cap. 6. scribit ad hunc modum: *Ser. quoque Galba summæ perfidiæ: trium enim Lusitaniæ civitatum convocato populo, tanquam de commodis ejus acturus, novem millia, in quibus flos juventutis consistebat, electa, & armis exuta, partim trucidavit, partim vendidit: quo facinore maximam cladem barbarorum magnitudine criminis antecessit*. Triginta millia Lusitanorum trucidata fuisse Suetonius in Galba testatur; Appianus vero, in libro de rebus in Hisp. gestis, rem pluribus exponit. *Idem*.

50 *L. Libone*] Aliter *L. Scribonio*. Utrumque recte. Is enim dicebatur L. Scribonius Libo, ut invenies lib. I. & II. de Orat. ep. 5. lib. XII. ad Attic. apud Val. Max. lib. VIII. cap. I. & apud Liv. lib. XLIX. Scribonii plebeji fuerunt, ut vel ex hujus Scribonii Libonis tribunatu constat. Libo vero cognomen etiam in aliis gentibus, ut Petiliis & Octaviis, invenitur. *Idem*.

51 *Tum igitur recusans Galba pro sese*] *Miserabiliter pro se Galba locutus*, inquit Liv. lib. XLIX. Quanquam vereor ego, ne legendum sit hoc loco: *Tum nihil recusans Galba pro se*. Nam *recusare* verbo sic utitur Cicero; & Valer. Max. qui non res modo, sed verba etiam solet mutuari, hanc rem sic in suum lib. VIII. transtulit: *Reus Galba pro se jam nihil recusans, parvulos liberos suos, & Galli sanguine conjunctum sibi filium, flens commendare cœpit*. Quæ vero lib. I. de Orat. de Galba referuntur, ostendunt, eum de se prorsus desperasse, ut merito dici possit hoc loco, *nihil pro se recusans*. Idem.

orationes habitæ jam, non ut habeantur. Alios non laborare, ut meliores fiant: nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum ſcriptio: memoriam autem in poſterum ingenii ſui non deſiderant, cum ſe putant ſatis magnam adeptos eſſe dicendi gloriam, eamque etiam majorem viſum iri, ſi in exiſtimantium arbitrium ſua ſcripta non venerint. Alios, quod melius putent dicere ſe poſſe, quam ſcribere: quod peringenioſis hominibus, neque ſatis doctis, plerumque contigit, ut ipſi Galbæ: quem fortaſſe vis non ingenii ſolum, ſed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatque, ut & incitata, & gravis, & vehemens eſſet oratio: dein cum otioſus ſtylum prehenderat, motuſque omnis animi, tanquam ventus, hominem defecerat, flaccеſcebat oratio: quod iis, qui limatius dicendi conſectantur genus, accidere non ſolet, propterea quod prudentia nunquam deficit oratorem, qua ille utens eodem modo poſſit & dicere & ſcribere. Ardor animi non ſemper adeſt, iſque cum conſedit, omnis illa vis & quaſi flamma oratoris exſtinguitur. Hanc igitur ob cauſam videtur Lælii mens ſpirare etiam in ſcriptis, Galbæ autem vis occidiſſe.

XXV. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. & Sp. Mummii [52], fratres, quorum exſtant amborum orationes. Simplex quidem L. & antiquus: Sp. autem nihilo ille quidem ornatior, ſed tamen adſtrictior; fuit enim doctus ex diſciplina Stoicorum. Multæ ſunt Sp. Albini [53] orationes. Sunt

52 *L. & Sp. Mummii*] L. Mummius novus, ut ait Paterculus, & pæne ignobilis a principio fuit, quando τρίτον ἐκ ἔχειν ἴδιον ὄνομα, ut Plutarch. in Mario ſcribit, cum Romani nobiliores nomina minimum tria haberent. Nam quod *L.* Mummius *Achaicus* poſtea dictus eſt, quartum potius quam tertium nomen eſt, & a quibuſdam agnomen appellatur. Hic L. Mummius cum Cn. Cornelio Lentulo conſul fuit, anno ab U. C. DCVIII. quamvis alii collegam L. non Cn. vocent. Conſul Achæos vicit, unde Achaicus eſt appellatus, & Corinthum delevit, ac triumphavit. Hoc bellum ſcripſerunt Liv. lib. LI. LII. Juſtinus lib. xxxiv. Auctor libelli de Viris Illuſtr. cap. 60. & alii. Sp. Mummius bellum in Hiſpania geſſit, & de Luſitanis triumphavit, ut Appian. in lib. de Reb. in Hiſp. geſtis ſcribit, & fuit in decem legatis L. Mummio fratri, ut lib. xiii. ad Att. ep. 30. Cicero docet. Fuit hic Sp. Mummius etiam legatus in Ægypto cum Africano, quod Juſtinus lib. xxxii. refert. Quare autem Mummii ſint dicti, nos adhuc invenire non potuimus. Illud quidem ſatis auctore Paterculo conſtat, eos homines novos fuiſſe ac plebejos, quando L. quidam Mummius apud Ciceronem in Orat. poſt Redit. tribunus plebis agnoſcitur, quem tamen Dio, lib. xxxix, Λούκιον Νίννιον Κουαδράτον, opinor, appellat. *Idem*.

53 *Sp. Albini*] Sp. Poſthumii Albini, qui cum

Sunt etiam L. & C. Aureliorum Oreſtarum [54], quos aliquo video in numero oratorum fuiſſe.

P. etiam Popilius [55] cum civis egregius, tum non indiſertus fuit. C. vero, filius ejus, diſertus. Cajuſque Tuditanus [56] cum omni vita, atque victu excultus, atque expolitus, tum ejus elegans eſt habitum etiam orationis genus. Eodemque in genere eſt habitus is, qui injuria accepta fregit Tib. Gracchum patientia, civis in rebus optimis conſtantiſſimus, M. Octavius [57]. At vero M. Æmilius [58] Lepidus [59], qui eſt Porcina dictus, iiſdem temporibus fere, quibus Galba, ſed paulo minor natu, & ſummus orator eſt habitus, & fuit, ut apparet ex orationibus, ſcriptor ſane bonus. Hoc in oratore Latino primum mihi videtur & lenitas apparuiſſe illa Græcorum, & verborum comprehenſio, etiam artifex (ut ità dicam)

cum M. vel, ut eſt in Salluſtio, Q. Minucio Rufo conſul anno ab U. C. DCXLIV. fuit, unde conſularem infra Cicero vocat. Hic eſt enim Sp. Albinus, qui, quod ſcribit Salluſtius, Maſſiniſſæ perſuaſit, ut regnum Numidiæ ab ſenatu peteret, & alia geſſit, quæ apud eundem poſſunt legi. *Idem*.

54 *L. & C. Aureliorum Oreſtarum*] Lucius cum M. Æmilio Lepido conſul fuit, anno ab U. C. DCXXVIII. & Sardos ſubegit. Alicui tamen poſſit ille videri, qui conſul cum Sex. Julio Cæſare fuit anno DXCVII. De Cajo adhuc nihil ſcriptorum videre potuimus, ſed conjicimus tantum hunc Lucii fratrem fuiſſe, ut hic L. & C. Aurelios fratres conjungat, ut ſtatim L. & Sp. Mummios conjunxit. *Idem*.

55 *P. etiam Popilius*] P. Popilius Lænas, qui cum P. Rutilio conſul fuit, anno ab U. C. DCXXII. Hic igitur Popilius conſul fuit, quo anno in judicium vocati ſunt, qui cum T. Graccho ſenſerant. Ergo cum quoſdam T. Gracchi amicos, ut refert Plutarchus, urbe ejeciſſet, poſtea cognovit latam eſſe legem a C. Graccho ſimilem privilegii, ut in judicium vocaretur quicumque in magiſtratu conſtitutus indicta cauſa quempiam ejeciſſet. Quare ipſe ex urbe diſceſſit; nec ita multo poſt fuit reſtitutus. Hinc ait infra Cicero: *L. Beſtia bonis initiis orſus tribunatus, nam P. Popilium vi C. Gracchi expulſum ſua rogatione reſtituit*. Idem.

56 *C. Tuditanus*] C. Sempronius Tuditanus, qui cum M. Aquilio, quem Paulus Oroſius M. Acilium Capitonem vocat, conſul fuit anno ab U. C. DCXXI. His conſulibus novendialibus feriis ſermo de Rep. fuit a Cicerone inſtitutus paulo ante mortem Africani, ut lib. III. ad Q. Fratrem refert. Hunc Tuditanum prætorem P. Popilio & P. Rutilio conſulibus fuiſſe ſcribit Libo, ut Cicero teſtatur lib. XIII. ad Attic. ubi dubitat, an hic in decem legatis Mummio fuerit. *Idem*.

57 *M. Octavius*] M. Octavius Cecinna vocatur a Julio Obſequente. De familia vero Octaviorum nihil ad ea, quæ Suetonius in Auguſto ſcribit, videtur addendum. *Idem*.

58 *M. Æmilius*] Ex Æmilia gente, quam ſcribit Sex. Pompejus appellatam a Mamerco Pythagoræ philoſophi filio, cui propter unicam humanitatem cognomen fuerit *Æmilos*: alii, quod ab Aſcanio deſcendat, qui duos habuit filios, Julium, & *Æmilon*. Idem.

59 *Lepidus*] Idem pæne ſignificat *Lepidus*, unde credimus veteres *Æmilium* per *Lepidum* interpretatos, & ſic deinceps Lepidum cognomen Æmiliorum fuiſſe. Hic M. Æmilius Lepidus Porcina cum C. Hoſtilio Mancino conſul fuit, anno ab U. C. DCXVII. Appianus libro de rebus in Hiſp. geſtis, pluribus de eo agit, & eum ob cladem in pugna adverſus Vaccæos acceptam condemnatum fuiſſe: ſed Val. Max. lib. VIII. cap. I. ſcribit a L. Caſſio accuſatum crimine nimis ſublime ſtructæ villæ in Alſienſi agro, gravi multa affectum fuiſſe. Quare *Porcina* ſit dictus, nos adhuc quærimus. *Idem*.

cam) ſtylus. Hunc ſtudioſe duo adoleſcentes ingenioſiſſimi, & prope æquales, C. Carbo, & Tib. Gracchus audire ſoliti ſunt: de quibus jam dicendi locus erit, cum de ſenioribus pauca dixero. Q. enim Pompejus [60] non contemptus orator temporibus illis fuit, qui ſummos honores, homo per ſe cognitus [61], ſine ulla commendatione majorum eſt adeptus.

Tum L. Caſſius [62] multum potuit, non eloquentia, ſed dicendo tamen; homo non liberalitate, ut alii, ſed ipſa triſtitia & ſeveritate [63] popularis: cujus quidem legi tabellariæ [64] M. Antius Briſo, tribunus plebis, diu reſtitit, M. Lepido conſule adjuvante. Eaque res P. Africano vituperationi fuit, quod

60 *Q. Pompejus*] Is, quem Val. Max. lib. VIII. cap. 5. Q. Pompejum Aufidium vocat, qui conſul cum eſſet cum Cn. Servilio Cæpione, anno ab U. C. DCXIII. in Hiſpaniam profectus, Thermeſtinos, ut Livius lib. LIV. videtur ſcripſiſſe, cum Termantini ab Appiano vocentur, ſubegit: deinde, non ſemel a Numantinis cum fuiſſet victus, veritus, ne poſtea Romæ accuſaretur, clam cum illis de pace cœpit agere; deinde vero cum M. Popilius Lænas ſucceſſor veniſſet, ille jam metu belli præſentia ſucceſſoris liberatus, infitiatus eſt quidquid fecerat. Cicero lib. II. de Finib. illum *callide improbum* vocat, quod fœdus cum Numantinis ſit infitiatus. Hunc etiam Cicero lib. II. Acad. Quæſt. inter populares ponit. *Idem*.

61 *Per ſe cognitus*] Sua, non majorum, virtute nobilitatus. Q. enim Pompejus humili atque obſcuro loco natus eſt, ut Cicero ait Verrina VII. Ἐλέγχη γὰρ ὁ Πομπήϊος ὑιὸς αὐλητᾶ γεγονέναι, ut ſcribit Plutarch. in Apopht. ubi jocus eſt Scipionis. Hinc a Cicerone in Oratione pro Fonteio, & in Orat. pro Murena Q. hic Pompejus *homo novus* appellatur. Inimicitias cum Cæpionibus & Metellis geſſit, ut in Orat. pro Fonteio & apud Valer. Max. videbis. Ab ejus etiam amicis Scipio Lælii nomine ſe removit, ut Lælius apud Ciceronem teſtatur, ob eam fortaſſe cauſam, quam Plutarchus in Apopht. ſcribit, quod, cum Lælio conſulatum petente, pollicitus Scipioni fuiſſet ſe non petiturum, poſtea tamen petierat. *Idem*.

62 *L. Caſſius*] L. Caſſius Longinus, a quibuſdam *Ravilla* dictus, qui fuit conſul cum L. Cornelio Cinna, anno ab U. C. DCXXVI. & cenſor cum Cn. Servilio Cæpione, ut Frontinus refert in libris de Aquæductibus. Gens vero Caſſia duplex videtur fuiſſe, patricia & plebeja; nam multi Caſſii inter primos conſules, & multi tribuni plebis in veterum ſcriptis inveniuntur. *Idem*.

63 *Triſtitia & ſeveritate*] Idem pæne bis videtur dicere κατ' ἐξεξήγησιν, nam *triſtis* & *ſeverus* ſæpe convertuntur, ut oſtendit etiam Servius, illud Virgilii interpretatus: *Amnemque ſeverum*. Et Donatus apud Terentinum ita ſcribit: *Triſtis ad laudem interdum ſumitur, non ad amaritudinem*. Cicero, *judex triſtis & integer*. L. igitur Caſſius ita triſtis & ſeverus fuit, ut, quod Val. Max. lib. III. cap. 7. ſcribit, olim cum prætor eſſet, ejus tribunal, propter nimiam ſeveritatem, ſcopulus reorum diceretur. Hinc Cicero Verrina V. ita ſcribit: *Non quæro judices Caſſianos, veterem judiciorum ſeveritatem non requiro*. Nec ita multo ante ibidem, Potamonem judicem *Caſſianum* & hominem ſeverum ἠρωικῶς appellat. *Idem*.

64 *Legi tabellariæ*] Tabella data, inquit infra, quam legem L. Caſſius, Lepidu & Mancino coſſ. id eſt anno ab U. C. DCXVII. tulit. Voce Romani ſuffragium tulerunt uſque ad annum fere DCXIV. Tunc enim Gabinia lex de ſuffragiis per tabellam ferendis eſt lata; ſecuta biennio poſt Caſſia eſt; tertia Papiria; quarta Cœlia: quæ tabellariæ ſunt appellatæ: quibus latebra populo data eſt, in qua, bonis ignorantibus, quid quiſque ſentiret, tabella vitioſum occultaret ſuffragium, ut Cicero lib. III. de Leg. ſcribit. Sic enim quiſque ſuam tabellam in ciſtam conjiciebat, ut occulte poſſet adverſari. *Idem*.

quod ejus auctoritate de sententia deductus Briso putabatur. Tum duo Cæpiones [65] multum clientes consilio & lingua, plus auctoritate tamen & gratia sublevabant. Sed Pompeji sunt scripta nec nimis extenuata, (quanquam veterum est similis) & plena prudentiæ.

XXVI. P. Crassum [66] valde probatum oratorem iisdem fere temporibus accepimus, qui & ingenio valuit, & studio, & habuit quasdam etiam domesticas disciplinas. Nam & cum summo illo oratore Servio Galba, cujus C. filio filiam suam collocaverat, affinitate sese devinxerat: &, cum esset P. Mucii filius, fratremque haberet P. Scævolam, domi jus civile cognoverat. In eo industriam constat summam fuisse, maximamque gratiam, cum & consuleretur plurimum, & diceret. Horum ætatibus adjuncti duo C. Fannii [67], C. & M. filii fuerunt: quorum Caji filius, qui consul cum Domitio fuit, unam orationem de sociis, & nomine Latino, contra Gracchum [68] reliquit; sane & bonam, & nobilem.

Tum Atticus, Quid ergo? estne ista Fannii? nam varia opinio pueris nobis erat. Alii a C. Persio [69], literato homine, scriptam esse ajebant, illo, quem significat valde doctum esse

65 *Duo Cæpiones*] Cn. & Q. ut ipse Cicero in Orat. pro Fontejo, & Valer. Max. lib. VIII. cap. 5. vocant. Illud addit Valerius Maximus, iisdem parentibus illos natos fuisse, & per omnes honorum gradus ad summam amplitudinem pervenisse. *Idem*.

66 *P. Crassum*] P. Licinium Crassum Mucianum Divitem; nam cum P. Mucii Scævolæ filius fuisset a P. Licinio Crasso adoptatus, ita de more fuit appellatus. Anno ab U. C. DCXXIII. consul fuit, quo tempore Claudius consul designatus de C. Carbonis seditione retulit, & senatus id decrevit, quod Cicero lib. III. de Leg. scribit. *Idem*.

67 *Duo C. Fannii, Caji & M. filii*] Victorius, Manutius, & Corradus ediderunt, *Duo C. Fannii, Caji Marci filii*, omissa inter hæc duo *Caji Marci* particula *&*, quam admittunt Lambinus & Gruterus, & admittere, ni fallor, debuerunt, cum duo sint Caji Fannii, quorum unus orator, Caji filius de quo nunc agitur; alter historicus, Marci filius, de quo paulo post. Qui erat Caji filius, consul creatus est anno U. C. DCXXXII. cum Domitio. *Anonymus*.

68 *Contra Gracchum*] C. Gracchum. Sic enim Cicero sæpe propter excellentiam vocat, ut infra, & lib. III. de Orat. videre licet. Hic vero illum significari, res etiam ipsa docet, quod cum ipse C. Gracchus C. Fannium consulem faciendum curasset, ille tamen a patribus stetit; nam cum C. Gracchus leges quasdam promulgasset, & quotidie magna sociorum multitudo ad eum conveniret, senatus Fannio consuli persuasit, ut juberet omnes, præter Romanos, urbe exire: id quod fecit. Gracchus vero contra edictum fecit, & sociis, si manerent, opem contra consulem pollicebatur; hinc nata simultas. *Corradus*.

69 *C. Persio*] C. Persius Flaccus, ætate sua Romanorum eruditissimus, cujus censuram reformidabat Lucilius poeta, (*de Orat.* II. 6.) quæstor fuit anno Urbis DCIX. tribunus plebis, ann. DCXIV. ac denique prætor, an. DCXX. *Prusleus*.

esse Lucilius: alii multos nobiles, quod quisque potuisset, in illam orationem contulisse. Tum ego, Audivi equidem ista, inquam, de majoribus natu, sed nunquam sum adductus, ut crederem; eamque suspicionem propter hanc causam credo fuisse, quod Fannius in mediocribus oratoribus habitus esset: oratio autem vel optima esset illo quidem tempore orationum omnium. Sed nec ejusmodi est, ut a pluribus confusa videatur. Unus enim sonus est totius orationis, & idem stylus. Nec de Persio reticuisset Gracchus, cum & Fannius de Menelao [70] Maratheno, & de cæteris objecisset, præsertim cum Fannius nunquam sit habitus elinguis. Nam & causas defensitavit, & tribunatus ejus, arbitrio & auctoritate P. Africani gestus, non obscurus fuit.

Alter autem C. Fannius [71], M. filius, C. Lælii gener, & motibus, & ipso genere dicendi durior. Is soceri instituto, (quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, præsertim cum ille Q. Scævolam sibi minorem natu generum prætulisset: cui tamen Lælius se excusans, non genero minori dixit se illud, sed majori filiæ detulisse) is tamen instituto Lælii Panætium audiverat. Ejus omnis in dicendo facultas ex historia ipsius non ineleganter scripta perspici potest: quæ neque nimis est infans, neque perfecte diserta.

Mucius [72] autem augur, quod pro se opus erat [73], ipse dicebat, ut de pecuniis repetundis [74] contra T. Albucium. Is

orato-

70 *Menelao*] Menelaus, Marathenus, a Maratho antiqua Phœnicum urbe, rhetor Græcus, cujus opera C. Gracchus in orationibus suis uti putabatur. *Ernestus*.

71 C. *Fannius*] Marci filius, qui scripsit Annales: de quo plura Vossius, l. 7. de Historicis Latinis.

72 *Mucius*] Q. Mucius Scævola, qui fuit alter Lælii gener, ut in Lælio scribitur, & L. Licinii Crassi oratoris socer, ut lib. 1. de Orat. cognoscitur, ubi testatur ipse se Panætium audivisse, & quædam, quæ ab eo acceperat, cum Rhodum venisset, cum Apollonio contulisse. Fuit hic consul cum L. Cæcilio Metello, anno ab U. C. DCXXXVII. *Corradus*.

73 *Quod pro se opus erat &c.*] Sic viri eruditi emendarunt, qui videbunt, an Latine dicatur, *quod opus erat pro se*. Quod si, cognoscentes id non recte dici, velint *pro se* ad verbum *dicebat* referre, ut sit *dicebat pro se*, videant, ne sit ὑπέρβατον, ac rem aliter intelligant, atque Cicero videtur scripsisse. Nos igitur libenter ita legeremus: *quod opus erat, per se ipse dicebat:* hoc est, dicebat quod opus erat, & dicebat per se, non ut alii, quibus orationes scribebantur, ut supra de Fannio dubitavit, & infra de Cæpione confirmabit. *Idem*.

74 *De pecuniis repetundis*] De quibus T. Albucius, ut opinor, a Scævola fuerat accusatus, ut Apulejus etiam in II. Apolog.

vide-

oratorum in numero non fuit: juris civilis intelligentia, atque omni prudentiæ genere præstitit. L. Cœlius Antipater [75], scriptor (quemadmodum videtis) fuit, ut temporibus illis, luculentus, juris valde peritus, multorum etiam, ut L. Crassi, magister.

XXVII. Utinam in Tib. Graccho, Cajoque Carbone talis mens ad rempublicam bene gerendam fuisset, quale ingenium ab bene dicendum fuit! Profecto nemo his viris gloria præstitisset. Sed eorum alter propter turbulentissimum tribunatum [76], ad quem ex invidia fœderis [77] Numantini bonis iratus accesserat, ab ipsa republica est interfectus: alter [78] propter perpetuam in populari ratione levitatem, morte voluntaria se a severitate judicum vindicavit. Sed fuit uterque summus orator, atque hoc memoria patrum teste dicimus. Nam & Carbonis, & Gracchi habemus orationes, nondum satis splendidas verbis, sed acutas, prudentiæque plenissimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris [79] a puero doctus, & Græ-

videtur ostendere, quamvis ibi C. Mucius & A. Albucius legatur. Cicero, in Orat. in Pisonem, ita scribit: *Albucius, cum in Sardinia triumphasset, Romæ damnatus est*. C. enim Julius Cæsar a Sardis rogatus eum accusavit, quamvis Cn. Pompejus Strabo, qui fuerat Albucii quæstor, accusare voluisset, ut Cicero Verrina I. scribit. Unde nos lib. II. de Offic. ita legendum putamus: *Pro Sardis in Albucium Julius Cæsar*. Ipsi Cæsari credimus, Q. Mucium augurem subscripsisse, præsertim cum inimicitias cum T. Albucio gereret, ex quo tempore Athenis illum Scævola Græce salutavit: quam rem Lucilius complexus est carminibus, quæ lib. I. de Finib. leguntur; quo tamen loco nos illa verba sic legimus: *A Scævola est prætore salutatus Athenis Albucius*, ut prætor sit Scævola, non Albucius, qui fuit Athenis adolescens. *Idem*.

75 *L. Cælius Antipater*] De quo lib. I. de Leg. leges. In Oratore simplex & rudis appellatur, quod in proœmio belli Punici negasset se, nisi necessario, facturum, ut orationis numerum servaret. Hunc tamen Hadrianus Sallustio prætulit, quamvis apud Spartianum in Hadriani vita *Cæcilium* non *Cælium* descriptum videamus. Cœlia porro familia plebeja fuit, ut Cœlius Caldus, qu *novus homo* a Cicerone solet dici, & M Cœlii tribunatus plebis ostendit. *Idem*.

76 *Turbulentissimum tribunatum*] In quo leges agrarias promulgavit, M. Octavio collegæ magistratum abrogavit, leges tulit, & triumviros ad dividendum agrum creavit, ac iterum tribunus plebis fieri voluit: ut Livius lib. LVII. Plutarchus, & alii scripserunt. *Idem*.

77 *Ad quem ex invidia fœderis &c.*] Hæc verba Vell. Paterc. interpretatur lib. II. cap. 2. sed & ipse Cicero Orat. pro Domo. Plura Plutarch. & alii historici scribunt. *Idem*.

78 *Alter*] C. Papirius Carbo, qui cum Tib. Gracchum fuisset secutus, ut in Lælio scribitur, postea tribunus plebis fuit, Claudio & Perpenna consulibus, anno ab U. C. DCXXIV. vel anno superiore, ipso Claudio consule designato. *Idem*.

79 *Diligentia Corneliæ matris*] De qua videndus Plutarchus in Gracchis. Quintilianus quoque lib. I. cap. I. sic ait: *Gracchorum eloquentiæ multum contulisse accepimus Corneliam matrem, cujus doctissimus sermo in posteros quoque epistolis traditus est*. Et Cicero infra: *Legimus epistolas Corneliæ matris* Grac-

Græcis litetis eruditus. Nam semper habuit exquisitos e Græcia magistros: in eis jam adolescens Diophanem Mitylenæum [80], Græciæ, temporibus illis, disertissimum. Sed & breve tempus ingenii augendi & declarandi fuit. Carbo, quoad vita suppeditavit, est in multis judiciis, causisque cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in consulatu fuisse narrabat, canorum oratorem, & volubilem, & satis acrem, atque eundem & vehementem, & valde dulcem, & perfacetum fuisse dicebat. Addebat, industrium etiam & diligentem, & in exercitationibus commentationibusque multum operæ solitum esse ponere. Hic optimus illis temporibus est patronus habitus, eoque forum tenente plura fieri judicia cœperunt. Nam & quæstiones perpetuæ [81] hoc adolescente constitutæ sunt, quæ antea nullæ fuerunt, (L. enim Piso [82], tribunus plebis legem primus de pecuniis repetundis, Censorino & Manilio consulibus, tulit. Ipse etiam Piso & causas egit, & multarum legum aut auctor, aut dissuasor [83] fuit: isque &

Gracchorum: apparet filios non tam in gremio educatos, quam in sermone matris. Illa autem fuit Scipionis Africani majoris filia, & Tib. Sempronio Graccho nupsit, cui duodecim filios, ut Plutarchus scripsit, genuit, quos tanti fecit, ut eorum causa Ptolemæi regis nuptias spreverit. A populo Romano non minus ob virtutem filiorum, quam ob patris memoriam colebatur. Unde statuam illi positam Plinius & Plutarchus testantur. Et sane mulier illa digna fuit immortalitate: quæ non solum in cæteris rebus prudentissimæ feminæ officio est functa, sed casus etiam filiorum ita fortiter tulit, ut viri etiam fortissimi mirarentur. *Idem*.

80 *Diophanem Mitylenæum*] Rhetorem tunc in Italia exulantem, ut scribit Plutarchus, qui refert item illum, & Blossium Cumanum Antipatri Tarsensis philosophi discipulum, auctores fuisse, ut Tib. Gracchus actionem illam susciperet. Quare paulo post ipsius Tib. Gracchi mortem Diophanes necatus est, & Blossius aufugit. *Idem*.

81 *Quæstiones perpetuæ*] Quibus Romani perpetuo uterentur. Unde queritur Cicero in Orat. pro Milone, novam quæstionem latam fuisse, cum veteres essent quæstiones. Sic, opinor, JCti *perpetuum edictum*. Videor tamen mihi audivisse, esse, qui *perpetuas quæstiones* interpretentur, in quibus patroni perpetuis orationibus uterentur. Nos, ut nunc est, librum veterem libenter sequimur, in quo scriptum est *P.* ut interpretemur *Publicæ*, quod quæstiones essent publicæ. *Corradus*. Videndus est Janus Vincentius *Gravina*, de Ortu & progressu Juris civilis, num. XXXVII.

82 *Piso*] L. Calphurnius Piso. Calphurnii, auctore Sex. Pompejo, a Calpo, Numæ regis filio, sunt oriundi. Unde dixit Horatius; *Vos o Pompilius sanguis*. Sed cum Calpurnius a Calpo deducatur, *Calpurnius*, non *Calphurnius* scribi deberet. Ita quoque scribitur apud scriptores Græcos & in veterum monumentis. Hanc gentem multi putant patriciam fuisse, sed plebejam vel hujus Pisonis tribunatus plebis fuisse demonstrat. Nisi forte a principio patricia fuit, sed postea paulatim, ut fieri solet, defecit. Certe constat eam jacuisse, donec eam L. hic Piso primus excitavit: quare post illum multi Calpurnii Pisones celebrantur. *Corradus*.

83 *Dissuasor*] Dissuasor legum, ut legis frumentariæ C. Gracchi, de qua re Tusc. III.

& orationes reliquit, quæ jam evanuerunt, & annales, ſane exiliter ſcriptos) & judicia populi, quibus aderat Carbo, jam magis patronum deſiderabant, tabella data: quam legem L. Caſſius, Lepido & Mancino conſulibus, tulit.

XXVIII. Veſter etiam D. Brutus [84], M. filius, ut ex familiari ejus L. Accio poeta ſum audire ſolitus, & dicere non inculte ſolebat, & erat cum literis Latinis, tum etiam Græcis, ut temporibus illis, eruditus. Quæ tribuerat idem Accius etiam Q. Maximo [85], L. Pauli nepoti. Et vero ante Maximum illum Scipionem [86], quo duce privato Tib. Gracchus occiſus eſſet, cum omnibus in rebus vehementem, tum acrem ajebat in dicendo fuiſſe.

Tum etiam P. Lentulus ille princeps [87], ad rempublicam duntaxat quod opus eſſet, ſatis habuiſſe eloquentiæ dicitur.

III. (cap. 20.) ſcriptum videbis. Lege Orationem pro Fontejo. Cenſorium etiam Dionyſius lib. II. videtur vocare, ſed quicum cenſor fuerit, nos invenire non potuimus. *Idem*.

84 *D. Brutus*] D. Junius Brutus qui cum P. Cornelio Scipione Naſica Serapione anno ab U. C. DCXVI. conſul fuit. De Galleciis & Luſitanis, ut auctor eſt Eutropius, cum magna gloria triumphavit: unde *Gallecius*, ut ait Paterculus, eſt appellatus, quamvis apud Strabonem lib. III. *Callaicus* legatur. Augurem fuiſſe e Lælio Ciceronis intelligimus, & apud Plutarchum eſt hujuſcemodi quæſtio: *Quid eſt quod cum cæteri Romani Februario mortuis inferias mittere, & parentare conſueſſent, D. Brutus, ut ſcribit Cicero, id Decembri faciebat?* Id Cicero lib. II. de Leg. ſcripſit, ſed nunc ea res pæne tota deſideratur, vix ut intelligi poſſit; nec intelligeretur omnino, niſi Accium ibi quoque nominaret. *Idem*.

85 *Q. Maximo*] Q. Fabio Maximo Q. F. ejus, qui cum L. Æmilii Pauli filius eſſet, adoptatus a neſcio quo Fabio Q. Fabius Maximus Æmilianus eſt appellatus, & cum L. Hoſtilio Maucino, anno ab U. C. DCIX. conſul fuit. Hic vero filius cum L. Opimio, anno ab U. C. DCXXXIII. conſul fuit, & adverſus Allobroges, & Bituitum regem Arvernorum feliciter pugnavit. Ex hac victoria cognomen *Allobrogico* eſt inditum: quod Paterculus refert. *Idem*.

86 *Scipionem*] P. Cornelium Naſicam Serapionem, ejus, qui Corculum eſt appellatus, filium; ejus, qui ſacra accepit, quique vir optimus eſt judicatus, nepotem. Hunc Scipionem nos arbitramur in Orat. pro Planc. his verbis ſignificari: *Avus tuus P. Naſica tibi ædiliciam prædicaret repulſam: quo cive ego neminem ſtatuo in hac Rep. fortiorem*. Idem.

87 *Lentulus ille princeps*] P. Cornelius Lentulus, de quo Valer. Max. lib. V. cap. 3. Hunc Cicero Orat. IV. in Catil. his verbis ſignificat: *Illo tempore hujus avus Lentuli clariſſimus vir, armatus Gracchum eſt perſecutus. Ille grave tum vulnus accepit, ne quid de ſumma dignitate Reip. imminueretur.* Hic P. Lentulus olim miſſus eſt, ut privatos agros, qui in publicum Campanum incurrebant, coemeret, ut in Oratione ſecunda contra Rullum ſcribitur, e qua, atque e Verrina I. patet eum principem ſenatus fuiſſe: atque ita putant eruditi Philippica VIII. legendum eſſe, quamvis librarii multi *principem ſenatorem* deſcripſerint. Quod tamen dici poſſe oſtendunt frequentes illæ locutiones, *princeps locus*, *princeps civis*. Illud me magis movet, quod hic Lentulus tam ſæpe *princeps ſenatus* a Cicerone dicitur, & in conſulibus illius temporis, quantum ego legere potui, non invenitur: cum tamen is eſſet mos, ut qui primus cenſor ex iis, qui viverent, fuiſſet, is princeps legeretur: & raro fiebat cenſor, qui conſul

ante

Iisdemque temporibus L. Furius Philus [88] perbene Latine loqui putabatur, literatiusque quam cæteri. P. Scævola valde prudenter & acute, paulo etiam copiosius. Nec multo minus prudenter M. Manilius [89]. Appii Claudii [90] volubilis, sed paulo fervidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fulvius Flaccus [91], & C. Cato [92] Africani sororis filius, mediocres oratores; etsi Flacci scripta sunt, sed ut studiosi literarum. Flacci autem æmulus P. Decius [93] fuit, non infans ille quidem: sed ut vita, sic oratione etiam turbulentus.

M. Drusus [94], C. filius, qui in tribunatu C. Gracchum, colle-

ante non fuisset. Suspicari possumus igitur hunc consulem fuisse, sed vel ejus annum desiderari; vel cum C. Claudio, qui cum M. Perpenna consul fuit, suffectum fuisse, & ob id cognomen ejus in consulibus ad Claudium fuisse translatum: quod in aliis etiam factum animadvertimus, ut in consulibus anni ab U. C. DLXXVIII. quivis facile videre poterit. *Idem*.

88 *Philus*] Philus est gentis Furiæ cognomen, ut *Philo* Veturiæ. Quare qui Furium Philonem scribunt in consulibus, errant, cum Furii semper a Livio Phili vocentur; hic tamen etiam *Pilus* legitur, ut in scholiis libri IV. ad Atticum monuimus, & nunc eo magis monemus, quod in veteribus consulibus, anno ab U. C. DXXXI. sic legitur: *P. Furius Sp. F. M. N. Philus*. Hic vero consul fuit, si modo consul fuit, anno ab U. C. DCXVIII. cum Sex. Atilio Serrano. Hic est certe is, qui in libris de Rep. contra justitiam disputavit, ut in scholiis libri IV. ad Atticum retulimus. *Idem*.

89 *M. Manilius*] Manilia familia, inquit Sextus Pompejus, lib. XI. progenita fuit a Manilia filia Telegoni, quam Tusculi procreavit, cum id oppidum ipse condidisset. Hic vero Manilius is est; de quo in Somnio Scipionis. Consul anno Urbis DCIV. *Idem*.

90 *Apii Claudii*] Hic Appius Claudius Pulcher cum Q. Cæcilio Metello Macedonico, anno ab U. C. DCXI. consul fuit, & Salassos, gentem Alpinam, ut lib. LIII. Livius ait, domuit: qua de re etiam Paulus Orosius scribit. Hunc Plutarchus in Gracchis scribit fuisse non modo ὑπατικὸν, sed τιμητικὸν etiam, & προγεγραμμένον κατ' ἀξίωμα τῆς Ῥωμαίων βουλῆς: qui Tib. Graccho Claudiam filiam ultro despondit, a quo postea triumvir ipse creatus est. *Idem*.

91 *M. Fulvius Flaccus*] Qui cum M. Plautio Hypsæo, anno ab U. C. DCXXIX. consul fuit, & quod Liv. lib. LX. scripsit, primus omnium transalpinos Ligures bello domuit, missus auxilio Massiliensibus adversus Falanios Gallos, qui populabantur fines Massiliensium. Et de his, ut apud Plutarchum cognosces, triumphavit; unde Paterculus illum triumphalem vocat. Non verisimile videtur mihi, quod scribit Appianus, eum post consulatum tribunum plebis fieri, hoc est ab equis ad asinos, quod ajunt, transire voluisse, aut cum C. Graccho in Africam esse profectum, cum Plutarchus ostendat Romæ mansisse, & tunc ejus calumniis Drusi potentiam crevisse. Reversum certe C. Gracchum semper incitavit, donec ipse quoque cum reliquis pœnas dedit. Armatus enim in Aventino, ut Paterculus ait, ad pugnam ciens, cum filio majore jugulatus est. Nec ita multo post alter filius, quem pater legatum de conditionibus miserat, ab Opimio interemptus est. *Idem*.

92 *C. Cato*] C. Porcius Cato, qui, cum M. Acilio Balbo, fuit consul anno Urbis DCXL. *Idem*.

93 *P. Decius*] Videtur oriundus a Deciis, qui *Mures* cognomine sunt dicti, & plebeii fuerunt, ut e lib. IX, & X. Livii cognoscitur, ubi Decios plebejos vocat, in quibus fuerunt illi, qui se pro patria devoverunt. Prætor fuit M. Æmilio Scauro & M. Cæcilio Metello consulibus, ut Auctor libelli de Viris Illustr. in Scauro docet. *Idem*.

94 *M. Drusus*] Marcus Livius Drusus, qui ob eximiam adversus Gracchos operam patro-

collegam, iterum tribunum, fregit, vir & oratione gravis, & auctoritate; eique proxime adjunctus C. Drusus [95] frater fuit. Tuus etiam gentilis [96], Brute, M. Pennus [97] facile agitavit in tribunatu C. Gracchum, paulum ætate antecedens. Fuit enim, M. Lepido, & L. Oreste consulibus, quæstor Gracchus, tribunus Pennus, illius M. filius, qui cum Q. Ælio consul fuit: sed omnia is summa sperans, ædilicius est mortuus. Nam de T. Flaminino [98], quem ipse vidi, nihil accepi, nisi Latine diligenter locutum.

XXIX. Iis adjuncti sunt C. Curio [99], M. Scaurus [1], P. Rutilius [2], C. Gracchus [3]. De Scauro & Rutilio breviter licet dicere, quorum neuter summi oratoris habuit laudem, & uterque in multis causis [a] versatus erat. In quibusdam laudan-

dis

patronus senatus est dictus, ut ait in Tiberio Suetonius. Tribunus enim plebis, ut refert Plutarchus, partes senatus est secutus, & C. Graccho collegæ semper est adversatus. Prætor Urbanus hic fuit, ut auctor Rhet. ad Herenn. ostendit: & Cicero lib. VII. ad Atticum. Consul anno ab U. C. DCXLII. cum L. Pisone fuit, & adversus Scordiscos gentem a Gallis oriundam in Thracia feliciter pugnavit; magnumque honorem tulit, quod Livius lib. LXIII. scripsit. *Idem*.

95 C. *Drusus*] C. Livius Drusus, qui cum P. Africano consul anno U. C. DCVII. fuit. *Idem*.

96 *Gentilis*] Quod M. Junius Brutus ipse quoque, ut tu, sit appellatus; & ex eadem gente Junia, ex qua tu quoque, sit natus. Nos ita sentimus. Si quis tamen sententiam nostram minus probat, videat ille, quid viri eruditi hac ipsa de re scripserunt, & in primis, quid dicat Bartholomæus Riccius in libello, quem hac de re scripsit, vir, quem nos multis nominibus observamus. *Idem*.

97 *M. Pennus*] M. Junius Brutus Pennus, qui tamen *Pœnus* a quibusdam scribitur; sed cum Pœnus cognomen Quintiorum fuerit, ut lib. IV. Livius ostendit, & hic *Pennus* semper scribatur, & pater hujus eodem modo in veteribus consulibus legatur, nos nihil mutandum censemus. *Idem*.

98 T. *Flaminino*] T. Quintius Flamininus, qui cum Q. Metello consul fuit, ut dicetur infra, cap. 74. Plerique, & Corradus ipse, *Flaminium*, non *Flamininum* legunt: sed male, si Langium ac Lambinum audiamus in cap. I. de Senectute. *Flamininus*, inquit Langius, Quintiorum cognomen est, qui patricii erant. *Flaminii* familiæ nomen, sed plebejæ & sine cognomine. *Anonymus*.

99 C. *Curio*] C. Scribonius Curio, quem supra in ordine M. Scauro, P. Rutilio & C. Graccho præposuerat. Hic pater fuit ejus, qui postea cum Cn. Octavio consul fuit: avus ejus, qui postea tribun. pleb. & tribunicius Remp. Cæsaris causa perturbavit: de quibus suo loco dicetur, præsertim cum pater, filius, & nepos oratores fuerint, ut auctor est Plinius lib. VII. cap. 41. Et pater hic quidem lib. II. de Orat. ab Antonio dicitur fuisse eloquentissimus illis temporibus. *Corradus*.

1 *M. Scaurus*] M. Æmilius Scaurus, qui cum M. Cæcilio Metello anno DCXXXIX. consul fuit; etsi bis consul videntur fuisse. Hujus vitam auctor libelli de Viris illustribus breviter est complexus. *Idem*.

2 *P. Rutilius*] P. Rutilius Rufus, qui cum C. Manlio anno DCXLIX. consul fuit. Rutilius, inquit Sextus Pompejus, rufum significat: hinc Rutilii Rufi videntur appellati: qui plebeji fuerunt, ut ostendit vel hic P. Rutilius, quem Cicero in Orat. pro Plancio, & lib. I. de Orat. tribunum plebis fuisse demonstrat. *Idem*.

3 *C. Gracchus*] C. Sempronii Gracchi vitam Plutarchus scripsit.

a *Versatus*] Lamb. *versatus*. *Erat in* &c.

b Re-

dis viris, etiamsi maximi ingenii non essent, probabilis tamen industria: quanquam iis quidem non omnino ingenium, sed oratorium ingenium defuit. Neque enim refert videre, quid dicendum sit, nisi id queas solute & suaviter dicere. Ne id quidem satis est, nisi id, quod dicitur, sit voce, vultu, motuque conditius. Quid dicam opus esse doctrina? sine qua etiam si quid bene dicitur adjuvante natura, tamen id, quia fortuito fit, semper paratum esse non potest. In Scauri oratióne, sapientis hominis, & [b] recti, gravitas summa, & naturalis quædam inerat auctoritas, non ut causam, sed ut testimonium dicere putares, cum pro reo diceret. Hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum videbatur: ad senatoriam vero sententiam, cujus erat ille princeps, vel maxime. Significabat enim non prudentiam solum, sed, quod maxime rem continebat, fidem. Habebat hoc a natura ipsa, quod a doctrina non facile posset: quanquam hujus quoque ipsius rei, quemadmodum scis, præcepta sunt. Hujus & orationes sunt, & tres ad L. Fufidium libri scripti de vita ipsius acta, sane utiles, quos nemo legit. At Cyri vitam & disciplinam legunt, præclaram illam quidem, sed neque tam rebus nostris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Ipse etiam Fufidius [4] in aliquo patronorum numero fuit.

XXX. Rutilius autem in quodam tristi & severo genere dicendi versatus est, & uterque natura vehemens & acer. Itaque cum una consulatum petivissent, non ille solum, qui repulsam tulerat, accusavit ambitus designatum competitorem, sed Scaurus etiam absolutus Rutilium in judicium vocavit: multaque opera, multaque industria Rutilius fuit, quæ erat propterea gratior, quod idem magnum munus de jure respondendi sustinebat. Sunt ejus orationes jejunæ: multa præclara de jure: doctus vir, & Græcis literis eruditus, Panætii auditor, prope perfectus in Stoicis, quorum peracutum, & artis plenum orationis genus, sed tamen exile, nec satis populari assensioni accommodatum. Itaque illa, quæ propria est hujus disci-

b *Recti*] Vict. Man. Grut. *secti*.

4 *L. Fufidius*] Forte patrem illius Fufidii, equitis Romani, quem L. Piso suis debitoribus addixit, ut in Orat. in Pisonem scriptum est. Aliter *Fufidium*, ut Plinius lib. XXXIII. c. 1. vocat. *Idem*.

disciplinæ, philosophorum de se ipsorum opinio, firma in hoc * viro & stabilis inventa est: qui cum innocentissimus in judicium vocatus esset, (quo judicio convulsam penitus scimus esse rempublicam) cum essent eo tempore eloquentissimi viri L. Crassus, & M. Antonius consulares, eorum adhibere neutrum voluit. Dixit ipse pro sese; & pauca C. Cotta, quod sororis erat filius [5], & is quidem tamen, ut orator, quanquam erat admodum adolescens. Sed Q. Mucius [6] enucleate ille quidem, & polite, ut solebat; nequaquam autem ea vi atque copia, quam genus illud judicii, & magnitudo causæ postulabat. Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis. Utrumque tamen laudemus, quoniam per illos ne hæc quidem in civitate genera hac oratoria laude caruerunt. Volo enim, ut in scena, sic etiam in foro, non eos modo laudari, qui celeri motu & difficili utantur, sed eos etiam, quos statarios appellant [7], quorum sit illa simplex in agendo veritas, non molesta.

XXXI. Et quoniam Stoicorum est facta mentio, Q. Ælius Tubero [8] fuit illo tempore L. Pauli nepos, nullo in oratorum

* *Viro*] Lamb. *uno*

5. *Sororis erat filius*] Rutiliæ, de qua Seneca in Consol. ad Albinam ita scribit: *Rutilia Cottam filium secuta est in exilium, & usque eo fuit indulgentia constricta, ut mallet exilium pati, quam desiderium: nec ante in patriam, quam cum filio redit: eundem jam reductum, & in rep. florentem tam fortiter omisit, quam secuta est. Nec quisquam lacrimas ejus post elatum filium notavit. In expulso virtutem ostendit, in omisso prudentiam.* Hanc historiam Cicero lib. XII. ad Attic. quæsivit, & Atticus ipse dubitavit. Videtur tamen Cicero illam postea alicunde in suum librum de luctu minuendo transtulisse, unde Seneca sit mutuatus. *Idem.*

6 *Q. Mucius*] Q. Mucius Scævola pontifex, qui Asiam sanctissime administravit, ut Valer. Max. lib. VIII. c. ult. scribit. Quanquam nos augurem potius significari credimus. Id enim verba demonstrant, quibus hic & lib. I. de Orat. testatur, Rutilium a Q. Mucio nullo apparatu defensum fuisse: quod auguri convenit, quem supra dicit in Oratorum numero non fuisse, ut hic etiam separat ab oratoribus, cum ostendit non ut oratorem dixisse: at Scævolam pontificem infra describit, & lib. I. de Orat. vocat eloquentissimum. Verisimile item est, ab eo defensum fuisse, cujus ipse quæstor fuisset. *Idem.*

7. *Quos statarios appellant*] Interpretatur Turnebus lib. I. Adversariorum, cap. 10. *Gruterus.*

8 *Quintus Ælius Tubero*] Panætii auditor, & Stoicorum doctrina morum & orationis tristitiam suscepit cum dialectica subtilitate. Avita decora, & honores, honorum ipse contemptu longe superavit. Nam paupertatem generis ab suis majoribus, fascibus & triumphis ornatam, ipse, prælata honoribus continentia, magis nobilitavit per acceptam repulsam. Epulum enim P. Africani nomine populo Rom. cum daret Fab. Maximus, ipse rogatus ut triclinium sterneret, lectulos ligneos Punicanos pellibus texit hædinis, & fictilia veterum pro argenteis vasis exposuit. Quam obsoletam jam frugalitatem populus mirari malebat, quam expe-

rum numero, sed vita severus & congruens cum ea disciplina, quam colebat: paulo etiam durior: qui quidem in triumviratu judicaverit contra P. Africani, avunculi sui, testimonium, vacationem [9] augures, quo minus judiciis operam darent, non habere: sed ut vita, sic oratione durus, incultus, horridus. Itaque honoribus majorum respondere non potuit. Fuit autem constans civis, & fortis, & in primis Graccho [10] molestus, quod indicat Gracchi in eum oratio. Sunt etiam in Gracchum, Tuberonis. Is fuit mediocris in dicendo, doctissimus in disputando.

Tum Brutus, Quam hoc idem in nostris contingere intelligo, quod in Græcis? ut omnes fere Stoici prudentissimi in disserendo sint, & id arte faciant, sintque architecti pene verborum: iidem traducti a disputando ad dicendum, inopes reperiantur. Unum excipio Catonem, in quo, perfectissimo Stoico, summam eloquentiam non desiderem: quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tuberone nullam video fuisse. Et ego, non, inquam, Brute, sine causa: propterea quod istorum in dialecticis omnis cura consumitur: vagum illud orationis, & fusum, & multiplex non adhibetur genus. Tuus autem avunculus, quemadmodum scis [11], habet a Stoicis id, quod ab illis petendum fuit: sed dicere didicit a dicendi magistris, eorumque more se exercuit.

Quod

experiri, plusque apud eum valuit tenuis illius apparatus indignatio, quam Lucii Pauli Tuberonis avi, ejusque avunculi Africani merita: quibus hic in comitiis prætoriis, justum suffragiorum numerum minime tulit. Doctrina juris præstitit omnibus quotquot ante se floruerant. Scripsit historias, & librum de Officio judicis ad Cajum Oppium. Hunc vero consulem fuisse, a nullo veterum, præter Pomponium, accepimus. Gravina, *de Ortu Juris*.

9 *Vacationem*] Q. Tubero judicavit augures vacationem non habere, quo minus judiciis operam darent. Tempore certe Ciceronis non videntur habuisse: nam Cicero ipse, cum esset augur, verebatur tamen, ne sors de judicatu sua educeretur, ut lib. XII. ad Attic. videre poteris. Q. igitur Tubero contra P. Africani testimonium judicavit, augures cogi posse, ut judices fierent, & sic judiciis operam darent: quod hujus rei nullam vacationem haberent. *Idem*.

10 *Graccho*] Tiberiumne an Cajum significet, vix sciri potest; nisi quis putet Tiberium significari, quod ejus mentio supra sit facta suo loco, & ea dicta, quæ fuerunt dicenda: Cajus vero in suum locum dilatus. Nec ego contendam, si quis hunc dicat esse Cajum, vel ob id, quod Cicero sæpe Gracchum, cum sine prænomine dicit, Cajum, ut lib. III. de Orat. significet. *Idem*.

11 *Tuus autem avunculus, quemadmodum scis*] M. ipse Cato, Serviliæ matris tuæ frater, ut Cicero lib. III. de Fin. & Plut. in Bruto scribunt. Dicit, *scis*, ut sororis scilicet filius, ipsius in Cypro comes, & tandem gener, ut Plutarchus ostendit. Sic lib. III. de Fin. *Erat, ut scis, in Catone inexhausta aviditas legendi*. Idem.

Quod si omnia a philosophis essent petenda; Peripateticorum institutis commodius fingeretur oratio. Quo magis tuum, Brute, judicium probo, qui eorum, id est ex vetere Academia philosophorum, sectam secutus es, quorum in doctrina atque præceptis disserendi ratio conjungitur cum suavitate dicendi & copia. Quanquam ea ipsa Peripateticorum Academicorumque consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorem possit ipsa per sese, nec sine ea orator esse perfectus. Nam, ut Stoicorum adstrictior est oratio, aliquantoque contractior, quam aures populi requirunt: sic illorum liberior & latior, quam patitur consuetudo judiciorum, & fori.

Quis enim uberior in dicendo Platone? Jovem ajunt philosophi, si Græce loquatur, sic loqui. Quis Aristotele nervosior? Theophrasto dulcior? Lectitavisse Platonem studiose, audivisse etiam Demosthenes dicitur: idque apparet in genere, & granditate verborum. Dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de sese. Sed & hujus oratio in philosophiam translata, pugnacior (ut ita dicam) videtur, & illorum in judicia pacatior.

XXXII. Nunc reliquorum oratorum ætates, si placet, & gradus persequamur. Nobis vero, inquit Atticus, & vehementer quidem, ut pro Bruto etiam respondeam. Curio fuit igitur ejusdem ætatis fere, sane illustris orator, cujus de ingenio ex orationibus ejus existimari potest. Sunt enim & aliæ, & pro Ser. Fulvio, de incestu, nobilis oratio. Nobis quidem pueris, hæc omnium optima putabatur, quæ vix jam comparet in hac turba novorum voluminum.

Præclare, inquit Brutus, teneo qui istam turbam voluminum effecerit. Et ego, inquam, intelligo, Brute, quem dicas. Certe enim & boni aliquid attulimus juventuti, magnificentius, quam fuerat, genus dicendi, & ornatius: & nocuimus fortasse, quod veteres orationes post nostras, non a me quidem, (meis enim illas antepono) sed a plerisque legi sunt desitæ. Enumera, inquit, me in plerisque. Quanquam video mihi multa legenda jam te auctore, quæ antea contemnebam.

Atqui hæc, inquam, de inceſtu laudata oratio puerilis eſt locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci ſane inanes: verumtamen nondum tritis noſtrorum hominum auribus, nec erudita civitate, tolerabiles. Scripſit etiam alia nonnulla, & multa dixit, & illuſtria, & in numero patronorum fuit: ut eum mirer, cum & vita ſuppeditaviſſet, & ſplendor ei non defuiſſet, conſulem non fuiſſe.

XXXIII. Sed ecce in manibus vir, & præſtantiſſimo ingenio, & flagranti ſtudio, & doctus a puero, **C. Gracchus**. Noli enim putare, quenquam, Brute, pleniorem & uberiorem ad dicendum fuiſſe. Et ille, Sic prorſus, inquit, exiſtimo; atque iſtum de ſuperioribus pæne ſolum lego. Immo plane, inquam, Brute, legas cenſeo. Damnum enim illius immaturo interitu res Romanæ, Latinæque literæ fecerunt. Utinam non tam fratri pietatem, quam patriæ, præſtare voluiſſet! Quam ille facile tali ingenio, diutius ſi vixiſſet, vel paternam eſſet vel avitam gloriam conſecutus! Eloquentia quidem neſcio an habuiſſet parem neminem. Grandis eſt verbis, ſapiens ſententiis, genere toto gravis: manus extrema non acceſſit operibus ejus: præclare inchoata multa, perfecta non plane. Legendus, inquam, eſt hic orator, Brute, ſi quiſquam alius, juventuti. Non enim ſolum acuere, ſed etiam alere ingenium poteſt.

Huic ſucceſſit ætati **C. Galba** [12], Servii illius eloquentiſſimi viri filius, P. Craſſi eloquentis, & juriſperiti gener. Laudabant hunc patres noſtri, favebant etiam propter patris memoriam, ſed cecidit in curſu. Nam rogatione [13] Mamilia, Jugurthinæ conjurationis invidia, cum pro ſeſe ipſe dixiſſet, oppreſſus eſt. Exſtat ejus peroratio, qui epilogus dicitur: qui tanto in honore, pueris nobis, erat, ut eum etiam ediſceremus. Hic, qui in collegio ſacerdotum eſſet, primus poſt Romam conditam judicio publico eſt condemnatus.

XXXIV.

12 *C. Galba*] C. Sulpicius Galba, de quo nihil ſcriptum invenio, præter hoc ipſum, quod hoc loco ſcribit Cicero. *Idem*.

13 *Rogatione*] Uti quæreretur in eos, quorum conſilio Jugurtha ſenatus decreta neglexiſſet, quique ab eo in legationibus aut imperiis pecunias accepiſſent, qui elephantos, quique perfugas tradidiſſent, itemque, qui de pace aut bello cum hoſtibus pactiones feciſſent, ut ſcribit Salluſtius. *Idem*.

XXXIV. P. Scipio [14], qui est in consulatu mortuus, non multum ille quidem, nec sæpe dicebat: sed & Latine loquendo, cuivis erat par, & omnes sale facetiisque superabat. Ejus collega L. Bestia [15], bonis initiis orsus tribunatus, (nam P. Popilium vi C. Gracchi expulsum sua rogatione restituit) vir & acer & non indisertus, tristes exitus habuit consulatus. Nam invidiosa lege Mamilia C. Galbam sacerdotem, & quatuor consulares, L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Albinum, civemque præstantissimum L. Opimium [16], Gracchi interfectorem, a populo absolutum, cum is contra populi studium stetisset, Gracchani judices sustulerunt.

Hujus dissimilis in tribunatu, reliquaque omni vita, civis improbus C. Licinius Nerva [17] non indisertus fuit. C. Fimbria [18] temporibus iisdem fere, sed longius ætate provectus, habitus est sane (ut ita dicam) luculentus patronus, asper, maledicus, genere toto paulo fervidior atque commotior: diligentia tamen, & virtute animi atque vita, bonus auctor in senatu. Idem tolerabilis patronus, nec rudis [19] in jure civili, & cum virtute, tum etiam ipso orationis genere liber:

 cujus

14 *P. Scipio*] P. Cornelius Scipio Nasica, P. illius, qui Tib. Gracchi conatus perditos vindicavit, filius, ut lib. I. de Officiis dicitur: qui cum L. Calpurnio Bestia consul fuit anno DCXLIII. *Idem*.

15 *L. Bestia*] L. Calpurnius Bestia, qui consul bellum cum Jugurtha gerere jussus, pacem cum eo injussu populi & senatus fecit, ut Liv. lib. lxiv. scripsit, quod ipse quoque, ut Sallustius ostendit, pecunia suisset a rege corruptus: qui postea, ut ex lib. II. de Orat. cognoscitur, a C. Memmio fuit accusatus. Fuit autem consul cum P. Cornelio Scipione Nasica, anno ab U. C. DCXLIII. *Idem*.

16 *L. Opimium*] Qui prætor & consul maximis Remp. periculis liberavit, ut in Orat. in Pisonem dicitur. Nam prætor Fregellanos, qui defecerant, in deditionem accepit, Fregellas diruit, ut scripserunt Liv. lib. lx. & Ascon. in Orat. in Pisonem. Consul vero L. Opimius cum Q. Fabio Maximo, anno ab U. C. DCXXIII. C. Gracchum interfecit. Hic est Opimius, a quo Consule celebetrimum Opimiani vini nomen est: de quo Cicero infra meminit, Paterculus lib. II. Plin. lib. XIV. cap. 4. Credimus Opimiorum cognomen Pansam fuisse, quod Liv. lib. x. L. Opimium Pansam quæstorem agnoscat. *Idem*.

17 *Nerva*] Credimus hunc esse C. Licinium Nervam, quem Varro lib. II. cap. 4. de Re rust. scribit in Macedonia prætorem fuisse. Nerva porro fuit cognomen Liciniorum, Coccejorum, & Sylliorum, ductum a *nervis*, id est a robore, ut quidam scribunt. *Idem*.

18 *C. Fimbria*] C. Flavius Fimbria. In consulibus enim, apud Paterculum, Frontinum, & alios ita legitur. Et Flavii quidem plebeji fuerunt, ut vel hic C. Flavius Fimbria ostendit, qui tribunatum plebis petiit, & repulsam tulit, sed postea consul, ut ait in Orat. pro Plancio, factus est, & quidem anno ab U. C. DCL. Quin Cicero in Oratione pro Cluentio C. Flavium Pusionem inter robora populi Romani tempore M. Drusi fuisse scribit. *Idem*.

19 *Idem tolerabilis patronus, nec rudis &c.*] Assentior Pighio nostro autumanti illud *tolerabilis patronus*, introductam a margine glossulam. *Gruterus*.

cujus orationes pueri legebamus, quas jam reperire vix possumus.

Atque etiam ingenio, & sermone eleganti, valetudine incommoda, C. Sextius Calvinus [20] fuit: qui etsi cum remiserant dolores pedum, non deerat in caussis, tamen id non sæpe faciebat. Itaque consilio ejus, cum volebant, homines utebantur: patrocinio, cum licebat.

Iisdem temporibus M. Brutus: [21] in quo magnum fuit, Brute, dedecus generi vestro: qui cum tanto nomine esset, patremque optimum virum habuisset, & juris peritissimum, accusationem factitaverit, ut Athenis Lycurgus. Is magistratus non petivit, sed fuit accusator vehemens & molestus; ut facile cerneres naturale quoddam stirpis bonum degeneravisse vitio depravatæ voluntatis.

Atque eodem tempore accusator de plebe L. Cæsulenus [22] fuit, quem ego audivi jam senem, cum ab L. Sabellio multam lege Aquillia de injuria petivisset. Non fecissem hominis pæne infimi mentionem, nisi judicarem, qui suspiciosius aut criminosius diceret, audivisse me neminem.

XXXV. Doctus etiam Græcis T. Albutius [23], vel potius, pæne Græcus. Loquor, ut opinor: sed licet ex orationibus judicare. Fuit autem Athenis adolescens: perfectus Epicureus evaserat, minime aptum ad dicendum genus.

Jam Q. Catulus [24], non antiquo illo more, sed hoc nostro

20 *C. Sextius Calvinus*] De hoc nos adhuc nihil reperire potuimus, nisi forte putet aliquis, eum esse quem Cicero lib. II. de Orat. luscum fuisse refert. *Corradus*.

21 *M. Brutus*] Quem graphice describit Cicero, lib. II. de Orat. c. 55. *Prusteus*.

22 *L. Cæsulenus*] Opinor *Cæsidienus* scribendum esse; nam a Cæsio Cæsidius, ut a Jusio Jusidius, & inde Cæsidienus, ut a Nasidio Nasidienus, deductum est. *Ursinus*. De quo dici nihil a nobis potest, qui non sane multum operæ in quærendo ponendum putavimus: quod ille indignus videatur, de quo multum laboremus. *Corradus*.

23 *T. Albutius*] Eques Romanus, admodum levis, & morum peregrinitate odiosus, Sardiniam prætor obtinuit, anno Urbis DCXLIX. Cum sibi non exspectato senatus judicio triumphum arrogasset homo vanissimus, ejus temeritas supplicatione denegata notata est. *Prust.*

24 *Q. Catulus*] Q. Lutatius Catulus, Κάτλος Λουτάτιος fere semper a Plutarcho dictus: idcirco *Lutatius* Latine scribi debet, præsertim cum semper in veterum monumentis, & in libris etiam manuscriptis ita scribatur. Cum C. Mario, anno ab U. C. DCLII. consul fuit, & cum eodem Mario de Cimbris triumphavit, ut scribit Plutarchus. Postea vero in civili bello victor Marius, necessariis Q. Catuli deprecantibus, non semel respondit: *Moriatur*, ut Cicero Tuscul. V. refert. Vita igitur se ipse privavit, ut Valer. Max. lib. IX. c. 12. scribit, recenti calce

ſtro (niſi quid fieri poteſt perfectius) eruditus. Multæ literæ; ſumma non vitæ ſolum atque naturæ, ſed orationis etiam comitas; incorrupta quædam Latini ſermonis integritas: quæ perſpici cum ex orationibus ejus poteſt, tum facillime ex eo libro, quem de conſulatu & de rebus geſtis ſuis conſcriptum molli & Xenophonteo genere ſermonis, miſit ad A. Furium, poetam, familiarem ſuum: qui liber nihilo notior eſt, quam illi tres, de quibus ante dixi, Scauri libri.

Tum Brutus, Mihi quidem nec iſte notus eſt, nec illi: ſed nec mea culpa eſt [25]: nunquam enim in manus inciderunt. Nunc autem & a te ſumam, & conquiram iſta poſthac curioſius. Fuit igitur in Catulo ſermo Latinus: quæ laus dicendi non mediocris ab oratoribus pleriſque neglecta eſt. Nam de ſono vocis, & ſuavitate appellandarum literarum, quoniam filium cognoviſti [26], noli exſpectare quid dicam. Quanquam filius quidem non fuit in oratorum numero, ſed non deerat ei tamen in ſententia dicenda cum prudentia, tum elegans quoddam & eruditum orationis genus. Nec habitus eſt tamen pater ipſe Catulus princeps in numero patronorum; ſed erat talis, ut, cum quoſdam audires, qui tum erant præſtantes, videretur eſſe inferior: cum autem ipſum audires ſine comparatione, non modo contentus eſſes, ſed melius non quæreres.

Q. Metellus Numidicus [27], & ejus collega M. Silanus [28],

ee illito, multoque igni percalefacto cubiculo. De hac re videndus etiam Paterculus. *Corradus*.

25 *Sed nec mea culpa eſt*] Sic enim corrigitur a doctis, & deſcribitur, ut ſit ſententia: Illi libri mihi non ſunt noti, ſed nec mea culpa eſt; nunquam enim in manus inciderunt meas; quod illi ſeſe ultro ad legendum offerre debuerunt: quod ſine joco ita frigide dicitur, ut ne cum joco quidem ſatis probem, malimque libros veteres ſequi, in quibus eſt ſcriptum: *ſed hæc mea culpa eſt*. Idem.

26 *Filium cognoviſti*] Q. Lutatium Q. F. Catulum, qui fuit conſul cum M. Æmilio Lepido, anno ab U. C. DCLXXVII. quo tempore M. Lepidus, cum acta Syllæ tentaret reſcindere, bellum excitavit, & ab ipſo Q. Catulo collega Italia pulſus eſt, & in Sardinia fruſtra bellum molitus, periit. *Idem*.

27 *Q. Metellus Numidicus*] Q. Cæcilius Metellus Numidicus, quem Cicero lib. 1. Famil. & in Orat. pro Corn. Balbo L. filium vocat, qui conſul cum M. Silano anno ab U. C. DCXLV. cum duobus præliis Jugurtham fudiſſet, & univerſam Numidiam vaſtaſſet, triumphavit, & *Numidicus* eſt appellatus. Multa de eo paſſim Cicero, qui cum hoc uno potiſſimum ſe conferre ſolet, quod uterque in exilium fuerit actus, & poſtea in civitatem reſtitutus, ſed ita tamen, ut rem ſuam præferat. Hic Metellus adoleſcens Athenis Carneadem jam affectum ſenectute multos dies audivit, ut L. Craſſus

ejus

nus [28], dicebant de republica quod esset illis viris, & consulari dignitati satis. M. Aurelius Scaurus [29] non sæpe dicebat, sed polite: Latine vero in primis est eleganter locutus. Quæ laus eadem in A. Albino [30] bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus [31] etiam in numero est habitus disertorum. Q. etiam Cæpio [32], vir acer & fortis, cui fortuna belli, crimini; invidia populi, calamitati fuit.

XXXVI. Tum etiam C. & L. Memmii [33] fuerunt, oratores mediocres, accusatores acres atque acerbi. Itaque in judicium capitis multos vocaverunt, pro reis non sæpe dixerunt. Sp. Thorius [34] satis valuit in populari genere dicendi, is, qui agrum publicum, vitiosa & inutili lege, vectigali levavit. M.

ejus familiaris lib. III. de Orat. testatur. Itaque ut docto doctus Archias illi jucundus erat, ut in Orat. pro Archia scriptum videmus. Ob id hic a Cicerone & a Paterculo lib. II. inter Oratores numeratur. *Idem*.

28 *M. Silanus*] Hic est M. Junius Silanus, qui adversus Cimbros infeliciter pugnavit, ut Liv. lib. lxv. & Ascon. in Orat. pro Cornelio scribunt; quamvis Eutropius dicat Cimbros ab eo in Italia victos fuisse. Hic plures leges, quibus militiæ stipendia minuebantur, abrogavit, quod Ascon. ibid. refert. *Idem*.

29 *M. Aurelius Scaurus*] Is est M. Aurelius Scaurus, quo postulante, quod is Ephesi se quæstorem vi prohibitum esse dicebat, quo minus e fano Dianæ servum suum, qui in illud asylum confugisset, abduceret, Pericles Ephesius, homo nobilissimus Romam evocatus est, quod auctor injuriæ illius fuisse argueretur; ut Verrina III. relatum est. Huic nominis deferendi in L. Flaccum potestas non est data, quod quæstor ejus fuisset. *Idem*.

30 *A. Albino*] Sp. Albini, ut nos putamus, fratre; qui cum esset fratris in Africa legatus, proprætor ab eo relictus, infeliciter prælio adversus Jugurtham gesto conflixit, pacemque etiam multum ignominiosam adjecit, quam quidem minime esse servandam senatus censuit, ut Liv. lib. LXIV. scriptum reliquit. Ob eam causam nos credimus eum post fratris consulatum annos decem jacuisse, ac tandem cum M. Antonio consulem anno ab U. C. DCLV. factum fuisse; cujus consulatus Cicero in Orat. post reditum ad Quirit. Plin. lib. VIII. c. 7. & Gell. lib. IV. c. 7. meminerunt: nisi forte quis alium Albinum fuisse putet. *Idem*.

31 *Flamen Albinus*] Quærimus historiam. *Idem*.

32 *Q. etiam Cæpio*] Q. Servilius Cæpio cum C. Atilio Serrano consul anno ab U. C. DCXLVIII. fuit, &, ut scribit Cassiodor. judicia equitibus & senatoribus communicavit; quam rem Cicero de Invent. lib. I. significavit. Hic proconsul, vel, ut est apud Gellium, consul, capta urbe Gallorum, cui nomen est Tolosæ, centum M. ponderis auri, & argenti CX. M. e templo Apollinis sustulit: quod cum ad Massiliam, amicam populo Romano urbem, cum præsidiis misisset, interfectis clam (sicut quidam contestantur) quibus ea custodienda & pervehenda commiserat, cuncta per scelus furatus fuisse narratur. Unde etiam magna quæstio post Romæ est acta, ut apud Orosium lib. v. c. 15. legimus. Vid. Gell. lib. III. c. 9. & Strabon. lib. IV. *Idem*.

33. *C. & L. Memmii*] Memmii a Mnestheo Trojano dicti, ut Poeta libro v. 127. sic ostendit: *Mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmi*: qui plebeji fuerunt, ut tribunatus ostendunt, & Cicero epist. 16. lib. IV. ad Atticum testatur. Memmii tamen a Lucretio lib. I. *clara propago* vocatur. *Corradus*. C. Memmius Gallus, trib. pl. anno Urbis DCXLIII. Jugurtham reum pro concione fecit. *Sallustius*. L. Memmius eundem magistratum gessit quatuor post annis. *Pruteus*.

34 *Sp. Thorius*] Tribunus plebis, anno DCXLVII. De lege Thoria, vide lib. II. de Orat. cap. 36.

M. Marcellus Æſernini pater [35], non ille quidem in patronis, ſed & in promptis tamen, & non inexercitatis ad dicendum, fuit, ut filius ejus P. Lentulus [36].

L. etiam Cotta [37], prætorius, in mediocrium oratorum numero, dicendi non ita multum laude proceſſerat: ſed de induſtria, cum verbis, tum etiam ipſo ſono quaſi ſubruſtico perſequebatur atque imitabatur antiquitatem. Atque ego & in hoc ipſo Cotta, & in aliis pluribus intelligo, me non ita diſertos homines & retuliſſe in oratorum numerum, & relaturum. Eſt enim propoſitum colligere eos, qui hoc munere in civitate functi ſint, ut tenerent oratorum locum: quorum quidem quæ fuerit aſcenſio, & quam in omnibus rebus difficilis optimi perfectio atque abſolutio, ex eo, quod dicam, exiſtimari poteſt. Quam multi enim jam oratores commemorati ſunt, & quam diu in eorum enumeratione verſamur, cum tamen ſpiſſe, atque vix, ut dudum ad Demoſthenem & Hyperidem, ſic nunc ad Antonium Craſſumque pervenimus? Nam ego ſic exiſtimo, hos oratores fuiſſe maximos, & in his primum cum Græcorum gloria Latine dicendi copiam æquatam.

XXXVII. Omnia veniebant Antonio [38] in mentem; eaque ſuo

35 *M. Marcellus Æſernini pater*] M. Claudius Marcellus. Fuerunt vero duæ familiæ Claudiæ: ea quæ Marcellorum appellata eſt, plebeja; quæ Pulchrorum, patricia, ut Aſconius in Orat. pro Scauro, & Sueton. in Tiberio docent. Hic videtur eſſe Marcellus, de quo L. Craſſus lib. 1. de Orat. loquitur. Quia deditus erat eloquentiæ ſtudiis, hic illum Cicero inter oratores ponit: quanquam dubitari poteſt, cum ante L. Craſſum collocet. Ille enim L. Craſſo multo erat junior. Quare fortaſſe ſit ille Marcellus, qui cum L. Craſſo ipſe geſſit inimicitias; & in quem teſtimonium dixit: ut Orat. pro Font. refertur. Filius ejus forte Æſerninus eſt appellatus, quod patrem cum Æſernia captum liberarit, ut ex Liv. lib. LXXXIII. conjicere licet. *Corr.*

36 *Ut filius ejus, P. Lentulus*] Dubitari poſſe video, quo pacto, cum & Marcellus eſſet ipſe, & Marcelli Æſernini pater eſſet, nunc etiam P. Lentulum filium habere dicatur; cum Claudia & Cornelia gentes ſint diverſæ. Sed hic aliqua fuerit adoptio neceſſe eſt; ut vel hic P. Lentulus, cum eſſet prius Claudius Marcellus, ut Claudii Marcelli filius, ab aliquo Cornelio Lentulo fuerit adoptatus, & ita P. Cornelius Lentulus appellatus: vel certe M. ipſe Marcellus pater, poſtquam jam Marcellum Æſerninum habuerat filium, in Corneliam familiam ſit adſcitus, & Cn. Cornelius Lentulus Clodianus ſit appellatus, qui fuerit conſul anno ab U. C. DCLVII. cujus poſtea filius hic P. Lentulus fuerit. *Corradus.*

37 *L. Cotta*] L. Aurelius Cotta, quæſtor anno DCLIV. octavo poſt anno prætor. *Preſteus.* Illius, ut puto, filius, qui anno DCX. fuit conſul. *Corradus.*

38 *Antonio*] M. Antonius, cum eſſet prætor, vel potius conſul deſignatus, quo anno Saturninus eſt interfectus, extra urbem cum præſidio fuit, *Orat. pro C. Rabirio.* Anno ſequenti, id eſt DCLV., cum A. Poſthumio Albi-

suo quæque loco, ubi plurimum proficere & valere possent. Ut ab imperatore equites, pedites, levis armatura: sic ab illo in maxime opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria summa, nulla meditationis suspicio. Imparatus semper aggredi ad dicendum videbatur: sed ita erat paratus, ut judices, illo dicente, nonnunquam viderentur non satis parati ad cavendum fuisse. Verba ipsa, non illa quidem elegantissimo sermone: itaque diligenter loquendi laude caruit: neque tamen est admodum inquinate locutus: sed illa, quæ proprie laus oratoris est in verbis. Nam ipsum Latine loqui, est illud quidem, ut paulo ante dixi, in magna laude ponendum: sed non tam sua sponte, quam quod est a plerisque neglectum. Non enim tam præclarum est scire Latine, quam turpe nescire: neque tam id mihi oratoris boni, quam civis Romani proprium videtur. Sed tamen Antonius in verbis & eligendis, (neque id ipsum tam leporis causa, quam ponderis) & collocandis, & comprehensione devinciendis, nihil non ad rationem, & tanquam ad artem dirigebat: verum multo magis hoc idem in sententiarum ornamentis & conformationibus. Quo genere quia præstat omnibus Demosthenes, idcirco a doctis oratorum est princeps judicatus. Σχήματα enim

Albino consul fuit, *Orat. post reditum ad Quir.* Deinde proconsul in Ciliciam est profectus, *lib. I. & II. de Orat.* ubi etiam censor fuisse dicitur. Fuit etiam legatus, ut infra dicitur. Hunc Cicero lib. II. de Orat. putat nullius rei, quæ quidem esset in his artibus, de quibus aliquid existimare ipse posset, rudem aut ignarum fuisse; sed quia nolebat ipse videri didicisse, opinio fuit, illum omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuisse, usque adeo, ut ne tabulas quidem conficere existimaretur, ut lib. eodem II. de Orat. scribitur: quæ fuit opinio falsa, *Verr.* III. quamvis Asconius alium Antonium significari male putet. Ipse M. Antonius lib. I. de Orat. se literas Græcas sero ac leviter attigisse testatur. Eas vero sic attigit, ut cum lib. II. de Oratore historicos Græcos nominasset, ac scienter & proprie de unoquoque dixisset, ita Cæsar exclamarit: *Ubi sunt, qui Antonium Græce negant scire?* Jus certe civile affirmat ipse, neque se unquam didicisse, neque tamen in his causis, quas in jure posset defendere, unquam istam scientiam desiderasse. Nihil se arbitrabatur ad judicia causasque amicorum, præter fidem & ingenium, afferre oportere, *Verr.* I. & quascumque causas erat acturus, eas diligenter penitusque volebat cognoscere, id quod omnibus faciendum ipse lib. II. de Orat. præcipit. Cicero Tusc. V. scribit Cinnam jussisse caput M. Antonii præcidi, cum Plutarchus & Appianus affirment id jussu Marii factum fuisse; sed Val. Max. lib. VIII. c. 9. demonstrat utrumque verum fuisse; caput certe M. Antonii abscissum suis manibus Marius inter epulas per summam animi ac verborum insolentiam aliquamdiu tenuit, quod Valer. Max. lib. IX. c. 2. Liv. lib. LXXX. Flor. lib. III. c. 21. & Lucan. lib. II. scripserunt. Libellum unum reliquit, in quo dixit illud, quod refertur in Oratore, ac lib. I. & II. de Orat. *Disertos se vidisse multos, eloquentem omnino neminem.* Idem.

nim quæ vocant Græci, ea maxime ornant oratorem: eaque non tam in verbis pingendis habent pondus, quam in illuminandis ſententiis.

XXXVIII. Sed cum hæc magna in Antonio, tum actio ſingularis: quæ ſi partienda eſt in geſtum atque vocem; geſtus erat non verba exprimens, ſed cum ſententiis congruens. Manus, humeri, latera, ſupploſio pedis, ſtatus, inceſſus, omniſque motus cum verbis, ſententiiſque conſentiens: vox permanens, verum ſubrauca natura: ſed hoc vitium huic uni in bonum vertebat. Habebat enim flebile quiddam in conqueſtionibus, aptumque cum ad fidem faciendam, tum ad miſericordiam commovendam: ut verum videretur in hoc illud, quod Demoſthenem ferunt ei, qui quæſiviſſet quid primum eſſet in dicendo, actionem; quid ſecundum, idem; & idem tertium, reſpondiſſe. Nulla res magis penetrat in animos, eoſque fingit, format, flectit: taleſque oratores videri facit, quales ipſi ſe videri volunt.

Huic alii parem eſſe dicebant, alii anteponebant L. Craſſum [39]. Illud quidem certe omnes ita judicabant, neminem eſſe, qui, horum alterutro patrono, cujuſquam ingenium requireret. Equidem, quanquam Antonio tantum tribuo, quantum ſupra dixi, tamen Craſſo nihil ſtatuo fieri potuiſſe perfectius. Erat ſumma gravitas, erat cum gravitate junctus facetiarum, & urbanitatis oratorius, non ſcurrilis, lepos. Latine loquendi accurata, & ſine moleſtia diligens elegantia. In diſſerendo mira explicatio. Cum de jure civili, cum de æquo & bono diſputaretur, argumentorum & ſimilitudinum copia.

XXXIX. Nam, ut Antonius conjectura movenda, aut ſedanda ſuſpicione, aut excitanda, incredibilem vim habebat, ſic in interpretando, in definiendo, in explicanda æquitate, nihil erat Craſſo copioſius: idque cum ſæpe alias, tum apud centumviros in M'. Curii cauſa [40] cognitum eſt. Ita enim multa tum contra ſcriptum pro æquo & bono dixit, ut hominem acutiſſimum, Q. Scævolam, & in jure, in quo illa

39 *L. Craſſum*] De quo vide Commentarium, 1. de Orat. 7. pag. 562.

40 *In M'. Curii cauſa*] Vide Commentarium in lib. 1. de Orat. cap. 39. & infra, c. 52.

caussa vertebatur, paratissimum, obrueret argumentorum exemplorumque copia: atque ita tum ab his patronis æqualibus, etiam consularibus, causa illa dicta est, cum uterque ex contraria parte jus civile defenderet, ut eloquentium jurisperitissimus Crassus, jurisperitorum eloquentissimus Scævola putaretur: qui quidem cum peracutus esset ad excogitandum, quid in jure, aut in æquo verum aut esset, aut non esset, tum verbis erat ad rem cum summa brevitate mirabiliter aptus. Quare sit nobis orator in hoc interpretandi, explanandique, & differendi genere mirabilis, sic ut simile nihil viderim, in augendo, in ornando, in refellendo magis existimator metuendus, quam admirandus orator. Verum ad Crassum revertamur.

XL. Tum Brutus, Etsi satis, inquit, mihi videbar habere cognitum Scævolam ex iis rebus, quas audiebam sæpe ex C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatem Scævolæ nostri [41], tamen ista mihi ejus dicendi tanta laus nota non erat. Itaque cepi voluptatem, tam ornatum virum, tamque excellens ingenium fuisse in nostra republica.

Hic ego, Noli, inquam, Brute, existimare, his duobus quidquam fuisse in nostra civitate præstantius. Nam, ut paulo ante dixi, consultorum alterum disertissimum, disertorum alterum consultissimum fuisse: sic in reliquis rebus ita dissimiles erant inter sese, statuere ut tamen non posses, utrius te malles similiorem. Crassus erat elegantium parcissimus: Scævola parcorum elegantissimus. Crassus in summa comitate habebat etiam severitatis satis: Scævolæ multa in severitate non deerat tamen comitas. Licet omnia hoc modo: sed vereor, ne fingi videantur hæc, ut dicantur a me quodam modo; res se tamen sic habet. Cum omnis virtus sit, ut vestra, Brute, vetus Academia dixit, mediocritas; uterque horum medium quiddam volebat sequi: sed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem, uterque autem suam totam haberet.

Tum

41 *Scævolæ nostri*] Aliter *Scævola*, omisso *nostri*. Hoc ait: Scævola pontifex utebatur Rutilio, propter familiaritatem, quam habebat cum altero Scævola, quicumque is fuerit, quanquam locus non caret mendi suspicione. *Corradus*.

Tum Brutus, Cum ex tua oratione mihi videor, inquit, bene Craſſum & Scævolam cognoviſſe, tum de te, & de Ser. Sulpicio [42] cogitans, eſſe quandam vobis cum illis ſimilitudinem judico. Quonam, inquam, iſtuc modo? Quia mihi & tu videris, inquit, tantum juris civilis ſcire voluiſſe, quantum ſatis eſſet oratori; & Servius eloquentiæ tantum aſſumpſiſſe, ut jus civile facile poſſit tueri: ætateſque veſtræ, ut illorum, nihil, aut non fere multum differunt [43].

XLI. Et ego, De me, inquam, dicere nihil eſt neceſſe: de Servio autem & tu probe dicis, & ego dicam quod ſentio. Non enim facile quem dixerim plus ſtudii, quam illum, & ad dicendum, & ad omnes bonarum rerum diſciplinas adhibuiſſe. Nam & in iiſdem exercitationibus, ineunte ætate, fuimus; & poſtea una Rhodum ille etiam profectus eſt, quo melior eſſet & doctior: &, inde ut rediit, videtur mihi in ſecunda arte primus eſſe maluiſſe, quam in prima ſecundus. Atque haud ſcio, an par principibus eſſe potuiſſet: ſed fortaſſe maluit, id quod eſt adeptus, longe omnium, non ejuſdem modo ætatis, ſed eorum etiam, qui fuiſſent, in jure civili eſſe princeps.

Hic Brutus, Ain tu? inquit. Etiamne Q. Scævolæ Servium noſtrum anteponis? Sic enim, inquam, Brute, exiſtimo, juris civilis magnum uſum & apud Scævolam, & apud multos fuiſſe; artem, in hoc uno, quod nunquam effeciſſet ipſius juris ſcientia, niſi eam præterea didiciſſet artem, quæ doceret rem univerſam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obſcuram explanare interpretando; ambigua primum videre, deinde diſtinguere, poſtremo habere regulam, qua vera & falſa judicarentur; & quæ quibus poſitis eſſent, quæque non eſſent conſequentia. Hic enim attulit hanc artem omnium artium maximam, quaſi lucem, ad ea, quæ confuſe ab aliis aut reſpondebantur, aut agebantur.

42 *De Ser. Sulpicio*] Vide Gravinam, de Ortu Juris, num. LXV.

43 *Nihil, aut non fere multum differunt*] Nam Cicero, quod ſcribit ipſe, ſuo, id eſt quadrageſimo tertio ætatis anno conſul fuit; & Ser. Sulpicius conſulatum petiit, ut ſuo anno conſul eſſet, id eſt anno. qui Ciceronis conſulatum ſecutus eſt; ſed repulſam tulit, ut in Orat. pro Muræna videmus. Itaque Cicero videtur anno duntaxat major fuiſſe, ſi modo Ser. Sulpicius anno ſuo prætor fuerat. *Corradus*.

XLII. Dialecticam mihi videris dicere, inquit. Recte, inquam, intelligis. Sed adjunxit etiam & literarum scientiam, & loquendi elegantiam, quæ ex scriptis ejus, quorum similia nulla sunt, facilime perspici potest. Cumque discendi causa duobus peritissimis operam dedisset, L. Lucilio Balbo [44], C. Aquilio Gallo [45], Galli, hominis acuti & exercitati, promptam, & paratam in agendo, & in respondendo celeritatem subtilitate, diligentiaque superavit: Balbi, docti & eruditi hominis, in utraque re consideratam tarditatem vicit, expediendis, conficiendisque rebus. Sic & habet quod uterque eorum habuit, & explevit quod utrique defuit. Itaque, ut Crassus mihi videtur sapientius fecisse, quam Scævola: (hic enim causas studiose recipiebat, in quibus a Crasso superabatur: ille se consuli nolebat [46], ne qua in re inferior esset, quam Scævola) sic Servius sapientissime. Cum enim duæ civiles artes ac forenses plurimum & laudis haberent & gratiæ; perfecit, ut altera præstaret omnibus: ex altera tantum assumeret, quantum esset, & ad tuendum jus civile, & ad obtinendam consularem dignitatem, satis.

Tum Brutus, Ita prorsus, inquit, & antea putabam. Audivi enim nuper [47] eum studiose & frequenter Sami, cum ex

eo

44 *L. Lucilio Balbo*] Credimus L. Lucilium, quem lib. III. Fam. commendat, hujus filium: Q. vero Lucilium Balbum, qui in libris de Nat. Deor. loquitur, fratrem fuisse: atque Lucilios, post Lucilium poetam, qui dicitur alumnus Auruncæ a Juvenale, Romæ esse cœpisse: quidquid alii scribant. *Idem*.

45 *C. Aquilio Gallo*] Cum C. Aquilius Gallus fuerit Ciceronis collega in prætura, & ob id etiam Ciceronis & Sulpicii æqualis, quæri potest, an idem Sulpicii præceptor esse potuerit; an potius pater Sulpicii præceptor, & filius Ciceronis collega: quod ut simile vero videatur, nihil tamen affirmemus, præsertim cum Pomponius ostendat Sulpicium jam grandem juri operam dare cœpisse, ita ut etiam filium audire potuerit. Et filium dicimus, quoniam supra, ubi de lege Aquilia mentio facta est, ostendimus duos Aquilios fuisse, quamvis recentiores scriptores uni omnia tribuant. Aquilii porro patricii videntur fuisse, quando C. Aquilius a Livio lib. II. consul dicitur, multo ante quam plebeji consules fierent, quamvis Ulpianus lib. IX. tit. 2. Digestor. scribat, legem Aquiliam ab Aquilio trib. plebis fuisse latam. Nam si Aquilius trib. plebis fuit, certe plebejus fuit. Dicamus igitur, quod sæpe diximus, duplicem gentem fuisse, vel Ulpianum esse deceptum. *Idem*.

46 *Nolebat*] Aliter *solebat* (sic Vict.) aliter *volebat* (ita Man. & Lamb.) sed *nolebat* rectum est. Nolebat certe Crassus de jure respondere, ne, cum in orandis causis superior esset, si de jure respondisset, aliqua in re videri posset Scævola ipso, qui disciplina juris civilis omnium esset eruditissimus, inferior. Malebat igitur Crassus in arte dicendi primus, quam in jure civili secundus esse: ut Ser. Sulpicius contra maluit in secunda primus, quam in prima secundus esse; ut supra dixit. *Idem*.

47 *Audivi enim nuper*] Etsi videtur pæ-

ne

eo jus noſtrum pontificium, qua ex parte cum jure civili conjunctum eſſet, vellem cognoſcere; & nunc meum judicium multo magis confirmo teſtimonio & judicio tuo: ſimul illud gaudeo, quod & æqualitas veſtra, & pares honorum gradus [48], & artium, ſtudiorumque quaſi finitima vicinitas, tantum abeſt ab obtrectatione invidiaque, quæ ſolet lacerare pleroſque, uti ea non modo non exulcerare veſtram gratiam, ſed etiam conciliare videatur. Quali enim te erga illum perſpicio, tali illum in te voluntate, judicioque cognovi. Itaque doleo & illius conſilio, & tua voce populum Romanum carere tam diu: quod cum per ſe dolendum eſt, tum multo magis conſideranti, ad quos iſta non tranſlata ſint, ſed neſcio quo pacto devenerint.

Hic Atticus, Dixeram, inquit, a principio, de republica ut ſileremus: itaque faciamus. Nam ſi iſto modo volumus ſingulas res deſiderare, non modo quærendi, ſed ne lugendi quidem finem reperiemus.

XLIII. Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, & inſtitutum ordinem perſequamur. Paratus igitur veniebat Craſſus, exſpectabatur, audiebatur: a principio ſtatim, (quod erat apud eum ſemper accuratum) exſpectatione dignus videbatur: non multa jactatio corporis, non inclinatio vocis, nulla inambulatio, non crebra ſupploſio pedis; vehemens, & interdum irata, & plena juſti doloris oratio: multæ, & cum gravitate facetiæ: quodque difficile eſt, idem & perornatus & perbrevis. Jam in altercando invenit parem neminem: verſatus eſt in omni fere genere cauſarum: mature in locum principum oratorum venit. Accuſavit C. Carbonem, eloquentiſſimum hominem, admodum adoleſcens: ſummam ingenii non laudem modo,

ne ἀδήλως de tempore hoc ipſo divinare, nos tamen conjicimus annum fuiſſe, quo Cæſar conſul IV. fuit, & bellum in Hiſpania cum Pompeji filiis geſſit; quo quidem anno Tullia Ciceronis deceſſit, & Brutus ac Ser. Sulpicius in Aſia fuerunt. Et quidem Brutus ita, ut literas inde conſolatorias ad Ciceronem ſcripſerit; Ser. vero Sulpicius ſcripſit, cum ex Aſia rediiſſet, ut ex ejus literis cognoſces. Fieri igitur potuit, ut vel ſimul ex Aſia decedentes Samum venerint, vel alter decedens, alter in Aſiam proficiſcens, Sami obvii ſint facti, & ita ſint collocuti. Sic etiam Marcellum Mitylenis Brutus vidit. *Idem.*

48 *Pares honorum gradus*] Nam fuit uterque quæſtor, ædilis, prætor, & conſul. De magiſtratibus Ser. Sulpicii in Orat. pro Mur. & Famil. *Idem.*

modo, ſed etiam admirationem eſt conſecutus. Defendit poſtea Liciniam virginem [49], cum annos XXVII. natus eſſet: in ea ipſa cauſa fuit eloquentiſſimus, orationiſque ejus ſcriptas quaſdem partes reliquit. Voluit adoleſcens in colonia [50] Narbonenſi cauſæ popularis aliquid attingere, eamque coloniam (ut fecit) ipſe deducere: exſtat in eam legem ſenior, (ut ita dicam) quam illa ætas ferebat, oratio. Multæ deinde cauſæ; ſed ita tacitus tribunatus, ut, niſi in eo magiſtratu cœnaviſſet apud præconem Granium [51], idque nobis narraviſſet Lucilius, tribunum plebis neſciremus fuiſſe.

Ita prorſus, inquit Brutus: ſed ne de Scævolæ quidem tribunatu quidquam audiviſſe videor, & eum collegam Craſſi credo fuiſſe. Omnibus quidem aliis, inquam, in magiſtratibus, ſed tribunus anno poſt fuit, eoque in roſtris ſedente ſuaſit Serviliam legem Craſſus. Nam cenſuram ſine Scævola geſſit. Eum enim magiſtratum nemo unquam Scævolarum petivit. Sed hæc Craſſi cum edita oratio eſt, quam te ſæpe legiſſe certo ſcio, quatuor & triginta tum habebat annos, totidemque annis mihi ætate præſtabat. His enim conſulibus eam legem ſuaſit, quibus nati ſumus, cum ipſe eſſet Q. Cæpione conſule natus & C. Lælio, triennio ipſo minor, quam Anto-

49 *Liciniam virginem*] Ut propinquam; nam Craſſus erat Licinius; certe ſummo loco natam, ac ſanctiſſimo ſacerdotio præditam, ut in Orat. pro Domo dicitur; de inceſtu vero accuſatam. L. enim Veturius eques Romanus Æmiliam virginem Veſtalem furtivo ſtupro polluit. Duas præterea virgines Veſtales eadem Æmilia ad participationem inceſti ſollicitatas contubernalibus ſui corruptoris expoſuit ac tradidit. Videant tamen eruditi, an is fuerit T. Betutius. Indicium per ſervum eſt factum. Hiſtoria legitur apud Paulum Oroſium lib. v. c. 15. Tunc igitur L. Craſſus, ut hic ait Cicero, Liciniam defendit. Itaque Æmilia condemnata eſt, ſed Licinia & Marcia ſunt abſolutæ, poſtea tamen cum pluribus aliis condemnatæ, ut refert Aſconius. *Idem*.

50 *Colonia*] Civium Romanorum, ut in Orat. pro Fontejo leges. *Decumanorum*, inquit Plinius lib. III. cap. 4. quod, ut quidam volunt, milites decimæ legionis in eam coloniam ſint deducti. Alii tamen putant a Cæſare dictatore milites Martiæ legionis in eam coloniam miſſos, & ob id Narbonem *Martium* a ſcriptoribus appellari; nec vident a Cicerone *Marcium* dici in Orat. pro Fontejo, quæ dicta fuit multos annos ante quam Cæſar dictator fieret. Nec me movet, quod in Tiberio ſcribit Sueton. Tiberii patrem ad eam coloniam deducendam miſſum fuiſſe. Sic enim interpretor. Prius a L. Craſſo deducta eſt colonia, & Narbo Marcius forte a Q. Marcio, qui tunc erat conſul, appellata: deinde a Cæſare miſſis novis colonis quaſi inſtaurata. *Idem*.

51 *Granium*] Quo nemo fuit dicacior, ut lib. II. de Orat. deſcribitur. Is L. Craſſi & M. Antonii voluntatem aſperioribus facetiis ſæpe perſtrinxit impune, ut in Orat. pro Plancio ſcribitur; quamvis illorum eſſet familiaris, ut hic cognoſcitur, & lib. II. de Orat. dicitur. Is eſt Granius, de quo multa Lucilius, ut ait infra, ſcripſit. *Idem*.

Antonius. Quod idcirco posui, ut dicendi Latine prima maturitas in qua ætate exstitisset, posset notari; & intelligeretur jam ad summum pæne esse perductam, ut eo nihil ferme quisquam addere posset, nisi qui a philosophia, a jure civili, ab historia fuisset instructior.

XLIV. Erit, inquit M. Brutus, aut jam [52] est iste, quem exspectas? Nescio, inquam. Sed est etiam L. Crassi in consulatu, pro Q. Cæpione, defensione juncta non brevis, ut laudatio; ut oratio autem, brevis; postrema censoris oratio, qua anno duodequinquagesimo usus est. In his omnibus inest quidam sine ullo fuco veritatis color. Quin etiam comprehensio, & ambitus ille verborum (si sic periodum appellari placet) erat apud illum contractus, & brevis; & in membra quædam, quæ κῶλα Græci vocant, dispertiebat orationem lubentius.

Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu istos oratores, inquit, tantopere laudas, vellem aliquid Antonio, præter illum de ratione dicendi sane exilem libellum, plura Crasso libuisset scribere. Cum enim omnibus memoriam sui, tum etiam disciplinam dicendi, nobis reliquissent. Nam Scævolæ dicendi elegantiam [53] satis ex iis orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. Et ego, Mihi quidem a pueritia quasi magistra fuit, inquam, illa in legem Cæpionis oratio: in qua & auctoritas ornatur senatus, quo pro ordine illa dicuntur; & invidia concitatur in judicium, & in accusatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit. Multa

52 *Aut jam*] Quasi correctio: & hæc particula videtur ostendere, legendum esse sine interrogatione, quod affirmet, non quærat, & affirmans eum significat esse Ciceronem; ut M. Antonius lib. I. de Orat. eodem pæne modo, ita quasi divinat: *Qui eloquens dici posset, aut hic est jam Crassus; aut si quis pari fuerit ingenio, &c.* Per me tamen licet, ut quivis cum interrogatione legat, præsertim cum Cicero quasi rogatus respondeat. *Idem*,

53 *Scævola dicendi elegantiam*] P. Scævolæ filius fuit, quod etsi difficile cognoscitur, tu tamen ita colliges: P. Licinius Crassus P. Scævolæ frater fuit. Porro Scævola pontifex hujus P. Scævolæ fratris filius fuit, ut L. Crassus lib. I. de Orat. dicit. Quare dubiunt oon est, quio is significetur lib. III. de Officiis, illis verbis: *Q. Scævola, P. filius, cum postulasset, ut sibi fundus, cujus emptor erat, semel indicaretur, idque venditor ita fecisset, dixit, se pluris æstimare, & addidit centum millia.* Hic est, quem Fimbria vulneravit, quem postea Damasippus interfecit, velut faventem Syllæ partibus, & quidem ante simulacrum Vestæ, Carbone III. Mario filio consulibus. *Idem*.

ta in illa oratione graviter, multa leniter, multa aspere, multa facete dicta sunt: plura etiam dicta quam scripta, quod ex quibusdam capitibus expositis, nec explicatis, intelligi potest. Ipsa illa censoria contra Cn. Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerum, & orationis commentarium paulo plenius. Nulla est enim altercatio clamoribus unquam habita majoribus. Et vero fuit in hoc & popularis dictio excellens. Antonii genus dicendi multo aptius judiciis, quam concionibus.

XLV. Hoc loco ipsum Domitium [54] non relinquo. Nam etsi non fuit in oratorum numero, tamen pono satis in eo fuisse orationis atque ingenii, quo & magistratus personam, & consularem dignitatem tueretur. Quod iidem de Cœlio [55] dixerim, industriam in eo summam fuisse, summasque virtutes: eloquentiæ tantum, quod esset in rebus privatis, amicis ejus; in republica, ipsius dignitati satis.

Eodem tempore M. Herennius [56] in mediocribus oratoribus, Latine & diligenter loquentibus, numeratus est: qui tamen summa nobilitate hominem, cognatione, sodalitate, collegio, summa etiam eloquentia, L. Philippum, in consulatus petitione superavit. Eodem tempore C. Clodius [57], etsi pro-

54 *Domitium*] C. Domitium Ænobarbum, qui tribunus pleb. Cajo Mario III. L. Aurelio Oreste consulibus legem tulit, ut sacerdotes, quos antea collegæ sufficiebant, populus crearet, quod Paterc. lib. II. refert. Pontificibus enim offensior, quod alium potius quam se in patris sui locum cooptassent, jus sacerdotum subrogandorum a collegis ad populum transtulit, ut Suet. in Nerone testatur. In consulatu vero, quem gessit cum C. Cassio Longino, anno ab U. C. DCLVIII. Allobrogibus, Arvernisque superatis, elephanto per provinciam invectus est, turba militum quasi inter solennia triumphi prosequente: quod Sueton. in Nerone refert. Tanta in eo fuit gravitas, tanta auctoritas, ut quod esset ab eo objectum L. Crasso in censura collegæ, lepore magis elevandum, quam contentione frangendum videretur, ut lib. II. de Orat. dicitur. *Idem*.

55 C. *Cœlio*] C. Cœlio Caldo, qui fuit homo novus, ut leges lib. I. de Orat. & Verr. VII. & apud Q. Frat. in libro de Petit. Consul. Fuit æqualis Crassi, cui maximo honori fuit illa ipsa, quamcumque assequi potuit, in dicendo mediocritas, lib. I. de Orat. Hic judex absolvit eum injuriarum, qui Lucilium poetam in scena nominatim læserat, lib. II. ad Herenn. Consulatum anno ab U. C. DCLX. cum L. Domitio Ænobarbo gessit. *Idem*.

56 *M. Herennius*] Decursis cæterorum magistratuum gradibus, ad consulatum homo novus pervenit, anno Urbis DCLXI. *Prustens*.

57 C. *Clodius*] C. Clodius Ap. F. Pulcher, qui magnificentissime ædilitate lib. II. de Offic. functus esse dicitur. Hinc Verr. VI. sic ait: C. *Clodius, cujus ædilitatem magnificentissimam scimus fuisse*, &c. Prætor in Sicilia fuit, & leges Halesinis dedit, *Verr.* IV. Deinde cum M. Perpenna, anno DCLII. consul fuit.

propter summam nobilitatem, & singularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentiæ quandam mediocritatem afferebat. Ejusdem fere temporis fuit eques Romanus C. Titius [58], qui, meo judicio, eo pervenisse videtur, quo potuit fere Latinus orator sine Græcis literis, & sine multo usu pervenire. Hujus orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum urbanitatis habent, ut pæne Attico stilo scriptæ esse videantur. Easdem argutias in tragœdia satis quidem ille acute, sed parum tragice transtulit. Quem studebat imitari L. Afranius poeta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut scitis, disertus. Fuit etiam Q. Rubrius Varro [59], qui a senatu hostis cum C. Mario judicatus est, acer & vehemens accusator. In eo genere sane probabilis, doctus autem Græcis literis, propinquus noster [60], factus ad dicendum, M. Gratidius [61], M. Antonii persamiliaris, cujus præfectus cum esset in Cilicia, est interfectus: qui accusavit C. Fimbriam, M. Marii Gratidiani [62] pater.

XLVI. Atque etiam, apud socios & Latinos, oratores habiti sunt Q. Vectius Vectianus [63], e Marsis, quem ipse cognovi, prudens vir, & in dicendo brevis: Q. & D. Valerii

58 *C. Titius*] De quo scriptum nihil nos præterea vidimus. *Corradus*. Viro docto ac diligenti (Corrado) non venit in mentem Macrobius, Saturn. lib. II. cap. 12. *Muretus*.

59 *Q. Rubrius Varro*] Tribunus plebis anno DCLXIII. Hostis postea a Senatu cum Mario & aliis undecim senatoribus judicatus est. *Prudens*.

60 *Propinquus noster*] Avus enim noster Marii Gratidii sororem in matrimonio habuit. lib. III. de Leg.

61 *M. Gratidius*] M. Marius Gratidius: cujus videtur is vel filius, vel propinquus fuisse, qui fuit Q. fratris legatus, ut epist. I. lib. I. ad Q. fratrem, & in Orat. pro Flacco legitur: quem Cicero magni faciebat, *Famil.* VII. 1. 2. 3. 4.

62 *M. Marii Gratidiani*] Non dubito, quin hic sit ille, qui lib. I. de Orat. & lib. III. de Offic. dicitur cum Sergio Aurata de venditis ædibus litigasse; quem postea Sergius Catilina, vel ob id fortasse, quod cum suo propinquo litigasset, vel quod Marianus esset, interfecit, ut Q. frater in libello de Petit. Consul. Ascon. in Orat. contra Catilinam, & alii testantur. Nunc quærimus, qua ratione M. Marius Gratidianus dicatur; nam si natus e M. Mario Gratidio est, & a Fimbria adoptatus, C. Flavius Fimbria Gratidianus debuit appellari; sive Fimbria natus, & in Marios sive Gratidios per adoptionem translatus, Marius Gratidius Flavianus debuit vocari; nisi Cicero, ut alii, vetus nomen voluit retinere, ut in T. Pomponio Attico fecit, quamvis sciret illum Q. Cæcilium Pomponianum Atticum vocari debere. Diximus autem, videri a Fimbria adoptatum fuisse, quia in libris veteribus ita legimus: *qui accusavit C. Fimbriam, M. Marii Gratidiani patrem*. (Atque ita Victorius & Lamb.) Verum, si *pater* legatur, ut in pluribus Libris legitur, non erit dubium, quin M. Marius Gratidianus M. Gratidii, de quo loquitur Cicero, filius fuerit, a quocumque sit adoptatus. *Corradus*.

63 *Q. Vectius Vectianus*] De quo quidem nihil nos invenimus. *Idem*.

Sorani [64], vicini & familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quam docti & Græcis literis, & Latinis: C. Rusticellus, Bononiensis [65], is quidem & exercitatus, & natura volubilis. Omnium autem eloquentissimus extra hanc urbem T. Betucius Barrus [66], Asculanus, cujus sunt aliquot orationes Asculi habitæ. Illa Romæ contra Cæpionem, nobilis sane, cui orationi Cæpionis ore respondit Ælius; qui scriptitavit orationes multas, orator ipse nunquam fuit. Apud majores nostros video disertissimum habitum ex Latio L. Papirium Fregellanum [67], Tib. Gracchi, P. filii, fere ætate: ejus etiam oratio est pro Fregellanis, coloniisque Latinis, habita in senatu.

Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis istis externis quasi oratoribus? Quid censes, inquam, nisi idem, quod urbanis, præter unum, quod non est eorum urbanitate quadam quasi colorata oratio? Et Brutus, Qui est, inquit, iste tandem urbanitatis color? Nescio, inquam. Tantum esse quendam scio. Id tu, Brute, jam intelliges, cum in Galliam veneris. Audies tu quidem etiam verba quædam non trita Romæ: sed hæc mutari, dediscique possunt. Illud est majus, quod in vocibus nostrorum oratorum recinit quiddam, & resonat urbanius. Nec hoc in oratoribus modo apparet, sed etiam in cæteris. Ego memini T. Tincam Placentinum [68 a], hominem facetissimum, cum familiari nostro Q. Granio præcone dicacite certare. Eon', inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Isto ipso: sed Tincam non minus multa ridicule dicentem Granius obruebat nescio quo sapore vernaculo: ut ego jam non mirer, illud Theophrasto accidisse, quod dicitur, cum percontare-

64 *Q. & D. Valerii Sorani*] Q. Valerium Soranum togatorum ætatis suæ literatissimum refert apud Ciceronem L. Crassus. Fuit item, ut auctor est Plutarchus in Pompeio, philosophus insignis. De violenta ejus morte consentiunt Historici, de modo & causa dissentiunt. Illi porro Valerii Sorani dicuntur a Sora Latii urbe & col nia, quæ etiamnum vetus nomen retinet. *Prudens.*

65 *C. Rusticellus, Bononiensis*] *Rusticelius* corrigendum est ex auctoritate vetustissimi numismatis ærei, quod est apud me cum inscriptione *C. Rusticelius Cordus IIvir*. Ursinus.

66 *T. Betucius Barrus*] Is fortasse, quem maledicum & mordacem significat Horat. Sat. VII. & Porphyrion ejus interpres Sat. VI. scribit incestum cum Æmilia Vestali fecisse. *Corradus.*

67 *L. Papirium Fregellanum*] De quo scriptum nihil legimus. *Idem.*

68 a *T. Tincam Placentinum*] De quo Quintilianus, lib. 1. cap. 5.

taretur ex anicula quadam, quanti aliquid venderet; & respondisset illa, atque addidisset, *Hospes, non pote minoris*: tulisse eum moleste, se non effugere hospitis speciem, cum ætatem ageret Athenis, optimeque loqueretur. Omnino sic (ut opinor) in nostris est quidam urbanorum, sicut ille Atticorum, sonus. Sed domum redeamus, id est, ad nostros revertamur.

XLVII. Duobus igitur summis, Crasso & Antonio, L. Philippus [68] [b] proximus accedebat, sed longo intervallo, tamen proximus. Itaque eum, etsi nemo intercedebat, qui se illi anteferret, neque secundum tamen, neque tertium dixerim. Nec enim in quadrigis eum secundum numeraverim, aut tertium, qui vix a carceribus exierit, cum palmam jam primus acceperit: nec in oratoribus, qui tantum absit a primo, vix ut in eodem curriculo esse videatur. Sed tamen erant ea in Philippo, quæ, qui sine comparatione illorum spectaret, satis magna diceret: summa libertas in oratione, multæ facetiæ, satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententiis: erat etiam in primis, ut temporibus illis, Græcis doctrinis institutus, in altercando cum aliquo aculeo, & maledicto facetus.

Horum ætati prope conjunctus L. Gellius [69], non tam vendibilis orator, quam ut nescires quid ei deesset. Nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Romanarum rerum immemor, & verbis solutus satis; sed in magnos oratores inciderat ejus ætas: multam tamen operam amicis, & uti-

68 b *L. Philippus*] L. Marcius Philippus, qui gloriari solebat, se sine ullo munere adeptum esse omnia, quæ haberentur amplissima, lib. II. de Offic. Primum in consulatus petitione a M. Herennio fuit superatus; deinde tamen consul est factus cum Sexto Julio Cæsare, anno ab U. C. DCLXIII. Hujus Philippi exstat oratio apud Sallust. in qua censet, ut Appius Claudius interrex cum Q. Catulo proconsule & cæteris, quibus imperium est, urbi præsidio sint: operam dent, ne quid resp. detrimenti capiat. *Idem*.

69 *L. Gellius*] L. Gellius Publicola, qui omnibus honoribus ad censuram usque defunctus est, ut Val. Max. lib. V. c. 9. refert. Nam prætor fuit, & ex prætura proconsul in Græciam venit, ut lib. I. de Leg. est scriptum. Consul item fuit cum Cn. Cornelio Lentulo, anno ab U. C. DCLXXXII. & Chrysum acerrime pugnantem prælio oppressit, ut ait Oros. lib. v. c. 24. sed ipse a Spartaco victus est acie, ut Liv. lib. XCVI. scripsit. Nos igitur credimus Verr. IV. sic legi oportere: *Cn. Lentulus & L. Gellius consules*, non autem *Cn. Lentulus & Lucullus*, ut nunc legitur. Bello Piratico Gellius idem Pompeii fuit legatus, ut Florus lib. III. c. 6. & Appianus in Mithridatico scribunt. *Idem*.

utilem præbuit; atque ita diu vixit, ut multarum ætatum oratoribus implicaretur, multum etiam in causis versaretur:

Iisdem fere temporibus D. Brutus [70], is, qui consul cum Mamerco fuit, homo & Græcis doctus literis, & Latinis. Dicebat etiam L. Scipio [71] non imperite: Cnæusque Pompejus [72], Sexti filius, aliquem numerum obtinebat. Nam Sextus, frater ejus, præstantissimum ingenium contulerat ad summam juris civilis, & ad perfectam geometriæ, & rerum Stoicarum scientiam. Item in jure, & ante hos M. Brutus [73], & paulo post eum C. Bilienus, homo per se magnus, prope simili ratione summus evaserat: qui consul factus esset, nisi in Marianos consulatus, & in eas petitionis angustias incidisset. Cn. autem Octavii [74] eloquentia, quæ fuerat ante consulatum ignorata, in consulatu multis concionibus est vehementer probata. Sed ab eis, qui tantum in dicentium numero, non in oratorum fuerunt, jam ad oratores revertamur.

Censeo, inquit Atticus. Eloquentes enim videbare, non sedulos velle conquirere.

XLVIII. Festivitate igitur, & facetiis, inquam, C. Julius [75], L. filius, & superioribus, & æqualibus suis omnibus præ-

70 **D.** ***Brutus***] Qui Julianus in consulibus appellatur. Fuit consul anno DCLXXVIII. *Idem*.

71 *L. Scipio*] L. Cornelius Scipio Asiaticus, ut in consulibus legitur, quem tamen alii Nasicam vocant, quod in Dione Græco lib. XL. Scipionem Pompeji socerum Nasicæ filium dici videant, quem hunc esse arbitrantur. *Idem*.

72 *Cnæus Pompejus*] Cn. Pompejus Strabo, qui prætor a Picentibus victus, non ita multo post eosdem fudit, Liv. auctor lib. LXXIV. & Orosius lib. v. cap. 18. Consul cum L. Porcio Catone, anno ab U. C. DCLXV. Marsos acie vicit, quo tempore Cicero in exercitu fuit, *Philippica* XII. & multi nobiles legati, in *Orat. pro Fonteio:* & Vestinos in deditionem accepit, ut Liv. lib. LXXIV. & sequenti retulit. Tunc, ut opinor, etiam transpadanas colonias deduxit, ut Asconius est testis. Cum bellum, quod Cinna & Marius inferebant urbi, opprimi inter initia potuisset, ejusdem fraude confirmatum est, qui utramque partem fovendo Cinnæ vires dedit, nec, nisi profligatis optimatium rebus, auxilium tulit, ut ait Liv. lib. LXXIX. Hic tandem fulgure, ut scribit Appianus, est extinctus; cujus cadaver e lecto detraxit, & projecit populus, qui illum oderat tantum, quantum postea filium dilexit. *Plutarch.* in Pompejo. *Idem*.

73 *M. Brutus*] Credimus hunc esse patrem Bruti Accusatoris, de quo supra. *Idem*.

74 *Cn. Octavii*] Hunc nos putamus filium fuisse illius Cn. Octavii, qui lib. 1. de Orat. consularis appellatur. Consul armis ex urbe collegam suum L. Cinnam expulit, in *Orat.* III. *in Catilin.* qui quidem Cinna non ita multo post reversus, illi præcidi caput jussit, *Tusc.* V. & exponi pro rostris, ut Flor. lib. III. cap. 21. scribit. *Idem*.

75 *C. Julius*] C. Julius Cæsar Strabo, ut a Paterculo & Suetonio vocatur; qui rogatus a Sardis T. Albutium accusavit, Verrina I.

præstitit, oratorque fuit minime ille quidem vehemens, sed nemo unquam urbanitate, nemo lepore, nemo suavitate conditior. Sunt ejus aliquot orationes, ex quibus, sicut ex ejusdem tragœdiis, lenitas ejus sine nervis perspici potest.

Ejus æqualis P. Cethegus [76], cui de republica satis suppeditabat oratio. Totam enim tenebat eam, penitusque cognorat. Itaque in senatu consularium auctoritatem assequebatur. Sed in causis publicis nihil, in privatis satis veterator videbatur. Erat in privatis causis Q. Lucretius Vespillo [77] & acutus & jurisperitus. Nam Aphilia [78] concionibus aptior, quam judiciis. Prudens etiam T. Annius Velina [79], & in ejus generis causis orator sane tolerabilis.

In eodem genere causarum multum erat T. Juventius [80], nimis ille quidem lentus in dicendo, & pæne frigidus: sed & callidus, & in capiendo adversario versutus, & præterea nec indoctus, & magna cum juris civilis intelligentia. Cujus auditor P. Orbius [81], meus fere æqualis, in dicendo non nimis exercitatus, in jure autem civili non inferior, quam magister fuit. Nam T. Aufidius [82], qui vixit ad summam senectutem, volebat esse similis horum, eratque & bonus vir & innocens, sed dicebat parum. Nec sane plus frater ejus M. Virgilius,

qui

na I. & lib. II. de Offic. & orationem pro Sardis, ut ait Sueton. in Cæsare, reliquit. Ædilis curulis, L. Cæsare, P. Rutilio consulibus, fuit, & ædilicius quidem occisus est: sed tantum in civitate potuit, ut causa belli civilis contentio ejus cum Sulpicio tribuno pleb. fuerit. Nam sperabat, & id agebat hic Cæsar, ut omissa prætura consul fieret: cui cum primis temporibus jure Sulpicius resisteret, postea nimia contentione ad ferrum & arma processit, ut ait Asconius: eam petitionem extraordinariam infra Cicero vocat. Ob hæc illi postea Cinna præcidi caput jussit, *Tusc.* V. *Idem*.

76 *P. Cethegus*] P. Cornelius Cethegus, prætor an. U. C. DCLXXXI. *Prust.*

77 *Q. Lucretius Vespillo*] Quis hic fuerit, ignoramus: illud scire videmur, Lucretios patricios fuisse, cum tot Lucretii consules legantur ante, quam plebeji crearentur. *Corradus*.

78 *Aphilia*] Legunt alii *Afella* Lucretio, de quo epitome Livii lib. LXXXVIII. Alii *Ofello* Lucretio, cujus meminit Paterculus. Divinant alii *Ofilius*, quem inter jurisconsultos recenset Pomponius. *Prusteus*.

79 *T. Annius Velina*] Ex tribu Velina. Velia Romæ collis editior. *Idem*.

80 *T. Juventius*] Invenire adhuc historiam non potuimus: illud in Orat. pro Plancio invenimus, Juventiam gentem ex municipio Tusculano oriundam consularem fuisse, sed tamen plebejam, quando Juventius Laterensis ibi dicitur petere tribunatum plebis cœpisse. *Corradus*.

81 *P. Orbius*] Proconsul Asiam sortitus obtinuit anno Urbis DCXCI. *Prust.*

82 *T. Aufidius*] Frater M. Virgilii, sed tantum ex eadem matre, quæ, ut censet Pighius, Aufidium & Virgilium maritos habuerat, & ex utrisque filios. Quæstor fuit anno DCLXX, ac septimo post anno ædilis plebis. *Idem*.

qui tribunus plebis L. Syllæ imperatori diem dixit. Ejus collega P. Magius [83], in dicendo paulo tamen copiosior.

Sed omnium oratorum, sive rabularum, qui & plane indocti, aut inurbani, aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego cognoverim, solutissimum in dicendo, & acutissimum judico nostri ordinis Q. Sertorium [84], equestris C. Gorgonium [85]. Fuit etiam facilis & expeditus ad dicendum, & vitæ splendore multo, & ingenio sane probabili, T. Junius [86], L. filius, tribunicius: quo accusante P. Sextius [87], prætor designatus, damnatus est ambitus. Is processisset honoribus longius, nisi semper infirma, atque etiam ægra valetudine fuisset.

XLIX. Atque ego præclare intelligo, me in eorum commemoratione versari, qui nec habiti sint oratores, neque fuerint, prætererique a me aliquot ex veteribus, commemoratione, aut laude dignos: sed hoc quidem ignoratione. Quid enim est superioris ætatis, quod scribi possit de iis, de quibus nulla monumenta loquuntur, nec aliorum, nec ipsorum? De iis autem, quos ipsi vidimus, neminem fere prætermittimus eorum, quos aliquando dicentes vidimus. Volo enim sciri, in tanta & tam vetere republica, maximis præmiis eloquentiæ propositis, omnes cupisse dicere, non plurimos ausos esse, potuisse paucos. Ego tamen ita de unoquoque dicam, ut intelligi possit, quem existimem clamatorem, quem oratorem fuisse. Iisdem fere temporibus, ætate inferiores paulo, quam Julius, sed æquales propemodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpicius [88], Q. Varius [89], Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fusius, M. Drusus, P. An-

83 *P. Magius*] P. Magius Philo in tribunatu Virgilii collega anno DCLXVII. *Idem*.

84 *Q. Sertorium*] Cujus vitam scripsit Plutarchus.

85 *C. Gorgonium*] Hominem nobis prorsus ignotum. *Corradus*.

86 *T. Junius*] Tribunus plebis anno Urbis DCLII.

87 *P. Sextius*] Existimabamus olim hunc esse P. Sestium, pro quo Ciceronis exstat oratio: nunc vero aliter sentimus, & P. Sestium, quem Cicero defendit, non posse significari, e temporum ratione colliges. Posfit igitur hic videri vel pater P. Sestii, præsertim cum P. dicatur, ut filius patris prænomen, quasi de more, referat: nisi Cicero P. Sestium L. filium vocet, epist. 6. lib. v. Famil. quæ res facit, ut ego nunc demum putem hunc, de quo nunc loquitur, vel illum esse, vel potius patrem illius P. Sestii esse, ad quem epist. 18. lib. v. Familiar. scribit. *Idem*.

88 *C. Cotta, P. Sulpicius*] Quos in libris de Oratore loquentes inducit: ubi de illis dictum est.

89 *Q. Varius, &c.*] De singulis inferius, ubi seorsum appellabuntur.

P. Antistius: nec ulla ætate uberior oratorum fœtus fuit. Ex his Cotta & Sulpicius, cum meo judicio, tum omnium, facile primas tulerunt.

Hic Atticus, Quomodo istuc dicis, inquit, cum tuo judicio, tum omnium? Semperne in oratore probando, aut improbando, vulgi judicium cum intelligentium judicio congruit? An alii probantur a multitudine, alii autem ab iis, qui intelligunt?

Recte requiris, inquam, Attice: sed audies ex me fortasse, quod non omnes probent. An tu, inquit, id laboras, si huic modo Bruto probaturus es?

Plane, inquam, Attice, disputationem hanc de oratore probando, aut improbando, multo malim tibi, & Bruto placere: eloquentiam autem meam populo probari velim. Etenim necesse est, qui ita dicat, ut a multitudine probetur, eundem doctis probari. Nam, quid in dicendo rectum sit, aut pravum, ego judicabo, si modo is sum, qui id possim, aut sciam judicare: qualis vero sit orator, ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria sunt enim (ut quidem ego sentio) quæ sint efficienda dicendo: ut doceatur is, apud quem dicetur, ut delectetur, ut moveatur vehementius. Quibus virtutibus oratoris horum quidque efficiatur, aut quibus vitiis orator aut non assequatur hæc, aut etiam in his labatur, & cadat, artifex aliquis judicabit. Efficiatur autem ab oratore, necne, ut ii, qui audiunt, ita afficiantur, ut orator velit; vulgi assensu, & populari approbatione judicari solet. Itaque nunquam de bono oratore, aut non bono, doctis hominibus cum populo dissensio fuit.

An censes, dum illi viguerunt, quos ante dixi, non eosdem gradus oratorum vulgi judicio, & doctorum fuisse? De populo si quem ita rogavisses, *Quis est in hac civitate eloquentissimus?* In Antonio & Crasso aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret. Nemone Philippum, tam suavem oratorem, tam gravem, tam facetum, his anteferret, quem nosmetipsi, qui hæc arte aliqua volumus expendere, proximum illis fuisse diximus? Nemo profecto. Id enim ipsum est summi

mi oratoris, summum oratorem populo videri. Quare tibicen Antigenidas dixerit discipulo sane frigenti ad populum, *Mihi cane, & Musis:* ego huic Bruto dicenti, ut solet, apud multitudinem, *Mihi cane, & populo, mi Brute*, dixerim; ut, qui audient, quid efficiatur; ego, etiam cur id efficiatur, intelligam. Credit iis, quæ dicuntur, qui audit oratorem; vera putat; assentitur; probat; fidem facit oratio. Tu artifex, quid quæris amplius? Delectatur audiens multitudo, & ducitur oratione, & quasi voluptate quadam perfunditur. Quid habes quod disputes? Gaudet, dolet, ridet, plorat, favet, odit, contemnit, invidet; ad misericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum; irascitur, miratur, sperat, timet: hæc perinde accidunt, ut eorum, qui adsunt, mentes verbis, & sententiis, & actione tractantur. Quid est, quod exspectetur docti alicujus sententia? Quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum est. Denique hoc specimen est popularis judicii, in quo nunquam fuit populo cum doctis intelligentibusque dissensio. Cum multi essent oratores in vario genere dicendi, quis unquam ex his excellere judicatus est vulgi judicio, qui non idem a doctis probaretur? Quando autem dubium fuisset apud patres nostros, eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Crassum? Aderant multi alii; tamen utrum de his potius, dubitasset aliquis: quin alterum, nemo. Quid adolescentibus nobis, cum esset Cotta, & Hortensius, num quis, cui quidem eligendi potestas esset, quemquam his anteponebat?

LI. Tum Brutus, Quid tu, inquit, quæris alios? de te ipso nonne, quid optarent rei, quid ipse Hortensius judicaret, videbamus? qui cum partiretur tecum causas, (sæpe enim interfui) perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam: & mihi, benevolentia, credo, ductus, tribuebat omnia. Sed ego, quæ de me populi sit opinio, nescio: de reliquis hoc affirmo, qui vulgi opinione disertissimi habiti sint, eosdem intelligentium quoque judicio fuisse probatissimos. Nec enim posset idem Demosthenes dicere, quod dixisse Antimachum

Cla-

Clarium poetam ferunt, qui, cum, convocatis auditoribus, legeret eis magnum illud, quod novistis, volumen suum, & eum legentem omnes, præter Platonem, reliquissent, *Legam*, inquit, *nihilo minus: Plato enim mihi unus instar est omnium millium*. Et recte. Poema enim reconditum, paucorum approbatione; oratio popularis ad sensum vulgi debet moveri. At, si eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demosthenes, cum esset relictus a cæteris, verbum facere non posset. Quid, tu, Brute, posses, si te, ut Curionem quondam, concio reliquisset? Ego vero, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam causis, in quibus omnis res nobis cum judicibus est, non cum populo, tamen si a corona relictus sim, non queam dicere. Ita se, inquam, res habet. Ut, si tibiæ inflatæ non referant sonum, abjiciendas eas sibi tibicen putet: sic oratori populi aures tanquam tibiæ sunt: eæ si inflatum non recipiunt, aut si auditor omnino tanquam equus non facit [90], agitandi finis faciendus est.

LII. Hoc tamen interest, quod vulgus interdum non probandum oratorem probat, sed probat sine comparatione, cum a mediocri, aut etiam a malo delectatur: eo est contentus: esse melius non sentit: illud, quod est, qualecumque est, probat. Tenet enim aures vel mediocris orator, sit modo aliquid in eo: nec res ulla plus apud animos hominum, quam ordo & ornatus orationis valet. Quare quis ex populo, cum Q. Scævolam pro M. Coponio dicentem audiret in ea causa, de qua ante dixi, quidquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut exspectaret, aut posse fieri putaret? Cum is hoc probare vellet, M'. Curium, cum ita heres institutus esset, si pupillus ante mortuus esset, quam in suam tutelam venisset, pupillo non nato heredem esse non posse: quid ille

90 *Aut si auditor omnino tanquam equus non facit*] Id sine omni gratia leporeque dictum videtur: sed & varie explicatur. Ego ne quem reprehendam, qui satis ipse pecco, ut censores potius fatigare debeam, quam in aliis censendis me occupare: puto *facere* verbum esse circense: quod ex eo apparet, quia *factiones*, quæ a *faciendo* nomen adeptæ sunt, in circo quatuor erant: & in lusu pilæ *factores* etiam Plautus dicit. Equum igitur puto non *facere*, qui aurigæ non paret: nec curriculo corripit spatium, nec adjuvat in partem ad victoriam: sed segnis & ignavus est, nec sentit stimulos, nec aurigam audit. *Turneb.* Adversf. xiv. 22.

non dixit de teſtamentorum jure? de antiquis formulis? quid, quemadmodum ſcribi oportuiſſet, ſi etiam filio non nato heres inſtitueretur? Quam captioſum eſſe populo, quod ſcriptum eſſet, negligi, & opinione quæri voluntates; & interpretationes diſertorum, ſcripta ſimplicium hominum pervertere? Quam ille multa de auctoritate patris ſui, qui ſemper jus illud eſſe defenderat? quam omnino multa de conſervando jure civili? Quæ quidem omnia cum perite, & ſcienter, tum & breviter, & preſſe, & ſatis ornate, & pereleganter diceret; quis eſſet in populo, qui aut exſpectaret, aut fieri poſſe quidquam melius putaret?

LIII. At vero, ut contra Craſſus ab adoleſcente delicato, qui in litore ambulans ſcalmum repperiſſet, ob eamque rem ædificare navem concupiviſſet, exorſus eſt: ſimiliter Scævolam ex uno ſcalmo captionis, centumvirale judicium hereditatis effeciſſe: hoc in illo initio conſecutus, multis ejuſdem generis ſententiis delectavit, animoſque omnium, qui aderant, in hilaritatem a ſeveritate traduxit: quod eſt unum ex tribus, quæ dixi ab oratore effici debere. Deinde hoc voluiſſe eum, qui teſtamentum feciſſet, hoc ſenſiſſe, quoquo modo filius non eſſet, qui in ſuam tutelam veniret, ſive non natus, ſive ante mortuus, Curius heres ut eſſet: ita ſcribere pleroſque, & id valere, & valuiſſe ſemper. Hæc, & multa ejuſmodi dicens, fidem faciebat: quod eſt ex tribus oratoris officiis alterum. Deinde æquum bonum, teſtamentorum ſententias, voluntateſque tutatus eſt: quanta eſſet in verbis captio, cum in cæteris rebus, tum in teſtamentis, ſi negligerentur voluntates: quantam ſibi potentiam Scævola aſſumeret, ſi nemo auderet teſtamentum facere poſtea, niſi de illius ſententia. Hæc cum graviter, tum ab exemplis copioſe, tum varie, tum etiam ridicule, & facete explicans, eam admirationem, aſſenſionemque commovit, dixiſſe ut contra nemo videretur. Hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. Hic ille de populo judex, qui ſeparatim alterum admiratus eſſet, idem, audito altero, judicium ſuum contemneret. At vero intelligens & doctus, audiens Scævolam, ſentiret eſſe quod-

dam

dam uberius dicendi genus & ornatius. Ab utroque autem, causa perorata, si quæreretur uter præstaret orator, nunquam profecto sapientis judicium a judicio vulgi discreparet.

LIV. Qui præstat igitur intelligens imperito? magna re & difficili: si quidem magnum est scire, quibus rebus efficiatur, amittaturve dicendo illud quidquid est, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Præstat etiam illo doctus auditor indocto, quod sæpe, cum oratores duo, aut plures populi judicio probantur, quod dicendi genus optimum sit, intelligit. Nam illud, quod populo non probatur, ne intelligenti quidem auditori probari potest. Ut enim ex nervorum sono in fidibus, quam scienter ei pulsi sint, intelligi solet; sic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator. Itaque intelligens dicendi existimator, non assidens, & attente audiens, sed uno adspectu, & præteriens, de oratore sæpe judicat. Videt oscitantem judicem, loquentem cum altero, nonnunquam etiam circulantem, mittentem ad horas; quæsitorem, ut dimittat, rogantem: intelligit, oratorem in ea causa non adesse, qui possit animis judicum admovere orationem, tanquam fidibus manum. Idem si præteriens adspexerit erectos intuentes judices, ut aut doceri de re, idque etiam vultu probare videantur: aut, ut avem cantu aliquo, sic illos viderit oratione, quasi suspensos, teneri: aut, id quod maxime opus est, misericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos esse vehementius: ea si præteriens (ut dixi) adspexerit, si nihil audierit, tamen oratorem versari in illo judicio, & opus oratorium fieri, aut perfectum jam esse, profecto intelliget.

LV. Cum hæc disseruissem, uterque assensus est, & ego tanquam ab integro ordiens. Quando igitur, inquam, a Cotta & Sulpicio hæc omnis fluxit oratio, cum hos maxime judicio illorum hominum, & illius ætatis dixissem probatos, revertar ad eos ipsos: tum reliquos, ut institui, deinceps persequar. Quoniam ergo oratorum bonorum (hos enim quærimus) duo genera sunt, unum attenuate, presseque; alterum sublate, ampleque dicentium: etsi id melius est, quod splen-

didius & magnificentius, tamen in bonis omnia, quæ summa sunt, jure laudantur. Sed cavenda est presso illi oratori inopia & jejunitas: amplo autem, inflatum & corruptum orationis genus. Inveniebat igitur acute Cotta, dicebat pure ac solute: & ut ad infirmitatem laterum perscienter contentionem omnem remiserat, sic ad virium imbecillitatem dicendi accommodabat genus. Nihil erat in ejus oratione nisi sincerum, nihil nisi siccum, atque sanum: illudque maximum, quod, cum contentione orationis flectere animos judicum vix posset, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, ut idem facerent a se commoti, quod a Sulpicio concitati. Fuit enim Sulpicius vel maxime omnium, quos quidem ego audiverim, grandis, &, ut ita dicam, tragicus orator. Vox cum magna, tum suavis & splendida; gestus & motus corporis ita venustus, ut tamen ad forum, non ad scenam institutus videretur: incitata & volubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens oratio. Crassum hic volebat imitari, Cotta malebat Antonium: sed ab hoc vis aberat Antonii, Crassi ab illo lepos.

LVI O magnam, inquit, artem! Brutus: si quidem istis, cum summi essent oratores, duæ res maximæ, altera alteri defuit.

Atque in his oratoribus illud animadvertendum est, posse esse summos, qui inter se sint dissimiles. Nihil enim tam dissimile, quam Cotta Sulpicio; [a] & uterque æqualibus suis plurimum præstitit. Quare hoc doctoris intelligentis est, videre, quo ferat natura sua quemque: & ea duce utentem sic instituere, ut Isocratem in acerrimo ingenio Theopompi, & lenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se calcaria adhibere, alteri frenos. Sulpicii orationes, quæ feruntur, eas post mortem ejus scripsisse P. Canutius putatur, æqualis meus, homo extra nostrum ordinem, meo judicio, disertissimus. Ipsius Sulpicii nulla oratio est: sæpeque ex eo audivi, cum se scribere neque consuesse, neque posse diceret. Cottæ [b] pro se lege Varia quæ inscribitur, eam L. Ælius scripsit Cottæ rogatu.

a *Et uterque*] Lamb. *at uterque*   b *Pro se lege*] Lamb. delet *se*.

tu. Fuit is omnino vir egregius, & eques Romanus cum primis honeſtus, idemque eruditiſſimus & Græcis litteris & Latinis: antiquitatiſque noſtræ & in inventis rebus, & in actis, ſcriptorumque veterum literate peritus. Quam ſcientiam Varro noſter acceptam ab illo, auctamque per ſeſe, vir ingenio præſtans, omnique doctrina, pluribus & illuſtrioribus literis explicavit. Sed idem Ælius, Stoicus eſſe voluit; orator autem nec ſtuduit unquam, nec fuit. Scribebat tamen orationes, quas alii dicerent; ut Q. Metello [91] filio, ut Q. Cæpioni, ut Q. Pompejo Rufo [92]: quanquam is etiam ipſe ſcripſit eas, quibus pro ſe eſt uſus, ſed non ſine Ælio. His enim [a] ſcriptis etiam ipſe interfui, cum eſſem apud Ælium adoleſcens, eumque audire perſtudioſe ſolerem. Cottam autem miror ſummum ipſum oratorem, minimeque ineptum, Ælianas leves oratiunculas voluiſſe exiſtimari ſuas.

LVII. His duobus ejuſdem ætatis annumerabatur nemo tertius: ſed mihi placebat Pomponius maxime; vel dicam, minime diſplicebat. Locus erat omnino in maximis cauſis, præter eos, de quibus ſupra dixi, nemini: propterea quod Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in cauſis recipiendis erat; faſtidioſior Craſſus, ſed tamen recipiebat. Horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum fere, aut ad [b] Cæſarem: Cotta & Sulpicius expetebantur. Ita ab iis ſex patronis cauſæ illuſtres agebantur: neque tam multa, quam noſtra ætate, judicia fiebant: neque hoc, quod nunc fit, ut cauſæ ſingulæ defenderentur a pluribus; quo nihil eſt vitioſius. Reſpon-

91 *Q. Metello*] Vix ſciri poſſe certo credimus, quis hic Q. Metellus fuerit, cum tot eo tempore fuerint Metelli: quia tamen cum duobus conſularibus numeratur, & videtur accuſatus fuiſſe, ſic ut L. Ælii oratione uſus ad ſe defendendum dicatur, putamus hunc eſſe Q. Cæcilium Metellum Nepotem, Balearici filium, qui conſul cum T. Didio, anno ab U. C. DCLVI. fuit, & a C. Curione patre fuit accuſatus, ut Aſconius ſcribit. *Corradus.*

92 *Q. Pompeio Rufo*] Qui prætor urbanus paucis diebus antequam L. Craſſus de Oratore loqueretur, lib. 1. de Orat. & poſtea conſul cum L. Cornelio Sylla, anno ab U. C. DLXVI. fuit, ut Cicero Orat. I. & II. contra Rullum meminit: cujus etiam conſulis filium, eundemque Syllæ generum P. Sulpicius per emiſſarios factionis ſuæ interfecit, ut Liv. lib. LXXVII. & Paterc. lib. II. ſcribunt. Nec ita multo poſt Q. ipſe Pompejus adhuc conſul ab exercitu Cn. Pompeji, Strabonis proconſulis ſeditione, ſed quam dux excitaverat, interfectus eſt. *Idem.*

a *Scriptis*] Lamb. *ſcribendis.*

b *Cæſarem*] Lamb. *Cæſarem: ſecundum Philippum, & Cæſarem, Cotta &*

pondemus iis, quos non audivimus : in quo primum sæpe aliter est dictum, aliter ad nos relatum : deinde magni interest coram videre me, quemadmodum adversarius de quaque re asseveret; maxime autem, quemadmodum quæque res audiatur. Sed nihil vitiosius, quam, cum unum corpus debeat esse defensionis, nasci de integro causam, cum sit ab altero perorata. Omnium enim causarum unum est naturale principium, una peroratio : reliquæ partes, quasi membra suo quæque loco locata, suam & vim, & dignitatem tenent. Cum autem difficile sit in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse non conveniat; quanto difficilius cavere, ne quid dicas quod non conveniat ejus orationi, qui ante te dixerit? Sed quia & labor multo major est, totam causam, quam partem dicere, & quia plures ineuntur gratiæ, si uno tempore dicas pro pluribus, idcirco hanc consuetudinem lubenter adscivimus.

LVIII. Erant tamen, quibus videretur illius ætatis tertius Curio [93], quia splendidioribus fortasse verbis utebatur : & quia Latine non pessime loquebatur, usu, credo, aliquo domestico. Nam literarum admodum nihil sciebat. Sed magni interest, quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum loquatur a puero, quemadmodum patres, pædagogi, matres etiam loquantur. Legimus epistolas Corneliæ, matris Gracchorum : apparet filios non tam in gremio educatos, quam in sermone matris. Auditus est nobis Læliæ Caji filiæ sæpe sermo. Ergo illam patris elegantia tinctam vidimus : & filias ejus Mucias am-

93 *Curio*] C. Scribonius Curio, Curionis oratoris filius. Tribunus pleb. fuit, L. Cæsare, P. Rutilio coss. Videtur prætor in Asia fuisse : certe ibi cum esset, illi Sylla imperavit, ut Nicomedem & Ariobarzanem in Cappadociam deduceret, ut Appianus in Mithridatico refert. Ejus etiam opera in capiendis Athenis usum Syllam fuisse testis est Plutarchus. Deinde cum Cn. Octavio, anno ab U. C. DCLXXVIII. consul fuit, ut Plinius ostendit lib. II. c. 35. Proconsul postea Dardanos in Thracia domuit, ut Frontinus lib. IV. c. 5. refert, ubi tamen *M. Curio*, pro *C. Curione* male legitur. Videndus etiam Marcellin. lib. XXIX. ex quo cognoscimus in eo fuisse prudentiam, quam Cicero in Orat. pro Leg. Manil. commendat. Fuit etiam pontifex, ut in Orat. de Responsis apparet : cujus locum tum filius videtur petiisse, cum Cicero lib. II. Fam. scripserit ad eum, se de sacerdotio laborasse; etsi scio auguratum posse significari. Hic Ciceronis amicissimus fuit, ita ut ejus consulatum *ἀποθέωσιν*, ut lib. I. ad Attic. leges, appellaret. Cicero tamen illum sæpe mordebat. Decessit non ita multo ante quam Cicero in Ciliciam proficisceretur, ut ex lib. II. Famil. cognoscimus : cum vir optimus fuisset, ut Val. Max. lib. IX. c. I. ostendit. *Idem*.

ambas [94], quarum ſermo mihi fuit notus: & neptes Licinias [95], quas nos quidem ambas, hanc vero Scipionis etiam tu, Brute, credo, aliquando audiſti loquentem. Ego vero, ac lubenter quidem, inquit Brutus; & eo lubentius, quod L. Craſſi erat filia.

Quid Craſſum, inquam, illum cenſes iſtius Liciniæ filium, Craſſi teſtamento qui fuit adoptatus? Summo iſte quidem dicitur ingenio fuiſſe, inquit. Et vero hic Scipio [96], collega meus, mihi ſane bene & loqui videtur, & dicere. Recte; inquam, judicas, Brute. Etenim iſtius genus eſt ex ipſius ſapientiæ ſtirpe generatum. Nam & de duobus avis jam diximus, Scipione & Craſſo: & de tribus proavis, Q. Metello, cujus quatuor filii: P. Scipione, qui ex dominatu Tib. Gracchi privatus in libertatem rempublicam vindicavit: Q. Scævola augure, qui peritiſſimus juris, idemque [a] percomis eſt habitus. Jam duorum abavorum quam eſt illuſtre nomen: P. Scipionis, qui bis conſul fuit, qui eſt *Corculum* dictus; alterius omnium ſapientiſſimi, C. Lælii [97]? O generoſam, inquit, ſtirpem! & tanquam in unam arborem plura genera; ſic in iſtam domum multorum inſitam atque [b] illuminatam ſapientiam!

LIX. Similiter igitur ſuſpicor, (ut conferamus parva magnis,

94 *Mucias ambas*] M. Mucii Scævolæ auguris & Læliæ filias, & *Mucias* a patre de more nominatas, quarum altera L. Craſſo nupſit, lib. 1. de Orat. altera C. Mario, ut nos putamus. Certe Plutarchus Mucium Marii κηδεστήν vocat. Ob id fortaſſe Matius L. Craſſi affinis a Cic. lib. 1. de Orat. & in Orat. pro Corn. Balbo vocatur. Scimus quidem quod idem Plutarch. in Cæſare ſcribit, Marium Juliam uxorem habuiſſe, ſed duas habere potuit. Videtur etiam Marius filius L. Craſſi filiam uxorem duxiſſe, unde Marius quidam, qui ſe M. filium eſſe dicebat, L. Craſſum avum ſuum vocabat, ut ep. 41. lib. XII. ad Attic. leges. *Idem*.

95 *Licinias*] L. Licinii Craſſi & Muciæ filias. *Idem*.

96 *Scipio*] Publius, ut putamus, vel Lucius, ut eſt apud Appianum lib. II. Scipio, L. Scipionis & Liciniæ alter filius, qui & ipſe adoptatus, Q. Metellus Q. F. Pius Scipio fuit appellatus: ut epiſt. 8. lib. VIII. Famil. legitur: qui cum fuiſſet conſul cum Pompejo genero, & bellum cum Cæſare in Africa geſſiſſet, ſe ipſe tandem interfecit: quod etſi factum eſt antequam Dialogus hic fieret, Brutus tamen de illo tanquam vivo loquitur; niſi forte prius hic Dialogus fuerit cœptus, & poſtea abſolutus: vel hic alius ſit Scipio, cujus hiſtoriam nos invenire non potuerimus. Brutus autem illum vocat collegam ſuum, nam Brutus pontifex fuit. *Idem*.

a *Percomis*] Man. *idemque patronus eſt*

97 *C. Lælii*] De quo jam ſupra. Is pater fuit Læliæ, quæ nupſit Q. Scævolæ auguri: unde nata eſt Mucia L. Craſſi uxor, & mater Liciniæ, ex qua natus eſt hic Scipio, cujus ipſe Lælius ob id avus fuit. *Idem*.

b *Illuminatam*] *illimitatam*

gnis) Curionis, etsi pupillus relictus est, patrio fuisse instituto puro sermone assuefactam domum : & eo magis hoc judico, quod neminem ex iis quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognovi in omni genere honestarum artium tam indoctum, tam rudem. Nullum ille poetam noverat, nullum legerat oratorem, nullam memoriam antiquitatis collegerat : non publicum jus, non privatum & civile cognoverat : quanquam id quidem fuit etiam in aliis, & magnis quidem oratoribus, quos parum his instructos artibus vidimus, ut Sulpicium, ut Antonium. Sed ii tamen unum illud habebant, dicendi opus elaboratum : idque cum constaret ex quinque notissimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat. In quacumque enim una plane claudicaret, orator esse non posset. Sed tamen alius in alia excellebat magis : reperiebat, quid dici opus esset, & quo modo præparari, & quo loco locari : memoriaque ea comprehendebat Antonius : excellebat autem actione : erantque ei quædam ex his paria cum Crasso, quædam etiam superiora. At Crassi magis enitebat oratio. Nec vero Sulpicio, neque Cottæ dicere possumus, neque cuiquam bono oratori, rem ullam ex illis quinque partibus plane, atque omnino defuisse. Itaque in Curione hoc verissime judicari potest, nulla re una magis oratorem commendari, quam verborum splendore & copia. Nam cum tardus in cogitando, tum in instruendo dissipatus fuit.

LX. Reliqua duo sunt, agere, & meminisse. In utroque cachinnos irridentium commovebat. Motus erat is, quem & C. Julius in perpetuum notavit, cum ex eo, in utramque partem toto corpore vacillante, quæsivit, *quis loqueretur e lintre* [98] : & Cn. Sicinius [99], homo impurus, sed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris simile quidquam. Is cum tribunus plebis Curionem & Octavium consules produxisset,

98 *Loqueretur e lintre*] Nam qui vacillant in utramque partem loquentes, e lintre loqui videntur : quod linter, cum sit navicula, facile in utramque partem vacillat, si quis modo velit in eo stare & loqui. *Idem*.

99 *Cn. Sicinius*] Illum esse credimus, de quo Plutarchus in Crasso. Sicinii vero plebeii fuerunt. Nam Sicinius primus tribunus plebis fuit, ut Liv. lib. II. scribit : & hic Sicinius tribunus plebis hoc loco dicitur. *Idem*.

set, Curioque multa dixisset, sedente Cn. Octavio collega, qui devinctus erat fasciis, & multis medicamentis, propter dolorem artuum, delibutus, *Nunquam*, inquit, *Octavi*, *collegæ tuo gratiam referes*, *qui nisi se suo more jactavisset*, *hodie te istic muscæ comedissent*. Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties, tria cum proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. Qui in judicio privato vel maximo, cum ego pro Titinia Cottæ peroravissem, ille contra me pro Ser. Nævio diceret, subito totam causam oblitus est, idque veneficiis & cantionibus Titiniæ factum esse dicebat. Magna hæc immemoris ingenii signa: sed nihil turpius, quam quod etiam in scriptis obliviscebatur, quid paulo ante posuisset; ut in eo libro, ubi se exeuntem e senatu, & cum Pansa nostro, & cum Curione filio colloquentem facit, cum senatum Cæsar consul habuisset, omnisque ille sermo ductus e percontatione filii, quid in senatu esset actum. In quo multis verbis cum inveheretur in Cæsarem Curio, disputatioque esset inter eos, ut est consuetudo dialogorum, cum sermo esset institutus senatu misso, quem senatum Cæsar consul habuisset, reprehendit eas res, quas idem Cæsar anno post, & deinceps reliquis annis administravisset in Gallia.

LXI. Tum Brutus admirans, Tantamne fuisse oblivionem, inquit, in scripto præsertim, ut ne legens quidem unquam senserit, quantum flagitii commisisset! Quid autem, inquam, Brute, stultius, quam, si ea vituperare volebat, quæ vituperavit, non eo tempore instituere sermonem, cum illarum rerum jam tempora præteriissent? Sed ita totus errat, ut in eodem sermone dicat, in senatum se, Cæsare consule, non accedere, sed id dicat ipso consule exiens e senatu. Jam qui hac parte animi, quæ custos est cæterarum ingenii partium, tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset, quid paulo ante posuisset, huic minime mirum est ex tempore dicenti solitam effluere mentem. Itaque cum ei nec officium deesset, & flagraret studio dicendi, perpaucæ ad eum causæ deferebantur. Orator autem, vivis ejus æqualibus, proximus optimis numerabatur, propter verborum bonitatem, ut ante

 dixi,

dixi, & expeditam ac profluentem quodam modo celeritatem. Itaque ejus orationes adſpiciendas tamen cenſeo. Sunt illæ quidem languidiores; verumtamen poſſunt augere, & quaſi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuiſſe concedimus: quod habet tantam vim, ut ſolum ſine aliis in Curione ſpeciem oratoris alicujus effecerit. Sed ad inſtituta redeamus.

LXII. In eodem igitur numero ejuſdem ætatis C. Carbo [1] fuit, illius eloquentiſſimi viri filius, non ſatis acutus orator; ſed tamen orator numeratus eſt. Erat in verbis gravitas, & facile dicebat, & auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius [2] rebus inveniendis, nec minus verbis expeditus: fortis vero actor, & vehemens, & verbis nec inops, nec abjectus, & quem plane oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius [3] lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminoſus.

Multum ab iis aberat L. Fuſius [4]: tamen ex accuſatione M'. Aquilii diligentiæ fructum ceperat [5]. Nam M. Druſum [6], tuum

1 *C. Carbo*] Hunc inferit hoc loco, cum ſupra de illo cum aliis non propoſuerit: ſed facit, ut opinor, ne meditatus in dialogo dicere videatur. Hic tribunus pleb. fuit, ut eſt *in* Oratore; de quo etiam Val. Max. lib. III. cap. 7. Haud equidem certo ſcio, an *ille* ſit, quem Damaſippus interfecit, ut legimus apud Ciceronem epiſt. 21. lib. IX. Famil. *Idem*.

2 *Q. Varius*] Q. Varius *Sucronenſis* a Quintiliano lib. V. cap. 12. & ab auctore libelli de Viris Illuſtribus appellatus, ab oppido Hiſpaniæ. De Vario Craſſus libro I. de Oratore ita loquitur: *Quis veſtrum æqualem meum Q. Varium*, &c. Nec me movet, quod Craſſus ſuum vocet æqualem, & hic Cicero Cottæ & Sulpicio faciat æqualem; quoniam potuit aliquanto minor natu Craſſo, & aliquanto major Cotta & Sulpicio ita eſſe, ut & Craſſo & his duobus æqualis appellari poſſet: niſi, quod ego minus probo, credat aliquis alterum fuiſſe. Hic *ſummo cruciatu ſuppliciοque periit*, ut legimus lib. III. de Nat. Deorum, c. 33. Val. Max. quoque lib. IX. cap. 2. hominem ſeditioſiſſimum & abjectiſſimum vocat, qui etiam videndus eſt lib. VIII. cap. 6. *Idem*.

3 *Cn. Pomponius*] Quæſtor, tribunus plebis, ac denique prætor anno DCLVII. *Pruſlens*.

4 *L. Fuſius*] Quem furere dicit Antonius, lib. II. de Orat. cap. 22. ad nomen ejus reſpiciens. *Furius* enim & *Fuſius*, quemadmodum *Valerius* & *Valeſius* commutantur, ut obſervat Quintilianus lib. I. cap. 4. *Idem*.

5 *Ex accuſatione M'. Aquilii diligentiæ fructum ceperat*] Fuit M'. Aquilius conſul cum C. Mario, anno ab U. C. DLIII. unde Marii collegam lib. II. de Orat. vocat. Illum Romani multis avaritiæ criminibus, teſtimoniiſque convictum, quia cum fugitivis fortiter bellum geſſerat, liberaverunt, ut ait in Orat. pro Flacco. *Corradus*.

6 *M. Druſum*] M. Livium Druſum, M. Druſi & Corneliæ, ut in Conſol. ad Marciam Seneca refert, filium; qui pupillus adhuc cum eſſet & prætextatus, judicibus reos commendabat, & ſe ſic interponebat, ut quædam judicia ab illo rapta conſtet. Unde ſolebat dicere, ſibi uni, ne puero quidem, unquam ferias contigiſſe: quod Seneca

tuum magnum avunculum [7], gravem oratorem, ita duntaxat cum de republica diceret; L. autem Lucullum etiam acutum; patremque tuum, Brute, juris quoque & publici, & privati ſane peritum; M. Lucullum [8]; M. Octavium [9], Cnæi filium, qui tantum auctoritate dicendoque valuit, ut legem Semproniam frumentariam, populi frequentis ſuffragiis abrogaverit; Cn. Octavium, M. filium; M. Catonem [10] patrem; Q. etiam Catulum [11] filium abducamus ex acie, id

 eſt,

ca in lib. de Brev. Vitæ ſcribit. Ob id Cicero lib. I. de Offic. dixit, in eo adoleſcente gravitatem ſingularem fuiſſe. Hic quæſtor in Aſia nullis inſignibus uti voluit, ne quid ipſo eſſet inſignius. Morbo comitiali helleboro in Anticyra inſula conſtat eſſe liberatum, ut Plinius lib. xxv. c. 5. & Gellius lib. xvII. c. 15. retulerunt. Inter hunc & Cæpionem ex annulo in auctione venali inimicitiæ cœperunt; unde origo ſocialis belli & exitia rerum, ut ait Plin. lib. xxv. cap. 5. & Gell. lib. xvII. c. 15. In atrio domus ſuæ cultello eſt percuſſus, quod ſcribunt Paterculus lib. II. Liv. lib. LXX. Appianus lib. I. Oroſ. lib. v. c. 18. & Cicero ipſe Orat. pro Milone. *Idem*.

7 *Magnum avunculum*] Maternæ aviæ fratrem, ut Grammatici docent, & tu ita colliges: M. Livius Druſus, qui ſenatus eſt patronus appellatus, habuit filios M. Livium Druſum, de quo loquimur, & Liviam, quæ mater fuit Catonis. Ita Druſus pater, Catonis fuit avus maternus: lib. IV. *de Fin.* Druſus vero filius, ejuſdem Catonis avunculus fuit, ut Liviæ matris frater, ut a Cicerone in Orat. pro Milone, a Valer. Max. lib. III. c. 1. & a Plutarcho vocatur. Eadem porro Livia, mortuo priore marito, nupſit Q. Servilio Cæpioni, unde nata eſt Servilia mater Bruti, quæ ex matre ſoror fuit Catonis. Et ſic Cato, ut Serviliæ frater, Bruti fuit avunculus: Livia fuit avia materna, & M. Druſus, ejus frater, magnus avunculus. *Idem*.

8 *M. Lucullum*] L. Luculli fratrem, ut Plutarch. in Lucullo docet, quamvis Eutropius conſobrinum vocet. In lapidibus certe Romanis L. Lucullus, L. F. & hic M. F. dicitur, qui L. Syllæ imperatoris quæſtor fuit, & poſtea, ut unus e Syllanis ducibus ad Fidentiam feliciter pugnavit. Cum fratre fuit ædilis; apud Plinium, vIII. 7. Hic prætor inter peregrinos jus dixit, & contra C. Antonium, quod Græci poſtulabant, decrevit, ut Aſconius oſtendit. Conſul cum C. Caſſio fuit, ut in Orat. pro Cluent. legimus; unde Verrina III. ſic eſſe legendum cognoſcimus: *Nobis reſpondit, cum ab eo tabulas poſtularemus, uſque ad M. Lucullum & C. Caſſium coſſ. confeciſſe, poſtea deſtitiſſe*. Proconſul hic in Macedonia Curioni ſucceſſit, & totam Beſſorum gentem, bello appetitam, in deditionem accepit, ut auctor eſt Oroſius lib. vI. c. 3. & ad terminum gentium Tanaim lacumque Mæotin pervenit, ut Flor. lib. III. cap. 4. refert. Huic poſtea L. Luculli fratris tutela permiſſa eſt, cum ille alienata mente deſipere cœpiſſet. Ante Ciceronis exilium videtur L. Lucullus vel deceſſiſſe vel ſeceſſiſſe, vel certe nihil curaſſe, quando nuſquam dicitur Ciceronem adjuviſſe, ut ſi vixiſſet vel valuiſſet, prorſus adjuviſſet: ab eo in triumpho adjutus, lib. II. Acad. Quæſt. ut M. ipſe Lucullus adjuvit, ut teſtatur in Orat. in Piſonem, & de Har. Reſp. ubi pontifex etiam vocatur, ut epiſt. 2. lib. IV. ad Attic. ſignificatur. Hic M. Lucullus ante bellum civile deceſſit, cui vel ob id Paterculus gratulatur. *Idem*.

9 *M. Octavium*] Illum fortaſſe, quem Verrina III. Ligurem vocat, & laudat: vel illum, quem cum C. Cotta conſulem anno DCLXXIX. eſſe, & Lucium vocari videmus. Ille certe Cn. F. in lapidibus Romanis appellatur. *Idem*.

10 *M. Catonem*] M. Porcium Catonem, qui tribunus plebis fuit, & præturam petens, mortem obiit, ut Gellius lib. XIII. cap. 19. ſcribit. *Idem*.

11 *Q. Catulum*] Viri conſularis & triumphalis filium. Quæſtor fuit, tribunus plebis, ædilis, & prætor. *Pruſt.*

est, a judiciis, & in præsidiis reipublicæ, cui facile satisfacere possint, collocemus.

Eodem Q. Cæpionem referrem, nisi nimis equestri ordini deditus, a senatu dissedisset. Cn. Carbonem [12], M. Marium [12 a], & ex eodem genere complures minime dignos elegantis conventus auribus, aptissimos cognovi turbulentis concionibus. Quo in genere (ut in iis perturbem ætatum ordinem) nuper L. Quintius [13] fuit: aptior autem etiam Palicanus [14] auribus imperitorum. Et, quoniam hujus generis facta mentio est, seditiosorum omnium post Gracchos, L. Apulejus Saturninus [15] eloquentissimus visus est: magis specie tamen & motu, atque ipso amictu capiebat homines, quam aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiæ. Longe autem post natos homines improbissimus C. Servilius Glaucia [16], sed peracutus &

12 *Cn. Carbonem*] Cn. Papirium Carbonem, qui Marianus fuit, etiam ante, quam consul fieret, ut Liv. lib. LXXIX. & seq. scripsit: deinde cum L. Cinna & ipse Carbo a se ipsis consules per biennium creati, bellum contra Syllam parassent, ac tandem Cinna ab exercitu suo interemptus esset, consulatum Carbo solus gessit, ut Liv. lib. LXXXIII. & Paterc. lib. II. præter alios ostendunt. Tandem illum consulem III. cum C. Mario C. F. Sylla, exercitu ejus ad Clusium, ad Faventiam, Fidentiamque cæso, Italia expulit, ut ait Liv. lib. LXXXVIII. quem Pompejus in Sicilia captum occidit. Auctores laudo Livium, Valer. Max., Paterculum, Plutarchum, & Appianum, qui res istas pluribus explicavit. *Corradus*.

12 a *M. Marium*] M. Marium Gratidianum, M. Marii Gratidiani filium, cujus caput abscissum per urbem sua manu Catilina tulit, & alia fecit, quæ scribunt Q. Cicero de Petit. Consul. & alii. Hunc his prætorem fuisse scribit Asconius. Cum vero prætor esset, collegas, tribunosque plebis eo modo decepit, quem Cicero, qui fuit affinis lib. III. de Offic. non probavit. Lis ei cum Sergio Aurata fuit ea, quam Cicero lib. I. de Orat. & lib. III. de Offic. ponit. *Idem*.

13 *Quintius*] Tribunus plebis, anno DCLXXX.

14 *Palicanus*] M. Lollius Palicanus, qui & ipse tribunus pleb. fuit, annis duobus post L. Quintium, L. Gellio & Cn. Lentulo consulibus. Val. Max. lib. III. cap. 8. testatur ita seditiosum fuisse, ut C. Piso consul illum suffragiis populi consulem creatum renunciare noluerit, quod diceret non existimare se, tantis tenebris offusam esse Remp. ut huc indignitatis veniretur. Hinc Cicero epist. I. lib. I. ad Attic. scripsit: *De Palicano non puto te expectare, dum scribam:* quod verisimile non esset illum, qui tam turpiter repulsus fuisset, iterum consulatum petiturum. Lollius ab Asconio dicitur, & ita gens Lollia plebeja cognoscitur. *Corradus*.

15 *L. Apulejus Saturninus*] Tribunus pleb. per vim creatus, non minus violenter tribunatum, quam petierat, gessit. Gracchanas enim leges asserere non destitit, ut ait Flor. lib. III. cap. 16. Nam legem agrariam tulit, ut Liv. lib. LXIX. scripsit, quam Plutarchus in Mario *τὸν περὶ τῆς χώρας νόμον* appellare videtur. Turbulentissimi hujus hominis res narrantur a Livio, Paterculo, Appiano, Floro, Orosio, & aliis. *Idem*.

16 *C. Servilius Glaucia*] De quo loquuntur omnes historici, qui de L. Apulejo Saturnino scribunt. Is populum solebat monere, ut, cum lex aliqua recitaretur, primum versum attenderet: si esset dictator, consul, prætor, magister equitum, ne laboraret: sciret nihil ad se pertinere: sin autem, *Quicumque post hanc legem;* videret ne qua nova quæstione alligaretur. Hoc Cicero in Orat. pro Rabirio Posthumo scribit. *Idem*.

& callidus, cum primisque ridiculus. Is, ex summis & fortunæ & vitæ sordibus in prætura, consul factus esset, si rationem ejus haberi licere judicatum esset. Nam & plebem tenebat, & equestrem ordinem beneficio legis*[17] devinxerat. Is prætor eodem die, quo Saturninus tribunus plebis, Mario & Flacco consulibus, publice est interfectus; homo simillimus Atheniensis Hyperboli [18], cujus improbitatem veteres Atticorum comœdiæ notaverunt.

Quos Sex. Titius [19] consecutus, homo loquax sane & satis acutus, sed tam solutus & mollis in gestu, ut saltatio quædam nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset. Ita cavendum est, ne quid in agendo dicendove facias, cujus imitatio rideatur.

LXIII. Sed ad paulo superiorem ætatem revecti sumus: nunc ad eam, de qua aliquantum sumus locuti, revertamur. Conjunctus igitur Sulpicii ætati P. Antistius [20] fuit, rabula sane probabilis, qui multos cum tacuisset annos, neque contemni solum, sed irrideri etiam solitus esset, in tribunatu primum contra C. Julii illam consulatus petitionem extraordinariam, veram causam agens, est probatus: & eo magis, quod eandem causam cum ageret ejus collega ille ipse Sulpicius, hic plura & acutiora dicebat. Itaque post tribunatum primo multæ ad eum causæ, deinde omnes, maximæ quæcumque erant, deferebantur. Rem videbat acute, componebat diligenter;

17 *Legis*] Quam primus ipse Glaucia tulit, ut comperendinaretur reus, Verrina III. quam legem *Glauciam* vocat Asconius, ob id fortasse, ne, si lex *Servilia*, ut debuit, diceretur, cum legibus aliis Serviliis confunderetur. Tulit certe legem ad judicia pertinentem, quæ tunc equites exercebant. Hinc Asconius ita scribit: *Q. Servilius Cæpio Scaurum ob legationis Asiaticæ invidiam, & adversus leges pecuniarum captarum, reum fecit repetundarum, lege, quam tulit Servilius Glaucia*. In quibus quidem verbis Asconii, *legationis Africæ*, de qua scribit Sallustius, videtur legendum. *Idem*.

18 *Hyperboli*] Lucernarum faber improbus; quippe qui faciendis lucernis non ære solum, sed plumbo etiam uteretur, quo pluris eas, ut graviores, venderet, & sic emptores decipiebat; qui tamen μετὰ τὴν τοῦ Κλέωνος δυναστείαν διεδέξατο τὴν δημαγωγίαν, ut Aristophanis interpres in Nubib. & in Pace scribit. Fuit etiam στρατηγὸς Ἀθηναίων, ut idem interpres ait in Acharn. Ἀπώλετο δὲ περὶ τὴν Σάμον. πολεμούντων αὐτῷ τῶν Σαμίων, ut interpres idem in Ranis refert. *Idem*.

19 *Sex. Titius*] Tribunus plebis anno DCLV.

20 *P. Antistius*] P. Antistius Labeo tribunus plebis cum collega P. Sulpicio Ruso acriter restitit C. Cæsari Straboni consulatum contra leges petenti. Triennio post prætor Pompejo cum filiam collocasset, quasi Syllæ partibus addictus, a Damasippo in senatu interfectus est. *Plut. in Pompejo*. Prusteus.

ter; memoria valebat: verbis non ille quidem ornatis utebatur, sed tamen non abjectis. Expedita autem erat, & perfacile currens oratio. Et erat ejus quidem tanquam habitus non inurbanus: actio paulum cum vitio vocis, tum etiam ineptiis claudicabat. Hic temporibus floruit iis, quibus inter profectionem reditumque L. Syllæ sine jure fuit & sine ulla dignitate respublica. Hoc etiam autem magis probabatur, quod erat ab oratoribus quædam in foro solitudo. Sulpicius occiderat, Cotta aberat, & Curio: vivebat e reliquis patronis ejus ætatis nemo præter Carbonem & Pomponium: quorum utrumque facile superabat.

LXIV. Inferioris autem ætatis erat proximus L. Sisenna [21], doctus vir, & studiis optimis deditus, bene Latine loquens, gnarus reipublicæ, non sine facetiis: sed neque laboris multi, nec satis versatus in causis; interjectusque inter duas ætates, Hortensii, & Sulpicii, nec majorem consequi poterat, & minori necesse erat cedere. Hujus omnis facultas ex historia ipsius perspici potest: quæ cum facile omnes vincat superiores, tum indicat tamen, quantum absit a summo, quamque genus hoc scriptionis nondum sit satis Latinis literis illustratum. Nam Q. Hortensii admodum adolescentis ingenium, ut Phidiæ signum, simul adspectum & probatum est.

Is L. Crasso, Q. Scævola consulibus primum in foro dixit, & apud hos ipsos quidem consules, & cum eorum, qui affuerunt, tum ipsorum consulum, qui omnes intelligentia anteibant, judicio discessit probatus. Undeviginti annos natus erat eo tempore. Est autem L. Paulo, C. Marcello consulibus mortuus: ex quo videmus eum in patronorum numero annos quatuor & quadraginta fuisse. Hoc de oratore paulo post plura dicemus. Hoc autem loco voluimus ætatem ejus in disparem oratorum ætatem includere. Quanquam id quidem

21 *L. Sisenna*] Sisennam cognomen in Gabiniis apud Valer. Max. lib. VIII. cap. 1. & Dion. lib. XXXIX. & in Statiliis apud Paterculum lib. II. invenio, neque tamen scire certo possum, ex qua gente L. hic Sisenna fuerit, de quo Paterculus ita scribit; *Historiarum auctor jam tum Sisenna erat juvenis, sed opus belli civilis Syllani post aliquot annos ab eo seniore editum est*. Videtur Latine Sisenna id bellum scripsisse, ut patet ex lib. I. & II. de Divin. Ovid. lib. II. de Trist. hoc addit:

Vertit Aristidem Sisenna, nec obfuit illi
Historiæ turpes inseruisse jocos. Corr.

dem omnibus usu venire necesse fuit, quibus paulo longior vita contigit, ut & cum multo majoribus natu, quam essent ipsi, & cum aliquanto minoribus compararentur. Ut Accius iisdem ædilibus ait se & Pacuvium docuisse fabulam, cum ille octoginta, ipse triginta annos natus esset: sic Hortensius non cum suis æqualibus solum, sed & mea cum ætate, & cum tua, Brute, & cum aliquanto superiore conjungitur. Siquidem & Crasso vivo dicere solebat: & magis jam etiam vigebat cum Antonio, & cum Philippo jam sene, pro Cn. Pompeii bonis dicente. In illa causa adolescens cum esset, princeps fuit, & in eorum, quos in Sulpicii ætate posui, numerum facile pervenerat: & suos inter æquales M. Pisonem, M. Crassum, Cn. Lentulum, P. Lentulum Suram longe præstitit: & me adolescentem nactus octo annis minorem, quam erat ipse, multos annos [a] in studio ejusdem laudis exercuit: & tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio dixit, paulo ante mortem.

LXV. Vides igitur, ut ad te oratorem, Brute, pervenerimus, tam multis inter nostrum, tuumque initium dicendi interpositis oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorum, qui viverent, nominare, ne vos curiosius eliceretis ex me, quid de quoque judicarem: eos, qui jam sunt mortui, nominabo.

Tum Brutus, Non est, inquit, ista causa, quam dicis, quamobrem de iis, qui vivunt, nihil velis dicere. Quænam igitur, inquam, est? Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic sermo tuus emanet, & tibi ii succenseant, quos præterieris. Quid? vos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillime; sed tamen te arbitror malle [b] idipsum tacere, quam taciturnitatem nostram experiri. Tum ego, Vere, inquam, tibi, Brute, dicam: non me existimavi in hoc sermone usque ad hanc ætatem esse venturum: sed ita traxit ordo ætatum orationem, ut jam ad minores etiam pervenerim. Interpone igitur, inquit, si quos videtur: deinde redeamus ad te, & ad Hortensium. Immo vero, inquam, ad Horten-

a *In studio*] Lamb. *in stadio*.   b *Idipsum*] Vict. *malle ipsum*

Hortensium : de me alii dicent, si qui volent. Minime vero, inquit. Nam etsi me facile omni tuo sermone tenuisti, tamen is mihi longior videtur, quod propero audire de te: nec vero tam de virtutibus dicendi tuis, quæ cum omnibus, tum certe mihi notissimæ sunt, quam quod gradus tuos, & quasi processus [c] discendi studeo cognoscere. Geretur, inquam, tibi mos: quoniam me non ingenii prædicatorem esse vis, sed laboris mei. Verum interponam, ut placet, alios, & a M. Crasso [22], qui fuit æqualis Hortensii, exordiar.

LXVI. Is igitur mediocriter a doctrina instructus, angustius etiam a natura; labore & industria, & quod adhibebat ad obtinendas causas curam etiam & gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. In hujus oratione sermo Latinus erat, verba non abjecta, res compositæ diligenter: nullus flos tamen, neque lumen ullum: animi magna, vocis parva contentio, omnia fere ut similiter atque uno modo dicerentur. Nam hujus æqualis, & inimicus C. Fimbria [23], non ita diu jactare se potuit: qui omnia magna voce dicens, verborum sane bonorum cursu quodam incitato, ita furebat tamen, ut mirarere tam alias res agere populum, ut esset insano inter disertos locus.

Cn. autem Lentulus multo majorem opinionem dicendi actione faciebat, quam quanta in eo facultas erat: qui cum esset

c *Discendi*] Vict. Man. Grut. *dicendi*.

22 *M. Crasso*] M. Licinius Crassus, Romanorum ditissimus, amplissimis magistratibus ipsoque consulatu iterum perfunctus, Syriam proconsul obtinuit anno DCCI. belloque adversus Parthos infeliciter gesto, amissa maxima exercitus parte, occisus est. Aurum liquidum in os cadaveris infuderunt barbari, *ut cujus animus*, inquit Florus, *arserat auri cupiditate, ejus etiam mortuum & exangue corpus exureretur*. Prusteus.

23 *C. Fimbria*] C. Flavius Fimbria, qui L. Valerii Flacci consulis legatus fuit, ut Liv. lib. LXXXII. scripsit. Cum L. Valerium Flaccum in Bithynia apud Nicomediam interfecisset, & imperium ad se transtulisset, Ilium, quod sibi portas clausisset, undecimo die cepit, & evertit: & cum ob id gloriaretur, quod quam urbem Agamemnon decimo anno vix cepit, cum mille navium classem & universam Græciam secum haberet: eam ipse undecimo die cepisset, respondit quidam ex Iliensibus: *Non enim Hector aderat, qui pro civitate pugnaret*. Sed ille paulo post apud Thyatiram, cum ab exercitu Syllæ obsideretur, in templo Æsculapii sua & servi manu interfectus est, ut videbis apud Liv. lib. LXXII. Strabonem lib. XIII. Plutarchum in Sylla, Appian. in Bell. Mithrid. Orosium lib. VI. cap. 2. & Paterc. lib. II. Addit autem Cicero: *Non ita diu jactare se potuit*, quod scilicet *se interemit*, *adolescens*, *quæ ausus erat*, *fortiter exsecutus*, ut ait Paterc. loco citato, & recte *ausus erat*, quoniam fuit *homo longe audacissimus*, ut ait Cicero in Orat. pro Roscio Amerino. Vide Val. Max. IX. 11. Corradus.

esset nec peracutus, (quanquam & ex facie & ex vultu videbatur) nec abundans verbis, etsi fallebat in eo ipso: sic intervallis, exclamationibus, voce suavi & canora, * admirando irridebat, calebat in agendo, ut ea, quæ deerant, non desiderarentur. Ita tanquam Curio copia nonnulla verborum, nullo alio bono, tenuit oratorum locum; sic Cn. Lentulus [24] cæterarum virtutum dicendi mediocritatem actione occultavit, in qua excellens fuit. Neque multo secus P. Lentulus [25], cujus & excogitandi, & loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas, corporis motus plenus & artis, & venustatis, vocis & suavitas, & magnitudo: Sic in hoc nihil præter actionem fuit; cætera etiam minora, quam in superiore.

LXVII. M. Piso [26] quidquid habuit, habuit ex disciplina; maximeque ex omnibus, qui ante fuerunt, Græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit a natura genus quoddam acuminis,

* *Admirando*] Lamb. *admirando, irridendo, latebat in agendo.*

24 *Cn. Lentulus*] Multa huic cum L. Gellio, de quo supra, sunt communia, cum & in censura, & in consulatu collegæ fuerint; illud est hujus proprium, quod male adversus Spartacum pugnavit, ut Liv. lib. XCVI. & Orosius lib. V. cap. 24. scripserunt. Censor dicitur Verrina VII. in Orat. pro Flacco, & in Orat. pro Domo. In eo vero summum consilium, & summam gravitatem fuisse, testatur in Orat. pro lege Manil. Is videtur esse, qui Philippo & Marcellino coss. decessit, epist. 6. lib. IV. ad Attic. quamvis aliter olim scripserimus. Temporibus Marianis absuit. *Idem.*

25 *P. Lentulus*] P. Cornelius Lentulus Sura, is qui cum L. Sergio Catilina conjuravit; quem putat Asconius P. Lentuli illius, quem Cicero Verrina I. principem senatus appellat, filium fuisse: quod tempora non pati videntur, ut hic Sura filius fuerit illius, quem Cicero loco citato, & lib. I. de Oratore, P. Africano vel majorem natu vel æqualem fuisse ostendit. M. Antonius certe lib. I. de Orat. de illo sic loquitur, ut de homine, qui tot annis ante obiisset; ut hujus Lentuli pater vix esse potuerit. Quin si vir tantus hujus P. Lentuli pater fuisset, Cicero ei aliquando objecisset, ut avum in Orat. III. in Catilinam; cujus imaginem Sura non potius quam patris in annulo gestasset, si talem patrem habuisset. Videri potest igitur M. Marcelli filius. Quæsitor Syllæ fuit, postea prætor, ac deinde consul cum Cn. Aufidio Oreste, anno ab U. C. DCLXXXII. Sed cum vita ejus semper, ut ait Porcius Latro, in obeundis libidinibus versaretur, ac societate turpissimorum hominum nobilitaretur, bis accusatus, &, ut lib. I. Ad Attic. Cicero scribit, absolutus est; quod judices, ut auctor est Plutarchus in Cicerone, corrupisset. Non ita multo post tamen senatu motus est, & ut amissam dignitatem recuperaret, prætor iterum factus fuerat, quando cum L. Catilina conjuravit. *Idem.*

26 *M. Piso*] M. Pupius Piso Calpurnianus, sic appellatus a quibusdam, quod eum M. Pupius in Orat. pro Domo dicatur adoptasse. Hic quæstor cum L. Pisoni consuli obtigisset, non attigit pecuniam, non ad exercitum profectus est, *Verr.* III. Hic idem in ædilitate offensiuncula (nam populus illi M. Sejum prætulit) accepta, summos a populo honores, ut in Orat. pro Plancio legimus, est adeptus. Nam proconsul in Hispania fuit, unde triumphavit, ut Cic. in Orat. pro Flacco, & in Pison. significat. Illum, lib. I. ad Att. hominem perversum, vitiosum, inertem, somni plenum, imperitum appellat: quod forte facit iratus: alibi certe fere semper illum laudat. *Idem.*

quod etiam arte limaverat, quod erat in reprehendendis verbis versutum, & solers; sed sæpe stomachosum, nonnunquam frigidum, interdum etiam facetum. Is laborem, quasi cursum, forensem diutius non tulit, quod & corpore erat infirmo, & hominum ineptias ac stultitias, quæ devorandæ nobis sunt, non ferebat, iracundiusque respuebat, sive morose, ut putabatur, sive ingenuo, liberoque fastidio. Is cum satis floruisset adolescens, minor haberi est cœptus postea. Deinde ex virginum judicio [27] magnam laudem est adeptus, & ex eo tempore quasi revocatus in cursum, tenuit locum tam diu, quam ferre potuit laborem: postea, quantum detraxit ex studio, tantum amisit ex gloria.

P. Murena [28] mediocri ingenio, sed magno studio rerum veterum: literarum & studiosus, & non imperitus: multæ industriæ, & magni laboris fuit. C. Censorinus [29] Græcis literis satis doctus: quod proposuerat, explicans expedite: non invenustus actor, sed iners, & inimicus fori. L. Turius [30] parvo ingenio, sed multo labore, quoquo modo poterat, sæpe dicebat. Itaque ei paucæ centuriæ ad consulatum defuerunt.

C. Macer [31] auctoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodum diligentissimus: hujus si vita, si mores, si vultus denique non omnem commendationem ingenii everteret, majus nomen in patronis fuisset. Non erat abundans, non

inops

27 *Ex virginum judicio*] Post quarum absolutionem decimus annus fuit in Ciceronis consulatu, ut ait in Orat. III. in Catilin. Accusatus enim fuit Catilina incesti; quod cum Fabia virgine Vestali commisisse arguebatur: sed Catul igratia fultus evasit, ut Orosius lib. VI. cap. 3. scribit. Sed & Fabia ipsa causam incesti dixerat, cum ei Catilina objiceretur, eratque absoluta hæc Fabia, quia soror erat Terentiæ Ciceronis, ut ait Asconius. Virgines vero ipsas P. Clodius accusavit, & M. Cato defendit, ut Plutarchus in Catone scribit. In eo judicio M. hic Piso magnam laudem est adeptus, ut hic ait. *Idem*.

28 *P. Murena*] P. Licinius Muræna, qui sublatus infra fuisse dicitur: cujus historiam quærent alii. Nos apud Macrob. lib. III. Saturn. invenimus, Varronem asseruisse, eodem modo Licinios appellatos Murænas, quo Sergius *Aurata* cognominatus; quod ei pisces, qui auratæ vocantur, carissimi fuerint. Hanc gentem plebejam fuisse Cicero in Orat. pro Muræna testatur. *Idem*.

29 *C. Censorinus*] Quæstor an. DCLXIV. Marianæ factioni addictus, Cn. Octavium consulem occidit, & ipse vicissim occisus est reverso Sylla, anno DCLXXII. *Prust.*

30 *L. Turius*] De quo nihil, quod sciam, exstat. *Corradus*.

31 *C. Macer*] C. Licinius Macer, de quo Cicero prætor incredibili ac singulari populi voluntate transegit. Damnatus est autem, ut χρημάτων κλοπῆς, ut ait Plut. in Cicerone, id est *repetundarum*, ut scribit Valer. Max. lib. IX. cap. 12. *Idem*.

inops tamen : non valde nitens, non plane horrida oratio : vox, gestus, & omnis actio sine lepore : at in inveniendis, componendisque rebus mira accuratio ; ut non facile in ullo diligentiorem majoremque cognoverim ; sed eam ut citius veteratoriam, quam oratoriam diceres. Hic etsi etiam in publicis caussis probabatur, tamen in privatis illustriorem obtinebat locum.

LXVIII. C. deinde Piso [32], statarius, & sermonis plenus orator, minime ille quidem tardus in excogitando, verumtamen vultu & simulatione multo etiam acutior, quam erat, videbatur. Nam ejus æqualem M'. Glabrionem [33], bene institutum avi Scævolæ diligentia, socors ipsius natura negligensque tardaverat. Etiam L. Torquatus [34] elegans in dicendo, in existimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem æqualis Cn. Pompejus, vir ad omnia summa natus, majorem dicendi gloriam habuisset, nisi eum majoris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. Erat o-

 ratio-

32 C. *Piso*] C. Calpurnius Piso, quo prætore Cicero Q. Roscii comœdi caussam defendit, quemque in caussa Cæcinæ adversarium habuit. Is cum M'. Glabrione consul fuit, anno ab U. C. DCLXXXVII. & tum Pompejum voluit impedire, ne adversus piratas proficisceretur. Tunc etiam legem Calpurniam de ambitu tulit, in qua præter alias pœnas pecuniaria quoque est adjecta, ut scribit Asconius, & Cicero meminit in Orat. pro Muræna. Postea proconsul in Galliam profectus est, sed domum cum rediisset, repetundarum postulatus est, & a C. Julio Cæsare oppugnatus propter cujusdam Transpadani injustum supplicium; quare postea cum illo graves exercuit inimicitias, ita ut impellere Ciceronem tentarit, ut Cæsar inter conjuratos nominaretur, ut ait Sallustius. Piso, Cicerone consule defendente, quia consul fortis constansque fuerat, incolumis est Reip. conservatus, ut leges in Orat. pro Flacco. Nondum mihi satis constat, an is ille sit, quem Plutarchus ἄνδρα ἰσογαμὸν vocat, cum Cicero nihil hac de re dicat: quod mirum sit, cum Plutarchus testetur illum de Mario scripsisse, ne quis forte putet illum esse, quem supra diximus L. Pisonem vocatum fuisse, & multo ante vixisse. *Idem*.

33 *M' Glabrionem*] M'. Acilium Glabrionem, & Acilium, non Attilium, ut in libris sæpe leges, scribere debemus, quoniam gens hujus Glabrionis Acilia fuit, & pater ab Asconio M'. Acilius appellatur, qui legem Aciliam tulit de pecuniis repetundis severissimam, in qua ne comperendinari quidem licebat reum, ut legitur Verrina II. Hujus gens plebeja fuit, ut ostendit Livius, qui lib. xxxv. scribit, P. Scipioni de plebe M'. Acilium Glabrionem collegam additum fuisse. Hoc vero M'. Glabrione prætore Cicero Verrem accusavit, ut Asconius scribit, & in ipsis Verrinis apparet. Hic & cum C. Pisone consul fuit, &, ut Plutarchus scribit, in Bithyniam profectus est. *Idem*.

34 *L. Torquatus*] L. Manlius Torquatus, & quidem patricius, ut in Orat. pro P. Sylla cognosces, cum Manliorum familia duplex esset, ut supra diximus. Hic Ciceronis & Attici condiscipulus, ut Nepos ait in Attico, fuit. Cum L. Aurelio Cotta consul est factus anno ab U. C. DCLXXXIX. quos Antronius, Catilina, & alii in Capitolio Cal. Jan. ut scribit Sallustius, interficere pararunt. Post consulatum videtur in Macedonia res ita magnas gessisse, ut Cicerone, jam tum consule, referente, absens imperator sit appellatus, ut in Orat. in Pisonem dicitur. *Idem*.

ratione satis amplus: rem prudenter videbat: actio vero ejus habebat & in voce magnum splendorem, & in motu summam dignitatem.

Noster item æqualis D. Silanus, vitricus tuus [35], studii ille quidem habuit non multum, sed acuminis, & orationis satis. Q. Pompejus, A. filius, qui Bithynicus dictus est [36], biennio quam nos fortasse major, summo studio * discendi, multaque doctrina, incredibili labore atque industria: quod scire possum: fuit enim mecum, & cum M. Pisone cum amicitia, tum studiis, exercitationibusque conjunctus. Hujus actio non satis commendabat orationem. In hac enim satis erat copiæ, in illa autem leporis parum.

Erat ejus æqualis P. Antronius [37], voce peracuta, atque magna, nec alia re ulla probabilis. Et L. Octavius Reatinus [38], qui cum multas jam causas diceret, adolescens est mortuus. Is tamen ad dicendum veniebat magis audacter, quam parate. Et C. Stalenus [39], qui se ipse adoptaverat, & de Staleno Ælium fecerat, fervido quodam, & petulanti, & furioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat, & probabatur, adscendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus, pœnas legibus & judicio dedisset.

LXIX. Eodem tempore C. & L. Cæpasii [40] fratres fuerunt, qui

35 *D. Silanus, vitricus tuus*] Bruti mater Servilia, cum esset vidua, ipsi Silano nupsit. Silanus autem consul designatus censuit eos, qui Remp. delere conati fuerant, morte esse multandos. Lege Orat. IV. in Catilin. Fuit vero consul cum L. Muræna, anno ab U. C. DCXCII. *Idem*.

* *Discendi*] Vict. Man. Grut. *dicendi*.

36 *Q. Pompejus, A. F. qui Bithynicus dictus est*] De quo nullam mentionem, nisi in hoc dialogo, fieri vidimus, & apud Oros. lib. VI. cap. 15. in Ægypto interfectum fuisse legimus. *Auli filius*: credimus eum esse istius filium, qui obiit in Capitolio, cum Deos salutasset, ut Plin. lib. VII. cap. 53. scribit. *Idem*.

37 *P. Antronius*] Qui se Ciceronis condiscipulum in pueritia, familiarem in adolescentia, collegam in quæstura commemorabat fuisse: qui consul designatus, cum accusaretur ambitus, judicium tollere ac disturbare primo conflato voluit gladiatorum ac fugitivorum tumultu, deinde lapidatione atque concursu, sed damnatus ita se gessit, ut Cicero in Orat. pro P. Sylla scribit: ubi nobis illum hominem, ut paucis dicam, scelestissimum describit. *Idem*.

38 *L. Octavius Reatinus*] De quo nihil nos aliud invenimus. *Idem*.

39 *C. Stalenus*] C. Stalenus Pætus. Hoc enim sibi cognomen ex imaginibus Æliorum delegerat, ne si se Ligurem fecisset, nationis magis suæ, quam generis uti cognomine videretur, ut ait in Orat. pro Cluentio. Sed in Orat. pro Sextio ita scribit: *Ex novem tribunis plebis, quos tunc habueram, unus, me absente, defluxit, qui cognomen sibi ex Æliorum imaginibus arripuit, quo magis nationis ejus esse quam generis videretur*. De eo pluribus agit Cicero in Orat. pro Cluentio, & in Topicis. *Idem*.

40 *C. & L. Cæpasii*] Homines industrii, atque

qui multa opera, ignoti homines & repentini, quæstores celeriter facti sunt, oppidano quodam & incondito genere dicendi [41]. Addamus huc etiam, ne quem vocalem præteriisse videamur, C. Cosconium [42] Calidianum, qui nullo acumine, eam tamen verborum copiam, si quam habebat, præbebat populo cum multa concursatione, magnoque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius [43], qui fuit M. Crassi quasi secundarius. Is omnibus exemplo debet esse, quantum in hac urbe polleat multorum obedire tempori, multorumque vel honori vel periculo servire. His enim rebus, infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum pervenerat. Sed ut pugiles inexercitati, etiam si pugnos & plagas, Olympiorum cupidi, ferre possunt, solem tamen sæpe ferre non possunt: sic ille, cum omni jam fortuna prospere functus, labores etiam magnos excepisset, illius judicialis anni [44] severitatem, quasi solem, non tulit.

Tum Atticus, Tu quidem de fæce, inquit, hauris, idque jam dudum: sed tacebam: hoc vero non putabam, te usque ad Stalenos & Antronios esse venturum. Non puto, inquam, existimare te, ambitione me labi, quippe de mortuis: sed ordi-

atque eo animo, ut quæcumque dicendi potestas esset data, in honore atque beneficio ponerent, ut in Orat. pro Cluentio loquitur; ubi ita de illis verba facit, ut eos irridere potius quam laudare videatur. *Idem*.

41 *Oppidano genere dicendi*] Oratio est non urbana, nec elegans, nec nitida: sed velut vicana & municipalis aut castellana: quod in oppidis, vicis, castellis, municipiis non tam integre incorrupteque, quam in urbe loqui solerent. Sed & *homo repentinus* ibidem dicitur homo novus, qui subito repenteque in hominum cognitionem, famam, commendationemque pervenit. Sic autem scribit: *Ignoti homines & repentini, quæstores celeriter facti sunt, oppidano quodam & incondito genere dicendi*. Turneb. Adverf. XIV. 22.

42 *C. Cosconium*] Qui in Orat. pro Sylla videtur prætor fuisse, consule Cicerone; cum tamen eodem Cicerone prætore fortasse extra ordinem in Illyrico proconsul fuisset; nisi fuit alter, præsertim cum *Cneus*, non *Cajus* ab Eutropio lib. VI. ille dicatur. Hic certe in Orat. pro Cluent. Cajus appellatur. *Idem*.

43 *Q. Arrius*] Is videtur esse, qui prætor Chrysum fugitivorum ducem cum viginti millibus hominum cecidit, ut Liv. lib. XCVII. scripsit; quique C. Verri successurus putabatur, ut Verrina IV. & VI. dicitur. Is cum esset loco infimo natus, ut hic ait, post præturam diu jacuit: sed Cæsare & Bibulo consulibus, cum Pompejus, Crassus, & ipse Cæsar Remp. tenerent, se consulem fieri posse speravit: verum destitutus ægre tulit sibi ereptum fuisse consulatum, ut epist. 5. & 6. lib. II. ad Attic. videbis. *Idem*.

44 *Judicialis anni*] An, quemadmodum suspicantur Corradus & Manutius, intelligendus annus DCCII. quo Cn. Pompejus tertium consul, teste Asconio, breviorem judiciorum formam reis lege præscripsit? *Prusteus*.

ordinem ſequens in memoriam notam & æqualem neceſſario incurro. Volo autem hoc perſpici, omnibus conquiſitis, qui in multitudine dicere auſi ſint, memoria quidem dignos perpaucos; verum, qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuiſſe. Sed ad ſermonem inſtitutum revertamur.

LXX. T. Torquatus [45], T. filius, & doctus vir ex Rhodia diſciplina Molonis, & a natura ad dicendum ſatis ſolutus, atque expeditus, (cui ſi vita ſuppeditaviſſet, ſublato ambitu conſul factus eſſet) plus facultatis habuit ad dicendum, quam voluntatis. Itaque ſtudio huic non ſatisfecit: officio vero nec in ſuorum neceſſariorum cauſis, nec in ſententia ſenatoria defuit.

Etiam M. Pontidius, [46], municeps noſter, multas privatas cauſas actitavit, celeriter ſane verba volvens, nec hebes in cauſis, vel dicam, plus etiam quam non hebes, ſed efferveſcens in dicendo ſtomacho ſæpe, iracundiaque vehementius; ut non cum adverſario ſolum, ſed etiam (quod mirabile eſſet) cum judice ipſo, cujus delinitor eſſe debet orator, jurgio ſæpe contenderet. M. Meſſala [47] minor natu, quam nos, nullo modo inops, ſed non nimis ornatus genere verborum: prudens, acutus, minime incautus, patronus in cauſis cognoſcendis componendiſque diligens, magni laboris, multæ operæ, multarumque cauſarum.

Duo etiam Metelli, Celer & Nepos [48], nihil in cauſis verſati, nec ſine ingenio, nec indocti, hoc erant populare dicen-

45 *T. Torquatus*] Alii quærent hiſtoriam. *Corradus*.

46 *M. Pontidius*] Idem fortaſſe, qui laudatur in II. de Orat. 68.

47 *M. Meſſala*] M. Valerius Meſſala, quem Cicero conſul conſtituit cum aliis, qui omnia judicum dicta perſcriberent, cum tunc ille præturam peteret, ut in Orat. pro P. Sylla teſtatur. Hic poſtea cum M. Piſone, anno ab U. C. DCXCIII. conſul fuit, & quidem egregius, fortis, conſtans, diligens, Ciceronis laudator, amator, imitator, ut lib. 1. ad Attic. deſcribitur. *Idem*.

48 *Duo Metelli, Celer & Nepos*] Duo fratres, aut potius patrueles, ut conjicit Corradus. *Q. Metellus Celer*, prætor urbanus, vir ſtrenuus, egregiam Cicerone conſule adverſus Catilinæ copias operam Reip. navavit. Triennio poſt conſulatum adeptus eſt. Eum a Clodia uxore veneno ſublatum eſſe in Cœliana Cicero deplorat. *Q. Cæcilius Metellus Nepos*, tribun. pleb. anno DCXCII. graves cum Cicerone inimicitias exercuit: cui, cum abiret e conſulatu, de rebus a ſe geſtis diſſerere paranti ſilentium impoſuit, quod indicta cauſa cives condemnaſſet accuſatus: cumque jurare tantummodo permitteret, Cicero juravit Remp. ſua unius opera eſſe ſalvam. Conſul fuit hic Metellus anno DCXCVII. *Pruſteus*.

dicendi genus assecuti. Cn. autem Lentulus Marcellinus [49], nec unquam indisertus, & in consulatu pereloquens visus est, non tardus sententiis, non inops verbis, voce canora, facetus satis. C. Memmius [50], L. filius, perfectus literis, sed Græcis: fastidiosus sane Latinarum: argutus orator, verbisque dulcis, sed fugiens non modo dicendi, verum etiam cogitandi laborem, tantum sibi de facultate detraxit, quantum imminuit industriæ.

Hoc loco Brutus, Quam vellem, inquit, de his etiam oratoribus, qui hodie sunt, tibi dicere luberet. Et, si de aliis minus, de duobus tamen, quos a te scio laudari solere, Cæsare [51] & Marcello [52], audirem non minus lubenter, quam audivi de iis, qui fuerunt. Cur tandem, inquam? an exspectas,

49 *Cn. autem Lentulus Marcellinus*] Hunc nos a principio credimus Claudium Marcellum fuisse, sed ab aliquo Cornelio adoptatum, Cn. Cornelium Lentulum Marcellinum, non autem Cn. Cornelium Lentulum Clodianum, ut mos erat, appellatum, ut cognosci posset, utra ex familia fuisset, cum duæ familiæ Claudiæ essent; quarum quæ Marcellorum appellata est, plebeja; quæ Pulchrorum, patricia fuit. Cicero certe lib. xv. Famil. & Verrina I. Marcellos & Marcellinos ita conjungit, ut fuisse propinquos ostendat. Consulatum iniit cum L. Marcio Philippo anno ab U. C. DCXCVIII. *Corradus*.

50 *C. Memmius*] C. Memmius Gemellus, epist. 19. lib. XIII. Famil. Tribunus pleb. M. Lucullum accusavit, & diu probibuit, ne L. Lucullus triumpharet, ut Plutarch. in Lucullo & Catone scribit; atque id ipsum triennio ante Ciceronis consulatum. Nam Cicero consul, ut ait lib. II. Acad. Quæst. currum Luculli in urbem introduxit. L. Pisone & A. Gabinio consulibus prætor fuit, ut epist. 2. lib. I. ad Q. Fratr. cognoscimus. Post vero præturam Bithyniam provinciam sortitus est: quo secum Val. Catullum poetam duxit; ut ipse Catullus ad Verannium & Fabullum scribens, testatur, quo loco illos Pisonis comites vocat. Inde reversus cum M. Scauro, M. Messala, Cn. Domitio consulatum petiit, & quidem Cæsaris auxilio fretus, cujus opibus & militia confirmabatur, & commendabatur, ut lib. IV. ad Attic. & lib. III. ad Q. Fratrem videre licet. Ille tamen repulsam tulit, & ambitus a Q. Curtio fuit accusatus, & Pompejo consule III. fuit condemnatus, ut Appian. lib. II. scribit; quamvis Ciceronis esset cliens, ut epist. 19. lib. XIII. Fam. refert Cicero, & ostendit illum Patris exulasse. Lucretius huic, ut poeta poetæ, & Epicureus Epicureo suos libros de Rerum Nat. scripsit. Nam C. Memmius poeta fuit etiam lascivus, ut Plin. epist. 3. lib. V. & Ovid. lib. II. de Trist. affirmant. *Idem*.

51 *Cæsare*] C. Julio Cæsare dictatore. *Idem*.

52 *Marcello*] M. Claudio Marcello, quem Cicero in Orat. I. Catilin. Catilinæ quidem sodalem, sed virum tamen optimum & fortissimum vocat; de cujus magistratibus nihil pene possumus affirmare, nisi illum anno ab U. C. DCCIII. cum Servio Sulpicio Ruso consulem fuisse. Post bellum civile, in quo Pompejum secutus est, timens Cæsarem veterem suum inimicum Marcellus exulabat; quo tempore Cæsar ejus acerbitatem accusavit, sed tamen repente præter spem dixit, se senatui roganti de Marcello, ne hominis quidem causa negaturum. Quare, cum reliqui gratias Cæsari egissent, Cicero longa satis oratione, quæ nunc extat, idem fecit, ut ait lib. IV. Famil. ubi sæpe monet illum, ut domum revertatur: quod cum ille jam facere cogitaret & vellet, a P. Magio Chilone, familiari suo, fuit interfectus, ut lib. IV. Famil. lib. XIII. ad Attic. & apud Liv. lib. CXV. & apud alios etiam leges. *Idem*.

ctas, quid ego judicem de istis, qui tibi sunt æque noti, ac mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus satis est notus; Cæsar autem parum. Illum enim sæpe audivi: hic, cum ego judicare jam aliquid possem, abfuit.

Quid igitur de illo judicas, quem sæpe audisti? Quid censes, inquit, nisi id, quod habiturus es similem tui? Næ ego, inquam, si ita est, velim tibi eum placere quam maxime. Atqui & ita est, inquit, & vehementer placet: nec vero sine causa. Nam & didicit, &, omissis cæteris studiis, unum id egit, seseque quotidianis commentationibus acerrime exercuit. Itaque & lectis utitur verbis, & frequentibus: & splendore vocis, & dignitate motus fit speciosum & illustre, quod dicitur: omniaque sic suppetunt, ut ei nullam deesse virtutem oratoris putem: maximeque laudandus est, qui hoc tempore ipso, cum * liceat, in hoc communi nostro, & quasi fatali malo, consoletur se cum conscientia optimæ mentis, tum etiam usurpatione & renovatione doctrinæ. Vidi enim Mytilenis nuper virum, atque (ut dixi) vidi plane virum. Itaque cum eum antea tui similem in dicendo viderim, tum vero nunc a doctissimo viro, tibique, ut intellexi, amicissimo Cratippo instructum omni copia, multo videbam similiorem.

Hic ego, Etsi, inquam, de optimi viri, nobisque amicissimi laudibus lubenter audio, tamen incurro in memoriam communium miseriarum, quarum oblivionem quærens, hunc ipsum sermonem produxi longius. Sed de Cæsare cupio audire, quid tandem Atticus judicet.

LXXII. Et ille, Præclare, inquit, tibi constas, ut de iis, qui nunc sint, nihil velis ipse dicere: & hercle si sic ageres, ut de iis egisti, qui jam mortui sunt, neminem ut prætermitteres, næ tu in multos Antronios, & Stalenos incurreres. Quare sive hanc turbam effugere voluisti, sive veritus es, ne quis se aut præteritum, aut non satis laudatum queri possit: de Cæsare tamen potuisti dicere, præsertim cum & tuum de illius ingenio notissimum judicium esset, nec illius de tuo obscurum.

Sed

* *Liceat*] Lamb. *cum jaceat in hoc*.

Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Cæsare & ipse ita judico, & de hoc hujus generis acerrimo æstimatore sæpissime audio, illum omnium fere oratorum Latine loqui elegantissime. Nec id solum domestica consuetudine, ut dudum de Læliorum & Muciorum familiis audiebamus: sed, quanquam id quoque credo fuisse, tamen ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis literis, & iis quidem reconditis & exquisitis, summoque studio & diligentia est consecutus. Quin etiam in maximis occupationibus, cum ad te ipsum (inquit, in me intuens) de ratione Latine loquendi accuratissime scripserit; primoque in libro dixerit, verborum delectum originem esse eloquentiæ; tribueritque, mi Brute, huic nostro, qui me de illo maluit, quam se dicere, laudem singularem: (nam scripsit his verbis, cum hunc nomine esset affatus: *Ac, si,* [a] *ut cogitata præclare eloqui possent, nonnulli studio & usu elaboraverunt, cujus te pene principem copiæ atque inventorem, bene de nomine ac dignitate populi Romani meritum esse existimare debemus*) hunc facilem, & quotidianum novisse sermonem, [b] nunc pro relicto est habendum.

LXXIII. Tum Brutus, Amice, hercule, inquit, & magnifice te laudatum puto, quem non solum principem atque inventorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus, sed etiam bene meritum de populi Romani nomine & dignitate. Quo enim uno vincebamur a victa Græcia, id aut ereptum illis est, aut certe nobis cum illis communicatum. Hanc autem, inquit, gloriam testimoniumque Cæsaris tuæ quidem supplicationi [c] non, sed triumphis multorum antepono.

Et recte quidem, inquam, Brute, modo sit hoc Cæsaris judicii, non benevolentiæ testimonium. Plus enim certe attulit huic populo dignitatis quisquis est ille, si modo est aliquis, qui non illustravit modo, sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quam illi, qui Ligurum castella expugnaverunt: ex quibus multi sunt, ut scitis, triumphi.

Verum quidem si audire volumus, omissis illis divinis con-

 filiis,

a *Ut cogitata*] Abesse non videtur posse illud *ut*, quod unus tamen Lambinus agnovit. Infra, pro *cujus*, vide an *hujus* reponendum sit. *Olivetus*.

b Lamb. *non pro derelicto*.

c Vict. *non solum, sed*

filiis, quibus sæpe constituta est imperatorum sapientia salus civitatis aut belli, aut domi; multo magis orator præstat minutis imperatoribus. At prodest plus imperator. Quis negat? Sed tamen, (non metuo ne mihi acclametis: est autem quod sentias, dicendi liber locus) malim mihi L. Crassi unam pro M'. Curio dictionem, quam castellanos triumphos duos. At plus interfuit reipublicæ castellum capi Ligurum, quam bene defendi causam M'. Curii. Credo. Sed Atheniensium quoque plus interfuit firma tecta in domiciliis habere, quam Minervæ signum ex ebore pulcherrimum; tamen ego me Phidiam esse mallem, quam vel optimum fabrum tignarium. Quare non, quantum quisque prosit, sed quanti quisque sit, ponderandum est: præsertim cum pauci pingere egregie possint, aut fingere; operarii autem, aut bajuli deesse non possint.

LXXIV. Sed perge, Pomponi, de Cæsare, & redde quæ restant. Solum quidem, inquit ille, & quasi fundamentum oratoris vides, locutionem emendatam & Latinam: cujus penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut scientiæ, sed quasi bonæ consuetudinis. Mitto C. Lælium, P. Scipionem. Ætatis illius ista fuit laus, tanquam innocentiæ, sic Latine loquendi: nec omnium tamen. Nam illorum æquales, Cæcilium & Pacuvium, male locutos videmus. Sed omnes tum fere, qui nec extra urbem hanc vixerant, nec eos aliqua barbaries domestica infuscaverat, recte loquebantur. Sed hanc certe rem deteriorem vetustas fecit & Romæ, & in Græcia. Confluxerunt enim & Athenas, & in hanc urbem multi inquinate loquentes ex diversis locis. Quo magis expurgandus est sermo, & adhibenda, tamquam obrussa, ratio, quæ mutari non potest; nec utendum pravissima consuetudinis regula.

T. Flamininum, qui cum Q. Metello consul fuit, pueri vidimus. Existimabatur bene Latine, sed literas nesciebat. Catulus erat ille quidem minime indoctus, ut a te paulo est ante dictum: sed tamen suavitas vocis, & lenis appellatio literarum, bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia se valde

valde dilatandis literis a similitudine Græcæ locutionis abstraxerat, sonabatque contrarium Catulo, subagreste quiddam, planeque subrusticum: alia quidem, quasi inculta & silvestri via, ad eandem laudem pervenerat. Sisenna autem, quasi emendator sermonis usitati cum esse vellet, ne a C. Rusio quidem accusatore deterreri potuit, quo minus inusitatis verbis uteretur. Quidnam istuc est? inquit Brutus: aut quis est iste C. Rusius? Et ille, Fuit accusator, inquit, vetus, quo accusante Chritilium, Sisenna defendens, dixit, quædam ejus *sputatilica* esse crimina. Tum C. Rusius, *Circumvenior*, inquit, *Judices*, *nisi subvenitis*. *Sisenna quid dicas*, *nescio: metuo insidias*. Sputatilica, *quid est hoc?* sputa *quid sit scio*, tilica *nescio*, Maximi risus: sed ille tamen familiaris meus recte loqui putabat esse, inusitate loqui.

LXXV. Cæsar autem rationem adhibens, consuetudinem vitiosam & corruptam pura & incorrupta consuetudine emendat. Itaque cum ad hanc elegantiam verborum Latinorum (quæ etiam si orator non sis, & sis ingenuus civis Romanus, tamen necessaria est) adjungit illa oratoria ornamenta dicendi: tum videtur tamquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. Hanc cum habeat præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere. Splendidam quandam, minimeque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu: forma etiam magnifica, & generosa quodam modo.

Tum Brutus, Orationes quidem ejus mihi vehementer probantur; complures autem legi. Atque etiam commentarios quosdam scripsit rerum suarum. Valde quidem, inquam, probandos: nudi enim sunt, recti & venusti, omni ornatu orationis, tanquam veste, detracto. Sed dum voluit, alios habere parata, unde sumerent, qui vellent scribere historiam: ineptis gratum fortasse fecit, qui volunt illa calamistris inurere: sanos quidem homines a scribendo deterruit. Nihil enim est in historia, pura & illustri brevitate dulcius. Sed ad eos, si placet, qui vita excesserunt, revertamur.

LXXVI. C. Sicinius [53] igitur, Q. Pompeji illius, qui censor

53 C. *Sicinius*] Quæstor anno DCLXXVII. *Prusteus*.

ſor fuit, ex filia nepos, quæſtorius mortuus eſt, probabilis orator: jam vero etiam probatus, ex hac inopi ad ornandum, ſed ad inveniendum expedita, Hermagoræ diſciplina. Ea dat rationes certas & præcepta dicendi: quæ ſi minorem habent apparatum, (ſunt enim exilia) tamen habent ordinem, & quaſdam errare in dicendo non patientes vias. Has ille tenens, & paratus ad cauſas veniens, verborum non egens, ipſa illa comparatione diſciplinaque dicendi jam in patronorum numerum pervenerat.

Erat etiam vir doctus in primis C. Viſellius Varro [54], conſobrinus meus, qui fuit cum Sicinio ætate conjunctus. Is cum poſt curulem ædilitatem judex quæſtionis eſſet, eſt mortuus: in quo fateor vulgi judicium a judicio meo diſſenſiſſe. Nam populo non erat ſatis vendibilis: præceps quædam, & cum idcirco obſcura, quia peracuta, tum rapida, & celeritate cæcata oratio: ſed neque verbis aptiorem cito alium dixerim, neque ſententiis crebriorem. Præterea perfectus in literis, jurisque civilis jam a patre Aculeone traditam tenuit diſciplinam.

Reliqui ſunt, qui mortui ſint, L. Torquatus [55], quem tu non tam cito rhetorem dixiſſes, (etſi non deerat oratio) quam ut Græci dicunt, πολιτικόν. Erant in eo plurimæ literæ, nec eæ vulgares, ſed interiores quædam, & reconditæ: divina memoria, ſumma verborum & gravitas, & elegantia. Atque hæc omnia vitæ decorabat dignitas & integritas. Me qui-

54 C. *Viſellius Varro*] In Aſia tribunus militum fuit C. Nerone prætore, cum Verres legatus eſſet Dolabellæ, ut Verr. III. videre licet. Huic cum J. Cæſare magna fuit conſuetudo, ut in Orat. de Provinc. conſularibus oſtenditur. Atque niſi cognoſceretur hic ante mortuus, dicerem ipſum cum Cicerone in Ciliciam profectum fuiſſe, cum dicat Cicero epiſt. 7. lib. III. Famil. ſe Varronem App. Claudio obviam miſiſſe; nec M. Varronem illum doctum poſſit ſignificare, qui tum Romæ fuit, ut epiſt. 11. lib. v. ad Attic. cognoſces, nec ita multo poſt ivit legatus in Hiſpaniam ulteriorem. Hunc Viſellium Valer. Max. lib. VIII. c. 2. ſcribit gravi morbo correptum trecenta millia nummum ab Octacilia Laterenſi, cum qua commercium libidinis habuerat, expenſa ferri ſibi paſſum fuiſſe, & ab Aquilio, cum poſtea convaluiſſet, abſolutum. *Corradus*.

55 *L. Torquatus*] L. Manlius L. F. Torquatus, qui adoleſcentulus eripuit P. Syllæ conſulatum, & ad patrem ſuum retulit. De hoc Cicero in Orat. pro P. Sylla ita ſcribit: *Harum omnium rerum, quæ ego in conſulatu pro ſalute omnium ſuſcepi & geſſi, L. ille Torquatus, cum eſſet meus contubernalis in conſulatu, cum ſignifer eſſet juventutis, atque in prætura fuiſſet, auctor, adjutor, particeps extitit*. Idem.

quidem admodum delectabat etiam Triarii [56], in illa ætate, plena literatæ senectutis oratio. Quanta severitas in vultu! quantum pondus in verbis! quam nihil non consideratum exibat ex ore!

Tum Brutus, Torquati & Triarii mentione commotus, (utrumque enim eorum admodum dilexerat) Næ ego, inquit, (ut omittam cætera, quæ sunt innumerabilia) de istis duobus cum cogito, doleo, nihil tuam perpetuam auctoritatem de pace valuisse: nam nec istos excellentes viros, nec multos alios præstantes cives respublica perdidisset. Sileamus, inquam, Brute, de istis, ne augeamus dolorem. Nam & præteritorum recordatio est acerba, & acerbior exspectatio reliquorum. Itaque omittamus lugere, & tantum, quid quisque dicendo potuerit, (quoniam id quærimus) prædicemus.

LXXVII. Sunt etiam ex iis, qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus [57], qui & scriptitavit accurate, cum præsertim non esset orator, & egit multa constanter: Appius Claudius [58], socer tuus, collega & familiaris meus; hic jam & satis studio-

56 *Triarii*] C. Valerii Triarii, qui in Sardinia contra M. Lepidum arma tulit, ut ait Asconius; unde nos suspicati sumus Verr. III. ita esse legendum: *P. Lentulo*, C. *Triario quæstoribus urbanis*. Hic, ut auctor est Asconius, postea L. Luculli in Asia Pontoque legatus fuit: & ut Liv. lib. XCVIII. scribit, adversus Mithridatem parum prospere pugnavit, & quidem apud Zielam, quæ nobilis clade Triarii ob id, opinor, a Plin. lib. VI. c. 3. dicitur; quam quidem cladem Plutarch. in Lucullo, & Appian. in Mithridat. pluribus describunt. Triarios vero e gente Valeria fuisse, ostendit etiam Valeria, quæ Triarii soror epist. 7. lib. VIII. Famil. vocatur. *Idem*.

57 *M. Bibulus*] M. Calphurnius Bibulus a Plutarcho in Cæsare vocatur, quamquam Bibulus cognomen in gente Publicia frequentius, ut apud Liv. lib. XXII. & XXVII. & apud Plut. in Marcello, reperiatur. Is igitur Bibulus, ut Cæsar lib. III. de Bello Civ. refert, iracundia summa fuit, inimicitiasque habuit privatas cum Cæsare ex ædilitate conceptas & prætura. Bibulus consul factus Cæsari collegæ ferenti legem agrariam cœpit adversari & obnunciare, sed armis foro pulsus est. Ac postero die Bibulum in senatu conquestum, nec quoquam reperto, qui super tali consternatione referre aut censere auderet, qualia sæpe multa in levioribus turbis decreta erant, in eam Cæsar coegit desperationem, ut, quoad potestate abiret, domo abditus nihil aliud quam per edicta obnunciaret: in quibus Cæsarem inter conjuratos fuisse dicebat, eumque Bithynicam reginam vocabat, ut scribit Sueton. quæ quidem edicta vel ob id Cicero lib. II. ad Attic. *Archilochia* vocat. De rebus hujus Bibuli Plutarch. Dion. & Appian. plura scribunt. *Idem*.

58 *Appius Claudius*] Appius Claudius Pulcher, ejus Appii, qui cum P. Servilio consul fuit, filius, ut in Orat. de Responsis agnosces. Hic pauper cum duobus fratribus & duabus sororibus est relictus, ut Varro lib. III. cap. 16. de R. Rust. testis est. P. Clodium ejus fratrem fuisse cognosces ex orationibus pro Domo, & in Pisonem. Tandem cum L. Domitio consul fuit, ad quod usque tem-

ſtudioſus, & valde cum doctus, tum etiam exercitatus orator, & cum auguralis, tum omnis publici juris, antiquitatiſque noſtræ bene peritus fuit. L. Domitius [59] nulla ille quidem arte, ſed Latine tamen, & multa cum libertate dicebat. Duo præterea Lentuli [60] conſulares, quorum Publius ille, noſtrarum injuriarum ultor, auctor ſalutis, quidquid habuit, quantumcumque fuit, illud totum habuit ex diſciplina: inſtrumenta naturæ deerant: ſed tantus animi ſplendor, & tanta magnitudo, ut ſibi omnia, quæ clarorum virorum eſſent, non dubitaret adſciſcere, eaque omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus [61] ſatis erat fortis orator, ſi modo ora-

tempus videtur duraſſe, quod inter eum & Ciceronem ſimultatis fuit. Tunc enim demum ſunt reconciliati, vel paulo ante, ut lib. I. Famil. cognoſcimus: atque ad ipſum per Cn. Pompejum, ut ad Brutum ſcripſit, quod Quintil. lib. IX. cap. 3. refert; vel per Grajos, ut epiſt. 10. lib. II. ad Q. Fratrem ſcribit: quem reditum in gratiam *illuſtrem* vocat epiſt. 10. lib. III. Famil. A Pompejo Achajæ cum eſſet præfectus, eventum graviſſimi motus explorare, ut ait Val. Max. lib I. cap. 8. cupiens, Pythici oraculi fidem voluit experiri, quod Oroſ. lib. VI. cap. 15. ſcribit; & oraculum accepit, quod Lucanus lib. V. ſic explicat:

Effugis ingentes, tanti diſcriminis expers,
Bellorum, Romane, minas, ſoluſque quietem
Euboici vaſta lateris convalle tenebis.

Et ſane ibi, ante Pharſalicum certamen, morbo conſumptus, prædictum a deo locum pro ſepultura poſſedit, ut Val. Max. lib. I. cap. 8. ſcribit. Ob id fortaſſe Cicero poſtea Tuſc. I. ſcripſit Appium *νεκρομαντεῖα* feciſſe, & lib. I. de Divin. ſortilegis & *ψυχομαντεῖα* uti ſolitum fuiſſe. *Idem*.

59 *L. Domitius*] L. Domitius Ænobarbus, qui filius fuit Cn. Domitii, quem ſupra diximus cum L. Craſſo cenſorem fuiſſe. Hunc adoleſcentem clariſſimum, ac principem juventutis Verr. III. vocat; ubi ſcribit in eo tantum pudorem fuiſſe, ut Chelidonem meretricem abſe nominari vix ſibi honeſtum eſſe arbitraretur. Dedit vero, quam contemneret populares inſanias, jam ab adoleſcentia documenta maxima, ut ait Cicero in Orat. pro Milone. Dion. lib. XLI. ſcribit eum admodum divitem fuiſſe, quod Syllanis temporibus ſibi divitias ingentes comparaſſet; quod vereor ne ſit falſum, cum Domitius illis temporibus admodum adoleſcens, & pæne puer eſſet; ita ut vix rem familiarem curare poſſet; niſi forte pater eo modo divitias filio comparavit. De morte ejus non una eſt apud veteres ſcriptores ſententia, cum Suetonius & Lucanus in acie Pharſalica cecidiſſe dicant, quamvis aliter legas apud Appianum. *Idem*.

60 *P. Lentulus*] Cornelius Lentulus Spinter, ædilis curulis, Cicerone conſule, omnium illius conſiliorum particeps, periculorumque ſocius fuit, ut in Orat. poſt Redit. ad Quirit. eſt ſcriptum. Cæſare & Bibulo conſulibus, ipſius Cæſaris beneficio in collegium pontificum venit, & hinc Cicero in Orat. de Reſp. illum pontificem vocat, & in Orat. pro Domo cum illo, tanquam pontifice, loquitur. In Ciliciam proconſul profectus rem ſic præclare geſſit, ut imperator ſit appellatus, ut oſtendunt inſcriptiones epiſtolarum lib. I. Famil. quas eo tempore Cicero ſcripſit. Quin, ut ego ex epiſt. 21. lib. V. ad Atticum conjicio, triumphavit; ſed ob id tantum æris alieni videtur feciſſe, ut Cicero in Cilicia proconſul audiverit, quod epiſt. I. lib. VI. ad Attic. ſcripſit, eum prædium Tuſculanum proſcripſiſſe. In bello civili Pompejo adhæſit, ſed quid poſtea illi factum ſit, neſcimus: id ſcimus, Ciceronem multo poſt audiviſſe illum Rhodi eſſe, quod epiſt. 13. lib. XI. ad Attic. ſcripſit. *Idem*.

61 *L. Lentulus*] Ne longum faciam, mittam conjecturas, quæ multæ ſunt, cur ego credam hunc eſſe L. Cornelium Lentulum flaminem Martialem, quem Aſconius Nigrum vocat,

orator, ſed cogitandi non ferebat laborem. Vox canora, verba non horrida ſane, ut plena eſſet animi & terroris oratio. [62] Quæreres in judiciis fortaſſe melius: in republica, quod erat, eſſe judicares ſatis. Ne T. quidem Poſtumius [63] contemnendus in dicendo: de republica vero non minus vehemens orator, quam bellator fuit: effrenatus, & acer nimis, ſed bene juris publici leges atque inſtituta cognoverat.

Hoc loco Atticus, Putarem te, inquit, ambitioſum eſſe, ſi, (ut dixiſti) ii, quos jamdiu colligis, viverent. Omnes enim commemoras, qui auſi aliquando ſunt ſtantes loqui; ut mihi imprudens M. Servilium [64] præteriiſſe videare.

LXXVIII. Non, inquam, ego iſtuc ignoro, Pomponi, multos fuiſſe, qui verbum nunquam in publico feciſſent, cum melius aliquanto poſſent, quam iſti oratores, quos colligo, dicere: ſed his commemorandis etiam illud aſſequor, ut intelligatis, primum ex omni numero, quam non multi auſi ſint dicere, deinde ex iis ipſis quam pauci fuerint laude digni. Itaque ne hos quidem equites Romanos, amicos noſtros, qui nuper mortui ſunt, P. Cominium Spoletinum, quo accuſante defendi C. Cornelium [65]; in quo & compoſitum dicendi genus, & acre, & expeditum fuit: T. Accium Piſaurenſem [66], cujus accuſationi reſpondi pro A. Cluentio; qui & accurate dicebat, & ſatis copioſe, eratque præterea doctus Herma-

vocat, quemque Cicero dicit in Orat. in Vatin. Gabinii competitorem fuiſſe; cum multo plures ſint, cur arbitrer, atque adeo affirmem, eſſe L. Cornelium Lentulum Cruſcellum, qui Piſone & Gabinio conſulibus prætor fuit, ut epiſt. 2. lib. 1. ad Q. Fratrem, & in Orat. in Piſonem leges. Ejus res reperiuntur paſſim apud Plutarchum, Appianum, Dionem, Val. Max. & alios. *Idem*.

62 *Verba non horrida ſane, ut plena eſſet animi, & terroris oratio*] Fuit qui perſuadere vellet aut mutandam eſſe vocem *terroris*: aut delendam negationem. At non cogitabat particulam *ut* eodem eſſe ſenſu intelligendam, quo *etiamſi*, *quamvis*. Hoc ergo vult Cicero, P. Lentuli *verba* fuiſſe *non horrida*, etiamſi *plena* eſſet *terroris oratio*. Poſſe autem ſine horrore illo verborum, & cum ſuavitate orationis terrorem conſiſtere, docuit ipſe ſupra (cap. 11.) ubi hæc de Pericle: *Hujus ſuavitate maxime hilaratæ ſunt Athenæ: hujus ubertatem & copiam admiratæ, ejuſdem vim dicendi, terroremque timuerunt*. Anonymus.

63 *T. Poſthumius*] Is mihi videtur eſſe, de quo, belli civilis initio, nominatim ſenatus decrevit, ut ſtatim in Siciliam iret, ut epiſt. 15. lib. VII. ad Att. ſcribitur. *Idem*.

64 *M. Servilium*] M. Servilius Geminus, tribunus pleb. An. DCXCIV.

65 *C. Cornelium*] Qui Pompeji quæſtor fuerat, dein tribunus plebis, quem Cicero prætor defendit, ut ipſe in Orat. in Vatinium, & alibi ſæpe teſtatur. *Idem*.

66 *T. Accium Piſaurenſem*] Quem bonum adoleſcentem & diſertum vocat in Orat. pro Cluent. *Idem*.

Hermagoræ præceptis: quibus etsi ornamenta non satis opima dicendi, tamen, ut hastæ velitibus amentatæ, sic apta quædam & parata singulis causarum generibus argumenta traduntur.

Studio autem neminem, nec industria majore cognovi; quanquam ne ingenio quidem qui præstiterit, facile dixerim, C. Pisoni, genero meo [67]. Nullum tempus illi unquam vacabat aut a forensi dictione, aut a commentatione domestica, aut a scribendo, aut a cogitando. Itaque tantos processus efficiebat, ut evolare, non excurrere videretur: eratque verborum & delectus elegans, & apta, & quasi rotunda constructio: cumque argumenta excogitabantur ab eo multa, & firma ad probandum, tum concinnæ acutæque sententiæ, gestusque natura ita venustus, ut ars etiam, quæ non erat, & e disciplina motus quidam videretur accedere. Vereor, ne amore videar plura, quam fuerint in illo, dicere: quod non ita est. Alia enim de illo majora dici possunt. Nam nec continentia, nec pietate, nec ullo genere virtutis quemquam ejusdem ætatis cum illo conferendum puto.

LXXIX. Nec vero M. Cœlium [68] prætereundum arbitror, quæcumque ejus in exitu vel fortuna, vel mens fuit: qui quamdiu auctoritati meæ paruit, talis tribunus plebis fuit, ut nemo contra civium perditorum popularem, turbulentamque dementiam, a senatu, & a bonorum causa steterit constantius: quam ejus actionem, multum tamen & splendida, & grandis, & eadem in primis faceta, & perurbana commendabat oratio. Graves ejus conciones aliquot fuerunt, acres accusationes tres, eæque omnes ex reipublicæ contentione

67 *Genero meo*] Primo. Nam Cicero tribus viris, Pisoni, Crassipedi, & Dolabellæ Tulliam filiam collocavit, ut in Quæstura diximus. Consulibus L. Julio Cæsare & C. Marcio Figulo eam C. Pisoni despondit, anno antequam consul ipse fieret, ut lib. I. ad Attic. scribit. Sed tamen Piso eam non videtur duxisse, epist. 4. lib. xiv. Famil. & priusquam Cicero Romam rediret, vel paulo post reditum, decessisse. *Idem*.

68 *M. Cœlium*] Significat M. Cœlium, M. F. Rufum, cujus vitam magnam partem Cicero scribit in Orat. quam pro illo dixit. Extant quædam illius epistolæ. Fortuna ei fuit adversa, nam senatus decreto ab Rep. remotus, a consule senatu prohibitus & de rostris, cum vellet concionari, deductus, Turios pervenit, ubi ab equitibus Gallis atque Hispanis, qui eo missi fuerant, interfectus fuit, ut Cæsar lib. III. de Bel. Civ. Livius lib. cxI. & Pater. lib. II. scribunt. Quod ad mores attinet ejus, vide Senecam lib. III. cap. 8. de Ira. *Idem*.

ne susceptæ : defensiones , etsi illa erant in eo meliora , quæ dixi , non contemnendæ tamen , saneque tolerabiles . Hic cum summa voluntate bonorum ædilis curulis factus esset , nescio quomodo discessu meo discessit a sese , ceciditque posteaquam eos imitari cœpit , quos ipse perverterat .

Sed de M. Calidio [69] dicamus aliquid , qui non fuit orator unus e multis ; potius inter multos prope singularis fuit : ita reconditas exquisitasque sententias mollis & pellucens vestiebat oratio . Nihil tam tenerum , quam illius comprehensio verborum : nihil tam flexibile : nihil , quod magis ipsius arbitrio fingeretur , ut nullius oratoris æque in potestate fuerit : quæ primum ita pura erat , ut nihil liquidius : ita libere fluebat , ut nusquam adhæresceret : nullum , nisi loco positum , & tanquam *in vermiculato emblemate* , ut ait Lucilius , structum verbum videres . Nec vero ullum aut durum , aut insolens , aut humile , aut longius ductum : ac non propria verba rerum , sed pleraque translata : sic tamen , ut ea non irruisse in alienum locum , sed immigrasse in suum diceres . Nec vero hæc soluta , nec diffluentia , sed adstricta numeris , non aperte , nec eodem modo semper , sed varie , dissimulanterque conclusis . Erant autem & verborum & sententiarum illa lumina , quæ vocant Græci σχήματα , quibus tanquam insignibus in ornatu distinguebatur omnis oratio . Qua de re agitur autem illud , quod multis locis in jurisconsultorum includitur formulis , & ubi esset , videbat . Accedebat ordo rerum plenus artis , actio liberalis , totumque dicendi placidum , & sanum genus .

LXXX. Quod si est optimum suaviter dicere ; nihil est , quod melius hoc quærendum putes . Sed cum a nobis paulo ante dictum sit , tria videri esse , quæ orator efficere deberet ,

69 *M. Calidio*] M. Calidio Q. F. ut ait Asconius : Apollodori discipulo , ut scribit Eusebius . Is fuit ex ordine equestri : Cn. enim Calidius eques Romanus Verr. VI. nominatur , & Q. Calidius trib. pleb. sua lege Metellum Numidicum restituit ; unde cognosci potest gentem Calidiam plebejam fuisse . Is Lentulo & Metello coss. prætor fuit , qui statim designatus sententia sua , quam sibi esset cara Ciceronis salus , declaravit ; ut in Orat. post Redit. in senatu legimus . Is postea consulatum cum L. Paulo & C. Marcello videtur petiisse , & repulsam tulisse . Nos certe sic epist. 4. lib. VIII. Famil. legendum putamus : *M. Calidium a repulsa postulatum a duobus Galliis* . In bello civili Cæsarianas partes secutus Placentiæ objit , ut scribit Eusebius . *Idem* .

ut doceret, ut delectaret, ut moveret: duo summe tenuit, ut & rem illustraret differendo, & animos eorum, qui audirent, devinciret voluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoveret, atque incitaret animos, quam plurimum pollere diximus. Nec erat ulla vis, atque contentio: sive consilio, quod eos, quorum altior oratio, actioque esset ardentior, furere & bacchari arbitraretur; sive quod natura non esset ita factus; sive quod non consuesset; sive quod non posset. Hoc unum illi, si nihil utilitatis habebat, absfuit: si opus erat, defuit. Quin etiam memini, cum in accusatione sua Q. Gallio crimini dedisset, sibi eum venenum paravisse, idque a se esse deprehensum, seseque chirographa, testificationes, indicia, quæstiones, manifestam rem deferre diceret, deque eo crimine accurate & exquisite disputavisset: me in respondendo, cum essem argumentatus, quantum res ferebat; hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quod ille, cum pestem capitis sui, cum indicia mortis se comperisse manifesto & manu tenere diceret, tam solute egisset, tam leniter, tam oscitanter. *Tu istuc, M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres? præsertim cum ista eloquentia, alienorum hominum pericula defendere acerrime soleas, tuum negligeres? Ubi dolor? ubi ardor animi, qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces, & querelas solet? Nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur: pedis (quod minimum est) nulla supplosio. Itaque tantum abfuit, ut inflammares nostros animos; somnum isto loco vix tenebamus*. Sic nos summi oratoris vel sanitate, vel vitio, pro argumento ad diluendum crimen usi sumus.

Tum Brutus, Atqui dubitamus, inquit, utrum ista sanitas fuerit, an vitium? Quis enim non fateatur, cum ex omnibus oratoris laudibus longe ista sit maxima, inflammare animos audientium, &, quocumque res postulet modo, flectere, qui hac virtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuisse?

LXXXI. Sit sane ita, inquam: sed redeamus ad eum, qui jam unus restat, Hortensium: tum de nobismetipsis, quoniam id etiam, Brute, postulas, pauca dicemus. Quanquam facien-

facienda mentio eſt, ut quidem mihi videtur, duorum adoleſcentium: qui ſi diutius vixiſſent, magnam eſſent eloquentiæ laudem conſecuti.

C. Curionem [70] te, inquit Brutus, & C. Licinium Calvum [71] arbitror dicere. Recte, inquam, arbitraris: quorum quidem alter, quod veriſimile dixiſſet, ita facile, ſoluteque verbis volvebat ſatis interdum acutas, crebras quidem certe ſententias, ut nihil poſſet ornatius eſſe, nihil expeditius. Atque hic a magiſtris parum inſtitutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum: induſtriam non ſum expertus: ſtudium certe fuit: qui ſi me audire voluiſſet, ut cœperat, honores, quam opes, conſequi maluiſſet. Quidnam eſt, inquit, iſtud? & quemadmodum diſtinguis? Hoc modo, inquam. Cum honos ſit præmium virtutis, judicio, ſtudioque civium delatum ad aliquem, qui eum ſententiis, qui ſuffragiis adeptus eſt: is mihi & honeſtus & honoratus videtur. Qui autem occaſione aliqua, etiam invitis ſuis civibus, nactus eſt imperium, ut ille cupiebat: hunc nomen honoris adeptum, non honorem puto. Quæ ſi ille audire voluiſſet, maxima cum gratia & gloria ad ſummam amplitudinem perveniſſet, adſcendens gradibus magiſtratuum, ut pater ejus fecerat, ut reliqui clariores viri. Quæ quidem etiam cum P. Craſſo, M. filio, cum initio ætatis ad amicitiam ſe meam contuliſſet, ſæpe egiſſe me arbitror, cum eum vehementer hortarer, ut eam laudis viam rectiſſimam eſſe duceret, quam majores ejus ei tritam reliquiſſent. Erat enim cum inſtitutus optime, tum etiam perfecte,

70 C. *Curionem*] C. Scribonius Curio, patris conſularis ac triumphalis eloquentia & ingenio ſimilis, perditis moribus diſſimillimus; quem Vellejus lib. II. egregie deſcribit: *Vir nobilis, eloquens, audax, ſuæ alienæque & fortunæ & pudicitiæ prodigus, homo ingenioſiſſime nequam, & facundus malo publico; cujus animo, voluptatibus, vel libidinibus neque opes ullæ, neque civitates ſufficere poſſent.* Pruſteus.

71 C. *Licinium Calvum*] C. Licinium Calvum, C. Licinii Macri filium, ut apud Valer. Max. lib. IX. cap. 12. videre poteris. Hujus vitam Crinitus & Lilius ſcripſerunt. Catullus eundem non ſemel ut oratorem & poetam deſcribit. Ut poeta igitur verſus in Cæſarem ſcripſit, ut Suetonius oſtendit. Scripſit & in Tigellium; unde verſum refert interpres Horat. *Sardi Tigelli putidum caput venit.* Hinc Cicero de Tigellio loquens epiſt. 25. lib. VII. Famil. ſcribit ita: *Eum addictum jam tum puto Calvi Licinii Hipponacteo præconio.* Hic amavit Quintiliam, ut Catullus, & Propertius lib. II. ſunt auctores; & carmina cum ingeniis animi plena, ut ait Seneca lib. IV. Controv. tum ſæpe etiam laſciva ſcripſit, ut Ovid. lib. II. de Triſtib. oſtendit. *Corradus.*

cte, planeque eruditus: ineratque & ingenium satis acre, & orationis non inelegans copia: prætereaque sine arrogantia gravis esse videbatur, & sine segnitia verecundus. Sed hunc quoque absorbuit æstus quidam non insolitæ adolescentibus gloriæ: qui quia navarat miles operam imperatori, imperatorem se statim esse cupiebat: cui muneri mos majorum ætatem certam, sortem incertam reliquit. Ita gravissimo suo casu, dum Cyri & Alexandri similis esse voluit, qui suum cursum transcurrerant; & L. Crassi & multorum Crassorum inventus est dissimillimus.

LXXXII. Sed ad Calvum (is enim nobis erat propositus) revertamur: qui orator fuisset cum literis eruditior, quam Curio, tum etiam accuratius quoddam dicendi & exquisitius afferebat genus: quod quanquam scienter, eleganterque tractabat, nimium tamen inquirens in se, atque ipse sese observans, metuensque ne vitiosum colligeret, etiam verum sanguinem deperdebat. Itaque ejus oratio nimia religione attenuata, doctis, & attente audientibus erat illustris: a multitudine autem, & a foro, cui nata eloquentia est, devorabatur.

Tum Brutus, Atticum se, inquit, Calvus noster dici oratorem volebat. Inde erat ista exilitas, quam ille de industria consequebatur. Dicebat, inquam, ita: sed & ipse errabat, & alios etiam errare cogebat. Nam, si quis eos, qui nec inepte dicunt, nec odiose, nec putide, Attice putat dicere, is recte, nisi Atticum, probat neminem. Insulsitatem enim & insolentiam, tanquam insaniam quandam orationis, odit: sanitatem autem & integritatem, quasi religionem & verecundiam oratoris probat. Hæc omnium debet oratorum eadem esse sententia. Sin autem jejunitatem, & siccitatem, & inopiam, dummodo sit polita, dum urbana, dum elegans, in Attico genere ponit; hoc recte duntaxat: sed quia sunt in Atticis alia meliora, videat ne ignoret & gradus, & dissimilitudines, & vim, & varietatem Atticorum. Atticos, inquit, volo imitari. Quos? nec enim est unum genus. Nam quid est tam dissimile, quam Demosthenes & Lysias? quam

idem,

idem, & Hyperides? quam omnium horum Æschines? Quem igitur imitaris? Si aliquem, cæteri ergo Attice non dicebant. Si omnes; qui potes, cum sint ipsi dissimillimi inter se? In quo etiam illud quæro, Phalereus ille Demetrius Atticene dixerit? Mihi quidem ex illius orationibus redolere ipsæ Athenæ videntur. At est floridior, ut ita dicam, quam Hyperides, quam Lysias: natura quædam, aut voluntas ita dicendi fuit.

LXXXIII. Et quidem duo fuerunt per idem tempus dissimiles inter se; sed Attici tamen: quorum Charisius multas orationes scribebat aliis, cum cupere videretur imitari Lysiam: Demochares autem, qui fuit Demosthenis sororis filius, & orationes scripsit aliquot, & earum rerum historiam, quæ erant Athenis ipsius ætate gestæ, non tam historico, quam oratorio genere perscripsit. At Charisii vult Hegesias esse similis, isque se ita putat Atticum, ut veros illos præ se pæne agrestes putet. At quid est tam fractum, tam minutum, tam in ipsa, quam tamen consequitur, concinnitate puerile? Atticorum similes esse volumus. Optime. Suntne igitur ii Attici oratores? Quis negare potest? Hos imitamur. Quo modo, qui sunt & inter se dissimiles, & aliorum? Thucydidem, inquit, imitamur. Optime, si historiam scribere, non si causas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum gestarum pronuntiator sincerus, & grandis etiam fuit. Hoc forense, concertatorium, judiciale non tractavit genus. Orationes autem, quas interposuit, (multæ enim sunt,) eas ego laudare soleo: imitari neque possim, si velim; nec velim fortasse, si possim. Ut, si quis Falerno vino delectetur, sed eo nec ita novo, ut proximis consulibus natum velit; nec rursus ita vetere, ut Opimium, aut Anicium consulem quærat. Atqui eæ notæ sunt optimæ. Credo: sed nimia vetustas nec habet eam, quam quærimus, suavitatem, nec est jam sane tolerabilis. Num igitur qui hoc sentiat, si is potare velit, de dolio sibi hauriendum putet? Minime: sed quandam sequatur ætatem. Sic ego istis censuerim, & novam istam quasi de musto ac lacu fervidam orationem, fugiendam; nec illam

illam præclaram Thucydidi nimis veterem, tanquam Anicianam notam, persequendam. Ipse enim Thucydides si posterius fuisset, multo maturior fuisset, & mitior.

LXXXIV. Demosthenem igitur imitemur. O dii boni! quid, quæso, nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? At non assequimur. Isti enim videlicet Attici nostri, quod volunt, assequuntur. Ne illud quidem intelligunt, non modo ita memoriæ proditum esse, sed ita necesse fuisse, cum Demosthenes dicturus esset, ut concursus, audiendi causa, ex tota Græcia fierent. At cum isti Attici dicunt, non modo a corona, (quod est ipsum miserabile) sed etiam ab advocatis relinquuntur. Quare si anguste, & exiliter dicere, est Atticorum, sint sane Attici: sed in comitium veniant, ad stantem judicem dicant. Subsellia grandiorem, & pleniorem vocem desiderant.

Volo hoc oratori contingat, ut cum auditum sit eum esse dicturum, locus in subselliis occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribæ sint in dando & cedendo loco, corona multiplex, judex erectus: cum surgit is, qui dicturus sit, significetur a corona silentium, deinde crebræ assensiones, multæ admirationes: risus, cum velit; cum velit, fletus: ut, qui hæc procul videat, etiamsi, quid agatur, nesciat; at placere tamen, & in scena esse Roscium intelligat. Hæc cui contingant, eum scito Attice dicere, ut de Pericle audivimus, ut de Hyperide, ut de Æschine, de ipso quidem Demosthene maxime.

Sin autem acutum, prudens, & idem sincerum, & solidum, & exsiccatum genus orationis probant, nec illo graviore ornatu oratorio utuntur, & hoc proprium esse Atticorum volunt; recte laudant. Est enim in arte tanta, tamque varia, etiam huic minutæ subtilitati locus. Ita fiet, ut non omnes, qui Attice, iidem bene; sed, ut omnes, qui bene, iidem etiam Attice dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium.

LXXXV. Sane quidem, inquit Brutus: quanquam ista mihi tua fuit perjucunda a proposita oratione digressio. Tum Atti-

Atticus, Aliquoties ſum, inquit, conatus, ſed interpellare nolui. Nunc, quoniam ad perorandum ſpectare videtur ſermo tuus, dicam, opinor, quod ſentio. Tu vero, inquam, Tite. Tum ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuiſſe, qua ille in Platonis, & Xenophontis, & Æſchinis libris utitur, facetam & elegantem puto. Eſt enim & minime inepti hominis, & ejuſdem etiam faceti, cum de ſapientia diſceptetur, hanc ſibi ipſum detrahere, eis tribuere illudentem, qui eam ſibi arrogant: ut apud Platonem Socrates in cælum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, cæteros; ſe autem omnium rerum inſcium fingit & rudem. Decet hoc neſcio quomodo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, aſſentior. Sed in hiſtoria, qua tu es uſus in omni ſermone, cum, qualis quiſque orator fuiſſet, exponeres, vide, quæſo, inquit, ne tam reprehendenda ſit ironia, quam in teſtimonio.

Quorſus, inquam, iſtuc? non enim intelligo. Quia primum, inquit, ita laudaviſti quoſdam oratores, ut imperitos poſſes in errorem inducere. Equidem in quibuſdam riſum vix tenebam, cum Attico Lyſiæ Catonem noſtrum comparabas, magnum mehercule hominem, vel potius ſummum, & ſingularem virum: nemo dicet ſecus: ſed oratorem? ſed etiam Lyſiæ ſimilem, quo nihil poteſt eſſe pictius? bella ironia, ſi jocaremur: ſin aſſeveramus, vide, ne religio nobis tam adhibenda ſit, quam ſi teſtimonium diceremus.

Ego enim Catonem tuum, ut civem, ut ſenatorem, ut imperatorem, ut virum denique cum prudentia, & diligentia, tum omni virtute excellentem probo: orationes autem ejus, ut illis temporibus, valde laudo: ſignificant enim quandam formam ingenii, ſed admodum impolitam, & plane rudem. Origines vero cum omnibus oratoris laudibus refertas diceres, & Catonem cum Philiſto & Thucydide comparares, Brutone te id cenſebas, an mihi probaturum? Quos enim ne e Græcis quidem quiſquam imitari poteſt, iis tu comparas hominem Tuſculanum, nondum ſuſpicantem quale eſſet copioſe & ornate dicere.

LXXXVII. Gal-

LXXXVI. Galbam laudas. Si ut illius ætatis principem, assentior: sic enim accepimus. Sin ut oratorem, cedo, quæso, orationes, (sunt enim) & dic, hunc, quem tu plus, quam te, amas, Brutum, velle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes: paulum hic tibi assentior, modo ita laudes, ut antiquas: quod item de Africano, de Lælio, cujus tu oratione negas fieri quidquam posse dulcius. Addis etiam nescio quid augustius: nomine nos capi volens summi viri, vitæque elegantissimæ verissimis laudibus. Remove hæc: næ ista dulcis oratio ita sit abjecta, ut eam adspicere nemo velit. Carbonem in summis oratoribus habitum scio: sed cum in cæteris rebus, tum in dicendo, semper, quo nihil est melius, id laudari, qualecumque est, solet. Dico idem de Gracchis: etsi de iis ea sunt a te dicta, quibus ego assentior. Omitto cæteros: venio ad eos, in quibus jam perfectam putas esse eloquentiam, quos ego audivi, sine controversia magnos oratores, Crassum & Antonium. De horum laudibus tibi prorsus assentior: sed tamen non isto modo, ut Polycleti Doryphorum sibi Lysippus ajebat, sic tu suasionem legis Serviliæ tibi magistram fuisse. Hæc germana ironia est. Cur ita sentiam, non dicam, ne me tibi assentari putes. Omitto igitur, quæ de iis ipsis, quæ de Cotta, quæ de Sulpicio, quæ modo de Cœlio dixeris. Ii enim fuerunt certe oratores. Quanti autem, & quales, tu videris. Nam illud minus curo, quod congessisti operarios omnes: ut mihi videantur mori voluisse nonnulli, ut a te in oratorum numerum referrentur.

LXXXVII. Hæc cum ille dixisset, Longi sermonis initium detulisti, inquam, Attice, remque commovisti, nova disputatione dignam, quam in aliud tempus differamus. Volvendi enim sunt libri cum aliorum, tum in primis Catonis. Intelliges, nihil illius lineamentis, nisi eorum pigmentorum, quæ inventa nondum erant, florem, & colorem defuisse. Nam de Crassi oratione sic existimo, ipsum fortasse melius potuisse scribere: alium, ut arbitror, neminem. Nec in hoc ironiam duxeris esse, quod eam orationem mihi magistram fuisse dixerim.

xerim. Nam etsi tu melius existimare videris de ea, si quam nunc habemus, facultate; tamen, adolescentes quid in Latinis potius imitaremur, non habebamus. Quod autem plures a nobis nominati sunt, eo pertinuit (ut paulo ante dixi) quod intelligi volui, in eo, cujus omnes cupidissimi essent, quam pauci digni nomine evaderent. Quare εἴρωνα me, ne si Africanus quidem fuit, (ut ait in historia sua C. Fannius) existimari velim.

Ut voles, inquit, Atticus. Ego enim non alienum a te putabam, quod & in Africano fuisset, & in Socrate. Tum Brutus, De isto postea: sed tu (inquit, me intuens) orationes nobis veteres explicabis? Vero, inquam, Brute: sed in Cumano, aut in Tusculano, aliquando, si modo licebit: quoniam utroque in loco vicini sumus. Sed jam ad id, unde digressi sumus, revertamur.

LXXXVIII. Hortensius [72] igitur, cum admodum adolescens orsus esset in foro dicere, celeriter ad majores causas adhiberi cœptus est. Quanquam inciderat in Cottæ, & Sulpicii ætatem, qui annis decem majores, excellente tum Crasso, & Anto-

72 *Hortensius igitur &c.*] Hic fuit eques Romanus, ut ait Asconius. Quæstor Verr. III. & V. fuisse dicitur. Ædilis Verr. III. significatur, & ab Asconio vocatur; & sane fuit Octavio & Cotta coss. Prætor Verr. II. cognoscitur, & ab Asconio in III. nominatur. Ædilis, vel prætor, cum sesquimodios populo Romano in capita descripsisset, gratissimum omnibus fecit, Verr. V. Consul fuit cum C. Cæcilio Metello Cretico, ut Asconius scribit. Fuit etiam augur, & Ciceronem in augurum collegium cooptavit, ut initio diximus; unde Cicero epist. 8. lib. III. Famil. suum collegam vocat & familiarem, quod essent conjunctissimi omnium consiliorum societate. Cicero illum sæpe laudavit, ut hic, lib. III. de Oratore, & in Orat. pro Milone, ubi vocat illum lumen & ornamentum Reip. & de nomine ipsius librum, in quo cohortatus est ad philosophiæ studium, *Hortensium* inscripsit, ut ostendit lib. I. de Fin. Tuscul. II. & III. & lib. II. de Divin. Atque in his quidem omnibus videtur Cicero βαθύτητα, qua de loquitur epist. 6. lib. IV. ad Attic. servasse; cum revera se ab Hortensio scelestissime & insidiosissime tractatum esse sentiret, ut epist. 3. lib. I. ad Q. Frat. & epist. 9. lib. III. ad Attic. declarat. Dives admodum videtur fuisse, qui Tusculanum haberet, ut Plin. ostendit lib. XXXV. cap. II. villam ad Baulos, ut Cicero lib. II. Acad. Quæst. & Varro lib. III. cap. 17. de L. L. testantur; quædam ad portam Flumentanam, epist. 3. lib. 7. ad Attic. villam in Laurenti agro cum sylva magna, ut Varro lib. III. cap. 13. de R. R. testis est; & domum tam pulchram, ut postea L. Lentulus eam sibi in bello civili despondent, epist. 6. lib. XI. ad Attic. & super decem millia cadum heredi reliquit, ut Plin. lib. XIV. cap. 14. scribit. Fuit certe sumptuosus ita, ut, quod Dion lib. XXXIX. scribit, consulibus legem sumptuariam ferre volentibus sit adversatus. Male audivit, & quod judices corrumperet, ut Cicero in Verrinis significat & Asconius interpretatur, & quod munera a clientibus acciperet. Solitus erat gloriari, quod nunquam bello civili interfuisset, ut epist. 16. lib. II. Famil. scriptum videbis. *Idem*.

Antonio, deinde Philippo, post Julio, cum iis ipsis dicendi gloria comparabatur. Primum memoria tanta, quantam in nullo cognovisse me arbitror, ut, quæ secum commentatus esset, ea sine scripto verbis eisdem redderet, quibus cogitavisset. Hoc adjumento ille tanto sic utebatur, ut sua & commentata, & scripta, &, nullo referente, omnia adversariorum dicta meminisset. Ardebat autem cupiditate sic, ut in nullo unquam flagrantius studium viderim. Nullum enim patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum. Sæpissime autem eodem die utrumque faciebat. Attuleratque minime vulgare genus dicendi: duas quidem res, quas nemo alius; partitiones, quibus de rebus dicturus esset, & collectiones, memor & quæ essent dicta contra, quæque ipse dixisset. Erat in verborum splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus: eaque erat cum summo ingenio, tum exercitationibus maximis consecutus. Rem complectebatur memoriter, dividebat acute, nec prætermittebat fere quidquam, quod esset in causa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum. Vox canora & suavis. Motus & gestus etiam plus artis habebat, quam erat oratori satis. Hoc igitur florescente, Crassus est mortuus, Cotta pulsus, judicia intermissa bello, nos in forum venimus.

LXXXIX. Erat Hortensius in bello, primo anno miles, altero tribunus militum: Sulpicius legatus aberat, etiam M. Antonius: exercebatur una lege judicium Varia, cæteris propter bellum intermissis: qui frequentes aderant (quanquam pro se ipsi dicebant) oratores non illi quidem principes L. Memmius, & Q. Pompejus, sed oratores tamen, teste diserto uterque Philippo, cujus in testimonio contentio & vim accusatoris habebat, & copiam. Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magistratibus erant, quotidieque fere a nobis in concionibus audiebantur. Erat enim tribunus plebis tum C. Curio: quanquam is quidem silebat, ut erat semel a concione universa relictus. Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, sed tamen non infans: diserti autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius: & ii quidem habitabant in rostris.

ſtris. C. etiam Julius, ædilis curulis, quotidie fere accuratas conciones habebat. Sed me cupidiſſimum audiendi primus dolor percuſſit, Cotta cum eſt expulſus. Reliquos frequenter audiens acerrimo ſtudio tenebar, quotidieque & ſcribens, & legens, & commentans, oratoriis tamen exercitationibus contentus non eram. Jam conſequente anno Q. Varius ſua lege damnatus exceſſerat. Ego autem, juris civilis ſtudio, multum operæ dabam Q. Scævolæ, P. filio, qui quanquam nemini ſe ad docendum dabat, tamen, conſulentibus reſpondendo, ſtudioſos audiendi docebat. Atque huic anno proximus Sylla conſule, & Pompejo fuit. Tum P. Sulpicii in tribunatu quotidie concionantis totum genus dicendi penitus cognovimus. Eodemque tempore cum princeps Academiæ Philo cum Athenienſium optimatibus Mithridatico bello domo profugiſſet, Romamque veniſſet, totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philoſophiam ſtudio concitatus: in quo hoc etiam commorabar attentius, quod, etſi rerum ipſarum varietas & magnitudo ſumma me delectatione retinebat, tamen ſublata jam eſſe in perpetuum ratio judiciorum videbatur. Occiderat Sulpicius illo anno, treſque proximo trium ætatum oratores erant crudeliſſime interfecti, Q. Catulus, M. Antonius, C. Julius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, & actori ſummo cauſarum, & magiſtro.

XC. Hæc etſi videntur eſſe a propoſita ratione diverſa, tamen idcirco a me proferuntur, ut noſtrum curſum perſpicere quoniam voluiſti, Brute, poſſis, (nam Attico hæc nota ſunt) & videre, quemadmodum ſimus in ſpatio Q. Hortenſium ipſius veſtigiis perſecuti.

Triennium fere fuit urbs ſine armis, ſed oratorum aut interitu, aut diſceſſu, aut fuga, (nam aberant etiam adoleſcentes M. Craſſus, & Lentuli duo) primas in cauſis agebat Hortenſius: magis magiſque quotidie probabatur. Antiſtius, Piſo ſæpe dicebant; minus ſæpe Pomponius; raro Carbo; ſemel aut iterum Philippus. At vero ego hoc tempore omni noctes & dies in omnium doctrinarum meditatione verſabar. Eram cum Stoico Diodoto: qui cum habitaviſſet apud me,

mecumque vixisset, nupere est domi meæ mortuus. A quo cum in aliis rebus, tum studiosissime in dialectica exercebar; quæ quasi contracta, & adstricta eloquentia putanda est: sine qua etiam tu, Brute, judicavisti, te illam justam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam esse putant, consequi non posse. Huic ego doctori, & ejus artibus variis atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus esset. Commentabar declamitans (sic enim nunc loquuntur) sæpe cum M. Pisone, & cum Q. Pompejo, aut cum aliquo quotidie: idque faciebam multum etiam Latine, sed Græce sæpius: vel quod Græca oratio plura ornamenta suppeditans, consuetudinem similiter Latine dicendi afferebat: vel quod a Græcis summis doctoribus, nisi Græce dicerem, neque corrigi possem, neque doceri.

Tumultus interim pro recuperanda republica: & crudelis interitus oratorum trium, Scævolæ, Carbonis, Antistii: reditus Cottæ, Curionis, Crassi, Lentulorum, Pompeji: leges & judicia constituta: recuperata respublica: ex numero autem oratorum Pomponius, Censorinus, Murena sublati. Tum primum nos ad causas & privatas, & publicas adire cœpimus, non ut in foro disceremus, quod plerique fecerunt, sed ut, quantum nos efficere potuissemus, docti in forum veniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam. Dictatore enim Sylla, legatus ad senatum de Rhodiorum præmiis venerat. Itaque prima causa publica, pro Sex. Roscio dicta, tantum commendationis habuit, ut non ulla esset, quæ non digna nostro patrocinio videretur. Deinceps inde multæ, quas non minus diligenter elaboratas & tanquam elucubratas afferebamus.

XCI. Nunc, quoniam totum me non nævo aliquo, aut crepundiis, sed corpore omni videris velle cognoscere, complectar nonnulla etiam, quæ fortasse videantur minus necessaria. Erat eo tempore in nobis summa gracilitas & infirmitas corporis; procerum & tenue collum: qui habitus, & quæ figura non procul abesse putatur a vitæ periculo, si accedit labor, & laterum magna contentio. Eoque magis hoc eos, quibus eram carus, commovebat, quod omnia sine remissione,

ne, fine varietate, vi fumma vocis, & totius corporis contentione dicebam. Itaque cum me & amici & medici hortarentur, ut caufas agere defifterem: quodvis potius periculum mihi adeundum, quam a fperata dicendi gloria difcedendum putavi. Sed, cum cenferem, remiffione & moderatione vocis, & commutato genere dicendi, me & periculum vitare poffe, & temperatius dicere: ut confuetudinem dicendi mutarem, ea caufa mihi in Afiam proficifcendi fuit. Itaque cum effem biennium verfatus in caufis, & jam in foro celebratum meum nomen effet, Roma fum profectus.

Cum veniffem Athenas, fex menfes cum Antiocho, veteris Academiæ nobiliffimo & prudentiffimo philofopho, fui, ftudiumque philofophiæ nunquam intermiffum, a primaque adolefcentia cultum, & femper auctum, hoc rurfus fummo auctore, & doctore renovavi. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum, veterem, & non ignobilem dicendi magiftrum, ftudiofe exerceri folebam. Poft a me Afia tota peragrata eft, cum fummis quidem oratoribus, quibufcum exercebar ipfis lubentibus: quorum erat princeps Menippus Stratonicenfis, meo judicio, tota Afia, illis temporibus, difertiffimus: &, fi nihil habere moleftiarum, nec ineptiarum, Atticorum eft, hic orator in illis numerari recte poteft.

Affiduiffime autem mecum fuit Dionyfius Magnes. Erat etiam Æfchylus Cnidius, Adramytenus Xenocles. Hi tum in Afia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus, Rhodum veni, meque ad eundem, quem Romæ audiveram, Molonem, applicavi, cum actorem in veris caufis, fcriptoremque præftantem, tum in notandis animadvertendifque vitiis, & inftituendo docendoque prudentiffimum. Is dedit operam (fi modo id confequi potuit) ut nimis redundantes nos, & fuperfluentes juvenili quadam dicendi impunitate & licentia, reprimeret, & quafi extra ripas diffluentes coerceret. Ita recepi me biennio poft, non modo exercitatior, fed prope mutatus. Nam & contentio nimia vocis reciderat, & quafi deferbuerat oratio, lateribufque vires, & corporis mediocris habitus acceflerat.

XCII.

XCII. Duo tum excellebant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarent, Cotta, & Hortensius: quorum alter remissus & lenis, & propriis verbis comprehendens solute & facile sententiam; alter ornatus, acer, & non talis, qualem tu eum, Brute, jam deflorescentem cognovisti, sed verborum, & actionis genere commotior. Itaque cum Hortensio mihi magis arbitrabar rem esse, quod & dicendi ardore eram propior, & ætate conjunctior. Etenim videram in iisdem causis, ut pro M. Canulejo, pro Cn. Dolabella consulari, cum Cotta princeps adhibitus esset, priores tamen agere partes Hortensium. Acrem enim oratorem, incensum, & agentem, & canorum, concursus hominum, forique strepitus desiderat.

Unum igitur annum, cum rediissemus ex Asia, causas nobiles egimus, cum quæsturam nos, consulatum Cotta, ædilitatem peteret Hortensius. Interim me quæstorem Siciliensis excepit annus: Cotta ex consulatu est profectus in Galliam: princeps & erat & habebatur Hortensius. Cum autem anno post e Sicilia me recepissem, jam videbatur illud in me, quidquid esset, esse perfectum, & habere maturitatem quandam suam. Nimis multa videor de me, ipse præsertim: sed omni huic sermoni propositum est, non ut ingenium, & eloquentiam meam perspicias, unde longe absum, sed ut laborem, & industriam. Cum igitur essem in plurimis causis, & in principibus patronis quinquennium fere versatus, tum in patrocinio Siciliensi maxime in certamen veni designatus ædilis cum designato consule Hortensio.

XCIII. Sed quoniam omnis hic sermo noster non solum enumerationem oratoriam, verum etiam præcepta quædam desiderat: quid tanquam notandum, & animadvertendum sit in Hortensio, breviter licet dicere.

Nam is post consulatum (credo quod videret, ex consularibus neminem esse secum comparandum, negligeret autem eos qui consules non fuissent) summum illud suum studium remisit, quo a puero fuerat incensus, atque in omnium rerum abundantia voluit beatius, ut ipse putabat, remissius certe, vivere. Primus, & secundus annus, & tertius tantum

quasi

quaſi de picturæ veteris colore detraxerat, quantum non quivis unus ex populo, ſed exiſtimator doctus, & intelligens poſſet cognoſcere. Longius autem procedens, & in cæteris eloquentiæ partibus, tum maxime in celeritate & continuatione verborum adhæreſcens, ſui diſſimilior videbatur fieri quotidie.

Nos autem non deſiſtebamus, cum omni genere exercitationis, tum maxime ſtylo, noſtrum illud, quod erat, augere, quantumcumque erat. Atque (ut multa omittam) in hoc ſpatio, & in iis poſt ædilitatem annis, & prætor primus, & incredibili populari voluntate ſum factus. Nam cum propter aſſiduitatem in cauſis & induſtriam, tum propter exquiſitius, & minime vulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi novitate converteram. Nihil de me dicam: dicam de cæteris, quorum nemo erat, qui videretur exquiſitius, quam vulgus hominum, ſtuduiſſe literis, quibus fons perfectæ eloquentiæ continetur: nemo, qui philoſophiam complexus eſſet, matrem omnium bene factorum, beneque dictorum: nemo, qui jus civile didiciſſet, rem ad privatas cauſas, & ad oratoris prudentiam, maxime neceſſariam: nemo, qui memoriam rerum Romanarum teneret, ex qua, ſi quando opus eſſet, ab inferis locupletiſſimos teſtes excitaret: nemo, qui breviter, arguteque, incluſo adverſario, laxaret judicum animos, atque a ſeveritate pauliſper ad hilaritatem, riſumque traduceret: nemo, qui dilatare poſſet, atque a propria ac definita diſputatione hominis, ac temporis, ad communem quæſtionem univerſi generis orationem traduceret: nemo, qui delectandi gratia digredi parumper a cauſa: nemo, qui ad iracundiam magnopere judicem, nemo, qui ad fletum poſſet adducere: nemo, qui animum ejus (quod unum eſt oratoris maxime proprium) quocumque res poſtularet, impelleret.

XCIV. Itaque, cum jam pæne evanuiſſet Hortenſius, & ego anno meo, ſexto autem poſt illum conſulem, conſul factus eſſem, revocare ſe ad induſtriam cœpit: ne, cum pares honore eſſemus, aliqua re ſuperiores videremur. Sic duodecim poſt meum conſulatum annos in maximis cauſis, cum ego mihi illum, ſibi me ille anteferret, conjunctiſſime verſati

ſati

fati sumus: consulatusque meus, qui illum primo leviter perstrinxerat, idem nos rerum mearum gestarum, quas ille admirabatur, laude conjunxerat. Maxime vero perspecta est utriusque nostrum exercitatio paulo ante, quam perterritum armis hoc studium, Brute, nostrum conticuit subito, & obmutuit: cum lege Pompeja ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, vel potius easdem, novi veniebamus quotidie. Quibus quidem causis tu etiam, Brute, præsto fuisti, compluresque & nobiscum, & solus egisti: ut qui non satis diu vixerit Hortensius, tamen hunc cursum confecerit. Annis ante decem causas agere cœpit, quam tu es natus: idem quarto & sexagesimo anno, perpaucis ante mortem diebus, una tecum socerum tuum defendit Appium.

Dicendi autem genus, quod fuerit in utroque, orationes utriusque etiam posteris nostris indicabunt.

XCV. Sed, si quærimus, cur adolescens magis floruerit dicendo, quam senior Hortensius; causas reperiemus verissimas duas. Primum, quod genus erat orationis Asiaticum, adolescentiæ magis concessum, quam senectuti. Genera autem Asiaticæ dictionis duo sunt. Unum sententiosum & argutum, sententiis non tam gravibus & severis, quam concinnis & venustis: qualis in historia Timæus, in dicendo autem, pueris nobis, Hierocles Alabandeus, magis etiam Menecles, frater ejus, fuit; quorum utriusque orationes sunt in primis, ut Asiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus est non tam sententiis frequentatum, quam verbis volucre, atque incitatum; quali est nunc Asia tota; nec flumine solum orationis, sed etiam exornato, & faceto genere verborum: in quo fuit Æschylus Cnidius, & meus æqualis Milesius Æschines. In iis erat admirabilis orationis cursus, ornata sententiarum concinnitas non erat. Hæc autem (ut dixi) genera dicendi aptiora sunt adolescentibus: in senibus gravitatem non habent. Itaque Hortensius utroque genere florens, clamores faciebat adolescens. Habebat enim & Meneclium illud studium crebrarum, venustarumque sententiarum: in quibus, ut in illo Græco, sic in hoc, erant quædam magis venustæ, dulcesque senten-

tentiæ, quam aut necessariæ, aut interdum utiles. Et erat oratio cum incitata, & vibrans, tum etiam accurata & polita. Non probantur hæc senibus. Sæpe videbam cum irridentem, tum etiam irascentem & stomachantem Philippum: sed mirabantur adolescentes, multitudo movebatur.

Erat excellens judicio vulgi, & facile primas tenebat adolescens. Etsi enim genus illud dicendi auctoritatis habebat parum, tamen aptum esse ætati videbatur: & certe, quod & ingenii quædam forma lucebat, & exercitatione perfecta erat, verborumque adstricta comprehensio, summam hominum admirationem excitabat. Sed, cum jam honores, & illa senior auctoritas gravius quiddam requireret, remanebat idem, nec decebat idem: quodque exercitationem, studiumque dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa, crebritasque sententiarum pristina manebat, sed ea vestitu illo orationis, quo consueverat, ornata non erat. Hoc tibi ille, Brute, minus fortasse placuit, quam placuisset, si illum flagrantem studio & florentem facultate audire potuisses.

XCVI. Tum Brutus, ego vero, inquit, & ista, quæ dicis, video qualia sint, & Hortensium magnum oratorem semper putavi, maximeque probavi pro Messala dicentem, cum tu absuisti. Sic ferunt, inquam, idque declarat totidem, quot dixit, (ut ajunt) scripta verbis oratio. Ergo ille a Crasso consule & Scævola usque ad Paulum & Marcellum consules floruit: nos in eodem cursu fuimus a Sylla dictatore ad eosdem fere consules. Sic Q. Hortensii vox exstincta fato suo est, nostra publico.

Melius, quæso, ominare, inquit Brutus. Sit sane ut vis, inquam; & id non tam mea causa, quam tua: sed fortunatus illius exitus, qui ea non vidit cum fierent, quæ providit futura. Sæpe enim inter nos impendentes casus deflevimus, cum belli civilis causas in privatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem a publico consilio esse exclusam videremus. Sed illum videtur felicitas ipsius, qua semper est usus, ab eis miseriis, quæ consecutæ sunt, morte vindicavisse.

Nos autem Brute, quoniam post Hortensii, clarissimi ora-

toris, mortem orbæ eloquentiæ quasi tutores relicti sumus, domi teneamus eam septam liberali custodia: & hos ignotos atque impudentes procos repudiemus, tueamurque, ut adultam virginem, caste, & ab * amatorum impetu, quantum possumus, prohibeamus. Equidem, etsi doleo me in vitam paulo serius, tanquam in viam, ingressum, priusquam confectum iter sit, in hanc reipublicæ noctem incidisse: tamen ea consolatione sustentor, quam tu mihi, Brute, adhibuisti tuis suavissimis literis; quibus me forti animo esse oportere censebas, quod ea gessissem, quæ de me, etiam me tacente, ipsa loquerentur, mortuoque viverent. Quæ, si recte esset, salute reipublicæ; sin secus, interitu ipso, testimonium meorum de republica consiliorum darent.

XCVII. Sed in te intuens, Brute, doleo; cujus in adolescentiam, per medias laudes quasi quadrigis vehentem, transversa incurrit misera fortuna reipublicæ. Hic me dolor tangit, hæc me cura sollicitat, & hunc mecum, socium ejusdem & amoris & judicii. Tibi favemus, te tua frui virtute cupimus: tibi optamus eam rempublicam, in qua duorum generum amplissimorum renovare memoriam, atque augere possis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum: tu illuc veneras unus, qui non linguam modo acuisses exercitatione dicendi, sed & ipsam eloquentiam locupletavisses graviorum artium instrumento, & iisdem artibus decus omne virtutis cum summa eloquentiæ laude junxisses. Ex te duplex nos afficit sollicitudo, quod & ipse republica careas, & illa te. Tu tamen (etsi cursum ingenii tui, Brute, premit hæc importuna clades civitatis) contine te in tuis perennibus studiis, & effice, id, quod jam propemodum, vel plane potius effeceras, ut te eripias ex ea, quam ego congessi in hunc sermonem, turba patronorum. Nec enim decet te, ornatum uberrimis artibus, quas cum domo haurire non posses, arcessivisti ex urbe ea, quæ domus est semper habita doctrinæ, numerari in vulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pammenes, vir longe eloquentissimus Græciæ? quid illa vetus Acade-

* *Amatorum*] Vict. Man. Grut. *armatorum*

cademia, atque ejus heres Ariſtus, hoſpes, & familiaris meus, ſi quidem ſimiles majoris partis oratorum futuri ſumus? Nonne cernimus, vix ſingulis ætatibus binos oratores laudabiles conſtitiſſe? Galba fuit inter tot æquales unus excellens; cui (quemadmodum accepimus) & Cato cedebat ſenior, & qui temporibus illis ætate inferiores fuerunt, Lepidus poſtea, deinde Carbo: nam Gracchi in concionibus multo faciliore, & liberiore genere dicendi; quorum tamen ipſorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta nondum fuit: Antonius, Craſſus, poſt Cotta, Sulpicius, Hortenſius: nihil dico amplius: tantum dico, ſi mihi accidiſſet, ut numerarer in multis *** ſi operoſa eſt concurſatio magis opportunorum *** [73]

73 *Si operoſa eſt concurſatio magis opportunorum*] Hic multi multa deeſſe, aliqui aliquid, nonnulli nonnihil, omnes fere locum mendoſum eſſe putant; nos, ut aliquid concedamus, multa tamen non credimus deeſſe, cum facta & dicta ſint omnia, quibus dialogi texi & finiri ſoleant; & Tacit. in Dial. de Orat. hanc extremam partem fuiſſe doceat. Fieri igitur poteſt, ut aliquod verbum deſit, aut, quæ ſunt hic verba, ita ſint mendoſa, ut ſenſus elici non poſſit: etſi videtur hoc modo elici poſſe: Tantum dico, ſi mihi accidiſſet, ut numerarer in multis, me non magni hoc ſtudium dicendi facturum fuiſſe, ſi tamen operoſa eſt concurſatio magis opportunorum ita, ut difficile ſit cognoſcere, qui ſint oratores magis opportuni: cum quivis id poſſit intelligere, & ita judicare, an ego in multis ſim numerandus, an inter paucos collocandus. Ἀποσιώπησις vero poſt verbum, *multis*, loco & dedita opera facta eſt, ne ſi totam rem protuliſſet, arroganter loqui videretur. Itaque reliquit nobis intelligendum, aut addendum *non magni facturum*, aut tale quid. Quod autem pertineat ad illa verba: *Si operoſa*, video etiam legi poſſe: *etſi operoſa*, vel *ſed operoſa*, præſertim cum Cicero hac particula, *ſed*, poſt ἀποσιώπησιν frequenter utatur. *Idem*.

ORATOR

AD M. BRUTUM.

ARGUMENTUM.

Hujus libri summum consilium hoc est, ut perfecti ab omnibus partibus & absoluti oratoris species quædam & forma effingatur, quam intuens futurus orator, ad perfectam eloquentiam conformare orationem possit. Summa autem totius disputationis huc redit, ut orator perfectus is sit, qui tria illa dicendi genera ita habeat in potestate, ut parva summisse, modica temperate, magna graviter dicere possit. Vide cap. 29. *Hanc disputationem ita instruxit, ut posito tanquam fundamento eloquentiæ, philosophiæ studio,* cap. 3. 4. *primo de tribus dicendi generibus agat, eaque occasione verum Atticum dicendi genus hoc esse ajat, quod omnia apte possit eloqui, non aridum illud & jejunum, quod quidam consectarentur,* cap. 5. 9. *Deinde vero tria oratori videnda ostendat, quid, quo loco, & quo modo dicat: quorum primum in inventione, alterum in dispositione, tertium in elocutione versetur,* cap. 10. 18. *Ac summam eloquentiæ vim in elocutione positam doceat, quæ tum quidem perfecta sit, cum sit ad docendum, delectandum, flectendum accommodata, hoc est, tribus illis generibus commode utatur: cujusmodi elocutio quibus quasi signis agnoscatur & judicetur, fuse persequitur,* cap. 19. 38. *Tandem ipsa forma ac character orationis traditur, & de verborum sententiarumque luminibus,* cap. 39. 40. *ac de collocatione verborum,* cap. 44. *& seq. Ea autem cernitur, vel cum extrema cum primis apte cohærent, & enuntiantur suavissimis vocibus; vel cum forma ipsa concinnitasque verborum conficit orbem suum; vel tertio cum periodi apte numeroseque cadant. Itaque tandem agitur de numero, cujus origo,* cap. 52. *causa,* cap. 53. *natura, cap.* 53. *& usus,* cap. 61. *declaratur.* Ernestus.

I. UTRUM

I. UTRUM difficilius, aut majus esset negare tibi sæpius idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu multumque, Brute, dubitavi. Nam & negare ei, quem unice diligerem, cuique me carissimum esse sentirem, præsertim & justa petenti, & præclara cupienti, durum admodum mihi videbatur: & suscipere tantam rem, quantam non modo facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti; vix arbitrabar esse ejus, qui vereretur reprehensionem doctorum, atque prudentium. Quid enim est majus, quam cum tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, judicare, quæ sit optima species, & quasi figura dicendi? Quod quoniam me sæpius rogas, aggrediar, non tam perficiendi spe, quam experiendi voluntate. Malo enim, cum studio tuo sim obsecutus, desiderari a te prudentiam meam, quam, si id non fecerim, benevolentiam.

Quæris igitur, idque jam sæpius, quod eloquentiæ genus probem maxime, & quale mihi videatur illud, cui nihil addi possit, quod ego summum & perfectissimum judicem. In quo vereor, ne, si id, quod vis, effecero, eumque oratorem, quem quæris, expressero, tardem studia multorum, qui desperatione debilitati, experiri id nolent, quod se assequi posse diffidant. Sed par est omnes omnia experiri, qui res magnas, & magno opere expetendas concupiverunt. Quod si quem aut natura sua, aut illa præstantis ingenii vis forte deficiet, aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis: teneat tamen eum cursum, quem poterit. Prima enim sequentem, honestum est in secundis, tertiisque consistere. Nam in poetis, non Homero soli locus est (ut de Græcis loquar) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro: sed horum vel secundis, vel etiam infra secundos. Nec vero Aristotelem in philosophia deterruit a scribendo amplitudo Platonis: nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia & copia cæterorum studia restinxit.

II. Nec solum ab optimis studiis excellentes viri deterriti non sunt, sed ne opifices quidem se artibus suis removerunt,

qui

qui aut Ialysi [1], quem Rhodi vidimus, non potuerunt, aut Coæ Veneris [2] pulchritudinem imitari. Nec simulacro Jovis Olympii [3], aut Doryphori [4] statua deterriti, reliqui minus experti sunt, quid efficere, aut quo progredi possent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cujusque genere laus, ut cum summa miraremur, inferiora tamen probaremus. In oratoribus vero, Græcis quidem, admirabile est, quantum inter omnes unus excellat. Attamen, cum esset Demosthenes, multi oratores magni & clari fuerunt, & antea fuerant, nec postea defecerunt. Quare non est, cur eorum, qui se studio eloquentiæ dediderunt, spes infringatur, aut languescat industria. Nam neque illud ipsum, quod est optimum, desperandum est: & in præstantibus rebus, magna sunt ea, quæ sunt optimis proxima.

Atque ego in summo oratore fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. Non enim quæro, quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit esse præstantius: quod in perpetuitate dicendi non sæpe, atque haud scio an unquam, in aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud alios densius, apud alios fortasse rarius. Sed ego sic statuo, nihil esse in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit [5], unde illud, ut ex ore aliquo, quasi imago, exprimatur, quod neque oculis, neque auribus, neque ullo sensu percipi potest; cogitatione tantum, & mente complectimur. Itaque & Phidiæ simulacris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, & his picturis, quas nominavi, cogitare tamen possumus pulchriora. Nec vero ille artifex, cum faceret Jovis formam, aut Minervæ, contemplabatur aliquem, e quo simili-

1 *Ialysi*] De hac Ialysi imagine vide Gellium, lib. xv. cap. 31.

2 *Coæ Veneris*] De hac Venere Plinius, lib. xxxv. cap. 10.

3 *Jovis Olympii*] De quo Plinius, xxxv. 8. & Pausanias in Eliac.

4 *Doryphori*] Plin. ibid.

5 *Quo non pulchrius id sit, &c.*] Methodum hic Platonicam ab Aristotelea diversam sequitur Tullius. Plato via sapientiæ altissimas rerum causas investigat; ideas rerum perfectissimas mente exprimit, & ab universalibus, ut ajunt, ad singularia descendit. Aristoteles via scientiæ proximas rerum causas inquirit, & a singularibus ad universalia progreditur. De perfecto oratore si differendum sit Aristoteleo more, videndum quid in singulis oratoribus sit eximium, & collatis singulorum virtutibus, exprimenda generatim oratoris imago. At si dicendum sit more Platonico, perfectæ eloquentiæ species cogitatione comprehendenda, ad quam singulos oratores dirigamus. *Prusteus.*

militudinem duceret : sed ipsius in mente insidebat species pulchritudinis eximia quædam, quam intuens, in eaque defixus, ad illius similitudinem artem & manum dirigebat.

III. Ut igitur in formis & figuris est aliquid perfectum & excellens, cujus ad cogitatam speciem imitando referuntur ea, quæ sub oculos ipsa cadunt : sic perfectæ eloquentiæ speciem animo videmus, effigiem auribus quærimus. Has rerum formas appellat *ideas* [6] ille non intelligendi solum, sed etiam dicendi gravissimus auctor & magister, Plato : easque gigni negat, & ait semper esse, ac ratione & intelligentia contineri : cætera nasci, occidere, fluere, labi, nec diutius esse uno & eodem statu. Quicquid est igitur, de quo ratione & via disputetur, id est ad ultimam sui generis formam speciemque redigendum.

Ac video, hanc primam ingressionem meam non ex oratoris disputationibus ductam, sed e media philosophia [7] repetitam, & eam quidem cum antiquam, tum subobscuram, aut reprehensionis aliquid, aut certe admirationis habituram. Nam aut mirabuntur, quid hæc pertineant ad ea, quæ quærimus : quibus satisfaciet res ipsa cognita, ut non sine causa alte repetita videatur : aut reprehendent, quod inusitatas vias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem & me sæpe nova videri dicere intelligo, cum pervetera dicam, sed inaudita plerisque : & fateor, me oratorem, si modo sim, aut etiam quicumque sim, non ex rhetorum officinis, sed ex Academiæ spatiis exstitisse. Illa enim sunt curricula multiplicium variorumque sermonum, in quibus Platonis primum impressa sunt vestigia : sed & hujus, & aliorum philosophorum disputationibus,

6 *Appellat ideas*] Idea Platonica aliud nihil est, nisi rei naturalis exemplum : ut enim prudens artifex ex imagine quam animo informavit, opus dirigit & efficit; ita Deus, cujus infinita est providentia, ex specie, quæ divinæ menti insidet, omnia molitur. Hæc porro species est idea, quæ non gignitur, sed semper est, ac ratione & intelligentia continetur. Quo propius ad illam ideam accedit opus aliquod, eo perfectius censetur. Exempli gratia, pulchritudo in corporibus est magis expressa ideæ similitudo. Ejusmodi rerum ideæ utrum hominum animis innatæ sint, an adventitiæ, & usu acquirendæ, disceptant Platonici. Vide Platonem in Parmenide, in Timæo, lib. x. de Rep. &c. *Idem*.

7 *E media philosophia*] Mediam philosophiam dicit illam secretissimam, quia secretiora sunt ea quæ rebus in mediis latent. *Antiquam*, accipe Platonicam. *Subobscuram*, quod idearum species non cadit in sensum, sed in mentem & cogitationem. *Strebæus*.

nibus, & exagitatus maxime orator eſt, & adjutus. Omnis enim ubertas, & quaſi ſilva dicendi, ducta ab illis eſt, nec ſatis tamen inſtructa ad forenſes cauſas: quas, ut illi ipſi dicere ſolebant, agreſtioribus Muſis reliquerunt. Sic eloquentia hæc forenſis ſpreta a philoſophis & repudiata, multis quidem illa adjumentis magniſque caruit; ſed tamen ornata verbis atque ſententiis, jactationem habuit in populo, nec paucorum judicium reprehenſionemque pertimuit. Ita & doctis eloquentia popularis, & diſertis elegans doctrina defuit.

IV. Poſitum ſit igitur in primis, (quod poſt magis intelligetur) ſine philoſophia non poſſe effici, quem quærimus, eloquentem: non ut in ea tamen omnia ſint, ſed ut ſic adjuvet, ut palæſtra hiſtrionem [8]. Parva enim magnis ſæpe rectiſſime conferuntur. Nam nec latius, nec copioſius de magnis, variiſque rebus ſine philoſophia poteſt quiſquam dicere. Siquidem etiam in Phædro Platonis hoc Periclem præſtitiſſe cæteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagoræ phyſici fuerit auditor: a quo cenſet, eum, cum alia præclara quædam & magnifica didiciſſet, uberem & fecundum fuiſſe, gnarumque (quod eſt eloquentiæ maximum) quibus orationis modis quæque animorum partes pellerentur. Quod idem de Demoſthene exiſtimari poteſt: cujus ex epiſtolis intelligi licet, quam frequens fuerit Platonis auditor. Nec vero ſine philoſophorum diſciplina, genus & ſpeciem cujuſque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere in partes poſſumus; nec judicare, quæ vera, quæ falſa ſint; neque cernere conſequentia, repugnantia videre, ambigua diſtinguere. Quid dicam de natura rerum, cujus cognitio magnam orationis ſuppeditat copiam? de vita, de officiis, de virtute, de moribus? ſine multa earum ipſarum rerum diſciplina, aut dici, aut intelligi poteſt?

V. Ad

8 *Ut palæſtra hiſtrionem*] Hiſtriones ſunt actores fabularum, qui mitti ſolebant ad palæſtritas. Et id Quintilianus fieri ſuadet, ut exercitatione palæſtræ membra decentius & corpus moverent, aptiuſque geſtum componerent: cujus exactores ſeveros Athenienſes fuiſſe conſtat, atque Romanos, recepta celebritate & magnificentia ludorum ſcenicorum. Ut igitur in ſcena videntes hiſtrionem prudentiores, operamne palæſtræ dederit, intelligunt: ita qui dicentem audiunt oratorem, ſentiunt quantum diſciplina & eruditione profecerit: utque plus habet hiſtrio quam palæſtrita, ſic ſummus orator, quam philoſophus ille cui popularis eloquentia deeſt. *Idem*.

V. Ad has tot tantasque res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia, quæ sola tum quidem tradebantur ab iis, qui dicendi numerabantur magistri. Quo fit, ut veram illam, & absolutam eloquentiam nemo consequatur, quod alia intelligendi, alia dicendi disciplina est: & ab aliis rerum, ab aliis verborum doctrina quæritur. Itaque M. Antonius, cui vel primas eloquentiæ patrum nostrorum tribuebat ætas, vir natura peracutus & prudens, in eo libro, quem unum reliquit, *disertos* ait se vidisse multos, *eloquentem* omnino neminem. Insidebat videlicet in ejus mente species eloquentiæ, quam cernebat animo, re ipsa non videbat. Vir autem acerrimo ingenio (sic enim fuit) multa & in se & in aliis desiderans, neminem plane, qui recte appellari eloquens posset, videbat.

Quod si ille nec se, nec L. Crassum eloquentem putavit: habuit profecto comprehensam animo quandam formam eloquentiæ, cui quoniam nihil deerat, eos, quibus aliquid, aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Investigemus hunc igitur, Brute, si possumus, quem nunquam vidit Antonius, aut qui omnino nullus unquam fuit: quem si imitari, atque exprimere non possumus, quod idem ille vix deo concessum esse dicebat; at qualis esse debeat, poterimus fortasse dicere.

VI. Tria sunt omnino genera dicendi [9], quibus in singulis quidam floruerunt: peræque autem (id quod volumus) perpauci in omnibus. Nam & grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla & sententiarum gravitate, & majestate verborum, vehementes, varii, copiosi, graves: ad permovendos, & convertendos animos instructi, & parati. Quod ipsum alii aspera, tristi, horrida oratione, neque perfecta, neque conclusa: alii lævi, & instructa, & terminata. Et contra tenues, acuti, omnia docentes, & dilucidiora, non ampliora,

9 *Tria sunt genera dicendi*] Hæc est Græcorum doctrina, qui triplicem dicendi characterem statuunt, *ἁδρὸν*, *ἰσχνὸν*, *μέσον*, *uberem*, *gracilem*, *mediocrem*. Uberi dignitas est & amplitudo: gracili venustas & subtilitas; medius in confinio est, utriusque modi particeps. His singulis virtutibus vitia agnata sunt. Sufflati atque tumidi fallunt pro uberibus, squallentes & jejuni dicti pro gracilibus, incerti & ambigui pro mediocribus. *Gellius lib.* VII. cap. 14. Grandiloquus est Cicero in oratione pro Milone, tenuis & acutus cum dicit pro Cecinna, temperatus in oratione pro lege Manilia. *Proßeus*.

facientes, fubtili quadam & preffa oratione limati. In eodemque genere alii callidi, fed impoliti, & confulto rudium fimiles & imperitorum: alii in eadem jejunitate concinniores, id eft, faceti, florentes etiam, & leviter ornati.

Eit autem quidam interjectus, inter hos medius, & quafi temperatus, nec acumine pofteriorum, nec fulmine utens fuperiorum, ut cinnus [10] amborum, in neutro excellens, utriufque particeps; vel utriufque (fi verum quærimus) potius expers. Iſque uno tenore, ut ajunt, in dicendo fluit, nihil afferens præter facilitatem & æquabilitatem: aut addit aliquos, ut in corona, toros [11], omnemque orationem ornamentis modicis verborum, fententiarumque diftinguit. Horum fingulorum generum quicumque vim fingulis confecuti funt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Sed quærendum eft, fatifne id, quod volumus, effecerint.

VII. Videmus enim fuiffe quofdam, qui iidem ornate, ac graviter, iidem verfute, & fubtiliter dicerent. Atque utinam in Latinis talis oratoris fimulacrum reperire poffemus! Effet egregium non quærere externa, domefticis effe contentos. Sed ego idem, qui in illo fermone noftro, qui eft expofitus in Bruto, multum tribuerim Latinis, vel ut hortarer alios, vel quod amarem meos, recordor longe omnibus unum anteferre Demofthenem, qui vim accommodarit ad eam, quam fentiam, eloquentiam; non ad eam, quam in aliquo ipfe cognoverim. Hoc nec gravior extitit quifquam, nec callidior, nec temperatior. Itaque nobis monendi funt ii, quorum fermo imperitus increbuit, qui aut dici fe defiderant Atticos, aut ipfi Attice volunt dicere, ut mirentur hunc maxime, quo ne Athenas quidem ipfas magis credo fuiffe Atticas. Quid enim fit Atticum, difcant, eloquentiamque ipfius viribus, non imbecillitate fua, metiantur. Nunc enim tantum quifque laudat, quantum fe poffe fperat imitari. Sed tamen eos ftu-

dio

10 *Ut cinnus*] Perperam nonnullis in editionibus habetur *vicinus*. Veram lectionem ex Nonio Marcello ab eruditis detectam attulimus. *Cinnus*, inquit, *eft commiffio plurimorum, unde & concinnare dicitur*. Deinde locum hunc integrum fubjicit. *Idem*.

11 *Ut in corona, toros*] Volubile genus orationis & rotundum ut corona, fufcipit ad ornamentum partes eminentiores, quafi toros, ne tanquam politum marmor, varietatis jucunditate careat. *Strebæus*.

dio optimo, judicio minus firmo præditos, docere, quæ ſit propria laus Atticorum, non alienum puto.

VIII. Semper oratorum eloquentiæ moderatrix fuit auditorum prudentia. Omnes enim, qui probari volunt, voluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eamque, & ad eorum arbitrium & nutum totos ſe fingunt & accommodant. Itaque Caria, & Phrygia, & Myſia, quod minime politæ, minimeque elegantes ſunt, adſciverunt aptum ſuis auribus opimum quoddam, & tanquam adipatæ dictionis genus, quod eorum vicini (non ita lato [12] interjecto mari) Rhodii nunquam probaverunt, Græci autem multo minus, Athenienſes vero funditus repudiaverunt: quorum ſemper fuit prudens, ſincerumque judicium, nihil ut poſſent, niſi incorruptum, audire, & elegans. Eorum religioni cum ſerviret orator, nullum verbum inſolens, nullum odioſum ponere audebat.

Itaque hic, quem præſtitiſſe diximus cæteris, in illa pro Cteſiphonte oratione longe optima, ſummiſſius a primo: deinde, dum de legibus diſputat, preſſius: poſt ſenſim incedens, judices ut vidit ardentes, in reliquis exſultavit audacius. Ac tamen in hoc ipſo, diligenter examinante verborum omnium pondera, reprehendit Æſchines quædam, & exagitat; illudenſque, dura, odioſa, intolerabilia eſſe dicit. Quin etiam quærit ab ipſo, cum quidem eum belluam appellet, utrum illa verba, an portenta ſint: ut Æſchini ne Demoſthenes quidem videatur Attice dicere. Facile eſt enim verbum aliquod ardens (ut ita dicam) notare, idque reſtinctis jam animorum incendiis irridere. Itaque ſe purgans jocatur Demoſthenes [13], negat in eo poſitas eſſe fortunas Græciæ, in hoc eum, huc, an illuc manum porrexerit. Quonam igitur modo audiretur My-

12 *Non ita lato*] Decem fere leucis Gallicis Rhodus diſtat a litoribus Cariæ. *Prufteus*.

13 *Jocatur Demoſthenes*] Verba Demoſthenis ſunt; *Πάρo γὰρ παρὰ τοῦτο ὀυχ ὁρᾶς γέγονε τὰ τῶν Ἑλλήνων πράγματα, εἰ τουτὶ τὸ ῥῆμα, ἀλλὰ μὴ τουτὶ διελέχθην ἐγώ. ἢ δευρὶ, τὴν χεῖρα, ἀλλὰ μὴ δευρὶ, παρήνεγκα*. *Præclare ſane ſe habeant fortunæ Græcorum, uti videre potes, hoc ſi verbum, non illud locutus ſim: aut ſi manum huc, non illuc, protulerim*. Ex his facile eſt intelligere, locum Ciceronis eſſe corruptum, & hoc modo legendum. *Negat in eo poſitas eſſe fortunas Græciæ, hoc an illud dixerit verbum, huc an illuc manum porrexerit*. Strebæus. Emendavit Lamb. *hoc an illud locutus ſit*. Quæ ſit ſententia, vident omnes: quæ fuerint Ciceronis verba, nemo.

Myſus, aut Phryx Athenis, cum etiam Demoſthenes exagitetur, ut putidus? Cum vero inclinata ululantique voce, more Aſiatico, canere cœpiſſet, quis eum ferret? aut quis potius non juberet auferri?

IX. Ad Atticorum igitur aures teretes [14] & religioſas qui ſe accommodant, ii ſunt exiſtimandi Attice dicere. Quorum genera plura ſunt; hi unum modo * quale ſit [15], ſuſpicantur. Putant enim, qui horride inculteque dicat, modo id eleganter enucleateque faciat, eum ſolum Attice dicere. Errant, quod ſolum: quod Attice, non falluntur. Iſtorum enim judicio, ſi ſolum illud eſt Atticum, ne Pericles quidem dixit Attice, cui primæ ſine controverſia deferebantur. Qui ſi tenui genere uteretur, nunquam ab Ariſtophane poeta fulgere, tonare, permiſcere Græciam dictus eſſet. Dicat igitur Attice venuſtiſſimus ille ſcriptor ac politiſſimus Lyſias. Quis enim id poſſit negare? dum intelligamus, hoc eſſe Atticum in Lyſia, non quod tenuis ſit, atque inornatus, ſed quod nihil habeat inſolens, aut ineptum. Ornate vero, & graviter, & copioſe dicere, aut Atticorum ſit, aut ne ſit Æſchines, neve Demoſthenes Atticus.

Ecce autem aliqui ſe Thucydidios eſſe profitentur, novum quoddam imperitorum & inauditum genus. Nam qui Lyſiam ſequuntur, cauſidicum quendam ſequuntur: non illum quidem amplum atque grandem; ſubtilem & elegantem tamen, & qui in forenſibus cauſis poſſit præclare conſiſtere. Thucydides autem res geſtas & bella narrat & prælia, graviter ſane & probe: ſed nihil ab eo transferri poteſt ad forenſem uſum & publicum. Ipſæ illæ conciones ita multas habent obſcuras abditaſque ſententias, vix ut intelligantur: quod eſt in oratione civili vitium vel maximum. Quæ eſt autem in hominibus tanta

14 *Atticorum igitur aures teretes*] Dixit hic Cicero *teretes aures*, ſicut Horatius os rotundum: *Graiis dedit ore rotundo Muſa loqui*. Acron interpretatur os perfectum. Aures ergo *teretes*, perfectæ, perpolitæ, delicatæ, quæque ſonis aſperioribus facillime læduntur. *Religioſæ* vero, quæ nihil corruptum, nihil fœdum, nihil putidum admittunt: contra legunt pura omnia, ſancta, & incorrupta, ut fieri ſolet in obſervatione cæremoniarum. *Idem*.

* *Quale*] Lamb. *quale id cumque*

15 *Hi unum modo quale ſit*] Senſus eſt: Attice dicentium plura ſunt genera; ſed Latini qui ſe dicere Attice putant, unum ſibi genus qualecumque ſit, fingunt. *Pruſeus*.

ta perverſitas, ut, inventis frugibus, glande veſcantur? An victus hominum, Athenienſium beneficio [16] excoli potuit, oratio non potuit? Quis porro unquam Græcorum rhetorum a Thucydide quidquam duxit? At laudatus eſt ab omnibus. Fateor: ſed ita, ut rerum explicator prudens, ſeverus, gravis: non ut in judiciis verſaret cauſas, ſed ut in hiſtoriis bella narraret. Itaque nunquam eſt numeratus orator. Nec vero, ſi hiſtoriam non ſcripſiſſet, nomen ejus non exſtaret [17], cum præſertim fuiſſet honoratus & nobilis. Hujus tamen nemo neque verborum, neque ſententiarum gravitatem imitatur: ſed, cum mutila quædam & hiantia locuti ſunt, quæ vel ſine magiſtro facere potuerunt, germanos ſe putant eſſe Thucydidas. Nactus ſum etiam qui Xenophontis ſimilem eſſe ſe cuperet: cujus ſermo eſt ille quidem melle dulcior, ſed a forenſi ſtrepitu remotiſſimus. Referamus nos igitur ad eum, quem volumus, inchoandum, & eadem eloquentia informandum, quam in nullo cognovit Antonius.

X. Magnum opus omnino & arduum, Brute, conamur: ſed nihil difficile amanti puto. Amo autem, & ſemper amavi ingenium, ſtudia, mores tuos. Incendor porro quotidie magis, non deſiderio ſolum (quo quidem conficior) congreſſus noſtros, conſuetudinem victus, doctiſſimos ſermones requirens tuos, ſed etiam admirabili fama virtutum incredibilium, quæ ſpecie diſpares, prudentia conjunguntur. Quid enim tam diſtans, quam a ſeveritate comitas? Quis tamen unquam te aut ſanctior eſt habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quam in plurimorum controverſiis dijudicandis ab omnibus diligi? conſequeris tamen, ut eos ipſos, quos contra ſtatuas, æquos, placatoſque dimittas. Itaque efficis, ut, cum gratiæ cauſa nihil facias, omnia tamen ſint grata, quæ facis. Ergo omni-

16 *Athenienſium beneficio*] Primos omnium Athenienſes agriculturæ rationem a Triptolemo edoctos fuiſſe, memoriæ proditum eſt. *Idem*.

17 *Nomen ejus non exſtaret*] Ita Lambini editiones, quod cum verbis ſequentibus magis congruit. Ut ſententia ſit; Nunquam Thucydides locum inter oratores habuit, celebris eſt tantum hiſtorici nomine: non continuo tamen, ſi hiſtoriam non ſcripſiſſet, oblivioni fuiſſet traditus, ſi quidem & nobilitate & honoribus Athenis inclaruit. In aliis editionibus particula negans ſupprimitur. *Idem*.

omnibus terris [18] una Gallia [19] communi non ardet incendio: in qua frueris ipſe te, cum in Italiæ luce [20] cognoſceris, verſariſque in optimorum civium vel flore vel robore. Jam quantum illud eſt, quod in maximis occupationibus [21] nunquam intermittis ſtudia doctrinæ? ſemper aut ipſe ſcribis aliquid, aut me vocas ad ſcribendum?

Itaque hoc ſum aggreſſus ſtatim Catone abſoluto [22]: quem ipſum nunquam attigiſſem, tempora timens inimica virtuti, niſi tibi hortanti, & illius memoriam mihi caram excitanti, non parere nefas eſſe duxiſſem. Sed teſtificor, me a te rogatum, & recuſantem, hæc ſcribere eſſe auſum. Volo enim mihi tecum commune eſſe crimen, ut, ſi ſuſtinere tantam quæſtionem non potuero, injuſti oneris impoſiti tua culpa ſit, mea recepti. In quo tamen [23] judicii noſtri errorem laus tibi dati muneris compenſabit.

XI. Sed in omni re difficillimum eſt, formam (quod χαρακτήρ Græce dicitur) exponere optimi: quod aliud aliis videtur optimum. Ennio delector, ait quiſpiam, quod non diſcedit a communi more verborum; Pacuvio, inquit alius: omnes apud hunc ornati, elaboratique ſunt verſus; multa apud alterum negligentius. Fac alium Accio. Varia enim ſunt judicia, ut in Græcis: nec facilis explicatio, quæ forma maxime excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita: & opa-

18 *Omnibus terris*] Poſt hæc verba vulgati omnes virgulam adſcribunt, quæ videtur delenda eſſe, ut ſic ordinentur voces: *Ergo Gallia una non ardet incendio communi terris omnibus*. Poteſt etiam ſcribi, *ex omnibus terris*, quo modo ante Victorianam editionem vetuſtiores habuerant. *Olivetus*.

19 *Una Gallia*] Trajecturus in Africam Cæſar adverſus Catonem & Scipionem, Bruto Galliam Ciſalpinam, magna illius provinciæ felicitate, commiſit. *Plutarchus* in *M. Bruto*. Idem.

20 *In Italiæ luce*] In Gallia, quæ ſit lux Italiæ. Ad quod faciunt hæc in Antoniana tertia: *Nec vero de virtute, conſtantia, gravitate provinciæ Galliæ taceri poteſt. Eſt enim ille flos Italiæ, illud firmamentum imperii populi Romani, illud ornamentum dignitatis*. Illic Italiæ florem Galliam, hic optimorum civium florem: illic imperii firmamentum, hic optimorum civium robur varie dixit. *Strebæus*.

21 *In maximis occupationibus*] Adeo ſtudio literarum deditum fuiſſe Brutum ſcribit Plutarchus, ut in caſtris daret operam legendis libris, & paulo ante Pharſalicam pugnam, aliis de eventu pugnæ ſollicitis, ipſe Polybii epitomen componeret. *Prudens*.

22 *Catone abſoluto*] Non eſt hic *Cato major*, ſeu liber de Senectute, ſed laudatio Catonis Uticenſis, qui ne veniret in poteſtatem Cæſaris, ipſe ſibi manus attulerat: in quem Cæſar Anticatones edidit, ut Ciceronem refutaret. *Strebæus*.

23 *In quo tamen*] Si culpatur judicium meum, quod opus aggreſſus ſim, cui efficiendo non eram idoneus; laudabitur quidem voluntas dandi hujus tibi muneris. *Anonymus*.

opaca: contra alios nitida, læta, colluſtrata delectant. Quid eſt, quo præſcriptum [24] aliquod, aut formulam exprimas, cum in ſuo quodque genere præſtet, & genera plura ſint? Hac ego religione non ſum ab hoc conatu repulſus: exiſtimavique, in omnibus rebus eſſe aliquid optimum, etiam ſi lateret: idque ab eo poſſe, qui ejus rei gnarus eſſet, judicari.

Sed quoniam plura ſunt orationum genera, eaque diverſa, neque in unam formam cadunt omnia: laudationum, ſuaſionum, & hiſtoriarum, & talium ſcriptionum, qualem Iſocrates fecit Panegyricum [25], multique alii, qui ſunt nominati ſophiſtæ, reliquarumque rerum, quæ abſunt ab forenſi contentione, ejuſque totius generis, quod Græce ἐπιδεικτικὸν [26] nominatur, quod, quaſi ad inſpiciendum, delectationis cauſa comparatum eſt, formam non complectar hoc tempore: non quo negligenda ſit: eſt enim illa quaſi nutrix ejus oratoris, quem informare volumus, & de quo molimur aliquid exquiſitius dicere.

XII. Ab hac & verborum copia alitur, & eorum conſtructio, & numerus liberiore quadam fruitur licentia. Datur etiam venia concinnitati ſententiarum: & arguti certique & circumſcripti verborum ambitus conceduntur: de induſtriaque, non ex inſidiis, ſed aperte, ac palam elaboratur, ut verba verbis quaſi demenſa, & paria reſpondeant; ut crebro conferantur pugnantia, comparenturque contraria; & ut pariter extrema terminentur, eundemque referant in cadendo ſonum: quæ in veritate cauſarum & rarius multo facimus, & certe occultius. In Panathenaico [27] autem Iſocrates ea ſtudioſe conſecta-

24 *Præſcriptum*] Literarum characteres prius ſcripti, quos ludi magiſter pueris imitandos proponit. *Pruſteus*.

25 *Panegyricum*] In quo elaborando decem aut etiam quindecim annos Iſocratem conſumpſiſſe tradunt. Oratio ex ſuaſione & laudatione mixta, cujus prima parte laudes Athenienſium perſequitur, altera eoſdem ad bellum regi Perſarum inferendum impellit. *Idem*.

26 Ἐπιδεικτικὸν] Quod quid differat a laudatione, Quintilianus, III. 4, oſtendit his verbis: Sed mihi ἐπιδεικτικὸν non ita demonſtrationis vim habere, quam oſtentationis videtur, & multum ab illo encomiaſtico differre. Nam ut continet laudativum in ſe genus, ita non intra hoc ſolum conſiſtit. An quiſquam negaverit panegyricos ἐπιδεικτικοὺς eſſe? Atqui formam ſuadendi habent, & plerumque de utilitatibus Græciæ loquuntur. Hæc ille. Unde ſcias ἐπιδεικτικὸν genus latius patere, quam quod laudativum vocatur. *Strebæus*.

27 *Panathenaico*] Iſocratis oratione ſic appella-

fectatum fatetur. Non enim ad judiciorum certamen, fed ad voluptatem aurium fcripferat.

Hæc tractaffe Thrafymachum Chalcedonium, primum, & Leontinum ferunt Gorgiam: Theodorum inde Byzantium, multofque alios, quos λογοδαιδάλυς [28] appellat in Phædro Socrates: quorum fatis arguta multa, fed ut modo primumque nafcentia, minuta, & * verficulorum fimilia quædam, nimiumque depicta. Quo magis funt Herodotus, Thucydidefque mirabiles: quorum ætas cum in eorum tempora, quos nominavi, incidiffet, longiffime tamen ipfi a talibus deliciis, vel potius ineptiis, abfuerunt. Alter enim fine ullis falebris quafi fedatus amnis fluit: alter incitatior fertur, & de bellicis rebus canit etiam quodam modo bellicum: primifque ab his (ut ait Theophraftus) hiftoria commota eft, ut auderet uberius, quam fuperiores, & ornatius dicere.

XIII. Horum ætati fucceffit Ifocrates, qui præter cæteros ejufdem generis laudatur femper a nobis; nonnunquam, Brute, leviter & erudite [29] repugnante te. Sed credas mihi fortaffe, fi, quid in eo laudem, cognoveris. Nam cum concifus ei Thrafymachus minutis numeris videretur, & Gorgias, qui tamen primi traduntur arte quadam verba * junxiffe; Thucydides autem præfractior, nec fatis (ut ita dicam) rotundus: primus inftituit dilatare verbis, & mollioribus numeris explere fententias. In quo cum doceret eos, qui partim in dicendo, partim in fcribendo principes exftiterunt, domus ejus officina habita eloquentiæ eft. Itaque ut ego, cum a noftro Catone laudabar, vel reprehendi me a cæteris facile patiebar: fic Ifocrates videtur teftimonio Platonis aliorum judicia debere contemnere. Eft enim (ut fcis) quafi in extrema pagina Phædri his ipfis verbis loquens Socrates. „ Adolefcens etiam

„ nunc,

pellata, vel quod habita fuerit Panathenæis folemnibus feriis, vel quod Athenienfium omnia egregie facta, eorumque laudes ab ultima origine repetit. Eam orationem fcripfit annos natus nonaginta quatuor, & in exordio fatetur Ifocrates juniorum fe rhetorum flofculos ftudiofius conquifiviffe. *Prufent.*

28 Λογοδαιδάλυς] Id eft, artificiofi fermonis fabricatores.

* *Verficulorum*] Lamb. *verficolorium*

29 *Leviter & erudite*] Quid fi pro *leviter* legas *leniter?* Hujus quidem adverbii fignificatio accommodata eft ad naturam M. Bruti, qui benignitate fumma fuit. Quod Cicero in hoc libro teftatus eft. *Muretus.*

* *Junxiffe*] Grut. *vinxiffe*

„ nunc, o Phædre, Isocrates est: sed quid de illo augurer, „ lubet dicere. Quid tandem? inquit ille. Majore mihi ingenio videtur esse, quam ut cum orationibus Lysiæ comparetur. Præterea ad virtutem major indoles: ut minime mirum futurum sit, si, cum ætate processerit, aut in hoc orationum genere, cui nunc studet, tantum, quantum pueris, reliquis præstet omnibus, qui unquam orationes attigerunt; aut, si contentus his non fuerit, divino aliquo animi motu majora concupiscat. Inest enim natura philosophia in hujus viri mente quædam. Hæc de adolescente Socrates auguratur. At ea de seniore scribit Plato, & scribit æqualis, & quidem exagitator omnium rhetorum. Hunc miratur unum. Me autem, qui Isocratem non diligunt, una cum Socrate, & cum Platone errare patiantur.

Dulce igitur orationis genus, & solutum, & effluens, sententiis argutum, verbis sonans, est in illo epidictico genere, quod diximus proprium sophistarum; pompæ, quam pugnæ aptius; gymnasiis & palæstræ dicatum; spretum & pulsum foro. Sed quod educata hujus nutrimentis eloquentia, ipsa se postea colorat, & roborat, non alienum fuit de oratoris quasi incunabulis dicere. Verum hæc, ludorum, atque pompæ: nos autem jam in aciem, dimicationemque veniamus.

XIV. Quoniam tria videnda sunt oratori, quid dicat, & quo quidque loco, & quomodo; dicendum omnino est, quid sit optimum in singulis, sed aliquanto secus atque in tradenda arte dici solet. Nulla præcepta ponemus, (neque enim id suscepimus) sed excellentis eloquentiæ speciem & formam adumbrabimus: nec, quibus rebus ea paretur, exponemus; sed qualis nobis esse videatur.

Ac duo breviter prima. Sunt enim non tam insignia ad maximam laudem, quam necessaria, & tamen cum multis pæne communia. Nam & invenire, & judicare, quid dicas, magna illa quidem sunt, & tanquam animi instar in corpore: sed propria magis prudentiæ, quam eloquentiæ: qua tamen in causa est vacua prudentia [30]? Noverit igitur hic quidem

30 *Qua tamen in causa est vacua prudentia?*] Locum sane difficilem sic opinor posse capi...

dem orator, quem summum esse volumus, argumentorum & rationum locos. Nam quoniam, quidquid est quod in controversia aut in contentione versetur, in eo, aut sitne, aut quid sit, aut quale sit, quæritur: sitne, signis: quid sit, definitionibus: quale sit, recti, pravique partibus: quibus ut uti possit orator, non ille vulgaris, sed hic excellens, a propriis personis & temporibus semper, si potest, avocat controversiam. Latius enim de genere, quam de parte, disceptare licet: ut, quod in universo sit probatum, id in parte sit probari necesse. Hæc igitur quæstio a propriis personis & temporibus, ad universi generis orationem traducta, appellatur *thesis*. In hac Aristoteles adolescentes, non ad philosophorum morem tenuiter disserendi, sed ad copiam rhetorum, in utramque partem, ut ornatius, & uberius dici possit [31], exercuit: idemque locos, (sic enim appellat) quasi argumentorum notas, tradidit, unde omnis in utramque partem traheretur oratio.

XV. Facile igitur hic noster, (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, sed doctissimum & perfectissimum quærimus) quoniam loci certi traduntur, percurret omnes; utetur aptis generatim; discet ex quo emanent etiam, qui communes appellantur loci. Nec vero utetur imprudenter hac copia, sed omnia expendet, & seliget. Non enim semper, nec in omnibus causis, ex iisdem eadem argumentorum momenta sunt.

Judicium igitur adhibebit: nec inveniet solum quid dicat, sed etiam expendet. Nihil enim est feracius ingeniis, iis præsertim, quæ disciplinis exculta sunt. Sed ut segetes fecundæ & uberes, non solum fruges, verum herbas etiam effundunt inimicissimas frugibus: sic interdum ex illis locis, aut levia quæ-

explicari: ut sit correctio. Dixit invenire, judicare, propria magis prudentiæ esse, quam eloquentiæ. Tum subjungit, quasi corrigendo: Sed tamen qua in causa esse potest eloquentia sine prudentia? Nulla causa est, nullum genus dicendi, in quo eloquentia esse possit vacua, destituta prudentia. Est enim, quemadmodum infra dicetur cap. 21. *eloquentiæ, sicut cæterarum rerum, fundamentum sapientia*. Anonymus.

31 *Ut ornatius & uberius dici possit*] Lego, *posset*, ut melius se habeat ratio Latinæ linguæ, quia in constructione præcedit, *exercuit*, verbum perfecti temporis. Et ita legitur in Ms. Harleiensi, qui penes est honoratissimum Comitem Oxonii. *Pearcius*.

quædam, aut caufis aliena, aut non utilia gignuntur; quorum ab oratoris judicio delectus magnus adhibebitur. Alioqui quonam modo ille in bonis hærebit, & habitabit fuis? aut molliet dura, aut occultabit quæ dilui non poterunt, atque omnino opprimet, fi licebit, aut abducet animos? aut aliud afferet, quod oppofitum probabilius fit, quam illud, quod obftabit?

Jam vero ea, quæ invenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id fecundum erat de tribus. Veftibula nimirum honefta, aditufque ad caufam faciet illuftres: cumque animos prima aggreffione occupaverit, infirmabit, excluderque contraria; de firmiffimis alia prima ponet, alia poftrema, inculcabitque leviora. Atque in primis duabus dicendi partibus qualis effet, fummatim breviterque defcripfimus.

XVI. Sed, ut ante dictum eft, in his partibus (etfi graves atque magnæ funt) minus & artis eft, & laboris. Cum autem, quid, & quo loco, dicat, invenerit, illud eft longe maximum, videre, quonam modo. Scitum eft enim, quod Carneades nofter dicere folebat, Clitomachum eadem dicere, Charmadam autem eodem etiam modo dicere. Quod fi in philofophia tantum intereft quemadmodum dicas, ubi res fpectatur, non verba penduntur: quid tandem in caufis exiftimandum eft, quibus totis moderatur oratio?

Quod quidem ego, Brute, ex tuis literis fentiebam, non te id fcitari, qualem ego in inveniendo & in collocando fummum effe oratorem vellem: fed id mihi quærere videbare, quod genus ipfius orationis optimum judicarem. Rem difficilem, dii immortales! atque omnium difficillimam. Nam cum eft oratio mollis, & tenera, & ita flexibilis, ut fequatur quocumque torqueas: tum & naturæ variæ, & voluntates, multum inter fe diftantia effecerunt genera dicendi. Flumen aliis verborum, volubilitafque cordi eft, qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. Diftincta alios, & interpuncta intervalla, moræ, refpirationefque delectant. Quid poteft effe tam diverfum? Tamen eft in utroque aliquid excellens. Elaborant alii in lenitate & æquabilitate, & puro quafi quo-

dam & candido genere dicendi. Ecce aliqui duritatem, & severitatem quandam verbis, & orationis quasi mœstitiam sequuntur: quodque paulo ante divisimus, ut alii graves, alii tenues, alii temperati vellent videri: quot orationum genera esse diximus, totidem oratorum reperiuntur.

XVII. Et, quoniam cœpi jam cumulatius hoc munus augere, quam a te postulatum est, (tibi enim tantum de orationis genere quærenti, respondi etiam breviter de inveniendo & collocando) ne nunc quidem solum de orationis modo dicam, sed etiam de actionis: ita prætermissa pars nulla erit: quandoquidem de memoria nihil est hoc loco dicendum, quæ communis est multarum artium.

Quo modo autem dicatur, id est in duobus, in agendo, & in eloquendo. Est enim actio quasi corporis quædam eloquentia, cum constet e voce atque motu. Vocis mutationes totidem sunt, quot animorum, qui maxime voce commoventur. Itaque ille perfectus, quem jamdudum nostra indicat oratio, utcumque se affectum videri, & animum audientis moveri volet, ita certum vocis admovebit sonum: de quo plura dicerem, si hoc præcipiendi tempus esset, aut si tu hoc quæreres. Dicerem etiam de gestu, cum quo junctus est vultus. Quibus omnibus, dici vix potest, quantum intersit; quemadmodum utatur orator. Nam & infantes [32], actionis dignitate, eloquentiæ sæpe fructum tulerunt: & diserti, deformitate agendi, multi infantes putati sunt: ut jam non sine causa Demosthenes tribuerit, & primas, & secundas, & tertias actioni. Si enim eloquentia nulla sine hac; hæc autem sine eloquentia, tanta est; certe plurimum in dicendo potest. Volet igitur ille, qui eloquentiæ principatum petet, & contenta voce, atrociter dicere: & summissa, leniter: & inclinata, videri gravis; & inflexa, miserabilis. Mira est enim quædam natura vocis: cujus quidem, e tribus omnino sonis,

32 *Nam & infantes*] Actionem plurimum valere probant eventus. Nam & *infantes*, Id est, infacundi viri, rudesque dicendi, ut Cn. Lentulus, actionis dignitate, bona & decora pronuntiatione, eloquentiæ fructum & gloriam tulerunt. Et *diserti*, quibus e diverso opponuntur infantes, deformitate agendi, hoc est indecora & fœda pronunciatione, a multis infantes & indiserti putati sunt: cujusmodi L. Cottam dicit Cicero fuisse. *Strebaeus*.

fonis, inflexo, acuto, gravi, tanta fit, & tam fuavis varietas perfecta in cantibus.

XVIII. Eft autem in dicendo etiam quidam cantus [33] obfcurior, non hic e Phrygia, & Caria rhetorum epilogus, pæne canticum; fed ille, quem fignificat Demofthenes, & Æfchines, cum alter alteri objicit vocis flexiones. Dicit plura etiam Demofthenes, illumque fæpe dicit voce dulci & clara fuiffe. In quo illud etiam notandum mihi videtur ad ftudium perfequendæ fuavitatis in vocibus. Ipfa enim natura [34], quafi modularetur hominum orationem, in omni verbo pofuit acutam vocem, nec una plus, nec a poftrema fyllaba citra tertiam: quo magis naturam ducem ad aurium voluptatem fequatur induftria.

Ac vocis quidem bonitas optanda eft. Non eft enim in nobis, fed tractatio atque ufus in nobis. Ergo ille princeps variabit, & mutabit; omnes fonorum, tum intendens, tum remittens, perfequetur gradus: idemque motu fic utetur, nihil ut fuperfit in geftu. Status erectus & celfus: rarus inceffus, nec ita longus: excurfio moderata, eaque rara: nulla mollitia cervicum [35], nullæ argutiæ digitorum, non ad numerum

33 *Eft autem cantus*] A natura datur vox, ab arte flexus, a flexu gignitur cantus. Qui fi temperatus eft in actione, decet oratorem maxime in affectibus movendis. *Idem*.

34 *Ipfa enim natura*] Cantus hic in oratione, ficut cætera omnia, cepit a natura feminarium, arte & humana induftria colendum. Natura modulata eft homioum orationem, certafqoe voces ad agendum dedit: & ut impetu quodam proferreotur aoimo concepta, & aurem ferirent, io omni verbo pofuit acutam vocem, nec una plus, ut effet varietas: oec a poftrema fyllaba citra tertiam, ne quid fpiritus laboraret. Omne verbum aut unius eft fyllabæ, aut duarum, aut trium, pluriumve. Si in verbo trium fyllabarum pluriumve fuerit accentus io tertia ab extrema, is femper erit acutus, ut δεσπότης, dominus. Si fuerit accentus io fecunda a fine, aut acutus erit, ἀνθρώπος, virili, λόγος, deus: aut circumflexus, ut ῥωμαῖος, ῥώμη, Romanus, Roma. Quod igitur inflexus ex acuto eft & gravi, non defuerit acutus, fi ponetur inflexus. In ultima nunc eft acutus, βασιλεύς, dux: nunc circumflexus, βοῦς, bos. Nihil refert an unius fint fyllabæ verba, an vero plurium. Nunquam gravis erit ultima, nifi cum verbum acutum ceperit aliam ab ultima fedem, propter quod mutarit accentum, ut ὁ βασιλεὺς ἔφη, dux locutus eft. Jam gravis hic eft pro acuta. Ergo natura io omoi verbo pofuit acutam vocem, quæ cum altius ederetur, & reliquæ fummiffius confonarent, jucundam e varietate cieret modulationem. Iotérim unum verbum duos habet accentus acutos, fed unum ab alio verbo ducit, ut φιλόσοφοί τε, domioive. An acutam vocem dicit eam quæ clarius auditur, magifque ferit aures, non illam tantum, quam proprie dicimus acutam? *Id*.

35 *Nulla mollitia cervicum*] Dixit rectum cafum *mollitia*, non *mollities*, propter literam fequentem: & *cervicum*, non *cervicis*, quod illud verbum fingulariter rarius ufurparetor. Nam primus Hortenfius *cervicem* fingulari numero dixiffe fertur. *Id*.

merum articulus cadens: trunco magis toto se ipse moderans; & virili laterum flexione, brachii projectione in contentionibus, contractione in remissis.

Vultus vero, qui secundum vocem plurimum potest, quantam affert tum dignitatem, tum venustatem? in quo cum effeceris, ne quid ineptum, aut vultuosum sit, tum oculorum est quædam magna moderatio. Nam ut imago est animi, vultus; sic indices oculi: quorum & hilaritatis, & vicissim tristitiæ modum res ipsæ, de quibus agetur, temperabunt.

XIX. Sed jam illius perfecti oratoris, & summæ eloquentiæ species exprimenda est: quem hoc uno excellere, id est oratione, cætera in eo latere, indicat nomen ipsum. Non enim inventor, aut compositor, aut actor, hæc complexus est omnia, sed & Græce ab eloquendo ῥήτωρ, & Latine *eloquens* dictus est. Cæterarum enim rerum, quæ sunt in oratore, partem aliquam sibi quisque vindicat: dicendi autem, id est eloquendi maxima vis, soli huic conceditur. Quanquam enim & philosophi quidam ornate locuti sunt, (siquidem & Theophrastus divinitate loquendi nomen invenit, & Aristoteles Isocratem ipsum lacessivit [36], & Xenophontis voce Musas quasi locutas ferunt, & longe omnium, quicumque scripserunt, aut locuti sunt, exstitit * & gravitate princeps Plato) tamen horum oratio neque nervos, neque aculeos oratorios, ac forenses habet. Loquuntur cum doctis, quorum sedare animos malunt, quam incitare. Sic de rebus placatis, ac minime turbulentis, docendi causa, non capiendi, loquuntur: ut in eo ipso, quod delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quam necesse sit, facere videantur. Ergo ab hoc genere non difficile est hanc eloquentiam, de qua nunc agitur, secernere. Mollis est enim oratio philosophorum & umbrati-

36 *Aristoteles Isocratem ipsum lacessivit*] Cicero de Orat. III, 35, sic de eadem (ut videtur) re loquitur: *Aristoteles, cum florere Isocratem nobilitate discipulorum videret.... mutavit repente totam formam prope disciplinæ suæ... Itaque ornavit & illustravit doctrinam illam omnem, rerumque cognitionem cum orationis exercitatione conjunxit*. Et in Tuscul. I, 4: *ut Aristoteles.... cum motus esset Isocratis rhetoris gloria, dicere etiam cœpit adolescentes docere*. Ex his duobus locis mihi videtur hic legendum esse, *Aristotelem Isocrates ipsum lacessivit*. Pearcius.

* *Et gravitate*] Lambinus una voce auctior, *& suavitate, & gravitate*. Velim ex Mss. Utut est, non displicet sane.

bratilis, nec sententiis, nec verbis instructa popularibus, nec vincta numeris, sed soluta liberius. Nihil iratum [37] habet, nihil invidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil astutum: casta, verecunda, virgo incorrupta quodam modo. Itaque sermo potius, quam oratio, dicitur. Quanquam enim omnis locutio oratio est, tamen unius oratoris locutio hoc proprio signata nomine est.

Sophistarum, de quibus supra dixi, magis distinguenda similitudo videtur, qui omnes eosdem volunt flores, quos adhibet orator in causis, persequi. Sed hoc differunt, quod cum sit his propositum non perturbare animos, sed placare potius, nec tam persuadere, quam delectare: & apertius id faciunt quam nos, & crebrius: concinnas magis sententias exquirunt, quam probabiles: a re sæpe discedunt, intexunt fabulas, verba apertius transferunt, eaque ita disponunt, ut pictores varietatem colorum: paria paribus referunt, adversa contrariis, sæpissimeque similiter extrema definiunt.

XX. Huic generi historia finitima est, in qua & narratur ornate, & regio sæpe aut pugna describitur: interponuntur etiam conciones & hortationes: sed in his tracta quædam & fluens expetitur, non hæc contorta & acris oratio. Ab his non multo secus, quam a poetis, hæc eloquentia, quam quærimus, sevocanda est. Nam etiam poetæ quæstionem [38] attulerunt, quidnam esset illud, quo ipsi differrent ab oratoribus.

37 *Nihil iratum*] Id est, quod iram concitet audienti: nihil invidum, quod invidiam moveat: nihil atrox, quod exaggeret facinus: nihil mirabile, quod audienti afferat stuporem: nihil astutum, quod capiat fallatque disceptatorem: sed est casta sine popularium opinionum corruptela, custos veritatis illius naturalis, virgo incorrupta quodam modo, simplex oratio, integerrima virtutis indagatrix. Intellige orationem Platonis, Xenophontis, Theophrasti, & optimorum, non istorum qui se vocant philosophos, cum sint tamen infantissimi. Oratio eloquentis invidet, atrocitet adauget, admirationes inducit, nolentem trahit, se commiscet populari contagione, ut ad sanitatem reducat: audax irrumpit, & tanquam virago & Amazonum fortissima aditum rumpit, quæritque victoriam. *Strebæus*.

38 *Poetæ quæstionem*] Id est, ut dubitaremus effecerunt, quidnam esset illud quo ipsi differrent ab oratoribus. Numero maxime videbantur antea, & versu, tunc cum Homerus, Hesiodus, Euripides, aliique veteres scripserunt ante tempora Thrasymachi & Isocratis, qui primi numeros invenerunt. Ut autem cætera, sic etiam numerus poeticus ab oratorio differt. In illo certi atque numerati pedes. In hoc pedes quidem sunt, sed neque certi, neque numerati. In illo certa spatia, certi ordines, certique fines: oratorio numero neque certa spatia, neque certi ordines, neque certi fines, sed ad aurium mensuram longis & brevibus ad finem usque decurrit. *Idem*.

ribus. Numero maxime videbantur antea, & verſu: nunc apud oratores jam ipſe numerus increbuit.

Quidquid eſt enim, quod ſub aurium menſuram aliquam cadit, etiam ſi abeſt a verſu, (nam id quidem orationis eſt vitium) numerus vocatur, qui Græce ῥυθμὸς dicitur. Itaque video viſum eſſe nonnullis, Platonis, & Democriti locutionem, etſi abſit a verſu, tamen, quod incitatius feratur, & clariſſimis verborum luminibus utatur, potius poema putandum, quam comicorum poetarum: apud quos, niſi quod verſiculi ſunt, nihil eſt aliud quotidiani diſſimile ſermonis. Nec tamen id eſt poetæ maximum: etſi eſt eo laudabilior, quod virtutes oratoris perſequitur, cum verſu ſit adſtrictior.

Ego autem etiam ſi quorundam grandis & ornata vox eſt poetarum, tamen in ea cum licentiam ſtatuo majorem eſſe, quam in nobis faciendorum, jungendorumque verborum, tum etiam nonnullorum voluptati vocibus magis, quam rebus inſerviunt. Nec vero, ſi quid eſt [39] unum inter eos ſimile, (id autem eſt judicium, electioque verborum) propterea cæterarum rerum diſſimilitudo intelligi non poteſt: ſed id nec dubium eſt, &, ſi quid habet quæſtionis, hoc tamen ipſum ad id, quod propoſitum eſt, non eſt neceſſarium. Sejunctus igitur orator a philoſophorum eloquentia, a ſophiſtarum, ab hiſtoricorum, a poetarum, explicandus eſt nobis, qualis futurus ſit.

XXI. Erit igitur eloquens (hunc enim, auctore Antonio, quærimus) is, qui in foro cauſiſque civilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat. Probare, neceſſitatis eſt: delectare, ſuavitatis: flectere, victoriæ. Nam id unum ex omnibus ad obtinendas cauſas poteſt plurimum. Sed quot officia oratoris, tot ſunt genera dicendi. Subtile in probando, modicum in delectando, vehemens in flectendo: in quo uno vis omnis oratoris eſt.

Magni

39 *Nec vero, ſi quid eſt.*] Unum inter eos ſimile eſt, judicium, electioque verborum, quod utrique, ut ante diximus, electis verbis, compoſitis, modificatis, numeroque comprehenſis utuntur. Quod accipe dictum de elocutione: alioqui multa ſunt inter eos ſimilia, multaque diſſimilia, tum in inventione, tum in collocatione. Sed id nihil habet quæſtionis, id eſt, controverſiæ: & ſi quid habet, ad id quod propoſitum eſt, non eſt neceſſarium: quoniam de elocutione, non de inventione, & diſpoſitione propoſita quæſtio eſt. *Idem*.

Magni igitur judicii, summæ etiam facultatis esse debebit moderator ille, & quasi temperator hujus tripartitæ varietatis. Nam & judicabit, quid cuique opus sit; & poterit, quocumque modo postulabit causa, dicere. Sed est eloquentiæ, sicut reliquarum rerum, fundamentum, sapientia. Ut enim in vita, sic in oratione, nihil est difficilius, quam, quid deceat, videre. Πρέπον appellant hoc Græci: nos dicamus sane decorum. De quo præclare, & multa præcipiuntur, & res est cognitione dignissima. Hujus ignoratione non modo in vita, sed sæpissime & in poematis, & in oratione peccatur. Est autem, quid deceat, oratori videndum, non in sententiis solum, sed etiam in verbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis ætas, nec vero locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandus est, aut sententiarum: semperque in omni parte orationis, ut vitæ, quid deceat, est considerandum: quod & in re, de qua agitur, positum est, & in personis & eorum, qui dicunt, & eorum, qui audiunt. Itaque hunc locum, longe & late patentem, philosophi solent in officiis tractare, (non cum de recto ipso disputant; nam id quidem unum est) grammatici in poetis, eloquentes in omni & genere & parte causarum. Quam enim indecorum est, de stillicidiis cum apud unum judicem dicas, amplissimis verbis, & locis uti communibus: de majestate populi Romani summisse & subtiliter? Hic genere toto.

XXII. At persona alii peccant, aut sua, aut judicum, aut etiam adversariorum: nec re solum, sed sæpe verbo: etsi sine re nulla vis verbi est, tamen eadem res sæpe aut probatur, aut rejicitur, alio, atque alio elata verbo.

In omnibusque rebus videndum est, quatenus. Etsi enim suus cuique modus est, tamen magis offendit nimium, quam parum. In quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non sentirent, quid esset satis. Magnus esset locus hic, Brute, quod te non fugit, & magnum volumen aliud desiderat. Sed ad id, quod agitur, illud satis: cum hoc decere, quod semper usurpamus in omnibus dictis & factis, minimis,

& maximis; cum hoc, inquam, decere dicimus, illud non decere, & id usquequaque, quantum sit, appareat: in alioque ponatur, aliudque totum sit, utrum *decere*, an *oportere* dicas. Oportere enim, perfectionem declarat officii, quo & semper utendum est, & omnibus: decere, quasi aptum esse, consentaneumque tempori, & personæ: quod cum in factis sæpissime, tum in dictis valet, in vultu denique, & gestu, & incessu: contraque item dedecere. Quod si poeta fugit, ut maximum vitium, qui peccat etiam, cum probam orationem affingit improbo, stultove sapientis: si denique pictor ille [40] vidit, cum immolanda Iphigenia tristis Calchas esset, mœstior Ulysses, mœreret Menelaus; obvolvendum caput Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari: si denique histrio, quid deceat, quærit: quid faciendum oratori putemus? Sed, cum hoc tantum sit, quid in causis, earumque quasi membris faciat, orator viderit. Illud quidem perspicuum est, non modo partes orationis, sed etiam causas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas.

XXIII. Sequitur ut cujusque generis nota quæratur, & formula. Magnum opus, & arduum, ut sæpe jam diximus: sed ingredientibus considerandum fuit, quid ageremus; nunc quidem jam, quocumque feremur, danda nimirum vela sunt.

Ac primum informandus est ille nobis, quem solum quidam vocant Atticum. Summissus est, & humilis, consuetudinem imitans, ab indisertis re plus, quam opinione, differens. Itaque eum qui audiunt, quamvis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas imitabilis illa quidem videtur esse existimanti, sed nihil est experienti minus. Etsi enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet, ut, etiam si illis maximis viribus careat, sit (ut ita dicam) integra valetudine.

Pri-

40 *Pictor ille*] Timanthes pictor ingeniosissimus, cujus est tabella Iphigeniæ stantis ad aras & perituræ. De qua Plinius lib. xxxv. c. 10. *Prussæus*.

Primum igitur eum tanquam e vinculis numerorum eximamus. Sunt enim quidam, ut scis, oratori numeri (de quibus mox agemus) observandi, ratione quadam, sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi. Solutum quiddam sit, nec vagum tamen, ut ingredi libere, non ut licenter videatur errare. Verba etiam verbis quasi coagmentare negligat. Habet enim ille tanquam hiatus concursu vocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam, de re hominis, magis quam de verbis laborantis. Sed erit videndum de reliquis, cum hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutinatioque verborum. Illa enim ipsa contracta, & minuta, non negligenter tractanda sunt, sed quædam etiam negligentia est diligens. Nam ut mulieres esse dicuntur nonnullæ inornatæ, quas idipsum deceat: sic hæc subtilis oratio etiam incompta delectat. Fit enim quiddam in utroque, quo sit venustius, sed non ut appareat. Tum removebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum: ne calamistri quidem adhibebuntur: fucati vero medicamenta candoris, & ruboris, omnia repellentur: elegantia modo, & munditia remanebit. Sermo purus erit & Latinus: dilucide, planeque dicetur: quid deceat, circumspicietur.

XXIV. Unum aderit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus, ornatum illud suave, & affluens [41]: acutæ, crebræque sententiæ ponentur, & nescio unde ex abdito erutæ, atque in hoc oratore dominabuntur. Verecundus erit usus oratoriæ quasi supellectilis. Supellex est enim quodam modo nostra, quæ est in ornamentis, alia rerum, alia verborum. Ornatus autem verborum, duplex: unus simplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in propriis, usitatisque verbis, quod aut optime [a] sonat, aut rem maxime

expla-

41 *Unum aderit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus, ornatum illud suave, &c.*] Lambinus vidit hanc vulgatam lectionem ferri non posse: reposuit igitur (conjectura, opinor) *ornamentum illud suave*. At, cum Mss. habeant *ornatum*, sic legendum esse, punctis solum mutatis, censeo: *unum aderit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus ornatum, illud suave & affluens*. Potius enim Cicero videtur dixisse *quartum ornatum*, quam *ornatum suave*. Pearcius.

a *Sonat*] Lamb. *sonant .... explanant*.

explanat. In alienis, aut translatum, aut [b] factum aliunde, ut mutuo [42]: aut factum ab ipso: aut novum [43]: aut priscum & inusitatum. Sed etiam inusitata ac prisca sunt in propriis, nisi quod raro utimur. Collocata autem verba habent ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt, quod verbis mutatis non maneat, manente sententia. Nam sententiarum ornamenta, quæ permanent, etiamsi verba mutaveris, sunt illa quidem permulta, sed, quæ emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo sit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, & in transferendis verecundus, & parcus in priscis, reliquisque ornamentis & verborum, & sententiarum demissior: translatione fortasse crebrior, qua frequentissime sermo omnis utitur non modo urbanorum, sed etiam rusticorum. Siquidem est eorum, *gemmare vites*, *sitire agros*, *lætas esse segetes*, *luxuriosa frumenta*. Nihil horum parum audacter, sed aut simile est illi, unde transferas: aut, si res suum nullum habet nomen, docendi causa sumptum, non ludendi, videtur. Hoc ornamento liberius paulo, quam cæteris, utetur hic summissus: nec tam licenter tamen, quam si genere dicendi uteretur amplissimo.

XXV. Itaque illud indecorum (quod quale sit, ex decoro debet intelligi) hic quoque apparet, cum verbum aliquod altius transfertur, idque in oratione humili ponitur, quod idem in alia deceret.

Illam autem concinnitatem, quæ verborum collocationem illuminat his luminibus, quæ Græci quasi aliquos gestus orationis

b *Factum*] Lamb. *sumptum aliunde*, *ut mutuum*:

42 *Aut translatum*, aut factum *aliunde*, *ut mutuo*] Suspicor illam vocem *factum* natam esse ex sequentibus, in quibus occurrit *aut factum ab ipso*. Quamvis enim verba aliena secundi generis proprie dicantur *facta* esse, hæc de quibus Cicero jam loquitur, *aliunde sumpta* potius, vel *ducta*, esse dicenda sunt. Adde, quod non diversæ sunt res, id quod *factum* sive *sumptum* sit *aliunde*; & id quod *translatum* sit. Unde libenter assentior Lambino legenti, *aut translatum* & sumptum *aliunde* &c. Quam quidem lectionem firmant ea, quæ Cicero dicit de Orat. III. 38. *Hæ translationes quasi mutuationes sunt; cum quod non habeas*, aliunde sumas. *Idem*.

43 *Aut factum ab ipso*, aut *novum*] Disjungi non debere videntur voces *factum* & *novum*: quæ enim *facta* sunt *ab ipso* ideo sunt *nova*. Nec aliter Cicero de Orat. III. 38. *Novantur verba quæ ab eo, qui dicit, ipso gignuntur ac fiunt, vel conjungendis verbis .... vel sine conjunctione*. Aut igitur legamus cum Lambino *ut novum*, aut (ut ego malim) *& novum*. Utrovis modo rectius se habebit sententia, quam si sequamur MSS. Harl. qui deleto, *aut*, exhibet *aut factum ab ipso novum*. Idem.

tionis σχήματα appellant, (quod idem verbum ab his etiam in ſententiarum ornamenta transfertur) adhibet quidem hic ſubtilis, (quem, niſi quod ſolum, cæteroquin recte quidem vocant Atticum,) ſed paulo parcius. Nam ſic ut in epularum apparatu, a magnificentia recedens, non ſe parcum ſolum, ſed etiam elegantem videri volet; eliget quibus utatur. Sunt enim pleræque aptæ hujus ipſius oratoris, de quo loquor, parſimoniæ. Nam illa, de quibus ante dixi, huic acuto fugienda ſunt, paria paribus relata [44], & ſimiliter concluſa [45], eodemque pacto cadentia: & immutatione literæ [46] quaſi quæſitæ venuſtates; ne elaborata concinnitas, & quoddam aucupium delectationis manifeſto deprehenſum appareat. Itemque ſi quæ verborum iterationes [47] contentionem aliquam & clamorem requirent, erunt ab hac ſummiſſione orationis alienæ: cæteris promiſcue poterit uti; continuationem verborum modo relaxet, & dividat, utaturque verbis quam uſitatiſſimis, translationibus quam molliſſimis: etiam illa ſententiarum lumina aſſumat, quæ non erunt vehementer illuſtria. Non faciet rempublicam loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec acervatim multa frequentans, una complexione devinciet. Valentiorum hæc laterum ſunt, nec ab hoc, quem informamus, aut exſpectanda, aut poſtulanda. Erit enim ut voce, ſic etiam oratione ſuppreſſior. Sed pleraque ex illis convenient etiam huic tenuitati: quanquam iiſdem ornamentis utetur horridius. Talem enim inducimus. Accedit actio non tragica, nec ſcenæ, ſed modica jactatione corporis, vultu tamen multa conficiens: non hoc, quo dicuntur os ducere, ſed illo, quo ſignificant ingenue, quo ſenſu quidque pronuntient.

XXVI. Huic

44 *Paria paribus relata*] Πάρισον Græci dicunt cum membrum unum alteri prope ex æquo reſpondet. Cujuſmodi eſt iſtud Ciceronis ad Quintum fratrem lib. II. epiſt. II. *Tu vero ut me appelles, & interpelles, & obloquare, & colloquare velim.* Pruſteus.

45 *Similiter concluſa*] Cum voces ſimili ſono clauduntur, ut in illis verſiculis ab Hadriano imperatore moriente, ut refert Spartianus, compoſitis:

Animula, vagula, blandula
Hoſpes, comeſque corporis,
Quæ nunc abibis in loca
Pallidula, rigida, nudula,
Nec, ut ſoles, dabis jocos. Idem.

46 *Immutatione literæ*] Quale eſt illud Ovidii de Arte Am. I. 244.

Et Venus in vinis, ignis in igne fuit.

47 *Iterationes*] Qualis eſt hæc I. Catilinaria n. 4. *Vivis, & vivis non ad deponendam, ſed ad confirmandam audaciam.* Id.

XXVI. Huic generi orationis adspergentur etiam sales, qui in dicendo mirum quantum valent: quorum duo genera sunt, unum facetiarum, alterum dicacitatis. Utetur utroque: sed altero in narrando aliquid venuste, altero in jaciendo, mittendoque ridiculo: cujus genera plura sunt: sed nunc aliud agimus.

Illud admonemus tamen, ridiculo sic usurum oratorem, ut nec nimis frequenti, ne scurrile sit: nec subobscœno, ne mimicum: nec petulanti, ne improbum: nec in calamitatem, ne inhumanum: nec in facinus, ne odii locum risus occupet: neque aut sua persona, aut judicum, aut tempore alienum. Hæc enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quæsita, nec ex tempore ficta, sed domo allata: quæ plerumque sunt frigida. Parcet & amicitiis, & dignitatibus: vitabit insanabiles contumelias: tantummodo adversarios figet, nec eos tamen semper, nec omnes, nec omni modo. Quibus exceptis sic utetur sale & facetiis, ut ego ex istis novis Atticis talem cognoverim neminem, cum id certe sit vel maxime Atticum.

Hanc ego judico formam summissi oratoris, sed magni tamen, & germani Attici: quoniam, quidquid est salsum, aut salubre in oratione, id proprium Atticorum est. E quibus tamen non omnes faceti. Lysias satis, & Hyperides: Demades præter cæteros fertur: Demosthenes minus habetur: quo quidem mihi nihil videtur urbanius, sed non tam dicax fuit, quam facetus. Est autem illud acrioris ingenii, hoc majoris artis.

Uberius est aliud, aliquantoque robustius, quam hoc humile, de quo dictum est: summissius autem, quam illud, de quo jam dicetur, amplissimum. Hoc in genere, nervorum vel minimum, suavitatis autem est vel plurimum. Est enim plenius, quam hoc enucleatum: quam autem illud ornatum, copiosumque, summissius.

XXVII. Huic omnia dicendi ornamenta conveniunt, plurimumque est, in hac orationis forma, suavitatis. In qua multi floruerunt apud Græcos: sed Phalereus Demetrius meo judi-

judicio præſtitit cæteris ; cujus oratio cum ſedate , placideque loquitur , tum illuſtrant eam , quaſi ſtellæ quædam , tralata verba , atque immutata . Tralata ea dico , ut ſæpe jam , quæ per ſimilitudinem ab alia re , aut ſuavitatis aut inopiæ cauſa , transferuntur . Mutata , in quibus pro verbo proprio ſubjicitur aliud , quod idem ſignificet , ſumptum ex re aliqua conſequenti . Quod quanquam transferendo fit , tamen alio modo tranſtulit [48] , cum dixit Ennius *arcem & urbem orbas :* alio modo , ſi pro patria arcem dixiſſet : & *horridam Africam terribili tremere tumultu* cum dicit , pro Afris immutat Africam . Hanc hypallagen rhetores , quia quaſi ſummutantur verba pro verbis : metonymiam grammatici vocant , quod nomina transferuntur .

Ariſtoteles autem translationi hæc ipſa ſubjungit , & abuſionem , quam κατάχρησιν vocant : ut cum *minutum* dicimus animum pro parvo , & abutimur verbis propinquis , ſi opus eſt , vel quod delectat , vel quod decet . Jam cum fluxerunt plures continuæ tralationes , alia plane fit oratio . Itaque genus hoc Græci appellant ἀλληγορίαν , nomine recte , genere melius ille , qui iſta omnia translationes vocat . Hæc frequentat Phalereus maxime , ſuntque dulciſſima : & quanquam tranſlatio eſt apud eum multa , tamen immutationes nuſquam crebriores .

In idem genus orationis (loquor enim de illa modica , ac temperata) verborum cadunt lumina omnia , multa etiam ſententiarum : latæ , eruditæque diſputationes ab eodem explicantur , & loci communes ſine contentione inducuntur . Quid multa ? e philoſophorum ſcholis tales fere evadunt : & , niſi coram erit comparatus ille fortior , per ſe hic , quem dico , probabitur . Eſt enim quoddam etiam inſigne , & florens orationis , pictum , & expolitum genus , in quo omnes verborum , omnes ſententiarum illigantur lepores . Hoc totum e ſophi-

48 *Alia modo tranſtulit*] Alia eſt translatio , cum ſumit Ennius *arcem* pro Capitolio , alia , ſi ſumeret *arcem* pro patria . Primus translationis modus refertur ad ſynecdochen , qua genus ponitur pro ſpecie . Alter ad metaphoram , qua propter ſimilitudinem res una ſubſtituitur alteri : ut enim arx & defendit & defendi debet , ſic patria cives tuetur , eamque ſinguli debent tueri . Damus fortaſſe pluſculum conjecturæ , ſed quid aliud in evolvendis veterum fragmentis expectes ? *Idem* .

sophistarum fontibus defluxit in forum, sed spretum a subtilibus, repulsum a gravibus, in ea, de qua loquor, mediocritate consedit.

XXVIII. Tertius est ille amplus, copiosus, gravis, ornatus, in quo profecto vis maxima est. Hic est enim, cujus ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes, eloquentiam in civitatibus plurimum valere passæ sunt: sed hanc eloquentiam, quæ cursu magno, sonituque ferretur, quam suspicerent omnes, quam admirarentur, quam se assequi posse diffiderent. Hujus eloquentiæ est tractare animos, hujus omni modo permovere. Hæc modo perfringit, modo irrepit in sensus; inserit novas opiniones, evellit insitas.

Sed multum interest inter hoc dicendi genus, & superiora. Qui in illo subtili & acuto elaboravit, ut callide arguteque diceret, nec quidquam altius cogitaret: hoc uno perfecto, magnus orator est, si non maximus; minimeque in lubrico versabitur, &, si semel constiterit, nunquam cadet. Medius ille autem, quem modicum & temperatum voco, si modo suum illud satis instruxerit; non extimescet ancipites dicendi incertosque casus: etiam, si quando minus succedet, ut sæpe fit, magnum tamen periculum non adibit. Alte enim cadere non potest. At vero hic noster, quem principem ponimus, gravis, acer, ardens, si ad hoc unum est natus, aut in hoc solo se exercuit, aut huic generi studet uni, nec suam copiam cum illis duobus generibus temperavit: maxime est contemnendus. Ille enim summissus, quod acute & veteratorie dicit, sapiens jam: medius, suavis: hic autem copiosissimus, si nihil est aliud, vix satis sanus videri solet. Qui enim nihil potest tranquille, nihil leniter, nihil partite, definite, distincte, facete dicere, præsertim cum causæ partim totæ sint eo modo, partim aliqua ex parte tractandæ: si is non præparatis auribus inflammare rem cœpit, furere apud sanos, & quasi inter sobrios bacchari vinolentus videtur. Tenemus igitur, Brute, quem quærimus: sed animo. Nam manu si prehendissem, ne ipse quidem sua tanta eloquentia mihi persuasisset, ut se dimitterem.

XXIX. Sed

XXIX. Sed inventus profecto est ille eloquens, quem nunquam vidit Antonius. Quis est igitur is? Complectar brevi, disseram pluribus. Is enim est eloquens, qui & humilia subtiliter, & magna graviter, & mediocria temperate potest dicere.

Nemo is, inquies, unquam fuit. Ne fuerit. Ego enim, quid desiderem, non, quid viderim, disputo: redeoque ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, & speciem: quam etsi non cernimus, tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentem quæro, neque quidquam mortale [49] & caducum, sed illud ipsum, cujus qui sit compos, sit eloquens: quod nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa, quam nullis, nisi mentis oculis videre possumus. Is erit igitur eloquens, (ut idem illud iteremus) qui poterit parva summisse, modica temperate, magna graviter dicere.

Tota mihi causa pro Cæcina, de verbis interdicti fuit, res involutas definiendo explicavimus: jus civile laudavimus: verba ambigua distinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompejus: temperata oratione ornandi copiam persecuti sumus. Jus omne retinendæ majestatis Rabirii causa continebatur: ergo in omni genere amplificationis exarsimus.

At hæc interdum temperanda, & varianda sunt. Quod igitur in accusationis septem libris non reperitur genus? quod in Aviti? quod in Cornelii? quod in plurimis nostris defensionibus? quæ exempla selegissem, nisi vel nota esse arbitrarer, vel posse eligere, qui quærerent. Nulla est enim ullo in genere laus oratoris, cujus in nostris orationibus non sit aliqua, si non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. Non assequimur: at, quid deceat, videmus. Nec enim nunc de nobis, sed de re dicimus: in quo tantum abest, ut nostra miremur, ut usque eo difficiles, ac morosi simus, ut nobis non satisfaciat ipse Demosthenes; qui quanqum unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non semper implet aures meas. Ita sunt avidæ & capaces: & semper aliquid immensum infinitumque desiderant.

49 *Neque quidquam mortale*] Idea ex mente Platonis nec mutationi, nec corruptioni obnoxia est: orator autem caducus & mortalis. *Idem*.

XXX. Sed tamen, quoniam & hunc tu oratorem cum ejus ſtudioſiſſimo Pammene, cum eſſes Athenis, totum diligentiſſime cognoviſti: neque eum dimittis e manibus: & tamen noſtra etiam lectitas: vides profecto, illum multa perficere, nos multa conari: illum poſſe, nos velle, quocumque modo cauſa poſtulet, dicere. Sed ille magnus: nam & ſucceſſit ipſe magnis, & maximos oratores habuit æquales. Nos magnum feciſſemus, ſi quidem potuiſſemus, quo contendimus, pervenire, in ea urbe, in qua (ut ait Antonius) auditus eloquens nemo erat. Atqui, ſi Antonio Craſſus eloquens viſus non eſt, aut ſibi ipſe: nunquam Cotta viſus eſſet, nunquam Sulpicius, nunquam Hortenſius. Nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa graviter Hortenſius. Superiores magis ad omne genus apti, Craſſum dico & Antonium. Jejunas igitur hujus multiplicis, & æquabiliter in omnia genera fuſæ orationis aures civitatis accepimus: eaſque nos primi, quicumque eramus, & quantulumcumque dicebamus, ad hujus generis dicendi, audiendi incredibilia ſtudia convertimus.

Quantis illa clamoribus adoleſcentuli diximus de ſupplicio parricidarum? quæ nequaquam ſatis deferbuiſſe poſt aliquanto ſentire cœpimus: [50] *Quid enim tam commune, quam ſpiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis? Ita vivunt, dum poſſunt, ut ducere animam de cælo non queant: ita moriuntur, ut eorum oſſa terra non tangat: ita jactantur fluctibus, ut nunquam alluantur: ita poſtremo ejiciuntur, ut ne ad ſaxa quidem mortui conquieſcant*, & quæ ſequuntur. Sunt enim omnia, ſicut adoleſcentis, non tam re & maturitate, quam ſpe & exſpectatione, laudati. Ab hac indole jam illa matura: [51] *Uxor generi, noverca filii, filiæ pellex*. Nec vero hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus. Ipſa enim illa pro Roſcio juvenilis redundantia, multa habet attenuata, quædam etiam paulo hilariora. At pro Avito, pro Cornelio, compluresque aliæ. Nemo enim orator

tam

50 *Quid enim tam commune*] Pro Roſcio Amerino, cap 26.
51 *Uxor*] Pro Cluentio, c. 70.

tam multa, ne in Græco quidem otio, scripsit, quam multa sunt nostra: eaque hanc ipsam habent, quam probo, varietatem.

XXXI. An ego Homero, Ennio, reliquis poetis, & maxime tragicis concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebroque mutarent, nonnunquam etiam ad quotidianum genus sermonis accederent: ipse nunquam ab illa acerrima contentione discederem? Sed quid poetas divino ingenio profero? Histriones eos vidimus, quibus nihil posset in suo genere esse præstantius, qui non solum in dissimillimis personis satisfaciebant, cum tamen in suis versarentur, sed & comœdum in tragœdiis, & tragœdum in comœdiis admodum placere vidimus. Ego non elaborem? Cum dico me, te, Brute, dico. Nam in me quidem jampridem effectum est, quod futurum fuit. Tu autem eodem modo omnes caussas ages? aut aliquod caussarum genus repudiabis? aut in iisdem caussis perpetuum, & eundem spiritum sine ulla commutatione obtinebis? Demosthenes quidem, cujus nuper inter imagines tuas, ac tuorum, (quod eum, credo, amares,) cum ad te in Tusculanum venissem, imaginem ex ære vidi, nihil Lysiæ subtilitate cedit, nihil argutiis & acumine Hyperidi, nihil lenitate Æschini, & splendore verborum. Multæ sunt ejus totæ orationes subtiles, ut contra Leptinem: multæ totæ graves, ut quædam Philippicæ: multæ variæ, ut contra Æschinem, falsæ legationis, ut contra eundem pro caussa Ctesiphontis. Jam illud medium quoties vult, arripit, & a gravissimo discedens, eo potissimum delabitur. Clamores tamen tum movet, & tum in dicendo plurimum efficit, cum gravitatis locis utitur.

Sed ab hoc parumper abeamus, quandoquidem de genere, non de homine quærimus. Rei potius, id est, eloquentiæ vim & naturam explicemus. Illud tamen, quod jam ante diximus, meminerimus, nil nos præcipiendi caussa esse dicturos: atque ita potius acturos, ut existimatores videamur loqui, non magistri. In quo tamen longius progredimur, quod videmus non te hæc solum esse lecturum, qui ea multo,

quam nos, qui quasi docere videamur, habeas notiora: sed hunc librum etiam si minus nostra commendatione, tuo tamen nomine divulgari necesse est.

XXXII. Esse igitur perfecte eloquentis puto, non eam solum facultatem habere, quæ sit ejus propria, fuse, lateque dicendi, sed etiam vicinam ejus, atque finitimam, dialecticorum scientiam assumere. * Quanquam aliud videtur oratio esse, aliud disputatio: nec idem loqui esse, quod dicere: attamen utrumque in differendo est. Disputandi ratio, & loquendi, dialecticorum sit: oratorum autem, dicendi, & ornandi. Zeno quidem ille, a quo disciplina Stoicorum est, manu demonstrare solebat, quid inter has artes interesset. Nam cum compresserat digitos, pugnumque fecerat, dialecticam ajebat ejusmodi esse. Cum autem diduxerat, & manum dilataverat, palmæ illius similem eloquentiam esse dicebat. Atque etiam ante hunc Aristoteles principio artis rhetoricæ dicit, illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticæ: ut hoc videlicet different inter se, quod hæc ratio dicendi latior sit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic summo omnem, quæ ad dicendum trahi possit, loquendi rationem esse notam: quæ quidem res (quod te his artibus eruditum minime fallit) duplicem habet docendi viam. Nam & ipse Aristoteles tradidit præcepta plurima differendi, & postea, qui dialectici dicuntur, spinosiora multa pepererunt. Ergo eum censeo, qui eloquentiæ laude ducatur, non esse earum rerum omnino rudem; sed vel illa antiqua, vel hac Chrysippi disciplina institutus, noverit primum vim, naturam, genera verborum, & simplicium & copulatorum: deinde quot modis quidque dicatur: qua ratione verum, falsumne sit, judicetur: quid efficiatur e quoque: quid cui consequens sit, quidque contrarium: cumque ambigue multa dicantur, quomodo quidque eorum dividi, explanarique oporteat. Hæc tenenda sunt oratori. Sæpe enim occurrunt. Sed

quia

* *Quanquam aliud*] Lamb. *Quonquam enim aliud videatur esse oratio, aliud disputatio: nec idem loqui esse, quod dicere: & quanquam disputandi ratio, & loquendi, dialecticorum sit; oratorum autem, dicendi, & ornandi: attamen utrumque in differendo est. Zeno quidem, &c.*

quia sua sponte squalidiora sunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor.

XXXIII. Et quoniam in omnibus, quæ ratione docentur & via, primum constituendum est, quid quidque sit: (nisi enim inter eos, qui disceptent, convenit, quid sit illud, de quo ambigitur, nec recte differi, nec unquam ad exitum perveniri potest) explicanda est sæpe verbis mens nostra de quaque re, atque involutæ rei notitia definiendo aperienda est: siquidem definitio est oratio, quæ, quid sit id, de quo agitur, ostendit quam brevissime. Tum, ut scis, explicato genere cujusque rei, videndum est, quæ sint ejus generis sive formæ [52] sive partes, ut in eas tribuatur omnis oratio.

Erit igitur hæc facultas in eo, quem volumus esse eloquentem, ut definire rem possit, neque id faciat tam presse, & anguste, quam in illis eruditissimis disputationibus fieri solet: sed cum explanatius, tum etiam uberius, & ad commune judicium, popularemque intelligentiam accommodatius. Idemque etiam, cum res postulabit, genus universum in species certas, ut nulla neque prætermittatur, neque redundet, partietur, ac dividet. Quando autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus: quoniam (ut supra dixi) judicem esse me, non doctorem volo.

Nec vero dialecticis modo sit instructus, sed habeat omnes philosophiæ notos & tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de caritate patriæ, nihil de bonis rebus aut malis, nihil de virtutibus aut vitiis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de voluptate, nihil de perturbationibus animi & erroribus, quæ sæpe cadunt in causas, sed jejunius aguntur: nihil, inquam, sine ea scientia, quam dixi, graviter, ample, copiose dici & explicari potest.

XXXIV. De materia loquor orationis etiam nunc, non ipso de genere dicendi. Volo enim prius habeat orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditis, quam cogitet, quibus

52 *Ejus generis sive formæ*] Generis cujusque suæ sunt partes. Logici species, formas appellant rhetores. Exempli gratia, virtus est genus, cui subsunt partes justitia, prudentia, fortitudo, & temperantia. *Idem*.

bus verbis quidque dicat, aut quomodo. Quem etiam, quo grandior sit, & quodam modo excelsior, (ut de Pericle dixi supra) ne physicorum quidem esse ignarum volo. Omnia profecto, cum se a cælestibus rebus referet ad humanas, excelsius magnificentiusque & dicet, & sentiet. Cumque illa divina cognoverit, nolo ignoret ne hæc quidem humana. Jus civile teneat, quo egent causæ forenses quotidie. Quid est enim turpius, quam legitimarum & civilium controversiarum patrocinia suscipere, cum sis legum & civilis juris ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarum & memoriæ veteris ordinem, maxime scilicet nostræ civitatis: sed & imperiosorum populorum, & regum illustrium: quem laborem nobis Attici nostri levavit labor; qui conservatis, notatisque temporibus, nihil cum illustre prætermitteret, annorum septingentorum memoriam uno libro colligavit. Nescire autem, quid antea, quam natus sis, acciderit, id est semper esse puerum. Quid enim est ætas hominis, nisi memoria rerum veterum cum superiorum ætate contexitur? Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumque prolatio, summa cum delectatione & auctoritatem orationi affert & fidem.

Sic igitur instructus veniet ad causas: quarum habebit genera primum ipsa cognita. Erit enim ei perspectum, nihil ambigi posse, in quo non aut res controversiam faciat, aut verba. Res, aut de vero, aut de recto, aut de nomine. Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam si quando aliud in sententia videtur esse, aliud in verbis, genus est quoddam ambigui, quod ex præterito verbo fieri solet: in quo, quod est ambiguorum proprium, res duas significari videmus.

XXXV. Cum tam pauca sint genera causarum, etiam argumentorum præcepta pauca sunt. Traditi sunt, e quibus ea ducantur, duplices loci: uni e rebus ipsis, alteri assumpti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem. Nam ipsæ quidem res in perfacili cognitione versantur. Quid enim jam sequitur, quod quidem artis sit, nisi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, aut paret se ad discen-

discendum? rem breviter exponere, & probabiliter, & aperte, ut, quid agatur, intelligi possit? sua confirmare? adversaria evertere? eaque efficere non perturbate, sed singulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur quod sit consequens iis, quæ sumentur ad quamque rem confirmandam? post omnia perorationem inflammantem, restinguentemve concludere? Has partes quemadmodum tractet singulas, difficile dictu est hoc loco. Nec enim semper tractantur uno modo. Quoniam autem non, quem doceam, quæro, sed quem probem: probabo primum eum, qui, quid deceat, videbit. Hæc enim sapientia maxime adhibenda eloquenti est, ut sit temporum, personarumque moderator. Nam nec semper, nec apud omnes, nec contra omnes, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror.

XXXVI. Is erit ergo eloquens, qui ad id, quodcumque decebit, poterit accommodare orationem. Quod cum statuerit, tum, ut quidque erit dicendum, ita dicet: nec satura jejune, nec grandia minute, nec item contra, sed erit rebus ipsis par & æqualis oratio. Principia verecunda, non elatis intensa verbis, sed acuta sententiis, vel ad offensionem adversarii, vel ad commendationem sui. Narrationes credibiles, nec historico, sed prope quotidiano sermone explicatæ dilucide. Dein si tenues causæ, tum etiam argumentandi tenue filum & in docendo, & in refellendo; idque ita tenebitur, ut, quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio.

Cum vero causa ea inciderit, in qua vis eloquentiæ possit expromi: tum se latius fundet orator, tum reget & flectet animos, & sic afficiet, ut volet, id est, ut causæ natura, & ratio temporis postulabit. Sed erit duplex omnis ejus ornatus ille admirabilis, propter quem adscendit in tantum honorem eloquentia. Nam cum omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic ut verbum nullum, nisi aut grave, aut elegans excidat; tum sunt maxime luminosæ, & quasi actuosæ partes duæ: quarum alteram in universi generis quæstione pono, quam (ut supra dixi) Græci appellant θέσιν: alteram in augendis, amplificandisque rebus, quæ ab iisdem αὔξησις est nomi-

minata. Quæ etsi æquabiliter toto corpore orationis fusa esse debet, tamen in communibus locis maxime excellet: qui communes appellati, quod videntur multarum iidem esse causarum, sed proprii singularum esse debebunt. Ac vero illa pars orationis, quæ est de genere universo, totas causas sæpe continet. Quidquid est enim illud, in quo quasi certamen est controversiæ, quod Græce κρινόμενον dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quæstionem, atque ut de universo genere dicatur: nisi cum de vero ambigetur: quod quæri conjectura solet.

Dicetur autem non Peripateticorum more, (est enim illorum exercitatio elegans jam inde ab Aristotele constituta) sed aliquanto nervosius: & ita de re communia dicentur, ut & pro reis multa leniter dicantur, & in adversarios aspere. Augendis vero rebus, & contra abjiciendis nihil est, quod non perficere possit oratio: quod & inter media argumenta faciendum est, quotiescumque dabitur vel amplificandi, vel minuendi locus, & pæne infinite in perorando.

XXXVII. Duo sunt, quæ bene tractata ab oratore, admirabilem eloquentiam faciant: quorum alterum est, quod Græci ἠθικὸν vocant, ad naturas, & ad mores, & ad omnem vitæ consuetudinem accommodatum: alterum, quod iidem παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi & concitantur, in quo uno regnat oratio. Illud superius, come, jucundum, ad benevolentiam conciliandam paratum: hoc, vehemens, incensum, incitatum, quo causæ eripiuntur: quod cum rapide fertur, sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos mediocres, aut multo etiam minus, sed magno semper usi impetu, sæpe adversarios de statu omni dejecimus. Nobis pro familiari reo [53] summus orator non respondit Hortensius. A nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus obmutuit. Nobis privata in causa [54] magna & gravi, cum cœpisset Curio pater respondere, subito assedit, cum sibi venenis ereptam memoriam diceret.

Quid

53 *Pro familiari reo*] Pro Verre, qui familiaris erat Hortensii.

54 *Privata in causa*] Vide Cic. in Bruto, cap. 60.

Quid ego de miserationibus loquar? quibus eo sum usus pluribus, quod etiam si plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant. In quo ut viderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar. Quæ qualiacumque in me sunt: me enim ipsum non pœnitet, quanta sint: sed apparent in orationibus: etsi carent libri spiritu illo, propter quem majora eadem illa, cum aguntur, quam cum leguntur, videri solent.

XXXVIII. Nec vero miseratione solum mens judicum permovenda est, (qua nos ita dolenter uti solemus, ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus: ut alia in causa, excitato reo nobili, sublato etiam filio parvo [55], plangore & lamentatione compleremus forum) sed etiam est faciendum, ut irascatur judex, mitigetur, invideat, faveat, contemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, satietate afficiatur, speret, metuat, lætetur, doleat: qua in varietate duriorum, accusatio suppeditabit exempla; mitiorum, defensiones meæ. Nullo enim modo animus audientis aut incitari, aut leniri potest, qui modus a me non tentatus sit. Dicerem perfectum, si ita judicarem, nec in veritate crimen arrogantiæ extimescerem. Sed (ut supra dixi) nulla me ingenii, sed magna vis animi inflammat, ut me ipse non teneam. Nec unquam is, qui audiret, incenderetur, nisi ardens ad eum perveniret oratio. Uterer exemplis domesticis, nisi ea legisses: uterer alienis vel Latinis, si ulla reperirem; vel Græcis, si deceret. Sed Crassi perpauca sunt, nec ea judiciorum. Nihil Antonii, nihil Cottæ, nihil Sulpicii. Dicebat melius, quam scripsit, Hortensius.

Verum hæc vis, quam quærimus, quanta sit, suspicemur, quoniam exemplum non habemus: aut, si exempla sequimur, a Demosthene sumamus, & quidem perpetuæ dictionis, ex eo loco, unde, in Ctesiphontis judicio, de suis factis, consiliis, meritis in rempublicam aggressus est dicere. Ea profecto ora-

55 *Sublata etiam filio parvo*] Quod præstitit, cum pro P. Sylla peroraret, (cap. 31.) *Hic vos orat, judices, parvus, ut se aliquando, si non integra fortuna, at afflicta patri suo gratulari sinatis, &c.*

tio in eam formam, quæ est insita in mentibus nostris, includi sic potest, ut major eloquentia non requiratur.

XXXIX. Sed jam forma ipsa restat, & character ille qui dicitur; qui qualis esse debeat, ex ipsis, quæ supra dicta sunt, intelligi potest. Nam & singulorum verborum & collocatorum lumina attigimus: quibus sic abundabit, ut verbum ex ore nullum, nisi aut elegans, aut grave exeat: ex omnique genere frequentissimæ translationes erunt, quod eæ propter similitudinem transferunt animos, & referunt, ac movent huc & illuc: qui motus cogitationis, celeriter agitatus, per se ipse delectat.

Et reliqua, ex collocatione verborum [56], quæ sumuntur quasi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. Sunt enim similia illis, quæ in amplo ornatu scenæ, aut fori appellantur insignia: non quod sola ornent, sed quod excellant. Eadem ratio est horum, quæ sunt orationis lumina, & quodam modo insignia: cum aut duplicantur, iteranturque verba, aut breviter commutata ponuntur, aut ab eodem verbo ducitur sæpius oratio, aut in idem conjicitur, aut in utrumque, aut adjungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur: aut continenter unum verbum non in eadem sententia ponitur: aut cum similiter vel cadunt verba, vel desinunt: aut multis modis contrariis relata contraria: aut cum gradatim sursum versus reditur: aut cum, demptis conjunctionibus, dissolute plura dicuntur: aut cum aliquid prætereuntes, cur id faciamus, ostendimus: aut cum corrigimus nosmetipsos, quasi reprehendentes: aut si est aliqua exclamatio vel admirationis, vel conquestionis: aut cum ejusdem nominis casus sæpius commutatur.

Sed sententiarum ornamenta majora sunt: quibus quia frequentissime Demosthenes utitur, sunt qui putent, idcirco ejus eloquentiam maxime esse laudabilem. Et vero nullus fere ab eo locus sine quadam conformatione sententiæ dicitur: nec aliud

56 *Et reliqua, ex collocatione verborum*] Tullium ab his ipsis verbis ad finem usque capitis, quod proxime sequitur, describit Quintilianus, IX. 1. apud quem τεχνικὰ hæc omnia diligenter, ut solet, expendit vir singulari doctrina, Claudius Capperonnerius, quo non ῥητορικώτερος alter.

liud quidquam est, dicere, nisi omnes, aut certe plerasque aliqua specie illuminare sententias: quas cum tu optime, Brute, teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantum notetur locus.

XL. Sic igitur dicet ille, quem expetimus, ut verset sæpe multis modis eandem & unam rem; & hæreat in eadem, commoreturque sententia: sæpe etiam ut extenuet aliquid: sæpe ut irrideat: ut declinet a proposito, deflectatque sententiam: ut proponat, quid dicturus sit: ut, cum transegerit jam aliquid, definiat: ut se ipse revocet: ut, quod dixit, iteret: ut argumentum ratione concludat: ut interrogando urgeat: ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat: ut contra, ac dicat, accipi, & sentiri velit: ut addubitet, quid potius, aut quomodo dicat: ut dividat in partes: ut aliquid relinquat, ac negligat: ut ante præmuniat: ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpam in adversarium conferat: ut sæpe cum iis, qui audiunt, nonnunquam etiam cum adversario quasi deliberet: ut hominum sermones moresque describat: ut muta quædam loquentia inducat: ut ab eo, quod agitur, avertat animos: ut sæpe in hilaritatem, risumve convertat: ut ante occupet, quod videat opponi: ut comparet similitudines: ut utatur exemplis: ut aliud alii tribuens dispertiat; ut interpellatorem coerceat: ut aliquid reticere se dicat: ut denuntiet, quid caveat: ut liberius quid audeat: ut irascatur etiam: ut objurget aliquando: ut deprecetur: ut supplicet: ut medeatur: ut a proposito declinet aliquantulum: ut optet, ut execretur: ut fiat iis, apud quos dicet, familiaris. Atque alias etiam dicendi quasi virtutes sequatur: brevitatem, si res petet: sæpe etiam rem dicendo subjiciet oculis: sæpe supra feret, quam fieri possit: significatio sæpe erit major, quam oratio; sæpe hilaritas, sæpe vitæ, naturarumque imitatio.

XLI. Hoc in genere (nam quasi silvam vides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo. Sed hæc, nisi collocata, & quasi structa, & nexa verbis, ad eam laudem, quam volumus, adspirare non possunt. De quo cum mihi deinceps

viderem esse dicendum, etsi movebant jam me illa, quæ supra dixeram, tamen iis, quæ sequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim, posse reperiri non invidos solum, quibus referta sunt omnia, sed fautores etiam mearum laudum, qui non censerent ejus viri esse, de cujus meritis tanta senatus judicia fecisset, comprobante populo Romano, quanta de nullo, de artificio dicendi literis tam multa mandare. Quibus si nihil aliud responderem, nisi, me M. Bruto negare roganti noluisse, justa esset excusatio, cum & amicissimo & præstantissimo viro, & recta & honesta petenti, satisfacere voluissem. Sed si profitear (quod utinam possem!) me studiosis dicendi præcepta, & quasi vias, quæ ad eloquentiam ferrent, traditurum: quis tandem id justus rerum æstimator reprehenderet? Nam quis unquam dubitavit, quin in republica nostra primas eloquentia tenuerit semper, urbanis, pacatisque rebus: secundas, juris scientia? cum in altera, gratiæ, gloriæ, præsidii plurimum esset: in altera, persecutionum, cautionumque præceptio; quæ quidem ipsa auxilium ab eloquentia sæpe peteret, ea vero repugnante vix suas regiones finesque defenderet. Cur igitur jus civile docere semper pulchrum fuit, hominumque clarissimorum discipulis floruerunt domus: ad dicendum si quis acuat, aut adjuvet in eo juventutem, vituperetur? Nam si vitiosum est dicere ornate, pellatur omnino e civitate eloquentia. Sin ea non modo eos ornat, penes quos est, sed etiam universam rempublicam: cur aut discere turpe est, quod scire honestum est: aut, quod nosse pulcherrimum est, id non gloriosum docere?

XLII. At alterum factitatum est, alterum novum. Fateor: sed utriusque rei causa est. Alteros enim respondentes audire sat erat, ut ii, qui docerent, nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent: sed eodem tempore & discentibus satisfacerent, & consulentibus. Alteri, cum domesticum tempus in cognoscendis, componendisque causis, forense in agendis, reliquum in seipsis reficiendis omne consumerent: quem habebant instituendi, aut docendi locum? Atque haud scio, an plerique nostrorum oratorum ingenio plus valuerint, quam

doctrina. Itaque illi dicere melius, quam præcipere: nos contra fortasse possumus.

At dignitatem docere non habet. Certe, si quasi in ludo. Sed si monendo, si cohortando, si percontando, si communicando, si interdum etiam una legendo, audiendo: nescio cur non docendo etiam aliquid aliquando, si possis meliores facere, cur nolis? An, quibus verbis sacrorum alienatio fiat, docere honestum est, ut est: quibus ipsa sacra retineri defendique possint, non honestum est?

At jus profitentur etiam qui nesciunt: eloquentiam autem illi ipsi, qui consecuti sunt, tamen ea se valere dissimulant, propterea quod prudentia hominibus grata est, lingua suspecta. Num igitur aut latere eloquentia potest: aut id, quod dissimulat, effugit: aut est periculum, ne quis putet in magna arte & gloriosa, turpe esse docere alios id, quod ipsi fuerit honestissimum discere?

Ac fortasse cæteri tectiores: ego semper me didicisse præ me tuli. Quid enim possem? cum & absuissem adolescens, & horum studiorum causa mare transissem, & doctissimis hominibus referta domus esset, & aliquæ fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum notæ: cumque vulgo scripta nostra legerentur, dissimularem me didicisse? Quid erat, cur probarem, nisi quod parum fortasse profeceram?

XLIII. Quod cum ita sit: tamen ea, quæ supra dicta sunt, plus in disputando, quam ea, de quibus dicendum est, dignitatis habuerunt. De verbis enim componendis, & de syllabis propemodum dinumerandis, & dimetiendis loquemur: quæ etiamsi sunt, sicuti mihi videntur, necessaria, tamen fiunt magnificentius, quam docentur. Est id omnino verum, sed proprie in hoc dicitur. Nam omnium magnarum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat; radices, stirpesque non item: sed esse illa sine his non potest. Me autem, sive pervagatissimus ille versus, qui vetat,

Artem pudere proloqui, quam factites,

dissimulare non finit quin delecter; sive tuum studium hoc a me volumen expressit: tamen eis, quos aliquid reprehensuros suspicabar, respondendum fuit.

Quod

Quod si ea, quæ dixi, non ita essent: quis tamen se tam durum agrestemque præberet, qui hanc mihi non daret veniam, ut, cum meæ forenses artes & actiones publicæ concidissent, non me aut desidiæ, quod facere non possum; aut mœstitiæ, cui resisto, potius quam literis, dederem? quæ quidem me antea in judicia, atque in curiam deducebant, nunc oblectant domi. Nec vero talibus modo rebus, quales hic liber continet, sed multo etiam gravioribus & majoribus: quæ si erunt perfectæ, profecto forensibus nostris rebus etiam domesticæ literæ respondebunt. Sed ad institutam disputationem revertamur.

XLIV. Collocabuntur igitur verba, aut ut inter se quam aptissime cohæreant extrema cum primis, eaque sint quam suavissimis vocibus: aut ut forma ipsa concinnitasque verborum conficiat orbem suum: aut ut comprehensio numerose & apte cadat. Atque illud primum videamus, quale sit; quod vel maxime desiderat diligentiam, ut fiat quasi structura quædam, nec tamen fiat operose: nam esset cum infinitus, tum puerilis labor; quod apud Lucilium scite exagitat in Albucio Scævola,

Quam lepide lexeis compostæ! ut tesserulæ omnes
Arte pavimento, atque emblemate vermiculato [57].

Nolo tam minuta hæc constructio appareat: sed tamen stylus exercitatus efficiet facile hanc viam componendi. Nam ut in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet, quid sequatur, ne extremorum verborum cum insequentibus primis concursus aut hiulcas voces efficiat, aut asperas. Quamvis enim suaves, gravesque sententiæ, tamen si inconditis verbis efferuntur, offendent aures: quarum est judicium superbissimum. Quod quidem Latina lingua sic observat, nemo ut tam rusticus sit, quin [58] vocales nolit conjungere. In quo quidam etiam

57 *Quam lepide lexeis*] Vide lib. III. de Orat. cap. 43.

58 *Quin* (lego, qui *vocales nolit conjungere*] Id valet quoties vocales concurrunt, quasi de duabus unam facere, &, ut paulo post dicit, *contrahere*; ubi idem præcipit, cujus contrarium est *distrahere*. *Nobis*, inquit, *ne si cupiamus quidem, distrahere voces conceditur*. Est igitur hic *conjungere*, & *contrahere*, Græcis συναλείφειν, a quo est συναλοιφὴ, quod Eustathius κρᾶσιν & συναίρεσιν recte interpretatus est, *distrahere* autem διαιρεῖν,

etiam Theopompum reprehendunt, quod eas literas tanto opere fugerit; etsi id magister ejus Isocrates. At non Thucydides: ne ille quidem, haud paulo major scriptor, Plato: nec solum in his sermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de industria id faciendum fuit, sed in populari oratione, qua mos est Athenis laudari in concione eos, qui sint in præliis interfecti: quæ sic probata est, ut eam quotannis, ut scis, illo die recitari necesse sit. In ea est crebra ista [a] vocalium concursio, quam magna ex parte, ut vitiosam, fugit Demosthenes.

XLV. Sed Græci viderint: nobis, ne si cupiamus quidem, distrahere [b] vocales conceditur. Indicant orationes illæ ipsæ horridulæ Catonis, indicant omnes poetæ, præter eos, qui ut versum facerent, sæpe hiabant; ut Nævius:

Vos, qui accolitis Histrum fluvium, atque Algidam.

Et ibidem:

Quam nunquam vobis Graii, atque Barbari.

At Ennius semel: ---- *Scipio invicte* ---- Et quidem nos:

Hoc motu radiantis Etesiæ in vada ponti.

Hoc idem nostri sæpius non tulissent, quod Græci laudare etiam solent. Sed quid ego vocales? sine vocalibus sæpe brevitatis causa contrahebant, ut ita dicerent, *multi' modis*, *Vas' urgenteis*, * *palm' & crinibus*, *tecti' fractis*. Quid vero licentius, quam quod hominum etiam nomina contrahebant, quo essent aptiora? nam ut *duellum*, bellum, & *duis*, bis: sic *Duellium*, eum, qui Pænos classe devicit, *Bellium* nominaverunt,

ῥῶν, & συγκρούω, & διασπᾷ. Utriusque rei luculentum exemplum est apud Demetrium in aureolo libro illo περὶ ἑρμηνείας, ubi ὁ παρατεθέντα δὲ ϗ συγκρουσθέντα, inquit, ἀμφοτέρως, ὡς τὸ, πάντα μὲν τὰ νέα ϗ καλά ἐστιν. ὁ δὲ παιπαλόεσσαν ἄπειρε, καλά ἐστι. Hoc eo dixi, quod Victorius in variis lectionibus & commentariis in hunc Demetrium, & qui Victorium sequitur Lambinus, corrigunt, & legunt in Cicerone, *Nemo ut tam rusticus sit, quin vocales nolit conjungere*. Video quid velint: quod si illis conceditur, quid fuerit Cicerone ipso rusticius? in ipso ingressu primæ epist. ad Lentulum, *Ego omni officio ac potius pietate erga te*, & quæ sequuntur; ut mittam alia ejusmodi infinita. Ac prope eram oblitus Lambinum pro *vocum* & *voces* ibidem reponere *vocalium* & *vocales*. Certe immerito: sic enim vocalis *I* in Ausonii monosyllab. *vox*, & a Terentiano *E*, *vocula* dicitur: & sic poeta vetus apud Athenæum in gryphis lib. x. Τὸ ω τῶν ἑπτὰ φωνῶν, &c. quippe quod eæ literæ, ut ait Plato in Theæteto, cum de vocalibus disputaret, φωνὴν μόνον ἔχει. Faber, *in Acad.* I. 1. Vide Victorii Var. Lect. XII. 17. & Turnebi Adv. VIII. 3.

a *Vocalium*] Fict. Grut. *vocum*

b *Vocales*] Vict. Grut. *voces*.

* *Palm' & crinibus*] Lamb. *passi' crinibus*.

verunt, cum superiores appellati essent semper *Duellii*. Quin etiam verba sæpe contrahuntur, non usus causa, sed aurium. Quomodo enim vester *Axilla*, *Ala* factus est [59], nisi fuga literæ vastioris? quam literam etiam e *maxillis* [60], e *taxillis*, & *vexillo*, & *paxillo*, consuetudo elegans Latini sermonis evellit. Libenter etiam copulando verba jungebant, ut *sodes*, pro, *si audes: sis*, pro *si vis*. Jam in uno, *capsis*, tria verba sunt: *ain'*, pro *aisne? nequire*, pro, *non quire: malle*, pro *magis velle: nolle*, pro, *non velle*. *Dein* etiam sæpe, & *exin*, pro *deinde* & *exinde* dicimus. Quid illud? non olet unde sit, quod dicitur, *cum illis? cum* autem *nobis* non dicitur, sed *nobiscum*? quia si ita diceretur, obscœnius concurrerent literæ, ut etiam modo, nisi, *autem* interposuissem, concurrissent. Ex eo est *mecum* [61], & *tecum*: non, *cum me*, & *cum te*, ut esset simile illis *vobiscum*, atque *nobiscum*.

XLVI. Atque etiam a quibusdam sero jam emendatur antiquitas, qui hæc reprehendunt. Nam *Proh deum, atque hominum fidem: deorum* ajunt. Ita credo, hoc illi nesciebant: an dabat hanc licentiam consuetudo? Itaque idem poeta, qui inusitatius contraxerat: *Patris mei* [62] *meum factum pudet*, pro, *meorum factorum:* & *Texitur: exitium examen rapit*, pro, *exitiorum:* non dicit, *liberum*, ut plerique loquimur, cum *Cupidos liberum*, aut, *In liberum loco* dicimus: sed ut isti volunt:

Neque tuum unquam in gremium extollas liberorum ex te genus.

Et

59 *Axilla, Ala factus est*] Plerisque lexicographis imposuit hic locus. *Axillam* interpretati sunt minutam alam, absurde. Viri proprium nomen est, qui primum Axilla, deinde Ahala, postea Hala, denique Ala dictus est. *Vester* Axilla appellatur a Tullio, quia librum hunc scripserat ad Brutum, qui maternum genus referebat ad Servilium Alam, *Prusteus*.

60 *Maxillis*] Pro *maxillis* malas, pro *taxillis* talos, pro *vexillis* vela; pro *paxillis* palos dicimus. *Idem*.

61 *Ex eo est mecum*] Quæret aliquis, cur ergo dicimus, *mecum*, *tecum*, *secum*, *quicum*, *vobiscum*, & cætera id genus, quæ nullam fugiunt αἰσχρολογίαν: *Ut esset*, inquit, *simile illis nobiscum* &c. Hoc igitur ad effugiendum cacophaton, illa ad analogian quandam reperta sunt. Cicero de Oratore: *Noluimus*, cum me, & cum te *dicere*, *ne eidem computationi adjungendum esset* cum nobis: *sed potius* mecum & tecum, & secum, & nobiscum *diximus*, cum præpositione, quæ facit obscœnum assidue postposita. *Strebæus*.

62 *Patris mei*] De sententia horum & sequentium versiculorum, auctore me, nemo vehementer laboraverit. Desumpti sunt ex veteribus poetis, quorum carmina maximam partem periere. *Prusteus*.

Et idem : ---- *Namque Æsculapi liberorum* — Et ille alter in Chryse, non solum,

Cives, antiqui amici majorum meum,

quod erat usitatum : sed durius etiam,

Consilium, augurium, atque extum interpretes.

Idemque pergit : — *Postquam prodigium horriferum, portentum pavos :* quæ non sane sunt in omnibus neutris usitata. Nec enim dixerim tam libenter, *armum judicium*, etsi est apud eundem, — *Nihilne ad te de judicio armum accidit ?* quam *armorum*. Jam (ut censoriæ tabulæ [63] loquuntur) *fabrum* & *procum* audeo dicere, non *fabrorum* & *procorum*. Planeque, *duorum virorum judicium*, aut, *trium virorum capitalium*, aut *decem virorum litibus judicandis*, dico nunquam. Atqui dixit Accius : *Video sepulcra dua* [64] *duorum corporum*. Idemque : *Mulier una duum virum*. Quid verum sit, intelligo : sed alias ita loquor, ut concessum est, ut hoc, vel, *Prob deum* dico, vel, *Prob deorum :* alias ut necesse est, cum *trium virum*, non *virorum :* cum *sestertium nummum*, non *nummorum :* quod in his consuetudo varia non est.

XLVII. Quid, quod sic loqui, *nosse*, *judicasse*, vetant : *novisse*, jubent, & *judicavisse ?* quasi vero nesciamus, in hoc genere & plenum verbum recte dici, & imminutum usitate. Itaque utrumque Terentius, *Ebo, tu cognatum tuum non noras ?* Post idem, *Stilphonem, inquam, noveras ? Siet*, plenum est : *sit*, imminutum [65]. Licet utare utroque. Ergo ibidem :

Quam cara sintque, post carendo intelligunt,

Quamque attinendi magni dominatus sient.

 Nec

63 *Censoriæ tabulæ*] Commentarii & literæ censorum, in quas referunt civium nomina, & singulorum censum. Sunt & censoriæ tabulæ, quibus ignominiosi notantur, in quos a censoribus subscriptum est. *Strebæus*.

64 *Dua*] Antiquo more dictum. Quam iu rem Quintilianus lib. 1. cap. 5. *Quid quod, inquit, quædam, quæ singula procul dubio vitiosa sunt, juncta sine reprehensione dicuntur? Nam & dua, & tre, & pondo, diversorum generum sunt barbarismi : at duapondo, & trepondo usque ad nostram ætatem ab omnibus dictum est, & recte dici Messala confirmat*. Prusseus.

65 *Imminutum*] Imminuta & diminuta vim eandem habent apud Latinos scriptores, sed a rhetoribus & grammaticis bifariam distribuuntur. *Imminuta* sunt vocabula, quibus aliqua syllaba per syncopen seu concisionem detracta est ; quibus vocabulis respondent *plena*, ut *maxilla* plenum est, *mala* imminutum vocabulum. *Diminuta* minuunt significationem rerum, & numerum augent syllabarum, ut *homulus*, *homunculus*, *homuncio*. Iis opponuntur *integra*, ut *homo*. Prusseus.

Nec vero reprehenderim : *Scripsere alii rem* ; & *scripserunt*, esse verius sentio : sed consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor. *Idem campus habet*, inquit Ennius : &, *In templis iisdem*, probavit. At, *eisdem*, erat verius : nec tamen, *eisdem*, opimius. Male sonabat, *iisdem*. Impetratum est a consuetudine, ut peccare suavitatis causa liceret. Et *pomeridianas quadrigas*, quam *postmeridianas*, libentius dixerim : & *mehercule*, quam *mehercules*. *Non scire* quidem, barbarum jam videtur : *nescire* dulcius. Ipsum *meridiem*, cur non *medidiem*? credo, quod erat insuavius.

Una præpositio est, ABS, eaque nunc tantum in accepti tabulis manet, ne his quidem omnium : in reliquo sermone mutata est. Nam *amovit* dicimus, & *abegit*, & *abstulit*, ut jam nescias, *ab*ne verum sit, an *abs*. Quid si etiam *absugit* turpe visum est ; & *abfer* noluerunt, *aufer* maluerunt? quæ præpositio præter hæc duo verba nullo alio in verbo reperitur. *Noti* erant, & *navi*, & *nari*, quibus cum IN præponi oporteret, dulcius visum est, *ignoti*, *ignavi*, *ignari*, dicere, quam ut veritas postulabat. *Ex usu* dicunt, & *e republica*, quod in altero vocalis excipiebat, in altero esset asperitas, nisi literam sustulisses : ut, *exegit*, *edixit*, *effecit*, *extulit*, *edidit* : adjuncti verbi primam literam præpositio commutavit, ut *subegit*, *summutavit*, *sustulit*.

XLVIII. Quid in verbis junctis? quam scite *insipientem*, non *insapientem*? *iniquum*, non *inæquum*? *tricipitem*, non *tricapitem*? *concisum*, non *concæsum*? Ex quo quidam *pertisum* etiam volunt : quod eadem consuetudo non probavit. Quid vero hoc elegantius, quod non fit natura, sed quodam instituto? *inclytus* [66] dicimus brevi prima litera, *insanus* producta. *Inhumanus* brevi, *infelix* longa. Et, ne multis, quibus in verbis eæ primæ literæ sunt, quæ in *sapiente*, atque *felice*, producte dicitur ; in cæteris omnibus, breviter. Itemque *composuit*, *consuevit*, *concrepuit*, *confecit* : consule veritatem, reprehendet : refer ad aures, probabunt. Quære, cur? ita se dicent juvari. Voluptati autem aurium morigerari debet oratio.

Quin

66 *Inclytus*] Vide Gellium, lib. II. cap. 17. *Idem*.

Quin ego ipse, cum scirem ita majores locutos esse, ut nusquam, nisi in vocali [67], aspiratione uterentur, loquebar sic, ut *pulcros*, *Cetegos*, *triumpos*, *Cartaginem* dicerem: aliquando, idque sero [68], convicio aurium, cum extorta mihi veritas esset, usum loquendi populo concessi, scientiam mihi reservavi. *Orcivios* tamen, & *Matones*, *Otones*, *Cæpiones*, *sepulcra*, *coronas*, *lacrymas* dicimus, quia per aurium judicium semper licet. *Burrum* semper Ennius, nunquam *Pyrrum*. *Vi patefecerunt Bruges*, non *Phryges*, ipsius antiqui declarant libri. Nec enim Græcam literam adhibebant: nunc autem etiam duas: & cum *Phrygum*, & cum *Phrygibus* dicendum esset, absurdum erat aut tantum barbaris casibus Græcam literam adhibere, aut recto casu solum Græce loqui, tamen & *Phryges*, & *Pyrrhum* aurium causa dicimus.

Quin etiam, quod jam subrusticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum eædem erant postremæ duæ literæ, quæ sunt in *optumus*, postremam literam detrahebant, nisi vocalis insequebatur. Ita non erat offensio in versibus, quam nunc fugiunt poetæ novi. Ita enim loquebamur:

Qui est omnibu' princeps. Non, *omnibus princeps*, &,
Vita illa dignu', *locoque*. Non, *dignus*.

Quod si indocta consuetudo tam est artifex suavitatis, quid ab ipsa tandem arte & doctrina postulari putamus?

 Hæc

67 *Nusquam nisi in vocali*] Huc pertinent quæ Fabius lib. 1. cap. 5. tradit de aspiratione, *Parcissime ea veteres usi, etiam in vocalibus, cum* ædos, ircolque *dicebant*. *Diu deinde servatum ne consonantibus aspiraretur, ut in* Graccis *&* triumpis. *Erupit brevi tempore nimius usus, ut* chotonæ, chenturiones, præcones *adhuc quibusdam inscriptionibus maneant*. *Qua de re Catulli nobile epigramma est:*

Chommoda dicebat, si quando commoda vellet
Dicere, & hinsidias Arrius insidias.
&c. *Idem*.

68 *Aliquando, idque sero*] Consuetudo & usus aspirandi veteribus Romanis fuit, ut nusquam nisi in vocali aspiratione uterentur, ut *homo*, *inhumanus*, *vehicula*, *trahebat*. Hanc veluti legem secutus Ciceto, reclamante populo dicebat sine aspiratione *pulcros*, *Cetegos*, *triumpes*, *Cartaginem*, & cætera id genus. Aliquando tamen, idque sero, cum veritas, id est vera loquendi ratio extorta esset homini aurium convicio, hoc est autibus ipsius indignantibus, & tacite conviciantibus illa ficciora durioraque sentiri, tum cœpit ire per viam publicam, & cum populo dicere *pulchros*, *Cethegos*, *triumphos*, *Carthaginem*, quæ nunc quoque scribendo servamus aspiratione mollita: sed ut plerisque pronunciatio est, aspiratio non auditur. *Usum*, inquit, *populo concessi*, *scientiam mihi reservavi*. Ex arte præceptisque scientia comparatut, a qua si loquendi consuetudo dissentit, tum censet consuetudini potius & auribus quam scientiæ parendum. *Streb.*

Hæc dixi brevius, quam si hac de re una disputarem; (est enim hic locus late patens, de natura usuque verborum) longius autem, quam instituta ratio postulabat.

XLIX. Sed quia rerum, verborumque judicium, prudentiæ est: vocum autem, & numerorum, aures sunt judices, &, quod illa ad intelligentiam referuntur, hæc ad voluptatem: in illis ratio invenit, in his sensus artem. Aut enim negligenda nobis fuit voluptas eorum, quibus probari volebamus, aut ars ejus conciliandæ reperienda.

Duæ sunt igitur res, quæ permulceant aures, *sonus* & *numerus*. De numero mox, nunc de sono quærimus. Verba (ut supra diximus) legenda sunt potissimum bene sonantia, sed ea non ut poetæ, exquisita ad sonum, sed sumpta de medio. *Qua pontus Helles* [69] ... superat modum. At *Auratus aries Colchorum* ... splendidis nominibus illuminatus est versus: sed proximus inquinatus insuavissima litera [70] finitus, *Frugifera, & ferta arva Asiæ tenet*. Quare bonitate potius nostrorum verborum utamur, quam splendore Græcorum, nisi forte sic loqui pœnitet: *Qua tempestate Paris Helenam*, & quæ sequuntur. Immo vero ista sequamur, asperitatemque fugiamus: *Habeo istam ego perterricrepam* ... Idemque, *Versutiloquas malitias*.

Nec solum componentur verba ratione, sed etiam finientur, quoniam id judicium esse alterum aurium diximus. Sed finiuntur aut compositione ipsa, & quasi sua sponte, aut quodam genere verborum, in quibus ipsis concinnitas inest: quæ sive casus habent in exitu similes, sive paribus paria redduntur, sive opponuntur contraria, suapte natura numerosa sunt, etiam si nihil est factum de industria.

In hujus concinnitatis consectatione Gorgiam fuisse principem accepimus, quo de genere illa nostra sunt in Miloniana: *Est enim, judices, hæc non scripta, sed nata lex: quam non didi-*

69 *Qua pontus Helles*] Non dubium est, quin admittenda sit scriptura, quam e Seneca eruit Lipsius noster, Quæst. epist. v. 5. & Senec. ep. 81. *Qua ponto ab Helles*. Gruterus.

70 *Insuavissima litera*] S nimirum, quæ, teste Halicarnasseo, libro de compositione nominum, ingratum efficit sonum, & si sæpius usurpetur, vehementer offendit: quare caute a veteribus adhibita est. Porro Alias, ubi duplex S, genitivus est antiquus, ut *familias*, &c. *Prust.*

didicimus, *accepimus*, *legimus*; *verum ex natura ipsa arripuimus*, *hausimus*, *expressimus*: *ad quam non docti*, *sed facti*; *non instituti*, *sed imbuti sumus*. Hæc enim talia sunt, ut, quia referuntur ad ea, ad quæ debent referri, intelligamus non quæsitum esse numerum, sed secutum.

Quod fit item in contrariis referendis: ut illa sunt, quibus non modo numerosa oratio, sed etiam versus efficitur:

Eam, *quam nihil accusas*, *damnas*.

Condemnas, dixisset, qui versum effugere voluisset.

Bene quam meritam esse autumas, *dicis male mereri*.

Id quod scis, *prodest nihil*: *id*, *quod nescis*, *obest*.

Versum efficit ipsa relatio contrariorum. Id esset in oratione numerosum, *Quod scis*, *nihil prodest*: *quod nescis*, *multum obest*.

L. Semper hæc, quæ Græci ἀντίθετα nominant, cum contrariis opponuntur contraria, numerum oratorium necessitate ipsa efficiunt, & eum sine industria. Hoc genere antiqui, jam ante Isocratem, delectabantur, & maxime Gorgias: cujus in oratione plerumque efficit numerum ipsa concinnitas. Nos etiam in hoc genere frequentes; ut illa sunt in quarto Accusationis: *Conferte hanc pacem cum illo bello*: *hujus prætoris adventum*, *cum illius imperatoris victoria*: *hujus cohortem impuram*, *cum illius exercitu invicto*: *hujus libidines*, *cum illius continentia*: *ab illo*, *qui cepit*, *conditas*; *ab hoc*, *qui constitutas accepit*, *captas dicetis Syracusas*. Ergo & hi numeri sint cogniti.

Genus illud tertium explicetur, quale sit, numerosæ & aptæ orationis. Quod qui non sentiunt, quas aures habeant, aut quid in his hominis simile sit, nescio. Meæ quidem & perfecto completoque verborum ambitu gaudent, & curta sentiunt, nec amant redundantia. Quid dico meas? conciones sæpe exclamare vidi, cum apte verba cecidissent. Id enim exspectant aures, ut verbis colligentur sententiæ. Non erat hoc apud antiquos. Et quidem nihil aliud fere non erat. Nam & verba eligebant, & sententias graves & suaves reperiebant, sed eas aut vinciebant, aut explebant parum.

Hoc

Hoc me ipsum delectat, inquiunt. Quid si antiquissima illa pictura paucorum colorum, magis, quam hæc jam perfecta, delectet? illa nobis sit, credo, repetenda: hæc scilicet repudianda. Nominibus veterum gloriantur. Habet autem, ut in ætatibus auctoritatem senectus, sic in exemplis antiquitas: quæ quidem apud me ipsum valet plurimum. Nec ego id, quod deest antiquitati, flagito potius, quam laudo, quod est: præsertim cum ea majora judicem, quæ sunt, quam illa, quæ desunt. Plus est enim in verbis, & in sententiis boni, quibus illi excellunt, quam in conclusione sententiarum, quam non habent.

LI. Post inventa conclusio est, qua credo usuros veteres illos fuisse, si jam nota, atque usurpata res esset: qua inventa, omnes usos magnos oratores videmus. Sed habet nomen invidiam, cum in oratione judiciali & forensi numerus Latine, Græce ῥυθμὸς inesse dicitur. Nimis enim insidiarum ad capiendas aures adhiberi videtur, si etiam in dicendo numeri ab oratore quæruntur. Hoc freti isti, & ipsi infracta & amputata loquuntur, & eos vituperant, qui apta & finita pronuntiant. Si inanibus verbis, levibusque sententiis: jure. Sin probæ res, lecta verba: quid est cur claudicare, aut insistere orationem malint, quam cum sententia pariter excurrere? Hic enim invidiosus numerus nihil affert aliud, nisi ut sit apte verbis comprehensa sententia: quod fit etiam ab antiquis, sed plerumque casu, sæpe natura: & quæ valde laudantur apud illos, ea fere, quia sunt conclusa, laudantur.

Et apud Græcos quidem jam anni prope quadringenti sunt, cum hoc probatur; nos nuper agnovimus. Ergo Ennio licuit vetera contemnenti dicere:

Versibu', quos olim Fauni, vatesque canebant:

mihi de antiquis eodem modo non licebit, præsertim cum dicturus non sim, *Ante hunc* .... ut ille: nec quæ sequuntur, *Nos ausi reserare* .... Legi enim, audivique nonnullos, quorum propemodum absolute concluderetur oratio. Quod qui non possunt, non est eis satis non contemni, laudari etiam volunt. Ego autem illos ipsos laudo, idque merito, quorum

se

se isti imitatores esse dicunt, etsi in eis aliquid desidero: hos vero minime, qui nihil illorum, nisi vitium, sequuntur, cum a bonis absint longissime.

Quod si aures tam inhumanas tamque agrestes habent, ne doctissimorum quidem virorum eos movebit auctoritas? Omitto Isocratem, discipulosque ejus, Ephorum, & Naucratem: quanquam orationis faciendæ & ornandæ auctores locupletissimi summique ipsi oratores esse debeant. Sed quis omnium doctior, quis acutior, quis in rebus vel inveniendis, vel judicandis acrior Aristotele fuit? quis porro Isocrati est adversatus infensius? Is igitur versum [71] in oratione vetat esse, numerum jubet. Ejus auditor Theodectes [72], in primis (ut Aristoteles sæpe significat) politus scriptor, atque artifex, hoc idem & sentit & præcipit. Theophrastus vero iisdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo istos ferat, qui hos auctores non probent? nisi omnino hæc esse ab his præcepta nesciunt.

Quod si ita est, nec vero aliter existimo: quia ipsi suis sensibus [73] non moventur, nihilne eis inane videtur? nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In versu quidem theatra tota exclamant, si fuit una syllaba brevior aut longior. Nec vero multitudo pedes novit, nec ullos numeros tenet: nec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit: & tamen omnium longitudinum & brevitatum in sonis, sicut acutarum graviumque vocum, judicium ipsa natura in auribus nostris collocavit.

LII. Visne igitur, Brute, totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quam illi ipsi, qui & hæc, & alia nobis tradiderunt? An his contenti esse, quæ ab illis dicta sunt, possumus? Sed quid quæro, velisne: cum literis tuis eruditissime scriptis, te id vel maxime velle perspexerim? Primum ergo

71 *Is igitur versum*] Aristoteles lib. III. Rhetor. cap. 8. de numero præcipit, *Ut dictionis forma neque versibus constet, neque numero careat*. Idem.

72 *Theodectes*] E Lycia orator, Platonis, Isocratis, & Aristotelis discipulus. Scripsit versu artem oratoriam: animum etiam ad poesin tragicam summa laude appulit. Obiit anno ætatis XLI. Floruit Olympiade CIII. *Suidas*. Idem.

73 *Quia ipsi suis sensibus*] Est qui mallet, duce Lambino: *Quid? ipsi suis sensibus non moventur?*

ergo origo, deinde causa, post natura, tum ad extremum usus ipse explicetur orationis aptæ, atque numerosæ. Nam qui Isocratem maxime mirantur, hoc in ejus summis laudibus ferunt, quod verbis solutis numeros primus adjunxerit. Cum enim videret, oratores cum severitate audiri, poetas autem cum voluptate: tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione uteremur, cum jucunditatis causa, tum ut varietas occurreret satietati.

Quod ab his vere quadam ex parte, non totum, dicitur. Nam neminem in eo genere scientius versatum Isocrate, confitendum est: sed princeps inveniendi fuit Thrasymachus; cujus omnia nimis etiam exstant scripta numerose. Nam (ut paulo ante dixi) paria paribus adjuncta, & similiter definita, itemque contrariis relata contraria, quæ sua sponte (etiam si id non agas) cadunt plerumque numerose, Gorgias primus invenit: sed his est usus intemperantius. Id autem est genus [74] (ut ante dictum est) ex tribus partibus collocationis alterum.

Horum uterque Isocratem ætate præcurrit: ut eos ille moderatione, non inventione vicerit. Est enim, ut in transferendis, faciendisque verbis tranquillior, sic in ipsis numeris sedatior. Gorgias autem avidior est generis ejus, & his festivitatibus (sic enim ipse censet) insolentius abutitur:, quas Isocrates (cum tamen audivisset in Thessalia adolescens senem jam Gorgiam) moderatius temperavit. Quin etiam se ipse tantum, quantum ætate procedebat, (prope enim centum confecit annos) relaxarat a nimia necessitate numerorum: quod declarat in eo libro [75] quem ad Philippum Macedonem scripsit, cum jam admodum esset senex: in quo dicit sese minus jam servire numeris, quam solitus esset. Ita non modo superiores, sed etiam se ipse correxerat.

LIII. Quoniam igitur habemus aptæ orationis eos princi-

pes,

74 *Id autem est genus*] Collocationis verborum, ut ante Cicero explicuit cap. 44., triplex est genus: primum, ut inter se verba aptissime cohæreant extrema cum primis: alterum, de quo hic agitur, aut ipsa verborum concinnitas conficiat orbem suum: tertium, ut comprehensio numerose cadat. *Prust.*

75 *In eo libro*] In oratione ad Philippum, qua eum hortatur, ut præcipuis Græciæ urbibus reconciliatis, bellum Persis inferat. *Idem.*

pes, auctoresque, quos dicimus, & origo inventa est: causa quæratur. Quæ sic aperta est, ut mirer, veteres non esse commotos, præsertim cum, ut fit, fortuito sæpe aliquid conclusе, apteque dicerent: quod cum animos hominum auresque pepulisset, ut intelligi posset, id, quod casus effudisset, cecidisse jucunde: notandum certe genus, atque ipsi sibi imitandi fuerunt. Aures enim, vel animus aurium nuntio naturalem quandam in se continet vocum omnium mensionem. Itaque & longiora & breviora judicat, & perfecta ac moderata semper exspectat. Mutila sentit quædam, & quasi decurtata: quibus, tanquam debito fraudetur, offenditur: productiora alia, & quasi immoderatius excurrentia, quæ magis etiam aspernantur aures: quod cum in plerisque, tum in hoc genere nimium quod est, offendit vehementius, quam id, quod videtur parum. Ut igitur poetica & versus inventus est terminatione aurium, observatione prudentium; sic in oratione animadversum est, multo illud quidem serius, sed eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus, conclusionesque verborum.

Quoniam igitur causam quoque ostendimus: naturam nunc, (id enim erat tertium) si placet, explicemus: quæ disputatio non hujus instituti sermonis est, sed artis intimæ. Quæri enim potest, qui sit orationis numerus, & ubi sit positus, & natus ex quo: & is unusne sit, an duo, an plures, quaque ratione componatur, & ad quam rem, & quando, & quo loco, & quemadmodum adhibitus aliquid voluptatis afferat. Sed, ut in plerisque rebus, sic in hac, duplex est considerandi via; quarum altera est longior, brevior altera, eadem etiam planior.

LIV. Est autem longioris prima illa quæstio, sitne omnino ulla numerosa oratio. Quibusdam enim non videtur: quia nihil insit in ea certi, ut in versibus: & quod ipsi, qui affirmant eos esse numeros, rationem, cur sint, non queant reddere. Deinde, si sit numerus in oratione: qualis sit, aut quales: & e poeticisne numeris, an ex alio genere quodam: &, si e poeticis; quis eorum sit, aut qui. Namque aliis u-

nus modo, aliis plures, aliis omnes iidem videntur. Deinde, quicumque ſunt, ſive unus, ſive plures; communesne ſint omni generi orationis: quoniam aliud genus eſt narrandi, aliud perſuadendi, aliud docendi: an diſpares numeri cuique orationis generi accommodentur. Si communes, qui ſint: ſi diſpares, quid interſit, & cur non æque in oratione, atque in verſu numerus appareat. Deinde, quod dicitur in oratione numeroſum, id utrum numero ſolum efficiatur, an etiam vel compoſitione quadam, vel genere verborum: an eſt ſuum cujuſque: ut numerus intervallis, compoſitio vocibus, genus ipſum verborum quaſi quædam forma, & lumen orationis appareat: ſitque omnium fons compoſitio, ex eaque & numerus efficiatur, & ea, quæ dicuntur orationis quaſi formæ & lumina, quæ (ut dixi) Græci vocant σχήματα.

At non eſt unum, nec idem, quod voce jucundum eſt, & quod moderatione abſolutum [76], & quod illuminatum genere verborum: quanquam id quidem finitimum eſt numero, quia per ſe plerumque perfectum eſt: compoſitio autem ab utroque differt, quæ tota ſervit gravitati vocum, aut ſuavitati. Hæc igitur fere ſunt, in quibus rei natura quærenda ſit.

Eſſe ergo in oratione numerum quendam, non eſt difficile cognoſcere. Judicat enim ſenſus: in quo iniquum eſt, quod accidit, non cognoſcere, ſi, cur id accidat, reperire nequeamus. Neque enim ipſe verſus ratione eſt cognitus [77], ſed natura atque ſenſu, quem dimenſa ratio docuit, quid acciderit. Ita notatio naturæ, & animadverſio peperit artem. Sed in verſibus res eſt apertior: quanquam etiam a modis quibuſdam, cantu remoto, ſoluta eſſe videatur oratio, maximeque id in optimo quoque eorum poetarum, qui λυρικοί a Græcis nomi-

76 *Quod voce jucundum eſt, & quod moderatione abſolutum*] Fortaſſe, *modulatione*, ut & lib. 1. de Orat. (cap. 60.) ubi omnes vulgati: *adſtrictus certa quadam numerorum* moderatione, *& pedum*. Hic etiam placeat, *modulatione*. Muretus.

77 *Neque enim ipſe verſus ratione eſt cognitus*] Si rhythmus & metrum ratione cognita eſſent, ratio redderetur: ſed a natura parta ſunt, a ſenſu notata, ratione dimenſa. Quamobrem tantum dici poteſt, rationem menſura comprehendiſſe, quæ natura peperiſſet. Ergo ratio verſum numerumque metitur, ſed non parit. *Strebæus*.

nominantur: quos cum cantu ſpoliaveris, nuda pæne remanet oratio. Quorum ſimilia ſunt quædam etiam apud noſtros: velut illa in Thyeſte:

Quemnam te eſſe dicam? qui tarda in ſenectute,

& quæ ſequuntur: quæ, niſi cum tibicen acceſſit, orationi ſunt ſolutæ ſimillima. At comicorum ſenarii propter ſimilitudinem ſermonis ſic ſæpe ſunt abjecti, ut nonnunquam vix in his numerus & verſus intelligi poſſit: quo eſt ad inveniendum difficilior in oratione numerus, quam in verſibus.

Omnino duo ſunt, quæ condiant orationem; verborum, numerorumque jucunditas. In verbis ineſt quaſi materia quædam: in numero autem expolitio. Sed ut cæteris in rebus, neceſſitatis inventa antiquiora ſunt, quam voluptatis: ita & in hac re accidit, ut multis ſeculis ante oratio nuda, ac rudis ad ſolos animorum ſenſus exprimendos fuerit reperta, quam ratio numerorum, cauſa delectationis aurium, excogitata. Itaque & Herodotus, & eadem, ſuperiorque ætas [78] numero caruit, niſi quando temere, ac fortuito: & ſcriptores perveteres de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis reliquerunt. Nam quod & facilius eſt, & magis neceſſarium, id ſemper ante cognoſcitur.

LVI. Itaque tralata, aut facta, aut juncta verba, facile ſunt cognita, quia ſumebantur e conſuetudine, quotidianoque ſermone. Numerus autem * nondum depromebatur, neque habebat aliquam neceſſitudinem, aut cognationem cum oratione. Itaque ſerius aliquanto notatus, & cognitus, quaſi quandam palæſtram, & extrema lineamenta orationi attulit.

Quod ſi & anguſta quædam atque conciſa, & alia eſt collatata & diffuſa oratio; neceſſe eſt id non literarum accidere natura, ſed intervallorum longorum & brevium varietate, quibus implicata atque permiſta oratio, quoniam tum ſtabilis eſt, tum volubilis, neceſſe eſt ejuſmodi naturam numeris contineri. Nam circuitus ille, quem ſæpe jam diximus, incitatior

78 *Eodem, ſuperiorque ætas*] Quintilianus, IX. 4. Ciceroni refragatur. *Nec mihi*, inquit, *quamlibet magnus auctor, Cicero perſuaſerit Lyſiam, Herodotum, Thucydidem parum ſtudioſos eius* numeri fuiſſe. *Pruſtent.*

* *Nondum*] Sic Lambinus: ſed Victor *non modo*: Man. & Grut. *non domo*.

tior numero ipſo fertur & labitur, quoad perveniat ad finem, & inſiſtat. Perſpicuum eſt igitur, numeris adſtrictam orationem eſſe debere, carere verſibus.

Sed hi numeri poeticine ſint, an ex alio genere quodam, deinceps eſt videndum. Nullus eſt igitur numerus extra poeticos, propterea quod definita ſunt genera numerorum. Nam omnis talis eſt, ut unus ſit e tribus. Pes enim [79], qui adhibetur ad numeros, partitur in tria, ut neceſſe ſit partem pedis aut æqualem eſſe alteri parti, aut altero tanto, aut ſeſqui eſſe majorem. Ita ſit æqualis dactylus, duplex jambus, * ſeſqui pæon; qui pedes in orationem non cadere qui poſſunt? quibus ordine locatis, quod efficitur, numeroſum ſit neceſſe eſt.

Sed quæritur, quo numero, aut quibus potiſſimum ſit utendum. Incidere vero omnes in orationem etiam ex hoc intelligi poteſt, quod verſus ſæpe in oratione per imprudentiam dicimus: quod vehementer eſt vitioſum [80]: ſed non attendimus, neque exaudimus noſmetipſos. Senarios vero, & Hipponacteos effugere vix poſſumus. Magnam enim partem ex jambis noſtra conſtat oratio. Sed tamen eos verſus facile agnoſcit auditor. Sunt enim uſitatiſſimi. Inculcamus autem per imprudentiam ſæpe etiam minus uſitatos, ſed tamen verſus; vitioſum genus, & longa animi proviſione fugiendum. Elegit ex multis Iſocratis libris triginta fortaſſe verſus Hierony-

79 *Pes enim*] Cujus loci hæc eſt ſententia. Pedes ex quibus numeri conficiuntur, triplicis ſunt generis. Alii ſunt æquales, & unam partem habent æqualem alteri: tales ſunt ſpondei, qui conſtant ex duabus longis, tales dactyli, quorum prima longa duabus brevibus æqualis eſt. Alii duplices ſunt, quorum una pars altero tanto major eſt altera: ejuſmodi jambus eſt, brevis enim ſyllaba longa eſt dimidiata. Alii denique ſunt ſeſquiplices, quorum altera pars altera dimidio major eſt, ut pæon ſive pæan, qui longa una ſyllaba & tribus brevibus conſtat. At longa ſyllaba in temporum metricorum ratione duas breves æquare dicitur. Ita ſit ut tres breves longam unam dimidio ſuperent. Nam ternarius ad binarium relatus ſeſquialteram proportionem habet. Ita fere Budæus lib. I. de Aſſe. *Idem.*

* *Seſqui pæon*] Vict. *ſeſqui pæan*, Lamb. *ſeſquiplex pæan*

80 *Quod vehementer eſt vitioſum*] Nec cavit Cicero, cui interdum verſus etiam heroici exciderunt: ut pro Archia,

In quo me non inficior mediocriter eſſe
Verſatum. Immo lib. III. de Oratore, quo vitium hoc exagitatur, inventum eſt integrum diſtichum. Sic enim loquitur Craſſus, cap. 5. *Ac mihi quidem veteres illi majus quiddam animo*

Complexi, plus multo etiam vidiſſe videntur,
Quam quantum noſtrorum ingeniorum acies
Intueri poſſit. Vide Voſſium lib. IV. Inſtitut. Orator. *Idem.*

ronymus, peripateticus in primis nobilis, plerosque senarios, sed etiam anapæsta: quo quid potest esse turpius? etsi in eligendo fecit malitiose. Prima enim syllaba dempta in primo verbo sententiæ, postremum ad verbum primam rursus syllabam adjunxit insequentis. Ita factus est anapæstus is, qui Aristophaneus nominatur. Quod ne accidat, observari nec potest, nec necesse est. Sed tamen hic corrector, in eo ipso loco, quo reprehendit, (ut a me animadversum est studiose inquirente in eum) emittit imprudens ipse senarium. Sit igitur hoc cognitum, in solutis etiam verbis inesse numeros, eosdemque esse oratorios, qui sint poetici.

LVII. Sequitur ergo, ut, qui maxime cadant in orationem aptam numeri, videndum sit. Sunt enim qui jambicum putent, quod sit orationi simillimus: qua de causa fieri, ut is potissimum propter similitudinem veritatis adhibeatur in fabulis; quod ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiæ sit accommodatior. Ephorus autem, levis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, pæona sequitur, aut dactylum: fugit autem spondeum, & trochæum. Quod enim pæon habeat tres breves, dactylus autem duas, brevitate, & celeritate syllabarum labi putat verba proclivius: contraque accidere in spondeo, & trochæo, quod alter e longis constaret, alter e brevibus fieret: alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed & illi priores errant, & Ephorus in culpa est. Nam & qui pæona prætereunt, non vident mollissimum a sese numerum, eundemque amplissimum præteriri. Quod longe Aristoteli videtur secus, qui judicat, heroum numerum grandiorem, quam desideret soluta oratio: jambum autem nimis e vulgari esse sermone. Ita neque humilem, nec abjectam orationem, nec nimis altam & exaggeratam probat: plenam tamen eam vult esse gravitatis, ut eos, qui audient, ad majorem admirationem possit traducere. Trochæum autem, qui est eodem spatio, quo choreus, cordacem appellat, quia contractio & brevitas dignitatem non habeat. Ita pæona probat, eoque ait uti omnes, sed ipsos non sentire cum utantur: esse autem

tertium,

tertium, ac medium inter illos: sed ita factos eos pedes esse, ut in eis singulis modus insit aut sesquiplex, aut duplex, aut par. Itaque illi, de quibus ante dixi, tantummodo commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. Jambus enim & dactylus in versum cadunt maxime. Itaque ut versum fugimus in oratione, sic hi sunt evitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam est oratio, nec quidquam inimicius quam illa versibus. Pæon autem minime est aptus ad versum: quo libentius eum recepit oratio. Ephorus vero ne spondeum quidem, quem fugit, intelligit esse æqualem dactylo [81], quem probat. Syllabis enim metiendos pedes, non intervallis, existimat: quod idem facit in trochæo, qui temporibus & intervallis est par jambo: sed eo vitiosus in oratione, si ponatur extremus [82], quod verba melius in syllabas longiores cadunt. Atque hæc, quæ sunt apud Aristotelem, eadem a Theophrasto, Theodecteque de pæone dicuntur.

Ego autem sentio, omnes in oratione esse quasi permistos & confusos pedes. Nec enim effugere possemus animadversionem, si semper iisdem uteremur: quia nec numerosa esse, ut poema; neque extra numerum, ut sermo vulgi est, debet oratio. Alterum nimis est vinctum, ut de industria factum appareat: alterum nimis dissolutum, ut pervagatum, ac vulgare videatur: ut ab altero non delectere, alterum oderis. Sit igitur (ut supra dixi) permista & temperata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, pæone maxime, (quoniam optimus auctor ita censet) sed reliquis etiam numeris, quos ille præterit, temperata.

LVIII. Quos autem numeros, cum quibus, tanquam purpuram, misceri oporteat, nunc dicendum est, atque etiam quibus orationis generibus sint cuique accommodatissimi. Jambus enim frequentissimus est in iis, quæ demisso atque humili

81 *Æqualem dactylo*] Æqualis est dactylo spondeus ratione non syllabarum, sed intervallorum: ut enim quatuor habet spatia dactylus, duo priora ratione unius longæ, duo posteriora ratione duarum brevium, sic sponden propter duas longas quatuor sunt spatia. *Idem*.

82 *Si ponatur extremus*] Numerosum est hoc quartæ Catilinariæ exordium. *Video, P. C. in me omnium vestrum ora atque oculos esse conversos*. Desinat trochæo, *conversos esse* vel *esse conversos video*, mirum quantum deficiet. *Idem*.

li ſermone dicuntur. Pæon autem in amplioribus: in utroque dactylus. Ita in varia & perpetua oratione hi ſunt inter ſe miſcendi & temperandi. Sic minime animadvertetur delectationis aucupium, & quadrandæ orationis induſtria: quæ latebit eo magis, ſi & verborum & ſententiarum ponderibus utemur. Nam qui audiunt, hæc duo animadvertunt, & jucunda ſibi cenſent, verba dico & ſententias: eaque dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos, & prætervolat numerus: qui tamen ſi abeſſet, illa ipſa delectarent.

Nec vero nimius is curſus eſt numerorum, orationis dico, (nam eſt longe aliter in verſibus) nihil ut fiat extra modum. Nam id quidem eſſet poema. Sed omnis nec claudicans, nec quaſi fluctuans, & æqualiter, conſtanterque ingrediens, numeroſa habetur oratio. Atque id in dicendo numeroſum putatur, non quod totum conſtat e numeris, ſed quod ad numeros proxime accedit: quo etiam difficilius eſt oratione uti, quam verſibus: quod in illis certa quædam & definita lex eſt, quam ſequi ſit neceſſe: in dicendo autem nihil eſt propoſitum, niſi aut ne immoderata, aut anguſta, aut diſſoluta, aut fluens ſit oratio. Itaque non ſunt in ea tanquam tibicini percuſſionum modi, ſed univerſa comprehenſio & ſpecies orationis clauſa & terminata eſt: quod voluptate aurium judicatur.

LIX. Solet autem quæri, totone in ambitu verborum numeri tenendi ſint, an in primis partibus, atque in extremis. Plerique enim cenſent cadere tantum numeroſe oportere, terminarique ſententiam. Eſt autem, ut id maxime deceat, non id ſolum. Ponendus eſt enim ille ambitus, non abjiciendus. Quare cum aures extremum ſemper exſpectent, in eoque acquieſcant, id vacare numero non oportet: ſed ad hunc exitum tamen a principio ferri debet verborum illa comprehenſio, & tota a capite ita fluere, ut ad extremum veniens ipſa conſiſtat.

Id autem bona diſciplina exercitatis, qui & multa ſcripſerint, & quæcumque etiam ſine ſcripto dicerent, ſimilia ſcriptorum effecerint, non erit difficillimum. Ante enim circumſcribi-

ſcribitur mente ſententia, confeſtimque verba concurrunt: quæ mens eadem, qua nihil eſt celerius, ſtatim dimittit, ut ſuo quodque loco reſpondeat: quorum deſcriptus ordo alias alia terminatione concluditur: atque omnia illa & prima & media verba ſpectare debent ad ultimum. Interdum enim curſus eſt in oratione incitatior, interdum moderata ingreſſio: ut jam a principio videndum ſit, quemadmodum velis venire ad extremum. Nec in numeris magis, quam in reliquis ornamentis orationis, eadem cum faciamus, quæ poetæ, effugimus tamen in oratione poematis ſimilitudinem. Eſt enim in utroque & materia, & tractatio: materia in verbis, tractatio in collocatione verborum. Ternæ autem ſunt utriuſque partes verborum: translatum, novum, priſcum. Nam de propriis nihil hoc loco dicimus.

LX. Collocationis autem, eæ, quas diximus, compoſitio, concinnitas, numerus; ſed in utroque frequentiores ſunt, & liberiores poetæ. Nam & transferunt verba cum crebrius, tum etiam audacius: & priſcis libentius utuntur, & liberius novis. Quod idem fit in numeris: in quibus quaſi neceſſitati parere coguntur. Sed tamen hæc nec nimis eſſe diverſa, nec ullo modo conjuncta intelligi licet. Ita fit, ut non item in oratione, ut in verſu, numerus exſtet: idque quod numeroſum in oratione dicitur, non ſemper numero fiat, ſed nonnunquam, aut concinnitate, aut conſtructione verborum.

Ita, ſi numerus orationis quæritur qui ſit; omnis eſt: ſed alius alio melior atque aptior. Si locus; in omni parte verborum. Si, unde ortus ſit; ex aurium voluptate. Si componendorum ratio; dicetur alio loco, quia pertinet ad uſum, quæ pars quarta & extrema nobis in dividendo fuit. Si, ad quam rem adhibeatur; ad delectationem. Si, quando; ſemper. Si, quo loco; in tota continuatione verborum. Si, quæ res efficiat voluptatem; eadem, quæ in verſibus, quorum modum notat ars, ſed aures ipſæ tacito eum ſenſu ſine arte definiunt.

LXI. Satis multa de natura: ſequitur uſus, de quo eſt accuratius diſputandum. In quo quæſitum eſt, in totone circuitu

tu illo orationis, quem Græci περίοδον, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem, aut continuationem, aut circumscriptionem dicimus: an in principiis solum, an in extremis, an in utraque parte numerus tenendus sit. Deinde, cum aliud videatur esse numerus, aliud numerosum: quid intersit. Tum autem in omnibusne numeris æqualiter particulas deceat incidere, an facere alias breviores, alias longiores, idque quando, aut cur, quibusque partibus: pluribusne, an singulis: imparibus, an æqualibus: & quando aut istis, aut illis sit utendum: quæque inter se aptissime collocentur, & quomodo: an omnino nulla sit in eo genere distinctio: quodque ad rem maxime pertinet, qua ratione numerosa fiat oratio. Explicandum etiam est, unde orta sit forma verborum: dicendumque, quantos circuitus facere deceat. Deque eorum particulis, & tanquam incisionibus disserendum est, quærendumque, utrum una species & longitudo sit earum, anne plures; &, si plures, quo loco, aut quando, quoque genere uti oporteat. Postremo totius generis utilitas explicanda est, quæ quidem patet latius. Non ad unam enim rem aliquam, sed ad plures accommodatur.

Ac licet, non ad singulas res respondentem, de univeso genere sic dicere, ut etiam singulis satis responsum esse videatur. Remotis igitur reliquis generibus unum selegimus, hoc, quod in causis, foroque versatur, de quo diceremus. Ergo in aliis, id est, in historia, & in eo, quod appellamus ἐπιδεικτικὸν, placet omnia dici Isocrateo, Theopompeoque more, illa circumscriptione, ambituque, ut tanquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insistat in singulis perfectis, absolutisque sententiis. Itaque posteaquam est nata hæc vel circumscriptio, vel comprehensio, vel continuatio, vel ambitus, si ita licet dicere: nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationem generis ejus, quod esset ad delectationem comparatum, remotumque a judiciis forensique certamine, quin redigeret omnes fere in quadrum numerumque sententias. Nam cum is est auditor, qui non vereatur, ne compositæ orationis insidiis sua fides at-

tentetur, gratiam quoque habet oratori, voluptati aurium ſervienti.

LXII. Genus autem hoc orationis neque totum aſſumendum eſt ad cauſas forenſes, neque omnino repudiandum. Si enim ſemper utare, cum ſatietatem affert, tum, quale ſit, etiam ab imperitis agnoſcitur. Detrahit præterea actionis dolorem, aufert humanum ſenſum actoris, tollit funditus veritatem & fidem. Sed, quoniam * adhibenda nonnunquam eſt, primum videndum eſt, quo loco, deinde quam diu retinenda ſit, tum quot modis commutanda.

Adhibenda eſt igitur numeroſa oratio, ſi aut laudandum eſt aliquid ornatius, ut nos in Accuſationis ſecundo de Siciliæ laude diximus; aut in ſenatu de conſulatu meo: aut exponenda narratio, quæ plus dignitatis deſiderat, quam doloris, ut in quarto Accuſationis de Ennenſi Cerere, de Segeſtana Diana, de Syracuſarum ſitu diximus. Sæpe etiam in amplificanda re, conceſſu omnium funditur numeroſe & volubiliter oratio. Id nos fortaſſe non perfecimus, conati quidem ſæpiſſime ſumus: quod plurimis locis perorationes noſtræ voluiſſe nos, atque animo contendiſſe declarant. Id autem tum valet, cum is, qui audit, ab oratore jam obſeſſus eſt, ac tenetur. Non enim id agit, ut inſidietur & obſervet: ſed jam favet, proceſſumque vult, dicendique vim admirans, non inquirit quod reprehendat.

Hæc autem forma retinenda non diu eſt, nec dico in peroratione, quam ipſe includit [83], ſed in orationis reliquis partibus. Nam cum ſis his locis uſus, quibus oſtendi licere, transferenda tota dictio eſt ad illa, quæ neſcio cur, cum Græci

* *Adhibenda*] Lamb. *adhibendum .... retinendum ... commutandum*

83 *Quam ipſe includit*] Hæc verba arbitror non eſſe Ciceronis, ſed aliena, atque ab aliquo ad oram libri adſcripta, quibus ſignificabat ille, quiſquis fuerit, perorationem numeratam, & quodam modo incluſam eſſe in iis orationis partibus, in quibus numeroſe fuſam orationem locum habere dicit M. Tullius. Quod ſi quis contendat eſſe Ciceronis, ita eſſet legendum: *quam ipſe incluſi*: quod tamen loquendi genus non eſſet ſatis concinnum. Quod autem alii hæc verba, *quam ipſe includit*, ſic interpretantur, quam ipſe orator terminat, ut ſit hæc hujus loci ſententia; de peroratione non eſſe opus præcipere, quamdiu hæc numeroſa oratio in ea ſit retinenda; utpote quam ipſe orator includit ac terminat, ut longior eſſe non poſſit: multo minus probo. Dixiſſet enim potius, *quam ipſe finit ac terminat*, vel, *claudit ac terminat*. Lamb.

Græci κόμματα & κῶλα [84] nominent, nos non recte incisa & membra dicamus. Neque enim esse possunt, rebus ignotis, nota nomina; sed cum verba aut suavitatis aut inopiæ causa transferre soleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut, cum id appellandum sit, quod propter rerum ignorationem ipsarum, nullum habuerit ante nomen, necessitas cogat aut novum facere verbum, aut a simili mutuari.

LXIII. Quo autem pacto deceat incise, membratimve dici, jam videbimus: nunc, quot modis mutentur comprehensiones, conclusionesque, dicendum est. Fluit omnino numerus a primo tum incitatius, brevitate pedum [85], tum proceritate tardius. Cursum contentiones magis requirunt; expositiones rerum, tarditatem. Insistit autem ambitus modis pluribus, e quibus unum est secuta Asia maxime, qui dichoreus vocatur, cum duo extremi chorei sunt, id est, e singulis longis, & brevibus. Explanandum est enim, quod ab aliis iidem pedes aliis nominantur vocabulis.

Dichoreus non est ille quidem sua sponte vitiosus in clausulis, sed in orationis numero nihil est tam vitiosum, quam si semper est idem. Cadit autem per se ille ipse præclare, quo etiam satietas formidanda est magis. Me stante C. Carbo, C. filius, tribunus plebis, in concione dixit his verbis: *O Marce Druse, patrem appello*. Hæc quidem duo [86] binis pedibus

84 Κόμματα & κῶλα] Κῶλον *membrum*, & κόμμα *incisum*, nonnisi longitudine differre sentit Hermogenes lib. IV. de Inventione. Periodus sententiam comprehendit, in qua protasis est, & apodosis. Quæ autem sententia est uniusmodi, simplex, nec in se reflexa, si ultra versus heroici longitudinem progrediatur, Hermogeni membrum dicitur, ut illud Ciceronis Philippica II. cap. 22. *Omnino nulla causa justa cuiquam esse potest, contra patriam arma capiendi*. Quæ brevius concluditur sententia, appellatur incisum: ut *furor arma ministrat*. *Trahit sua quemque voluptas*. Membratim dixit Cicero lib. III. in Verrem cap. 89. *Placent vobis hominum mores? placet ita geri magistratus, ut geruntur? placet socios sic tractari, ut per hæc tempora tractatos videtis? Cur hæc a me opera consumitur? quid sedetis? cur non in media oratione consurgitis, atque disceditis? Vultis autem istorum audacias ac libidines aliqua ex parte resecare? Desinite dubitare, utrum sit utilius, propter multos improbos uni parcere, an unius improbi supplicio multorum improbitatem coercere*. Prusteus.

85 *Tum incitatius, brevitate pedum*] Id præcipue patet in versibus. Quid his Virgilii numeris incitatius?

Inde ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes
Haud mora prosiluere suis, ferit æthera clamor.

His autem quid tardius?

Belli ferratos rupit Saturnia postes. Idem.

86 *Hæc quidem duo*] Nempe verba *O Marce Druse*, & *patrem appello*, exprimuntur incisim duobus pedibus, *O Marce* antibacchius est, *Druse* choreus: *patrem appello* duplex spondeus, vel jambus & choreus. *Idem*.

dibus incisim: dein membratim, *Tu dicere solebas*, *sacram esse rempublicam*. Hæc item membra ternis [87]. Post ambitus, *Quicumque eam violavissent*, *ab omnibus esse ei pœnas persolutas*. Dichoreus [88]. Nihil enim ad rem, extrema illa, longa sit, an brevis. Deinde, *Patris dictum sapiens*, *temeritas filii comprobavit*. Hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, ut admirabile esset. Quæro, nonne id numerus effecerit? Verborum ordinem immuta; fac sic, *Comprobavit filii temeritas*: jam nihil erit, etsi temeritas ex tribus brevibus, & longa est: quem Aristoteles ut optimum probat, a quo dissentio. At eadem verba, eadem sententia. Animo istuc satis est, auribus non satis. Sed id crebrius fieri non oportet. Primum enim numerus agnoscitur: deinde satiat: postea, cognita facilitate, contemnitur.

LXIV. Sed sunt clausulæ plures, quæ numerose & jucunde cadant. Nam & creticus, qui est e longa, & brevi, & longa; & ejus æqualis pæon, qui spatio par est, syllaba longior; quam commodissime putatur in solutam orationem illigari, cum sit duplex. Nam aut e longa & tribus brevibus, qui numerus in primo viget, jacet in extremo: aut e totidem brevibus & longa, in quem optime cadere censent veteres: ego non plane rejicio: sed alios antepono.

Ne spondeus quidem funditus est repudiandus. Etsi, quod est e longis duabus, hebetior videtur, & tardior, habet tamen stabilem quendam, & non expertem dignitatis gradum: in incisionibus vero multo magis, & in membris [89]. Paucitatem enim [a] pedum gravitatis suæ tarditate compensat. Sed hos.

87 *Hæc item membra ternis*] Horum membrorum (*Tu dicere solebas*) & (*sacram esse rempublicam*) primum quidem continet spondeum, tribrachyn, & spondeum; alterum autem, si nulla fiat elisio, constat ex anapæsto, jambo, & dactylo. *Id.*

88 *Dichoreus*] Qui hoc vocabulo *persolutas* habetur. Neque enim refert ultima syllaba longa sit an brevis. Ex Terentiano Mauro, ut versus, sic

Commutatque hoc ipsum juris habere volunt. Idem.

89 *In incisionibus vero multo magis, & in membris*] Sensus indicat legendum: *Multo magis, quam membris*. Incisa enim Cicero distinguit nominatim a membris, quod manifesto exponet paulo posterius. Et quod sequitur, nostram sententiam confirmat: *Paucitatem enim pedum gravitate sive tarditate compensat*. Scilicet, cum in *incisionibus* pauciores sunt pedes, quam in *membris*, spondeus in illis compensat *paucitatem sua tarditate*. Etenim si spondeus aptus sit *incisionibus*, & *membris*, nullum video tertium, cui minus aptus esse possit. *Anonymus*.

a *Pedum*] Lamb. *syllabarum*

hos cum in clausulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo. Adjungo (quod minimum sit) proximum superiorem, sæpe etiam tertium.

Ne jambus quidem, qui est e brevi & longa; aut par [b] choreo, qui habet tres breves, sed spatio par, non syllabis; aut etiam dactylus [90], qui est e longa & duabus brevibus, si est proximus a postremo, parum volubiliter pervenit ad extremum, si est extremus choreus, aut spondeus. Nunquam enim interest [91], uter sit eorum in pede extremo. Sed iidem hi tres pedes male concludunt, si quis eorum in extremo locatus est, nisi cum pro cretico postremus est dactylus. Nihil enim interest, dactylus sit extremus, an creticus: quia postrema syllaba brevis, an longa sit, ne in versu quidem refert.

Quare etiam pæona qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, vidit parum: quoniam nihil ad rem est, postrema, quam longa sit. Jam pæon, quod plures habeat syllabas, quam tres, numerus a quibusdam [92], non pes habetur. Est quidem, ut inter omnes constat antiquos, Aristotelem, Theophrastum, Theodectem, Ephorum, unus aptissimus orationi vel orienti, vel mediæ: putant illi etiam cadenti:

b *Choreo*] Lamb. *trochæus*, Man. *choreus*,

90 *Dactylus*] Tradit hic Tullius dactylo & spondeo periodum volubiliter finiri. Qui congruit hæc præceptio cum iis quæ superius dixit? & in Partitione oratoria cap. 72. expressis verbis ait, orationem circumscribendam esse *numerose, non ad similitudinem versuum*. Qui convenit cum præcepto Quintiliani lib. IX. cap. 4. *Ne dactylus quidem spondeo bene præponitur, quia finem versus damnamus in fine orationis*. Mihi quidem vitiosa tum videtur conclusio, quæ fit duabus vocibus, quarum vel altera sit dactylus, altera spondeus, ut *Gaudia pelle*; vel altera sit choreus, altera bacchius, ut, *Pelle timorem*: sic enim vulgo desinunt hexametri versus. At si unico vocabulo comprehendantur & dactylus & spondeus, numerose claudet periodum, ut patet ex lib. III. in Verrem cap. 13. *Cum in tantis incommodis aratorum iniquitatisque decumanorum, nullum ex isto præclaro edicto non modo factum, sed ne postulatum quidem indicium inveniatur*. Item eleganter claudet periodum vox ex duabus brevibus totidemque longis composita, præsertim si ex pluribus syllabis compositum vocabulum præcedat: ut oratione post reditum in Senatu cap. 9. *Qui mihi primus afflicto & jacenti consularem fidem dexteramque porrexit: qui me a morte ad vitam, a desperatione ad spem, ab exitio ad salutem revocavit*. Aurium enim judicio hujuscemodi clausulæ, licet in iis sit dactylus & spondeus, vix ullam videntur habere cum versu similitudinem. *Prudens*.

91 *Nunquam enim interest*] Dissentit a Cicerone Fabius lib. IX. cap. 4. *Neque ego ignoro*, inquit, *in fine pro longa accipi brevem, quod videtur aliquid vacanti tempori ex eo quod insequitur, accedere. Aures tamen consulens meas, intelligo multum referre, utrum ne longa sit quæ cludit, an pro longa. Neque enim tam plenum est dicere*, incipientem timere, *quam illud* ausus est confiteri. *Idem*.

92 *A quibusdam*] Quibus accedit Quintilianus lib. IX. cap. 4. ubi ait pedes non excedere tres syllabas, adeoque pæonem & dochimum numeros esse, non pedes. *Idem*.

denti: quo loco mihi videtur aptior creticus. Dochmius [93] autem e quinque syllabis, brevi, duabus longis, brevi, longa, ut est hoc *Amicos tenes*; quovis loco aptus est, dum semel ponatur: iteratus, aut continuatus, numerum apertum, & nimis insignem facit.

LXV. His igitur tot commutationibus, tamque variis si utemur: nec deprehendetur manifesto, quid a nobis de industria fiat, & occurretur satietati. Et quia non numero solum numerosa oratio, sed & compositione fit, & genere (quod ante dictum est) concinnitatis: compositione potest intelligi, cum ita structa verba sunt, ut numerus non quæsitus, sed ipse secutus esse videatur; ut apud Crassum: *Nam ubi libido dominatur, innocentiæ leve præsidium est*. Ordo enim verborum efficit numerum sine ulla aperta oratoris industria. Itaque si quæ veteres illi (Herodotum dico & Thucydidem, totamque eam ætatem) apte, numeroseque dixerunt: ea non numero quæsito, sed verborum collocatione ceciderunt.

Formæ vero quædam sunt orationis, in quibus ea concinnitas inest, ut sequatur numerus necessario. Nam cum aut par pari refertur, aut contrarium contrario opponitur, aut, quæ similiter cadunt verba, verbis comparantur: quidquid ita concluditur, plerumque fit ut numerose cadat. Quo de genere cum exemplis supra diximus, ut hæc quoque copia facultatem afferat non semper eodem modo desinendi. Nec tamen hæc ita sunt arcta & adstricta, ut ea, cum velimus, laxare nequeamus. Multum interest, utrum numerosa sit, id est, similis numerorum, an plane e numeris constet oratio.

Alte-

93 *Dochmius*] Vulgo *Dochimus*. Primam habet brevem, deinde duas longas, quartam brevem, ultimam longam, ut *amicos leves*. Grammatici nonnulli volunt duas primas esse breves, ut *hyacinthini*. Turneb. Nescio quo bonarum literarum fato factum fuisse dicam, ut post tot Fabianæ Institutionis editiones a tot tamque doctis viris adornatas hæc barbara vox *Dochimus* huc usque locum tenuerit τῷ *Dochmius*: quam veram esse lectionem, satis demonstratur ex Hephæstionis opusculo περὶ μέτρων, & ex veteribus Grammaticis edit. Pusch. in quibus constanter legitur δόχμιος, *dochmios*, & *dochmius*. Vide Diomedem pag. 419. Cæsium Bassum pag. 267, & Rufinum pag. 2714. Attamen pravæ lectionis illius *Dochimus* macula omnes, quas quidem viderim, Ciceronis ipsius editiones infecit. Quid? quod ipse Vossius, & ipse Jovita Rapicius, qui de oratorio numero unus fere omnium optime scripsit, depravatam illam lectionem passim secuti sunt. Futurum jam spero, ut, qui oratoriarum artium scriptores in lucem deinceps edituri sunt, pro τῷ *Dochimus*, quod ferri nequit, τὸ *Dochmius* typis curent excudendum. *Capperonnerius*, ad Quint. IX. 4. n. 346. pag. 605.

Alterum si sit, intolerabile vitium est: alterum nisi sit, dissipata, & inculta, & fluens est oratio.

LXVI. Sed quoniam non modo non frequenter, verum etiam raro in veris causis, aut forensibus circumscripte, numeroseque dicendum est: sequi videtur, ut videamus, quæ sint illa, quæ supra dixi incisa, quæ membra. Hæc enim in veris causis maximam partem orationis obtinent. Constat enim ille ambitus & plena comprehensio e quatuor fere partibus, quæ membra dicimus, ut & aures impleat, & ne brevior sit, quam satis sit, neque longior. Quanquam utrumque nonnunquam vel potius sæpe accidit, ut aut citius insistendum sit, aut longius procedendum, ne brevitas defraudasse aures videatur, neve longitudo obtudisse. Sed habeo mediocritatis rationem. Nec enim loquor de versu, & est liberior aliquanto oratio.

E quatuor igitur, quasi hexametrorum instar versuum quod sit, constat fere plena comprehensio. His igitur singulis versibus quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu conjungimus. Sin membratim volumus dicere, insistimus: idque cum opus est, ab isto cursu invidioso facile nos, & sæpe disjungimus. Sed nihil tam debet esse numerosum, quam hoc, quod minime apparet, & valet plurimum. Ex hoc genere illud est Crassi: *Missos faciant patronos: ipsi prodeant*. Nisi intervallo dixisset, — *ipsi prodeant*, — sensisset profecto effugisse senarium. Omnino melius caderet, *prodeant ipsi*. Sed de genere nunc disputo. *Cur clandestinis consiliis nos oppugnant? cur de perfugis nostris copias comparant contra nos?* Prima sunt illa duo, quæ κόμματα Græci vocant, nos incisa dicimus: deinde tertium, κῶλον illi, nos membrum. Sequitur non longa (ex duobus enim versibus, id est, membris, est perfecta) comprehensio: & in spondeos cadit: & Crassus quidem sic plerumque dicebat: idque ipse genus dicendi maxime probo.

LXVII. Sed quæ incisim, aut membratim efferuntur, ea vel aptissime cadere debent: ut est apud me: *Domus tibi deerat? at habebas. Pecunia superabat? at egebas*. Hæc incise dicta sunt quatuor. At membratim, quæ sequuntur, duo: *Incurristi a-*

mens

mens in columnas: in alienos insanus insanisti [94]. Deinde [a] omnia, tanquam crepidine [95] quadam, comprehensione longiore sustinentur, *Depressam, cæcam, iacentem domum pluris, quam te, & quam fortunas tuas æstimasti*. Dichoreo finitur. At dispondeo proximum illud. Nam in iis, quibus, ut pugiunculis, uti oportet, brevitas facit ipsa liberiores pedes. Sæpe enim singulis utendum est, plerumque binis, (& utrisque addi pedis pars potest) non fere ternis amplius.

Incisim autem, & membratim tractata [96] oratio in veris causis plurimum valet, maximeque his locis, cum aut arguas, aut refellas: ut nostra in Corneliana secunda, *O callidos homines, o rem excogitatam, o ingenia metuenda!* Membratim adhuc: deinde cæsim diximus. Rursus membratim, *Testes dare volumus*. Extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, qua non potest esse brevior: *Quem, quæso, nostrum fefellit, ita vos esse facturos?*

Nec ullum genus est dicendi aut melius, aut fortius [b], quam binis, aut ternis ferire verbis [97], nonnunquam singulis, paulo alias pluribus [c]: inter quas variis clausulis interponit se raro numerosa comprehensio. Quam perverse fugiens Hegesias, dum ille quoque imitari Lysiam vult, alterum pæne Demosthenem, saltat, incidens particulas. Et is quidem non minus sententiis peccat, quam verbis: ut non quærat, quem appellet ineptum, qui illum cognoverit. Sed ego illa Crassi, & nostra posui, ut qui vellet, auribus ipsis, quid numerosum etiam in minimis particulis orationis esset, judicaret.

LXVIII. Et, quoniam plura de numerosa oratione diximus, quam

94 *In alienos insanus insanisti*] Victorius lib. XVIII. cap. 9. Variarum Lectionum, non videre se ait quem locum hic habeat harum vocum secunda. *Prusteus*.

a *Omnia*] Lamb. *omnis ..... comprehensio longior sustinetur ..... dichoreoque finitur*.

95 *Tanquam crepidine*] Ad Græcorum imitationem Victorius ibidem ostendit expressam hanc metaphoram. *Idem*.

96 *Membratim tractata*] Legit Manutius *tracta*, quod verbum ad sententiam & ad usum Latinæ linguæ aptius existimat. *Idem*.

b *Quam*] Omittunt Vict. Man. Grut.

97 *Binis, aut ternis ferire verbis*] Exemplum in eo genere sit illud ex I. Catilinaria cap. I. *O tempora! o mores! Senatus hæc intelligit, Consul videt: hic tamen vivit. Vivit? imo etiam in senatum venit: fit publici consilii particeps: notat & designat oculis ad cædem unumquemque nostrum. Nos autem viri fortes satisfacere reip. videmur, si istius furorem ac tela vitemus*. Vides Catilinam incisis primum acriter urgeri; tum membra succedere, quæ omnia denique periodo tanquam crepidine sustinentur. *Idem*.

c *Inter quas*] Lamb. *inter quæ*.

quam quisquam ante nos, nunc de ejus generis utilitate dicemus. Nihil enim est aliud, Brute, (quod quidem tu minime omnium ignoras) pulchre, & oratorie dicere, nisi optimis sententiis verbisque lectissimis dicere. Et nec sententia ulla est, quæ fructum oratori ferat, nisi apte exposita, atque absolute: nec verborum lumen apparet, nisi diligenter collocatorum: & horum utrumque numerus illustrat. Numerus autem (sæpe enim hoc testandum est) non modo non poetice junctus, verum etiam fugiens illum, eique omnium dissimillimus, (non quin iidem sint numeri non modo oratorum & poetarum, verum omnino loquentium, denique etiam sonantium omnium, quæ metiri auribus possumus) sed ordo pedum facit, ut id, quod pronuntiatur, aut orationis, aut poematis simile videatur.

Hanc igitur sive compositionem, sive perfectionem, sive numerum vocari placet, & adhibere necesse est, si ornate velis dicere, non solum, (quod ait Aristoteles & Theophrastus) ne infinite feratur, ut flumen, oratio, quæ non aut spiritu pronuntiantis, aut interductu librarii [98], sed numero coacta debet insistere: verum etiam quod multo majorem habent apta vim, quam soluta. Ut enim athletas, nec multo secus gladiatores videmus nihil nec vitando facere caute, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palæstram quandam; ut, quidquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad adspectum etiam sit venustum: sic oratio nec plagam gravem facit, nisi petitio fuit apta; nec satis tecte declinat impetum, nisi etiam in cedendo, quid deceat, intelligit.

Itaque, qualis eorum motus, quos ἀπαλαίστρους Græci vocant, talis horum mihi videtur oratio, qui non claudunt numeris sententias: tantumque abest, ne, quod ii [99], qui hoc

98 *Interductu librarii*] Id est virgula aut puncto quod figit is qui libros manu scribit. Non enim quia punctum est, quiescit ambitus; sed quia definit comprehensio, signum interducitur. *Strebæus.*

99 *Tantumque abest, ne, quod ii, &c.*] Legendum omnino: *Tantumque abest, ut, quod....* Nam hoc loco *ne* stare non potest. Est hujus loci sententia: Tantum abest, ut compositio verborum enervet orationem (quod ii solent dicere qui hoc.... non sunt assecuti,) ut sine compositione nec impetus ullus,

aut magistrorum inopia, aut ingenii tarditate, aut laboris fuga non sunt assecuti, solent dicere, enervetur oratio compositione verborum, ut aliter in ea nec impetus ullus, necvis esse possit.

LXIX. Sed magnam exercitationem res flagitat, ne quid eorum, qui genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus; ne aut verba trajiciamus aperte, quo melius aut cadat, aut volvatur oratio. Quod se L. Cœlius Antipater in procemio belli Punici, nisi necessario, facturum negat. O virum simplicem, qui nos nihil celat: sapientem, qui serviendum necessitati putet! Sed hic omnino rudis. Nobis autem in scribendo atque in dicendo, necessitatis excusatio non probatur. Nihil est enim necesse: &, si quid esset, id necesse tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc a Lælio, ad quem scripsit, cui se purgat, veniam petit, & utitur ea trajectione verborum, & nihilo tamen aptius explet, concluditque sententias.

Apud alios autem, & Asiaticos maxime, numero servientes, inculcata reperias inania quædam verba, quasi complementa numerorum. Sunt etiam qui illo vitio, quod ab Hegesia maxime fluxit, infringendis, concidendisque numeris in quoddam genus abjectum incidant, Siculorum simillimum. Tertium est, in quo fuerunt fratres illi, Asiaticorum rhetorum principes, Hierocles & Menecles, minime mea sententia contemnendi. Etsi enim a forma veritatis & ab Atticorum regula absunt, tamen hoc vitium compensant vel facultate, vel copia: sed apud eos varietas non erat, quod omnia fere concludebantur uno modo.

Quæ vitia qui fugerit, ut neque verbum ita trajiciat, ut id de industria factum intelligatur; neque inserciens verba, quasi rimas expleat; nec minutos numeros sequens, concidat, delumbetque sententias; nec sine ulla commutatione in eodem semper versetur genere numerorum: is omnia fere vitia vitaverit. Nam de laudibus multa diximus, quibus sunt alia perspicue vitia contraria.

LXX.

lus, nec vis in oratione esse possit. Sic enim Cicero sæpe *ut* geminatum ponit cum ea formula *tantum abest*. Exempla suppeditat Godescalcus Stevvechius, in libro *de Particulis linguæ Latinæ*, v. *Tantum abest ut*, *ut*. Anonymus.

LXX. Quantum autem ſit apte dicere, experiri licet, ſi aut compoſiti oratoris bene ſtructam collocationem diſſolvas permutatione verborum. Corrumpatur enim tota res, ut & hæc noſtra in Corneliana, & deinceps omnia: *Neque me divitiæ movent, quibus omnes Africanos, & Lælios multi venalitii, mercatoreſque ſuperarunt*. Immuta paulum, ut ſit, *multi ſuperarunt mercatores, venalitiique*; perierit tota res. Et quæ ſequuntur: *Neque veſtis, aut cælatum aurum & argentum, quo noſtros veteres Marcellos, Maximoſque multi eunuchi e Syria Ægyptoque vicerunt*. Verba permuta ſic, ut ſit, *Vicerunt eunuchi e Syria, Ægyptoque*. Adde tertium: *Neque vero ornamenta iſta villarum, quibus L. Paulum, & L. Mummium, qui rebus his urbem, Italiamque omnem referſerunt, ab aliquo video perfacile Deliaco, aut Syro potuiſſe ſuperari*. Fac ita, *potuiſſe uperari ab aliquo Syro, aut Deliaco*. Videſne, ut ordine verborum paulum commutato, iiſdem verbis, ſtante ſententia, ad nihilum omnia recidant, cum ſint ex aptis diſſoluta? aut ſi alicujus inconditi arripias diſſipatam aliquam ſententiam, eamque, ordine verborum paulum commutato, in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerit antea diffluens, ac ſolutum. Age, ſume de Gracchi apud cenſores illud: *Abeſſe non poteſt, quin ejuſdem hominis ſit, probos improbare, qui improbos probet*. Quanto aptius, ſi ita dixiſſet, *quin ejuſdem hominis ſit, qui improbos probet, probos improbare?* Hoc modo dicere nemo unquam noluit: nemoque potuit, quin dixerit. Qui autem aliter dixerunt, hoc aſſequi non potuerunt: ita facti ſunt repente Attici. Quaſi vero Trallianus [1] fuerit Demoſthenes: cujus non tam vibrarent fulmina illa, niſi numeris contorta ferrentur.

LXXI. Sed ſi quos [2] magis delectant ſoluta, ſequantur ea

 ſane,

1 *Trallianus*] Trallis Ptolomæo Phrygiæ urbs, ubi corrupta & inquinata dictio, ab Atticorum elegantia longe remotiſſima. *Pruſteus*.

2 *Sed ſi quos*] Hujus loci ſenſus eſt: Si quis preſſum, conciſum, & a numeris alienum dicendi genus uſurpare voluerit: uſurpet ſane: ea tamen conditione, ut ſingulis inciſis & membris ſubſtet laudabilis ſententia. Sit ejus dictio ſimilis clypeo Minervæ; quem ſculpſit Phidias: qui ſi diſſolvatur, tolletur quidem univerſa ſpecies clypei, at in ſingulis partibus, puta in ſua quam Phidias ipſe fabricatus eſt effigie, ſupererit venuſtas.

ſane, modo ſic, ut ſi quis Phidiæ clypeum [3] diſſolverit, collocationis univerſam ſpeciem ſuſtulerit, non ſingulorum operum venuſtatem: ut in Thucydide, orbem modo orationis deſidero, ornamenta comparent. Iſti autem cum diſſolvunt orationem, in qua nec res, nec verbum ullum eſt, niſi abjectum: non clypeum, ſed, ut in proverbio eſt (etſi humilius dictum eſt, tamen ſimile eſt) ſcopas (ut ita dicam) mihi videntur diſſolvere: atque, ut plane genus hoc, quod ego laudo, contempſiſſe videantur, aut ſcribant aliquid vel Iſocrateo more, vel quo Æſchines, aut Demoſthenes utitur: tum illos exiſtimabo non deſperatione formidaviſſe genus hoc, ſed judicio refugiſſe: aut reperiam, ipſa eadem conditione qui uti velit, ut aut dicat, aut ſcribat utra voles lingua, eo genere, quo illi volunt. Facilius eſt enim apta diſſolvere, quam diſſipata connectere.

Res autem ſe ſic habet, (ut breviſſime dicam quod ſentio) compoſite, & apte, ſine ſententiis dicere, inſania eſt: ſententioſe autem ſine verborum & ordine, & modo, inſantia: ſed ejuſmodi tamen inſantia, ut ea qui utantur non ſtulti homines haberi poſſint, etiam plerumque prudentes: quo qui eſt contentus, utatur. Eloquens vero, qui non approbationes ſolum, ſed admirationes, clamores, plauſus, ſi liceat, movere debet, omnibus oportet ita rebus excellat, ut ei turpe ſit, quidquam aut ſpectari, aut audiri libentius.

Habes meum de oratore, Brute, judicium: quod aut ſequere, ſi probaveris; aut tuo ſtabis, ſi aliud quoddam eſt tuum. In quo neque pugnabo tecum, neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro aſſeveravi, unquam affirmabo eſſe verius, quam tuum. Poteſt enim non ſolum aliud mihi, ac tibi, ſed mihi ipſi aliud alias videri. Nec in hac modo re, quæ ad vulgi aſſenſum ſpectat, & ad aurium voluptatem: quæ duo ſunt ad judicandum leviſſima [4]: ſed ne in maximis

qui-

nuſtas. Tolerabile eſt non abſolutas periodos conficere, ſi reliqua ſuppetant ornamenta, ut in Thucydide, cui præter orationis comprehenſionem & ambitum vix quicquam deeſt. *Idem*.

3 *Phidiæ clypeum*] Phidias *clypeo Minervæ effigiem ſuam incluſit: qua convulſa, tota operis colligatio ſolveretur*. Valer. Maxim. lib. VIII. cap. 14. *Idem*.

4 *Quæ duo ſunt ad judicandum leviſſima*]

Ut

quidem rebus quidquam adhuc inveni firmius, quod tenerem, aut quo judicium meum dirigerem, quam id, quodcumque mihi quam simillimum veri videretur, cum ipsum illud verum in occulto lateret. Tu autem velim, si tibi ea, quæ disputata sunt, minus probabuntur, ut aut majus opus institutum putes, quam effici potuerit; aut, dum tibi roganti voluerim obsequi, verecundia negandi, scribendi me impudentiam [5] suscepisse.

Ut vulgus, sic instabile vulgi judicium, cui tamen probari debet orator. Deinde judicium aurium non modo superbissimum ac fastidiosissimum est, sed etiam incertissimum. Aliud aliis placet, atque hinc non leves inter peritissimos artis magistros de numeris oratoriis controversiæ. *Idem.*

5 *Impudentiam*] Fortasse, *imprudentiam*, ut, unde est orsa, in eodem terminetur oratio. Hinc enim orsa est: *Malo... desiderari a te prudentiam meam*, &c. *Muretus.*

TOPI-

TOPICA.

AD C. TREBATIUM.

ARGUMENTUM.

Trebatii voluntati satisfacturus hoc quasi compendium Topicorum Aristoteleorum fecit. Primo locis argumentorum, cum artificiosorum, tum ἀτέχνων breviter enumeratis, definit quodque genus & exemplis illustrat, cap. 2. 4. *Deinde fusius de singulis disserit:* cap. 5. 20. *Postremo, de quaestionibus, ac variis causarum generibus, quorum aliis alii loci sunt aptiores, paucis differit.* ERNESTUS.

I. MAJORES nos res scribere ingressos, C. Trebati, & iis libris, quos brevi tempore satis multos edidimus, digniores, e cursu ipso revocavit voluntas tua. Cum enim mecum in Tusculano esses, & in bibliotheca separatim uterque nostrum ad suum studium libellos, quos vellet, evolveret, incidisti in Aristotelis Topica quaedam, quae sunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inscriptione commotus, continuo a me eorum librorum sententiam requisisti. Quam tibi cum exposuissem, disciplinam inveniendorum argumentorum, ut sine ullo errore ad eam [a] rationem via perveniremus ab Aristotele inventa, libris illis contineri: verecunde tu quidem, ut omnia, sed tamen ut facile cernerem te ardere studio, mecum, ut tibi illa traderem, egisti. Cum autem ego te non tam vitandi laboris mei causa, quam quod id tua interesse arbitrarer, vel ut eos per te ipse legeres, vel ut totam rationem a doctissimo quodam rhetore acciperes, hortatus essem: utrumque, ut a te audiebam, es expertus. Sed a libris te obscuritas rejecit. Rhetor autem ille

a *Rationem*] Lamb. *ratione & via*

le magnus, hæc, ut opinor, Ariſtotelica ſe ignorare reſpondit. Quod quidem minime ſum admiratus, eum philoſophum rhetori non eſſe cognitum, qui ab ipſis philoſophis, præter admodum paucos, ignoretur. Quibus eo minus ignoſcendum eſt, quod non modo rebus iis, quæ ab illo dictæ & inventæ ſunt, allici debuerunt: ſed dicendi quoque incredibili quadam cum copia, tum etiam ſuavitate. Non potui igitur tibi, ſæpius hoc roganti, & tamen verenti, ne mihi gravis eſſes, (facile enim id cernebam) debere diutius, ne ipſi juris interpreti fieri videretur injuria. Etenim cum tu mihi meiſque multa ſæpe ſcripſiſſes, veritus ſum, ne, ſi ego gravarer, aut ingratum id, aut ſuperbum videretur. Sed, dum fuimus una, tu optimus es teſtis, quam fuerim occupatus. Ut autem a te diſceſſi, in Græciam proficiſcens, cum opera mea nec reſpublica, nec amici uterentur, nec honeſte inter arma verſari poſſem, ne ſi tuto id quidem mihi liceret: ut veni Veliam, tuaque, & tuos vidi [1], admonitus hujus æris alieni, nolui deeſſe ne tacitæ quidem flagitationi tuæ. Itaquæ hæc, cum mecum libros non haberem, memoria repetita, in ipſa navigatione conſcripſi, tibique ex itinere miſi: ut mea diligentia mandatorum tuorum, te quoque, etſi admonitore non eges, ad memoriam noſtrarum rerum excitarem. Sed jam tempus eſt ad id quod inſtituimus, accedere.

II. Cum omnis ratio diligens diſſerendi duas habeat partes; unam inveniendi, alteram judicandi: utriuſque princeps, ut mihi quidem videtur, Ariſtoteles fuit. Stoici autem in altera elaboraverunt. Judicandi enim vias diligenter perſecuti ſunt, ea ſcientia, quam *Dialecticen* appellant. Inveniendi vero artem, quæ *Topice* dicitur, quæque ad uſum potior erat, & ordine naturæ certe prior, totam reliquerunt. Nos autem, quoniam in utraque ſumma utilitas eſt, & utramque, ſi erit otium, perſequi cogitamus, ab ea, quæ prior eſt, ordiemur.

Ut igitur earum rerum, quæ abſconditæ ſunt, demonſtrato, & notato loco, facilis inventio eſt: ſic, cum perveſtigare

1 *Tuaque, & tuos vidi*] Trebatii paternæ poſſeſſiones Veliæ erant. Vide epiſt. Ciceronis ad Trebatium, Fam. VII. 19. & 20. *Goveanus*.

re argumentum aliquod volumus, locos nosse debemus. Sic enim appellatæ ab Aristotele sunt hæ quasi sedes, e quibus argumenta promuntur. Itaque licet definire, ***Locum*** esse argumenti sedem: ***Argumentum*** autem, rationem, quæ rei dubiæ faciat fidem.

Sed ex his locis, in quibus argumenta inclusa sunt, alii in eo ipso, de quo agitur, hærent: alii assumuntur extrinsecus. In ipso, tum ex toto, tum ex partibus ejus, tum ex nota, tum ex his rebus, quæ quodam modo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Extrinsecus autem ea [a] dicuntur, quæ absunt, longeque disjuncta sunt.

Sed ad id totum, de quo disseritur, tum definitio adhibetur, quæ quasi involutum evolvit id, de quo quæritur. Ejus argumenti talis est formula: Jus civile est æquitas constituta iis, qui ejusdem civitatis sunt, ad res suas obtinendas: ejus autem æquitatis utilis est cognitio: utilis est ergo juris civilis scientia.

Tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo: Si neque censu [2], neque vindicta, nec testamento liber factus est, non est liber. Neque est ulla earum rerum: non est igitur liber.

Tum notatio, cum ex vi verbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo: Cum lex assiduo [3] vindicem assiduum [4] esse

a *Dicuntur*] Lamb. *ducuntur*

2 *Si neque censu*] Ciceronis temporibus libertate donabantur servi triplici modo, censu, vindicta, testamento. *Censu* quidem, cum quis jubente aut consentiente domino nomen deferebat in censum; soli enim cives Romani olim censebantur. *Vindicta*, cum lictor vindictam, quæ virgula est, manumittendi servi capiti imponens, eundem servum hac solenni verborum formula *Liber esto*, in libertatem vindicabat: quo tempore dominus servum alapa percussum circumagebat io gyrum, ot sic intelligeret sibi licitum in quamlibet partem abire. Denique *testamento* manumittebantur, cum quis servum suum testamento liberum esse jussisset. *Prusteus*.

3 *Cum lex assiduo*] Hæc verba *Ælia Sentia*, quæ Victorius, Manutius, & Gruterus hic admiserunt, inducenda censet ac tollenda Lambinus, quem Prusteus secutus est. Præiverat Goveanus, qui certe oon ignorabat *Æliam Sentiam* nonnisi multis post Ciceronis obitum annis sancitam fuisse, anno scilicet DCCLV. An vero emendationem hanc ipsam divinasse visus est sibi nuper quidam Vicentinus, qui suas Epistolicas Diatribas edidit Venetiis? An sine Goveano, Lambino, & Prusteo, etsi post ipsos, vidit quod jam ante viderant? *Olivetus*.

4 *Assiduum*] Lex est XII. Tab. quemadmodum testatur Gellius lib. xvi. cap. 10. iis verbis scripta, *Assiduo assiduus vindex esto: Proletario civi quivis volet vindex esto*. Cujus vis & sententia hæc est: Locupleti fidejussor locuples sit, inopi quivis. In quo summa æquitas est. Quem enim homo tenuis locupletem pro se fidejussorem inveniat? *Gov.*

esse jubeat, locupletem jubet locupleti. Locuples enim est assiduus, ut ait Ælius, appellatus ab [a] ære dando.

III. Ducuntur etiam argumenta ex iis rebus, quæ quodam modo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Sed hoc genus in plures partes distributum est. Nam alia conjugata appellamus, alia ex genere, alia ex [b] forma, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex adjunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione majorum, aut parium, aut minorum.

Conjugata [5] dicuntur, quæ sunt ex verbis generis ejusdem. Ejusdem autem generis verba sunt, quæ orta ab uno varie commutantur, ut sapiens, sapienter, sapientia. Hæc verborum conjugatio συζυγία dicitur, ex qua hujusce modi est argumentum: Si compascuus ager est, jus est compascere.

A genere sic ducitur: Quoniam argentum omne mulieri legatum est, non potest ea pecunia, quæ numerata domi relicta est, non esse legata. Forma enim a genere, quoad suum nomen retinet [6], nunquam sejungitur. Numerata autem pecunia nomen argenti retinet. Legata igitur videtur.

A forma generis: quam interdum, quo planius accipiatur, partem licet nominare, hoc modo: Si ita Fabiæ [7] pecunia

 legata

a *Ære*] Lamb. *asse dando*

b *Forma*] Vict. Man. Grut. *formula*.

5 *Conjugata*] Locum hunc ut inutilem improbat Fabius lib. v. cap. 10. immerito, cum sæpe vim ad persuadendum habeat. Ut cum ait Tullius pro Marcello, cap. 32. *Ingratus est injustusque civis, qui* armorum *periculo liberatus, animum tamen retinet* armatum. *Prusteus*.

6 *Quoad suum nomen retinet*] Forma quoad generis nomen retinet, nunquam a genere separatur: tum separatur, cum amisit. Legavit vir uxori ligna omnia, arbores stantes non legavit. *Suum* pro *ejus*, non semel a Cicerone dicitur: nisi malis *suum nomen*, naturale esse nomen: ut numi argentei nomen naturale sit *argentum*: quod quidem amittit, cum percussus est: tum enim *numus* dicitur. *Gov.*

7 *Si ita Fabiæ*] Ut Ciceronis mens intelligatur, observandum ex Boetio, tribus modis apud veteres Romanos duci solitam uxorem, farre, usu, & coemptione. Confarreatio ad pontifices tantum pertinebat: erant sacræ nuptiæ dictæ, ut ait Dionysius in Romulo, quod eodem farre conjuges vescerentur, quo etiam victimas respergerent. Usu fiebat matrimonium, cum uxoris & mariti convictus per annum constans & stabilis fuerat, tumque dicebatur uxor usucapta. Denique coemptio certis solemnitatibus peragebatur, & se se in coemendo invicem interrogabant. Vir ita, an sibi mulier materfamilias esse vellet. Illa respondebat, velle. Item mulier interrogabat, an vir sibi paterfamilias esse vellet: ille respondebat, velle. Itaque mulier viri conveniebat in manum, & vocabantur hæ nuptiæ per coemptionem: quod, teste Varrone, mulieres assem unum tanquam emendi causa marito darent. Jam

vero

legata est a viro, si ei viro materfamilias esset: si ea in manum viri non convenerat, nihil debetur. Genus enim est uxor: ejus duæ formæ; una matrumfamilias, earum, quæ in manum convenerunt; altera earum, quæ tantummodo uxores habentur. Qua in parte cum fuerit Fabia, legatum ei non videtur.

A similitudine, hoc modo: Si ædes eæ corruerunt, vitiumve fecerunt, quarum ususfructus legatus est, heres restituere non debet, nec reficere, non magis, quam servum restituere, si is, cujus ususfructus legatus est, deperiisset.

A differentia: Non, si uxori vir legavit omne argentum, quod suum esset; idcirco, quæ in nominibus fuerunt, legata sunt. Multum enim differt, in arcane positum sit argentum, an in tabulis debeatur.

Ex contrario autem, sic: Non debet ea mulier, cui vir bonorum suorum usumfructum legavit, cellis vinariis & oleariis [8] plenis relictis, putare id ad se pertinere. Usus enim, non abusus, legatus est. Ea sunt inter se contraria.

IV. Ab adjunctis: Si ea mulier testamentum fecit, quæ se capite nunquam diminuit [9], non videtur ex edicto prætoris secundum eas tabulas possessio dari. Adjungitur enim, ut secun-

vero ut ad exemplum a forma petitum redeamus, uxor genus est: ejus duæ formæ: altera matrum familias, altera uxorum tantum. Si cui uxori, quæ mater esset familias, legata sit pecunia: a forma recte concludetur nihil ei jure deberi, quæ uxor tantummodo habetur. *Prusleus.*

8 *Cellis vinariis & oleariis*] Earum rerum quæ usu consumuntur, usus fructus neque naturæ jure, neque vero civili constitui potest: cum *usus fructus*, uti Paulus ad Vitellium scribit, aliud nihil sit, *quam jus aliena re utendi fruendi, salva rei substantia*: ut re sublata & consumpta, tolli usum fructum necesse sit. Cum igitur oleum, vinum, frumentum, vestimenta, quibus proxima est pecunia numerata, quæ & ipsa usu & assidua permutatione quodam modo extinguitur, utendo consumantur, neque in hoc rerum genere constitui usus fructus possit: non debet ea mulier, cui vir bonorum suorum usumfructum legavit, vino & oleo relictis, putare jus sibi esse utendi fruendi. Usus enim ei, non abusus relictus est. *Goveanus.*

9 *Se capite nunquam diminuit*] Capitis diminutio est prioris status permutatio. Triplex autem recensetur. Tria enim, inquit Paulus, habemus, libertatem, civitatem, familiam. Cum hæc omnia amittimus, maxima est capitis diminutio. Cum civitate amissa, libertas retinetur, ut cum quis in colonias Latinas transmigrabat, erat media capitis diminutio. Minima autem, cum familia tantum mutabatur, cum quis adoptabatur, vel alieno juri subjiciebatur, vel emancipabatur. Mulieres autem antiquo jure tutela perpetua continebantur, nec recedebant a tutoris potestate, nisi in manum viri convenissent; atque ut tunc erat status prioris mutatio, ita dicebatur capite diminuta. Adde quod cum ejus familia uno capite, id est, una persona diminuta esset, uxor in viri familiam transiens, diminuta capite non immerito vocaretur. *Prusleus.*

cundum fervorum, fecundum exulum, fecundum puerorum tabulas poffeffio videatur ex edicto dari.

Ab antecedentibus autem, & confequentibus, & repugnantibus, hoc modo: Ab antecedentibus, Si viri culpa factum [10] eft divortium, etfi mulier nuntium remifit, tamen pro liberis manere nihil oportet.

A confequentibus [11]: Si mulier, cum fuiffet nupta cum eo quicum connubii jus non effet, nuntium remifit; quoniam qui nati funt, patrem non fequuntur, pro liberis manere nihil oportet.

A repugnantibus: Si paterfamilias uxori ancillarum ufumfructum [12] legavit a filio, neque a fecundo herede legavit, mortuo filio mulier ufumfructum non amittet. Quod enim femel teftamento alicui datum eft, id ab eo invito, cui datum eft, auferri non poteft. Repugnat enim recte accipere, & invitum reddere.

Ab efficientibus caufis, hoc modo: Omnibus [13] eft jus parietem directum ad parietem communem adjungere, vel folidum, vel fornicatum. At fi quis in pariete communi demoliendo damni infecti promiferit, non debebit præftare quod fornix vitii fecerit. Non enim ejus vitio, qui demolitus eft,

10 *Si viri culpa*] Quæftio eft an mulier facto divortio debeat partem dotis viro relinquere, unde communes liberi alantur. Solvitur ab antecedentibus. Si viri culpa factum eft divortium, verbi gratia, fi conjugem afperius tractaret, licet uxor fecefferit a marito, eam nihil oportet relinquere liberis, qui in patris poteftate funt. *Idem*.

11 *A confequentibus*] A confequentibus ducitur argumentum, cum propofitis duobus, a pofteriore argumentamur, hoc modo, Mulier fervo cui imprudens nupferat, nuncium remifit: qui ex ea conjunctione nati funt, patrem non fequuntur. Quare pro liberis ex dote apud patrem manere nihil oportet. Id quod ex eo collegi, quia patrem liberi non fequerentur: quod e duobus quæ propofui, pofterius eft. *Gov.*

12 *Ancillarum ufumfructum*] Ufusfructus ancillarum, omnis ea utilitas eft, quæ ex ancillis percipi poteft, præter earum partus, qui in fructu non funt, fed ad proprietatis dominum pertinent: neque enim placuit homines in fructu effe, *quorum gratia rerum omnium fructus natura comparavit*. Idem.

13 *Omnibus*] Exemplum hoc aliquanto obfcurius, ftatu quæftionis propofito, fic explicari poteft. Jus eft omnibus, ad parietem communem adjungere vel folidum vel cameratum parietem. Sempronius ad parietem fibi cum Titio communem, pro fuo jure fornicem adjunxit. Titius cum fubinde vellet aliquid extruere, de pariete communi nonnihil demolitus eft, pollicitus damnum, fi quid ex ea demolitione contingeret, fe reparaturum. Everfus eft cum reliquo pariete fornix: poftulatur damni Titius, quod parietem communem fubverterit. Hic ab efficiente caufa fic fe purgat: Nifi fornicem adjunxiffet Sempronius, accifus murus non corruiffet; non igitur damnum præftare debeo, quod meo vitio factum non eft. *Pruftens*.

damnum factum est, sed ejus operis vitio, quod ita ædificatum est, ut suspendi non posset.

Ab effectis rebus, hoc modo: Cum mulier viro in manum convenit, omnia, quæ mulieris fuerunt, viri fiunt dotis nomine.

Ex comparatione autem omnia valent, quæ sunt ejusmodi: Quod in re majore [14] valet, valeat in minore: ut si in urbe fines non reguntur, neque aqua in urbe arceatur. Item contra: Quod in minore valet, valeat in majore. Licet idem exemplum [15] convertere. Item: Quod in re pari valet, valeat in hac, quæ par est: ut, quoniam usus [16] auctoritas fundi, biennium est, sit etiam ædium. At in lege ædes non appellantur, & sunt cæterarum omnium, quarum annuus est usus. Valeat æquitas, quæ paribus in causis paria jura desiderat.

Quæ autem extrinsecus assumuntur, ea maxime ex auctoritate ducuntur. Itaque Græci tales argumentationes ἀτέχνους vocant, id est, artis expertes: ut, si ita respondeas [17], Quoniam P. Scævola id solum esse ambitus [18] ædium dixerit, quod

14 *Quod in re majore*] Hotomano lib. 11. Observ. cap. 2. placet eorum sententia, qui duplicem hic negationem deesse putant, ut locus sic legatur: *Quod in re majore non valet, non valeat in minore:* quoniam, ut ex tertio Aristotelis Topicorum libro patet, argumentum ex majore ductum, tantum valet ad refellendum, & majus id dicitur, quod probabilius est. Itaque allatum a Cicerone exemplum, uni refutationi idoneum est, quasi videlicet probabilius fuisset fines in ea urbe regi, quam aquam in eadem arceri. Hoc idem exemplum Cicero inferius ad similium locum retulit. *Idem*.

15 *Licet idem exemplum*] Exemplum superius convertatur, fiet comparatio a minori ad majus, hoc modo. In ea civitate aqua arcetur; ergo multo magis fines reguntur. Minus enim quiddam est aquam arcere, quam fines regere. *Idem*.

16 *Quoniam usus*] Hæc est lex XII. Tabularum. *Usus auctoritas fundi, biennium esto: cæterarum omnium*] *verum usus, annus esto*. Hotomanus *pro biennium* definit reponendum esse *biennis*, & *annuus* pro *annus*. Sed frustra, cum in oratione pro Cæcina cap. 19. etiam idem fere legatur. *Lex usum & auctoritatem fundi jubet esse biennium: at utimur eodem jure in ædibus, quæ in lege non appellantur*. Hic *auctoritas* est jus dominii. Quod autem a pari ducatur argumentum, ex ipsis Tullii verbis & interpretatione nostra manifestum est. In eo conveniunt ædes & fundi, quod sint res non moventes. *Idem*.

17 *Si ita respondeas*] Id est, *Si respondeas id æquum tibi videri, quod de ambitu ædium dixit Scævola; nempe id esse tantummodo ambitus ædis, quoad uterque vicinus communem parietem projecerit: unde divortium aquarum fiat, & in cuiusque illorum ædes aqua pluvia defluat*, nimirum ut dimidia parietis pars ad unum, altera ad alterum pertineat: & linea communem parietem æquabiliter secans, ambitum ædium utrinque designet. *Idem*.

18 *Id solum esse ambitus*] Obscurum & implicatum locum interpretati sumus ex mente Hotomani, qui lectionem sic putat restituendam; ut *quoad* pro *quod* reponatur, & vox *tectum* tollatur. Cautum erat lege XII. Tabularum, ut inter vicinorum ædes ad circumeun-

quod parietis communis tegendi causa tectum projiceretur, ex quo in tectum ejus, ædes qui protexisset [19], aqua deflueret, id tibi jus videri.

His igitur locis, qui sunt expositi, ad omne argumentum reperiendum, tanquam elementis quibusdam, significatio, & demonstratio datur. Utrum igitur hactenus satis est? Tibi quidem tam acuto, & tam occupato, puto.

V. Sed quoniam avidum hominem ad has discendi epulas recepi, sic accipiam, ut reliquiarum sit potius aliquid, quam te hinc patiar non satiatum discedere. Quando ergo unusquisque eorum locorum, quos exposui, sua quædam membra habet, ea quam subtilissime persequamur; & primum de ipsa definitione dicatur.

Definitio est oratio, quæ id, quod definitur, explicat, quid sit. Definitionum autem duo sunt genera prima. Unum earum rerum, quæ sunt: alterum earum, quæ intelliguntur. Esse ea dico, quæ cerni, tangive possunt, ut fundum, ædes, parietem, stillicidium, mancipium, pecudem, supellectilem, penus, cætera: quo ex genere quædam interdum nobis definienda sunt. Non esse rursus ea dico, quæ tangi, demonstrarive non possunt; cerni tamen animo, atque intelligi possunt: ut, si usucapionem, si tutelam, si gentem, si agnationem definias, quarum rerum nullum subest quasi corpus: est tamen quædam conformatio [20] insignita, & impressa in intel-

cumeundi facultatem spatium esset pedis sestertii, sive, ut exponit Volusius Mæcianus, duorum pedum & semis. Ejus structuræ domus, insulæ dicebantur, quarum ambitum definire cuivis facillimum erat. At juris controversi fuit earum ædium ambitus, quæ communi pariete jungebantur. In interpretatione exposuimus Scævolæ mentem, quæ Hotomano videtur perquam obscura. Ista enim ratione videretur Scævola significare, non licere in communem parietem tigna immittere ultra lineam, quæ medium parietem intersecat; cum tamen aliud in jure definiatur. Fortasse ad eam controversiam Scævolæ responsum pertinet, quo uterque vicinus communi pariete uti vult in ædificando, & suis trabibus pari eodemque loco immittendis. Quo casu locus esset Q. Mucii sententiæ, ut recte conjicit Hotomanus, Observ. lib. 11. cap. 3. *Idem*.

19 *Protexisset*] Protegere est tectum projicere, inquit Budæus: protecta & projecta partes sunt domus prominentes, qualia sunt, meniana, & podia pensilia, unde aspectus est nobis in vicos & plateas. *Idem*.

20 *Conformatio*] Pro eodem dicit M. Tullius *conformationem*, *notionem*, & *intelligentiam*: quam Græci ἔννοιαν appellant. Tutelæ igitur corpus nullum subest: est tamen notio quædam in animis nostris impressa, quæ sæpe definienda est. Neque enim facile est intelligere id quod neque videtur, neque tangitur, nisi definitione explicetur. Neque tamen putandum est, ita dicere M. Tullium,

rerum

intelligentia: quam notionem voco. Ea sæpe in argumentando definitione explicanda sunt.

Atque etiam definitiones, aliæ sunt partitionum, aliæ divisionum. Partitionum, cum res ea, quæ proposita est, quasi in membra discerpitur: ut, si quis jus civile dicat id esse, quod in legibus, senatusconsultis, rebus judicatis, jurisperitorum auctoritate, edictis magistratuum, more, æquitate consistat. Divisionum autem definitio formas omnes complectitur, quæ sub eo genere sunt, quod definitur; hoc modo: Abalienatio est ejus rei, quæ mancipi est [21], aut traditio alteri nexu [22], aut in jure cessio [23], inter quos ea jure civili fieri possunt [24].

VI. Sunt & alia genera definitionum: sed ad hujus libri institutum illa nihil pertinent: tantum est dicendum, qui sit definitionis modus. Sic igitur veteres præcipiunt; cum sumpseris ea, quæ sunt ei rei, quam definire velis, cum aliis communia, usque eo persequi, dum proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri possit. Ut hoc, *Hereditas est pecunia*. Commune adhuc. Multa enim genera sunt pecuniæ. Adde quod sequitur: *quæ morte alicujus ad quempiam pervenit*. Nondum est definitio. Multis enim modis sine hereditate teneri

neri

rerum earum quarum nullum subest quasi corpus, notiones esse, ut earum rerum quarum subsunt corpora, notiones esse neget. Cum enim hæ quoque res definiantur, nihilque nisi notio possit definiri: negari non potest, quin harum quoque rerum notiones sint. Sed hoc interest inter fundum & tutelam, quod fundi & notio sit, & corpus quoque aliquod subsit: tutelæ nullum quasi corpus subest, notioque duntaxat est. *Goveanus*.

21 *Quæ mancipi est*] Res mancipi dicuntur quæ sunt in nostra potestate, quas ex nostro ad alterius dominium transferre possumus. Mancipi est indeclinabile in singulari & plurali. *Prusleus*.

22 *Nexu*] Nexum, vel nexus (utroque enim genere dicitur) est id quod per libram & æs agebatur, quemadmodum scribit M. Tullius III. de Oratore. Agebatur autem ita, adhibitis non minus quam quinque testibus civibus Romanis puberibus, & prætera alio ejusdem conditionis, qui libram æneam teneat, qui appellatur libripens. Is qui mancipium accipit, æs tenens ita dicit, *Hunc ego hominem ex jure Quiritium meum esse aio*: isque mihi emptus est hoc ære, æneaque libra. Deinde ære percutit libram: idque æs dat ei a quo mancipium accipit, quasi pretii loco. *Goveanus*.

23 *In jure cessio*] Hoc fiebat modo. Apud magistratum populi Romani, vel apud prætorem (hoc enim est, *in jure*) vel præsidem provinciæ, is cui in jure ceditur, rem tenens ita vindicat, *Hunc ego hominem ex jure Quiritium meum esse aio*. Deinde postquam hic vindicaverit, prætor interrogat eum qui cedit, an contra vindicet. Quo negante, aut tacente, tunc ei qui vindicaverit, eam rem addicit: idque legis actio vocabatur. *Idem*.

24 *Inter quos ea jure civili fieri possunt*.] Jure civili fieri aliquid non inter alios, nisi inter cives Romanos potest, quorum est etiam jus civile, quod duodecim Tabulis continetur. *Boetius*.

neri mortuorum pecuniæ possunt. Unum adde verbum, *jure*. Jam a communitate res disjuncta videbitur, ut sit explicata definitio, sic: *Hereditas est pecunia, quæ morte alicujus ad quempiam pervenit jure*. Nondum est satis: adde, *nec ea aut legata testamento, aut possessione retenta*. Confectum est. Itemque, ut illud, *Gentiles sunt, qui inter se eodem nomine sunt*. Non est satis. *Qui ab ingenuis oriundi sunt*. Ne id quidem satis est. *Quorum majorum nemo servitutem servivit*. Abest etiam nunc. *Qui capite non sunt diminuti*. Hoc fortasse satis est. Nihil enim video Scævolam, pontificem, ad hanc definitionem addidisse. Atque hæc ratio valet in utroque genere definitionum, sive id, quod est, sive id, quod intelligitur, definiendum est.

Partitionum autem, & divisionum genus quale esset, ostendimus: sed quid inter se differant, planius dicendum est.

In partitione quasi membra sunt: ut corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, cætera.

VII. In divisione formæ sunt, quas Græci ἰδέας vocant [25]: nostri, si qui hæc forte tractant, *species* appellant: non pessime id quidem, sed inutiliter ad mutandos casus in dicendo. Nolim enim, ne si Latine quidem dici possit, *specierum*, & *speciebus* dicere: & sæpe his casibus utendum est: at *formis* & *formarum* velim. Cum autem utroque verbo idem significetur, commoditatem in dicendo non arbitror negligendam.

Genus & formam definiunt hoc modo: Genus est notio ad plures differentias pertinens. Forma est notio, cujus differentia ad caput generis, & quasi fontem referri potest. Notionem appello, quod Græci tum ἔννοιαν, tum πρόληψιν dicunt.

Ea

25 *Græci ἰδέας vocant*] Plato princeps *ideas* induxit, easque, uti scribit M. Tullius, mirabiliter est amplexatus. Ideas autem vocabat, quædam veluti simulacra, exemplaria, typos, imagines rerum cæterarum: quas intuens Deus Opt. Maximus, ad earum similitudines manum veluti in fingendis rebus dirigeret, nihilque nisi perfectum faceret. Dictæ itaque videntur ἰδέαι a verbo εἴδω, quod est εἰσορᾷν & intueri: quoniam eas Deus faciens quid, semper intuetur. Qua eadem ratione *species* a Latinis sunt appellatæ a verbo *specire*, quod videre est: vimque Græcæ dictionis melius *species*, quam *forma*, exprimit: quanquam M. Tullius eodem nomine idem significari putet, malitque formam quam speciem dicere, propter duritiem quorumdam casuum: teretes enim & molles ejus aures, *specierum* & *speciebus* audire non possint, *formarum* & *formis* non respuunt. *Goveanus*.

Ea est insita, & ante percepta cujusque formæ cognitio, enodationis indigens. Formæ igitur sunt hæ, in quas genus sine ullius prætermissione dividitur: ut si quis jus in legem, morem, æquitatem dividat. Formas qui putat idem esse [26], quod partes, confundit artem: & similitudine quadam conturbatus, non satis acute, quæ sunt secernenda, distinguit.

Sæpe etiam definiunt & oratores & poetæ per translationem verbi, ex similitudine, cum quadam suavitate. Sed ego a vestris exemplis, nisi necessario, non recedam. Solebat igitur Aquilius, collega & familiaris meus, cum de litoribus ageretur, quæ omnia publica esse vultis, quærentibus iis, ad quos id pertinebat, quid esset *litus*, ita definire, *qua fluctus eluderet:* hoc est, quasi qui adolescentiam, florem ætatis; senectutem, occasum vitæ, velit definire. Translatione utens discedebat a verbis propriis rerum, ac suis. Quod ad definitiones attinet, hactenus. Reliqua videamus.

VIII. Partitione [27] autem sic utendum est, nullam ut partem relinquas: ut si partiri velis tutelas, inscienter facias, si ullam prætermittas. At si stipulationum, aut judiciorum formulas partiare, non est vitiosum in re infinita prætermittere aliquid. Quod idem in divisione vitiosum est. Formarum enim certus est numerus, quæ cuique generi subjiciantur. Partium distributio sæpe est infinitior, tanquam rivorum a fonte deductio.

Itaque in oratoriis [28] artibus, quæstionis genere proposito, quot

26 *Formas qui putat idem esse, quod partes*] Formæ ad *genus*, partes ad *totum* referuntur. Inter genus & totum hoc interest, quod genus de suis formis affirmatur, totum de partibus nunquam: genus ex suis formis non constat, totum ex suis partibus constituitur: genus formis prius natura est, totum partibus & tempore & natura posterius: generis natura universa in unaquaque forma includitur, natura totius universa in nulla suarum partium inest. *Idem.*

27 *Partitione*] Etsi vix quicquam est discriminis partitionem inter ac divisionem, nonnihil tamen hic ex rhetorum institutionibus statuit Tullius. Partitionem vult esse totius in partes, divisionem generis in formas. Cum totum infinitas aliquando partes habeat, in partitione minus insignes omittere non est vitiosum. At cum certus sit formarum numerus, quæ generi subjiciantur, in divisione aliquas omittere vitiosum est. *Prudens.*

28 *Itaque in oratoriis*] Sententiam exemplo probat Cicero. In arte oratoria quæstionis genus dividendum proponatur: nefas erit vel unum præterire. Dicendum erit triplicem esse quæstionis statum: primum conjecturæ, alterum definitionis, tertium denique qualitatis. At si recensendis elocutionis luminibus ac figuris partitionem volueris adhibere, non est necesse singula tum verborum, tum sententiarum ornamenta persequi: hoc enim infinitum foret: illustriora satis est enumerare. *Idem.*

quot ejus formæ sint, subjungitur absolute. At cum de ornamentis verborum, sententiarumque præcipitur, quæ vocantur σχήματα, non fit idem. Res enim est infinitior, ut ex hoc quoque intelligatur, quod velimus inter partitionem, & divisionem interesse. Quanquam enim vocabula prope idem valere videantur: tamen quia res differebant, nomina rerum distare voluerunt.

Multa etiam ex notatione sumuntur. Ea est autem, cum ex vi nominis argumentum elicitur: quam Græci ἐτυμολογίαν vocant, id est, verbum ex verbo, veriloquium. Nos autem novitatem verbi non satis apti fugientes, genus hoc notationem appellamus, quia sunt verba rerum notæ. Itaque hoc idem Aristoteles σύμβολον appellat: quod Latine est nota. Sed cum intelligitur, quid significetur, minus laborandum est de nomine.

Multa igitur in disputando notatione eliciuntur ex verbo, ut, cum quæritur, *Postliminium* quid sit, non dico, quæ sint postliminii. Nam id caderet in divisionem, quæ talis est: Postliminio redeunt hæc, homo, navis, mulus clitellarius, equus, equa, quæ frena recipere solet. Sed cum ipsius postliminii vis quæritur, & verbum ipsum notatur: in quo Servius noster (ut opinor) nihil putat esse notandum, nisi *post*; & *liminium* illud, productionem esse verbi vult, ut in *finitimo*, *legitimo*, *æditimo*, non plus inesse *timum*, quam in *meditullio tullium*. Scævola autem, Publii filius, junctum putat esse verbum, ut sit in eo, & *post*, & *limen*: ut quæ a nobis alienata sunt, cum ad hostem pervenerint, & ex suo tanquam limine exierint, dein cum redierint post ad idem limen, postliminio videantur rediisse. Quo in genere etiam Mancini [29] causa defendi potest, postliminio rediisse: deditum non esse, quoniam non sit receptus. Nam neque deditionem, neque donationem sine acceptione intelligi posse.

IX. Sequitur is locus, qui constat ex iis rebus, quæ quodam modo affectæ sunt ad id, de quo ambigitur: quem modo dixi in plures partes distributum. Cujus primus est locus ex

29 *Mancini*] Vide lib. 1. de Orat. c. 40.

ex conjugatione, quam Græci συζυγίαν vocant, finitimus notationi, de qua modo dictum est: ut, si aquam pluviam [30] eam modo intelligeremus, quam imbri collectam videremus; veniret Mucius, qui, quia conjugata verba essent pluvia, & pluendo, diceret, omnem aquam oportere arceri, quæ pluendo crevisset.

Cum autem a genere ducetur argumentum, non erit necesse id usque a capite arcessere. Sæpe etiam citra licet, dummodo supra sit quod sumitur, quam id, ad quod sumitur: ut aqua pluvia [31] ultimo genere ea est, quæ de cælo veniens crescit imbri: sed propiore loco, in quo quasi jus arcendi continetur, genus est, aqua pluvia nocens: ejus generis formæ, loci vitio, & manu nocens: quarum altera jubetur ab arbitro coerceri, altera non jubetur.

Commode etiam tractatur hæc argumentatio, quæ ex genere sumitur, cum ex toto [32] persequare partes, hoc modo: Si dolus malus est, cum aliud agitur, aliud simulatur; enumerare licet, quibus id modis fiat: deinde in eorum aliquem id, quod arguas dolo malo factum, includere: quod genus argumenti in primis firmum videri solet.

X. Similitudo sequitur, quæ late patet; sed oratoribus & philosophis magis, quam vobis. Etsi enim omnes loci sunt omnium disputationum ad argumenta suppeditanda, tamen aliis disputationibus abundantius occurrunt, aliis angustius. Itaque genera tibi nota sint: ubi autem his utare, quæstiones ipsæ te admonebunt.

Sunt enim similitudines, quæ ex pluribus collationibus perveniunt quo volunt, hoc modo: Si tutor fidem præstare debet,

30 *Aquam pluviam*] Definitur ab Ulpiano aqua pluvia, quæ de cælo cadit, atque imbre excrescit, sive per se hæc aqua cælestis noceat, sive cum alia mista sit. Hinc posset aliquis argumento a conjugatis ducto sic ratiocinari. Aquam pluviam licet arcere, ergo fluvium qui aqua pluvia crevit. *Idem*.

31 *Ut aqua pluvia*] Argumenta non esse ab ultimo genere repetenda probat exemplo Tullius. Aqua pluvia genus est ultimum, cui subjiciuntur duæ species, aqua pluvia nocens, & aqua pluvia non nocens. Rursus aqua pluvia nocens sit genus, ejusque species sunt nocens loci vitio, & manu nocens, cum de industria alio derivatur ad alterius detrimentum. Si quis contendat arcendam esse aquam pluviam, generibus illis superioribus prætermissis, hæreat in infimo, atque ostendat aquam pluviam manu nocentem arceri oportere. *Id.*

32 *Cum ex toto*] Totum pro genere, partes pro formis seu speciebus sumuntur. Multum igitur ab enumeratione partium distat hic locus. *Idem*.

bet, si socius, si, cui mandaris, si qui fiduciam acceperit: debet etiam procurator. Hæc ex pluribus perveniens quo vult, appellatur inductio: quæ Græce ἐπαγωγὴ nominatur; qua plurimum est usus in sermonibus Socrates.

Alterum similitudinis genus collatione sumitur, cum una res uni, par pari comparatur, hoc modo: Quemadmodum si in urbe [33] de finibus controversia est, quia fines magis agrorum videntur esse, quam urbis, finibus regendis adigere arbitrum non possis: sic, si aqua pluvia in urbe nocet, quoniam res tota magis agrorum est, aquæ pluviæ arcendæ adigere non possis arbitrum.

Ex eodem similitudinis loco etiam exempla sumuntur, ut Crassus in Curiana causa [34] exemplis plurimis usus est, agens de eo, qui testamento sic heredem instituisset, ut, si filius natus esset in decem mensibus, isque mortuus prius, quam in suam tutelam venisset; secundus heres hereditatem obtinuisset. Quæ commemoratio exemplorum valuit, eaque vos in respondendo uti multum soletis.

Ficta etiam exempla similitudinis habent vim: sed ea oratoria magis sunt, quam vestra: quanquam uti etiam vos soletis, sed hoc modo: Finge mancipio aliquem dedisse [35] id, quod mancipio dari non potest: num idcirco id ejus factum est, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit, ob eam rem se ulla re obligavit? In hoc genere oratoribus, & philosophis concessum est, ut muta etiam loquantur, ut mortui ab inferis excitentur, aut aliquid, quod fieri nullo modo possit, augendæ rei gratia dicatur, aut minuendæ, quæ *hyper-*

33 *Si in urbe*] Si cum de finibus in urbe disceptas, non potes uti arbitro finium regundorum, quia fines videntur agrorum magis quam urbis; ne arcendæ quidem in urbe aquæ, quia res tota magis agrorum est, arbitrum adigere possis. Arceri enim aquam in agris tantum dici solet, ut observat Boetius, ubi si ex aliquo loco aqua pluvia colligatur, & defluens in campos vicini pascua frugesve corrumpat, arbitri arcendæ aquæ a magistratibus statuebantur. *Idem*.

34 *In Curiana causa*] Vide lib. 1. de Orat. cap. 39.

35 *Mancipio aliquem dedisse*] Mancipio dare, est rem ita dare, ut evictionem præstaturos nos spondeamus: mancipio accipere; est eadem lege emere: mancipium enim significat dominii traditionem. Furtiva mancipio dari non possunt. Quare apud Plautum in Persa, Actu IV. Scena III. de muliere furto abducta dicitur:

Ac suo periculo is emat qui eam mercabitur.

Mancipio neque promittet, neque quisquam dabit. Idem.

bole dicitur, & multa mirabilia alia. Sed latior eſt campus illorum. Eiſdem tamen ex locis (ut ante dixi) & in maximis, & in minimis quæſtionibus argumenta ducuntur.

XI. Sequitur ſimilitudinem differentia rei, maxime contraria ſuperiori: ſed eſt ejuſdem diſſimile & ſimile invenire. Ejus generis hæc ſunt: Non quemadmodum quod mulieri debeas [36], recte ipſi mulieri ſine tutore auctore ſolvas: ita quod aut pupillæ aut pupillo debeas, recte poſſis eodem modo ſolvere.

Deinceps locus eſt, qui a contrario ducitur. Contrariorum autem genera ſunt plura. Unum eorum, quæ in eodem genere plurimum differunt, ut ſapientia, & ſtultitia. Eodem autem genere dicuntur, quibus propoſitis occurrunt tanquam e regione quædam contraria, ut celeritati tarditas, non debilitas. Ex quibus contrariis argumenta talia exiſtunt: Si ſtultitiam fugimus, ſapientiam ſequamur: & bonitatem, ſi malitiam. Hæc, quæ ex eodem genere contraria ſunt, appellantur *adverſa*.

Sunt enim alia contraria, quæ *privantia* licet appellemus Latine, Græce appellantur *στερητικά*. Præpoſitio enim In, privat verbum ea vi, quam haberet, ſi In præpoſitum non fuiſſet: ut *dignitas*, *indignitas*, *humanitas*, *inhumanitas*, & cætera generis ejuſdem. Quorum tractatio eſt eadem, quæ ſuperiorum, quæ adverſa dixi.

Nam alia quoque ſunt contrariorum genera, velut ea quæ cum

36 *Non quemadmodum quod mulieri debeas*] Quanquam & mulieres & pupilli ſub tutoris poteſtate ſint, mulieri tamen recte ſolvi poteſt ſine tutoris auctoritate: pupillo qui ita ſolvit, non liberatur. Nam neque hæreditatem adire, neque bonorum poſſeſſionem petere, neque hæreditatem ex fideicommiſſo ſuſcipere aliter poſſunt, niſi tutoris auctoritate, quamvis illis lucroſa ſit, ne ullum ſcilicet damnum habeant. De mulierum perpetua tutela nihil in libris Pandectarum legimus: quin contra legimus, emancipari, ſuique juris fieri non aliter quam mares poſſe. Cicero tamen in Oratione pro Muræna his verbis ſcribit: *Mulieres omnes propter infirmitatem conſilii majores in tutorum poteſtate eſſe voluerunt*: &c. Idem pro Cæcina, *Quod mulier ſine tutore auctore promiſit, non debetur*. De qua tutela legitima intelligendum puto Ciceronis illud in Oratione pro Flacco, *Uſu*, inquit, *non potuit: nihil enim potuit de tutela legitima ſine omnium tutorum auctoritate diminui*, loquens de muliere quæ omnia ſua bona doti dixerat. Dicendum igitur eſt, legibus XII. tabularum conſtitutam perpetuam hanc mulierum tutelam, ſublatam poſtea fuiſſe, ut pleraque alia. Plus tamen eſſe conſilii in fœmina 12. annorum, quam in mare 13. eædem leges XII. tabularum ſtatuebant: credo quod celerior ſit curſus fœminarum, ut pubertatis, ſic etiam prudentiæ. *Goveanus*.

cum aliquo conferuntur : ut duplum , ſimplum : multa , pauca : longum , breve : majus , minus . Sunt etiam valde contraria illa quæ appellantur *negantia* . Ea ἀποφατικὰ Græci , contraria ajentibus : ut , Si hoc eſt , illud non eſt [37] . Quid enim opus exemplo eſt ? Tantum intelligatur , argumento quærendo contrariis omnibus contraria non convenire .

Ab adjunctis autem poſui equidem exemplum paulo ante [38] , multa ſcilicet adjungi , quæ ſuſcipienda eſſent , ſi ſtatuiſſemus, ex edicto ſecundum eas tabulas poſſeſſionem dari , quas is inſtituiſſet , cui teſtamenti factio nulla eſſet . Sed locus hic magis ad conjecturales cauſas , quæ verſantur in judiciis , valet : cum quæritur , quid aut ſit , aut evenerit , aut futurum ſit , aut quid omnino fieri poſſit . Ac loci quidem ipſius forma talis eſt .

XII. Admonet autem hic locus , ut quæratur , quid ante rem , quid cum re , quid poſt rem evenerit . Nihil hoc ad jus ; ad Ciceronem , inquibat Gallus [39] noſter , ſi quis ad eum tale quid retulerat , ut de facto quæreretur . Tu tamen patiere , nullum a me artis inſtitutæ locum præteriri , ne ſi nihil , niſi quod ad te pertineat , ſcribendum putaris [40] , nimium te amare videare . Eſt igitur magna ex parte locus hic oratorius , non modo non juriſconſultorum , ſed ne philoſophorum quidem .

Ante rem enim quæruntur , quæ talia ſunt , apparatus , colloquia , locus , conſtitutum , convivium . Cum re autem , pedum crepitus , ſtrepitus hominum , corporum umbræ , & ſi quid ejuſmodi . At poſt rem , rubor , pallor , titubatio , & ſi qua alia ſigna conturbationis & conſcientiæ : præterea reſtinctus ignis , gladius cruentus , cæteraque , quæ ſuſpicionem facti poſſunt movere .

Dein-

37 *Ut ſi hoc eſt , illud non eſt*] Locum corruptum eſſe arbitror , legendum autem ſic , *Ut eſt hoc illud , hoc illud non eſt* . Hæc enim ἀποφατικὰ ſunt , illa minime , cum idem de eodem in illis non affirmetur & negetur . *Idem* .

38 *Exemplum paulo ante*] Repete ſupra , cap. 4.

39 *Gallus*] C. Aquilius Gallus , de quo in Bruto .

40 *Ne ſi nihil , niſi quod ad te pertineat , ſcribendum putaris*] Jocatur M. Tullius cum Trebatio , quem Epicureum eſſe ſciebat , cujus diſciplinæ erat ſe ipſum amare , & ſua cauſa omnia facere . Vide ad Fam. lib. VII. epiſt. 12. *Idem* .

Deinceps eſt locus dialecticorum proprius ex conſequentibus, & antecedentibus, & repugnantibus, qui etiam ab adjunctis longe diverſus eſt. Nam adjuncta, de quibus paulo ante dictum eſt, non ſemper eveniunt: conſequentia autem ſemper. Ea enim dico conſequentia, quæ rem neceſſario conſequuntur. Itemque & antecedentia, & repugnantia. Quidquid enim antecedit quamque rem, id cohæret cum re neceſſario: & quidquid repugnat, id ejuſmodi eſt, ut cohærere nunquam poſſit.

XIII. Cum tripartito igitur diſtribuatur locus hic, in conſecutionem, anteceſſionem, repugnantiam: reperiendi argumenti locus ſimplex eſt, tractandi triplex. Nam quid intereſt, cum hoc ſumpſeris, pecuniam numeratam mulieri deberi, cui ſit omne argentum legatum, utrum hoc modo concludas argumentum? *Si pecunia ſignata argentum eſt, legata eſt mulieri. Eſt autem pecunia ſignata argentum. Legata igitur:* An illo modo? *Si numerata pecunia non eſt legata; non eſt numerata pecunia argentum. Eſt autem numerata pecunia argentum. Legata igitur eſt:* An illo modo? *Non & legatum argentum eſt, & non eſt legata numerata pecunia. Legatum autem argentum eſt. Legata igitur numerata pecunia eſt.*

Appellant autem dialectici eam concluſionem argumenti, in qua, cum primum aſſumpſeris [41], conſequitur id, quod annexum eſt, primum concluſionis modum. Cum id, quod annexum eſt [42], negaris, ut id quoque, cui fuerit annexum, negandum ſit: ſecundus appellatur concludendi modus. Cum autem [43] aliqua conjuncta negaris, & his alia negatio rurſus adjun-

41 *Cum primum aſſumpſeris*] Septem ſyllogyſmorum hypotheticorum, ſeu conditionalium, ut vocant, modos hic ſubjicit Tullius. Ac primus quidem is eſt, quo cum aſſumpſeris id quod primum eſt, recte concludis quod conjunctum eſt: verbi gratia: Si juſtus eſt, jus ſuum unicuique reddit; atqui juſtus eſt; ergo jus ſuum unicuique reddit. *Pruſt.*

42 *Cum id, quod annexum eſt*] Alter ſyllogyſmi modus priori oppoſitus, quo cum negatum illud fuerit quod conjunctum eſt, id quoque cui fuerit conjunctum negari oportet: ut, Si jus unicuique ſuum non reddit, juſtus non eſt: atqui jus ſuum unicuique non reddit: ergo juſtus non eſt. Improbabitur a ſeverioribus dialecticis hic argumentandi modus; contendunt enim ex propoſitionibus negantibus nihil poſſe colligi. At facile fuerit ad legitimam formam ſic revocare. Qui jus ſuum unicuique reddit, juſtus eſt; atqui hic jus ſuum unicuique non reddit; ergo hic juſtus non eſt. *Idem.*

43 *Cum autem*] Tertius eſt hic argumentandi modus, quo, ut explicat Victorius, pronunciato connexo duplex negatio additur, qua-

adjungitur, & ex his primum sumpseris, ut, quod relinquitur, tollendum sit: is tertius appellatur conclusionis modus.

Ex hoc illa rhetorum sunt ex contrariis conclusa, quæ ipsi enthymemata [44] appellant: non quod non omnis sententia proprio nomine enthymema dicatur, sed, ut Homerus, propter excellentiam, commune poetarum nomen efficit apud Græcos suum; sic, cum omnis sententia enthymema dicatur, quia videtur ea, quæ ex contrariis conficiatur, acutissima, sola proprie nomen commune possidet. Ejus generis hæc sunt. *Hunc metuere, alterum in metu non ponere. Eam, quam nihil accusas, damnas. Bene quam meritam esse autumas, dicis male mereri. Id, quod scis, prodest nihil: id, quod nescis, obest.*

XIV. Hoc disserendi genus attingit omnino vestras quoque in respondendo disputationes: sed philosophorum magis; quibus est cum oratoribus illa ex repugnantibus sententiis communis conclusio, quæ a dialecticis tertius modus, a rhetoribus enthymema nuncupatur. Reliqui dialecticorum modi plures sunt, qui ex disjunctinibus constant: *Aut hoc, aut illud* [45] *: hoc autem: non igitur illud.* Itemque, *Aut hoc, aut illud* [46] *: non autem hoc: illud igitur.* Quæ conclusiones idcirco ratæ sunt, quod in disjunctione plus uno verum esse non potest.

Atque ex iis conclusionibus, quas supra scripsi, prior quartus, posterior quintus a dialecticis modus appellatur. Deinde addunt conjunctionum negantiam, sic: *Non & hoc* [47] *est, & illud:*

quarum una toti propositioni, altera posteriori parti præfigitur: tum in assumptione prior pars affirmatur, uti in conclusione negetur posterior: cujus hoc sit exemplum: Non si jus suum unicuique reddit, non justus est; atqui jus suum unicuique reddit; justus est igitur. Ad primam argumentandi formam refertur hic syllogismus: duplex enim negatio vim habet affirmationis. *Idem.*

44 *Enthymemata*] Vulgari notione significat *enthymema* syllogismum imperfectum ex duabus constantem partibus, qualis est hic: Laudanda est omnis virtus, ergo & ipsa justitia. Hic autem enthymema sumitur pro acuta sententia, quæ ex contrariis conficitur. Tale est illud Ciceronis pro Milone: *Ejus igitur mortis sedetis ultores, cujus vitam si putetis per vos restitui posse, nolitis?* Enthymema proprie est cogitatio, inventum, ἀπὸ τοῦ ἐνθυμεῖσθαι, *intelligere, concipere.* Idem.

45 *Aut hoc, aut illud*] Quartus hic argumentandi modus est hujusmodi: Judex hic aut justus est aut injustus; est autem justus; non igitur injustus. *Idem.*

46 *Aut hoc, aut illud*] Quintum hic exponit argumentandi modum, cujus hoc exemplum: Judex hic aut justus est aut injustus; non est autem justus; ergo est injustus. *Idem.*

47 *Non & hoc*] Exemplum sit: Non & justus est & injustus; est autem justus; non igitur injustus. *Idem.*

illud : hoc autem : non igitur illud. Hic modus est sextus. Septimus autem, *Non & hoc* [48], *& illud : non autem hoc : illud igitur*. Ex his modis conclusiones innumerabiles nascuntur, in quo est fere tota dialectica. Sed ne eæ quidem, quas exposui, ad hanc institutionem sunt necessariæ.

Proximus est locus rerum efficientium, quæ causæ appellantur: deinde rerum effectarum ab efficientibus causis. Harum exempla, ut reliquorum locorum, paulo ante posui, & quidem ex jure civili: sed hæc patent latius.

XV. Causarum igitur genera duo sunt. Unum, quod vi sua id, quod sub ea subjectum est, certe efficit, ut ignis accendit. Alterum, quod naturam efficiendi non habeat, sed sine quo effici non possit: ut, si quis æs causam statuæ velit dicere, quod sine eo non possit effici.

Hujus generis causarum, sine quo non efficitur, alia sunt quieta, nihil agentia, stolida quodam modo; ut locus, tempus, materiæ, ferramenta, & cætera generis ejusdem. Alia autem præcursionem quandam adhibent ad efficiendum, & quædam afferunt per se adjuvantia, etsi non necessaria, ut amori congressio causam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere causarum, ex æternitate pendentium, fatum a Stoicis nectitur.

Atque ut earum causarum, sine quibus effici non potest, genera divisi, sic etiam efficientium dividi possunt. Sunt enim aliæ causæ, quæ plane efficiant, nulla re adjuvante: aliæ, quæ adjuvari velint: ut sapientia efficit sapientes sola per se: beatos efficiat necne sola per se, quæstio est. Quare, cum in disputationem inciderit causa efficiens aliquid necessario, sine dubitatione licebit, quod efficitur ab ea causa, concludere.

XVI. Cum autem erit talis causa, ut in ea non sit efficiendi necessitas; necessaria conclusio non sequitur. Atque illud quidem genus causarum, quod habet vim efficiendi necessariam, errorem afferre non fere solet: hoc autem, sine quo non

48 *Non & hoc*] Tale est illud : Non & justus est & injustus; non autem injustus; ergo justus. *Idem*.

non efficitur, ſæpe conturbat. Non enim ſi ſine parentibus filii eſſe non poſſunt, propterea cauſa fuit in parentibus gignendi neceſſaria.

Hoc igitur, ſine quo non fit, ab eo, in quo certe fit, diligenter eſt ſeparandum. Illud enim eſt tanquam:

Utinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes!

Niſi enim cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes, Argo illa facta non eſſet. Nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vis neceſſaria. At cum in Ajacis navim *criſpiſulcans igneum fulmen* injectum eſt, inflammatur navis neceſſario.

Atque etiam eſt cauſarum diſſimilitudo, quod aliæ ſunt, ut ſine ulla appetitione animi, ſine voluntate, ſine opinione, ſuum quaſi opus efficiant, velut, ut omne intereat, quod ortum eſt. Aliæ autem aut voluntate efficiunt, aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut caſu. Voluntate, ut tu, cum hunc libellum legis. Perturbatione, ut ſi quis eventum horum temporum timeat. Habitu, ut facile & cito iraſcatur. Natura, ut vitium in dies creſcat. Arte, ut bene pingat. Caſu, ut proſpere naviget. Nihil horum ſine cauſa, nec quidquam omnino, ſed hujuſmodi cauſæ non neceſſariæ.

Omnium autem cauſarum in aliis ineſt conſtantia, in aliis non ineſt. In natura, & in arte conſtantia eſt, in cæteris nulla.

XVII. Sed tamen earum cauſarum, quæ non ſunt conſtantes, aliæ ſunt perſpicuæ, aliæ latent. Perſpicuæ ſunt, quæ appetitionem animi, judiciumque tangunt. Latent, quæ ſubjectæ ſunt fortunæ. Cum enim nihil ſine cauſa fiat; hoc ipſum eſt fortunæ eventus, obſcura cauſa, quæ latenter efficit.

Etiam ea, quæ fiunt, partim ſunt ignorata, partim voluntaria. Ignorata, quæ neceſſitate effecta ſunt. Voluntaria, quæ conſilio. Quæ autem fortuna, vel ignorata, vel voluntaria. Nam jacere telum, voluntatis eſt: ferire quem nolueris, fortunæ. Ex quo aries ille [49] ſubjicitur in veſtris actionibus:

49 *Ex quo aries ille*] Id eſt, ex quo firmiſſima illa defenſio. Metaphora ducta a machina bellica, quæ aries dicitur. *Idem*.

nibus: Si telum manu fugit magis, quam jecit. Cadunt etiam in ignorationem, atque in imprudentiam perturbationes animi: quæ quanquam sint voluntariæ, (objurgatione enim, & admonitione dejiciuntur) tamen habent tantos motus, ut ea quæ voluntaria sunt, aut necessaria interdum, aut certe ignorata videantur.

Toto igitur loco causarum explicato, ex earum differentia in magnis quidem causis vel oratorum, vel philosophorum magna argumentorum suppetit copia. In vestris autem si non uberior, at fortasse subtilior. Privata enim judicia maximarum quidem rerum, in jurisconsultorum mihi videntur esse prudentia. Nam & adsunt multum, & adhibentur in consilio: & patronis diligentibus, ad eorum prudentiam confugientibus, hastas ministrant.

In omnibus igitur iis judiciis, in quibus, *Ex fide bona*, est additum: ubi vero etiam, *Ut inter bonos bene agier oportet*: imprimisque in arbitrio rei uxoriæ [50], in quo est, *Quid æquius, melius*, parati esse debent. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum, bonum, illi quid socium socio, quid eum, qui negotia aliena curasset, ei, cujus ea negotia fuissent; quid eum, qui mandasset, eumve, cui mandatum esset, alterum alteri præstare oporteret; quid virum uxori, quid uxorem viro, tradiderunt. Licebit igitur, diligenter cognitis argumentorum locis, non modo oratoribus & philosophis, sed juris etiam peritis copiose de consultationibus suis disputare.

XVIII. Conjunctus huic causarum loco locus ille est, qui efficitur ex causis. Ut enim causa quid sit effectum indicat, sic, quod effectum est, quæ fuerit causa, demonstrat. Hic locus suppeditare solet oratoribus & poetis, sæpe etiam philosophis, sed iis, qui ornate & copiose loqui possunt, mirabilem copiam dicendi, cum denuntiant, quid ex quaque re sit futurum. Causarum enim cognitio cognitionem eventorum facit.

Reli-

50 *In arbitrio rei uxoriæ*] Arbitrium uxoriæ rei tunc erat, cum post divortium de dote controversia oriebatur. Matrimonio contracto, dos penes virum erat; at ubi divortium contigisset, si viri culpa, bonum & æquum exigebat nihil apud virum manere: si mulieris, ipsa dotem amittebat. *Idem*.

Reliquus est comparationis locus, cujus genus & exemplum supra positum est, ut cæterorum: nunc explicanda tractatio est. Comparantur igitur ea, quæ aut majora, aut minora, aut paria dicuntur: in quibus spectantur hæc, numerus, species, vis, quædam etiam ad res aliquas affectio.

Numero sic comparabuntur, ut plura bona, paucioribus bonis anteponantur: pauciora mala, malis pluribus: diuturniora bona, brevioribus: longe, & late * pervagata, angustis: ex quibus plura bona propagentur, quæque plures imitentur, & faciant.

Specie autem comparantur, ut anteponantur quæ propter se expetenda sunt, iis, quæ propter aliud: & ut innata atque insita, assumptis & adventitiis: integra, contaminatis: jucunda, minus jucundis: honesta, ipsis etiam utilibus: proclivia, laboriosis: necessaria, non necessariis: sua, alienis: rara, vulgaribus: desiderabilia, iis, quibus facile carere possis: perfecta, inchoatis: tota, partibus: ratione utentia, rationis expertibus: voluntaria, necessariis: animata, inanimatis: naturalia, non naturalibus: artificiosa, non artificiosis.

Vis autem in comparatione sic cernitur, efficiens causa gravior, quam non efficiens: quæ seipsis contenta sunt, meliora, quam quæ egent aliis: quæ in nostra, quam quæ in aliorum potestate sunt: stabilia, incertis: quæ eripi non possunt, iis, quæ possunt.

Affectio autem ad res aliquas est hujusmodi, principum commoda majora, quam reliquorum: itemque, quæ jucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quoque laudata. Atque, ut hæc in comparatione meliora, sic deteriora, quæ iis sunt contraria.

Parium autem comparatio nec elationem habet, nec submissionem. Est enim æqualis. Multa autem sunt, quæ æqualitate ipsa comparantur: quæ ita fere concluduntur. Si consilio juvare cives, & auxilio, æqua in laude ponendum est: pari gloria debent esse ii, qui consulunt, & ii, qui defendunt. At quod primum, est: quod sequitur igitur.

* *Pervagata*] Lamb. *pervagata, ex quibus plura bona propagentur, quæque plures imitentur, & faciant, angustis.*

Perfecta est omnis argumentorum inveniendorum præceptio, ut, cum profectus sis a definitione, a partitione, a notatione, a conjugatis, a genere, a forma, a similitudine, a differentia, a contrariis, ab adjunctis, a consequentibus, ab antecedentibus, a repugnantibus, a causis, ab effectis, a comparatione majorum, minorum, parium, nulla præterea sedes argumenti quærenda sit.

XIX. Sed quoniam ita a principio divisimus, ut alios locos diceremus in eo ipso, de quo ambigitur, hærere, de quibus satis est dictum: alios assumi extrinsecus; de iis pauca dicamus: etsi ea nihil omnino ad vestras disputationes pertinent; sed tamen totam rem perficiamus, quandoquidem cœpimus. Neque enim tu is es, quem nihil, nisi jus civile, delectet. Et, quoniam ad te hæc ita scribuntur, ut etiam in aliorum manus sint ventura, detur opera, ut quam plurimum iis, quos recta studia delectant, prodesse possimus.

Hæc ergo argumentatio, quæ dicitur artis expers, in testimonio posita est. Testimonium autem nunc dicimus, omne, quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem. Persona autem non qualiscumque, testimonii pondus habet. Ad faciendam enim fidem auctoritas quæritur. Sed auctoritatem aut natura, aut tempus affert. Naturæ auctoritas in virtute inest maxime. In tempore autem multa sunt, quæ afferant auctoritatem: ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, usus, necessitas, concursio etiam nonnunquam rerum fortuitarum. Nam & ingeniosos, & opulentos, & ætatis spatio probatos, dignos, quibus credatur, putant: non recte fortasse, sed vulgi opinio mutari vix potest, ad eamque omnia dirigunt & qui judicant, & qui existimant. Qui enim his rebus, quas dixi, excellunt, ipsa virtute videntur excellere. Sed reliquis quoque rebus, quas modo enumeravi, quanquam in iis nulla species virtutis est, tamen interdum confirmatur fides, si aut ars quædam adhibetur; magna enim est vis ad persuadendum, scientiæ: aut usus; plerumque enim creditur iis, qui experti sunt.

XX. Facit etiam necessitas fidem, quæ cum a corporibus, tum

tum ab animis nascitur. Nam & verberibus, tormentis, igni fatigati, quæ dicunt, ea videtur veritas ipsa dicere, &, quæ a perturbationibus animi sunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia necessitatis vim habent, afferunt auctoritatem & fidem. Cujus etiam generis illa sunt, ex quibus verum nonnunquam invenitur, pueritia, somnus, imprudentia, vinolentia, insania. Nam & pueri sæpe indicaverunt aliquid, ad quod pertineret, ignari: & per somnum, vinum, insaniam, multa sæpe patefacta sunt. Multi etiam in res odiosas imprudentes inciderunt, ut Staleno [51] nuper accidit: qui ea locutus est, bonis viris subauscultantibus, pariete interposito, quibus patefactis, in judiciumque prolatis, rei capitalis jure damnatus est. Huic simile quiddam de Lacedæmonio [52] Pausania accepimus.

Concursio autem fortuitorum talis est, ut, si interventum est casu, cum aut ageretur aliquid, quod proferendum non esset, aut diceretur. In hoc genere etiam illa est in Palamedem [53] conjecta suspicionum proditionis multitudo: quod genus refutare interdum veritas vix potest. Hujus etiam generis est fama vulgi, quoddam multitudinis testimonium.

Quæ

51 *Ut Staleno*] Rem aliquanto fusius narrat Cicero in Cluentiana cap. 28. *Illo ipso tempore in ædes T. Annii hominis honestissimi, necessorii & amici mei noctu Stalenus accersitus ob Oppianico venit. Jam cætera nota sunt omnibus: ut cum illo Oppianicus egerit de pecunia: ut ille se redditurum dixerit; ut eorum sermonem omnem audierint viri boni, qui tum consulto prope in occulto stetissent: ut res patefacta atque in forum prolata, & pecunia omnis a Staleno extorta atque erepta sit.* Vide Brutum cap. 241. *Idem.*

52 *De Lacedæmonio*] Pausanias Lacedæmonius cum de patria Persarum regi tradenda cogitaret, Argilio adolescentulo epistolam ad Artabazum ferendam dedit. Argilius in suspicionem venit aliquid in ea de se esse scriptum, quod nemo eorum rediisset, qui super tali causa eodem missi erant: resignata epistola cognovit, si pertulisset, sibi esse pereundum. Erant in eadem epistola quæ ad ea pertinebant, quæ inter regem, Pausaniamque convenerant. Has ille literas ephoris tradidit, qui Argilium jusserunt ad aram in fanum Neptuni confugere: locum autem sub terra fecerant, ex quo posset audiri, si quis quid loqueretur cum Argilio. Huc ex ephoris quidam descenderunt. Pausanias audita causa cur Argilius supplex in ara sederet, perturbatus orare cœpit, ne quid enunciaret, nec se meritum de illo optime proderet. His cognitis, ephori hominem suo convictum testimonio, in æde Minervæ conclusum fame enecarunt. Anno 2. Olym. LXXVIII. *Thucydid. lib.* 1. *& Cornelius Nepos*. Idem.

53 *In Palamedem*] Hic Ulyssis, qui, ne ad bellum Trojanum proficisceretur, insaniam simulabat, fraudem detexit. Irritatus subinde Ulysses, supposititias Priami ad Palamedem de prodendis Græcis literas fingit, quibus magnam se pecuniæ vim mittere ajebat Priamus. Accusatur Palamedes, cujus interim in tentorio auri pondus furtim infodi curaverat Ulysses. Hic illius causam tueri se simulat, nec ante damnandum contendit, quam aurum a Priamo missum reperiretur. Auro reperto Palamedes quasi reus lapidibus obrutus est. *Servius in* 11. *Æneidos*. Idem.

Quæ autem virtute fidem faciunt, ea bipartita sunt. Ex quibus alterum, natura valet: alterum, industria. Deorum enim virtus natura excellit: hominum autem, industria.

Divina hæc fere sunt testimonia. Primum orationis: oracula enim ex eo ipso appellata sunt, quod inest in his deorum oratio. Deinde rerum, in quibus insunt quasi opera divina quædam [54]: primum ipse mundus, ejusque omnis ordo, & ornatus: deinceps aerei volatus avium, atque cantus: deinde ejusdem aeris sonitus & ardores, multarumque rerum in terra portenta: atque etiam per exta, inventa præsensio. A dormientibus quoque multa significata visis. Quibus ex locis sumi interdum solent ad fidem faciendam testimonia deorum.

In homine virtutis opinio valet plurimum. Opinio autem est, non modo eos virtutem habere, qui habeant, sed eos etiam, qui habere videantur. Itaque, quos ingenio, quos studio, quos doctrina præditos vident, quorumque vitam constantem, & probatam, ut Catonis, Lælii, Scipionis, aliorumque plurium, rentur eos esse, quales seipsi velint. Nec solum eos censent tales esse, qui in honoribus populi, atque in republica versantur, sed & oratores, & philosophos, & poetas, & historicos: ex quorum & dictis, & scriptis sæpe auctoritas petitur ad faciendam fidem.

XXI. Expositis omnibus argumentandi locis, illud primum intelligendum est, nec ullam esse disputationem, in quam non aliquis locus incurrat, nec fere omnes locos incidere in omnem quæstionem, & quibusdam quæstionibus alios, quibusdam esse alios aptiores locos. Quæstionum duo sunt genera: alterum infinitum, alterum definitum. Definitum est, quod ὑπόθεσιν Græci, nos *causam*; Infinitum, quod θέσιν illi appellant, nos *propositum* possumus nominare.

Causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotiis cernitur, aut in omnibus, aut in plerisque eorum. Propositum autem, in aliquo eorum, aut in pluribus, nec tamen in

54 *Quasi opera divina quædam*] Quasi *oracula* divina quædam, legendum puto. Dii enim per res mutas & inanimes (cujusmodi mundus est, & ejus omnis ornatus) loqui nobiscum videntur, & futura præmonstrare: quemadmodum scribit Tullius in libris de Divinatione. *Govean.*

in maximis. Itaque propositum, pars causæ est [55]. Sed omnis quæstio earum aliqua de re est, quibus causæ continentur, aut una, aut pluribus, aut nonnunquam omnibus.

Quæstionum autem, quacumque de re sint, duo sunt genera: unum, cognitionis; alterum, actionis. Cognitionis sunt hæ, quarum finis est scientia: ut, si quæratur, a naturane jus profectum sit, an ab aliqua quasi conditione hominum & pactione. Actionis autem hujusmodi exempla sunt: Sitne sapientis ad rempublicam accedere.

Cognitionis quæstiones tripartitæ sunt, cum, an sit: aut, quid sit: aut, quale sit, quæritur. Horum primum, conjectura: secundum, definitione: tertium, juris & injuriæ distinctione explicatur.

Conjecturæ ratio in quatuor partes distributa est. Quarum una est, cum quæritur, sitne aliquid. Altera, unde ortum sit. Tertia, quæ id causa effecerit. Quarta, in qua de mutatione rei quæritur, sit, necne sit: sic, Ecquidnam honestum sit, ecquid æquum re vera, an hæc tantum in opinione sint. Unde autem sit ortum, ut, cum quæritur, natura, an doctrina possit effici virtus. Causa autem efficiens sic, ut, cum quæritur, quibus rebus eloquentia efficiatur. De commutatione, sic: Possitne eloquentia commutatione aliqua converti in infantiam.

XXII. Cum autem, quid sit, quæritur; notio explicanda est, & proprietas, & divisio, & partitio. Hæc enim sunt definitioni attributa. Additur etiam descriptio, quam Græci χαρακτῆρα vocant. Notio sic quæritur: Sitne id æquum, quod ei, qui plus potest, utile est. Proprietas sic: In hominemne solum cadat, an etiam in belluas ægritudo. Divisio, & eodem pacto partitio, sic: Triane genera bonorum sint. Descriptio, Qualis sit avarus, qualis assentator, cæteraque ejusdem generis, in quibus natura & vita describitur.

Cum autem quæritur, quale quid sit: aut simpliciter quæritur, aut comparate. Simpliciter, Expetendane sit gloria. Com-

55 *Propositum pars causæ est*] Est quasi pars: videtur enim causa propositum includere. Verbi gratia hæc causa, *An bellum Romani debeant inferre Carthaginensibus*, includit hanc quasi partem, quod propositum est; An bellum inferri debeat. *Prusleus*.

Comparate, Præponendane sit divitiis gloria. Simplicium tria genera sunt: de expetendo, fugiendoque: de æquo, & iniquo: de honesto, & turpi. Comparationum autem duo, unum de eodem & alio: alterum de majore, & minore. De expetendo, & fugiendo, hujusmodi: Si expetendæ divitiæ, si fugienda paupertas. De æquo & iniquo: Æquumne sit ulcisci, a quocumque injuriam acceperis. De honesto, & turpi: Honestumne sit, pro patria mori. Ex altero autem genere, quod erat bipartitum, unum est de eodem, & alio: ut, si quæratur, quid intersit inter amicum, & assentatorem: regem, & tyrannum. Alterum de majore, & minore: ut, si quæratur, eloquentiane pluris sit, an juris civilis scientia. De cognitionis quæstionibus hactenus.

Actionis reliquæ sunt: quarum duo sunt genera: unum ad officium, alterum ad motum animi vel gignendum, vel sedandum, planeve tollendum. Ad officium sic; ut, cum quæritur, suscipiendine sint liberi. Ad movendos animos, cum fiunt cohortationes ad defendendam rempublicam, ad gloriam, & ad laudem: quo ex genere sunt querelæ, incitationes, miserationesque flebiles, rursusque oratio cum iracundiam restinguens, tum metum eripiens, tum exultantem lætitiam comprimens, tum ægritudinem abstergens. Hæc cum in propositis quæstionibus genera sint, eadem in causas transferuntur.

XXIII. Loci autem qui ad quasque quæstiones accommodati sunt, deinceps est videndum. Omnes quidem illi, quos supra diximus, ad plerasque sunt: sed alii ad alias, ut dixi, aptiores. Ad conjecturam igitur maxime apta, quæ ex causis, quæ ex effectis, quæ ex conjunctis sumi possunt. Ad definitionem [56] autem pertinet ratio, & scientia definiendi. Atque huic generi finitimum est illud, quod appellari de eodem, & altero diximus: quod genus forma quædam definitionis est. Si enim quæratur, idemne sit pertinacia & perseverantia, definitionibus judicandum est.

Loci autem convenient in ejus generis quæstionem, consequentes, antecedentes, repugnantes, adjunctis etiam duobus iis,

56 *Ad definitionem*] Id est, ad statum definitionis. *Idem*.

iis, qui ſumuntur ex cauſis & effectis. Nam ſi hanc rem illa ſequitur, hanc autem non ſequitur, aut ſi huic rei illa antecedit, huic non antecedit: aut ſi huic rei repugnat, illi non repugnat: aut ſi hujus rei hæc, illius alia cauſa eſt: aut ſi ex alio hoc, ex alio illud effectum eſt: ex quovis horum id, de quo quæritur, idemne, an aliud ſit, inveniri poteſt.

Ad tertium genus quæſtionis, in quo, quale ſit, quæritur, in comparationem ea cadunt, quæ paulo ante in comparationis loco enumerata ſunt. In illud autem genus, in quo de expetendo fugiendoque quæritur, adhibentur ea, quæ ſunt aut animi, aut corporis, aut externa vel commoda, vel incommoda. Itemque cum de honeſto, turpique quæritur, ad animi bona, vel mala, omnis dirigenda oratio eſt.

Cum autem de æquo & iniquo diſſeritur, æquitatis loci colliguntur. Hi cernuntur bipartito, & natura, & inſtituto. Natura partes habet duas, tuitionem ſui, & ulciſcendi jus. Inſtitutio autem æquitatis tripartita eſt. Una pars legitima [57] eſt, altera conveniens, tertia moris vetuſtate confirmata. Atque etiam rurſus æquitas tripartita dicitur eſſe: una ad ſuperos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. Prima, pietas: ſecunda, ſanctitas: tertia, juſtitia, aut æquitas nominatur.

XXIV. De propoſito ſatis multa: deinceps de cauſa pauciora dicenda ſunt. Pleraque enim ſunt ei cum propoſito communia. Tria ſunt igitur genera cauſarum, judicii, deliberationis, laudationis. Quarum fines ipſi declarant, quibus utendum locis ſit. Nam judicii finis eſt jus: ex quo etiam nomen. Juris autem partes tum expoſitæ, cum æquitatis. Deliberandi finis, utilitas: cujus hæ partes, quæ modo expoſitæ, rerum expetendarum. Laudationis finis, honeſtas: de qua item eſt ante dictum.

Sed definitæ quæſtiones a ſuis quæque locis, quaſi propriis, inſtituuntur, in accuſationem, defenſionemque partitæ. In quibus exſiſtunt hæc genera, ut accuſator perſonam arguat facti: defen-

57 *Una pars legitima*] Jus inſtitutum tres in partes diſtribuitur: una pars legibus, altera pactis & conventis, tertia conſuetudine antiqua conſtat. *Idem.*

defensor aliquid opponat de tribus: aut non esse factum; aut si sit factum, aliud ejus facti nomen esse; aut jure esse factum. Itaque aut infitialis, aut conjecturalis prima appelletur: definitiva, altera: tertia, quamvis molestum nomen hoc sit, juridicialis vocetur.

Harum causarum propria argumenta ex iis sumpta locis, quos exposuimus, in præceptis oratoriis explicata sunt. Refutatio autem accusationis, in qua est depulsio criminis, quæ Græce στάσις dicitur, Latine appelletur *status*: in quo primum insistit [58] quasi ad repugnandum congressa defensio. Atque etiam in deliberationibus & laudationibus iidem existunt status. Nam & negantur sæpe ea futura, quæ ab aliquo in sententia dicta sunt fore, si aut omnino fieri non possunt, aut sine summa difficultate non possunt. In qua argumentatione status conjecturalis exsistit.

At, cum aliquid de utilitate, honestate, æquitate disseritur, deque iis rebus, quæ iis sunt contrariæ: incurrunt status aut juris, aut nominis: quod idem contingit in laudationibus. Nam aut negari potest, id factum esse, quod laudetur; aut non eo nomine efficiendum, quo laudator effecerit; aut omnino non esse laudabile, quod non recte, non jure factum sit. Quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Cæsar contra Catonem meum [59].

Sed quæ ex statu contentio efficitur, eam Græci κρινόμενον vocant. Mihi placet id, quoniam quidem ad te scribo, *qua de re agitur* [60], vocari. Quibus autem hoc, qua de re agitur, continetur, hæc *continentia* vocentur, quasi firmamenta defensionis: quibus sublatis, defensio nulla sit. Sed, quoniam lege firmius in controversiis disceptandis esse nihil debet, danda est opera, ut legem adjutricem & testem adhibea-

58 *In quo primum insistit*] Verbi gratia sic procedat accusatio, *Roscius occidit patrem*; repugnabit defensio, *Roscius non occidit patrem*. Hic quodam modo hæret accusatio. Hic status conjecturalis: inquirendum enim ulterius, an Roscius patrem occiderit. Eadem est cæterorum statuum ratio. *Idem*.

59 *Contra Catonem meum*] Cujus Fragmenta Tomo III. pag. 431.

60 *Qua de re agitur*] Quoniam ad jureconsultum scribit, jureconsultorum verbis lubenter utitur, quale est hoc, *Qua de re agitur*: quod nunc mavult, quam judicationem aut disceptationem, quæ κρινόμενον propria translatio est. *Goveanus*.

beamus. In qua re alii quasi status exsistunt novi, qui appellantur legitimæ disceptationes. Tum enim defenditur non id legem dicere, quod adversarius velit, sed aliud. Id autem contingit, cum scriptum ambiguum est, ut duæ differentes sententiæ accipi possint. Tum opponitur scripto voluntas scriptoris, ut quæratur verbane plus, an sententia valere debeat. Tum legi lex contraria affertur. Ita sunt tria genera, quæ controversiam in omni scripto facere possunt, ambiguum, discrepantia scripti & voluntatis, scripta contraria.

XXV. Jam hoc perspicuum est, non magis in legibus, quam in testamentis, in stipulationibus, in reliquis rebus, quæ ex scripto aguntur, posse controversias easdem exsistere. Horum tractationes in aliis libris explicantur. Nec solum perpetuæ actiones, sed etiam partes orationis iisdem locis adjuvantur, partim propriis, partim communibus: ut in principiis, quibus ut benevoli, ut dociles, ut attenti sint, qui audiant, efficiendum est propriis locis. Itemque narrationes, ut ad suos fines spectent, id est, ut planæ sint, ut breves, ut evidentes, ut credibiles, ut * moratæ, ut cum dignitate: quæ quanquam in tota oratione esse debent, magis tamen sunt propria narrandi.

Quæ autem consequitur narrationem fides, ea persuadendo quoniam efficitur, qui ad persuadendum loci maxime valeant, dictum est in iis, in quibus de omni ratione dicendi. Peroratio autem & alia quædam habet, & maxime amplificationem: cujus effectus is debet esse, ut, aut perturbentur animi, aut tranquillentur: & si ita jam affecti ante sunt, ut augeat eorum motus, aut sedet oratio. Huic generi, in quo & misericordia, & iracundia, & odium, & invidia, & cæteræ animi affectiones perturbantur, præcepta suppeditantur aliis in libris, quos poteris mecum legere, cum voles.

Ad id autem, quod te velle senseram, cumulate satisfactum esse debet voluntati tuæ. Nam, ne præterirem aliquid, quod ad argumentum in omni ratione reperiendum pertineret, plura quam a te desiderata erant, sum complexus; fecique, quod

* Man. Grut. *moderatæ*

sæpe liberales venditores solent, ut, cum ædes, fundumve vendiderint, rutis cæsis receptis [61], concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi causa apte & loco positum esse videatur. Sic tibi nos ad id, quod quasi mancipio dare [62] debuimus, ornamenta quædam voluimus non debita accedere.

61 *Rutis cæsis receptis*] Q. Mutius libro singulari τῶν ὅρων, In rutis, inquit, & cæsis ea sunt, quæ terra non tenentur, quæque opere structili tectoriove non continentur. Recipere autem, est excipere & reservare sibi. *Idem*.

62 *Quasi mancipio dare*] Recte adjunxit particulam *quasi*. Nam mancipio dare, est alienare, ita ut rem accipientis omnino faciamus. At ita liber hic datus erat Trebatio, ut in eum jus etiam Cicero retineret. *Prusteus*.

ORA-

ORATORIÆ PARTITIONES. *

CUM ADNOTATIONIBUS JACOBI FACCIOLATI.

ARGUMENTUM OLIVETI.

Hic libellus eſt quoddam compendium eorum, quæ in libris Oratoriis cæteris fuſe docuerat. Omnem autem dicendi doctrinam in tres partes diſtribuit: in oratoris vim, orationem, & quæſtionem. Ad vim requirit inventionem, collocationem, elocutionem, & memoriam cum pronuntiatione: cap. 3. 7. *Orationis partes facit exordium, narrationem, confirmationem, & concluſionem:* cap. 8. 17. *De quæſtionibus cum infinitis, tum finitis, atque adeo de generibus cauſarum & conſtitutionibus agit a* cap. 18. *uſque ad finem*. Ernestus.

Utra potior ſit inſcriptio, De Partitione Oratoria, *an* Partitiones Oratoriæ, *diſputent otioſi interpretes. Utramque rectam eſſe conſtat*. Prusteus.

Quandoquidem habet hic libellus brevem duntaxat enumerationem eorum omnium, quæ multis hactenus de ratione dicendi, variiſque ſunt a Cicerone diſputationibus explicata; nihil eſſe in eo difficultatis poteſt, quod ſuperiorum jam librorum explanatio non expedierit: niſi forte quam affert ſocia brevitatis & comes obſcuritas. At hæc ipſa neminem vel morabitur, vel terrebit, quiſ-

* *Partitiones*] Libellus hic continet rhetoricam doctrinam nuda quadam & inornata partium diſtributione explicatam. Utitur more Academico & Platonico. Platonici enim rerum naturam dividendo explicabant, via quadam & ratione analytica; quemadmodum contra Ariſtotelici definiendo. Ab aliis inſcribitur opuſculum hoc *de Partitione Oratoria*.

quisquis in libris hujus voluminis prioribus legendis fuerit bene ac diligenter versatus. Ad hunc librum sic paratus qui veniet, artem summi oratoris universam, præceptaque omnia regustabit cum voluptate; atque hoc agnoscet quam non frustra sit a me dictum in prologo, Ciceronis interpretem esse nullum Cicerone opportuniorem. *Si tamen explicationibus carere nequeunt juvenes, vel discipuli, vel magistri; habent in has Partitiones Commentarios uberes, ad puerilem institutionem apprime accommodatos, a duobus adornatos eruditis hominibus, atque in hac palæstra valde exercitatis, M. Ant. Majoragio, & Joan. Lud. Strebæo, quos describere neque hujus instituti est, neque vero spatii.*

CICERO *pater*. CICERO *filius*.

I. FILIUS. [1] Studeo, mi pater, Latine ex te audire ea, quæ mihi tu de ratione dicendi [2] Græce tradidisti; si modo tibi est otium, & si vis. PATER. An est, mi Cicero, quod ego malim, quam te quam doctissimum esse? Otium autem primum est summum, quoniam aliquando [3] Roma exeundi potestas data est: deinde ista tua studia vel maximis occupationibus meis anteferrem libenter. FILIUS. Visne igitur, ut tu me Græce soles ordine interrogare, sic ego te vicissim eisdem de rebus Latine interrogem? PATER. Sane, si placet. Sic enim & ego te meminisse intelligam, quæ accepisti: & tu ordine audies, quæ requiris. FILIUS. Quot in partes distribuenda est omnis doctrina dicendi? PATER. [4] In tres. FILIUS. Cedo quas? PATER. [5] Primum in ipsam vim oratoris, deinde in orationem, tum in

1 *Filius*] M. Ciceronis filius qui inducitur interrogans, non fuit ita hebes, ut eum quidam faciunt. Nam & doctrinæ & urbanitatis plurimum habuit, & sub Pompejo stipendia cum laude fecit, & Augusti collega in Consulatu fuit, & Syriam Proconsul obtinuit.

2 *Græce tradidisti*] Non est mirum, si Itali nostri artium præcepta Latine tradunt, cum Latini Græce traderent.

3 *Roma exeundi*] Ludis Sextilibus.

4 *In tres*] Hæc sunt tria summa artis capita, quæ singula rursus in partes minores dividuntur.

5 *Primum in ipsam &c.*] En tibi artifex, idest *orator*; opus, idest *oratio*; materia idest *quæstio*.

in quæſtionem. FILIUS. In quo eſt [6] ipſa vis? PATER. In rebus & verbis. Sed & res & verba invenienda ſunt & collocanda. Proprie autem in rebus invenire, in verbis eloqui dicitur. Collocare autem, etſi eſt commune, tamen ad inveniendum refertur. Vox, motus, vultus, atque omnis actio, eloquendi comes eſt, earumque rerum omnium cuſtos eſt memoria. FILIUS. Quid? [7] orationis quot ſunt partes? PATER. Quatuor. Earum duæ valent ad rem docendam; narratio, & confirmatio: ad impellendos animos duæ; principium, & peroratio. FILIUS. [8] Quid quæſtio? quaſnam habet partes? PATER. Infinitam, quam [9] conſultationem appello: & definitam, [10] quam cauſam nomino.

II. FILIUS. Quoniam igitur invenire oratoris primum eſt, quid quæret? PATER. Ut inveniat, quemadmodum fidem faciat eis, quibus volet perſuadere, & quemadmodum motum eorum animis afferat. FILIUS. Quibus rebus fides fit? PATER. Argumentis, quæ ducuntur ex locis, aut in re ipſa inſitis, aut aſſumptis. FILIUS. Quos vocas locos? PATER. Eos, in quibus latent argumenta. FILIUS. Quid eſt argumentum? PATER. Probabile inventum ad faciendam fidem. FILIUS. Quomodo igitur duo genera iſta dividis? PATER. Quæ [11] ſine arte putantur, ea remota appello, ut teſtimonia. FILIUS. Quid inſita? PATER. Quæ inhærent in ipſa re. FILIUS. Teſtimoniorum quæ ſunt genera? PATER. Divinum, & humanum. Divinum, ut oracula, ut auſpicia, ut [12] vaticinationes, & [13] reſponſa ſacerdotum, haruſpicum, conjectorum. [14] Humanum, quod ſpectatur ex auctoritate, & ex volun-

6 *Ipſa vis*] Vis & facultas *Oratoris* poſita eſt in inveniendo & collocando, quorum utrumque ad res & verba refertur. Partes has comitantur *ornatus*, *memoria*, *pronunciatio*. In his enim totus ſpectatur orator.

7 *Orationis quot &c.*] Diviſo primo capite, nunc dividit alterum, ideſt *orationem*, & quidem in partes quatuor, quibus conficitur.

8 *Quid quæſtio*] Tertii capitis, ideſt *quæſtionis* diviſio in partes duas.

9 *Conſultationem*] quam in Topicis c. 21. *propoſitum* vocat.

10 *Quam cauſſam*] Alii leg. *quam controverſiam*: Lambinus, *quam controverſiam*, *ſeu cauſſam*.

11 *Sine arte*] quia non inveniuntur ab Oratore, ſed afferuntur ad illum.

12 *Vaticinationes*] eorum voces, qui futura ſe præcinere profitebantur.

13 *Reſponſa*] eorum, qui de prodigiorum procuratione conſulebantur, qui de hoſtiarum extis divinabant, quique de viſis conjiciebant.

14 *Humanum*] Teſtimonium humanum ducitur ex *auctoritate*, hoc eſt ex fide, fama, reli-

voluntate, & ex oratione aut libera, aut expressa: [14] in quo insunt scripta, pacta, promissa, jurata, quæsita. FILIUS. Quæ sunt quæ dicis insita? PATER [15] Quæ infixa sunt rebus ipsis, ut definitio, ut contrarium, ut ea, quæ sunt ipsi, contrariove ejus aut similia, aut dissimilia, aut consentanea, aut dissentanea; ut ea, quæ sunt [16] quasi conjuncta, aut ea, quæ sunt quasi pugnantia inter se, [17] ut earum rerum, de quibus agitur, [18] caussæ, aut caussarum eventus, id est quæ sunt effecta de caussis; ut distributiones, [19] ut genera partium, generumve partes, ut primordia rerum, & quasi præcurrentia, in quibus inest aliquid argumenti; ut rerum contentiones, quid majus, quid par, quid minus sit, in quibus aut naturæ rerum, aut facultates comparantur.

III. FILIUS. Omnibusne igitur ex his locis argumenta sumemus? PATER. Immo vero scrutabimur, & quæremus ex omnibus: sed adhibebimus judicium, ut levia semper rejiciamus, nonnunquam etiam communia prætermittamus, & non necessaria. FILIUS. Quoniam de fide respondisti, volo audire de motu. PATER. Loco quidem quæris, sed planius quod vis explicabitur, cum ad orationis ipsius quæstionumque rationem venero. FILIUS. Quid sequitur igitur? PATER. [20] Cum inveneris, collocare. Cujus in infinita quæstione ordo est idem fere,

religione alicujus hominis; ex *voluntate*, hoc est ex eo, quod quis se velle declaravit; ex *oratione*, hoc est ex eo, quod sponte dixit, vel dicere coactus fuit.

14 *In quo*] in quo testimonii genere ex his tribus fontibus ducto continentur *scripta*, *pacta*, *promissa*, *jurata*, *quæsita*, idest quod quis scripsit, quod pactus est, quod promisit, quod se facturum, vel daturum juravit, quod per vim & quæstiones expressum est.

15 *Quæ infixa sunt &c.*] Post illa verba, nescio quid in editionibus Victorii & Manutii legitur: quod Lambinus e Partitionibus amovit, ut supervacaneum, & huc translatum e Topicis. Neque a Lambino, quod mirum, dissentit Gruterus. Ego igitur Lambino præclare admonenti parendum esse duxi. *Olivetus*.

16 *Quasi conjuncta*] Non solum ea, quæ propriæ conjuncta sunt, sed etiam illa, quæ quodammodo conjunguntur, fidem aliquam faciunt, & vim habent argumenti.

17 *Ut earum rerum &c.*] Vulgo legebatur *aut*. sed satis manifestum est, legendum esse *ut*; cum caussæ & effecta aliam quamdam classem efficiant, quæ non cohæret cum superiori.

18 *Caussæ aut caussarum eventus*] In tertio de Oratore c. 5. dicuntur *caussæ rerum atque exitus*.

19 *Ut distributiones, ut genera*] Malim *ut distributiones in genera*. Vel enim distributio fit in genera pro varietate partium quæ illis subjiciuntur, vel fit in partes, ex quibus genera componuntur. Ita in cap. seq. *tot sunt motus genera, partes plures generum*: & cap. 4. *generum distributiones*.

20 *Cum inveneris, collocare*] Explicata *inventione*, sequitur *collocatio*; in qua idem servandus est ordo, ut a definitione incipiatur, atque hinc porro pergatur ad locos reliquos fidei faciendæ.

fere, quem exposui locorum. In definita autem, adhibenda sunt illa etiam, quæ ad motus animorum pertinent. FILIUS. Quomodo igitur ista explicas? PATER. Habeo [21] communia præcepta fidem faciendi, & commovendi. Quoniam fides est firma opinio, motus autem, animi incitatio aut ad voluptatem, aut ad molestiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem (tot enim sunt motus genera, partes plures generum singulorum) omnem collocationem ad finem accommodo quæstionis. Nam est [22] in proposito finis, fides; in causa & fides, & motus. Quare cum de causa dixero, in qua est propositum, de utroque dixero. FILIUS. Quid habes igitur de causa dicere? PATER. Auditorum eam genere distingui. Nam aut [23] auscultator est modo qui audit, aut disceptator, id est rei sententiæque moderator; ita ut aut delectetur, aut statuat aliquid. Statuit autem aut de præteritis, ut judex; aut de futuris, ut senatus. Sic tria sunt genera, judicii, deliberationis, exornationis, quæ quia in laudationes maxime confertur, proprium habet jam [24] ex eo nomen.

IV. FILIUS. [25] Quas res sibi proponet in istis tribus generibus orator? PATER. Delectationem in exornatione; in judicio aut sævitiam, aut clementiam judicis; in suasione autem aut spem, aut reformidationem deliberantis. FILIUS. Cur igitur exponis hoc loco genera controversiarum? PATER. Ut rationem collocandi ad finem cujusque accommodem. FILIUS. Quonam tandem modo? PATER. Quia, quibus in orationibus delectatio finis est, varii sunt ordines collocandi. Nam [26] aut

21 *Communia præcepta*] quia in idem recidunt, quamvis non eadem sint.

22 *In proposito finis*] idest in quæstione infinita finis est fidem facere; in *caussa*, idest in quæstione definita finis est simul fidem facere & monere. Porro infinita quæstio includitur in definita: proindeque hac explicata, utraque explicata dici potest. Includitur, inquam: quia oratores a partibus ad genera transire solent, a singularibus ad universalia, ut latius disputent.

23 *Auscultator*] in exornationibus, in quibus auscultator non quærit nisi delectationem. Est autem *auscultator* diligens quidam & cupidus auditor. V. Gellium l. 1. c. 15.

24 *Ex eo nomen*] ἐπιδεικτικὸν, demonstrativum. In Orat. c. xi. *Quasi ad inspiciendum delectationis caussa comparatum*.

25 *Quas res*] Quos fines, ut ad eos rerum ac verborum collocationem referat & accommodet.

26 *Aut temporum*] Qui exornat aliquem, aut ejus vitam per ætatis gradus & tempora partitur; aut ejus bona & virtutes in sua genera distribuit, eaque rerum ipsarum ordine persequitur.

temporum ſervantur gradus, aut generum diſtributiones, aut a minoribus ad majora adſcendimus, aut a majoribus ad minora delabimur, aut hæc inæquabili varietate diſtinguimus, cum parva magnis, ſimplicia conjunctis, obſcura dilucidis, læta triſtibus, incredibilia probabilibus inteximus, quæ in exornationem cadunt omnia. FILIUS. Quid? in deliberatione quid ſpectas? PATER [27]. Principia, vel non longa, vel ſæpe nulla. Sunt enim ad audiendum qui deliberant, ſua cauſa parati. Nec multum ſane ſæpe narrandum eſt. Eſt enim narratio præteritarum rerum, aut præſentium: ſuaſio autem, futurarum. Quare ad fidem, & ad motum adhibenda eſt omnis oratio. FILIUS. Quid? in judiciis quæ eſt collocatio? PATER. Non eadem accuſatoris, & rei: quod accuſator [28] rerum ordinem proſequitur, & ſingula argumenta, quaſi haſta in manu collocata, vehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, teſtimoniis, accuratiuſque in ſingulis commoratur; perorationiſque præceptis, quæ ad incitandos animos valent, & [29] in reliqua oratione paululum digrediens de curſu dicendi, utitur, & vehementius in perorando. Eſt enim propoſitum, ut iratum efficiat judicem.

V. FILIUS. Quid faciendum eſt contra reo? PATER. Omnia longe ſecus. Sumenda [30] principia ad benevolentiam conciliandam. Narrationes aut amputandæ, quæ lædunt; aut relinquendæ, ſi totæ ſunt moleſtæ. Firmamenta ad fidem poſita, aut [31] per ſe diluenda, aut obſcuranda, aut digreſſionibus obruenda. Perorationes autem, ad miſericordiam conferendæ. FILIUS. Semperne igitur ordinem collocandi, quem volumus, tenere poſſumus? PATER. Non ſane. Nam auditorum aures moderantur oratori prudenti, & provido; & quod reſ-

27 *Principia &c.*] In deliberationibus excludit pæne omnem exordii, & narrationis curam.

28 *Rerum ordinem*] accuſator ordinem ſervat in criminibus explicandis, & in ſingulis moratur, acriterque proponit, ut in aures judicum animoſque penitus inſerat.

29 *In reliqua oratione*] Quamvis locus maxime proprius commovendi judicis ſit peroratio, tamen etiam in media oratione interdum brevi aliqua digreſſione incitare eum ſolet, ſi quid forte grave inciderit.

30 *Principia ad benevolentiam*] quia reus accedit ad judicem accuſatoris oratione exaſperatum.

31 *Per ſe diluenda*] Accuſatoris argumenta aut refellas tamquam falſa, aut dubia & ambigua facias, aut declinando ad alia digrediaris, quæ judicis animum avocent.

respuunt, immutandum est. FILIUS. [32] Expone deinceps, quæ ipsius orationis, verborumque præcepta sunt. PATER. Unum igitur genus est eloquendi sua [33] sponte fusum; alterum [34] versum, atque mutatum. Prima vis est in simplicibus verbis; in conjunctis secunda. Simplicia, invenienda sunt; conjuncta, collocanda sunt. Et simplicia verba partim nativa sunt, partim reperta. Nativa ea, [35] quæ significata sunt sensu. Reperta, quæ ex his facta sunt, & novata aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adjunctione verborum. Atque etiam est hæc distinctio in verbis: altera, natura; tractatione, altera. Natura, ut sint alia consonantiora, graviora, [36] leniora, & quodam modo nitidiora; alia contra. Tractatione autem, cum aut propria sumuntur rerum vocabula, [37] aut addita ad nomen, aut nova, aut prisca, aut ab oratore modificata, & inflexa quodam modo; [38] qualia sunt ea, quæ transferuntur, aut immutantur, aut ea, quibus tanquam abutimur, aut ea, quæ obscuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæque mirabilius, quam sermonis consuetudo patitur, ornamus.

VI. FILIUS. Habeo de simplicibus verbis: nunc de conjunctione quæro. PATER. Numeri quidam sunt in conjunctione servandi, [39] consecutioque verborum. [40] Numeros aures ipsæ metiuntur, ne aut non compleas verbis quod proposueris, aut redundes. Consecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, personis, casibus, perturbetur oratio. Nam, ut in simplicibus verbis, quod non est Latinum; sic in conjunctis,

Hhhh 2 quod

32 *Expone deinceps*] Transit ad ornatum.

33 *Sponte fusum*] elocutionis genus rectum & naturale, ortum ex simplicibus verbis.

34 *Versum*] artificiosum & figuratum.

35 *Quæ significata sunt sensu*] quorum significatio plana est, simplex, prima, obvia. Quintilianus dicit *significata primo sensu*.

36 *Leniora*] Alii minus recte leg. *leviora*.

37 *Aut addita*] quæ nominibus adjiciuntur ad vim & ornatum.

38 *Qualia sunt &c.*] Varia figurarum genera notat.

39 *Consecutioque*] quam syntaxim Græci dicunt.

40 *Numeros aures*] Non enim oratorii numeri certi sunt, ut Poetici. Itaque cum oratio soluta numeris dicitur, non id absolute intelligi debet: est enim illi suus quidam necessarius numerus, qui ex pedibus oritur; sed in carmine certa est atque aperta pedum dimensio, in oratione latens, & ad aurium judicium libera; carmen ubique simile sibi una fertur clauditurque ratione, oratio modo breviorem circuitum habet, modo longiorem, tractuque omni atque ordine verborum varia est, sibique dissimilis.

quod non eſt conſequens, vituperandum eſt. Communia autem ſimplicium, conjunctorumque ſunt hæc quinque quaſi lumina, dilucidum, breve, probabile, illuſtre, ſuave. Dilucidum fit uſitatis verbis, propriis, [41] diſpoſitis aut circumſcriptione concluſa, aut intermiſſione, aut [42] conciſione verborum. Obſcurum autem, aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut [43] inflexione atque immutatione verborum. Brevitas autem conficitur ſimplicibus verbis; ſemel unaquaque re dicenda; nulli rei, niſi, ut dilucide dicas, ſerviendo. Probabile autem genus eſt orationis, ſi non nimis eſt comptum, atque expolitum, ſi eſt auctoritas & pondus in verbis, ſi ſententiæ vel graves, vel aptæ opinionibus hominum, & moribus. Illuſtris autem oratio eſt, ſi & verba gravitate delecta ponuntur, & tranſlata, & ſuperlata, & ad nomen adjuncta, & duplicata, & idem ſignificantia, atque ab ipſa actione, atque imitatione rerum non abhorrentia. Eſt enim hæc pars orationis, quæ rem conſtituat pæne ante oculos. Is enim maxime ſenſus attingitur; [44] ſed cæteri tamen, & maxime mens ipſa moveri poteſt. Sed quæ dicta ſunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illuſtrem omnia. Eſt enim plus aliquanto illuſtre, quam illud dilucidum. Altero fit ut intelligamus, altero vero, ut videre videamur. Suave autem genus erit dicendi, primum elegantia & jucunditate verborum ſonantium, & lenium; deinde conjunctione, quæ neque aſperos habeat concurſus, neque disjunctos, atque hiantes; & ſit circumſcripta non longo anfractu, ſed ad ſpiritum vocis apto, habeatque ſimilitudinem, æqualitatemque verborum; tum ex contrariis ſumpta verbis; [45] crebra crebris, paria paribus reſpondeant, relataque ad idem verbum; & geminata, atque duplicata, vel etiam ſæpius iterata ponantur; conſtructioque verborum tum conjunctionibus copulentur,

41 *Diſpoſitis &c.*] Ita diſtributis & collocatis, ut latius fuſa & concluſa ſit oratio, aut intermiſſa, & conciſa.

42 *Conciſione verborum*] Vacat *τὸ verborum*. Quid enim ſignificat *oratio verbis diſpoſitis conciſione verborum?*

43 *Inflexione*] figuratis verbis.

44 *Sed ceteri tamen*] Quid eſt hoc, aut quo ſpectat? Malim *ſed & ceteri*, ideſt ceteri ſenſus.

45 *Crebra crebris*] Videtur deeſſe *ut* ante *crebra*; ut cohæreat oratio, & recta feratur conſecutione.

tur, tum dissolutionibus relaxetur. Fit etiam suavis oratio, cum aliquid aut [46] invisum, aut inauditum, aut novum dicas. Delectat enim quidquid est admirabile, maximeque movet ea, quæ motum aliquem animi miscet, oratio; quæque significat oratoris ipsius amabiles mores: qui exprimuntur, aut [47] significando judicio ipsius ex animo humano ac liberali, aut [48] inflexione sermonis, cum aut augendi alterius, aut minuendi sui causa, alia dici ab oratore, alia existimari videntur, idque comitate fieri magis, quam vanitate. Sed multa sunt suavitatis præcepta, quæ orationem aut [49] magis obscuram, aut minus probabilem faciunt. Itaque etiam hoc loco nobis est ipsis, quid causa postulet, judicandum.

VII. FILIUS. Reliquum est igitur, ut dicas de conversa oratione, atque mutata. PATER. Est itaque id genus totum situm in commutatione verborum: quæ simplicibus in verbis ita tractatur, ut aut ex verbo dilatetur, aut in verbum contrahatur oratio. [50] Ex verbo, cum aut proprium, aut idem significans, aut factum verbum in plura verba diducitur. [51] Ex oratione, cum aut definitio ad unum verbum revocatur, aut assumpta verba removentur, aut [52] in circuitus diriguntur, aut in conjunctione fit unum verbum ex duobus. In conjunctis autem verbis [53] triplex adhiberi potest commutatio, non verborum, sed ordinis tantummodo: ut, cum semel dictum sit directe, sicut natura ipsa tulerit, invertatur ordo, & idem quasi sursum versus, retroque dicatur; deinde idem intercise, atque permiste. Eloquendi autem exercitatio maxime in hoc toto convertendi genere versatur. FILIUS. Actio igitur sequitur, ut opinor. PATER. Est ita: quæ quidem oratori & cum rerum, & cum verborum [54] momentis com-

46 *Invisum*] non visum, inopinatum.

47 *Significando judicio*] Aperiendo judicio suo de re aliqua, unde appareat ejus comitas.

48 *Inflexione sermonis*] cum laudem suam minuit, atque alienam auget, ut contra existimetur ab auditoribus.

49 *Magis obscuram, aut minus probabilem*] Malim *minus obscuram, aut magis probabilem*: nec desunt MSS. codices, qui confirment conjecturam hanc, ut observavit doctissimus Jesuita Lagomarsinus, a nobis interrogatus.

50 *Ex verbo*] In orationem.

51 *Ex oratione*] In verbum.

52 *In circuitus*] Per periodum.

53 *Triplex*] Vel rectus est ordo, vel inversus, vel permiatus.

54 *Momentis commutanda*] aptanda rerum & verborum significationibus.

commutanda maxime eſt . Facit enim & dilucidam orationem , & illuſtrem , & probabilem , & ſuavem , non verbis , ſed varietate vocum , motu corporis , vultu , quæ plurimum valebunt , ſi cum orationis genere conſentient , ejuſque vim ac varietatem ſubſequentur . FILIUS . Num quidnam de oratore ipſo reſtat ? PATER . Nihil ſane , præter memoriam , quæ eſt [54] gemina literaturæ quodammodo , & in diſſimili genere perſimilis . Nam ut illa conſtat ex notis literarum , & ex eo , in quo imprimuntur illæ notæ : ſic confectio memoriæ , tanquam cera , locis utitur , & in his imagines , ut literas , collocat .

VIII. FILIUS . Quoniam igitur vis oratoris omnis expoſita eſt , quid habes de orationis præceptis dicere ? PATER . Quatuor eſſe ejus partes ; quarum [55] prima , & poſtrema ad motum animi valet : is enim initiis eſt , & perorationibus concitandus . Secunda , narratio ; & tertia , confirmatio , fidem facit orationi . Sed [56] amplificatio quanquam habet proprium locum , ſæpe etiam primum , poſtremum quidem fere ſemper , tamen reliquo in curſu orationis adhibenda eſt , maximeque cum aliquid aut confirmatum eſt , aut reprehenſum . Itaque ad fidem quoque vel plurimum valet . Eſt enim amplificatio vehemens quædam argumentatio , ut illa docendi cauſa ſit ; hæc , commovendi . FILIUS . Perge igitur ordine quatuor mihi iſtas partes explicare . PATER . Faciam , & a principiis primum ordiar . Quæ quidem ducuntur aut ex perſonis , aut ex rebus ipſis . Sumuntur autem trium rerum gratia , ut amice , ut intelligenter , ut attente audiamur . Quorum primus locus eſt in perſonis noſtris , diſceptatorum , adverſariorum : e quibus initia benevolentiæ conciliandæ comparantur , aut meritis noſtris , aut dignitate , aut aliquo genere virtutis , & maxime liberalitatis , officii , juſtitiæ , fidei ; contrariis rebus in adverſarios conferendis , & cum iis , [57] qui diſce-

54 *Gemina litteraturæ*] Velut altera litteratura ſeu ſcriptio . Alii leg. *germana litteraturæ* . Loquitur autem Cicero de memoria artificioſa .

55 *Prima & poſtrema*] Exordium & peroratio .

56 *Amplificatio*] Pertinet ad motum animi , & locum ſæpe habet in exordio , fere ſemper in peroratione , interdum in media oratione .

57 *Qui diſceptant*] cum iis , qui judicaturi ſunt , communicata cauſſa noſtra .

diſceptant, aliqua conjunctionis aut cauſa, aut ſpe ſignificanda; &, ſi in nos aliquod odium, offenſiove collata ſit, tollenda ea, minuendave, aut diluendo, aut extenuando, aut [58] compenſando, aut deprecando. Intelligenter autem ut audiamur, & attente, a rebus ipſis ordiendum eſt. Sed facillime auditor diſcit, &, quid agatur, intelligit, ſi complectare a principio genus, naturamque cauſæ, ſi definias, ſi dividas, ſi neque [59] prudentiam ejus impedias confuſione partium, nec memoriam multitudine: quæque mox de narratione dilucida dicentur, eadem etiam huc poterunt recte referri. Ut attente autem audiamur, trium rerum aliqua conſequemur. Nam aut magna quædam proponemus, aut neceſſaria, aut conjuncta cum ipſis, apud quos res agetur. Sit autem hoc etiam in præceptis, ut, ſi quando tempus ipſum, aut res, aut locus, aut interventus alicujus, aut interpellatio, aut ab adverſario dictum aliquod, & maxime in perorando, dederit occaſionem nobis aliquam, ut dicamus aliquid [60] ad tempus apte, ne derelinquamus: &, quæ ſuo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri.

IX. FILIUS. Quid? in narratione quæ tandem obſervanda ſunt? PATER. Quoniam narratio eſt rerum explicatio, & quædam [61] quaſi ſedes ac fundamentum conſtituendæ fidei, ea ſunt in ea ſervanda maxime, quæ etiam in reliquis fere dicendi partibus; quæ partim ſunt neceſſaria, partim ſunt aſſumpta ad ornandum. Nam ut dilucide probabiliterque narremus, neceſſarium eſt; ſed aſſumimus etiam ſuavitatem. Ergo ad dilucide narrandum, eadem illa ſuperiora explicandi & illuſtrandi præcepta repetemus, in quibus eſt brevitas; eaque ſæpiſſime in narratione laudatur, de qua ſupra dictum eſt. Probabilis autem erit, ſi perſonis, ſi temporibus, ſi locis ea, quæ narrabuntur, conſentient; ſi cujuſque facti & eventi cauſa ponetur; ſi teſtata dici videbuntur; ſi cum hominum opinione, auctoritate, ſi cum lege, cum more, cum religio-

ne

58 *Compenſando*] Meritis commemoratis.

59 *Prudentiam ejus*] Intellectum judicis.

60 *Ad tempus apte*] commode & urbane.

61 *Quaſi ſedes &c.*] Narratio enim viam ſternit, & quaſi ſedem parat probationibus.

ne conjuncta; si probitas narrantis significabitur, [61] si antiquitatis memoria, si orationis veritas, & vitæ fides. Suavis autem narratio est, quæ habet admirationes, exspectationes, exitus inopinatos, interpositos motus animorum, colloquia personarum, dolores, iracundias, metus, lætitias, cupiditates. Sed jam ad reliqua pergamus. FILIUS. Nempe ea sequuntur, quæ ad faciendam fidem pertinent. PATER. Ita est: quæ quidem in confirmationem, & reprehensionem dividuntur. Nam in confirmando nostra probare volumus; in reprehendendo redarguere contraria. Quoniam igitur omne, quod in controversiam venit, id aut [62] sit, necne sit; aut quid sit; aut quale sit, quæritur: in primo conjectura valet, in altero definitio, in tertio ratio. FILIUS. Teneo istam distributionem. Nunc conjecturæ locos quæro.

X. PATER. In verisimilibus, & in [63] propriis rerum notis posita est tota. Sed appellemus docendi gratia verisimile, quod plerumque ita fiat; ut adolescentiam procliviorem esse ad libidinem. Propriæ autem notæ argumentum, quod nunquam aliter fit, certumque declarat, ut fumus ignem. Verisimilia reperiuntur ex partibus, & quasi membris narrationis. Ea sunt in personis, in locis, in temporibus, in factis, [64] in eventis, in rerum ipsarum negotiorumque naturis. In personis naturæ primum spectantur, valetudinis, figuræ, virium, ætatis, marium, fœminarum; atque hæc quidem in corpore: animi autem, aut quemadmodum affecti sunt, virtutibus, vitiis, artibus, inertiis; aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, voluptate, molestia. Atque hæc quidem in natura spectantur. In fortuna, genus, amicitiæ, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestates, divitiæ, libertas, & ea, quæ sunt iis contraria. In locis autem & illa naturalia, maritimi, an remoti a mari; plani, an montosi;

61 *Si antiquitatis memoria*] Si vetusta exempla commemorabit: quod facere solent graves & moris antiqui homines.

62 *Sit, necne sit*] His tribus quæstionibus si addas quartam *cur sit*, Philosophum ex Rhetore facies, ut est apud Aristotelem lib. 2. Posteriorum Analyticorum cap. 1.

63 *Propriis rerum notis*] Certis signis, quæ Aristoteles in primo Rhetoricorum τεκμήρια vocat, & potissima sunt ad solvendam quæstionem *an sit*.

64 *In eventis*] Hic *evento* dicit, infra *eventus*, idest ea quæ ex factis eveniunt. Lucretius Lib. 1. v. 457. *evento* vocat τὰ συμβεβηκότα, *accidentia*.

tosi ; læves , an asperi ; salubres , an pestilentes ; opaci , an aprici : & illa fortuita , culti , an inculti ; celebres , an deserti ; [65] coædificati , an vasti ; obscuri , an rerum gestarum vestigiis nobilitati ; consecrati , an profani .

XI. In temporibus autem , præsentia , & præterita , & futura cernuntur . In his ipsis , vetusta , recentia , instantia paullo post , aut aliquando futura . Insunt etiam in temporibus illa , quæ temporis quasi naturam notant , ut hiems , ver , æstas , autumnus ; aut anni tempora , ut mensis , ut dies , ut nox , hora , tempestas , quæ sunt naturalia . Fortuita autem , sacrificia, festi dies , nuptiæ . Jam facta, & eventus, aut consilii sunt , aut imprudentiæ; quæ est aut in casu, aut in quadam animi permotione : casu , cum aliter accidit, ac putatum sit : permotione, cum aut oblivio , aut error , aut metus, aut aliqua cupiditatis causa permovit. Est etiam [66] in imprudentia necessitas ponenda . Rerum autem bonarum & malarum tria sunt genera . Nam aut in animis , aut in corporibus , aut extra esse possunt . Hujus igitur materiæ , ad argumentum subjectæ , perlustrandæ animo partes erunt omnes , & ad id , quod agetur , ex singulis conjectura capienda . Est etiam genus argumentorum aliud , quod ex facti [67] vestigiis sumitur , ut telum , cruor , clamor editus , titubatio , permutatio coloris , oratio inconstans , tremor , & eorum aliquid , quod sensu percipi possit : etiam , si præparatum aliquid , si communicatum cum aliquo , si postea visum , auditum , indicatum . Verisimilia autem partim singula movent suo pondere ; partim , etiam si videntur esse exigua per se , multum tamen , cum sunt [68] coacervata , proficiunt . Atque in his verisimilibus insunt nonnunquam etiam certæ rerum & propriæ notæ . Maximam autem facit fidem ad similitudinem veri , primum exemplum ; deinde introducta rei [69] similitudo ; [70] fabula et-

65 *Coædificati*] Verbum *coædifico* usurpavit Cicero etiam in l. 13. ad Attic. ep. 33. quod cum Manutius concoquere non posset, locum illum mutare conatus est.

66 *In imprudentia*] Ex ipsa quoque imprudentia oriuntur interdum eventus necessarii .

67 *Vestigiis*] Notis & signis.

68 *Coacervata*] Si enim valere nequeunt quia magna , valent quia multa , & induunt vim propriæ ac necessariæ notæ .

69 *Similitudo*] Ad similitudinem collatio pertinet , quæ definitur in lib. 1. de invent. cap. 30. *oratio rem cum re ex similitudine conferens* .

70 *Fabulæ*] Quam parabolam vocant.

iam nonnunquam, etsi sit incredibilis, tamen homines commovet.

XII. FILIUS. Quid? definitionis quæ ratio est, & quæ via? PATER. Non dubium est id quidem, quin definitio genere declaretur, & [71] proprietate quadam, aut etiam communium frequentia, ex quibus proprium quid sit, eluceat. Sed quoniam de propriis oritur plerumque magna dissensio, definiendum est sæpe ex contrariis, sæpe etiam ex dissimilibus, sæpe ex paribus. Quamobrem descriptiones quoque sunt in hoc genere sæpe aptæ, & enumeratio consequentium; in primisque commovet [72] explicatio vocabuli ac nominis. FILIUS. Sunt exposita jam fere ea, quæ de facto, quæque de facti appellatione quæruntur. Nempe igitur ea restant, quæ, cum factum constet, & nomen, [73] qualia sint, vocatur in dubium. PATER. Est ita, ut dicis. FILIUS. Quæ sunt igitur in eo genere partes? PATER. Aut jure factum defenditur, aut ulciscendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitiæ, aut religionis, aut patriæ nomine, aut denique necessitate, inscitia, casu. Nam quæ motu animi, & perturbatione facta sine ratione sunt; ea defensionem contra crimen, in legitimis judiciis non habent, in [74] liberis disceptationibus habere possunt. Hoc in genere, in quo, quale sit, quæritur, [75] ex controversia, jure & rectene actum sit, quæri solet: quorum disputatio ex [76] locorum descriptione sumenda est. FILIUS. Agesis ergo, quoniam in confirmationem & reprehensionem diviseras orationis fidem, & dictum de altero est; expone nunc de reprehendendo. PATER. Aut totum est negandum, quod in argumentatione adversarius sumpserit, si fictum, aut falsum esse possis docere: aut redarguenda ea, quæ pro verisimilibus sumpta sunt; primum dubia sumpta esse

71 *Proprietate*] Hac voce naturalem intelligit rei differentiam, & affectionem necessariam, quæ ex differentia oritur, diciturque a Logicis *proprium quarto modo*.

72 *Explicatio vocabuli*] notatio, & ea quæ a Scholasticis *nominalis definitio* vocatur.

73 *Qualia sint*] Cum constat an sit, & quid sit, quærendum quale sit.

74 *Liberis disceptationibus*] In quibus judices non ex juramento & lege sententiam ferunt, sed ex æquo & bono pro arbitrio judicant.

75 *Ex controversia*] Ex lite orta quæritur, num id quod factum esse constat, recte & jure factum sit. Quæstio porro hæc finita revocatur ad infinitam *quale sit*.

76 *Locorum descriptione*] Ex locis argumentorum, quos Rhetores describunt.

ſe pro certis; deinde etiam in perſpicue falſis eadem poſſe dici: tum ex iis, quæ ſumpſerint, non effici, quæ velint. Accedere autem oportet [77] ad ſingula; ſic univerſa frangentur. Commemoranda ſunt etiam exempla, quibus ſimili in diſputatione creditum non ſit; conquerenda conditio communis periculi, ſi ingeniis hominum criminoſorum ſit expoſita vita innocentium.

XIII. FILIUS. Quoniam unde inveniuntur quæ ad fidem pertinent, habeo, quemadmodum in dicendo ſingula tractentur, exſpecto. PATER. Argumentationem quærere videris, quæ eſt argumenti explicatio; quæ ſumpta ex iis locis, qui ſunt expoſiti, conficienda, & [78] diſtinguenda dilucide eſt. FILIUS. Plane iſtuc ipſum deſidero. PATER. Eſt ergo (ut ſupra dictum eſt) explicatio argumenti, argumentatio: ſed ea conficitur, cum ſumpſeris aut non dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias, quod aut dubium, aut minus probabile per ſe videtur. Argumentandi autem duo ſunt genera, quorum alterum ad fidem directo ſpectat; alterum ſe inflectit ad motum. [79] Dirigitur, cum propoſuit aliquid, quod probaret, [80] ſumpſitque ea, quibus uteretur; atque his confirmatis ad propoſitum ſeſe retulit, atque concluſit. Illa autem altera argumentatio, quaſi retro, & contra [81] prius ſumit quæ vult, eaque confirmat; deinde id, quod proponendum fuit, permotis animis jacit ad extremum. Eſt autem illa varietas in argumentando, & non injucunda diſtinctio: ut [82] cum interrogamus noſmetipſos, aut percontamur, aut imperamus, aut optamus; quæ ſunt cum aliis compluribus ſententiarum ornamenta. [83] Vitare autem ſimilitudinem poterimus, non ſem-

Iiii 2 per

77 *Ad ſingula*] Quia veriſimilia multa ſunt poſita, oportet ſingula evertere, ut redarguantur univerſa.

78 *Diſtinguenda*] Per partes clare exponenda.

79 *Dirigitur*] κατευθύνεται, unde πρότασις, *propoſitio*, quam Logici in ſcholis *majorem* vocant.

80 *Sumpſitque*] Hæc eſt, quæ a Scholaſticis dicitur *minor*, a Latinis *ſumptio*, vel *aſſumptio*, Græce λῆψις. In hac igitur recta argumentatione proceditur ordine a propoſitione ad ſumptionem, a ſumptione ad concluſionem.

81 *Prius ſumit*] Incipit a ſumptione, v. g. *Milo inſidiatorem Clodium interfecit*. Poſtea retro pergit ad propoſitionem, *omnis inſidiator jure interficitur*.

82 *Cum interrogamus*] Cum argumentamur per interrogationem, aut per alias figuras, imperantes aliquid, aut optantes, unde oriatur vis argumenti.

83 *Vitare*] Significat quæ omitti poſſunt in tribus argumentationis partibus, ut varietur oratio, modo fiat ſine incommodo cauſſæ noſtræ.

per a proposito ordientes ; & si non omnia confirmando disputabimus , breviterque interdum , quæ erunt satis aperta , ponemus ; quodque ex his efficietur , si id apertum sit , non habebimus necesse semper concludere .

XIV. FILIUS . Quid ? illa , quæ sine arte appellantur , quæ jamdudum assumpta dixisti , ecquonam modo , ecquonam loco artis indigent ? PATER . Illa vero indigent : nec eo dicuntur sine arte , quod ita sunt , sed quod ea non parit oratoris ars, sed foris ad se delata , tamen arte tractat , & maxime in testibus . Nam de toto genere testium , [84] quam id sit infirmum , sæpe dicendum est : & argumenta rerum esse propria ; [85] testimonia , voluntatum ; utendumque est exemplis , quibus testibus creditum non sit : & [86] de singulis testibus , si natura vani , si leves , si cum ignominia , si spe , si metu , si iracundia , si misericordia impulsi , si præmio , si gratia adducti ; [87] comparandique superiore cum auctoritate testium , quibus tamen creditum non sit . Sæpe etiam quæstionibus [88] resistendum est , quod & dolorem fugientes multi in tormentis ementiti persæpe sunt , morique maluerunt falsum fatendo , quam infitiando dolere . Multi etiam suam vitam neglexerunt , ut eos , qui his cariores , quam ipsi sibi essent , liberarent . Alii autem aut natura corporis , aut consuetudine dolendi , aut metu supplicii , aut mortis , vim tormentorum pertulerunt . Alii ementiti sunt in eos , quos oderant . Atque hæc exemplis firmanda sunt . Neque est obscurum , quin (quoniam [89] in utraque parte sunt exempla , & item ad conjecturam faciendam loci) in contrariis contraria sint sumenda . Atque etiam incurrit alia quædam in testibus , & in quæstionibus ratio . Sæpe enim ea , quæ dicta sunt , si aut ambigue , aut inco-

84 *Quam sit infirmum*] Dicendum argumenta a testimonio ducta esse infirma, nec rerum natura niti , sed ab hominum voluntate pendere .

85 *Testimonia voluntatum*] Testes fere cupide loquuntur : ideoque per exempla ostendendum , quam multis creditum non sit .

86 *De singulis*] Oppugnata in universum testium fide , ad singulos veniendum .

87 *Comparandique*] Comparandi sunt cum testibus dignioribus aliarum caussarum , quibus tamen recte fides negata est .

88 *resistendum est*] Evertenda confessio tormentis expressa .

89 *In utraque parte*] Malim *in utramque partem* . Significat enim & testimonia & quæstiones per contraria confirmari posse , si ad caussam nostram uti velimus . Sunt enim loci & exempla in partem utramque .

inconſtanter, aut incredibiliter dicta ſunt, aut etiam aliter ab alio dicta, ſubtiliter reprehenduntur.

XV. FILIUS. Extrema tibi pars reſtat orationis, quæ poſita in perorando eſt, de qua ſane velim audire. PATER. Facilior eſt explicatio perorationis. Nam eſt diviſa in duas partes, amplificationem & enumerationem. Augendi autem & hic eſt proprius locus in perorando; & in curſu ipſo orationis declinationes ad amplificandum dantur, confirmata re aliqua, aut reprehenſa. Eſt igitur amplificatio gravior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in dicendo fidem. Ea & verborum genere conficitur, & rerum. Verba ponenda ſunt, quæ vim habeant illuſtrandi, nec ab uſu ſint abhorrentia, gravia, plena, ſonantia, [90] juncta, [91] facta, cognominata, non vulgata, ſuperlata, in primiſque translata, [92] nec in ſingulis verbis, ſed in continentibus ſoluta, quæ dicuntur ſine conjunctione, ut plura videantur. Augent etiam [93] relata verba, iterata, duplicata, & ea, quæ adſcendunt gradatim ab humilioribus verbis ad ſuperiora: omninoque ſemper quaſi [94] naturalis, & non explanata oratio, ſed gravibus referta verbis, ad augendum accommodatior. Hæc igitur in verbis; quibus actio voce, vultu, & geſtu congruens, & apta ad animos permovendos, accommodanda eſt. Sed & in verbis, & in actione [95] cauſa erit tenenda, & pro re agenda. Nam hæc, quia videntur perabſurda, cum graviora ſunt, quam cauſa fert; diligenter, quid quemque deceat, judicandum eſt.

XVI. Rerum amplificatio ſumitur eiſdem ex locis omnibus, quibus illa, quæ dicta ſunt ad fidem: maximeque definitiones valent conglobatæ, & [96] conſequentium frequentatio, & con-

90 *Juncta*] *Juncta* verba dicuntur, quæ compoſita ex aliis ſunt. Ita *juncta oratio* apud Quinctilianum l. 9. c. 4. opponitur *incompoſitæ*.

91 *Facta*] Quæ ab Oratore ipſo formantur.

92 *Nec in ſingulis verbis*] Malim novam hinc periodum incipere, & pro *nec* legere *hæc*. Accedit fides MS. codicis Florentini, quem inſpexit rogatu meo laudatus Lagomarſinus.

93 *Relata &c.*] Hæc pertinent ad verborum figuras, cum alia aliis referuntur, iterantur, duplicantur.

94 *Naturalis, & non explanata*] Sponte fluens, nec ſtudio complanata.

95 *Cauſſa tenenda*] Cognoſcendum, quid cauſſa exigat: aliter, quæ gravia videntur, abſurda fiunt. In rebus omnibus videndum, quid, & quatenus deceat.

96 *Conſequentium frequentatio*] Enumeratio malorum, quæ conſequi poſſunt.

contrariarum, & dissimilium, & inter se pugnantium rerum conflictio; & causæ, & ea, quæ sunt de causis orta, maximeque similitudines, & exempla; fictæ etiam personæ, muta denique loquantur; omninoque ea sunt adhibenda, si causa patitur, quæ magna habentur: quorum est duplex genus. Alia enim magna natura videntur, alia usu. Natura, [97] ut cælestia, ut divina, ut ea, [98] quorum obscuræ causæ, ut, in terris, mundoque admirabilia quæ sunt: ex quibus, similibusque, si attendas, ad augendum permulta suppetunt. Usu, quæ videntur hominibus aut prodesse, aut obesse vehementius: quorum sunt genera ad amplificandum tria. Nam aut caritate moventur homines; ut deorum, ut patriæ, ut parentum: aut amore; ut fratrum, ut conjugum, ut liberorum, ut familiarium: aut honestate; ut virtutum, maximeque earum, quæ ad communionem hominum & liberalitatem valent. Ex iis & cohortationes sumuntur ad ea retinenda: & in eos, a quibus ea violata sunt, odia incitantur, & miseratio nascitur.

XVII. Proprius locus augendi in his rebus aut amissis, aut amittendi periculo: nihil est enim tam miserabile, quam ex beato miser. Et hoc totum quidem moveat, si bona ex fortuna quis cadat; & a quorum caritate divellatur, quæ amittat, aut amiserit: in quibus malis sit, futurusve sit, [99] exprimatur breviter. Cito enim arescit lacryma, præsertim in alienis malis. Nec quidquam in amplificatione nimis enucleandum est. Minuta est enim omnis diligentia: hic autem locus grandia requirit.

Illud jam est judicii, quo quaque in causa genere utamur augendi. In illis enim causis, quæ ad delectationem exornantur, ii loci tractandi sunt, qui movere possunt exspectationem, admirationem, voluptatem. In cohortationibus autem, bonorum ac malorum enumerationes & exempla valent plurimum. In judiciis accusatori fere, quæ ad iracundiam; reo plerum-

97 *Ut cælestia, ut divina*] Idest quæ in cælo apparent, quæque vates & aruspices ex mente deorum aperiunt.

98 *Quorum obscuræ caussæ*] Ostenta & prodigia.

99 *Exprimatur breviter*] Ita in fine lib. 2. ad Herenn. *commiserationem brevem esse oportet*.

plerumque, quæ ad misericordiam pertinent. Nonnunquam tamen accusator misericordiam movere debet, & defensor iracundiam. [100] Enumeratio reliqua est, nonnunquam laudatori, suasori non sæpe, accusatori sæpius, quam reo, necessaria. Hujus ipsa tempora duo sunt, si aut memoriæ diffidas eorum, apud quos agas, vel intervallo temporis, vel longitudine orationis; aut [1] frequentatis firmamentis orationis, & breviter expositis, vim est habitura causa majorem. Et [2] reo rarius utendum est, quod ponenda sunt contraria: quorum dissolutio in brevitate latebit, aculei pungent. Sed erit in enumeratione vitandum, ne ostentatio memoriæ suscepta videatur esse puerilis. Id effugiet, qui non omnia minima repetet; sed [3] brevia singula attingens, pondera rerum ipsa comprehendet.

XVIII. FILIUS. Quoniam & de ipso oratore, & de oratione dixisti, expone eum mihi nunc, quem ex tribus extremum proposuisti, quæstionis locum. PATER. Duo sunt, ut initio dixi, quæstionum genera: quorum alterum finitum temporibus & personis, causam appello; alterum infinitum, nullis neque personis neque temporibus notatum, propositum voco. [4] Sed est consultatio quasi pars causæ quædam & controversiæ. Inest enim infinitum in definito, & ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem prius de proposito dicamus. Ejus genera sunt duo; cognitionis alterum, cujus scientia est finis, ut [5] verine sint sensus; alterum actionis, quod refertur ad efficiendum quid, ut, si quæratur, quibus officiis amicitia colenda sit. Rursus superioris genera sunt tria; sit, necne; quid sit; quale sit: Sit, necne; ut, [6] jus in natura sit, an in mora. Quid autem sit; sitne jus, id, [7] quod majori parti sit utile. Quale autem sit; [8] juste vivere, sit, necne utile.

Actio-

100 *Enumeratio*] epilogus, quæ altera pars est perorationis.

1 *Frequentatis firmamentis*] Recitatis per brevem enumerationem argumentis.

2 *Reo rarius*] Quia reus contra ire debet, & objecta crimina dissolvere. Cum autem objecta breviter, dissolvi breviter non possint, aculeos relinquunt in animis judicum.

3 *Brevia singula*] Fortasse legendum *levia singula*. Nam hæc modo attingenda. Manutius leg. *brevi*.

4 *Sed est consultatio*] Idest propositum. Nec desunt Codices MSS. qui *propositum* habent.

5 *Verine sint sensus*] Ut ajebant Epicurei, qui in sensibus ponebant veritatis criterium.

6 *Jus in natura*] Vide Lib. 1. de Leg.

7 *Quod majori parti &c.*] populo, an melioribus.

8 *Juste vivere &c.*] Quod in libris Officiorum a Cicerone ipso examinatur.

Actionis autem duo sunt genera. Unum, ad persequendum aliquid, aut declinandum: ut, quibus rebus adipisci gloriam possis, aut quomodo invidia vitetur. Alterum, quod ad aliquod commodum, usumque refertur: ut, quemadmodum sit respublica administranda, aut, quemadmodum in paupertate vivendum. Rursus autem ex cognitionis consultatione, ubi, sit, necne sit, aut fuerit, futurumve sit, quæritur, unum genus est quæstionis, possitne aliquid effici: ut, cum quæritur, ecquisnam perfecte sapiens esse possit. Alterum, quemadmodum quidque fiat: ut, quonam pacto virtus pariatur: naturane, an ratione, an usu. Cujus generis sunt omnes, in quibus, ut in obscuris naturalibusque quæstionibus, causæ rationesque rerum explicantur.

XIX. Illius autem generis, in quo, quid sit id, de quo agitur, quæritur, duo sunt genera; quorum in altero disputandum est, [9] aliud, an idem sit, ut pertinacia & perseverantia: in altero autem descriptio generis alicujus, & quasi imago exprimenda est, ut, qualis sit avarus, aut quid sit superbia. Tertio autem in genere, in quo, quale sit, quæritur, aut de honestate, aut de utilitate, aut de æquitate dicendum est. De honestate sic; ut, Honestumne sit pro amico periculum, aut invidiam subire. De utilitate autem sic: ut, Sitne utile in republica administranda versari. De æquitate vero sic: ut, Sitne æquum, [10] amicos cognatis anteferre. Atque in hoc eodem genere, in quo, quale sit, quæritur, exoritur aliud quoddam disputandi genus. Non enim simpliciter solum quæritur, quid honestum sit, quid utile, quid æquum; sed etiam ex comparatione, quid honestius, quid utilius, quid æquius, atque etiam quid honestissimum, quid utilissimum, quid æquissimum: cujus generis illa sunt, quæ præstantissima sit dignitas vitæ. Atque ea quidem, quæ dixi, cognitionis sunt omnia. Restant actionis: cujus alterum est præcipiendi genus, quod ad rationem officii pertinet, ut, quemadmodum colendi sint parentes: alterum autem ad sedandos ani-

9 *Aliud, an idem sit*] In Topicis cap. 22. genus hoc appellatur *de eodem & alio*, diciturque finitimum definitioni.

10 *Amicos cognatis*] Vide lib. 1. de Offic. cap. 17. & de Amicit. cap. 5.

animos, & oratione ſanandos, ut in conſolandis mœroribus, ut in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium eſt diſputandi genus ad eoſdem illos animi motus, quod in amplificanda oratione ſæpe faciendum eſt, vel gignendos vel concitandos. Atque hæc fere eſt partitio conſultationum.

XX. FILIUS. Cognovi: ſed quæ ratio eſt in his inveniendi, & diſponendi, requiro. PATER. Quid? tu aliamne cenſes, & non eandem eſſe, quæ eſt expoſita, ut ex eiſdem locis ad fidem, & ad inveniendum ducantur omnia? Collocandi autem quæ eſt expoſita in aliis ratio, eadem huc transfertur. Cognita igitur omni diſtributione propoſitarum conſultationum, cauſarum genera reſtant omnino. Et earum quidem forma duplex eſt: quarum altera delectationem ſectatur aurium; alterius, ut obtineat, probet, & efficiat quod agit, omnis eſt ſuſcepta contentio. Itaque illud ſuperius, exornatio dicitur: quod cum latum genus eſſe poteſt, ſaneque varium, unum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros viros ſuſcepimus, & ad improbos vituperandos. Genus enim nullum eſt orationis, quod aut uberius ad dicendum, aut utilius civitatibus eſſe poſſit, aut in quo magis orator in cognitione virtutum, vitiorumque verſetur. Reliquum autem genus cauſarum, aut in proviſione poſteri temporis, aut in præteriti diſceptatione verſatur: quorum alterum deliberationis eſt, alterum judicii. Ex qua partitione tria genera cauſarum exſtiterunt: unum; quod [11] a meliori parte, laudationis eſt appellatum; deliberationis alterum; tertium judiciorum. Quamobrem de primo primum, ſi placet, diſputemus. FILIUS. Mihi vero placet.

XXI. PATER. Ac laudandi vituperandique rationes, quæ non ad bene dicendum ſolum, ſed etiam ad honeſte vivendum valent, exponam breviter, atque a principiis exordiar & laudandi & vituperandi. Omnia enim ſunt profecto laudanda, quæ conjuncta cum virtute ſunt; & quæ cum vitiis, vituperanda. Quamobrem finis alterius eſt honeſtas, alterius

11 *A meliori parte*] Quia melius eſt laudare, quam vituperare, genus hoc a primo nomen ſumpſit. Fortaſſe legendum *meliore*. Cicero enim caſus hujuſmodi efferre ſolet per *e*.

turpitudo. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrandis exponendisque factis, sine ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quam ad fidem faciendam, aut confirmandam accommodate. Non enim dubia firmantur, sed ea, quæ certa, aut pro certis posita sunt, augentur. Quamobrem ex iis, quæ ante dicta sunt, & narrandi, & augendi præcepta repetentur. Et, quoniam in his causis omnis ratio fere ad voluptatem auditoris & ad delectationem refertur, utendum erit iis in oratione singulorum [12] verborum insignibus, quæ habent plurimum suavitatis: id est, ut factis verbis, aut vetustis, aut translatis frequenter utamur; & in ipsa constructione verborum, ut paria paribus, & similia similibus sæpe referantur; ut contraria, ut geminata, ut circumscripta numerose, non ad similitudinem versuum, sed ad explendum aurium sensum, apto quasi quodam verborum modo. Adhibendaque frequentius etiam illa ornamenta rerum sunt, sive quæ admirabilia, & nec opinata, sive [13] significata monstris, prodigiis, & oraculis, sive quæ videbuntur ei, de quo agimus, accidisse divina, atque fatalia. Omnis enim exspectatio ejus, qui audit, & admiratio, & improvisi exitus, habent aliquam in audiendo voluptatem.

XXII. Sed quoniam in tribus generibus bona, malave versantur, externis, corporis, & animi; prima sunt externa, quæ ducuntur a genere: quo breviter modiceque [14] laudato, aut, si erit infame, prætermisso, si humile, vel præterito, vel ad augendam ejus, quem laudas, gloriam, tacto; deinceps, si res patiatur, de fortunis erit, & facultatibus dicendum. Postea de corporis bonis; in quibus quidem, quæ virtutem maxime significat, facillime forma laudatur. Deinde est ad facta veniendum, quorum collocatio triplex est. Aut enim temporum servandus est ordo, aut in primis recentissimum quodque dicendum, aut multa & varia facta in pro-

12 *Verborum insignibus*] Significat verborum figuras.

13 *Significata monstris &c.*] De omnibus fere antiquitatis viris, qui ad summum vel dignitatis, vel virtutis fastigium pervenerunt, talia quædam narrari a laudatoribus solent.

14 *Laudato*] Alii leg. *tacto*. Attingi autem potest genus humile, quemadmodum suum attingit Marius apud Salustium de Bello Jugurtino in concione ad Quirites.

propria virtutum genera ſunt dirigenda. Sed hic locus virtutum, atque vitiorum latiſſime patens, ex multis & variis diſputátionibus nunc in quandam anguſtam & brevem concludetur. Eſt igitur vis virtutis duplex. [15] Aut enim ſcientia cernitur virtus, aut actione. Nam, quæ prudentia, quæ calliditas, quæque graviſſimo nomine ſapientia appellatur, hæc [16] ſcientia pollet una. Quæ vero moderandis cupiditatibus, regendiſque animi motibus laudatur, ejus eſt munus in agendo; cui temperantiæ nomen eſt. Atque illa prudentia in ſuis rebus, domeſtica; in publicis, civilis appellari ſolet. Temperantia autem in ſuas itidem res, & in communes diſtributa eſt, duobuſque modis in rebus commodis diſcernitur; & ea, quæ abſunt, non expetendo, & ab iis, quæ in poteſtate ſunt, abſtinendo. In rebus autem incommodis eſt itidem duplex. Nam quæ venientibus malis obſtat, fortitudo; quæ, quod jam adeſt, tolerat & perfert, patientia nominatur. Quæ autem hæc uno genere complectitur, magnitudo animi dicitur; [17] cujus eſt liberalitas in uſu pecuniæ; ſimulque altitudo animi in capiendis incommodis, & maxime injuriis, & omne quod eſt ejus generis, grave, ſedatum, non turbulentum. [18] In communione autem quæ poſita pars eſt, juſtitia dicitur; eaque erga deos [19] religio, erga parentes pietas, vulgo autem [20] bonitas; creditis in rebus, fides; in moderatione animadvertendi, lenitas, amicitia in benevolentia nominatur.

XXIII. Atque hæ quidem virtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ quaſi [21] miniſtræ, comiteſque ſapientiæ: quarum altera, quæ ſint in diſputando vera, atque falſa, quibuſque poſitis quid ſequatur, diſtinguit & judicat; quæ virtus omnis in ratione ſcientiaque diſputandi ſita eſt. Altera autem

 orato-

15 *Aut ſcientia cernitur &c.*] Vide lib. 1. de Offic. cap. 5.

16 *Scientia pollet una*] Tota ad cognitionem & veritatem refertur.

17 *Cujus eſt liberalitas*] In lib. 1. Offic. cap. 14. liberalitatem refert ad juſtitiam.

18 *In communione*] In ſocietate tuenda.

19 *Religio*] Hæc ipſa refertur ad ſocietatem & juſtitiam. *Eſt enim* (libro 1. de Natura Deorum cap. 41.) *pietas juſtitia adverſus Deos.*

20 *Bonitas*] Ita in lib. 2. de Offic. cap. 9. juſtum eundem facit ac bonum.

21 *Miniſtræ*] Dialectica & Rhetorica ad ſcientiam & prudentiam pertinent tanquam comites ac miniſtræ. Sed ipſæ quoque valde conveniunt inter ſe, nec differunt niſi modo quodam.

oratoria: nihil enim est aliud eloquentia, nisi copiose loquens sapientia; quæ ex eodem hausta genere, quo illa, quæ in disputando, uberior est, atque latior, & ad motus animorum, vulgique sensus accommodatior. Custos vero virtutum omnium, dedecus fugiens, laudemque maxime consequens, verecundia est. Atque hi sunt quidem fere quasi [22] quidam habitus animi, sic affecti & constituti, ut sint singuli inter se proprio virtutis genere distincti; a quibus ut quæque res gesta est, ita sit honesta necesse est, summeque laudabilis. [23] Sunt autem alii quidam perfecti animi habitus ad virtutem quasi præculti & præparati rectis studiis & artibus, ut [24] in suis rebus, studia literarum, ut numerorum, ut sonorum, ut mensuræ, ut siderum, ut equorum, ut venandi, ut armorum. [25] In communibus, propensiora studia in aliquo genere virtutis præcipue colendo, aut divinis rebus deserviendo, aut parentibus, amicis, hospitibus, præcipue atque insigniter diligendis. Atque hæc quidem virtutum. Vitiorum autem sunt genera contraria. Cernenda autem sunt diligenter, ne fallant ea nos vitia, quæ virtutem videntur imitari. Nam & prudentiam malitia, & temperantiam immanitas in voluptatibus aspernandis, & magnitudinem animi superbia in animis extollendis, & despicientia in contemnendis honoribus, & liberalitatem effusio, & fortitudinem audacia imitatur, & patientiam duritia immanis, & justitiam acerbitas, & religionem superstitio, & lenitatem mollitia animi, & verecundiam timiditas, & illam [26] disputandi prudentiam concertatio captatioque verborum, & hanc oratoriam vim inanis quædam profluentia loquendi. Studiis autem bonis similia videntur ea, quæ sunt in eodem genere [27] nimia. Quamobrem omnis vis laudandi vituperandique ex his sumetur virtutum vitiorumque parti-

22 *Quidam habitus*] Virtutes omnes sive ad cognitionem, sive ad actionem referantur, habitus quidam sunt per quos honeste & laudabiliter agimus.

23 *Sunt autem &c.*] Alii habitus, qui rectis studiis & artibus hominem præparant ad virtutem.

24 *In suis rebus*] In rebus privatis. Grammatica enim, Arithmetica, Musica, Geometria ad privatum commodum referuntur.

25 *In communibus*] In iis, quæ ad societatis bonum pertinent, versantur habitus illi, qui nos ad justitiam præparant & ad virtutes reliquas justitiæ socias.

26 *Disputandi prudentiam*] Idest Dialecticam, quam imitatur Sophistica.

27 *Nimia*] Excessus qui sui generis virtutibus assimilantur.

partibus: ſed in toto quaſi contextu orationis hæc erunt illuſtranda maxime, quemadmodum quiſque generatus, quemadmodum educatus, quemadmodum inſtitutus, moratuſque fuerit: &, ſi quid cui magnum, aut incredibile acciderit, maximeque ſi id divinitus accidiſſe potuerit videri: tum quæ quiſque ſenſerit, dixerit, geſſerit, ad ea, quæ propoſita ſunt, virtutum genera accommodabuntur, ex illiſque iiſdem inveniendi locis cauſæ rerum, & eventus, & conſequentia requirentur. Neque vero mors eorum, quorum vita laudabitur, ſilentio præteriri debebit, ſi modo quid erit animadvertendum aut in ipſo genere mortis, aut in iis rebus, quæ poſt mortem erunt conſecutæ.

XXIV. FILIUS. Accepi iſta, didicique breviter, non ſolum quemadmodum laudarem alterum, ſed etiam quemadmodum eniterer, ut poſſem ipſe jure laudari. Videamus igitur deinceps, [28] in ſententia dicenda quam viam, & quæ præcepta teneamus. PATER. Eſt igitur in deliberando finis utilitas, ad quem omnia ita referuntur in conſilio dando, ſententiaque dicenda, ut illa prima ſint ſuaſori, aut diſſuaſori videnda, quid aut poſſit fieri, aut non poſſit, & quid aut neceſſe ſit, aut non neceſſe. Nam &, ſi quid effici non poteſt, deliberatio tollitur, quamvis utile ſit; &, ſi quid neceſſe eſt, (neceſſe autem id eſt, ſine quo ſalvi, liberive eſſe non poſſumus) id eſt reliquis & honeſtatibus in civili ratione, & commodis anteponendum. Cum autem quæritur, quid fieri poſſit, videndum etiam eſt, quam facile poſſit. Nam quæ perdifficilia ſunt, perinde habenda ſæpe ſunt, ac ſi effici non poſſint. Et cum de neceſſitate attendemus, etſi aliquid non neceſſarium videbitur, videndum tamen erit, quam ſit magnum. Quod enim permagni intereſt, pro neceſſario ſæpe habetur. Itaque cum conſtet hoc genus cauſarum ex ſuaſione, & diſſuaſione, ſuaſori proponitur ſimplex ratio; ſi & utile eſt, & fieri poteſt, fiat: diſſuaſori duplex; una, ſi non utile eſt, ne fiat; altera, ſi fieri non poteſt, nec ſuſcipiatur. Sic [29] ſuaſori utrumque docen-

28 *In ſententia dicenda*] Ideſt in deliberationibus.

29 *Suaſori utrumque*] Et eſſe utile, & fieri poſſe.

cendum eſt, diſſuaſori alterum infirmare ſat eſt. Quare, quoniam in his verſatur omne conſilium duobus, de utilitate ante dicamus, quæ in diſcernendis bonis, maliſque verſatur. Bonorum autem partim neceſſaria ſunt, ut vita, pudicitia, libertas, ut liberi, conjuges, germani, parentes; partim non neceſſaria, quorum alia ſunt per ſe expetenda, ut ea, quæ ſita ſunt in officiis, atque virtutibus; alia, quod aliquid commodi efficiunt, ut opes & copiæ. Eorum autem, quæ propter ſe expetuntur, partim honeſtate ipſa, partim commoditate aliqua expetuntur. Honeſtate ea, quæ proficiſcuntur ab iis virtutibus, de quibus paulo ante eſt dictum; quæ ſunt laudabilia ipſa per ſe: commoditate autem aliqua, quæ ſunt in corporis aut fortunæ bonis expetenda. Quorum alia ſunt quaſi quodam modo cum honeſtate conjuncta, ut honos, ut gloria; alia diverſa, ut vires, forma, valetudo, nobilitas, divitiæ, clientelæ.

XXV. Eſt etiam quaſi quædam materies ſubjecta honeſtati; quæ maxime ſpectatur in amicitiis. Amicitiæ autem caritate & amore cernuntur. Nam cum deorum, tum parentum, patriæque cultus, eorumque hominum, qui aut ſapientia, aut opibus excellunt, ad caritatem referri ſolet. Conjuges autem, & liberi, & fratres, & alii, quos uſus familiaritaſque conjunxit, quanquam etiam caritate ipſa, tamen amore maxime continentur. In his igitur rebus cum bona ſint, facile eſt intellectu, quæ ſint contraria. Quod ſi ſemper optima tenere poſſemus, haud ſane, quoniam quidem ea perſpicua ſunt, conſilio multum egeremus. Sed quia temporibus, quæ vim habent maximam, perſæpe evenit, ut [30] utilitas cum honeſtate certet, earumque rerum contentio plerumque deliberationes efficit; ne aut opportuna propter dignitatem, aut honeſta propter utilitatem relinquantur, ad hanc difficultatem explicandam præcepta referamus. Et quoniam non ad veritatem ſolum, ſed etiam ad opiniones eorum, qui audiunt, accommodanda eſt oratio; hoc primum intelligamus, hominum duo eſſe genera; alterum indoctum & agreſte, quod anteferat ſemper

30 *Utilitas cum honeſtate &c.*] Vide lib. 2. de Offic. cap. 3.

per utilitatem honeſtati; alterum expolitum, quod rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaque huic generi laus, honor, gloria, fides, juſtitia, omniſque virtus; illi autem alteri, quæſtus, emolumentum, fructuſque proponitur, atque etiam voluptas, quæ maxime eſt [31] inimica virtuti, bonique naturam fallaciter imitando adulterat, quam immaniſſimus quiſque acerrime ſequitur, neque ſolum honeſtis rebus, ſed etiam neceſſariis anteponit.

XXVI. In ſuadendo, cum [32] ei generi hominum conſilium des, ſæpe ſane laudanda eſt: [33] & illud videndum, quanto magis homines mala fugiant, quam ſequantur bona. [34] Nam neque honeſta tam expetunt, quam devitant turpia. Quis enim honorem, quis gloriam, quis laudem, quis ullum decus tam unquam expetat, quam ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor gravis eſt. Eſt genus hominum ad honeſtatem natum, [35] malo cultu praviſque opinionibus corruptum. Quare in cohortando, atque ſuadendo propoſitum quidem nobis erit illud, ut doceamus, qua vi bona conſequi, malaque vitare poſſimus. Sed apud homines bene inſtitutos, plurimum de laude & de honeſtate dicemus; maximeque ea virtutum genera tractabimus, quæ in communi hominum utilitate tuenda, augendaque verſantur. Sin apud indoctos imperitoſque dicemus; fructus, emolumenta, voluptates, vitationeſque dolorum proferantur; addantur etiam contumeliæ, atque ignominiæ. Nemo enim eſt tam agreſtis, quem non, ſi ipſa minus honeſtas, contumelia tamen & dedecus magnopere moveat. Quare quod ad utilitatem ſpectat, ex iis, quæ dicta ſunt, reperietur. Quod autem poſſit effici, necne poſſit, in quo etiam, quam facile poſſit, quamque expediat, quæri ſolet, máxime ex cauſis iis, quæ quamque rem efficiant, eſt videndum. Cauſarum autem genera ſunt plura.

31 *Inimica virtuti*] Totum id fuſe explicatur in commentariolo de ſenectute cap. 12. & ſeq.

32 *Ei generi*] Indoctis & agreſtibus.

33 *Et illud*] Legendum puto *at illud*. His enim hominibus laudanda quidem voluptas eſt, quam conſequi poſſunt; at magis aperiendi dolores ſunt, quos effugient.

34 *Nam neque &c.*] Nam illi ipſi homines, qui ſunt expoliti, magis moventur timore turpitudinis, quam amore honeſtatis.

35 *Malo cultu*] Quidam bonam ſortiti naturam, mala educatione corrumpunt.

plura. Nam sunt aliæ, quæ ipsæ conficiunt; aliæ, quæ vim aliquam ad conficiendum afferunt. Itaque illæ superiores conficientes vocentur; hæ reliquæ ponantur in eo genere, ut sine his confici non possit. Conficiens autem causa alia est absoluta, & perfecta per se; alia aliquid adjuvans, & efficiendi socia quædam: cujus generis vis varia est, & sæpe aut major, aut minor, ut & illa, quæ maximam vim habet, sola sæpe causa dicatur. Sunt autem aliæ causæ, quæ aut propter principium, aut [36] propter exitum, conficientes vocantur. Cum autem quæritur, quid sit optimum factu; aut utilitas, aut spes efficiendi ad assentiendum impellit animos. Et, quoniam de utilitate jam diximus, de efficiendi ratione dicamus.

XXVII. Quo toto genere, quibuscum, & contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus armorum, pecuniæ, sociorum, earumve rerum, quæ ad quamque rem efficiendam pertinent, possimus uti, requirendum est. Neque solum ea sunt, quæ nobis suppetunt, sed etiam illa, quæ adversantur, videnda. Et, si [37] ex contentione procliviora erunt nostra, non solum effici posse quæ suademus, erit persuadendum; sed curandum etiam, ut illa facilia, proclivia, jucunda videantur. Dissuadentibus autem, aut utilitas labefactanda est, aut efficiendi difficultates efferendæ, neque aliis ex præceptis, sed iisdem ex suasionis locis. Uterque vero ad augendum habeat exemplorum aut recentium, quo notiora sint, aut veterum, quo plus auctoritatis habeant, copiam: maximeque sit in hoc genere meditatus, ut possit vel utilia ac necessaria sæpe honestis, vel hæc illis anteferre. Ad commovendos autem animos maxime proficient, si incitandi erunt, hujusmodi [38] sententiæ, quæ ad explendas cupiditates, aut ad odium satiandum, aut ad ulciscendas injurias pertinebunt. Sin autem reprimendi, de incerto statu fortunæ, dubiisque eventis rerum futurarum, & retinendis suis fortunis, si erunt secundæ; sin autem adversæ, de periculo commonendi. Atque hi quidem sunt perorationis loci. Principia autem in sententiis

36 *Propter exitum*] Nam etiam finis agenti propositus tantam vim habet, ut caussa conficiens dici possit.

37 *Ex contentione*] Ex comparatione.

38 *Sententiæ*] Dicta quædam, quæ in communibus proverbiis versantur.

tiis dicendis brevia esse debebunt. Non enim supplex ut ad judicem, venit orator, sed hortator atque auctor. Quare proponere, qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus sit, debet, hortarique ad se breviter dicentem audiendum. Tota autem oratio simplex, & gravis, & sententiis debet ornatior esse, quam verbis.

XXVIII. FILIUS. Cognovi jam laudationis, & suasionis locos. Nunc, quæ judiciis accommodata sunt, exspecto: idque nobis genus restare unum puto. PATER. Recte intelligis. Atque ejus quidem generis finis est [39] æquitas, quæ non simpliciter spectatur, sed ex comparatione nonnunquam; ut, cum [40] de verissimo accusatore disputatur, aut cum hereditatis [41] sine lege, aut sine testamento petitur possessio: in quibus causis quid æquius, æquissimumve sit, quæritur: quas ad causas facultas petitur argumentationum ex iis, de quibus mox dicetur, æquitatis locis. Atque etiam ante judicium de constituendo ipso judicio solet esse contentio, cum aut [42] sitne actio illi, qui agit, aut [43] jamne sit, aut num jam esse desierit, aut illane lege, hisne verbis sit actio, quæritur. Quæ etiam si ante quam res in judicium venit, aut concertata, aut dijudicata, aut confecta non sunt; tamen in ipsis judiciis permagnum sæpe habent pondus, cum ita dicitur: Plus petisti: sero petisti: non fuit tua petitio: non a me, non hac lege, non his verbis, non hoc judicio. Quarum causarum genus est positum [44] in jure civili; quod est in privatarum, ac publicarum rerum lege, aut more positum; cujus scientia neglecta ab oratoribus plerisque, nobis ad dicendum necessaria videtur. Quare de constituendis actionibus, accipiendis, subeundisque judiciis, [45] de excipienda iniquitate actionis, [46] de comparanda æquitate, quod ea fere generis ejus sunt, ut, quanquam

39 *Æquitas* quæ oritur ex interpretatione & sententia judicis.

40 *De verissimo accusatore*] Cum agitur de optimo & fidelissimo accusatore constituendo, ut fit in Verrina prima, quæ Divinatio dicitur.

41 *Sine lege*] Quia desunt agnati.

42 *Sitne actio*] Sit ne actori jus persequendi.

43 *Jamne sit*] An sit hoc tempore.

44 *In jure civili*] Quod versatur circa res privatas ac publicas, quæ lege aut consuetudine reguntur.

45 *De excipienda &c.*] Excipit & excludit reus actionem, qua actor per injuriam utitur.

46 *De comparanda æquitate*] Cum quæritur, quid sit æquius.

in ipſum judicium ſæpe dilabantur, tamen ante judicium tractanda videantur, paululum ea ſeparo a judiciis, [47] tempore magis agendi, quam diſſimilitudine generis. Nam omnia, quæ de jure civili, aut de æquo & bono diſceptantur, [48] cadunt in eam formam, in qua, quale quid ſit, ambigitur, de qua dicturi ſumus: quæ in æquitate & jure maxime conſiſtit.

XXIX. In omnibus igitur cauſis tres ſunt gradus, ex quibus unus aliquis capiendus eſt, ſi plures non queas, ad reſiſtendum. Nam aut ita conſiſtendum eſt, ut, quod objicitur, factum neges: aut illud, quod factum fateare, neges eam vim habere, atque id eſſe, quod adverſarius criminetur: aut, ſi neque de facto, neque de facti appellatione ambigi poteſt, id, quod arguere, neges tale eſſe, quale ille dicat; & rectum eſſe quod feceris, concedemdumve, defendas. Ita primus ille ſtatus, & quaſi conflictio cum adverſario, conjectura quadam; ſecundus autem definitione, atque deſcriptione, aut informatione verbi; tertius æqui, & veri, & recti, & humani ad ignoſcendum diſputatione tractandus eſt. Et quoniam ſemper is, qui defendit, non ſolum reſiſtat oportet, aliquo ſtatu, aut infitiando, aut definiendo, aut æquitate opponenda; ſed etiam rationem ſubjiciat recuſationis ſuæ: primus ille ſtatus rationem habet [49] iniqui criminis, ipſam negationem, infitiationemque facti: ſecundus, quod non ſit in re, quod ab adverſario ponitur in verbo: tertius, quod id recte factum eſſe defendat, quod ſine ulla nominis controverſia factum fatetur. Deinde unicuique rationi [50] opponendum eſt ab accuſatore id, quod ſi non eſſet in accuſatione, cauſa omnino eſſe non poſſet. Itaque ea, quæ ſic referuntur, continentia cauſarum vocentur: quanquam non ea magis, quæ contra rationem defenſionis afferuntur, quam ipſæ defenſionis rationes, continent cauſas. Sed diſtinguendi gratia rationem appellamus eam,

47 *Tempore magis*] Quia judicium ipſum antecedunt.

48 *Cadunt in eam formam*] Quæ qualitatis dicitur.

49 *Iniqui criminis*] Primus ſtatus eſt iniquæ criminationis: negatur enim factum. In ſecundo negatur nomen facti. In tertio defenditur jure factum.

50 *Opponendum eſt*] Rationes, quibus ſe reus purgat, per ea ſunt ab actore evertendæ, quæ accuſationis firmamenta vocantur, & cauſſam continere dicuntur.

eam, quæ affertur a reo ad recusandum, depellendi criminis causa; quæ nisi esset, quid defenderet, non haberet: firmamentum autem, quod contra ad labefactandam rationem refertur, sine quo accusatio stare non potest.

XXX. Ex rationis autem, & ex firmamenti conflictione & quasi concursu, quæstio exoritur quædam, [51] quam disceptationem voco: in qua, quid deveniat in judicium, & de quo disceptetur, quæri solet. Nam prima adversariorum contentio diffusam habet quæstionem, ut in conjectura, Ceperitne pecunias [52] Decius. In definitione, Minueritne majestatem Norbanus. In æquitate, Jurene occiderit Opimius Gracchum. Hæc, quæ primam contentionem habent [53] ex arguendo & resistendo, lata, ut dixi, & confusa sunt. Rationum, & firmamentorum contentio adducit in angustum disceptationem. Ea in conjectura nulla est. Nemo enim ejus, quod negat factum, rationem aut potest, aut debet, aut solet reddere. Itaque in his causis eadem & prima quæstio, & disceptatio est extrema. In illis autem, ubi ita dicitur, [54] Non minuit majestatem, quod egit de Cæpione turbulentius; populi enim Romani dolor justus vim illam excitavit, non tribuni actio; majestas autem, quoniam est magnitudo quædam populi Romani in ejus potestate, ac jure retinendo, aucta est potius, quam diminuta: & ubi ita refertur, Majestas est [55] in imperii, atque in omni populi Romani dignitate, quam minuit is, qui per vim multitudinis rem ad seditionem vocavit: exsistit illa disceptatio, Minueritne majestatem, qui voluntate populi Romani rem gratam & æquam per vim egerit.

51 *Quam disceptationem &c.*] Prima quæstio, quæ universalis est & late patens, intentio, seu contentio dicitur; secunda disceptatio. Ordo istarum quæstionum, & earum quæ illas excipiunt, explicatur in lib. 2. de Invent. cap. 29.

52 *Decius*] De Decio, & Opimio habes in lib. 2. de Oratore cap. 30. & seq. De Norbano ibid. cap. 21.

53 *Ex arguendo & resistendo*] Prima contentio, *Fecisti : Jure feci*. Rationes porro, & firmamenta, quæ subinde afferuntur, pariunt quæstionem, quæ dicitur conjecturæ. Quod si reus respondeat, *Non feci*, quæstioni secundæ locus non est; quia negantis nulla ratio est.

54 *Non minuit &c.*] Norbanus Tribunus non minuit majestatem populi Rom. cum Cæpionem seditiosis concionibus agitavit. Indulsit enim publicæ caussæ & justo dolori.

55 *In imperii*] Placet mihi lectio Cod. Florent. MS. *in imperii* atque nominis *populi Romani dignitate*. Alii enim ponebant majestatem in *magnitudine*, alii in *dignitate imperii ac nominis*.

rit. In his autem caufis, ubi aliquid recte factum [56] aut concedendum, effe factum defenditur, cum eft facti fubjecta ratio, ficut ab Opimio, Jure feci, falutis omnium, & confervandæ reipublicæ caufa: relatumque eft [57] ab Decio, Ne fceleratiffimum quidem civem fine judicio jure ullo necare potuifti: oritur illa difceptatio, Potueritne recte, falutis reipublicæ caufa, civem, everforem civitatis, indemnatum necare. Ita difceptationes eæ, quæ in his controverfiis oriuntur, quæ funt certis perfonis, & temporibus notatæ, fiunt rurfus infinitæ, detractifque temporibus & perfonis, rurfum ad confultationis formam rationemque revocantur.

XXXI. Sed in graviffimis [58] firmamentis, etiam illa ponenda funt, fi qua ex fcripto legis, aut teftamenti, aut verborum ipfius judicii, aut alicujus ftipulationis, aut cautionis opponuntur defenfioni contraria. Ac ne hoc quidem genus in eas caufas incurrit, [59] quæ conjectura continentur. Quod enim factum negatur, id argui non poteft fcripto. Ne in definitionem quidem venit [60] genere fcripti ipfius. Nam etiam fi verbum aliquod de fcripto definiendum eft, quam vim habeat: ut, cum ex teftamentis, quid fit penus, aut cum ex lege prædii quæritur, quæ funt ruta cæfa: non fcripti genus, fed verbi interpretatio controverfiam parit. Cum autem [61] plura fignificantur fcripto, propter verbi, aut verborum ambiguitatem, ut liceat ei, qui contra dicat, eo trahere fignificationem fcripti, quo expediat, aut velit; aut, etiam fi ambigue fcriptum non fit, vel a verbis voluntatem & fententiam fcriptoris abducere; vel alio fe eadem de re contrarie fcripto defendere; tum difceptatio ex fcripti contentione exfiftit: ut in ambiguis difceptetur, quid maxime fignificetur; in fcripti fententiæque contentione, utrum potius fequatur judex; in contrariis fcriptis, utrum magis fit comprobandum. [62] Difceptatio

56 *Aut concedendum effe factum*] Verba hæc omnia videntur redundare. Et fane defunt in tribus codicibus MSS. Florentinis, quos infpexit pro fua erga me bonitate Lagomarfinus.

57 *Decio*] Accufatore.

58 *Firmamentis*] Argumentis accufatoris.

59 *Qua conjectura*] Hic neque conjecturæ ftatus, neque definitionis locum habet.

60 *genere fcripti*] Pro genere fcripti.

61 *Plura fignificantur*] Vel fcriptum eft ambiguum, vel pugnare videtur cum fententia fcriptoris, vel pugnat cum alio fcripto.

62 *Difceptatio autem*] Quæ alio nomine *judicatio* dicitur, oriturque ex conflictu rationis ac firmamenti.

tio autem cum eſt conſtituta, propoſita eſſe debet oratori, quo omnes argumentationes repetitæ ex inveniendi locis conjiciantur. Quod quanquam ſatis eſt ei, qui videt, quid in quoque loco lateat, quique illos locos, tanquam theſauros aliquos argumentorum, notatos habet; tamen ea, quæ ſunt certarum cauſarum propria, tangemus.

XXXII. In conjectura igitur [63] cum eſt in inficiando reus, accuſatori hæc duo prima ſunt (ſed accuſatorem pro omni actore & petitore appello: poſſunt enim etiam ſine accuſatore in cauſis hæc eadem controverſiarum genera verſari) ſed hæc duo ſunt ei prima, cauſa, & eventus. Cauſam appello rationem efficiendi; eventum, id, quod eſt effectum. Atque ipſa quidem partitio cauſarum paulo ante in ſuaſionis locis diſtributa eſt. [64] Quæ enim in conſilio capiendo futuri temporis præcipiebantur, quamobrem aut utilitatem viderentur habitura, aut efficiendi facultatem; eadem, qui de facto argumentabitur, colligere debebit, quamobrem & utilia illi, quem arguet, fuiſſe, & ab eo effici potuiſſe demonſtret. Utilitatis conjectura movetur, ſi illud, quod arguitur, aut ſpe bonorum, aut malorum metu feciſſe dicitur: quod fit acrius, quo illa in utroque genere majora ponuntur. Spectantur etiam ad cauſam facti, motus animorum, ſi ira recens, ſi odium vetus, ſi ulciſcendi ſtudium, ſi injuriæ dolor; ſi honoris, ſi gloriæ, ſi imperii, ſi pecuniæ cupiditas; ſi periculi timor, ſi æs alienum, ſi anguſtiæ rei familiaris; ſi audax, ſi levis, ſi crudelis, ſi impotens, ſi incautus, ſi inſipiens, ſi amans, ſi commota mente, ſi vinolentus, ſi cum ſpe efficiendi, ſi cum opinione celandi: aut, ſi patefactum eſſet, depellendi criminis, vel perrumpendi periculi, vel in longinquum tempus differendi: aut ſi judicii pœna levior, quam facti præmium: aut ſi facinoris voluptas major, quam damnationis dolor. His fere rebus facti ſuſpicio confirmatur, cum & voluntatis in reo cauſæ reperiuntur, & facultas. In voluntate autem utilitas ex adeptione alicujus commodi, vitationeque alicujus in-

com-

63 *Cum eſt in inficiando*] Cum reus inficiatur.

64 *Quæ enim &c.*] Quæ in deliberationibus præcipiuntur de futuro transferri poſſunt in judiciis ad præteritum.

commodi quæritur, ut aut ſpes, aut metus impuliſſe videatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiam citius in fraudem, quam ratio utilitatis, impellit. Quamobrem ſint hæc dicta de cauſis. FILIUS. Teneo, & quæro, qui ſint illi eventus, quos ex cauſis effici dixiſti.

XXXIII. PATER. [65] Conſequentia quædam ſigna præteriti, & quaſi impreſſa facti veſtigia; quæ quidem vel maxime ſuſpicionem movent, & quaſi tacita ſunt criminum teſtimonia. Atque hoc quidem graviora, quod cauſæ communiter videntur inſimulare, & arguere omnes poſſe, quorum modo interſuerit aliquid; hæc proprie attingunt eos ipſos, qui arguuntur, ut telum, ut veſtigium, ut cruor, ut deprehenſum aliquid, quod ablatum, ereptumve videatur, ut reſponſum inconſtanter, ut hæſitatum, ut titubatum, ut cum aliquo viſus, ex quo ſuſpicio oriatur, ut eo ipſo in loco viſus, in quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut ſcriptum, aut obſignatum, aut depoſitum quippiam. Hæc enim, & talia ſunt, quæ aut in re ipſa, aut etiam [66] ante quam factum eſt, aut poſtea, ſuſpicioſum crimen efficiant. Quæ [67] ſi non erunt, tamen cauſis ipſis, & efficiendi facultatibus niti oportebit, adjuncta illa diſputatione communi, non fuiſſe illum tam amentem, ut indicia facti aut effugere, aut occultare non poſſet; ut [68] ita apertus eſſet, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contra locus, audaciam temeritati, non prudentiæ, eſſe conjunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum, non eſſe exſpectandum, dum fateatur; argumentis peccata convinci; & hic etiam exempla ponentur.

XXXIV. Atque hæc quidem de argumentis. Sin autem erit etiam teſtium facultas: primum genus erit ipſum laudandum, dicendumque ne argumentis teneretur reus, ipſum ſua cautione fecis-

65 *Conſequentia*] Ex conſequentibus firmior conjectura ducitur, quam ex cauſſis; quia cauſſæ ad multos pertinere poſſunt, conſequentia, ideſt facti ſigna, proprie illum attingunt, qui reus eſt.

66 *Antequam factum eſt*] Sunt enim quædam ſigna & indicia facti futuri, quæ proprie ad reum pertinent, & inter conſequentia referuntur, quamvis præcedant.

67 *Si non erunt*] Si deſint ſigna, confugiendum ad cauſſas.

68 *Ita apertus*] Ita manifeſte audax. Sed argumentum hoc evertitur ex loco communi, quod audacia temeritati ſoleat eſſe conjuncta.

fecisse, testes effugere non potuisse. Deinde singuli laudentur. Quæ autem essent laudabilia, dictum est. Deinde etiam argumento firmo, quia tamen sæpe falsum est, posse recte non credi; viro bono & firmo, sine vitio judicis, non posse non credi. Atqui etiam, si obscuri testes erunt, aut tenues; dicendum erit, non esse ex fortuna fidem ponderandam, & eos esse cujusque locupletissimos testes, qui id, de quo agatur, facillime scire possint. Sin quæstiones habitæ, aut postulatio ut habeantur, causam adjuvabunt; confirmandum genus primum quæstionum erit; dicendum de vi doloris; de opinione majorum, qui eam rem totam, nisi probassent, certe repudiassent; de institutis Atheniensium, Rhodiorum, doctissimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbissimum est) liberi, civesque torquentur; de nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis, qui cum de servis in domino [69] quæri noluissent, de incestu tamen, & conjuratione, quæ facta me consule est, quærendum putaverunt. Irridenda etiam disputatio est, qua solent uti ad infirmandas quæstiones, & meditata, puerilisque dicenda. Tum facienda fides, diligenter esse, & sine cupiditate quæsitum; [70] dictaque quæstionis, argumentis, & conjectura ponderanda. Atque hæc accusationis fere membra sunt.

XXXV. Defensionis autem primum infirmatio causarum: aut non fuisse, aut non tantas, aut [71] non sibi soli, aut se [72] commodius potuisse idem consequi; aut non iis esse moribus, non ea vita; aut nullos animi motus, aut non tam impotentes fuisse. Facultatum autem infirmatione utetur, si aut vires, aut animum, aut copias, aut opes abfuisse demonstrabit; aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini; aut non se tam ineptum, ut id susciperet, quod occultare non posset, neque tam amentem, ut pœnas, ac judicia contemneret. Consequentia autem diluet, exponendo non esse illa certa indicia facti,

69 *Quæri noluissent*] Tormentis adhibitis.

70 *Dicta quæstionis*] Quæ sunt tormentis expressa.

71 *Non sibi soli*] Caussas illas, quibus impulsus dicitur reus ad flagitium, fuisse communes aliis.

72 *Commodius &c.*] Commodius potuisse consequi, quod volebat, sine flagitio.

facti, quæ etiam nullo admisso consequi possent; consistetque in singulis: [73] & ea, aut eorum, quæ ipse facta esse dicet, propria esse defendet potius, quam criminis; aut si sibi cum accusatore communia essent, pro periculo potius, quam contra salutem valere debere: testiumque, & quæstionum genus universum, & quod poterit, in singulis, ex reprehensionis locis, de quibus ante dictum est, refellet. Harum causarum [74] principia suspiciosa ad acerbitatem ab accusatore ponentur; denunciabiturque insidiarum commume periculum, excitabunturque animi, ut attendant. A reo autem querela conflati criminis, collectarumque suspicionum, & accusatoris insidiæ, & item commune periculum proferetur, animique ad misericordiam allicientur, & modice benevolentia judicum colligetur. Narratio autem accusatoris erit [75] quasi membratim gesti negotii suspiciosa explicatio, sparsis omnibus argumentis, obscuratis defensionibus. Defensori, aut præteritis, aut obscuratis suspicionum argumentis, rerum ipsarum eventus erunt, casusque narrandi. In confirmandis autem nostris argumentationibus, infirmandisque contrariis, sæpe erunt accusatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. Atque hæc quidem utrique maxime in peroratione facienda; [76] alteri frequentatione argumentorum, & coacervatione universa; alteri, si plane causam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quidque diluerit, & miseratione ad extremum.

XXXVI. FILIUS. Scire mihi jam videor, quemadmodum conjectura tractanda sit. Nunc de definitione audiamus. PATER. Communia dantur in isto genere accusatori, defensorique præcepta. Uter enim definiendo, describendoque verbo magis ad sensum judicis, opinionemque penetrarit, & uter ad communem verbi vim, & ad eam præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ii, qui audient, magis & propius accesserit, is vincat necesse est. Non enim argumentando

do

73 *Et ea, aut eorum &c.*] Dicet, indicia, quæ ab accusatore afferuntur, pertinere potius ad aliquid aliud, quam ad crimen: & si forte pertinere possint tam ad accusandum, quam ad defendendum, contendet magis valere ad salutem debere.

74 *Principia suspiciosa*] Exordia accusationis suspicionem communis periculi moveant.

75 *Quasi membratim &c.*] Non late fusa, & dilucide explicata.

76 *Alteri frequentatione*] Idest accusatori.

do hoc genus tractatur, sed tanquam explicando excutiendoque verbo: ut, si in reo pecunia absoluto, rursusque revocato, [77] prævaricationem accusator esse definiat, omnem judicii corruptelam ab reo; defensor autem, non omnem, sed tantummodo accusatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc contentio prima verborum, in qua etiam si propius accedat ad consuetudinem mentemque sermonis defensoris definitio, tamen accusator sententia legis nititur. Negat enim probari oportere, eos, qui leges scripserunt, ratum habere judicium, si totum corruptum sit; si unus accusator corruptus sit, rescindere. Nititur æquitate: [78] ut illa quasi scribenda lex sic esset, quæque tamen complecteretur in judiciis corruptis, ea verbo uno prævaricationis comprehendisse dicitur. Defensor autem testatur consuetudinem sermonis, verbique vim ex contrario reperiet quasi ex vero accusatore, cui contrarium est nomen prævaricatoris; ex consequentibus, quod [79] ea litera de accusatore soleat dari judici; [80] ex nomine ipso, quod significat eum, qui in contrariis causis quasi varie esse positus videatur. Sed huic tamen ipsi confugiendum est ad æquitatis locos, ad rerum judicatarum auctoritatem, [81] ad finem aliquem periculi: communeque sit hoc præceptum, ut, cum uterque definierit, quam maxime potuerit ad communem sensum vimque verbi, tum similibus, exemplisque eorum, qui ita locuti sunt, suam definitionem sententiamque confirmet. Atque accusatori in hoc genere causarum locus ille communis, minime esse concedendum, ut is, qui de re confiteatur, verbi se interpretatione defendat. Defensor autem & ea, quam proposui, æquitate nitatur, &, ea cum secum faciat, non

77 *Prævaricationem*] Exemplum affert ex definitione prævaricationis. Si quis, corruptis judicibus, evaserit, rursusque revocetur prævaricationis nomine, qui accusat, dicet prævaricationem esse omnem judicii corruptelam; qui defendit, dicet prævaricationem esse non judicum, sed accusatoris corruptelam. Inchoata animis præceptio & consuetudo sermonis stat pro defensore. Accusator tamen negat irritum haberi a lege judicium, corrupto accusatore; ratum, corruptis judicibus.

78 *Ut illa quasi scribenda &c.*] Sic scribenda lex fuit, quia corrumpitur fere accusator: attamen corruptionem quamlibet prævaricationis voce legislator complexus est.

79 *Ea littera*] Actio, & judicii titulus.

80 *Ex ipso nomine*] Est enim prævaricator quasi varicator, quod prodito cliente, in contrariam partem inclinarit.

81 *Ad finem &c.*] Ostendet, exitum fore periculosum, si vox prævaricationis nova interpretatione ad alia transferatur.

re, ſed depravatione verbi ſe urgeri queratur. Quo in genere percenſere poterit pleroſque inveniendi locos. Nam & ſimilibus utetur, & contrariis, & conſequentibus; quanquam uterque, tamen reus, niſi plane erit abſurda cauſa, frequentius. Amplificandi autem cauſa, quæ aut cum digredientur a cauſa, dici ſolent, aut cum perorabunt, hæc vel ad odium, vel ad miſericordiam, vel omnino ad animos judicum movendos ex iis, quæ ſunt ante poſita, ſumentur, ſi modo rerum magnitudo, hominumve aut invidia, aut dignitas poſtulabit.

XXXVII. FILIUS. Habeo iſta: nunc ea, quæ cum, quale ſit quippiam, diſceptatur, quæri ex utraque parte deceat, velim audire. PATER. Confitentur in iſto genere, qui arguuntur, ſe id feciſſe ipſum, in quo reprehenduntur; ſed, quoniam jure ſe feciſſe dicunt, juris eſt omnis ratio nobis explicanda. Quod dividitur in duas partes primas, naturam, atque legem; & utriuſque generis vis in divinum, & humanum jus eſt diſtributa: quorum æquitatis eſt unum; alterum religionis. Æquitatis autem vis eſt duplex: cujus altera, directi, & veri, & juſti, &, ut dicitur, æqui & boni ratione defenditur: altera ad viciſſitudinem referendæ gratiæ pertinet; quod in beneficio, gratia; in injuria, ultio nominatur. Atque hæc communia ſunt naturæ, atque legis: ſed propria legis & ea, quæ ſcripta ſunt, & ea, quæ ſine literis aut gentium jure, aut majorum more retinentur. Scriptorum autem privatum aliud eſt, publicum aliud. Publicum, lex, ſenatuſconſultum, fœdus. Privatum, tabulæ, [82] pactum conventum, ſtipulatio. Quæ autem ſcripta non ſunt, ea aut conſuetudine, aut conventis hominum, & quaſi conſenſu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut noſtros mores legeſque tueamur, quodammodo naturali jure præſcriptum eſt. Et quoniam breviter aperti fontes ſunt quaſi quidam æquitatis, meditata nobis ad hoc cauſarum genus eſſe debebunt ea, quæ dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus,

82 *Pactum conventum*] Ita fere duo hæc verba efferuntur. Interdum tamen conjungi ſolent per particulam *&*. Quoquo modo efferantur, conventionem ſignificant, quæ ſcripto continetur.

bus, de more majorum, de propulſanda injuria, de ulciſcenda, de omni parte juris. Si imprudenter, aut neceſſitate, aut caſu quippiam fecerit, quod non concederetur iis, qui ſua ſponte, & voluntate feciſſent; ad ejus facti deprecationem, ignoſcendi petenda venia eſt: quæ ſumetur ex pleriſque locis æquitatis. Expoſitum eſt, ut potui breviſſime, de omni controverſiarum genere, niſi præterea tu quid requiris.

XXXVIII. FILIUS. Illud equidem, quod jam unum reſtare video, quale ſit, cum diſceptatio verſatur in ſcriptis. PATER. Recte intelligis. Eo enim expoſito, munus promiſſi omne confecero. Sunt igitur ambigui duobus adverſariis præcepta communia. Uterque enim hanc ſignificationem, qua utetur ipſe, dignam ſcriptoris prudentia eſſe defendet. Uterque id, quod adverſarius ex ambigue ſcripto intelligendum eſſe dicet, aut abſurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe eſſe defendet, aut etiam diſcrepare cum cæteris ſcriptis, vel aliorum, vel maxime, ſi poterit, ejuſdem: quamque defendet ipſe, eam rem, & ſententiam quemvis prudentem, & juſtum hominem, ſi integrum daretur, ſcripturum fuiſſe, ſed planius. Eamque ſententiam, quam ſignificari poſſe dicet, nihil habere aut captionis aut vitii; contrariam autem ſi probarit, fore ut multa vitia, ſtulta, iniqua, contraria conſequantur. Cum autem aliud ſcriptor ſenſiſſe videtur, & aliud ſcripſiſſe, qui ſcripto nitetur, eum, re expoſita, recitatione uti oportebit: deinde inſtare adverſario, iterare, renovare, interrogare, num aut ſcriptum neget, aut contra factum infitietur. Poſt, judicem ad vim ſcripti vocet. Hac confirmatione uſus, amplificet rem lege laudanda, audaciamque confutet ejus, qui cum palam contra fecerit, idque fateatur; adſit tamen, factumque defendat. Deinde infirmet defenſionem: cum adverſarius aliud voluiſſe, aliud ſenſiſſe ſcriptorem, aliud ſcripſiſſe dicat, non eſſe ferendum, a quoquam potius latoris ſenſum, quam a lege, explicari. Cur ita ſcripſerit, ſi ita non ſenſerit? Cur, cum ea, quæ plane ſcripta ſint, neglexerit; quæ nunquam ſcripta ſint, proferat? Cur prudentiſſimos in ſcribendo viros ſummæ ſtultitiæ putet eſſe

damnandos? Quid impedierit ſcriptorem, quo minus exciperet illud, quod adverſarius, tanquam ſi exceptum eſſet, ita dicit ſe ſecutum? [83] Utetur exemplis iis, quibus idem ſcriptor; aut, ſi id non poterit, quibus alii, quod excipiendum putarint, exceperint. Quærenda etiam ratio eſt, ſi qua poterit inveniri, quare non ſit exceptum: [84] aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia cauſa obtemperandi, alia abrogandi: diſſentire adverſarii vocem, atque legis. Deinde amplificandi cauſa, de conſervandis legibus, de periculo rerum publicarum, atque privatarum, cum aliis locis, tum in perorando maxime graviter erit, vehementerque dicendum.

XXXIX. Ille autem, qui ſe ſententia legis voluntateque defendet, in conſilio atque in mente ſcriptoris, non in verbis ac literis, vim legis poſitam eſſe defendet: quodque nihil exceperit in lege, laudabit, ne diverticula peccatis darentur, atque ut ex facto cujuſque judex legis mentem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis, in quibus omnis æquitas perturbetur, ſi verbis legum, ac non ſententiis pareatur. Deinde genus ejuſmodi calliditatis & [85] calumniæ retrahatur in odium judicis, cum quadam invidioſa querela. Et, ſi incidet imprudentiæ cauſa, quæ non ad delictum, ſed ad caſum, neceſſitatemve pertineat, quod genus paulo ante attigimus; erit iiſdem æquitatis ſententiis contra acerbitatem verborum deprecandum. Sin ſcripta inter ſe diſſentient, [86] tanta ſeries artis eſt, & ſic inter ſe ſunt pleraque connexa & apta, ut, quæ paulo ante præcepta dedimus ambigui, quæque proxime ſententiæ & ſcripti, eadem ad hoc genus cauſæ tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam ſignificatio-

83 *Utetur exemplis*] Per exempla oſtendet, quomodo vel ipſe legis ſcriptor, vel alii legislatores exceperint, cum excipiendum exiſtimarunt.

84 *Aut iniqua &c.*] Si legislator excepiſſet, aliis iniqua lex fuiſſet, aliis inutilis; alii ex illa cauſſam obtemperandi habuiſſent, alii cauſſam abrogandi quæſiſſent. Sed hoc loco turbatum eſt aliquid a librariis. Nec ſane MSS. codices conveniunt, quamvis nondum aliquem viderim, qui ſatisfaceret.

85 *Calumniæ*] Eos, qui per verba legis cavillantur, trahet in invidiam judicis, cujus eſt ambigua, ſi qua ſunt, interpretari.

86 *Tanta ſeries artis*] Ita ſunt artis præcepta inter ſe apta & connexa, ut quæ de ambiguis verbis dicta ſunt, & de ſententia cum verbis pugnante, transferri poſſint ad ſcripta, quæ inter ſe diſſentiunt.

ficationem, quæ nos adjuvat, eiſdem in contrariis legibus noſtra lex defendenda eſt. Deinde eſt efficiendum, ut alterius ſcripti ſententiam, alterius verba defendamus. Ita quæ modo de ſcripto, ſententiaque præcepta ſunt, eadem huc omnia transferemus.

XL. Expoſitæ ſunt tibi omnes oratoriæ partitiones, quæ quidem e media illa [87] noſtra Academia floruerunt; neque ſine ea aut inveniri, aut intelligi, aut tractari poſſunt. Nam & partiri ipſum, & definire, & ambigui partitiones dividere, & argumentorum locos noſſe, & argumentationem ipſam concludere, & videre, quæ ſumenda in argumentando ſint, quidque ex iis, quæ ſumpta ſunt, efficiatur; & vera a falſis, veriſimilia ab incredibilibus dijudicare & diſtinguere, & aut male ſumpta, aut male concluſa reprehendere, & eadem vel anguſte differere, [88] ut dialectici qui appellantur, vel, ut oratorem decet, late exprimere; [89] illius exercitationis & ſubtiliter diſputandi, & copioſe dicendi artis eſt. De bonis vero rebus, & malis; æquis, iniquis; utilibus, inutilibus; honeſtis, turpibus, quam poteſt habere orator, ſine illis maximarum rerum artibus, facultatem, aut copiam? Quare hæc tibi ſint, mi Cicero, quæ expoſui, quaſi indicia fontium illorum: ad quos ſi nobis eiſdem ducibus, aliiſve, perveneris, tum & hæc ipſa melius, & multo majora alia cognoſces. FILIUS. Ego vero, ac magno quidem ſtudio, mi pater; multiſque ex tuis præclariſſimis muneribus nullum majus exſpecto.

87 *Noſtra Academia*] Hoc nomine intelligit Philoſophiam omnem. Nam Academia ipſam quoque Peripateticorum doctrinam complectebatur, quamvis interdum inter ſe diſtinguerentur, ſaltem nominibus, ut eſt in 1. Academ. cap. 4.

88 *Ut Dialectici*] Ut eos decet, qui Dialectici appellantur.

89 *Illius exercitationis*] Academici enim de rebus omnibus in partem utramque diſputabant: quod vel maxime artem dicendi peperit.

DE

DE OPTIMO GENERE
ORATORUM.
ARGUMENTUM.

Hæc est præfatio, quam Cicero conversis a se ex Græco in Latinum sermonem orationibus Æschinis in Ctesiphontem, & Demosthenis pro Ctesiphonte præmisit. Quo consilio id fecerit, cum ex ipsa hac scriptione intelligi potest, tum ex Quintiliano, lib. x. cap. 10. *scilicet ut horum reprehensiones dilueret, qui ipsius dicendi genus nimis redundans, & Asianum, atque vitiosum esse dicebant. Ostendit ergo plerosque, quid sit Attice dicere, nescire, atque optimum dicendi genus esse Atticum, hoc est, quod tenuia firmiter, mediocria mediocriter, summa graviter tractet.* ERNESTUS.

Hic liber, Charisii testimonio, cui sane multum tribuo, (nam Pædianus, in argumento orationis pro Milone, ita loquitur, ut non affirmet) Ciceronis est: mutilus tamen mihi videtur. Nam & suspectam habeo brevitatem nimiam: & illa pars de conversis duabus Græcis orationibus, Demosthenis, & Æschinis, nullam cum hoc libro societatem videtur habere posse. Aut enim procemium hoc est, præpositum duabus illis orationibus; aut liber est de optimo genere Oratorum. Si procemium: quorsum illa de Græcis oratoribus? quæ, si Charisio credimus, ad librum pertinent. Sin liber est: unde illa de conversione orationum? Præterea, in parte, quæ ad oratores pertinet, oratio significatur pro Milone habita, Cicerone jam senescente: at illas duas orationes non senior, sed adolescens potius convertisse Cicero videtur; ideoque Divus Hieronymus non admodum in ea conversione Ciceronis probavit industriam. MANUTIUS.

I. ORA-

I. ORATORUM genera esse dicuntur tanquam poetarum. Id secus est. Nam alterum est multiplex. Poematis enim tragici, comici, epici, melici etiam, ac dithyrambici, quod magis est tractatum a Latinis [1], suum quodvis est diversum a reliquis. Itaque & in tragœdia comicum vitiosum est, & in comœdia turpe tragicum: & in cæteris suus est cujusque certus sonus [2], & quædam intelligentibus nota vox. Oratorum autem si quis ita numerat plura genera, ut alios grandes, aut graves, aut copiosos: alios tenues, aut subtiles, aut breves: alios eis interjectos, & tanquam medios putet: de hominibus [3] dicet aliquid, de re parum. In re enim, quod optimum sit, quæritur: in homine dicitur, quod est. Itaque licet dicere & Ennium, summum epicum poetam, si cui ita videtur; & Pacuvium tragicum; & Cæcilium fortasse, comicum.

Oratorem genere non divido [4]. Perfectum enim quæro. Unum est autem genus perfecti, a quo qui absunt, non genere differunt, ut ab Accio Terentius; sed in eodem non sunt pares. Optimus est enim orator, qui dicendo animos audientium & docet, & delectat, & permovet. Docere, debitum

1 *Quod magis est tractatum a Latinis*] Fortasse, *quod magis est tractatum* a Græcis, quam *a Latinis*. Muretus. Miror Ciceronem scripsisse dithyrambicum. poema magis tractatum fuisse a Latinis, cum constet neminem unquam Latioorum carmen dithyrambicum composuisse. Itaque placeret, si hic locus ita legeretur, ut ex manuscripti libri corrupta scriptura, amicus meus homo doctissimus emendavit: *Poematis enim tragici, comici, epici, melici, dithyrambici etiam ac jambici, quod magis est tractatum a Latinis*. Ursinus. Memini, cum Romæ essem, hunc locum sic a Romulo Amasæo restitui: *quod* minus *est tractatum a Latinis*. Nam revera dithyrambicum poema nemo unquam Latinus scripsit, ut ille dicebat. *Lambin.* Mirum, cum dithyrambici carminis genus dicatur maxime tractatum a Latinis, ejus monumenta omnia vel injuria temporum, vel veterum incuria periisse. Nisi cui forte magis arrideat interpretatio Turnebi, lib. 1. Adverf. cap. 4. qui, *quod magis est tractatum a Latinis*, non ad dithyrambicum, sed universim ad poematum genus referendum putat. *Prusteus*.

2 *Certus sonus*] Sonus in hoc genere verbum Ciceroni usurpatum io Bruto, c. 26. ubi de Fannii oratione quadam sic scribit: *Sed nec ejusmodi est, ut a pluribus confusa videatur; unus enim sonus est totius orationis, & idem stylus*. Statius.

3 *De hominibus*] Id est: Dicit aliquid de hominibus, quorum aliis alius est dicendi character; pauca dicet de ipsa eloquentia, cujus idea perfectissima quæritur. *Prusteus*.

4 *Oratorem genere non divido*] Oratoris munus est docere, delectare, permovere: quo si quis noo fungatur, ioter oratores non oumerabitur. Ut autem id alius alio melius præstet, non genere ipso, sed gradu distabit a cæteris. Poetæ differunt genere: qui enim in arte dramatica excellet, si minime sit epopœjæ peritus, is ab epicorum poetarum genere exclusus locum inter comicos tenebit. *Idem*.

bitum eſt : deleſtare , honorarium : permovere , neceſſarium. Hæc ut alius melius , quam alius , concedendum eſt. Verum id fit non genere , ſed gradu . Optimum quidem unum eſt; & proximum , quod ei ſimillimum . Ex quo perſpicuum eſt, quod optimo diſſimillimum ſit , id eſſe deterrimum .

II. Nam quoniam eloquentia conſtat ex verbis & ſententiis, perficiendum eſt , ut pure , & emendate loquentes , quod eſt Latine : verborum præterea & propriorum & translatorum elegantiam perſequamur : in propriis , ut aptiſſima eligamus : in translatis, ut ſimilitudinem ſecuti , verecunde utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera ſunt , quot diximus eſſe laudum . Sunt enim docendi , acutæ : deleſtandi , quaſi argutæ : commovendi , graves . Sed & verborum eſt ſtructura quædam , duas res efficiens , numerum & lenitatem : & ſententiæ ſuam compoſitionem habent , & ad probandam rem accommodatum ordinem . Sed earum omnium rerum , ut ædificiorum , memoria eſt quaſi fundamentum , lumen aſtio .

Ea igitur omnia in quo ſumma , erit orator peritiſſimus : in quo media , mediocris : in quo minima , deterrimus . Et appellabuntur omnes , oratores ; ut piſtores appellantur etiam mali : nec generibus inter ſeſe , ſed facultatibus different . Itaque nemo eſt orator , qui ſe Demoſthenis ſimilem eſſe nolit : at Menander , Homeri noluit . Genus enim erat aliud . Id non eſt in oratoribus : aut ſi eſt , ut alius gravitatem ſequens, ſubtilitatem fugiat : contra, alius acutiorem ſe , quam ornatiorem , velit , etiam ſi eſt in genere tolerabili , certe non eſt in optimo : ſiquidem , quod omnes laudes habet , id eſt optimum .

III. Hæc dixi brevius equidem , quam res petebat : ſed ad id , quod agimus , non fuit dicendum pluribus. Unum enim cum ſit genus, id quale ſit , quærimus. Eſt autem tale , quale floruit Athenis , ex quo Atticorum oratorum ipſa vis ignota eſt, nota gloria. Nam alterum multi viderunt , vitioſi nihil apud eos : alterum pauci , laudabilia eſſe multa . Eſt enim vitioſum in ſententia , ſi quid abſurdum , aut alienum , aut non acutum , aut ſubinſulſum eſt. In verbis , ſi inquinatum , ſi

ſi abjectum, ſi non aptum, ſi durum, ſi longe petitum. Hæc vitaverunt fere omnes, qui aut Attici numerantur, aut dicunt Attice. Sed quatenus valuerunt [5], ſani & ſicci duntaxat habeantur, ſed ita, ut palæſtrice ſpatiari in xyſto iis liceat, non ab Olympiis coronam petant. Qui cum careant omni vitio, non ſunt contenti quaſi bona valetudine, ſed vires, lacertos, ſanguinem quærunt, quandam etiam ſuavitatem coloris. Eos imitemur, ſi poſſumus: ſin minus, illos potius, qui incorrupta ſanitate ſunt, (quod eſt proprium Atticorum) quam eos, quorum vitioſa abundantia eſt, quales Aſia multos tulit.

IV. Quod cum faciemus, (ſi modo idipſum aſſequemur: eſt enim permagnum) imitemur, ſi poterimus, Lyſiam, & ejus quidem tenuitatem potiſſimum. Eſt enim multis in locis grandior. Sed quia & privatas ille pleraſque, & eas ipſas aliis, & parvarum rerum cauſulas ſcripſit, videtur eſſe jejunior, quoniam ſe ipſe conſulto ad minutarum genera cauſarum limaverit. Quod qui ita faciet, ut, ſi cupiat uberior eſſe, non poſſit, habeatur ſane orator, ſed de minoribus: magno autem oratori etiam illo modo ſæpe dicendum eſt in tali genere cauſarum. Ita fit, ut Demoſthenes certe poſſit ſummiſſe dicere: elate Lyſias fortaſſe non poſſit. Sed ſi eodem modo putant, exercitu in foro, & in omnibus templis, quæ circum forum ſunt, collocato, dici pro Milone decuiſſe, ut ſi de re privata ad unum judicem diceremus; vim eloquentiæ ſua facultate, non rei natura, metiuntur.

Quare quoniam nonnullorum ſermo jam increbruit, partim ſeipſos Attice dicere, partim neminem noſtrum dicere: alteros negligamus. Satis enim his res ipſa reſpondet: cum aut non adhibeantur ad cauſas, aut adhibiti derideantur. Nam ſi arrideantur [6], eſſet idipſum Atticorum. Sed qui dici a nobis

5 *Sed quatenus valuerunt*] Edendum curavi, *Sed* qui haſtenus *valuerunt*, libris omnibus reclamantibus, ſententia ipſa, & ratione poſtulante. Hoc enim ſentit Cicero: *Qui haſtenus valuerunt*, ut vitia vitarent, *ſani duntaxat, & ſicci habeantur*, & liceat illis *palæſtrice in xyſto ſpatiari*; *non autem coronam ab Olympiis petant*; id eſt, non habeantur in principibus oratoribus; neque perfectæ eloquentiæ laudem ferant. *Lambin.*

6 *Nam ſi arrideantur*] Novum, opinor, loquendi genus: & malim, *arrideatur*. Manut.

Attico more nolunt, ipsi autem se non oratores esse profitentur, si teretes aures habent, intelligensque judicium: tanquam ad picturam probandam, adhibentur [7] etiam inscii faciendi cum aliqua solertia judicandi. Sin autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio, neque eos quidquam excelsum magnificumque delectat: dicant se subtile quiddam & politum velle, grave ornatumque contemnere: id vero desinant dicere, qui subtiliter dicunt, eos solos Attice dicere, id est, quasi sicce, & integre. At si ample [8], & ornate, & copiose cum eadem integritate, Atticorum est: quid? dubium est, utrum orationem nostram tolerabilem tantum; an etiam admirabilem esse cupiamus? Non enim jam quærimus, quid sit Attice, sed quid sit optime dicere. Ex quo intelligitur, quoniam Græcorum oratorum præstantissimi sunt ii, qui fuerunt Athenis; eorum autem princeps facile Demosthenes: hunc si quis imitetur, eum & Attice dicturum, & optime: ut, quoniam Attici nobis propositi sunt ad imitandum, bene dicere, id sit Attice dicere.

V. Sed cum in eo magnus error esset, quale esset id dicendi genus: putavi mihi suscipiendum laborem, utilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. Converti enim ex Atticis, duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes inter se contrarias, Æschinis, Demosthenisque: nec converti ut interpres, sed ut orator, sententiis iisdem, & earum formis, tanquam figuris, verbis ad nostram consuetudinem aptis: in quibus non verbum pro verbo necesse habui reddere, sed genus omnium verborum, vimque servavi. Non enim ea me annumerare lectori putavi oportere, sed tanquam appendere.

Hic labor meus assequetur, ut nostri homines, quid ab illis exigant, qui se Atticos volunt, & ad quam eos quasi formulam dicendi revocent, intelligant. Sed exorietur Thucydides. Ejus enim quidam eloquentiam admirantur. Id quidem recte: sed nihil ad eum oratorem, quem quærimus. Aliud

est

7 *Ad picturam probandam adhibentur*] Rectius puto, *adhibeantur*. Idem.

8 *Quasi sicce & integre. At si ample*] Ita locum hunc Lambinus restituit, Victorius, *quasi sicce & integre: & ample &c.* Gruterus, *quasi sicce. At integre, & ample &c.* Fed. autem Morellus ita legit, & interpungit, *eos solos Attice dicere. Idcirco si sicce & integre, & ample &c.* Judicium esto doctorum.

est enim explicare res gestas narrando, aliud argumentando criminari, crimenve dissolvere, aliud narratione tenere auditorem, aliud concitare. At loquitur pulchre. Num melius, quam Plato? Necesse tamen est oratori, quem quærimus, controversias explicare forenses dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permovendum.

VI. Quare si quis erit, qui Thucydidio genere causas in foro dicturum se esse profiteatur, is abhorreat etiam a suspicione ejus, quæ versatur in re civili & forensi: qui Thucydidem laudavit, adscribat suæ nostram sententiam. Quin ipsum Isocratem, quem divinus auctor Plato suum fere æqualem admirabiliter in Phædro laudari fecit a Socrate, quemque omnes docti summum oratorem esse dixerunt: tamen hunc in numero non repono. Non enim in acie versatur, & ferro; sed quasi rudibus ejus eludit oratio. A me autem (ut cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobilissimum inducitur. Æschines [9], tanquam *Æserninus* (ut ait Lucilius) non *spurcus homo*, sed doctus & acer,

Cum Pacidiano hic componitur, optimu' longe
Post homines natos.

Nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse divinius.

Huic labori nostro duo genera reprehensorum opponuntur: unum hoc, Verum melius Græci. A quo quæratur, ecquid possint ipsi melius Latine. Alterum, Quid istas potius legam, quam Græcas [10] Nec Andromacham igitur, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant. Sed tamen Ennium, & Pacuvium, & Accium potius, quam Euripidem & Sophoclem legunt.

9 *Æschines, tanquam Æserninus*] Hic Æserninus fuit Samnis, id est, gladiator, & compositus cum præstantissimo gladiatore Placidiano, seu Pacidiano, quem commemorat Horat. Satyr. II. 7. 96. Proferuntur autem hi versus a Nonio Marcello ex Lucilio, c. 4. in *spatium*:

Æserninu' fuit flacco ore:
Samnis spurcus homo, vita illa dignu', locoque.
Cum Placidiano componitur? optimu' longe
Post homines natos gladiator qui fuit unus?

Vide Tusc. I. 24. & ad Q. Frat. III. 4. *Lamb.*

10 *Quam Græcas*] Verborum ordo hic est apud Victorium, Manutium, & Gruterum: *quam Græcas. Iidem Andriam, & Synephebos: nec minus Terentium, & Cæcilium, quam Menandrum legunt: nec Andromacham, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant: sed tamen Ennium, & Pacuvium, & Accium potius, quam Euripidem & Sophoclem legunt. Quod igitur &c.*

legunt . Iidem Andriam , & Synephebos : nec minus Terentium , & Cæcilium , quam Menandrum legunt . Quod igitur eſt eorum , in orationibus e Græco converſis , faſtidium , nullum cum ſit in verſibus ?

VII. Sed aggrediamur jam quod ſuſcepimus , ſi prius expoſuerimus , quæ cauſa in judicium deducta ſit . Cum eſſet lex Athenis , *Ne quis populi ſcitum faceret , ut quiſquam corona donaretur in magiſtratu prius , quam rationes retuliſſet :* & altera lex , *Eos , qui a populo donarentur , in concione donari debere : qui a ſenatu* [11] , *in ſenatu* , Demoſthenes curator muris reficiendis fuit , eoſque refecit pecunia ſua . De hoc igitur Cteſiphon ſcitum fecit , nullis ab ipſo rationibus relatis , ut corona aurea donaretur : eaque donatio fieret in theatro , populo convocato : qui locus non eſt concionis legitimæ : atque ita prædicaretur , EUM DONARI VIRTUTIS ERGO , BENEVOLENTIÆQUE , QUAM ERGA POPULUM ATHENIENSEM HABERET .

Hunc igitur Cteſiphontem in judicium adduxit Æſchines , quod contra leges ſcripſiſſet , ut & rationibus non relatis corona donaretur , & ut in theatro , & quod de virtute ejus , & benevolentia , falſa ſcripſiſſet ; quoniam Demoſthenes nec vir bonus eſſet , nec bene meritus de civitate . Cauſa ipſa abhorret illa quidem a formula conſuetudinis noſtræ : ſed eſt magna . Habet enim & legum interpretationem ſatis acutam in utramque partem , & meritorum in rempublicam contentionem ſane gravem . Itaque cauſa fuit Æſchini , quoniam

ipſe

11 *Qui a ſenatu*] Vulgo , *quia in ſenatu . Demoſthenes* &c. Quam labem omnibus in editionibus inveteraſſe hactenus , eo mirere magis , quod anno jam M. D. XCVI. Federicus Morellus malo remedium attulerat , data in lucem hac opella , *cum inſigni* , ut ipſe inſcripſit , *emendatione loci hactenus deplorati* . Qui locus hic ipſe eſt , in quo nunc verſamur . Atque ita quidem Muretum emendaſſe , teſtis eſt liber a me olim inſpectus Romæ , de quo in præfatione admonui . Quid , quod eandem Petrus Faber , uti ex conjectura ſibi oblatam emendationem proponit , in commentario ad Ciceronis Lucullum , cap. 4. Quis igitur hanc lectionem primus conjiciendo divinaverit , incertum eſt : ſed negligere illam nec debuerant critici poſteriores , niſi forte ignorabant , neque ego volui . Duces hic ſane quatuor meos omitto : at fidem illis eatenus obligavi , ut fas mihi eſſet aliquando ab eorum recedere conſenſu ; hoc eſt , ubi non poſſet videri dubium , quin a Cicerone ipſi recederent . Eſſe autem ab illius manu quod edendum curavi , ambiget nemo , qui Atticarum in Legum collectione , Tit. VI. n. 3. *De præmiis bene de Rep. meritorum* , eam viderit legem , quam hic Tullius reſpexit , & Latine ſic reddidit , ut prope verbum verbo : Ἐὰν μέν τινα ὁ δῆμος ὁ Ἀθηναίων στεφανοῖ , ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὸν στέφανον ἀναγορεύεσθαι . ἐὰν δὲ ἡ βουλή , ἐν τῷ βουλευτηρίῳ . Olivetus .

ipſe a Demoſthene eſſet capitis accuſatus , quod legationem ementitus eſſet , ut ulciſcendi inimici cauſa , nomine Cteſiphontis , judicium fieret de factis , famaque Demoſthenis . Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis , quam de eo , quod civis improbus , ut optimus , laudatus eſſet . Hanc multam Æſchines a Cteſiphonte petiit quadriennio ante Philippi Macedonis mortem : ſed judicium factum eſt aliquot annis poſt , Alexandro jam Aſiam tenente : ad quod judicium concurſus dicitur e tota Græcia factus eſſe . Quid enim aut tam viſendum , aut audiendum fuit , quam ſummorum oratorum in graviſſima cauſa , accurata , & inimicitiis incenſa contentio ?

Quorum ego orationes ſi , ut ſpero , ita expreſſero , virtutibus utens illorum omnibus , id eſt , ſententiis , & earum figuris , & rerum ordine , verba perſequens eatenus , ut ea non abhorreant a more noſtro , (quæ ſi e Græcis omnia converſa non erunt , tamen ut generis ejuſdem ſint , elaboravimus) erit regula , ad quam eorum dirigantur orationes , qui Attice volunt dicere . Sed de nobis ſatis . Aliquando enim Æſchinem ipſum Latine dicentem audiamus .

VARIÆ

VARIÆ LECTIONES,

E primariis quatuor Editionibus

VICTORII, MANUTII, LAMBINI, GRUTERI,

Collectæ: præter illas, quæ in Commentariis propositæ fuerunt.

Paginam indicat numerus prior: lineam posterior.

2. 4. *nam cum &*] V. M. nam & cum
7. *invectam esse*] G. omittit *esse*
12. *tum facilius*] L. tum etiam facilius
19. *olitur*] G. dicitur

3. 3. *atque optimis*] L. atque ab optimis
5. *more*] L. G. modo
11. *inscitiam*] L. G. inscientiam
15. *animis inesset*] M. L. in animis inesset... G. in animis esset

4. 13. *pervos*] L. pravas

5. 7. *eo quidem*] L. eo vero vehem.
15. *eorum certissimum*] L. omittit *eorum*
23. *ejus rei*] L. ejus artis

6. 12. *intelligemus*] L. intelligimus
14. *appellabimus*] L. appellamus
19. *eas res*] G. omittit *res*

7. 23. *modum: ecquid*] V. modum: ut, quid
23. *bonum præter*] L. bonum in vita præter
25. *Quæ sit solie*] L. G. omittunt *sit*

8. 14. *nobis rhetoricæ*] L. nobis artis rhetoricæ
31. *conjuncte*] L. conjunctim

9. 21. *ne*] V. M. nec

10. 8. *non quod de re ipsa non conveniat*] Grutero hæc spuria. L. *non quod de facto ipso non conveniat*, & delet, *non quod de facto non constet*
25. *brevi*] L. breviter

11. 6. *omnia*] L. omnino
25. *oportet non esse*] L. G. oportet, demonstrationem & deliberationem nec esse
26. *eodem urgeb.*] L. eodem incommodo urgebitur
36. *altera assumpta*] L. altera autem assumpta

12. 4. *aliquam*] G. aliquando
21. *ignoscatur, post*] L. ignoscatur sibi postulat

14. 1. *coniuncta, & si conj.*] G. juncta, & si juncta
12. *in ratione*] M. in oratione
19. *aliud quoque*] L. delet *quoque*

15. 15. *relinquetur*] L. relinquitur

16. 25. *in rationem*] V. M. G. in ratione

17. 14. *cum tam diversa*] L. quoniam diversa G. quoniam tam diversa
18. *perficiens*] L. efficiens

18. 5. *&, si*] G. vel, si
7. *vel si uti*] G. sin uti
17. *acciderint*] M. acciderunt
23. *divitiæ, cognatio*] L. divitiæ, gratia, cognatio
35. *esse aut*] L. esse, & aut

19. 11. *est, hoc est, ut*] L. est, &, ut
17. *in oratorem*] M. G. in oratione
20. *interponi*] L. interponere
28. *deinde (cum lenieris eum qui audiet) demonstrare*] Quæ sunt uncis circumdata, M. & L. omittunt.

20. 8. *putant*] M. putat, L. putant sua
20. *re relevatur*] L. re levatur

21. 9. *desideret*] M. G. desiderat
17. *in quo*] L. in quod
30. *memoria remota*] L. memoria propter vetustatem remota.

22. 11. *æquum & bonum*] L. G. æquumque & bonum
17. *sumuntur*] L. G. sumentur

23. 29. *ad eandem rem*] L. ad eam rem

24. 3. *leniri*] M. lenire
27. *pars*] L. partitio

25. 7. *quid controversiæ*] L. quid in controversia
34. *incident*] L. inciderint

26. 9. *idque*] L. G. id quod

26. *dein-*

26. *deinde quid*] G. Poſthæc quid

27. 3. *dividentur*] L. dividuntur

7. *confirmari*] M. L. G. confirmare

8. *omnes .... confirmantur*] L. omnis ... confirmatur

9. *perſonis hac*] L. perſonis quidem has

12. *nomen &c.*] L. nomen eſt certum & proprium uniuſcujuſque perſonæ vocabulum, quo quæque appellatur

18. *numeratur*] V. M. enumeratur

25. *corpori*] M. corpori : corpori,

27. *acutus*] M. animo, acutus

32. *apud quem*] L. G. apud quos

28. 5. *ac ſi*] V. M. aut ſi, L. at ſi

16. *ut philoſophiæ poetices &c.*] L. ut ad philoſophiam, poeticam &c.

20. *faciat*] G. faciet

22. *oratione*] L. ratione

25. *negatio ſunt*] G. omittit *ſunt*

29. 2. *quæretur*] L. quæritur

15. *numerum*] M. numero

16. *&, quæ jamdiu*] L. tum ea quæ tametſi jamdiu

18. *& quæ*] L. tum quæ

19. *ſint .... inſtent*] L. ſunt .... inſtant

20. *fiant .... conſequantur*] L. fiunt ... conſequuntur

30. *cum tempore*] L. a tempore

34. *Quare*] L. quare cum genere idem ſit, parte & ſpecie, ut diximus, differt.

31. 15. *in hic*] L. eo

31. *reprehendetur*] L. G. reprehenditur

32. *ſi*] L. G. ſin

32. 15. *& ne*] V. G. ut ne

20. *verum in ea*] V. M. verum. Verum in eo

24. *præparatas*] L. paratas

30. *lacus ſine*] M. locus in mari ſine

33. 22. *ob id, quod*] V. M. ob id factum, quod

22. *nihil geſſit*] G. nihil egiſſet

34. 2. *tres*] V. & G. omittunt *tres*

16. *permixte*] V. L. permixtim

17 *deſcripte*] G. diſcrete

20. *inventam*] L. G. inventum

35. 9. *Agit, inquit, ſi*] L. age vero, ſi

36. 7. *quod inducimus*] L. G. delent.

12. *intelligatur*] V. G. intelligat

37. 1. *cognoſcere*] M. agnoſcere

15. *rectum*] L. G. rectumne

26. *idem uſu*] L. idem in uſu

38. 13. *propoſitio ſit*] L. propoſitio igitur ſit

20. *quendam ordinem*] L. omittit *quendam*

40. 7. *eo quod conſtare*] L. M. & quod conſtare

15. *quidem quandam*] G. omittit *quidem*

21. *liquet*] L. licet

32. *oportet ſapere*] L. oportet velle ſapere

41. 1. *ex re*] L. ex ſe

10. *approbationis. Hujuſmodi*] L. approbationis. Ea eſt hujuſmodi

29. *affirmatur*] L. confirmatur

33. *De una quaque*] G. V. De unaquaque

42. 1. *argumentationem*] L. G. omittunt

2. *niſi*] L. quam

14. *reſpublicas*] L. G. rempublicam

19. *ſpectas*] L. G. ſpectet

25. *Quid magis Epam.*] L. G. cui rei magis Epam.

28. *atque antiquius*] G. aut antiquius

30. *Atque hoc*] L. at hoc

43. 3. *partibus*] L. e partibus

10. *niſi quod*] L. G. niſi, id quod

15. *ne ſi extra*] V. niſi extra

27 *Ac primum*] G. ac primo

28. *tertium*] L. G. tertio

30. *fide*] V. fidem

44. 4. *& oportere*] L. omittit

29. *ex conduct.*] L. aut ex conduct.

45. 20. *ſi ſolum ſpect.*] L. ſi ſolum argumentum ſpectaretur, quod eſſet excogitatum, ac nihil quo pacto tractaretur, referret.

32. *ab approb.*] L. a probatione

46. 13. *levatur*] V. M. alleviatur .... G. allevatur

22. *modos*] L. omnes modos

32. *judicium*] M. judicatum

47. 3. *argumentandum*] L. argumentationem

18. *Curia*] M. Curius

25. *de qua*] L. de quo quæritur, ejus rei, qua de re agitur, legem

48. 6. *hoc genus cujus,*] L. omittit *genus*

8. *demonſtrabitur*] L. demonſtrabimus

10. *indigemus*] L. indigebimus

11. *tractatur*] L. tractabitur

16. *difficil. & majus*] L. difficilius ad judicandum, & majus

20. *quod agatur*] G. quo de agatur

49. 21. *reprehenditur*] L. reprehendetur

50. 17. *continet*] L. obtinet

20. *cognitionis*] G. cogitationis

51. 6. *Ac*] G. at

16. *pecuniæ*] L. G. pecunia
52. 1. *plurimis*] L. pluribus
2. *Id ex iis*] L. id quod ex iis
4. *& quid fumatur*] L. & quæ affumantue
6. *aut fi non*] L. omittit *fi*
8. *totum falfum*] M. omittit *totum*
17. *brevi*] L. breviter
22. *aut perfpicue*] G. aut fi peefpicue
27. *petitur*] L. repetitur
53. 8. *acquirendæ*] L. G. quærendæ
9. *continens*] L. continet
10. *Eft hæc*] L. eft hie
54. 10. *pugnam*] L. G. pugnandum
hortetur] L. eohortetur G. adhortetur
55. 12. *verfatur*] G. verfabitur
15. *fateamur*] L. fatemue
demonftremus] L. demonftramus
17. *de conclufione*] L. conclufionem
28. *non placet*] L. non placuit
29. *in numero*] V. L. in numerum
56. 11. *fingillatim*] L. fingulatim
57. 22. *confirmandi*] L. confirmationis
58. 35. *conftat*] V. M. conftant
59. 17. *patribus, aut*] M. omittit
24. *In hac*] M. delet *in*
28. *oratione*] V. M. ratione
28. *hominum*] L. auditoris
60. 3. *proferentur*] L. proferuntur
6. *ponentur*] L. ponuntur
10. *adeptum*] L. adeptus
61. 10. *fatis, ut videmur .... diximus*] L. fatis videmur ... dixiffe.
62. 2. *Cum in primis*] L. eum primis
63. 3. *Neque tum eos*] M. neque tamen eos... L. neque eos
17. *quas vellet*] V. quam vellet
20. *probatæ*] L. comprobatæ
23. *omnibus ex partibus*] L. G. omni ex parte
30. *nobis*] G. omittit
64. 2. *fi quo in vitio*] L. delet *in*
6. *vellent*] L. mallent
8. *infcitia*] L. infcientia
11. *quam ille in fua pictura*] L. quam illius pictura
13. *ex eo numero*] L. ex earum numero
27. *ut ceteros*] L. ut & cæteros
65. 27. *ut ne*] L. delet *ne*
34. *& judicationes*] V. M. omittunt
67. 9. *comitatus*] G. confecutus
11. *quandam*] G. eandem
11. *divertiffent*] L. G. devertiffent
19. *cruentum*] G. cruentatum
23. *ipfe gladium*] L. ipfum gladium
68. 8. *vinolentia*] G. violentia
31. *ex aliqua*] L. ex alia aliqua
earum] L. omittit
69. 25. *oportet*] L. oportebit
34. *confiderare*] L. confiderari
70. 10. *brevi*] L. breviter
11. *ut ne*] L. ut non
22. *leviffime*] G. leniffime
28. *magis*] L. majus
29. *magis*] L. majus
71. 2. *tantæ ... ftultitiæ*] L. G. tanta ftultitia
29. *vivat*] L. omittit
72. 3. *cum poteftate*] G. in poteftate
12. *confequantur*] L. confequuntur
19. *Item facta*] G. Jam facta
26. *adducetur*] L. G. adducatur
29. *intercefferit*] L. interceffit
33. *poterit*] L. potuerit
35. *ejufdem*] V. M. L. ejus
73. 1. *fi quem*] V. M. fi quis
13. *tantum*] G. tantundem
29. *faciet*] V. faciat
74. 18. *dicetur*] M. L. dicentur
75. 1. *poffunt*] L. poffint
14. *propter quas*] L. per quas
22. *eft*] L. erit
76. 2. *ecqua*] L. ecquid
12. *comitatum*] L. comitem
77. 29. *dicitur*] G. dicetur
78. 22. *in inventione*] L. delet *in*
80. 9. *in qua*] G. in quam
81. 16. *fui*] L. in fui
34. *quos, qua lege*] L. quos, aut qua lege, aut qua pœna, aut quo crimine, aut quo tempore.
82. 8. *ut caufa*) V. ut a caufa
15. *confirmentur*] L. confirmantur
19. *parricidii*] L. patricidii
21. *ut diu*] M. L. & diu
24. *effet*] L. G. effe
83. 8. *extra quam in*] L. extra quam fi *in*
10. *except. addi*] L. exceptionem illam addi
16. *judicetur*] L. judicatur
24. *quid aliud agatur*] G. omittit *aliud*
84. 1. *agatur ... veniat*] L. G. agantur ... veniant
3. *alio*] L. aut alio crimine, aut
4. *rationem*] G. orationem
85. 16. *quæ jam*] L. quam jam
17. *aut fi*] V. M. G. ac fi
86. 3. *in memoria*] L. delet *in*
3. *bonorum*] L. honoria

9. re-

9. *reveremur*] G. veremur
24. *iu omues*] V. inter omnes
29. *quifque*] G. omittit.
30. *debebit*] G. oportebit
87. 2. *ab auctoritate*] L. pro auctoritate
25. *ftatuerint*] L. ftatuerunt
88. 18. *educeret*] L. abduceret
24. *aut conject.*] L. aut hæc conjectu-salis
90. 5. *leudatur ... demonftratur*] G. laudabitur ... demonftrabitur
91. 1. *etque ea*] L. atque eadem
5. *Curiatiis*] V. M. Curiatibus
9. *iudigue*] L. hoc indigne
15. *de fratris*] L. G. omittunt *de*
92. 20. *fuiffes*] L. G. fuiffe
11. *omuina*] G. omnium
29. *refert*] L. seferet
93. 7. *levabitur : primum*] L. levabitur fic : psimum
9. *verum emnino*] V. M. verum etiam
11. *in eam*] L. in eum
20. *accufatoris*] L. ab accufatore
94. 1. *dimavetur*] L. removetur
15. *videri*] L. videre
95. 16. *utrifque*] L. utrique
17. *hi tamen*] L. hi autem
96. 7. *attamen*] L. G. at enim
99. 10. *uti aportebit*] L. uti eorum hominum oportebit
100. 9. *ex ea quoque*] L. ex uno quoque
27. *tamen dignum*] G. tam dignum
28. *virtute*] G. quam virtute
ult. *ducere*] L. deducere
101. 7. *dictum*] V. ductum
102. 16. *benef. prof.*] L. beneficia fua reus profeset
19. *cum benef.*] L. cum pro beneficiis
29. *deductus*] L. ductus ... G. diductus
103. 6. *aut cancilia*] L. aut a concilio
11. *accammodetur*] L. accommodatur
23. *cenfectatus*] L. infectatus
24. *ut & in*] L. ut nec in
28. *& in quæftiaue*] L. omittit *in*
104. 3. *quærentur*] L. confiderabuntur
8. *apiculatus fit*] G. delet
13. *& fi quid*] L. G. ecquid
105. 9. *utrum copiane*] L. utsumne copia
106. 21. *atque iis*] L. atque ex iis
28. *fictam exempli*] L. fictam legem exempli
31. *poffet*] L. poffit
34. *exitum facilem*] L. exitum legis facilem
107. 3. *neceff. demonft.*] L. neceffarium effe demonftrabimus
25. *utrinque*] M. G. utrumque
108. 2. *genitus*] L. genitur
4. *Tu mihi, diceàat, fec.*] L. tum mihi ille fecundus
17. *in eum*] L. in eo
21. *iu ea qui*] L. in eo milite, qui
22. *vetaret*] L. veret
23. *couaretur*] L. conabatur
109. 7. *majore autem perte*] L. majorem autem pastem
22. *quo homiuem*] L. quod hominem
110. 5. *indicium*] G. judicium
18. *dicendum : quam abf. uon*] L. dicendum : abfurdum effe non
111. 25. *caufa in lege*] L. caufa lege ... G. caufa ex lege
113. 1. *indigunm*] V. M. indignius
9. *cujufmodi*] L. cujus cujufmodi ... G. cujufcemodi
21. *eut ite*] L. aut fi ita
23 *Cenveuiat*] V. M. eo veniae
113. 9. *aut eliis*] L. aut fi aliis
114 7. *iu fermaue*] L. delet *in*
115. 19. *depofcita*] M. pofcito
20. *concedita*] V. conceditor
116. 12. *in utra*] L. delet *in*
13. *afficiatur*] L. ftatuatur
14. *dilig. fancta*] V. diligentiffima, & fancta
20. *propius*] V. G. promptius.
27. *fcriptum*] M. G. defcriptum
117. 8. *inteftate*] L. inteftatus
8. *aguetorum*] V. agnatum
10. *ei ftatim*] V. M. & ftatim
11. *inductæ*] L. inditæ
26. *commuues*] V. M. omittunt
31. *percontetione*] L. cum percunctatione
118. 10. *affertur*] V. M. afferetur
15. *dictum*] V. M. prædictum
18. *diffimilibus*] L. de diffimilibus
110. 4. *applicaverunt*] L. applieuerunt
4. *Poftea*] L. Poft
18. *autem*] M. item
22. *genus*] L. G. omittunt
120. 12. *inductas*] L. delet
16. *brevi*] L. breviter
28. *eutem*] G. aut
121. 15. *infernit*] L. inferit
122. 15. *invectianis*] L. inferioris
31. *reponemus*] L. reponuntur
123. 4. *ad fe*] V. L. omittunt
17. *cenfiderandi*] V. confiderandus
26. *extraneis*] V. M. extrariis
31. *elie*] L. aliæ

124. 5. *difficulter*] L. difficile
9. *fieri*] V. M. omittunt
125. 12. *pariter autem*] V. L. præter hæc autem
13. *res necessitudinis*] L. necessitudines
32. *delibatum*] L. delibratum
126. 3. *& in*] G. vel in
127. 1. *extrariae*] L. extraneas
6. *contraria quoque*] L. ut contrariis cognitis, contraria quoque intelligantur.
16 *hunc*] L. hoc & superiore libro
130. 13. *Ac fuit*] M. L. ac fuit quidem
16. *concessum*] V. M. concessum esse
19. *cum*] L. tum.
25. *nam prima*] M. nam & prima
26. *& consulatu*] L. & in consulatu
131. 13. *quæ pueris*] L. quædam pueris
132. 2. *ex Græcorum*] V. M. delent *ex*
23. *viam*] V. vim
134. 16. *expromenda*] V. M. exprimenda
135. 12. *videatur*] M. G. videtur
13. *proposita*] L. posita
16. *partit. quandam*] L. partitionem jam quandam
136. 3. *dici memini*] L. dici mihi memini
137. 19. *&, quod*] V. sed, quod
20. *in herbam*] M. in herba
24. *consedisse dicebat. Ibi*] L. consedisse, ubi, ut
138. 2. *velis*] V. L. G. velit
10. *religiones*] M. religionem
16. *improbos*] G. integros
31. *brevi*] L. breviter
139. 18. *aut instit.... aut conserv.*] L. aut instituendis, aut in conservandis
24. *Tullio*] V. M. G. Tullo
140. 8. *moresque*] M. mosque
21. *tuo*] L. pro tuo
22. *in omnis sermonis disp.*] L. in omni sermone ... M. in omni sermonis disp.
24. *præessem*] L. præissem
25. *manum*] V. M. G. manu
141. 11. *negaret*] V. M. L. negare cogeret
14. *putas esse*] L. putasses
20. *conjungitur*] G. contingitur
24. *ut in sententiis*] V. L. G. & sententiis
24. *ad persuadendum*] L. omittit
142. 9. *præclari*] L. clari
143. 11. *statuit*] M. statuet
14. *omnium*] L. omittit
15. *morum*] M. motis
124. 17. *compositam orat.*] L. composita oratio, & ornata, & .... distincta
18. *expolitione*] V. explicatione
22. *nec scientia*] V. omittit
28. *& certarum*] M. & quasi certatum
28. *forens. canc.*] L. forensibus quasi canc.
145. 5. *putatur proprius*] G. proprius videtur
15. *artis*] L. artis suæ modo nomine
26. *Exsangui*] V. M. exiguo
27. *hic cum omni*] M. hic omni tum gravitate, tum etiam jucunditate
31. *ac jam tum,*] L. at tum
146. 20. *omni reip. genere*] L. omni republica
24. *in oratore*] L. in oratione
28. *dubitaba*] V. dubito
147. 23. *proposui*] L. G. posui
27. *aut in usu*] L. atque in usu
149. 2. *prope*] L. omittit
14. *libero digna*] M. libero homine dignæ
15. *earum rudes*] M. earum rerum rudes
18. *& qui*] L. & ut qui
22. *adhibentur*] L. G. adhibeantur
150. 2. *facultatem*] V. L. G. facultates
151. 2. *proconsul*] L. G. proconsule
8. *quisque ut poterat*] M. quisque eorum, quantum quisque ... L. ut quisque
152. 1. *docebat*] V. dicebat
5. *libris*] G. libellis
9. *instituendis*] L. constituendis
12. *uti eorum*] M. uti qui audirent, sic afficerentur animis, ut
13. *quod item*] L. quod ita fieri nullo modo posse ajebat, nisi
153. 5. *blandiri suppliciter*] M. G. blandiri & suppliciter insinuare iis
17. *scisse*] L. scire
155. 20. *inscitia*] L. inscientia
156. 2. *cretionibus*] V. M. conditionibus
14. *ponitis*] M. impooitis.
157. 10. *jam*] L. omittit
258. 4. *ratione,*] M. tractatione
12. *assentiri*] G. assentire
21. *ipse, ne*] L. ipse mihi, ne
159. 1. *prensando*] V. M. prehensando
5. *ineptum esse*] L. ineptum me esse
12. *sentio*] G. censeo
18. *& si quis*] L. sed si quis
160. 2. *ficti*] L. facti
6. *quin*] L. qui non

15. *habuit*] M. L. habet
10. *cumulatus*] V. G. cumulandus
161. 8. *expectationem*] M. judicia
35. *tum accideret*] L. tum illud ipsum accideret
162. 36. *artificio per quam*] M. artificio & opera quam
163. 10. *perfecte*] L. perfectum
14. *in suo genere*] L. in eo genere
165. 12. *autem*] L. etiam
31. *disponere*] G. componere
166. 11. *his*] L. in his
23. *ejicio*] L. rejicio
27. *in stadium*] V. M. ad studium
169. 24. *quemcumque*] V. M. si quemcumque
170. 3. *vix viderim*] M. non viderim
14. *illam, venisses*] G. villamque venisses
15. *tuque valde*] L. tu, qui valde
17. *nunc petes*] L. nunc quin petis.... G. nunc petis
32. *quoniam*] L. quando
171. 7. *an tu*] L. ain' tu
17. *omittam innum.*] M. L. omittam, quæ sunt innum.
172. 7. *putarim*] V. M. L. putarem
12. *esset*] G. erat
173. 13. *& multis*] V. G. cum multis
31. *posse facile*] G. posse se facile
174. 5. *aut ratorum*] G. omittit
175. 5. *majores gub.*] L. majores naves gubernare
177. 1. *in re*] L. delet
179. 14. *intestato*] L. intestatus
181. 21. *brevi*] L. brevius
4. *ut ei*] V. G. uti
182. 13. *sive quem*] V. si quam
aliena] M. hæc aliena
183. 8. *rei*] L. delet
10. *vir*] L. ille vir
24. *hominibus*] G. omnibus
184. 8. *reperissent*] M. peperissent
15. *ab solitudine*] L. tum ab solitudine ... G. ab ista solitudine
185. 9. *qui primum*] L. primum qui.
11. *putatur*] L. putaretur
18. *labentemque*] L. labantemque
26. *inscientiam*] V. inscitiam
186. 4. *concitatus*] L. incitatus
25. *intelligas*] M. sentias, intelligemus
187. 16. *dissenserint*] L. dissentiunt
28. *quæreremus*] G. quæremus
189. 3. *illam*] V. G. aliquam
11. *non etsi*] non si
18. *is perficiet*] L. ita perficiet

21. *scriptis*] V. M. scrupis
21. *juris civilis*] M. jurisconsulti
190. 8. *ac rationes*] V. M. G. atque rationes
24. *ajunt*] V. L. G. delent
191. 3. *per animos*] L. delet *per*
192. 10. *idem Q. Ser.*] M. G. idemque Ser.
193. 18. *Quad*] G. Quid?
194. 11. *sed magister*] M. ut magister
195. 12. *inscitiam*] L. G. inscientiam
33. *juris eundem*] V. juris civilis eundem
196. 17. *erctum*] V. hercisceri ... M. hercisci
197. 10. *ille*] M. illi
23. *fuit*] V. fuerit.
32. *est*] L. esset
198. 3. *quod*] M. quo de
4. *est*] M. L. esse
8. *Scævolæ*] M. delet
27. *dicendi vis*] M. dicendi certe vis
199. 9. *lamentari*] L. lacrymari
coegisset] M. coegisses
9. *nuncupasset*] M. L. nuncupassit
18. *posset*] V. posset
200. 2. *Manilianas*] L. Manlianas .... V. Mamilianas
28. *possumus*] M. possimus
201. 12. *distrahere*] M. distrahi
22. *quasi*] L. delet
202. 1. *præscribitur*] V. G. perscribitur
1. *Munitionem*] L. Minuritionem
10. *aliunde*] L. alicunde
203. 6. *accederet*] L. accedet
12. *dicendi: quod*] V. M. G. dicendi: & quod
16. *audimus*] V. L. audivimus
19. *hoc*] L. delet
30. *Longino*] V. M. L. Longo
33. *videtur*] M. habere videntur
204. 4. *adipiscendum*] L. apiscendum
8. *suæ*] L. tuæ
20. *irrauserit*] V. M. irraucuerit
34. *superaris*] V. M. superaret
205. 7. *is*] M. id
7. *in loco*] V. delet *in*
206. 5. *constituissem*] V. M. constituisse
207. 2. *non*] G. delet
19. *narravit*] L. narrarunt
208. 2. *hoc novum*] L. novum (nam hoc jam
209. 2. *septa*] L. septum
9. *ad tantam*] V. M. G. in tantam
30. *jam*] V. jam me
210. 11. *quisquam*] M. quisquam a
16. *adhortatione*] M. ratione

211. 5. *interveniemus*] M. interveniemus
12. *magis*] L. magisque.
16. *mihi*] L. delet
26. *versare*] L. vetere
31. *dictum*] M. dictum
36. *esse*] M. delet
212. 10. *Crasse, qui*] L. Crasse, ii, qui
18. *inambulamus*] G. ambulamus
213. 15. *ac*] V. M. G. atque
21. *testamenta tu*] L. testamenta merito tu
31. *neque ab ind.*] L. neque se ab ind.
214. 16. *impetrara*] L. impetrabo
215. 13. *alterutri*] L. alterutrum
15. *verum*] M. vero
216. 7. *possim*] L. G. possem
13. *Qui*] M. Quis
14. *moderate*] M. moderata
16. *in*] L. delet
18. *illustrata*] L. illustratæ
217. 3. *ei*] V. M. G. delent
18. *doceant*] M. L. doceat
28. *cum*] M. L. tum
218. 5. *inurbanum*] L. urbanitatis
219. 7. *sumuntur*] M. sumentur
220. 26. *si ut*] V. sicut
221. 1. *afferebatque*] L. referebatque
7. *Acusilas*] L. Acusilaus
17. *leni*] M. levi
222. 12. *numero*] L. numero fuisse
25. *leniore*] V. leviore
223. 20. *vestros*] L. vero
24. *aliena*] M. G. alia
224. 11. *quoniam*] L. quod
18. *excellant*] L. excellat
22. *nulla*] M. ulla
25. *admonita*] L. monita
26. *artibus*] M. partibus
32. *laudationes*] V. M. G. laudationis
225. 7. *notæ*] M. L. notatæ
226. 2. *artis*] M. rei
3. *necesse esse*] L. G. necesse est,
5. *posse*] L. potest
6. *neque esse*] L. neque est
11. *reliqua non*] M. L. reliqua per se non
20. *operis*] L. opus
227. 3. *sciam*] M. scio
26. *dicendi*] L. delet
228. 22. *denique*] V. deinde
229. 1. *possum*] M. possum, cum sum
230. 8. *decet*] L. debet
11. *doctiores*] V. M. doctores
18. *attamen*] L. ut tamen
19. *gladiatori*] L. gladiatoria militi
19. *sed*] L. sic
32. *potuero*] L. potero
35. *eum*] V. M. G. delent
37. *hortabor*] V. cohortabor
231. 2. *molestus magn.*] L. molestus ei magn.
18. *cum*] V. M. G. delent
20. *aptum*] L. aptis
232. 4. *intendisset*] V. G. incidisset
8. *imitetur*] M. imitemur
15. *vitiose*] L. vitiosi
18. *tamen*] L. delet
32. *constent*] L. extent
233. 8. *Itaque*] L. Atqui
8. *Theopompi*] M. L. Theopompus, Ephorus, &c.
10. *inter se se, & magistri*] G. & inter se magistri
24. *imitatur*] V. g. imitetur
234. 23. *constituimus*] L. instituimus
235. 3. *nihil*] M. delet
10. *multum existimari*] M. L. multi æstimari
236. 1. *ambigui*] L. ambigendi
22. *responderat*] L. respondebat
237. 4. *uterque*] G. delet
27. *itaque*] V. idque
29. *defendimus*] L. defendemus
238. 16. *nostram*] L. aut nostri, aut
27. *reperiuntur*] V. M. L. pariuntur
239. 14. *oporteat*] V. G. oportet
240. 4. *his ingeniis*] L. ejus ingenii
7. *atque*] L. itaque
10. *sint*] M. G. sunt
241. 8. *dissimillimi*] V. dissimiles
242. 28. *latet*] V. lateat
243. 22. *interemerit*] L. interfecerit
244. 22. *sunt, qui*] L. sunt ii, qui
245. 3. *multa*] V. M. multum
9. *gignitur*] L. genitur ... G. genitus
10. *tum ut*] L. tum mihi ille hæres esto
246. 2. *facile*] L. facilem
23. *intelligitur*] L. intelligeretur
30. *ea*] V. M. ea .... L. etenim
247. 10. *ut*] V. G. &
18. *inquam, cum*] L. inquam, quæ cum
27. *pervolvatur*] V. revolvatur
248. 1. *reliquum*] L. relictum
14. *argumentatio*] L. argumenti ratio ... G. argumenti via
15. *hanc*] L. hanc orationem
20. *putaram*] G. putaramus
30. *&, si palam*] L. nec, si palam
249. 21. *Minime,*] L. minime vero,
25. *suspicionem*] L. suspicionem omnem

250.

250. 2. *Diogenem*] L. Diogenem eum
20. *quod si quis*] V. L. G. quod si quid
23. *artificis*] V. M. artificis
251. 2. *habitarunt*] L. laborarunt
13. *ut nutrices*] V. ut ajunt
252. 2. *attingat*] L. attingit
6. *vestigabimus*] L. investigabimus
254. 7. *efficiet*] V. M. afficiat
11. *quid*] L. quicquid
35. *placet*] L. placeat
255. 17. *vincendum*] V. dicendum
256. 15. *facilitatemque*] V. M. facilitateque significandi
257. 15. *quæ a me*] L. cum a me
24. *ardere*] L. incensus esse
25. *Neque*] L. neque enim
258. ult. *spondalia*] L. spondialia
259. 3. *illud*] V. M. G. illum
261. 30. *potuissem*] L. possem
262. 21. *serpere occ.*] L. serpere eo occ.
27. *hæc*] L. hoc
28. *quorum*] L. quorum tu
263. 12. *velle*] G. omittit
30. *aut in bonos*] L. aut bonis viris, aut iis quos quisque minime lædere debuerit, aut reip. tum excit.
264. 12. *communis tanti*] L. delet
16. *tanti*] L. tanta
27. *Jam*] L. at
265. 5. *volumus*] L. delet
34. *propositis*] L. positis
266. 2. *leniter*] V. M. leviter
268. 3. *Scævola*] V. M. G. Scævolam
5. *lusit*] L. elusit
Bruto] M. Brutum
269. 10. *lotum*] V. M. G. locutum
14. *funere*] M. delet . . . V. G. cum funere
270. 28. *Juli*] V. ullam
271. 1. *cum*] V. M. quod
7. *Videmur*] V. M. videremur
22. *tamdiu*] L. jamdiu
24. *possit*] V. L. posset . . . M. possint
272. 13. *disputationis*] L. disputationis meæ
273. 24. *enim*] V. M. G. delent
26. *nisi si se*] L. nisi se
274. 19. *demonstres*] L. demonstrentur
275. 1. *has fero*] V. affero
276. 8. *quam*] V. ipse, quam
22. *& quod*] L. quod &
277. 11. *velut in iis*] L. velut iisdem
19. *Spuri, ut*] V. G. Spuri? *& delent*, ut
20. *venior*] V. veniet
279. 10. *aliter enim*] V. L. G. alterum
19. *magisque*] V. M. G. delent *que*
20. *ut in*] M. ut illud in
22. *eum, cum in campum non venisset*] V. G. eum in campum noo venisse
280. 10. *aliud*] L. aliud quoque
17. *vident*] V. G. videt
282. 5. *Statius*] V. fatius . . . . M. focius
8. *clamoris*] V. M. clamoris est
285. 1. *Scribonio*] L. Scribonio Liboni
5. *certem*] L. cohortem
286. 3. *brevissimum*] M. breves simus
14. *ut illud M.*] L. ut M.
288. 5. P.] L. Sp.
290. 10. *ego*] G. enim
293. 1. *Albius*] M. Albucium Granius.
294. 5. *Ejero*] L. ejuro
8. *Ab hoc vero Crasso*] L. hoc vero Crassi
295. 25. *illa*] L. illa quoque, quæ
296. 1. *qui hoc*] M. qui io hoc
26. *dissimulatum obr.*] L. dissimulatum ante obruatur
297. 5. *conor*] L. coner
298. 8. *quisque*] L. quis
13. *quid intelligam*] L. delet
17. *quiddam*] V. M. quidem
27. *pollicitum*] M. L. pollicitus
299. 14. *fit*] G. fit
20. *rogatu*] M. L. rogato
330. 2. *in adv.*] L. delet *in*
6. *quo*] L. quod
301. 6. *omnes*] L. homines
13. *agetur*] L. agitur
17. *atque*] L. quodque
19. *vel narr.*] L. vel re narrata atque exposita
33. *occurratur*] L. succurratur
302. 5. *quæ*] L. quæ æque
9. *postremum*] V. M. postremo
17. *admirari*] L. demirari
24. *reliquie*] L. in reliquum
28. *sed*] L. quam
33. *lenioribus*] M. levioribus
303. 8. *efflornisse*] V. M. defluxisse
10. *&*] L. aut communitiooem
22. *infanda*] L. nefanda
29. *monent*] L. commonent
304. 15. *proluserunt*] L. præluserunt
28. *redundet*] L. redundat
23. *ut*] V. M. videlicet . . . L. videant illam
35. *probabilius quod*] L. probabilius, si, quod
305. 2. *consistitur*] V. M. constituitur
4. *cætera*] L. cæteras orationis partes

6. ar-

6. *argumenta*] L. argumentando
10. *obeæcae*] L. excæcat
17. *narrari*] L. narrare
18. *narrondum*] L. narrandum, videndum
27. *conjunčte*] L. conjuncta
306. 19. *in tom*] M. in clara
26. *defendit*] M. defendet
28. *utilitates*] L. delet
29. *contrariorum*] L. contrariarum
307. 1. *impellit*] V. M. impellet
26. *fine multit.*] V. nisi multit.
308. 10. *landotionum*] L. delet
14. *Græci legendi*] V. G. Græci magis legendi, & delect.
309. 12. *in se,*] L. delet
19. *Ferunt*] L. feriunt
21. *londari*] L. laudata
310. 4. *virtutie*] L. virtuti
21. *infignite*] V. M. infigniter
31. *ant quod*] L. aut non
311. 2. *Ceo*] V. M. Chio... G. Cejo
18. *cubuiffet*] L. recubuiffet
312. 1. *quid resp.*] V. cui resp.
314. 15. *bunc*] V. M. G. delent
24. *An se nescire*] L. an se hæc nescire
315. 10. *uti eo*] M. ut in eo
20. *nomen ipsum*] L. nomen fuum
317. 1. *Septembris*] L. Septembribus
20. *dicta effer.*] L. dicta esse ferebantur
22. *pro pignore*] V. propugnare
putoris] V. L. putares
23. *canciderie*] V. L. concideres
319. 17. *imperotorise*] L. imperatoris
320. 5. *esse*] L. delet
321. 12. *in integra*] L. integra
26. *ipsi*] L. ipsius
33. *oudierit*] L. audierint... poffint
322. 10. *tum*] V. M. cum
11. *venisse*] V. M. G. veniffet
15. *postmeridionum*] L. pomeridianum
19. *putem*] L. putem me
24. *confiditur*] L. confidetur
28. *sibi de iis*] L. sibi ea, quæ
324. 22. *oblectant*] G. oblectent
325. 10. *quanquam*] L. quamque
327. 8. *in*] L. delet
21. *conformoret*] V. confirmaret
328. 3. *cognitionem*] G. cogitationem
330. 11. *toro*] V. M. totam
12. *videtur*] V. G. videris
20. *Tum ille*] L. tu vero, inquit ille, quoniam monuit
332. 26. *verum*] L. vero
35. *mogie*] L. magis cum
333. 24. *labore*] L. labori
334. 4. *ipsi*] L. ipsi quidem
14. *Hic iis*] V. G. is. M. iis, *omisso* hic
335. 10. *Eretriocorum*] M. G. Eretricorum
22. *præfertim*] V. M. præfertim a
336. 9. *attamen*] L. & tandem
10. *possis*] V. G. poffit L. poffint
337. 28. *Socratem*] G. Isocratem
338. 22. *unum*] L. unde viginti
339. 10. *quamcunque*] L. quamque
22. *hominee*] V. L. G. hominum
340. 3. *sententiam*] L. partem
341. 7. *libris*] L. libris fuiffe
33. *atos*] L. ætas, &
343. 2. *discendum. Eodem*] L. G. discendum fuit. Eadem
344. 3. *multa*] V. G. multum
17. *cuicuimodi*] V. G. qui cujufmodi
346. 7. *sensue*] L. sensu
347. 12. *proximoe*] M. proximo
348. 15. *orationis*] L. oratione
349. 9. *animos*] M. omnino
23. *infinite*] L. infinita
24. *quærentis*] L. quæftione
350. 10. *ostentatum*] L. attactum
353. 25. *hauriemus*] L. hauriamus
354. 3. *legerie*] V. M. G. cognorit
7. *lobetur*] L. delabetur
14. *rotione*] L. genere
18. *continerentur*] L. continentur
20. *de noturie rerum*] M. delet
20. *dicerentur*] L. differuntur
356. 36. *repetenda*] M. petenda
358. 9. *Lysir*] V. Lysias
24. *Philoctete*] M. Philoctete
30. *loquendi*] M. L. eloquendi
361. 10. *verum*] L. veruntamen
13. *esse a nobie*] V. eft ... L. esse nobis
20. *nostræ*] V. G. nostra
362. 3. *exanimato*] V. M. L. ex animo
4. *num non*] L. nunquid vero non
7. *senius*] V. M. sensus disertus indigenitalis
8. *incurvescere*] L. incurviscere
19. *mutationee*] M. G. mutationes
26. *agnoscitur*] V. agnoscetur
363. 2. *fervet*] L. G. fervit
4. *out quo significetur*] L. aut significant magis rem totam, sive
5. *occultontem*] L. occultantem rem
11. *exponi*] V. exprimi
12. *Atque*] L. delet
13. *delectantur*] L. delectentur

364

364. 7. *dissimilitudo*] L. dissimilitudo , ut
20. *est verbi*] L. est in verbis transferendis
26. *comissationis*] V. M. comessationis
28. *fuisset*] M. L. G. delent
365. 9. *irruisse*] L. irrupisse
366. 20. *unum*] L. unus
21. *ante*] V. M. L. omittunt
26. *magna*] L. longa
367. 11. *persona*] L. personam
370. 1. *carina*] V. M. G. carinæ
2. *mali!*] V. M. L. mali , quam reliqua!
10. *Capitolium*] G. delet
20. *posset*] V. M. possit
33. *pæon*] V. L. pæan , *& ita semper*
371. 21. *suspicatur, ex*] G. suspicatur , & ex
29. *indocta*] G. impolita
372. 6. *membra*] V. M. verba
373. 2. *carpenda*] V. M. capienda
8. *finiantur*] L. finiantur , verborumque conjunctio
375. 7. *verba*] L. verba numerose
24. *decentiam*] V. M. G. condecentiam
27. *innumerabiles*] L. innumerabiliter
30. *tollitur*] L. tollitur venustas ,
376. 1. *lenitatem*] L. levitatem
29. *quoddam*] L. quoddam habens
377. 28. *sententiis*] L. sententiarum
379. 25. *lene*] G. læve
28. *similium*] L. omnium
33. *Inspius*] L. ipse
34. *Manderent*] L. mandem
382. 21. *posteritati*] V. M. posteritatis
27. *Hinc*] M. huc
2. *&*] L. sed
2. *firmandum*] L. firmandam
6. *quoque*] M. quo . . . L. ad quod
ult. *curamque*] L. curaque
385. 10. *in*] L. delet
12. *magna*] L. magoa bonorum sapientiumque civium
20. *morte*] L. mortem
388. 16. *emetiar*] L. remetiar
19. *fiti flos*] V. M. G. flos fiti
25. *cum*] L. postquam
31. *se*] V. M. omittunt
incomm. exact.] L. incommodo tuo exact.
389. 5. *hic*] L. id
10. *annalium*] V. rerum . . . . L. rerum nostrarum
21. *potuero*] L. potero
390. 4. *Etenim*] V. & dicere enim
23. *habeat*] V. M. G. habeant
391. 29. *digressi*] L. G. degressi
393. 31. *clarorum*] L. clarissimorum
394. 11. *tibi*] V. omittit
12. *& Coriol.*] L. & in Coriol.
395. 14. *quis*] L. quis in
28. *tradit*] L. tradidit
35. *salubritatem*] L. delet .
396. 1. *contemnendi*] L. contemnendi illi
4. *fuerint*] L. fuerunt
399. 9. *Cethegus*] V. Cethegus Veturio Collega Philoni filius
12. *quidam*] L. quidem
17. *delibatus*] M. delibutus
28. *modo*] L. delet .
400. 13. *nisi*] M. nisi si
22. *a plebe*] V. G. ad plebem
26. *fere*] G. veræ
401. 22. *apertis , cum brevitate , tum nimio acumine officit*] L. apertis officit , *deletis cæteris* .
28. *non*] L. ne
29. *Catonis*] L. Catones
33. *amatur*] L. amantur
35. *potuit ; & adde*] L. potuit ; adde
403. 6. *Accius*] G. Attius
26. *in vatibus*] L. delet *in* .
405. 12. *eloquentem*] L. eloquentem , M. illius . . . G. eloquentem , M. alium illius
406. 8. *& vero*] V. M. G. at vero
408. 6. *egrederetur*] L. degrederetur
409. 3. *Viriati*] L. Viriatico
410. 16. *alii*] V. & G. delent .
20. *idque*] L. id quod
27. *illa*] L. illo
411. 15. *paulum*] L. paululum
17. *appareat*] V. M. apparet
413. 8. *contigit*] M. contingit
416. 24. *pro se ipse*] L. ipse per sese
418. 4. *quoad*] V. M. quod . . . G. quo
10. *Addebat*] M. delet
419. 6. *Accio*] G. Attio
8. *illis*] L. iliis , satis
11. *esset*] M. est
421. 1. *fregit*] V. M. G. fecit
12. *quorum*] L. delet
13. *&*] L. delet
422. 33. *tamen exile*] M. tamen & exile
428. 15. *Cæsulenus*] M. Cæsidenus
17. *injuria*] V. G. justitia
429. 12. *dicendi*] L. in dicendo
22. *modo*] L. modo eo
432. 10. *proprie*] L. propria
433. 10. *vertebat*] M. convertebatur . . . G. convertebat
20. *conquestionibus*] M. G. questionibus

34. *& in jure*] L. delet *in*
434. 1. *paratiſſimum*] L. peritiſſimum
435. 11. *quem*] L. quemquam
27. *ambigua*] V. M. ambiguam
29. *poſitis*] V. M. propoſitis
4. *diſcendi*] V. M. dicendi
438. 9. *nobis*] V. G. nobis bis narr.
440. 7. *& popul.*] V. etiam popul.
441. 10. *etiam*] M. L. autem
14. *idem*] L. id
447. 10. *id laboras*] V. adlaboraſſe huic
448. 5. *id*] L. ita
13. *perinde*] L. proinde
449. 4. *omnium*] L. multorum
millium] V. me illum M. hæc illum
5. *approbatione*] L. approbationem
ad ſenſum] L. aſſenſum
6. *moveri*] L. movere
16. *omnino tanquam*] L. omnino cum illo, tanquam
450. 1. *quid, quemadmodum*] V. L. omittunt, *quid*
8. *tum & breviter*] V. L. G. cum ita breviter
25. *ſententias*] L. ſententias, mortuorumque voluntates
451. 6. *amittatur*] L. omittatur
7. *amitti*] L. omitti
454. 2. *relatum*] L. delatum
11. *ipſe*] L. ipſum
456. 16. *præparari*] V. G. præparare
457. 12. *obliviſcebatur*] M. G. obliviſceretur
15. *ductus e*] L. ductus eſſet e
28. *ſenatum*] V. G. ſenatu
459. 5. *Cn. filium*] V. Cn. filios
460. 4. *diſcediſſet*] L. diſceſſiſſet
8. *autem*] M. delet
462. 3. *quidem*] M. L. quidam
7. *etiam*] M. delet
16. *majorem*] V. majoris
30. *ejus*] V. M. delent
463. 9. *vigebat cum*] V. M. delent *cum*
22. *eliceretis*] V. eligeretis
464. 20. *mirarere*] M. mirarer
466. 6. *moroſe*] L. moroſo
12. *ex*] L. de
468. 17. *Stalenus*] V. G. ſtaienus
469. 3. *huc*] V. huic
7. *ſecundarius*] M. ſecundarum
472. 15. *liceat*] L. jaceat
20. *ſint*] L. ſunt
473. 2. *æſtimatore*] V. L. exiſtimatore
10. *pro relicto*] L. pro derelicto
474. 24. *nec*] L. nec aliqua barbarie domeſtica infuſcati fuerant, recte
475. 3. *quidem*] M. L. quadam
9. *Chritilium*] M. L. Chirtilium
24. *etiam*] L. & magnificam & generoſam ... V. magnifica
29. *detracto*] V. M. detracta
31. *volunt*] L. volent
476. 2. *jam*] L. imo
4. *ſi*] L. & ſi
ult. *dignitas*] V. gravitas
481. 4. *poſteaquam*] V. M. poſtea cum
23. *in ornatu*] L. delet
25. *&*] M. L. id
482. 3. *devinciret*] M. devinceret .... L. demulceret
31. *modo*] M. delet
483. 6. *quod veriſimile dixiſſet*] L. delet
484. 4. *non*] V. M. delent
17. *deperdebat*] V. dependebat
23. *conſequebatur*] L. conſectabatur
485. 13. *orationes*] M. orationes, quas ſcribebat ..... L. multas orationes ſcripſit, quas ſcribebat
436. 5. *quaſo*] V. M. quaſi ... L. ergo
29. *proprium*] M. primum
487. 4. *Tite*] L. Attice
12. *quo*] V. quoniam ... M. cum
15. *venia*] V. venis
18. *iſte ut*] L. delet
29. *detuliſti*] V. pepuliſti ... G. depuliſti
489. 12. *Vero*] L. Ego vero
490. 3. *nullo*] V. viro ... G. ullo
4. *cogitaviſſet*] L. excogitaviſſet
491. 9. *tamen*] V. L. G. tantum
17. *quod*] V. M. delent.
18. *tamen*] V. M. ſed
32. *magis magiſque*] L. magiſque magiſque
33. *dicebant*] V. M. G. dicebat
492. 28. *elaboratas*] V. elaboratas, etiam quam elucubr.
493. 34. *reciderat*] L. reſederat
35. *deferbuerat*] M. deferverat .... G. referverat
495. 3. *& in*] L. & cum in
9. *& prætor*] L. prætor &
10. *populari*] L. populi
11. *in cauſis*] L. & in cauſis
497. 30. *providit*] L. prævidit
498. 10. *me tacente*] L. delet *me*
15. *vehentem*] V. vehementem .... L. volantem
16. *tangit*] L. angit
499. 4. *conſtitiſſe*] L. extitiſſe
501. 28. *Nam*] V. an

36. *ſe*

36. *fe*] L. fe ab
502. 11. *fpes*] L. aut fpes
503. 5. *cogitatam*] M. L. excogitatam
504. 15. *poteft*] V. M. poffe
505. 21. *at*] L. attamen
506. 1. *limati*] L. & limata
5. *inter hos*] V. L. intermedius
10. *facilitatem*] V. L. facultatem
507. 9. *adipata*] L. adipatum
19. *Ac tamen*] L. attamen
508. 13. *fulgere*] M. L. fulgurare
509. 8. *non extaret*] V. M. G. delent *non*
30. *Ergo*] L. ergo ex
510. 18. *quod*] L. qui
20. *multa*] L. multo
511. 1. *delectant*] V. G. delectat
2. *quo*] L. quod
4. *repulfus*] L. depulfus
23. *conferantur*] V. L. conferant
24. *comparenturque*] V. L. comparentque
27. *ea*] L. ea fe
513. 10. *Sacrates*] L. Ifocrate Socrates
34. *qua tamen in caufa*] L. quæ tamen caufa
514. 14. *poffit*] L. poffet
21. *emanent*] V. M. emanant
515. 2. *Alioqui quonam*] V. M. delent *alioqui* .... G. alioqui . Quonam
3. *aut*] L. ut
ult. *alii in*] L. delet *in*
517. 16. *mutabit ; omnes*] L. mutabit & omnes
518. 25. *fic*] M. fed fi quidem
519. 2. *vincta*] V. G. juncta
521. 27. *fæpe*] L. fæpe etiam verbo : etfi enim
522. 1. *decere*] L. delet *dicimus* , & alia quæ fequuntur ufque ad *ufquequaque*
523. 23. *ornatum*] L. ornamentum
24. *ponentur , &*] L. delet *&*
25. *dominabuntur*] V. M. dominabitur
525. 4. *fic*] V. M. fi
12. *manifefto*] L. manifefte
25. *Accedit*] L. accedet
526. 2. *mirum*] V. G. nimium
527. 3. *tralata*] M. L. Translata
8. *arcem*] L. arce & urbe
17. *decet*] V. M. licet
30. *enim*] M. quoddam & infigne ... L. etiam quoddam infigne
528. 24. *ftudet*] L. ftuduit
25. *cum illis*] L. delet *cum*
529. 20. *in omni*] L. delet *in*
22. *feptem*] L. quinque
23. *Aviti*] V. M. G. Habiti
28. *Non*] L. Si non
530. 1. *quoniam*] V. quod jam
7. *magnum*] M. nimis magnum
29. *laudati*] L. laudata
532. 22. *habet*] V. M. habuit
27. *inftitutus*] V. G. inftitutum . Noverit
533. 5. *difceptent*] M. difceptant
534. 4. *referet*] V. refert
15. *antea*] V. L. ante
17. *nifi*] V. M. nifi cum .... L. nifi cum ea , memoria
25. *Verba*] L. verba autem , aut
30. *pauca*] L. pauca tradita funt , e quibus ducantur
535. 19. *intenfa*] G. incenfa
536. 3. *appellati*] L. appellati funt eo ,
4. *Ac vero*] G. at vero
19. *funt*] L. funt etiam
20. *faciant*] L. faciunt
21. *naturas*] L. naturam
25. *hoc*] L. hoc vero
538. 2. *non*] L. ne requiratur quidem
21. *in eadem*] L. in eandem fententiam
22. *aut*] L. aut cum funt contrariis
28. *conqueftionis*] V. M. queftionis
ult. *dicitur*] V. G. edicitur
539. 1. *nifi*] L. quam
3. *tantum*] L. tantummodo
21. *videat*] L. putat
24. *caveant*] M. L. caveat
27. *ut optet*] M. hæc delet
dicet] L. dicat
28. *fequatur*] L. fequetur
540. 1. *etfi*] V. M. etfi non
15. *femper*] L. femper in
27. *gloriofum*] L. gloriofum eft
541 17. *abfuiffem*] L. abfuiffem domo
18. *mare*] L. maria
21. *didiciffe*] M. didiciffe : qui probarem
29. *Nam*] L. delet
542. 9. *etiam*] L. &
17. *ut fiat*] V. M. eft enim ftructura quædam , nec id tamen fiet
22. *Arte*] L. Endo pavimento
24. *hanc viam*] L. hanc formam
28. *inconditis*] L. incondite pofitis
29. *fuperbiffimum*] L. fubtiliffimum
31. *quin*] V. M. L. qui
543. 2. *id*] L. idem
544. 3. *vefter*] M. nofter
21. *capit*] L. capiti
545. 1. *Æfculapi*] V. M. Æfculapi ... L.

Æsclapii
5. *Consilium*] V. M. consilium socii
7. *pavos*] L. pavor
9. *quam*] V. M. quam centuriam, ut
14. *duo*] L. duo
24. *inquam*] L. inquam, non
546. 1. *&*] L. etsi
4. *eisdem*] L. delet.
16. *reperitur*] L. reperietur
21. *effecit &c.*] V. G. refecit, retulit, reddidit
547. 8. *unquam*] L. nusquam
548. 17. *ferta*] L. fertilia arva Asias
549. 9. *dixisset*] V. M. G. diceret
voluisset] V. M. G. vellet
17. *& eum*] L. etiam
20. *frequentes*] L. frequentes fuimus
25. *sint cogniti*] L. suut cogniti etiam a Latinis. Genus
32. *colligimtur*] L. colligetur sententia
550. 21. *claudicare*] G. claudere
25. *sæpe*] L. sæpe etiam
551. 11. *insensius*] G. impensius
18. *quia*] M. L. quid?
552. 3. *hoc in ejus*] L. in hoc eum
7. *uteremur*] L. uteretur
25. *moderatius*] V. moderatius etiam
30. *minus*] M. jam minus
553. 25. *quando*] L. quo modo
554. 3. *omni*] V. omni genere ... L. omnis generis orationi
9. *an est*] L. an sit suum cujusque, ut numerus in intervallis, compositio in vocibus, genus ipsum verborum in quadam quasi forma & lumine orat. app.
555. 3. *illa*] V. M. ille
28. *collatata*] L. dilatata
29. *accidere*] L. accidere tantum
557. 3. *in primo*] L. ex primo
5. *anapæstus*] L. anapæsticus
8. *studiose*] L. studiosius
9. *inquirente*] V. G. inquirenti
11. *oratorios*] M. oratoris
18. *paono*] V. L. hic & alibi *paane*
30. *nec objectam*] L. & abjectam
559. 14. *habetur*] L. habeatur
putatur] L. putetur
15. *nisi aut ne*] L. nisi ne aut
560. 15. *collocationis*] M. L. collocationes
561. 6. *æqualiter*] M. L. æquabiliter
562. 22. *insidietur, & observet*] L. insidiatorem observet
563. 13. *modis*] L. pedibus
564. 1. *membratim*] L. membratim ternis
2. *Hæc*] L. deinde item membratim quaternis
23. *Etsi, quod*] L. etsi enim, quod
566. 9. *compositione*] L. compositio
567. 9. *ne*] V. neve
16. *igitur*] L. in
19. *volumus*] L. nolumus
24. *effugisse*] L. effluxisse
568. 15. *quæso*] V. quasi
569. 4. *lectissimis*] V. G. lectissime
16. *places, & adhibere*] L. delet &
570. 6. *ne aut verba*] L. ut verba
571. 3. *Corrumpatur*] L. corrumpetur
16. *iisdem*] L. iisdem tamen
20. *fuerit*] L. fuerat
25. *noluit*] M. L. voluit
572. 1. *modo*] V. modo si quis ...... L. modo cætera laudare possim; ut si quis
7. *simile*] L. consimile
11. *formidavisse*] L. reformidavisse
12. *ipso*] M. ipse
31. *spectat*] V. spectet
574. 18. *ut a te*] L. G. ut ex te
575. 1. *hæc ut opinor*] V. M. L. omittunt
11. *scripsisses*] V. M. cavisses
si ego gravarer] L. si eo gravarer
27. *sunt, ea scient.*] L. sunt, eamque scientiam dialecticam appellant
576. 8. *ex nota*] L. ex notatione
578. 2. *viri*] V. M. G. omittunt
14. *tabulis debeatur*] L. tabulis pateat
579. 8. *connubii jus non*] V. M. G. connubium non
15. *Repugnat*] V. pugnat .... L. repugnant
580. 11. *usus*] L. usu
581. 2. *quo in tectum ejus, ædes*] L. quo tecto in ejus ædes
584. 13. *eluderet*] L. alluderet
587. 16. *obtinuisset*] M. L. obtineret
588. 14. *quadam*] V. quadam
589. 2. *contraria illa*] V. M. L. contraria alia
9. *edicto secundum*] L. edicto prætoris secundum
10. *factio nulla*] M. factio facto nulla
13. *Ac loci*] G. at loci
21. *videare*] V. M. videar.
22. *non modo*] L. nec modo
590. ult. *negaris*] L. everteris
593. 12. *aliæ sunt*] L. aliæ ejusmodi sunt
15. *efficiunt*] V. M. G. efficiuntur
29. *efficit*] V. M. G. efficitur
594. 1. *etiam*] M. L. enim

28. *quid*

28. *quid sit*] V. M. G. delent.
597. 3. *iracundia*] L. ira
598. 8. *aerei*] L. aerii
31. *certis*] L. in certis
32. *in omnibus, aut in*] L. dalet *in*
599. 11. *primum … secundum … tertium*] L. prima … secunda … tertia
28. *in opinione*] M. delet *in*
22. *commutatione*] V. mutatione
600. 5. *Si expetenda …. si fugienda*] L. sintne expetendæ ….. sitne fugienda
601. 2. *huic rei …. huic*] hanc rem … hanc
602. 27. *hac continentia*] G. ex continentia
603. 1. *qui appellantur*] V. sed appellentur … M. sed appellantur
30. *perturbantur*] L. concitantur
606. 10. *eisdem de rebus*] L. his de rebus
12. *requiris*] L. requires
607. 3. *autem*] L. tamen
12. *quam causam*] L. quam controversiam, seu causam
609. 16. *sunt genera*] L. sunt causarum genera
610. 3. *inæquabili*] L. inæquali
611. 11. *consou. grav.*] L. sonantiora, grandiora
612. 24. *leuium*] L. levium
613. 25. *sursum versus*] L. sursum versum
614. 15. *valet*] L. valent
17. *facit*] L. faciunt
615. 2. *collata*] M. G. collocata
21. *observanda*] V. M. G. conservanda
616. 29. *potestates*] V. potestas
ult. *montuosi*] L. montosi
617. 7. *aliquando*] L. aliquanto
618. 16. *defenditur*] V. M. G. depellitur
19. *inscitia*] L. inscientia
616. 2. *sumpserint … velint*] L. sumpserit …. velit
5. *conquerenda*] L. tum querenda
8. *inveniuntur*] L. inveniantur
11. *quæ est*] G. quæ sit
17. *videtur*] L. videretur
21. *se se*] G. omittit
23. *proponendum*] L. præponendum
620. 10. *Nam de*] G. nam & de
20. *quam insic.*] L. quam vera inficiando
26. *in utraque parte*] G. in utramque partem
621. 5. *Facilior*] L. facilis
13. *gravia*] L. grandia
20. *gravibus*] L. grandibus

21. *voce*] V. M. G. vocis, vultus, & gestus
22. *accommodanda*] V. M. G. accommodata
25. *fert, dilig.*] V. M. diligenter fere
622. 2. *conflictio*] L. conflictatio
17. *incitantur*] L. concitantur
623. 8. *vim est*] L. vim sit
18. *personis causam*] L. personis controversiam, seu causam
19. *notatum, propositum*] G. notatum, quod propositum
20. *Sed est consultatio*] L. sed est propositum
& controversia] M. omittit
624. 6. *ex cognitionis*] L. in cognitionis
625. 7. *ratio est*] L. ratio sit
22. *propositarum*] L. propositorum, seu consultationum, controversiarum, sive causarum
17. *varium, unum*] L. varium, tum unum
627. 1. *dirigenda*] L. digerenda
15. *quæ, quod jam*] L. quæ vero ea, quæ jam adsunt, tolerat
17. *complectitur*] L. amplectitur
19. *capiendis*] L. accipiendis
628. 10. *perfecti*] L. omittit
12. *ut sonorum*] V. M. G. ac sonorum
22. *& despicientia*] L. & veræ gloriæ, laudisque studium, despicientia
629. 5. *tum quæ*] V. M. G. tum quod
30. *permagni interest*] L. permagnum est
630. 9. *commod. aliqua*] L. commoditate etiam aliqua
12. *autem aliqua*] L. autem etiam aliqua
14. *quasi*] L. omittit.
631. 1. *alterum expolitum*] L. G. alterum humanum, expolitum
15. *Est genus*] L. est omnino genus …. sed malo
18. *qua vi*] L. qua via
28. *Quod autem*] L. ecquid autem
632. 13. *toto genere*] L. toto in genere
33. *commonendi*] L. erunt commonendi
633. 8. *sunt*] L. G. sint
12. *disputatur*] L. disceptatur
23. *non a me, non*] L. non a me petere debuisti, non
634. 14. *arguere*] L. arguare
25. *ponitur*] L. ponatur …. fateatur

635. 13. *con-*

635. 13. *confusa*] M. fusa ... L. diffusa
14. *angustum*] V. M. angustam
636. 14. *opponuntur*] L. opponi possunt
18. *genere scripti*] L. genus scripti
21. *sunt*] L. sint
25. *quo expediat*] L. quo ei expediat
637. 20. *quod sit*] L. quod eo fit
638. 9. *Atque hoc*] V. M. atque hæc
20. *quorum modo*] V. M. quorum non
15. *in quo*] L. in quo loco facinus factum fuerit, ut
27. *ponentur*] G. ponuntur
639. 2. *Deinde etiam*] deinde dicendum etiam
6. *& eos*] V. L. G. aut eos
641. 16. *prævaricatoris*] V. M. G. prævaricationis
22. *potuerit ad*] L. potuerit accommodate ad
25. *accusatori, in*] L. accusatori sit in
27. *& ea quam*] M. ad ea quæ
643. 16. *cum cæteris*] L. a cæteris
31. *aliud voluisse, aliud sensisse*] L. aliud voluisse & sensisse
644. 20. *retrahetur*] L. retrahetur
645. 7. *floruerunt*] L. fluxerunt
646. 5. *suum quodvis*] M. suum cujusque
648. 18. *in quo summa*] L. in quo erunt summa
24. *aut si est*] V. M. L. aut etiamsi est
649. 3. *Sed quatenus*] L. sed qui hactenus
voluerunt] M. voluerunt
ult. *arrideantur*] L. arriderentur
650. 2. *habent*] V. haberent
26. *verbum pro verbo*] L. verbum verbo
30. *se Atticos*] L. se esse Atticos
651. 8. *dicturum se esse*] V. M. dicturum esse
15. *sed quasi*] V. G. omittunt *sed*
24. *possint ipsi*] M. possit ipse
25. *Græcos*] V. M. G. Iidem Andriam, & Synephebos : nec minus Terentium & Cæcilium, quam Menandrum legunt. Nec Andromacham, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant. Sed tamen Ennium, & Pacuvium, & Accium potius, quam Euripidem & Sophoclem legunt. Quod igitur
652. 8. *retulisset*] V. detulisset
ult. *gravem. Itaque*] L. gravem. Causa autem fuit accusandi Ctesiphontis, Æschini, quoniam
653. 10. *aut audiendum*] L. aut tam audiendum

FINIS TOMI PRIMI.